KUNFI ZSIGMOND VÁLOGATOTT ÍRÁSAI

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ
1984

AZ MSZMP KÖZPONTI BIZOTTSÁGÁNAK
PÁRTTÖRTÉNETI INTÉZETE
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETE

ÖSSZEÁLLÍTOTTA ÉS SZERKESZTETTE,
A BEVEZETŐ TANULMÁNYT ÍRTA

MUCSI FERENC
ÉS
SZABÓ ÁGNES

LEKTORÁLTA

ERÉNYI TIBOR

ISBN 963 09 2353 X
(3745)

KUNFI ZSIGMOND
1879–1929

A magyarországi munkásmozgalom egyik legkiemelkedőbb értelmiségi vezetőjének, Kunfi Zsigmondnak a neve és munkássága elválaszthatatlan a századelőn tömegmozgalommá terebélyesedő szociáldemokráciától, az évtizedes választójogi küzdelmektől, az első világháború, majd az 1918–1919. évi magyarországi forradalmak viharaitól. Kunfi elsősorban politikus volt: a Magyarországi Szociáldemokrata Párt politikai harcainak felkészült stratégája, a háborús készülődések elleni tömegmozgalmak gyújtó hatású szervezője, aki a marxi életmű propagandistájaként, a szocialista elmélet művelőjeként az új századdal beköszöntő új korszak társadalmi-politikai jelenségeinek elméleti igényű elemzését is feladatának tekintette.

Politikai elképzelései, elméleti eredményei elsősorban csillogó eleganciájú publicisztikájában nyertek megfogalmazást. A Szociáldemokrata Párt napilapjába, a *Népszavá*ba írt cikkei, a párt elméleti folyóiratában, a *Szocializmus*ban megjelent tanulmányai a század eleji magyar politikai publicisztika élvonalába tartoznak. Kunfi – Szabó Ervin vonzásában, Ady Endre és Jászi Oszkár baráti körében, majd a Károlyi Mihállyal kialakított szoros politikai együttműködésben – maga is egyik kimagasló alakja volt a századelő „második magyar reformnemzedékének".

Kunfi Zsigmond 1879. április 28-án Nagykanizsán született. Középiskolai tanulmányait szülővárosában végezte, majd a kolozsvári egyetemen szerzett magyar–német szakos tanári diplomát. Egyetemistaként érdeklődését elsősorban választott szaktudománya: az irodalom, a művészetek kérdései kötötték le. Egész habitusa és felkészültsége is szinte predesztinálta az irodalmár, az esztéta szerepkörének betöltésére. Kolozsvárott – az erdélyi szellemi élet központjában – azonban a mozgalmas politikai élet sodra magával ragadta. Már egyetemi hallgatóként cikkei jelentek meg a helybeli liberális lapokban, s hamarosan kapcsolatba került a radikális polgári demokratizmust képviselő *Huszadik Század*dal s a Társadalomtudományi Társasággal. 1902-től könyvismertetései láttak napvilágot a folyóiratban, 1903-ban pedig első, már marxista hatást tükröző írása is megjelent „A pápaságról" címmel. A francia kultúrharcról készített összefoglalóját 1905 elején egy Jókai-tanulmány követte, amelyben még az esztéta Kunfi vette védelmébe Jókai romantikus világ-

ábrázolását, bár a Jókai-jelenség magyarázataként már az ország elmaradottságát, az irodalmi realizmust igénylő társadalmi osztályokrétegek gyengeségét is megfogalmazta.

A Társadalomtudományi Társaság tagjaként elsősorban a munkásoktatásban vett részt; szívügye volt az ismeretterjesztés, s neve a szervezett munkásság körében főleg az esti munkástanfolyamokhoz kapcsolódva vált ismertté. Érdeklődése, cselekvést sürgető humanizmusa mind határozottabban vitte tovább ebbe az irányba. Társadalmi kérdések iránt fogékony intellektusát mindinkább magához ragadta a szocializmus eszmevilága: a cselekvő, az alkotó, a dolgozó ember felszabadításának vonzó programja. „Aki ivott a szocializmus vizéből – vallotta –, azt többé semmi el nem hódítja."

A munkástanfolyamok révén megismerkedett az MSZDP kolozsvári szervezetével, s egyre határozottabban úgy látta: a szocialista szervezkedés az egyetlen erő Magyarországon, amely képes lesz megvalósítani az ország demokratikus átalakításának olyannyira aktuális feladatát.

1903 őszén nevezték ki Temesvárra a főreáliskola helyettes tanárává. Nagy ambícióval fogott hozzá a tanári munkához. Három osztályban tanított; az egyik – első – osztályban osztályfőnökként is tevékenykedett. Emellett cikkei, tanulmányai jelentek meg az *Irodalomtörténeti Közlemények*ben és a *Huszadik Század*ban, az iskola *1903–1904. évi Értesítő*jében; előadásokat tartott a Temesvári Szabad Líceumban, és egyre gyakrabban lépett fel nyilvános munkásgyűléseken, ahol főként az ország demokratikus átalakításának programját hirdette.

Iskolán kívüli tevékenységét a helybeli klérus és a jobboldali politikai körök mind élesebben támadták, ateizmusát és a „hazátlan szocialistákkal" fennálló kapcsolatát vetve szemére. Az ellentétek nyilvános botránnyá dagadtak, amikor a *Népszava* 1906 áprilisában két folytatásban leközölte Kunfinak a magyarországi politikai helyzetről a németországi *Die Neue Zeit* című szociáldemokrata folyóiratba írt tanulmányát. Ehhez hozzájárult, hogy az 1906. április utolsó napjaiban tartott országgyűlési választásokon (nyílt szavazás volt) Kunfi huszonötödmagával a Szociáldemokrata Párt jelöltjére szavazott. Az ellene indított hírlapi kampányba bekapcsolódtak a fővárosi lapok is. Ady Endre 1906 májusában a *Budapesti Napló*ban teljes mértékben azonosította magát Kunfival, és Apponyi Albert vallás- es közoktatásügyi minisztertől teljes elégtételt követelt neki.

Kunfi fegyelmit kért önmaga ellen; ezt a minisztériumban csendben

„ad acta" tették. De a rebellis tanárnak nem volt többé maradása Temesvárott. Elvették tőle az osztályfőnökséget, megvonták önképzőköri vezető tanári megbízatását, tevékenységét mind szűkebb körre korlátozták. 1907. december végéig tanított még; ekkor féléves szabadságot kért, majd lemondott tanári állásáról.

Kunfi – feltehetően a kolozsvári egyetem progresszív professzora, Somló Bódog révén – 1903 óta állt kapcsolatban Szabó Ervinnel (s általa a *Huszadik Század*ot szerkesztő Jászi Oszkárral), majd megismerkedett a párt vezetőivel, Weltner Jakabbal és Garami Ernővel is. Első cikkei 1905-től kezdve jelentek meg a párt központi lapjában, a *Népszavá*ban, majd az 1906 őszén indult *Szocializmus*ban is, amelynek ekkor (Garamival közösen) társszerkesztője volt.

Kunfi életében 1907 végén döntő változás következett be. Budapestre költözött, tagja lett a *Népszava* szerkesztőségének és egyedüli szerkesztője a párt elméleti-politikai folyóiratának, a *Szocializmus*nak. Szerkesztőként rendszeresen részt vett a pártvezetőség ülésein, majd 1909-től kezdődően a pártvezetőség választott tagjaként a Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezérkarába került. Hamarosan a Szociáldemokrata Párt egyik legkedveltebb vezetője, kitűnő publicistája és szerkesztője lett, akinek írásai, fellépései magas szinten szolgálták azt az ügyet, amelyre feltette életét. Rendkívül gyors, sikeres karrier; kezdete – mindjárt a legmagasabb szinten – egy új életformának és életpályának, a szocialista politikus, a szocialista publicista hivatásának, amelynek élete végéig elkötelezett híve maradt.

Ez a változás lényegében befejezése is volt irodalmi-esztétikai tevékenységének, amelynek intenzív műveléséhez többé már nem térhetett vissza. De az irodalom és a művészetek iránti vonzalma, mintegy „visszaszorulva" magánéletébe, mégis mindvégig megmaradt. Irodalmi, művészeti ambíciói, ez irányú lelki szükségletei Adyval kialakult barátságában öltöttek testet. A kölcsönös vonzalom alapja a lelki rokonság számos mozzanata mellett az azonos tartalmú és irányú társadalmi elkötelezettség volt. Adynál az elhivatottságtudat, Kunfinál a kötelességérzet: a felismert társadalmi (és művészeti) igazságok feltétlen vállalása és önfeláldozó szolgálata. Amit Ady művészetével teremtett meg: a progresszív magyarság egyesítését, azt Kunfi a politikai cselekvésben kereste: a demokratikus – és távlataiban szocialista – Magyarország létrehozásához szükséges politikai összefogás kikovácsolását. Fiatalkori irodalmi tanulmányai után már csak elvétve jut ideje-alkalma arra, hogy egy Anatole France-ot

vagy Lev Tolsztojt méltató írással is jelentkezzék. A teljesen meg nem szakadó kapcsolatok szép bizonyítékának tekinthetjük Kunfi Marxról szóló megemlékezését a *Nyugat* hasábjain.

Érkezése a szocialista mozgalom gyors fejlődésének, tömegessé válásának idejére esett. 1906 végén, 1907 elején érte el a mozgalom számbeli fejlődésének csúcsát. Az eredmények megszilárdítása, kiépítése, a százezres tömegmozgalom ideológiai-politikai arculatának kimunkálása jól képzett értelmiségi gárda részvételét, a mozgalomba való bevonását kívánta meg. Kunfi vállalta, hogy egyik úttörője, megformálója legyen ennek a sajátosan értelmiségi feladatnak.

Vezetésével a *Szocializmus* fontos társadalmi-politikai pártorgánummá vált, amelynek elméleti színvonalát – Kunfi Zsigmond mellett – olyan értelmiségiek garantálták, mint Varga Jenő, Rónai Zoltán, Ágoston Péter, Pogány József. A mozgalom gyakorlati-taktikai problémáit a párt és a szakszervezetek elismert vezetői: Garami, Weltner, Buchinger, Jászi elemezték-vitatták. A folyóirat egész tematikája, szerkezete, rovatai Kunfi gondos szerkesztését tükrözték, azt a törekvését, hogy a *Szocializmus* a lehető legtöbbet nyújtsa a mozgalomnak, valóban fóruma, műhelye legyen a mozgalom előtt álló feladatok kidolgozásának, s ehhez megfelelően széles körű hazai és nemzetközi ideológiai és politikai információval is szolgáljon.

Kunfi bekapcsolódása a párt vezetésébe nem ment zökkenők és problémák nélkül. A beilleszkedést nehezítette az az éles küzdelem, amely éppen ekkor, 1908–1909 folyamán, Alpári Gyula fellépése folytán a vezetőség és az ellenzékiek között kibontakozott. Szabó Ervin ekkor a vezetéssel való teljes szakítást s a pártkiadványok bojkottját tartotta szükségesnek, ezt azonban Kunfi nem fogadta, nem fogadhatta el. Részint az Alpári által a pártvezetőség ellen felhozott vádak nem voltak minden tekintetben helytállók, részint a tervezett bojkott őt is, munkásságát is közvetlenül érintette. Főként pedig úgy látta: nincs más reális lehetőség a szocialista cselekvés számára, mint az adott keretek felhasználása. A tervezett bojkott elmaradt, s feltehetően Szabó Ervin is helyt adott Kunfi álláspontjának, bár magára nézve ezt nem tartotta elfogadhatónak. Barátságuk fennmaradása, Kunfi egyre aktívabb részvétele a párt vezetésében, egyaránt a döntés helyessége mellett szól.

Hasonló – de ellenkező előjelű – problémát vetett fel számára Alpári kizárása a pártból. Itt vezetőtársaival szállt szembe. Egyoldalúnak, végletesnek, büntetésjellegűnek minősítette a kizáratást; úgy vélte, hogy

az politikai szempontból indokolatlan volt s „a korlátlan pártfegyelem" érvényesítése révén gátolta a párt egészséges fejlődését. A kizárás ellen szavazva – átmenetileg – szembekerült nemcsak Garamival, hanem a pártban eléggé erőteljes „lateiner-ellenességgel", azzal az ouvrierista színezetű, értelmiségellenes gyanakvással is, amelyet nemegyszer demagóg célokra is felhasználtak.

E nehézségek ellenére Kunfi helyzete a párt vezetésében viszonylag gyorsan megszilárdult. A kitűnő szónokot a munkások kedvelték, nagy munkabírása, aktivitása pedig nyilvánvalóan hasznos volt a párt számára is. Népszerűsége, a mások problémái iránti cselekvő együttérzése csak erősítette. Beilleszkedése, vezetőtársaival való együttműködése a pártpolitika fő kérdéseiben teljesnek mondható, bár egyes problémák megítélésében bizonyos hangsúlybeli különbségek már ekkor, az első világháború előtti időszakban is kimutathatók, s az sem kétséges, hogy jó néhány, radikálisnak tekinthető politikai lépés: sztrájk, tüntetés a pártban az ő kezdeményezésére vált elfogadottá. Egyéniségét jól jellemzik Jászi Oszkár szavai: „Ízig-vérig gyakorlati politikus, aki a taktikát, sőt ha kellett, a ravaszkodást sem vetette meg. De belső gyökereiben mégsem politikus, hanem egy mély idealizmustól áthatott tanár és egy nagy szenvedélyektől korbácsolt rétor és tribun."

Aktív politikusként először a Szociáldemokrata Párt 1908. decemberi, rendkívüli kongresszusán lépett fel, előadói beszédében Andrássy Gyula belügyminiszter plurális választójogi tervezete ellen hívta harcba az ország szervezett munkásságát. A választójogi küzdelmek tömegbázisának szélesítését kívánta elérni, amikor a következő, az 1909-es kongresszuson tartott referátumában az agrárproletariátus politikai megnyerésére tett javaslatot, s megfogalmazta a népszerű jelszót: „Ki a falvakba!" A szétszórt, kiábrándult tömegek felrázása és szervezése egyetlen politikai célkitűzés: a választójogi reform programjával ekkor szükségszerűen csekély eredményeket hozott.

A magyarországi társadalmi és pártviszonyok elmélyült elemzése vezette el Kunfit a párt új taktikai irányvonalának megalapozásához. 1910 tavaszán „A választójog új válsága" címmel a *Szocializmus*ba írt tanulmányában kimutatta, hogy a megválasztott új parlamenti többséggel valójában a régi szabadelvűek kerekedtek fölül ismét, s ezzel véget ért a „demokratikus cezarizmus" taktikája. A dinasztia és a demokratikus választójog máris elszakadtak egymástól, s a 48-as párt rákényszerül arra – írta –, hogy vállalja a demokratikus választójog programját. Ez a

felismerés a pártban ekkor még nem volt általános. Hónapokig élt a remény, hogy a Khuen-Héderváry-kormánytól sikerül megszerezni a választói jog széles körű reformját. 1910 végére–1911 elejére azonban elfogadottá vált a széthullott koalíció demokratikus elemeivel kötendő szövetség gondolata, s lassan kiformálódott – Kunfi erőteljes részvételével – az a politikai szövetség, amely egyesítette a progresszió erőit Magyarországon.

Koncepcióját a *Szocializmus* „Taktika és erőgyűjtés" címmel indított rovatában fejtette ki. Itt közölt írásai, vitacikkei elsősorban a szociáldemokrata taktika elvi megalapozását szolgálták. Részint visszautasította vitapartnere, Diner-Dénes József naiv, reformista javaslatát, hogy a választójogi harcok sikere érdekében a munkásság szüntesse be a reformban érdekelt polgárság elleni gazdasági harcot, részint pedig elhatárolta a szocialista álláspontot a radikális polgári és kisparaszti nézőpontoktól is. Hangsúlyozta: meg kell kezdeni a politikai küzdelmek tudományos, szocialista szempontú vizsgálatát, szem előtt tartva a mozgalom végső célkitűzéseit. Így, ezzel a szocialista perspektívával érhető el, hogy a demokratikus Magyarország megteremtéséért felsorakozzon a hatalmassá lett szociáldemokrácia: a „kétmillió munkás pártja".

Ezen a szocialista elvi alapon támogatta Kunfi a haladó polgári szervezetekkel való együttműködést; maga is részt vett a radikális polgárság és a szociáldemokrácia politikai együttműködésének kiépítésében, a Jászi Oszkár vezette Martinovics-szabadkőműves-páholy tevékenységében, a Társadalomtudományi Társaság rendezvényein, a Társaság Szabadiskolájában stb. Ez az elvi alapállás vezette, amikor az Országos Reformklubban s egyéb politikai fórumokon a Justh-párttal való együttműködés kiépítésén dolgozott, amikor – vezetőtársaival együtt – szervezte-irányította a munkapárti reakcióval szembeni demokratikus összefogást. Ezek a küzdelmek vezettek el az 1912. évi, forradalmi izzású választójogi tömegharcokhoz: a „választójog forradalmához", a „vérvörös csütörtökhöz". Kunfi „A tömegek beszéde" című tanulmányában az eseményekhez méltó lendülettel összegezte a budapesti munkásság forradalmi megmozdulását, megállapítva, hogy „május 23-a a magyar munkásmozgalom eladdig legnagyobb és leghatalmasabb napja volt".

Kunfi tudatában volt annak, hogy a küzdelem hosszú és nehéz lesz. „Lekésett országok törvénye" címmel fogalmazta meg a *Huszadik Század*ban azt a felismerését, hogy elmaradott országokban a konzervatív erők felhasználják korábban elvesztett csatáik tapasztalatait, s a hala-

dásért küzdőkkel szemben kétszeres erővel lépnek fel. Védelmi pozíciók helyett a konzervativizmus „támadó pontokat foglal el", hogy érdekei megvédésén túl az új életnek a csíráit is eltaposса. „Ezért nem tudok én hinni abban – írta összegezésül –, hogy az új Magyarország vér és erőszak nélkül is világra tud jönni."

A demokratikus Magyarország megteremtésének stratégiai tervében Kunfi foglalkozott a nemzetiségi tömegek bevonásának lehetőségeivel is. Részleteiben nem dolgozta ki ugyan a nemzetiségi pártokkal kötendő szövetség feltételeit, de megállapította, hogy részükre létkérdés az ország demokratizálása. „Fajok és osztályok Magyarországon" című tanulmányában elemezte a legrészletesebben a magyarországi társadalmi és nemzetiségi viszonyokat, felfigyelve a nem magyar népek erősödő nemzeti mozgalmaira, megállapítva egyben, hogy e népek proletártömegei „a faji idegenuralom és a társadalmi osztályuralom kettős járma alatt nyögnek". Tisza és a román nemzeti komité tárgyalásaira utalva leszögezte egyben azt is, hogy megoldást nem a magyar és a nemzetiségi uralkodó osztályok esetleges kompromisszuma, hanem csakis az ország demokratikus átalakítása hozhat, szabaddá téve minden nép gazdasági, politikai és kulturális fejlődését.

Kunfi már az 1908–1909. évi annexiós válság idején világosan felismerte a nemzetiségi kérdés és az Osztrák–Magyar Monarchia nemzetközi helyzetének, külpolitikájának szoros összefüggését. Részletesen foglalkozott a dinasztia és a hadsereg, az osztrák–cseh nagyburzsoázia és a magyar nagybirtokosság szerepével a válság kirobbantásában, a szerb–magyar vámháború létrejöttében, továbbá a Monarchia terjeszkedő politikájának nemzetközi-politikai összefüggéseivel. Az annexiós válság, az olasz–török háború s a nemzetközi élet egyéb válságjelenségei vezették el – Hilferding nyomán – az imperializmus új jelenségeinek felismeréséhez: az ipari és tőkekoncentráció következtében létrejövő kartellek és finánctőke, a tőkekivitel, a fegyverkezés és a militarizmus társadalompolitikai és ideológiai következményeinek, nemzetközi kihatásainak megfogalmazásához. Mindez felerősítette benne egy imperialista világháború veszélyének tudatát. Kunfi az 1910-es évek elejétől egyre aktívabb részt vállalt a háborúellenes, antimilitarista álláspontok kidolgozásában, a szocialista munkásság ilyen irányú orientálásában és mozgósításában. A háborúval és az imperializmussal kapcsolatos felfogását az 1913. évi pártkongresszuson foglalta össze „Az MSZDP külügyi politikája" címmel utóbb önálló füzetben is publikált nagyszabású előadásában.

A nemzetközi munkásmozgalomnak is éles szemű, jó megfigyelője és aktív résztvevője volt. Ideológiai-politikai állásfoglalásaiban közel állt Kautskyhoz, Victor Adlerhez, Otto Bauerhez, de jelentékeny befolyással voltak rá a latin országok mozgalmai is. A *Szocializmus*ban közölt „jegyzeteiből" bizonyos aggodalom olvasható ki a német szociáldemokrata pártban tapasztalható egyes nacionalista típusú jelenségek miatt, de az 1910-es évek elejére – főként a II. Internacionálé bázeli kongresszusa idején, amelyen küldöttként vett részt – hite a nemzetközi összefogásban megerősödött.

A háború előtti két-három esztendő Kunfi életében a radikalizálódás időszaka volt. A Tisza István vezette reakció elleni küzdelmek valósággal felvillanyozták, de rá is döbbentették: „a tőke és a munka között élethalálra megy a küzdelem"; „a reformok útja nem vezet el a munkásosztály felszabadulásához", s világszerte is „forradalmak és véres osztályharcok korszaka" felé sodródnak az események.

A forradalmi fellépések azonban – s Kunfi úgy látta 1913–1914-ben, hogy nemcsak Magyarországon – csekély eredményre vezettek. A zsákutcából – legalábbis egyelőre – egy kiutat látott: mégpedig azt, ha a párt a propaganda, a tanítás, a szervezés munkáját helyezi előtérbe, mert végül is – úgymond – „az agitáció és szervezkedés nagysága és szilárdsága mérvadó" a szocialista politika majdani sikeressége szempontjából. Nem volt ez más, mint a visszavonulás leplezett megfogalmazása, az addigi eszközökkel vívott frontális küzdelem feladása a túlerővel – Tisza fegyveres erőszakával – szemben. A kiút – inkább: a kitérés – formájaként pedig a ma már kissé bizarrnak ható, Károlyi Mihállyal közös amerikai választójogi agitációs körutazás került előtérbe – a háború kirobbanásának előestéjén.

A háború már egy hónapja tartott, amikor Kunfinak Hollandián át sikerült hazatérnie. Augusztus végi nyilvános jelentkezése váratlan és kiábrándító volt. A *Népszavá*ba írt cikkében, elismerve a cárizmus elleni háború jogosultságát, maga is „honvédő" álláspontra helyezkedett. Ez a megingása azonban nem sokáig tartott. Már 1914 őszén sorra jelentek meg azok a megnyilatkozásai, amelyek arról tanúskodnak: Kunfi elmozdult a pacifizmus irányába, sőt mindinkább vezetőjévé válik a háborúval szembeforduló erőknek, s kapcsolatba kerül a német imperializmus szövetségétől szabadulni kívánó politikai csoportokkal, mindenekelőtt Károlyi Mihállyal. A háború problémáiról írt tanulmányában 1915 tavaszán számba vette azokat a társadalmi-politikai változásokat, ame-

lyeket a háború idézett elő, s bár elismerte, hogy összességükben meggyorsítják a háború utáni osztályharcok kiéleződését, rezignáltan hozzátette: mindez bekövetkezett volna a háború nélkül is, a haladás erői számára hasonlíthatatlanul jobb pozíciókból is. Erőteljes szavakkal leplezte le az olasz hadüzenet olasz népre nézve végzetes következményeit, s az újságolvasó érthette: a magyar nép háborús áldozatairól hasonló véleménnyel van.

Kunfi egyik kezdeményezője és végrehajtója volt a magyar szociáldemokrácia háború alatti békeakcióinak és közvetítési kísérleteinek. Ő volt az, aki idehaza is – immár elismerten a párt Garami után második embereként – megkísérelte összefogni s a békeakciók segítségével új lendületbe hozni a mozgalom meggyengült erőit.

Figyelemre méltó állásfoglalása az 1916 tavaszán a Társadalomtudományi Társaságban lezajlott Közép-Európa-vitában. Kunfi, aki a nyugateurópai polgári demokratikus országokkal és az Amerikai Egyesült Államokkal is inkább rokonszenvezett, mint Berlinnel, vitaindító előadásában határozottan ellenezte a Németországgal kialakuló szorosabb kapcsolatokat; azt a német imperializmusnak való nagyobb kiszolgáltatottságként értékelte. Fellépett a német hegemonisztikus érdekeket képviselő, azokat bizonyos demokratikus jelleggel interpretáló Naumann-terv ellen. Kifejtette: a mesterségesen létrejövő nagyobb államalakulatok szükségképpen elnyelnék a kisebbeket, imperialisztikus jellegük lenne, és semmi sem garantálja, hogy e nagyobb keretek között meggyorsulna a társadalmi fejlődés. „A demokrácia számára nem az államok földrajzi határainak, hanem az osztályok hatalmi viszonyainak eltolódása és változása a döntő jelentőségű – érvelt Kunfi. – Figyelmem ezért nem annyira Európa földrajzi térképének, mint Európa szociális térképének jövendő alakulása felé irányul, mert e térkép tényei lesznek a demokratikus politika irányának, céljainak megszabói."

Ezzel az álláspontjával függött össze az az 1916 őszén írt tanulmánya is, amely – a nemzeti kérdés feszítő erejének bizonyos meg nem értésével – a nemzeti államok létrehozásának akadályaira, az imperialista koncentráció veszélyeire hívta fel a figyelmet, s megoldásként a maga szocialista programját így fogalmazta meg: „a nemzeti szabadságra való törekvést... nem a nacionalizmusnak államokat szétromboló és más nemzeteket szolgaságba ejtő módszerével, hanem *a demokrácia és a nemzeti autonómia* diadalra juttatásával kívánja elősegíteni".

Az 1917. februári orosz forradalom eseményei felgyorsították a hábo-

rúellenes erők küzdelmét. A Szociáldemokrata Párt 1917 áprilisában tartott „bizalmas kongresszusán" Kunfi volt az előadója „Az orosz elvtársak üdvözlése" c. napirendi pontnak, amely valójában átfogta a párt egész háború alatti magatartásának problémakörét s kitért a mozgalom előtt álló feladatokra is. Kunfi határozottan fogalmazott: a magyar mozgalom számára a cél az azonnali, feltételek nélküli béke, mert minden háborús hónap jobban tönkreteszi az országot, mint a legrosszabb béke. Az orosz forradalmat is elsősorban mint a béke hatalmas tényezőjét üdvözölte ekkor s ez idő tájt publikált írásaiban, tanulmányaiban egyaránt.

Külpolitikai vonatkozásban ez az álláspont a magyar szociáldemokraták stockholmi delegációjának programjában nyert megfogalmazást, amely a háború utáni rendezés feltételéül a Monarchia területi egységének fenntartását s az ország demokratikus átalakítását jelölte meg, lényegében azoknak az elveknek alapján, amelyeket elsősorban Kunfi már korábban is képviselt. Kunfi a stockholmi tárgyalásokon is kiemelte, hogy az ország nem magyar nemzetiségű lakossága számára kulturális autonómiát, arányos parlamenti képviseletet stb. követel a szociáldemokrácia nevében, de a teljes önrendelkezésig, amely magában foglalja az elszakadás jogát is, ekkor még nem jutott el.

Az októberi szocialista forradalom jelentőségét Kunfi világosan látta. A Szociáldemokrata Párt 1918 februárjában tartott rendkívüli kongresszusán kifejtette: „Mi a bolsevizmust a szocializmus elvi megvalósulásának és elvi megnyilatkozásának látjuk. Amiket a bolseviki kormány és a bolseviki forradalom megvalósított, mindazok a szocialista mozgalom igazi erkölcsi jogosultságát, világnézeti nagyságát állapítják meg. Igenis új társadalmat akarunk, azokkal az eszmékkel és módszerekkel – ha szükséges –, mint a bolsevikok."

Ennek az álláspontjának megfelelően mind közelebb került a Szabó Ervin eszmei irányítása alatt álló forradalmi antimilitaristákhoz, a Galilei Kör háborúellenes diákjaihoz éppúgy, mint az antimilitarista nagyüzemi bizalmi férfiakhoz, s lehetősége szerint féllegálisan támogatta is tevékenységüket. A forradalmasodó ország lázongó hangulatában kellett búcsút venni a forradalmi mozgalom vezető szellemétől: Szabó Ervintől. Kunfi két évtizedes barátságuk, vitázó együttműködésük kényszerű lezárásakor, a sírnál mondott beszédében éppúgy, mint a *Népszavá*ban írt nekrológjában Szabó Ervin munkásságának aktuális, forradalmi jelentőségét, életének, egész lényének példaadó mivoltát hangsúlyozta.

Két hét múltán, 1918. október 13-án, a Szociáldemokrata Párt rendkívüli kongresszusán, amely irányt és választ kívánt adni a forradalom küszöbén a munkásságnak, Kunfi volt az egyetlen napirendi pont előadója. Beszéde a már-már a párt vezetőjévé előlépő Kunfi politikai programja volt „a béke kérdéséről és Magyarország jövő fejlődésének megalapozásáról". A forradalmi helyzetben, a dualizmus pusztulásának, a régi rendszer összeomlásának körülményei között Kunfi hitet tett nemcsak a politikai demokrácia megteremtése, hanem a tulajdonformák (igaz, hosszabb távon megvalósuló) megváltoztatása mellett is. Beszédében – újabb lépést téve előre – elvileg elfogadta a nemzetek önrendelkezési jogát, bár egyúttal azért harcolt, hogy az ország demokratizálásával a nemzetiségek megtalálják helyüket az új Magyarországon. Az új, a demokratikus Magyarország megteremtésének módszereként viszont a polgári pártokkal való együtthaladást, békés, parlamenti átalakulást javasolt. Joggal – és igen találóan – jegyezte meg ezzel összefüggésben kongresszusi felszólalásában Landler Jenő, hogy Kunfiban két lélek lakozik, egy forradalmi és egy reformista...

Kunfi tagja lett az október 25-én megalakult Nemzeti Tanácsnak, majd az őszirózsás forradalom győzelme után megalakult Károlyi-kormánynak. Munkaügyi és népjóléti, majd közoktatásügyi miniszter volt. Ebben a minőségében kidolgozta egy általános, mindenkire kiterjedő társadalombiztosítás alapjait; hozzálátott az egészségügy államosításának, az átfogó jellegű szociálpolitikai intézkedések sorozatának kidolgozásához. A háborús összeomlás viszonyai között azonban a tervekből csak kisebb jelentőségű lépésekre, mindenekelőtt szerény munkanélküli- és menekültsegélyek fizetésére futotta.

A közoktatás és a kultúra területén valamivel kedvezőbb volt a helyzet. Kunfi tervei között szerepelt az oktatásügy széles körű átszervezése, az elemi iskolától az egyetemig. Új tantervek, új tankönyvek kidolgozása indult meg; a konzervatív egyetemekre, mindenekelőtt a pesti jogi karra haladó szellemű tanárokat nevezett ki, új egyetemi ösztöndíjrendszert dolgoztatott ki a dolgozók gyermekei továbbtanulásának elősegítésére stb.

Politikusként szoros kapcsolatban állt Károlyi Mihállyal; együttműködésük valósággal motorja volt a sok nehézséggel küzdő koalíciós kormánynak. November 1-én – a forradalom győzelmének másnapján – Kunfi ismertette a kormánynyilatkozatot, s a forradalom vívmányainak megszilárdítását célzó program megvalósításához a forradalom minden

hívének közreműködését kérte. „Semmit sem kérünk – mondta –, csak hat hétre kérjük a segítségüket, hogy a békét és a népuralmat megteremthessük... Nehéz nekem, meggyőződéses szocialistának mondani, de mégis azt mondom, hogy a hat hét alatt az osztálygyűlölet és osztályharc eszközeivel nem akarunk élni..." E sokat idézett szavak pontosan jellemzik Kunfit. Az osztályharc elvi alapján áll, de a helyzetet nem tartja alkalmasnak a forradalom továbbfejlesztésére, a munkásság jogos igényeinek kielégítésére, elsősorban azért, mert a munkásságot még nem tartja elég erősnek egy szocialista program megvalósítására.

Az események azonban gyorsabban peregtek, mint ahogyan a forradalom vezetői várták. A tömegek nyomására alig két hét múltán – nem várva be a tervezett választásokat – kikiáltották a köztársaságot. A Parlament kupolacsarnokában Kunfi mondott ünnepi beszédet, s ebben túlment a kormány programján, a társadalmi átalakulás elkerülhetetlenségét hangoztatta: a nagyüzemek államosítását, a nagybirtokok felosztását, a munka nélküli jövedelmek kiküszöbölését helyezte kilátásba. Mindehhez a nemzetközi proletariátus támogatását, mindenekelőtt a cseh munkásság szolidaritását kérte.

Túllépett tehát november eleji álláspontján, de az előrehaladás óvatos, hosszabb időt igénybe vevő módja mellett foglalt állást. Ez tükröződött az 1919. januári kormányválság megoldására tett javaslatában is. Szembehelyezkedve mind a „tiszta szociáldemokrata kormányt" követelő Garbai–Pogány-féle elképzelésekkel, mind pedig Garami javaslatával, aki a szociáldemokratáknak a kormányból való teljes kiválását indítványozta, Kunfi a koalíciós kormány fenntartása, illetve átalakítása, a szociáldemokraták nagyobb részvétele mellett foglalt állást. Úgy vélte, hogy ezzel úrrá lehetne lenni a belső nehézségeken és viszonylag kedvező békefeltételeket lehetne elérni. (Az 1919. februári, Bernben megtartott nemzetközi szociáldemokrata értekezleten olyan békeszerződést szorgalmazott, amely az etnikai határok elvén alapul.)

Javaslatát elfogadták, de az így balra tolt kormány sem volt képes megoldani az ország súlyos gondjait, és külpolitikai helyzete sem javult. A munkásság körében mind nagyobb befolyást szerzett az 1918 novemberében alakult Kommunista Párt, amely céltudatosan szervezte a szocialista forradalom társadalmi-politikai erőit. A munkásegység és a munkáshatalom megteremtése egyre határozottabb követeléssé vált a munkásság között.

Kunfi éber figyelemmel kísérte ezt a folyamatot, s mindinkább hatása

alá került. Az antanthatalmakból kiábrándult. A nemzetközi forradalmi események, Németország, Ausztria forradalmasodása arról győzték meg, hogy van realitása a szocialista forradalom közép-európai előretörésének. Ehhez hozzájárult az átalakított koalíciós kormány mind nyilvánvalóbb csődje is. Kunfiban megérlelődött a munkásegység létrehozásának gondolata. Meggyőződéssel fogadta el tehát a KMP és az MSZDP egyesülésére tett javaslatot, s az egységokmányt a szociáldemokraták képviseletében ötödmagával aláírta.

A munkásság szervezeti egységének megteremtése alapján létrejött a Magyarországi Tanácsköztársaság, a proletariátus diktatúrája. Kunfi, akárcsak a Szociáldemokrata Pártból jött legtöbb vezetőtársa: Garbai, Böhm, Rónai és mások, nem igazán értette meg és nem tette magáévá a munkáshatalom lenini elveit; valójában azzal értett egyet, hogy a kialakult helyzetben elengedhetetlen a diktatúra módszereinek alkalmazása. Egy héttel a Tanácsköztársaság létrejötte után Kunfi „Az egyetlen út" című cikkében a proletárdiktatúra rendszerének megteremtését a munkásságnak abból a jogos törekvéséből vezette le, amellyel „a proletárság világuralma", a feltartóztathatatlan „nemzetközi szociális világforradalom" részeként a hatalom teljességére s a hatalom birtokában a tőkés politikai és társadalmi rend megsemmisítésére tört.

A Kormányzótanácsban Kunfi közoktatásügyi népbiztosként – sokkal nagyobb lehetőségek birtokában – folytathatta és kiteljesíthette az előző, a polgári kormányban megkezdett tevékenységét. Mindenekelőtt az oktatásügy alapos átszervezésének terveit dolgozták ki: a 18 éves korig kötelező iskoláztatást; az oktatás-nevelés egész rendszerének – az emberi művelődést, s az általa az új társadalmat szolgáló – gyökeres átalakítását. Ennek részeként különösen előtérbe került a természettudományos műveltség, a gyakorlati képzés és a művészeti oktatás-nevelés erősítése. Mindennek biztosítására fontossá vált a pedagógusok képzésének és átképzésének a feladata. Kunfi az utóbbinak különösen nagy jelentőséget tulajdonított. Művelődéspolitikai elveit és gyakorlati elképzeléseit 1919 áprilisában nagyobb előadásban fejtette ki, amelyet a Közoktatásügyi Népbiztosság agitátorképző iskoláján tartott.

Kulturális politikájának vezérelvét egy nyilatkozatában így fogalmazta meg: „Minden értéket mentsen át a múltból a jelen és a jövő számára, és minden igaz értéket állítson a proletariátus ügyének szolgálatába, mert a proletariátus ügye: egy a kultúra ügyével." A proletárforradalom „lelki, művelődésbeli tartalmát" – saját programját – pedig ezekkel a len-

dületes szavakkal fejtette ki az Operaházban tartott Vöröskatonaesten, Beethoven IX. szimfóniájához mondott bevezetésében: „A vagyon, a hatalom és a gazdagság ketrecéből kiszabadítani az alkotó géniuszt, a szegénység, elnyomatás, tudatlanság és örömtelenség börtönéből kiszabadítani a munkást... S amikor ezen az estén a magyar proletár összetalálkozik szellemével, amikor félúton találkozik a munkás és a legnemesebb művészet: jelképe annak az új kultúrát teremtő munkának, amely a munkásforradalom egyik leggyönyörűbb feladata."

Kunfi humanizmusa, lendületes, odaadó tevékenysége, munkájának tartalma és iránya alapján Kun Béla joggal jellemezhette Leninhez küldött rádiótáviratában Kunfit úgy, hogy „...olyasféle, mint az Önök Lunacsarszkija". Ez természetesen nem azt jelentette, hogy a népbiztosságon s a kultúrpolitika egészében nem voltak viták, ellentétek, különösen azt követően, hogy az ügyek intézését négytagú kollégium vette át, amelynek Lukács György, Szabados Sándor és Szamuely Tibor is tagja lett. Ehhez hozzájárultak a főleg irodalmi téren kirobbant csoportviták és ellentétek is, amelyekben Kunfi igyekezett mindig az igazságos és főleg emberséges megoldásokat támogatni.

Kunfi a Tanácsköztársaság egyéb vezető testületeinek tagjaként foglalkozott az ország több más égető kérdésével, köztük az agrárkérdéssel, illetve a parasztság megnyerésének problémájával is. Népbiztostársainál reálisabb kérdéseket vetett fel, jobban megértve a földkérdés politikai vonatkozásait, de a megoldást kevéssé tudta ebbe az irányba befolyásolni.

A békés építés – inkább tervezés – néhány hetét április közepén megszakította az imperialista fegyveres beavatkozás, az ország nagy területei ellen indított támadás. Kunfi a Munkás- és Katonatanács ülésén szenvedélyesen szállt síkra a proletariátus felfegyverzése, a magyarországi és az eljövendő nemzetközi szocialista forradalom védelmében. Hangsúlyozta egyben a belső ellenforradalom elleni harc szükségességét is. S egy hét múlva lelkes vezércikkben ünnepelte a Budapesten felvonuló munkásezredeket, a forradalom lelkét és biztosítékát látva a felfegyverzett proletariátusban.

A Tanácsköztársaság válságos pillanatában: 1919. május elején Kunfi hite megingott. Úgy látta ekkor, hogy mivel az antant a Kormányzótanácsot nem hajlandó elismerni, a Tanácsköztársaság csak úgy menthető meg, ha a szervezett és felfegyverzett munkásság képviselőiből létrejövő új testület átveszi a hatalmat, s szolidaritást vállalva a diktatúra intézkedéseivel, „az osztrák szocialista köztársaságot" közvetítésre kéri fel.

Ez az alapállása közelítette őt a jobboldali szakszervezeti vezetők álláspontjához, akik „reálpolitikai megfontolásokból" a diktatúra felszámolását s a polgári demokratikus rend visszaállítását kívánták elérni. Kunfi 1919. június elején cikket tett közzé „A diktatúra módszerei" címmel. Ebben összefoglalta aggályait: a diktatúra nem számol eléggé belső és külső helyzetünkkel, túl gyors a tempója, s egyes túlkapásaival gyengíti a hatalom bázisát. Különösen a szakszervezetek elleni támadásokat kifogásolta, és a sajtó nagyobb szabadságának engedélyezését követelte.

Hasonló szellemben szólalt fel a Tanácsok Országos Gyűlésén is, azt állítva, hogy a diktatúra túlzó módszereivel ellenforradalmi erőket provokál az országban, holott a fő feladat a külső imperializmus elleni harc sikeres folytatása. A Clemenceau-jegyzék vitájában Kunfi egyetértett Kun Bélával abban, hogy a román csapatok tiszántúli visszavonása fejében ki kell üríteni a szlovákiai felszabadított területeket, de motivációja eltérő volt. Kun Béla a visszavonulást a forradalom „lélegzetvételi", erőgyűjtési szünetének fogta fel, Kunfi ellenben a visszavonulást olyan passzív, védelmi pozíciónak tartotta, amelynek egyetlen feladata, hogy biztosítsa valamiképpen a „túlélést". Ezt az álláspontját különösen azáltal tette kétségessé, hogy élesen fellépett a harc folytatását sürgetőkkel szemben, s implicite azzal vádolta őket: a proletariátus diktatúrájáért és a szocializmusért való harc közben egyfajta „neomilitarizmus" kialakulását segítik elő.

Kunfi álláspontját – bár jóhiszeműségét nem vonta kétségbe – Nyisztor György, Kunfi régi tisztelője „borzasztó csapásnak" nevezte a proletárdiktatúrára nézve, olyan pozíciónak, amely gyakorlatilag a munkáshatalom feladását eredményezi. Kunfi ekkorra politikai zsákutcába került. Nem értett egyet ugyan a diktatúra felszámolására irányuló jobboldali tervekkel, gyakorlatilag – a körülményekkel kevéssé számot vető bírálatával – mégis ezeket támogatta.

A szakszervezeti jobboldal és a Külügyi Népbiztosság megbízottai több ízben is tárgyaltak Budapesten és Bécsben az antant képviselőivel a kibontakozás lehetőségeiről. Ezeken a tárgyalásokon néhányszor Kunfi is részt vett. A megbeszéléseken mindinkább kitűnt: az antant semmilyen formában sem hajlandó elismerni a proletárdiktatúra rendszerét, nem hajlandó vele a békekötés feltételeiről tárgyalásokat folytatni. Így következett be a legrosszabb: a román királyi csapatok elleni támadás összeomlása után nem maradt más kiút, mint a diktatúra rendszerének fel-

számolása, amit néhány nap múltán törvényszerűen követett az ellenforradalom felülkerekedése.

Kunfi valójában június végétől már nem vett részt a Tanácsköztársaság gyakorlati irányításában. Az egyesült párt kongresszusán beválasztották ugyan a vezetésbe, a Tanácsok Országos Gyűlésén tagja lett a Központi Intéző Bizottságnak, de tisztségeket már nem vállalt. A magyar forradalmakban játszott szerepe ezzel lényegében be is fejeződött. Bizonyos, hogy a két forradalom előkészítésében és győzelmében, pozitív lépéseiben Kunfinak kiemelkedő szerepe volt, de az sem kétséges, hogy a Tanácsköztársaság idején, főleg attól fogva, hogy sokasodtak a külső és belső bajok és veszélyek, visszakozó álláspontjával hozzájárult a belső front meggyengüléséhez, a proletárdiktatúra aláásásához.

A Tanácsköztársaság megdöntésének híre Kunfit Bécsből hazatérőben érte. Folytatta útját Budapestre, mivel úgy vélte, az új helyzetben szükség lehet közreműködésre. A Peidl-kormány idején nem viselt tisztséget. A kormány megdöntése után, az immár országosan kibontakozó fehérterror őt is arra figyelmeztette, hogy mint a tanácskormány egyik volt népbiztosa, nem kerülheti el a „számonkérést". 1919 nyarutón ment emigrációba. Útja ma kalandosnak tűnhet, de akkor az ilyen utazás mindennapos volt. Egy csónakon átkelve a Dunán érkezett Csehszlovákiába. Pozsonyban felismerték, letartóztatták, majd a csehszlovák szociáldemokraták közbenjárására szabadon bocsátották. E kellemetlen közjáték után jutott el az osztrák fővárosba, amely az elkövetkezendő tíz esztendőben lakhelyéül szolgált.

Itt töltött éveit az osztrák szociáldemokrata pártban végzett elméleti, publicisztikai, oktató-nevelő munka, valamint a magyar centrista emigrációban, a Világosság csoportban folytatott sokrétű tevékenység jellemzi. A két munkaterület egymástól alig szétválasztható, mivel középpontjában mindenkor a hazai és a nemzetközi ellenforradalom elleni küzdelem, a lezajlott forradalmak és a nemzetközi helyzet változásának elemzése, a hazai szociáldemokrata munkásmozgalom bírálata és segítése állott.

A szociáldemokrata vezetésű Ausztria, de mindenekelőtt fővárosa, Bécs, a fiatal köztársaság minden politikai gondja, gazdasági nehézsége közepette is az emigráns magyarok, főleg szociáldemokraták számára – szívélyes házigazdának bizonyult. Nemcsak menedékjogot biztosított, hanem igyekezett enyhíteni a megélhetés gondjait is. Az osztrák szociáldemokrata párt vezetőségi ülései jegyzőkönyveinek tanúsága szerint 1919–1920-ban nem zajlott le úgy összejövetelük, hogy azon a magyar-

országi menekültek ügye, szociáldemokratáké, kommunistáké ne szerepelt volna. E törődés ellenére az emigránsok általában súlyos megélhetési gondokkal küzdöttek, nehéz éveket éltek át.

Kunfi Zsigmond sorsa szinte valamennyi emigránstársáénál kedvezőbben alakult. Mivel nővére már régebben, fivére és édesanyja 1919 óta szintén Bécsben éltek, s felesége, Rónai Erzsébet is csakhamar odaérkezett, nem kellett családjától elszakadnia. Újságírói és politikai munkáját is szinte érkezése másnapján megkezdhette. A magyarországi politikai helyzet alakulását elemző írásai 1919 őszén már megjelentek a Göndör Ferenc szerkesztette *Az Ember* c. lapban. Az elkövetkezendő években a *Bécsi Magyar Újság*ban, az általa szerkesztett *Világosság*ban, valamint a környező országok magyar nyelvű napilapjaiban közölt írásai nagy szerepet játszottak a magyar emigráció orientálásában, és érdemben elősegítették Csehszlovákia, Jugoszlávia, Románia magyar nyelvű progresszív köreinek politikai tájékozódását.

De nemcsak magyar nyelven jelentek meg írásai. 1919 végén már az osztrák szociáldemokrata párt napilapja, az *Arbeiter-Zeitung* alkalmazásában állott, hosszú éveken át a lap külpolitikai rovatának vezetője volt. 1921-től Friedrich Adler mellett a *Der Kampf*, az osztrák párt elméleti folyóirata szerkesztésében is közreműködött. Egyre gyakrabban írt német nyelvű cikkeket, a húszas évek közepétől szinte kizárólag német nyelven jelentek meg írásai.

Az *Arbeiter-Zeitung*nál folytatott munkásságát Friedrich Austerlitz, a lap főszerkesztője így summázta: „Kunfi nemzetközi jelentőségű egyéniség volt, s általa a mi lapunk európai jelentőségű újsággá lett." Cikkei a napilapban, tanulmányai a *Der Kampf*ban egyaránt bizonyítják, hogy érvelésének logikája nem veszített erejéből, stílusának fénye német nyelvű írásaiban sem halványult el. Mégis ő maga – amint azt Mónus Illés 1929 novemberében idézte – gyakran jelentette ki némi szomorúsággal, „hogy németül *csak* újságíró". E kesernyés önértékelés azonban éppen úgy nem tévesztette meg korabeli olvasóit, mint ahogy nem téveszthető meg azokat, akik most ismerkednek emigrációban keletkezett munkáival.

Beilleszkedését nyilvánvalóan megkönnyítette, hogy ideológiai, politikai nézetei megegyeztek az osztrák szociáldemokrata párt által képviselt ausztromarxizmussal. Az ausztromarxizmus a nemzetközi munkásmozgalomnak már az első világháború előtt kialakult centrista áramlatából fejlődött. Kunfi, aki már 1918 előtt is lényegében ennek az irányzatnak a képviselője volt, érdeklődéssel és egyetértéssel vett részt az osztrák

szociáldemokrata párt munkájában. Véleménye a forradalmakról, polgári demokráciáról, szocializmusról egybecsengett az osztrák párt vezetőinek, mindenekelőtt pártfogójának, Otto Bauernak a véleményével.

A húszas évek osztrák szociáldemokráciája – 1920 őszétől ellenzékként – a munkástömegek aktív közreműködésével a demokrácia kiszélesítésén fáradozott. Szemben állott a nyugati szociáldemokrata pártok reformizmusával, s ugyanakkor – bár nem vetette el a forradalmat, s 1926-ban elfogadott linzi programjában kifejtette nézeteit a munkásosztály politikai hatalmáról – az európai munkásság számára elfogadhatatlannak tartotta a leninizmust. Elismerte a forradalmi orosz állam létének fontosságát a nemzetközi munkásmozgalom számára, ugyanakkor éles harcot vívott a kommunisták ellen. A húszas évek második feléig az osztrák szociáldemokrácia jelentős sikereket tudott felmutatni, de a politikai élet minden szférájában jelentkeztek az Osztrák Köztársaság belpolitikai viszonyainak fonákságai. Kunfi azok közé tartozott, akik nagy aggodalommal figyeltek fel arra, hogy a polgárság, amely a munkásosztály forradalmi harcainak haszonélvezője volt, tehernek érezte ezt a demokráciát. Rendkívül találóan fogalmazta meg 1927. július 15-ét – amikor a tüntető bécsi munkásokra lőtt a Seipel-kormány rendőrsége – követően a tanulságokat: „az osztrák burzsoázia revansot vett mindazokért a fájdalmas vereségekért, amelyekben a szociáldemokrácia az 1918-as összeomlás napjai óta részesítette". A húszas évek Ausztriája nem adott, nem adhatott megnyugtató választ tépelődéseire. Bécsi emigrációjának tíz esztendejében azoknak az eseményeknek szemtanúja, harcosa vagy krónikása, amelyek során a munkásosztály, a Szovjetuniót kivéve, fokozatosan veszítette el a forradalmi években Európa-szerte kivívott pozícióit.

A húszas évek elején azonban még nemcsak a kommunisták, de a centristák és a baloldali szociáldemokraták körében is tartotta magát az a vélemény, hogy az európai munkásság sikeres harcok küszöbén áll. Ezt tükrözte az 1921 februárjában Bécsben összeült nemzetközi konferencia is, amelyen a centrista vezetésű pártok megalakították a Szocialista Pártok Nemzetközi Munkaközösségét, az ún. Két és feles Internacionálét. Az új Internacionálét Kunfi lelkesedéssel üdvözölte. A konferencián hangoztatta: „Véleményem szerint az Internacionálénak feladata éppen az, hogy kiegyenlítést teremtsen a haladott nyugat-európai országok munkásainak osztályharca és az új hatalmi tényezők szükségletei és új harci formái között, feladata, hogy olyan egyesülést hozzon létre, amely közös front létesítését teszi lehetségessé a kapitalizmus és az imperializ-

mus ellen." A konferencia befejezésekor a *Világosság*ban megerősíti ezt a felfogását, és érdekes elemzését adja a II. és a III. Internacionálénak. Az írás jól illusztrálja Kunfi egész ideológiai-politikai attitűdjét. Elítéli a II. Internacionálében tömörült pártok reformizmusát: „a proletariátus erőit még ma is, a forradalmak korszakában, merőben a reformok kivívására szervezi" – állapítja meg, de elítéli a Kommunista Internacionálét is, benne az orosz kommunisták szócsövét látja. Itt is, mint más írásaiban, kifejti – összhangban ausztromarxista elvbarátaival – azt a nézetét, hogy az orosz forradalom útja járhatatlan az európai országok munkássága számára.

E konferencián nyílik először alkalom arra, hogy a magyar centrista emigráció nemzetközi hallgatóság előtt kifejtse magatartásának indítékait és véleményét a magyarországi proletárdiktatúráról. A konferenciához Böhm Vilmos, Garbai Sándor, Kunfi Zsigmond, Rónai Zoltán emlékiratot nyújtottak be. Elemzés és kommunisták elleni vádaskodás sajátos ötvözete hangzik ki belőle. Kunfi megnyilatkozása már inkább mentegetőzés és magyarázkodás. A proletárdiktatúrát kétségbeesett kísérletnek nevezi, amelyet azért vállalt a szociáldemokrata vezetők többsége, hogy ne kerüljenek szembe a munkásosztállyal, hogy ne váljanak Noske-féle szociáldemokratákká. Kárhoztatja a magyarországi proletárhatalmat, hogy szolgai módon átvette az orosz forradalom módszereit. Felhívja a figyelmet arra, hogy a magyar forradalom is jelzi: a forradalomért harcoló osztályok belső struktúrája megváltozott, a munkásmozgalom kinőtte régi szervezeti kereteit, új harci formák és módszerek kidolgozására kell törekednie.

A konferencia a Kunfi vezette Világosság csoport és személyesen Kunfi életében is jelentős esemény volt. Ezen a konferencián ismerte el a nemzetközi szociáldemokráciának legalábbis egy része az emigránscsoport tevékenységének létjogosultságát és fogadta el illetékességét a hazai mozgalom érdekében való szóemelésre. A feladatok ellátására, mint azt Friedrich Adler kiemelte, „csak az a csoport jöhet számításba, amelyet, hogy általánosan ismert nevet említsek, Kunfi Zsigmond képvisel". A következő években Kunfi Zsigmond messzemenően eleget tett ennek a feladatnak, számos nemzetközi értekezleten képviselte az emigránscsoport és egyben az egész hazai szocialista munkásmozgalom érdekeit.

„Szellemi és politikai tekintetének távlata egyenesen bámulatos" – írja 1931-ben az akkor megjelent Kunfi-tanulmányok egyik recenzense. Valóban, Kunfi a Magyarországi Tanácsköztársaság tanulságait, a magyar-

országi ellenforradalom elleni küzdelmet, a polgári demokrácia problematikáját, az európai ellenforradalom előretörésének esélyeit a maguk nemzetközi összefüggéseiben tárgyalta. A húszas évek elején még sokat foglalkozott a Tanácsköztársasággal. Ez természetes, a Tanácsköztársaság létrejöttének és elbukásának okait, körülményeit a politikai emigráció minden csoportja elemezte. Az e tárgykörben keletkezett írások szubjektív hangvételét, egymást felelősségre vonó, vádaskodó kitételeit a levert forradalom kísérőjelenségének tekinthetjük. Az értékelések érdemi részében azonban Kunfi centrista nézetei követhetők nyomon. Nem tagadta meg, nem utasította el a munkáshatalom eszméjét, több írásában, nemzetközi fórumokon elhangzott felszólalásában kitartott a bécsi konferencián 1921-ben már megfogalmazott, majd az osztrák párt linzi programjában megerősített nézet mellett a munkáshatalmat illetően. Vissza-visszatérően bírálja viszont a Tanácsköztársaság gazdasági intézkedéseit és általában a diktatúra alkalmazásának módszerét.

Többször ad hangot annak a nézetének, hogy a magyar proletariátusnak – ez a véleménye egyébként az orosz proletariátusról is – „távolról sincs elég ereje hozzá, hogy az egész társadalmi fejlődést ő tartsa ellenőrzés alatt, érettségénél fogva nem hivatott rá, hogy ebben a történelmi periódusban már az ország uralkodó osztálya legyen". Ebben az összefüggésben vizsgálja a valóságos és lehetséges európai változásokat. A húszas évek második felében készült írásaiban egyre inkább előtérbe kerülnek a polgári demokratikus és szocialista forradalom összefüggéseinek kérdései. Egy 1923-as tanulmányában megállapítja: „Egy fiatal köztársaság, ahol még nem szilárdultak meg az erőviszonyok, a különböző osztályok egyensúlya még kialakulatlan, ingadozó, a legjobb küzdőtérül szolgál a forradalmi harcokhoz, s egy ilyen küzdőtér kialakulása a régi világ nagy részén az a hozomány, amit a történelmi fejlődés a világháború következményeként a proletariátusnak adott." S jóllehet ugyanebben az írásában figyelmeztet az ellenforradalom felülkerekedésének veszélyére is, a húszas évek végén – számos keserű tapasztalat birtokában – mégis úgy látja, „ha a jövőben az érclétű forradalom ismét végigvonul az országokon, úgy ez a demokratikus országokban már csak proletárforradalomként érkezhet". Az ilyen okfejtések korántsem jelentik a lenini forradalomelmélet adaptálását, mégis arra utalnak, hogy forradalomról, ellenforradalomról, polgári demokráciáról, proletárdiktatúráról szólva, a korszak változásaival összhangban, kiformálódtak azok a gondolatok, amelyekre támaszkodva a következő évtizedben közeledhettek egymáshoz

– ezt példázza Otto Bauer harmincas években kifejtett tevékenysége – a kommunista és a szociáldemokrata nézetek.

Az ellenforradalom elleni küzdelem alapvető helyet foglalt el Kunfi publicisztikájában, tanulmányaiban, felszólalásaiban. Nemcsak a húszas évek elején, hanem mindvégig elsőrendű feladatának tartotta, hogy a nemzetközi politikai közvélemény nyilvánossága elé vigye a magyarországi ellenforradalmi rendszer népellenes bűneit. Szinte catói következetességgel ismételte a maga „ceterum censeo"-ját, a magyarországi ellenforradalmi rendszer megdöntésének, polgári demokráciával való felváltásának szükségességét hirdetve. 1919-es írásaiban az ellenforradalom gaztetteiről szól. A szerkesztésében megjelenő *Világosság*nak nincsen olyan száma, amely ne közölne adatokat a Magyarországon üldözöttekről. „Keine Gnade" című cikkében pl. Korvin Ottó és társai kivégzése ellen emel szót. Írása példázza, hogy a kommunistákkal folytatott leghevesebb politikai vitái közepette is tisztelettel adózott a szocialista forradalom mártírjainak. Az ellenforradalom elleni küzdelemben nem zárkózott el a kommunistákkal való közös fellépés elől sem. Ilyen irányú szándékaira utalnak az 1920-as nemzetközi bojkottal kapcsolatos megnyilvánulásai. Ugyancsak a *Világosság*ban kísérhetjük nyomon, miként kapcsolja össze a nemzetközi proletariátus magyar proletárok érdekében szervezett akciójának védelmét és népszerűsítését az ebben az időben folyó „El a kezeket Oroszországtól!" mozgalommal. „Az eddigi győzelmes orosz és az elbukott magyar forradalom megteremtette a világ proletariátusának külpolitikájában az alapvető elveket: meg kell menteni az orosz forradalmat és el kell buktatni a magyar ellenforradalmat. Ez nem szentimentális politika, hanem az osztályharc alapvető követelése" – olvashatjuk a *Világosság* 1920. június 29-i számában.

Kunfi Zsigmond az, aki Somogyi Bélának, a *Népszava* szerkesztőjének, Bacsó Bélának, a *Népszava* munkatársának meggyilkolásáról összeállítást készít. A két magyar szociáldemokrata elleni merényletet az olasz Matteotti-gyilkossághoz hasonló fasiszta akcióként tartja számon. A fehérterror leleplezésénél már a húszas évek elején felfigyel azokra a politikai jelenségekre, amelyek az olasz fasizmust, a Bajorországban fejét felütő nemzetiszocializmust és a magyar ellenforradalmat rokonítják. Kunfi foglalkozott a magyarországi ellenforradalom jellegének, mozgatóerőinek és bázisának vizsgálatával, de nem jutott el a rendszer átfogó elemzéséhez. Igaz, az ellenforradalmi rendszerben a burzsoá diktatúra sajátos formáját látta, de a tényleges osztály-erőviszonyok elemzésére nem fordí-

tott kellő figyelmet. Érdeklődését mindenekelőtt a „régi ellenség", a nagybirtokos osztály politikai lépései kötötték le. Osztozott az osztrák szociáldemokráciával abban a felfogásban, hogy a legitimizmus Ausztriában és Magyarországon a legveszélyesebb politikai mozgalom.

Az új problémák mellett Kunfit az emigrációban is foglalkoztatták azok a feladatok, amelyekkel korábban is viaskodott. A forradalmak tapasztalatainak elemzése, valamint az ellenforradalmi agrárreform figyelmét vissza-visszatérően a földkérdésre irányítja. Vizsgálatainál abból indul ki, hogy Közép-Európa és Kelet-Európa polgári forradalmai már a XX. században játszódnak le és vezetőjük a proletariátus. Véleménye szerint a munkásság csak „ideológiája feladásával és tulajdonképpeni rendeltetése feladása árán" tudja kielégíteni a paraszti tömegek földigényét. Az ebből származó konfliktusban látja a magyarországi forradalmak sikertelenségének alapvető okát. Kárhoztatja a Magyarországi Szociáldemokrata Pártot, hogy tétovázásával, amelyet a Károlyi-kormány idején az agrárkérdés megoldásában tanúsított, megakadályozta egy erős, demokratikus paraszti osztály megteremtésének lehetőségét. Túlságosan is önkritikusan – hiszen már a Tanácsköztársaság idején is látta a parasztkérdés intézésének problémáit – vizsgálja saját szerepét, amelyet e feladat megoldásának elhúzódásában játszott. „Én tudatosan arra törekedtem – írja 1920-ban a *Világosság*ban –, hogy a földreform ügye lehetőleg odáztassék el egész addig, amíg a Szociáldemokrata Párt hatalma elég nagy lesz ahhoz, hogy a két másik párt ajánlata individualista, vagyis tisztán a magántulajdont előmozdító megoldását részben vagy egészében elodázhatja."

Kétségtelen – írja a továbbiakban –, „hogy ennek a szabotázsnak a szocialista és forradalmi fölfogás volt az alapja". Majd rámutat arra, hogy a proletárdiktatúra agrárpolitikájában ugyanez a felfogás érvényesült. Nem került sor a földosztásra, és ez az agrárpolitika jelentősen hozzájárult a munkáshatalom elbukásához. De ugyanakkor, amikor a magyar szocialistáktól rugalmasabb agrárpolitikát kér számon és helyesen mutat rá a földosztás politikai jelentőségére – jól érzékelhető ellentmondással –, elvfeladással vádolja a bolsevikokat, akik szerinte a szocialista eszme feladásával csak a paraszti forradalmat valósították meg. Bíráló állásfoglalása e kérdésben a húszas évek közepén enyhül. Kautskyval szemben, aki a mensevikeket a bolsevikok megbuktatására buzdítja, felhívja a figyelmet az oroszországi ellenforradalmi veszélyre. A szovjet rendszer fennmaradásának szükségességét hangoztatja, és elismeréssel szól azok-

ról az eredményekről, amelyeket az orosz forradalom éppen az agrárkérdés megoldása révén tud felmutatni. A Nagyatádi Szabó-féle földreform lényegét ragadja meg, amikor az igazi agrárreform torzképének minősíti, amely alig fog változtatni a magyarországi földbirtokmegoszláson. Hangoztatja, hogy a földkérdés megoldása a magyarországi társadalmi változások mozgatója és hajtóereje marad a jövőben is, s bármely körülmények között megy végbe e változás, „a reformista demokrácia" vagy az „új forradalom" keretei között, a parasztság földhöz juttatása elodázhatatlan.

Kunfi nemcsak a föld-, hanem a nemzeti kérdésben is felülvizsgálta korábbi nézeteit. A trianoni békekötés során kialakult új helyzet indokolta a tüzetes elemzést. „A magyar béke" című cikkében, de más írásaiban is több megközelítésben taglalja ezt a problémát. Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásának körülményeit és hatását elemezve korrigálja korábbi elképzeléseit, és elismeri a soknemzetiségű birodalom felbomlásának szükségességét. Az integritással való gyökeres szakítást 1918–1919-től is számon kéri, és kifejezi azt a véleményét, hogy bármilyen változás megy is végbe a jövőben – ő és társai egy ideig nagy reményeket fűznek egy demokratikus, az etnikai elven alapuló békerevízióhoz –, a régi Magyarországhoz, úgymond, nincsen visszatérés. Történelmileg ábrázolja a magyar uralkodó osztályok felelősségét, a nemzetiségek elnyomását, de arra is rámutat, hogy az új béke igazságtalan, imperialista, s következésképpen új nemzeti elnyomás hordozója. A kisantantot már a kezdetektől jóval kritikusabban szemléli, mint egyes szociáldemokrata és főleg polgári radikális emigránstársai. Óva inti a környező országokban élő magyarságot, nehogy felüljön a nacionalista, soviniszta uszításnak, nehogy kövesse a horthysta irrendentizmust. Ugyanakkor felszólítja az utódállamok magyarságát, védje kisebbségi jogait. Bízik abban, hogy a Duna-medence körül élő államok gazdasági forgalma majd egészségesen hozzásegít a terület bonyolult nemzeti problémáinak megoldásához. 1929-ben írt tanulmányában a közép-kelet-európai népek településviszonyait vizsgálva már azt hangoztatja: „itt a népek olyan sokszorosan kevertek, hogy a tisztán nemzeti szétválasztás lehetetlen". Ezért a fennálló körülményeket figyelembe véve javasolja, hogy az államok biztosítsák a kisebbségek kulturális és gazdasági védelmét és mondjanak le „mindenféle nyílt és leplezett elnemzetietlenítésről". Mintegy biztatásként fogalmazza meg, hogy a versailles-i béke és társai is „osztozkodni fognak minden történelmileg lett dolognak közös sorsában: a változásban". A nemzetiségi kérdés meg-

nyugtató megoldását mégis csak az ellenforradalmak feletti európai méretű győzelemben látja.

A szocializmus terjedésének és esélyeinek ismételt vizsgálata kapcsán újból és újból összehasonlítja – Amerikától Kináig – az egyes társadalmi folyamatokat. „Köztársaságiak és demokraták ma Amerikában már tisztán plutokrata pártok, akik olyan kizárólagos mértékben uralják a társadalom fizikai, gazdasági és ideológiai hatalmi eszközeit, hogy egyetlen hatalom sem támadhat ellenük" – írja találóan az Amerikai Egyesült Államokról. De idézhetnénk frappáns és időtálló megállapításokat más országokról adott elemzéseiből is. Nyugat-, Kelet- és Közép-Európa munkásmozgalmának, forradalmainak általa végzett vizsgálata számunkra azért különösen érdekes, mert megrajzolja azokat a különbségeket, amelyek a hazai munkásmozgalmat a Nyugattól és a Kelettől is elválasztják. Kunfi a húszas évek közepén sok vonatkozásban kimunkálja a közép-kelet-európaiság mibenlétét, s az adott esetben annak hatását a munkásosztályra. Érdeklődése az egész nemzetközi életet átfogja. Számos értő cikke, tanulmánya jelenik meg a tudományos szocializmus létrejöttéről, megalkotóiról, Lassalle-ról, Engelsről, a francia forradalomról, a gyarmati kérdésről. Olvasásukkor nem vonhatja ki magát az ember mély intellektusának, nagy műveltségének, széles körű tájékozottságának hatása alól. Ha emigrációjának tíz esztendejében csak tanulmányaival, újságcikkeivel szolgálta volna a munkásmozgalmat, akkor is imponálóan gazdag munkát végzett volna.

De Kunfi kapcsolata a hétköznapok munkásmozgalmi gyakorlatával sem szakadt meg. Életvitele ebben a vonatkozásban nem mutatott nagy változásokat. Már említett, szorosabban vett pártmunkáján kívül kapcsolatban állott más politikai csoportokkal, mindenekelőtt a Károlyi Mihály vezette politikai körrel. A Világosság csoport 1920 tavaszán jött létre, Garbai Sándor aktív szervező munkája eredményeként. Alakuló ülésén Kunfi Zsigmond is részt vett, és amint azt Garbai Sándor írja visszaemlékezéseiben, „néhány gyönyörű mondatban vetítette a hallgatók elé, hogy mi a véleménye a magyar proletárpolitika jövendőjéről". Nem ismerjük az ott elhangzottak pontos szövegét, de ismerjük azt az aggodalmat, amellyel Kunfi a magyar ellenforradalmi terrort kísérte és ismerjük kritikai észrevételeit a hazai pártvezetőség tevékenységéről. Kunfi és a Világosság csoport tevékenysége az emigrációba került munkások összetartására, politikai képzésére összpontosult. Ezt az igényt fejezte ki a *Világosság* c. lap beköszöntője is. „Kunfi Zsigmond szerkesztésében fog

megjelenni az a heti szemle, amely a tudományos szocializmus nézőpontjából vizsgálja politikai és társadalmi életünk aktuális kérdéseit" – ajánlja az új lapot az olvasók figyelmébe *Az Ember*. A lap 1920 júniusában jelent meg. Fennmaradt példányai igazolják, hogy a hírverés minden ígéretének eleget tett. Szerkesztését szombat esténként végezték, a szerkesztés munkájában Kunfi rendszeresen részt vett. Igaz, a szerkesztést követő baráti beszélgetésekből, kávéházi összejövetelekből már kivonta magát. Eljárt viszont a csoport politikai megbeszéléseire, igen gyakran volt egyiknek vagy másiknak hivatalos szónoka. Azt mondhatjuk, a húszas évek közepéig rendszeres munkát fejtett ki a csoportban. Aktivitása a húszas évek második felében alábbhagyott. Ebben rosszabbodó egészségi állapota mellett szerepet játszott az is, hogy a Világosság csoportot is utolérte a politikai emigráció oly gyakori, szinte elkerülhetetlen betegsége, a frakcióharc. Amikor Garbai 1927 végén kivált a csoportból, Kunfi ezt – nem alaptalanul – személye elleni támadásnak minősítette. Ekkor már, romló pszichikai állapotában, a támadásokra visszahúzódással válaszolt.

A két forradalom politikai emigránsainak körében természetesen tovább éltek mindazok az ellentétek, amelyek, kimondva vagy kimondatlanul, soraikat már hazai aktív politikai tevékenységük idején is megbontották. A Világosság csoport és személy szerint Kunfi éles elvi-politikai vitákba bocsátkozott Kun Bélával, Lukács Györggyel, de szemben állott a Garami Ernő vezette szociáldemokrata emigránscsoporttal is. 1920-ban bizonyos közeledés jelei kísérhetők nyomon a Világosság csoport és a polgári radikális, oktobrista emigránsok között, pontosabban Kunfi és Károlyi Mihály, valamint Jászi Oszkár között, de ez a kapcsolat is hamarosan megszakadt. A közeledést, majd eltávolodást egy egységes emigráns komité felállítása és a csehszlovákiai politikai körökkel való együttműködés kérdése váltotta ki. Az ellentétek az egyes csoportok között olyan élesnek bizonyultak, hogy minden együttműködés kilátástalanná vált. Míg szociáldemokraták egymással is alig, de a kommunistákkal semmi körülmények között nem voltak hajlandók együttműködni, Károlyi bizalmat és szimpátiát tanúsított a kommunisták iránt. Éppen e nézetek különbözősége miatt szenvedett hajótörést Károlyi és Kunfi közeledése. Személyes kapcsolatuk szívélyes maradt, ám kölcsönös nagyrabecsülésük ellenére további politikai együttműködésre nem került sor közöttük.

A Világosság csoport és maga Kunfi szigorú bírálója volt a hazai szociáldemokrata politikának. 1919 őszén *Az Ember*ben megjelent első írásaiban bírálja a hazai pártvezetést, személy szerint Peyer Károlyt,

akivel szemben akkor sem enyhült meg, amikor az utóbbi Somogyi Béla és Bacsó Béla meggyilkolása után ugyancsak emigrációba kényszerült.

A Világosság csoport tevékenysége és Kunfinak az *Arbeiter-Zeitung*ban megjelent cikkei váltották ki azt a dühös kirohanást a magyar pártvezetők köréből, amelynek a *Népszava* 1920. március 11-i számának vezércikkében adtak hangot. A vezércikk tükrözte azt az álláspontot, amelyet a hazai pártvezetés a centrista emigráció vezetőivel szemben mindvégig fenntartott. A heves kirohanásra az emigráció nem válaszolt hasonló hangnemmel. Sőt 1920 nyarán a *Világosság* szinte minden cikkében elismeréssel adózott a munkások hősi harcainak, és hangsúlyozta, hogy – éppen a munkásokra való tekintettel – visszafogja a pártvezetés magatartásával szembeni ellenérzéseit.

A Bethlen–Peyer-paktum megkötésének hírére, amely esemény a paktum szövegének nyilvánosságra hozatala nélkül is ismertté vált az emigrációban, Kunfi haragja és felháborodása a hazai pártvezetőség és Peyer iránt ismét fellángolt. *Az Ember* 1922. januári számában „Az ébredő szociáldemokraták – a fehérterror új különítménye" címen vezércikket írt. Ebben bírálta a peyeri pártvezetésnek azt a készségét, amellyel a kormánnyal együttműködött. A Bethlen–Peyer-paktumot Kunfi mindig elítélte. A sors különös, de korántsem szokatlan játéka következtében, éppen a paktumtárgyalásokat követő amnesztiarendelet értelmében kerültek szabadlábra azok a munkások, akik a húszas évek elején szembefordultak a pártvezetőséggel és a Világosság csoport felé orientálódtak. A *Világosság*nak és személy szerint Kunfinak nagy szerepe volt a hazai szociáldemokrata ellenzék kialakításában és megerősítésében. Ez az ellenzék a Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1922. évi kongresszusán hallatta először szavát.

Egy önálló párt alapításának terve, a baloldali szocialista munkáspárt életre hívása a húszas évek elejétől fel-felmerülő kérdés a nemzetközi munkásmozgalomban. Magyarországon a Világosság csoporttól is támogatott ellenzék a kommunisták vezetésével alakul önálló baloldali, 1918–1919 örökét vállaló munkáspárttá. Kunfi nagy érdeklődéssel figyeli a hazai baloldali szociáldemokraták kritikai magatartását az MSZDP vezetésével szemben. Amikor 1924 decemberében a hazai pártvezetés kénytelen a paktumot nyilvánosságra hozni, Kunfi F. Adlerhez írott levelében megjegyzi: „...a paktum nyilvánosságra került. Megegyezik korábbi közlések vonalával, csak még sokkal rosszabb." A következő hetekben azon fáradozik, hogy az MSZDP vezetőségének ügyét nemzetközi fórum elé

vigye. 1925. január 25-én Kautskyhoz írott leveléhez mellékeli a paktum szövegét és a Világosság csoport álláspontját a kérdésben. A beadványt Böhm, Garbai, Kunfi, Rónai, Szende írták alá. Hangsúlyozza, hogy a paktum megkötése elsősorban a kormány érdekeit szolgálta, nem utolsósorban azért, mert a Szociáldemokrata Párt lemondott a parasztság körében folytatott agitációról, és ezzel megerősítette az ellenforradalmi rendszer vidéki bázisát. A Világosság csoport a hazai pártvezetés leváltását és a kizárt ellenzékieknek a pártba, illetve a szakszervezetekbe való visszavételét követeli. A beadvány és személy szerint Kunfi hangsúlyozza, hogy a pártegység megbontása káros lehet a szocialista munkásmozgalom számára. Ugyanekkor a pártvezetés ellen fellépő ellenzék egyik fontos feladatát a kommunistáktól való elhatárolódásban jelöli meg. Kétségtelen, hogy a húszas évek közepén a Világosság csoport valóban el is zárkózott minden együttműködéstől a kommunistákkal. Kunfi, amint F. Adlerral és Kautskyval folytatott levélváltásából kiderül, nem ismerte pontosan a hazai ellenzéki mozgalmat, és az MSZMP megalakulása után még nem látta tisztán, milyen szerepet játszottak a kommunisták a Magyarországi Szocialista Munkáspárt létrehozásában, vezetésében.

Nyilvánvaló, hogy az MSZMP célkitűzése, a demokratikus köztársaság megalakítása, szimpatikus volt Kunfi számára, aki a demokratikus köztársaságért vívott harc feladását kérte számon a hazai pártvezetőktől.

1925 januárjában a Szocialista Internacionálé bizottságot küldött a magyar párt ügyének megvizsgálására, s az elmarasztalta a hazai pártvezetést. Ez azonban nem jelentette az 1925 tavaszán megalakult Magyarországi Szocialista Munkáspárt elfogadtatását is. Ezért amikor az MSZMP küldöttei 1925 augusztusában késve jelentek meg a Szocialista Munkásinternacionálé soron levő kongresszusán Marseille-ben, nem részesültek barátságos fogadtatásban. Csak Kunfi személyes közbenjárására nyílt lehetőségük, hogy memorandumukat, amely tartalmazza a paktum szövegét is, a kongresszushoz benyújthassák.

Kunfi szimpátiája, amellyel az MSZMP megalakulását és kezdeti tevékenységét követte, lassan alábbhagyott. 1926 márciusában F. Adlerhoz írott levelében már közli, hogy a Magyarországi Szocialista Munkáspárt szoros kapcsolatban áll a kommunistákkal. Mégis – éppen az MSZMP révén – felcsillant annak reménye, hogy ha az ellenzék visszatér a Szociáldemokrata Pártba, háttérbe szoríthatja a peyeri vezetést. Az ilyen jellegű változás nyomán kedvezőbben alakulhat a Világosság csoport s a hazai pártvezetés kapcsolata. Nem így történt. Az 1926-os szociáldemokrata

kongresszuson a Stromfeld Aurél vezette ellenzék javaslatait elvetették, a párt vezetésében nem történt lényeges változás, legfeljebb annyi, hogy az elkövetkezendő években szorosabbra fűződött kapcsolata a Garami Ernő vezette emigrációs szárnnyal. Garbai Sándornak a Világosság csoportból történt kiválásával viszont meggyengült a centrista emigráció hazai bázisa. Az 1927. júliusi ausztriai felkelés leverése és általában a különböző jobboldali rendszerek európai előretörése, valamint a hazai, a Szociáldemokrata Párton belüli ellenzék visszaszorítása miatti keserűség fejeződik ki azokban a sorokban, amelyeket Kunfi Stromfeld Aurél halálakor vetett papírra: „Különös jelenség az emigránsoknak ilyen gyülekezete, akik egy halottat siratnak, miközben nem veszik észre, milyen valószínűtlen tulajdon létezésük, nem a testi, hanem az a másik, amely valójában emberré teszi az embert. Aki ismeri a részvevőket, annak egy ilyen összejövetel némileg kísértetiesnek tűnik; behunyja szemét és azt gondolja, szellemek járnak a világos teremben. Emberek ülnek itt, olyanok, mint bárki más, de jövőjük már elmúlt, lélekben szüntelenül hátrafelé néznek, számukra a hajnalpír csak alkonypír formájában fogható fel. Mindnyájan valakik voltak, de az élettel szemben támasztható saját igényeikkel mérve, most senkik." Ezt a hangulatot sugározza a dr. Madzsar Józseffel folytatott tárgyalása is. Madzsar, aki ekkor már – természetesen Kunfi tudtán kívül – az illegális KMP tagja, a Világosság csoport nézeteiről, az esetleges közös akciók lehetőségeiről tájékozódik, de Kunfi, amint ez Madzsar jelentéséből kitűnik, „az ellenzéknek teljes passzivitást ajánl". Abból indul ki, hogy sem a peyeri vezetéssel, sem a kommunistákkal nem működhetnek együtt. A Madzsarral folytatott beszélgetésben is a fáradtság és kiábrándultság jelei mutatkoznak. S bár utolsó nemzetközi szereplése alkalmával az SZMI brüsszeli kongresszusán a magyarországi ellenforradalmi rendszer politikájában rejlő háborús veszélyre hívja fel a figyelmet, a fáradtság és elbizonytalanodás eluralkodik rajta.

Emigrációs éveinek tanúi, a hozzá közel állók, sógora és barátja, Rónai Zoltán, továbbá Ernst Fischer és mások többször is írtak Kunfi minden korábbit meghaladó vívódásairól. Ezúttal őt magát idézzük; élete utolsó hónapjainak hangulatát híven tükrözi Friedrich Austerlitzhez, az *Arbeiter-Zeitung* szerkesztőjéhez írott 1929. augusztusi levele. „A júniusi súlyos krízis átvészelése után – írja – arra az elhatározásra jutottam, hogy vagy egészségesen és munkaképes állapotban visszatérek a szerkesztőségbe, vagy egyáltalán nem. Ahhoz az életmódhoz, amelyet hosszú évek során, de különösen az utolsó években folytattam, nincsen akaratom és erőm...

Azt reméltem, hogy szeptember elejéig olyan állapotban leszek, hogy altatószerek nélkül fogok tudni aludni és dolgozni. Ennek mérlegelésével nagy igyekezettel vetettem alá magamat az ún. gyógyító munkának; állapotom rendkívüli módon javult, de két jelentékeny vonatkozásban nem kielégítő. Bár az orvos által engedélyezett, összehasonlíthatatlanul csekély mennyiségű narkotikumok használatával alszom ugyan, de csakis ezek igénybevételével tudok aludni, és nincs annyi akaraterőm, hogy le tudjak azokról mondani. Ez az állapot magában véve nem veszélyes, de fennáll annak a lehetősége, hogy a dózisok emelkednek és hónapok múlva ismét a lejtős útra térek. Ezt nem akarom, és ennek nem szabad megtörténnie. A másik gondot okozó tény, mely az előbbiből fakad az, hogy a munkához való bátorság hiányzik, illetőleg az önbizalom, hogy arra alkalmas vagyok-e? Ez a félelem fokozza nyugtalanságomat és álmatlanná tesz. Igyekszem meggyőzni magamat, hogy ez a félelem annak a demoralizációnak a terméke, amit a munkától való távollét hoz magával, és lehet, hogy az, éppen a munkához való visszatérés következtében, megszűnik. Másrészről viszont be kell vallanom magamnak, hogy lelki egyensúlyom távolról sem olyan szilárd, hogy kísérletezni mernék... A legközelebbi napokban Bécsbe érkezem. Amennyiben aggodalmaim nem volnának helytállóak és magamat a munkára alkalmasnak érzem, úgy természetesen nem megyek szanatóriumba, Rekanwinkelbe. De kevés a reményem arra, hogy ez a kedvező változás közbenső segítség nélkül bekövetkezik."

Nem következett be; Kunfi Zsigmond 1929. november 18-án, ötvenévesen, reményeiben csalódva, önmagával meghasonulva meghalt.

*

A magyar szociáldemokrata politikai gondolkodás értékes dokumentumait jelentő Kunfi-írásokat teljes terjedelmükben közöljük. Jegyzeteinket, számozva, az egyes tanulmányok végén helyeztük el. A szerzői, illetve a korabeli szerkesztői jegyzeteket lábjegyzetekként vettük át. Azoknak a munkáknak a publikálására törekedtünk, amelyek történeti-politikai jellegűek; irodalmi-művelődéspolitikai írásainak összegyűjtése a jövő feladata kell hogy legyen. Néhány munkája az elmúlt évek-évtizedek folyamán dokumentumkötetekben, antológiákban megjelent. Erre tekintettel voltunk a válogatásnál, de néhány fontos, már megjelent – egyébként némelykor nehezen hozzáférhető – írás újbóli közlésétől nem tekinthettünk el. Az eredetileg németül megjelent szövegek fordítása Boros Miklósné, Gaál Miklós, Siklós Ferenc, Tőkéczky László munkája.

MARX

1883. március 14-én halt meg Londonban Marx. Ennek a napnak huszonötödször való visszatérését töméntelen újságcikkel, beszéddel, röpirattal ünnepelte meg az a proletariátus, amelynek nem volt nyomósabb és harsonásabb szavú ébresztője, mint Marx. Közgazdászok, publicisták, szociálteoretikusok emlékét rendszerint tudós társaságok szürke, arasznyi nyilvánossága őrzi. Ha nem is páratlan, de bizonyára ritka dolog, hogy alapos, bonyolult tudós szavakra olyan millió torkú visszhang válaszoljon, mint aminő felelget egyre erősödve és terjengve Marxnak most már csak könyvek és közvetítők médiumán keresztül hol zengő, hol tanító szavára. Az alkotás kéjén, kínján kívül nemes és méltó jutalma teremtő embernek, ha finom idegrendszerben érzelmek zenéjét vagy intellektuális gyönyörködésnek kissé jeges mámorát tudja felébreszteni, ha a nemes élvezetekre berendezett lelkek szenzációi a jelző fák azon az úton, amerre egy géniusz fájdalmas jókedvében elhaladt. De nem kisebb dolog nagy embertömegeknek, a még differenciálatlan életmasszának inkább sejtő, megérző, semmint megértő megmozdulása is, felismeréséül annak, hogy valami olyan erőnek hatása alá került, amely előrehajtja az emberré levésnek, az öntudat felderengésének töviskoszorúkkal, keresztfákkal és golgotákkal tarkított, de fölfelé vivő országútján.

Marx, aki a szocializmusnak legmélyebben szántó, legnagyobb befolyású elmélkedője és cselekvője volt, munkásságával ezt a második fajta okozatot idézte elő. Olyan férfiak, akik mögött milliónyi ember tábora áll és ökölbe szorult kezek izma feszül, írták és mondották a fehér, sőt sárga bőrű műveltségnek majd minden nyelvén, hogy az emberies sors megszerzéséért folyó szabadságharcot Marx haditerve és módszere szerint akarják és fogják továbbra is vívni. Hogy ez nagy és komoly dolog, azt bátran elismerheti az is, aki a szocializmust a közömbös figyelőnek, sőt az is, aki az ellenséges érzületű küzdőnek a szemével nézi. Ha a mód, amellyel Marx és a marxizmus a tömegeket hatalmába kerítette, hasonlít ahhoz, amellyel vallásalapítók és vallások hatnak, ez olyan tény, amelyet senkinek sem kell szégyellnie vagy letagadnia. Mert ez csak azt bizonyítja, hogy a gondolatoknak és érzelmeknek a marxizmus néven forgalomba jutott komplexuma is felszerelődött avval a hétmérföldes csizmával, terülj-meg-asztallal és a rossznak avval a gyűlöletével, amely nélkül semmiféle igazság nem lehet úrrá a milliók lelkén. A tömegléleknek csakúgy

megvannak a törvényei, mint az egyéneknek. A benne szunnyadó erőket csak olyan rendszer terelheti egy csomóba, cselekvésre alkalmas hadállásba, amely igazságképpen mondja ki a vágyakat, amely az egyetemes fejlődés feltételeiül tudja bizonyítani szükségleteink kielégítésének feltételeit, s amely a fejüket emelgető reménykedéseknek és karjukat nyújtogató nekilendüléseknek meg tudja mutatni a szemhatár szélén pirosló holnapot. Elméletek, még ha a legigazabbak is, ha a világ minden ténye bennük szunnyad is, mint az emberi embrióban sok millió esztendő szerves fejlődésének csapadéka, csak ilyen úton lehetnek újból tényekké. A tény, a jelenség, amikor egy kiváltságos ember fejében elméletté sűrűsödik, belekerül az elméletek gondolat-koporsójába. A feltámadásnak ára van, az életbe való újrabejutásért belépődíjat kell fizetni; fel kell szednie azokat a ruhadarabokat, amelyek nélkül nem lehet bejárni a millió lélek tágas tartományát. Uralkodó világnézetek avagy csak szélesen megalapozott tömegöntudatok mindig úgy keletkeznek, hogy valamely tény köré, a valóságnak valamely darabja köré kijegecesedik a vágyaknak és szükségleteknek telített oldatából egy szivárványos kristály. A mód, amelyen kollektív öntudatok keletkeztek, mindig ilyen vagy legalább ilyen szabású volt. A kiformálódott kristályok mégis különböznek egymástól: a jegecesedési pontul szolgáló valóságnak és a néplélek mivoltát meghatározó oldatnak minősége, összetétele szerint.

A szocialista mozgalomnak az az ága, amely szellemi, elméleti megteremtőjét Marxban tiszteli – mellesleg az egyetlen szocialista munkásmozgalom, mivel a többiek nem a munkások, hanem vagy papok, vagy gyárosok, vagy földbirtokosok, vagy egyetemi tanárok és magántudósok szocializmusai –, is ilyen világnézet-kristállyá alakult, és így megfizette a tömegekhez beszélhetésnek belépődíját. E részben tehát a tömeg-marxizmus egy tőről sarjadottnak látszik a kereszténységgel vagy bármely más vallásos világnézettel. De fontos megkülönböztető bélyege, hogy az a mag, amely körül a vágyak és szükségletek kikristályosodtak, nem a fantáziának, nem a gyermekes természetmegfigyelésnek és naiv antropomorfizmusnak a terméke, hanem az elvontságokkal, fogalmakkal dolgozó észé, a társadalmat megfigyelő és formálni akaró emberi értelemé. S azonfelül lehetetlen meg nem látni rajta azt a másik kiütköző vonást, hogy olyan világnézet, amely nem törődik a természettel, amely nem keresi a világrejtélyek kulcsát, hanem az embert és társadalmat tolja a lelki szem sárga foltjára. Nem a természetet akarja a fantázia eszközeivel kielégítő módon megértetni, hanem a társadalmat az értelem fegyverzetével. Ez a két vonás nagy

és kis szellemeknek műveiben megtalálható volt már ezelőtt is. De tömegöntudaton, népies világnézeten ezek a jegyek nem voltak láthatók eddig. Ebből a szempontból egészen új és eredeti dolog a néplélekben uralkodó marxizmus, és mint nevezetes mérföldjegyző a kultúra útján, megköveteli a följegyzést. Fontos meg érdekes tünete annak a lassú, de szakadatlan racionalizálódásnak, amely a külső formák megóvása mellett új tartalmat visz a tömeglélekbe, amely új – s alighanem jobb – borral is tölti meg a régi tömlőket. A világ költőietlen, de mégis nagyszerű józanodásának egyik jelensége a marxizmusnak uralma. A régi hatalmak a tömegeknek és a meséknek szövetségéből szívták erejüket. A marxizmus a tudományos elméletnek és a tömegeknek a frigye. Az elmélet kart, a tömeg agyvelőt nyert ebben a frigyben. Kant mondotta: szemléletek nélkül a fogalmak üresek; fogalmak nélkül a szemléletek vakok. Nagyobb igazsággal lehet ezt az ítéletet a tömegeknek és az elméletnek viszonyára, a munkásmozgalomnak és a marxizmusnak, a szocializmusnak viszonyára alkalmazni.

Hogy láthatóvá legyen, nem kell Marxot ráállítani a munkásmozgalomnak millió fejű talapzatára. A munkáiból is kitelik olyan fundamentum, amelyről fejjel kimagaslik az ő szakját művelő elsőrendű emberek kicsiny csoportjából. Sőt még az írásai emelvényéről is leléphet bátran a földre. Magas, széles törzsbe szökött tölgyfaembernek látja akkor is mindenki.

Marx olyanfajta ember volt, aminőt a nagy embereket gyúró természet is csak igen ritkán tud alkotni. Nagy gondolkodó és nagy cselekvő volt egy agyvelőben. Benne a gondolat nem betegítette halványra az elszántság természetes színét, hanem olyan utat mutatott az akaratnak, amelyen kitérők nélkül és így hamarabb juthat céljához. Tudománya az élet szolgálatában állott, és a fáklyavivő szerepe jutott neki. Élete munkája két alkotásban termette a legkülönb gyümölcsöket: a gondolat világából való az egyik: „Das Kapital", ha éppen egy műhöz akarja kötni az ember az író és kutató Marxnak legérettebb termését; a tett világából való a másik: az Internacionálé néven emlegetett nemzetközi munkásszövetség, az első nagy kísérlet a katolikus egyházban megtestesült nemzetköziségnek, ennek a magasabb rangú társadalmi életformának piros földre való ráállítására. Embereket szervezni más nemű munka, mint gondolatokat logikus rendbe állítani. A gondolatok felhőjárásának megfigyeléséhez szokott szem bajosan tud hozzáigazodni az emberi testek optikájához, amelynek egészen mások a törvényei. A tudósnak és gondolkodónak az igazsághoz, az emberek vezetőjének, a cselekvőnek az érdekekhez kell igazodnia. Ez két olyan szellemi habitus, amely csak a természet sátoros ünnepein

termett emberekben fér meg közös tanyán. Csak a cselekvő és gondolkodó, az igazságot és az érdeket lelki mozgató mivoltában egyaránt felismerő és értékelő elme, aminő Marx volt, juthatott rá az igazság és érdek kölcsönös helyzetének, lélektanának arra az elméletére, amelyet a történelmi materializmus néven ismer – s ismer félre a világ.

A történelmi materializmus sok más titkos lakatnak is megnyitója, az igazságnak és érdeknek összefüggéséről fedezett fel alapvető törvényeket. Nézeteink, meggyőződéseink kialakulásának rejtelmes folyamatára vetett világosságot, s idevágó tanítását így lehetne a paraszti, józan ész nyelvén kifejezni: egyesek és közösségek azt ítélik igaznak, ami érdekeiknek megfelel. Világnézetünk kialakulásában nem az igazság, hanem az érdek a konstitutív és regulatív elem. Nem azért akar egyén és társadalom valamit, mivel igaznak látja; hanem azért látja igaznak, mivel akarja. Mihelyt nem akarja, mindjárt megszűnt az a dolog igazság lenni. A történelmi materializmus ebben a vonatkozásában közeli rokonságot tart Schopenhauernek gyönyörű filozófiai meglátásával, amelyben megmutatta miképpen senyved az akarat pórázán, céljainak szolgálatában az értelem, s hogy ez az értelem, amelyet sokan a Világosság fejedelmének néznek, milyen kizsákmányolt, megkötözött rabszolgája a sötétségben tévelygő akarásnak. Ezen a ponton túl azonban, amint az akarásnak és érdeknek eredetét vagy mivoltát felfejtik, elemibb tényre visszavezetik, más utat vesz az a két hatalmas gondolattár. Az akarás schopenhaueri, az érdek marxi fogalmazásának semmi köze sincs ahhoz a szatócsoknak való, rücskös kis morálfilozófiához, amely azért húzza ki a fuldokló embert a Dunából, mivel felismeri, hogy az utánaugrás kevesebb fájdalommal jár, mint a parton maradás. A frankfurti buddhista az akarásban a világ minden tüneménye mögött álló lényeget, a „Ding an sich"-et * látja, és így az emberi meggyőződések lélektanának metafizikai magyarázatát adta. Nagy távlatokra szomjúhozó szeme azonban átsiklott azon a tényen, hogy az emberi világban legalább az egyén és a mindenség, az *ἑν* és a παν[1] között ott terpeszkedik sajátos éghajlatával, levegőjével, vizeivel és hegyláncaival a tömegbe verődött *ἑν*, az emberi társadalom. A történelmi materializmus az érdeket – a schopenhaueri akarásnak ez a marxizmus nyelvére való lefordítása – nem metafizikai, hanem társadalmi tényekre vezette vissza, és az emberi meggyőződések lélektanának szociális magya-

* Magán (magában) való dolog. Filozófiai fogalom a tudattól függetlenül létező dolog megjelölésére.

rázatát adta. Az embereknek gazdasági tevékenységében mutatta meg azt az elsődleges mozgatóerőt, amely öntudatlan, föld alatti csatornákon keresztül hatva igazi ráncigálója az élet színpadán lejátszódó látványosságoknak. És azonfelül kalapácsütéseivel porrá zúzta az őserdőkben magányosan tévelygő kezdetleges embernek gipszlegendáját, s eszmeileg is oda állította az embert, ahol a valóságban is él: a magaszabású lények sokaságában. Az újkori ismeretelméletnek állandó erőfeszítései azon kérdés körül forognak, hogy az ismeret keletkezésében és milyenségének meghatározásában minő szerepe van az ismeret megszületésénél közreműködő erőknek, szerveknek. Locke-tól és az angol szenzualistáktól Marxig nyúlik e kérdésre adott feleleteknek lánca, és durva hasonlattal úgy lehetne jellemezni a megoldási kísérleteket: hogy Locke az idegrendszernek, Kant ennek és az agyvelőnek, Schopenhauer a szexuális életnek, Marx a gyomornak – a megélhetés mindent egybefogó szimbólumának tekintve ezt – tulajdonította a döntő szerepet. A keresztény aszkézistől megmérgezett gondolkodás világában a történelmi materializmus a gyomornak pogány és forradalmi tiltakozása volt eddigi – elvi – megvettetése ellen, és bevezette az élni, sőt jól élni akarásnak jogát a bölcsészeti elméleteknek lenge templomába. Hű képe volt ebben is egy olyan tömegmozgalomnak, amelynek minden porcikájában ott feszül a jobb, integrálisabb életnek mindenki számára való akarása.

A történelmi materializmus azonban nemcsak ismeretelmélet, hanem történetfilozófia is. Mint ilyen fontosabb, de egyúttal ismertebb is. A történelmi élet gazdasági magyarázataképpen átalakította az egész történetírást, s Marxnak, Engelsnek történelmi munkáin kívül olyan művekben mutatta meg módszernek való elsőrendűségét, aminők Mehringnek Lessing-legendája, vagy hogy ne szocialista írókat említsünk: Karl Lamprechtnek „Deutsche Geschichte"-je vagy Ferrerónak a római birodalom történetéről írott munkája. Egy, a Kárpátokon átverődött hulláma megtermékenyítette Acsády Ignác magyar történetírását is. Sőt úgy tetszik nekünk, hogy helyesen magyarázzuk az idők jeleit, ha azt véljük, hogy a huszonegyedik század Ballagi Aladárjainak és Marczali Henrikjeinek a 2057–2100. esztendők között megjelenő munkáin is rajta lesz a történelmi materializmus módszerének a bélyege.

A történelmi materializmus harci tudományának másik nagy következménye, a marxizmusnak másik fontos tanítása – az osztályharc elméletének felállítása, valamint az ezen elmélet nyomán támadt nagyszabású kísérlet a politikának tudományos megalapozására, a társadalmi fejlő-

désben dolgozó erők irányának, tendenciáinak szabatos megállapítására. Ebből a törekvésből született meg a marxizmusnak gyakorlati szempontból legnagyobb alkotása és legeredetibb oldala: a munkásmozgalomnak és szocializmusnak összekapcsolása.

A nyomorúságnak és bűnnek vaskos földrétegei alatt gyötrődő népen Marx előtt is sok nagy embernek esett meg a szíve és indult meg elmélkedő munkára az esze. Merész álmodók és földönjáró mérnökelmék sok jórossz tervet koholtak arról, miképpen lehetne az emberiség gazdasági nyomorúságának véget vetni. Bármilyen anyagból is akarták ezek a nemes égen- vagy földönjárók, Platontól Fourier-ig, megépíteni Utópia városát, valamennyi egyetértett abban, hogy az építés munkáját felülről kell kezdeni. A nemes, a jó, a tanult, a vagyonos, a hatalmas embereket kell meggyőzni, hogy nem szabad és nem is okos eltűrniök az igazságtalanságnak és nyomorúságnak uralmát, s mihelyt ez a meggyőzés befejeződött, a sötétség közepéből kinő majd a világosság városa. De senki sem „vetemedett" arra a gondolatra, hogy az elnyomott, az elfajuló, pusztuló, kínjában legföljebb csak földrengéseket támasztó nép, a munkásosztály lesz ennek az új világnak a megteremtője. Marx szocializmusa ezt hirdette, és ennek a tanításnak tudományos igazolásával vitte véghez legnagyobb gyakorlati munkáját. Marx megmutatta, hogy a munkásság mozgalmai apró előnyöknek ideig-óráig való elérésen kívül egyéb eredményt nem tudnak elérni, s a szocializmus igazságai elméletek maradnak mindaddig, amíg össze nem találkoznak, és közös erővel nem ostromolják a szolgaságnak várát. A szocializmust nem az emberek jóakaratára, nem nemesebbé válására, hanem a gazdasági fejlődés ellenállhatatlan erőire alapítani, vagy még helyesebben, kiolvasni belőlük, felmutatni bennük: ez volt Marxnak legsajátosabb és hatásában legtermékenyebb megismerése. És aki igazat ad Hume Dávidnak, a szkepszis főpapjának abban, hogy a cselekvés, a megvalósulás a legfőbb bírája minden igazságnak, annak el kell ismernie azt is, hogy ez: a munkásmozgalomnak és a szocializmusnak összekapcsolása volt egyúttal a legigazabb gondolata is a londoni temetőben negyedszázada fekvő nagy halottnak.

Nyugat, I. évf. 7. sz. 1908. 376–381. old.
Közli: Köves Rózsa–Erényi Tibor: *Kunfi Zsigmond életútja. Kossuth Könyvkiadó 1974. 243–251. old.*

[1] Az egyes és az összes (ógörög).

AZ ANNEXIÓS VÁLSÁG[1]

Az eseményeket teljesen elfogulatlan szemmel néző, bennük és általuk nem érdekelt ember számára szebb és tanulságosabb társadalmi tüneményt elgondolni sem lehet, mint aminő volt az annexiós krízis, amelyből most vagyunk, ha ugyan vagyunk, kilábalófélben. Csodálatos ellentmondások, okokkal arányban nem álló okozatok, ingerekkel arányban nem álló izgalmak, szokatlan és érthetetlen tünemények vad kergetődzése, amelyben a dolgok fölszínét néző szem semmiképpen sem tud eligazodni, adja meg ennek a válságnak a külső képét. Azt mondják és írják azok, akik nem tudják, hogy minden korszak az volt, hogy a huszadik század mindenben, de különösen a politikában a realizmus korszaka, a megmérhető, kiszámítható, megbecsülhető érdekek érvényesítésének ideje. S íme megértük, hogy a világból kikapcsoltság mély álmát alvó osztrák–magyar diplomácia fölébredve, egy puszta címért, névváltoztatásért hadba szállott fél Európával, a reális hatalmi gyarapodásnak minden reménye és kilátása nélkül fölforgatta Európa népeinek nyugalmát. Képzelhető e nagyobb aránytalanság egy játszma betéte és nyereménye között, mint egy európai háború betéte az annexió nyereményéért?

S láttuk emellett a civilizált emberi világnak egyéb furcsaságait is. Anglia, amelynek vezető emberei és uralkodó társadalmi osztályai egyetlen gondolatnak egyre növekedő igézete alatt állanak: hogy miképpen lehetne meggátolni Németországnak gazdasági fejlődését és megerősödését, nem talált nyugtot azért, mivel a szerb gazdasági élet fejlődésének gátja az osztrák–magyar hivatalos vámpolitika. Oroszország, amely saját földjén művelt és kultúrával rendelkező nemzeteknek minden nemzeti törekvését a legönkényesebb és legdurvább erőszak fegyvereivel nyomja el, s amelynek óriási területén huszonhat különféle nép szenvedi a társadalmi elnyomás mellett a nemzeti üldöztetés minden szörnyűségét, az annexió által megsértett szerb nemzeti érzés tántoríthatatlan védőjének szerepét játszotta. Láttuk azután, miképpen vonult be a huszadik század történelmébe a népek sorsának legfőbb intézője gyanánt a szerb csizma, amely lágyékon rúgott egy embert. Miképpen támadt új megváltó egy komornyik személyében, aki halálával sok százezer embert váltott meg a halál veszedelmétől. De minek tovább folytatni ezt a zűrzavaros fölsorolást most, amikor még minden idegszálunk zsong az átélt izgalmak hatása alatt, amikor értelmünk azonban magyarázatot kér arról, mi történt és

védelmet az ellen, hogy ez vagy ilyesmi újból megtörténhessék. Meg kell próbálni az események néhány szálának kibogozását, tökéletlenül és hiányosan ugyan, mint mindig, amikor friss életet akar az ember formulákba belegyömöszölni, de mégis útmutatóul és kissé tán a megelőző védekezés fegyveréül.

AZ OSZTRÁK–MAGYAR IMPERIALIZMUS

Az annexiós válságnak tényleges és időrendbeli megindítója az osztrák–magyar diplomácia volt, amely e kérdésben végrehajtója volt a dinasztia, a hadsereg, az osztrák és részben a magyar burzsoázia szükségleteinek és akaratának. Ezek mindegyike más és más okból hajtotta az eseményeket, de a különféle forrásokból kiáramló erők egy irányban működtek.

Igaz az, amit osztrák és magyar részről annyiszor hangoztattak, hogy az annexió a tényleges viszonyokon mit sem változtatott és Ausztria–Magyarország hatalmát nem növelte, területét nem nagyobbította. Mindazonáltal bizonyos korlátozásokkal érvényes csak ez az állítás, mivel a terjeszkedő akaratnak, az imperialisztikus hajlandóságoknak megnyilvánulása kétségtelenül megvolt ebben a tényben. A japán háborútól és a forradalomtól megbénított Oroszország számára való üzenet volt az osztrák–magyar diplomácia részéről, amely azt mondotta, hogy a Balkánon az uralkodó és vezető állam szerepét Ausztria–Magyarország számára kívánja lefoglalni. Oroszország, amelyet a koreai félszigetről Japán kiebrudalt, takarodjék most ki a Balkánról. Az annexió nem mint tény, hanem mint jelkép, mint a diplomácia és közjog nyelvén megfogalmazott hadüzenet hatott kihívó és izgató módon elsősorban Oroszországra és rajta keresztül a többi európai nagyhatalomra. Ennek a hadüzenetnek a megfogalmazásában azonban a diplomácia csak olyan szerepet játszott, mint a kéz az írásnál.

A mozgatóerők másutt voltak. Voltak elsősorban egy rendkívül hatalmas és az utóbbi évek eseményei következtében még jobban megerősödött *dinasztiánál,* amely hatalmi érzését természetszerűleg a terjeszkedő politika keresztülvitelében juttatja kifejezésre. A Habsburg-dinasztia gazdasági helyzeténél fogva is a legnagyobb hatalom Ausztria–Magyarországban: ez a család az Osztrák–Magyar Monarchia legnagyobb földbirtokosa s talán a legnagyobb részvénytőke tulajdonosa is. Gazdasági helyzetéből támadó hatalmát növeli az, hogy a közös hadseregben abszolutisztikus, *családi* uralmának egy igen jól fölépített és pontosan működő

szervét teremtette meg, s hogy a közös hadsereg, az osztrák bürokrácia, az osztrák burzsoázia, az osztrák munkásság, az osztrák és magyar katolikus egyház igen fontos érdekei összeesnek a dinasztia érdekeivel. Különösen megerősödött a dinasztia helyzete az utóbbi esztendők folyamán, két esemény által. Az *egyik* az, hogy Ausztriában frigyre, ha csak próbaházasságra is, lépett a politikai demokráciával, és így egy időre a fejlődésnek határozott előmozdítója volt, s ezáltal elérte azt, hogy a győzelmes demokrácia erői, ha nem is állottak melléje, de nem is fordultak ellene.[2] A *másik* az volt, hogy a dinasztiának egy állandó réméről, mumusáról: a magyar nemességről kiderült, hogy erőtelen és hatalom nélkül való. Előállott egy olyan helyzet, hogy a magyar nemességnek a dinasztiával tartó rétegét leszorította a közélet teréről a magyar nemességnek eddig a dinasztiával szemben álló rétege, de csak avégből, hogy a Habsburgok iránti engedelmességben és alázatosságban túltegyenek a hajdani rebellisek a hajdani aulikusokon. A dinasztia, amelynek éveken keresztül minden erejét lekötötte a budapesti parlamenttel való birkózástól való félelme, az első alkalommal, amint valóban birokra került a dolog, játszva gyúrta le régi és félelmesnek hitt ellenfelét.[3] Miután kiderült, hogy Magyarország úgy meg van hódítva a dinasztia számára, amennyire egy ország csak meghódítható, más terjeszkedési területre vetette szemét.

Ez a dinasztikus erő támogatásra talált a *közös hadseregben.* A hadsereg, amennyiben hivatásos katonákból áll, majdnem mindig és mindenütt háborúpárti. Békében a hadsereg csak mintegy fél üzemerővel dolgozik, s méltán tarthat attól, hogy a béke túl hosszú ideje alatt az emberek nagy tömegében támadnak kétségek szükségessége és hasznossága iránt. A béke ilyenformán mintegy az életre való jogában támadja meg a hadsereget, melyet ilyenkor csak a „belső ellenség" ellen való küzdelemben használnak. S ez egy olyan funkció, amely különösen demokratikus államokban igen nagy mértékben aknázza alá a hadsereg tekintélyét és növeli meg viszont az iránta való ellenszenvet. Ezek az okok, amelyek a hivatásnak mégis valamivel emelkedettebb szellemű fölfogásából állanak elő, igen erős szövetségesre találnak az egyéni érdekekben, amelyeket gyors előléptetés, kitüntetés, katonai dicsőségszerzés lehetőségével csábít és ingerel a háború. Ezekhez a mindenütt ható okokhoz nálunk azután két különös ok járul. Az egyik, hogy az utóbbi évek folyamán a közös hadsereg legfőbb vezetése igen nagy küzdelmek árán új kezekbe került, s ezeknek fölöttébb kedvükre való volt minden olyan alkalom, amelyről

azt remélték, hogy a vezetésre való jogcímüket igazolni fogja.[4] A másik ok abban keresendő, hogy a magyar pártok részéről a hadsereg egy része és szervezete ellen intézett támadásokkal szemben, melyek ha tényleges eredményt nem is tudták elérni, mindenesetre keltettek olyan benyomást mindenfelé, hogy szívesen ragadtak meg egy alkalmat, amely lehetővé tette e sokat támadott hadsereg kitűnőségének a bebizonyítását.[5] Mindez ösztönzőül hatott a hadseregre, amelyet pedig amúgy is inkább a békére, semmint háborúra kell ösztönözni. Ilyenformán a hadsereg igen erős impulzusokkal ösztökélte a diplomáciát az eddigi békés, álmos külpolitikával való szakításra s olyan helyzetek fölidézésére, amelyekben a hadsereg dönti el a kérdéseket.

Az *ipari burzsoázia* úgy Ausztriában, mint Magyarországon, gazdasági érdekeinek, mégpedig úgy a közvetlen, mint a távolabbi érdekeinek sugallatára fogadta rendkívül rokonszenvesen külpolitikánknak ezt az új fordulatát. A ma érdekei a hadseregszállítók töméntelen fajtáit, a spekulánsokat, az élelmiszer-kereskedőket állították a háborúpárt soraiba. A burzsoázia másik része pedig a fejlődő kapitalizmus érdekeinek parancsszavára helyeselt egy olyan vállalkozást, amely végső eredményben egy meglévő piacot teljesen biztosított s újakat ígért az ipar számára. Ausztria eliparosodása igen gyors ütemben halad előre, s az osztrák ipar termelőereje gyorsabban növekedik, mint a vámsorompók által védett osztrák–magyar piac fölszívó ereje. Az osztrák ipari kapitalizmus terjeszkedésére pedig a legkitűnőbb terület a Balkán. Még fokozottabb mértékben megvan ez az új piacok megteremtésére való törekvés az osztrák iparban, mert habár lassan és sután, de valahogy mégiscsak előrehalad Magyarország eliparosodása is, ami, ha most még nem is, de a jövendőre nézve esetleg igen súlyos versennyé válhatik. Sőt igen gyakran találkozott azzal a nézettel az ember, hogy a Magyarországon esetleg fölállítandó önálló vámterület esetére való berendezkedés szempontjából is piacot kell szerezni a Balkánon az osztrák ipar számára. Ez ellen is védekezik az osztrák ipar akkor, mikor új piacok meghódítására ösztökéli az osztrák–magyar külpolitikát. A magyar burzsoázia viszont azért támogatja ezt az imperializmust, mert ezáltal gyöngül itthon az osztrák verseny nyomasztó súlya, az osztrák termékektől hazulról kiszorított s nagyobbára tökéletlenebb termékeit ő is a Balkánon akarja vagy szeretné elhelyezni, s végül, mert azt reméli, hogy az ipari termékeit a Balkánon elhelyezni tudó osztrák burzsoázia nem fog legyőzhetetlen akadályokat gördíteni az önálló vámterület útjába.

Nagyjából ezek az elsődleges erők, amelyek az osztrák–magyar imperializmus politikáját életre hívták, amelyek sajátos viszonyaiknak és mivoltuknak megfelelően más-más formában, de mindannyian hangoztatták azt a jelszót: terjeszkednünk kell, meg kell vetnünk szilárdan a lábunkat a Balkánon; szépszerével, ha lehet, de háborúra is fölkészülten és elszántan, ha kell. De ha az elsődlegesek is voltak ezek az erők, nem voltak az egyedüliek. Igen sok más, kisebb-nagyobb érdek is errefelé sodorta az eseményeket. Íme csak egynéhány:

A Habsburg-család Európának egyetlen hatalmas *„jó katolikus"* uralkodócsaládja, és Ausztria–Magyarország a pápaság szemében az egyetlen katolikus nagyhatalom. A Balkán a schizmatikus népek hazája, s ahol a Habsburgok megjelennek, nyomukban van a katolikus szerzetes és térítő is. Boszniában az okkupáció idejében alig volt néhány katolikus templom, s, ma Gyorgyevics Vladán adatai szerint[6] 200 katolikus templom, 23 kolostor, 11 katolikus gimnázium és 800 szerzetes tesz tanúbizonyságot az Osztrák–Magyar Monarchia térítő buzgalmáról.

A *szláv népek* fajrokonaikat tudják a Balkánon, s minden balkáni terjeszkedés a dualisztikus államszervezetre mér halálos csapást: mindinkább abszurdummá teszi a magyarság uralmát a Lajtán innen, a németekét a Lajtán túl, s közelebb viszi Ausztria–Magyarországot ahhoz a föderalisztikus államszervezethez, amely mellett a szláv többség kezébe kerítheti a hatalmat.

Az *osztrák ipari proletariátus,* amely szintén érdekelve van új piacok megszerzésében, mert hiszen ez fokozott munkaalkalmat jelent számára, s amely szintén foglalkozik azzal a gondolattal, hogy a magyar piacnak részleges elvesztése esetén milyen módon védekezzék az ebből támadó gazdasági katasztrófa ellen. De természetes, hogy békeszeretete és szociáldemokrata meggyőződése mellett ellenez minden olyan politikát és olyan gazdasági terjeszkedést, amely a háború bonyodalmát idézheti föl.

A magyar uralkodó osztályok *koalíciója* a dinasztiától és az ennek a kezében levő demokratikus-cezarisztikus ostortól féltében helyesel és támogat minden olyan kezdeményezést, amely a *Made in Austria* jeggyel van ellátva, bármennyire ellenkezzék is ez igazi érdekeivel.

Mindezek az erők azonban csak terjeszkedni kívántak, megerősödni a Balkánon, és csak akadályok esetén voltak készek a háború megkockáztatására is. A háború veszedelme onnan támadt, hogy sok esztendő hibájából lassanként fölhalmozódtak ezek az akadályok, amelyek fölidézték a háborúnak veszedelmét, és amelyek hosszú időre állandósítani fogják

a fegyveres békének, a folyton nagyobb mérveket öltő fegyverkezésnek minden szörnyű terhét. Vessünk most egy pillantást ezekre a veszedelemforrásokra is.

A SZERB SERTÉS ÉS A NEMZETI ESZME

Kevés példát találni arra, hogy két államnak egymáshoz való viszonyában aránylag nagyon rövid időn belül olyan gyökeres változás álljon be, mint aminő Ausztria–Magyarország és Szerbia között elkövetkezett. Hosszú időn keresztül Szerbia nem volt egyéb, mint az Osztrák–Magyar Monarchiának balkáni előőrse. Politikai és gazdasági élete a szomszédos nagy állam életéhez idomult, amely termékei számára piacot, politikai fejlődése számára pedig védelmet jelentett. Belgrád igen hosszú időn keresztül Bécs és Budapest külvárosa volt, a szerb király, miniszterei, a szerb hatalmon levő pártok pedig a bécsi akaratnak végrehajtói voltak, sőt volt egy pillanat, a hetvenes évek végén vagy a nyolcvanas évek elején, amikor Szerbia hajlandó volt az osztrák–magyar vámterület kötelékébe belépni, amit csak a magyar nemességnek részben politikai, részben gazdasági okokból eredő ellentállása gátolt meg. S most ugyanaz a Szerbia hónapokon keresztül az állami fönnmaradás és nemzeti becsület kérdésének vallotta a háborút azon állam ellen, amely évtizedeken keresztül meghitt szövetségese és védelmezője volt. Olyan fordulat ez, amelyet meg kell világítani.

Az annexió ténye egymagában nem magyarázat, valamint az sem, hogy Oroszország és Anglia az Osztrák–Magyar Monarchia ellen uszították a kis országot. Inkább ezek a magyarázatra szoruló tények: miért okozott egy már régen átvett örökségnek legalizálása ilyen nagy izgalmakat, s miért lehetett idegen érdekeknek Szerbiát fölhasználni saját ellenséges céljaik szolgálatára? A gazdasági és nemzeti élet tényei vagy törekvései adják meg ezekre a kérdésekre a választ.

Szerbia a kisbirtokos földmívelők és állattenyésztők hazája. 160 ezer olyan birtokosa van, akinek birtoka 5 hektárnál nem nagyobb, 80 ezer olyan, akinek birtoka 5–10 hektár nagyságú, 40 ezer olyan, akinek birtoka 10–20 hektár, és mindössze 8 ezer olyan, akinek 200 hektárnál nagyobb a birtoka. Ipara és kereskedelme teljesen jelentéktelen, s egész gazdasági, társadalmi és politikai életét ennek a kisbirtokosságnak érdekei határozzák meg. Természetes dolog, hogy olyan állam, amelyben ilyen egyenletes a birtokmegoszlás, csak demokratikus életet élhet, és a kisbirtokosok

szükségletei szabják meg az állami élet irányát. Ennek a sertéseket és marhákat tenyésztő parasztságnak legfőbb állami problémája természetszerűleg az, miképpen tudja állati termékeit értékesíteni, s nincsen számára fontosabb kérdés: hol és milyen áron tudja eladni állatait. Aki olyan áron, amely megélhetését biztosítja, megveszi barmait, az a jó barát. Különösen fontos ez reá nézve, mert az ország anyagi erejével és nagyságával arányban nem álló közterheket kell viselnie, hadsereget, diplomáciát és egy nagy sereg korrupt politikust eltartania. Elég lesz erre egy adatot megemlíteni: a szerb államadósság 1905-ben 465 millió koronára rúgott, a törlesztés és kamatfizetés évenként 23 millió koronát nyel el, akkor, amikor az összes állami bevételek az 1905. évi költségvetés szerint 88 millió koronát tesznek ki. Az állami jövedelmek 27%-át kell tehát külföldi kapitalisták számára elfizetni. Ilyen közterhek mellett olyan államban, amelyben a lakosságnak túlnyomó nagy része egyetlen jövedelmi forrásból él, minden zavar, mely e ponton éri, állami és társadalmi katasztrófát okoz.

A szerb politikusok jó részének korruptsága, megvesztegetett volta olyan állítás, amely része ma az európai köztudatnak. A guruló rubel és a guruló forint fontos tényezők voltak a politikai pártok magatartásában. Általában az a közvélemény, hogy a radikális párt a guruló rubel pártja, amely a pánszláv eszmények, az Ausztria–Magyarországgal szemben való függetlenségnek a gondolatát terjesztette, amely a Karagyorgyevics-dinasztiának Szerbiába való bevonulása óta egyébként is megerősödött. Voltak új, szűz területei Európának, ahonnan pénzt lehetett szerezni, s vele együtt az állami függetlenség szolgálatainak látszatát is megtartani. Kitűnő alkalom volt erre a szerb hadsereg új ágyúkkal való fölfegyverzésének elsőrendű üzlete. A szerb politikusok a francia iparra vetették szemüket. A bécsi kormány egyrészt az ipari kapitalisták érdekeinek védelme címén, másrészt, hogy az ágyúszállítással járó stratégiai előnyt biztosítsa, a lejáró kereskedelmi szerződésnek megújítását ahhoz a föltételhez kötötte, hogy az ágyúkat az ausztriai Skoda-művekben rendeljék meg. A szerb politikusok, nyilván mivel már nagyobb összegeket dugtak zsebre a francia kapitalistáktól, nem engedhettek a bécsi külügyminisztérium parancsának, s üzletüket, amint az egyébként másutt is szokásban van, a nemzeti érdekek jelszavával födözték. Az Ausztria–Magyarországban megerősödött agrárius pártoknak pedig éppen kapóra jött ez az alkalom, amellyel rájuk nézve kellemetlen balkáni húsbehozataltól megmenekültek. Így indult meg a vámháború közöttünk és Szerbia között,[7] amelynek ha-

tásai súlyosak voltak az Osztrák–Magyar Monarchia népére is, de egyenesen válságosak a szerb parasztságra. A nemzeti ügynek az a megerősítése, amelyet a francia kapitalisták a szerb politikusok zsebébe juttattak, nekik nem vált előnyükre. S nem vált be az a reményük sem, amivel a radikális párt hitegette őket, hogy termékeik számára Franciaországban fognak piacot találni. Osztozott ebben a fölfogásban olyan kiváló ismerője a Balkán-dolgoknak, mint Renée Pinon, aki „L'Europe et l'Empire ottoman" című könyvében azt állítja, hogy a francia piac kárpótolta a szerbeket az osztrák–magyar piacért. Ez az állítás azonban nem felel meg a tényeknek, mivel az új piacokon, nem is beszélve most a szállítás költségeiről, csak körülbelül 20%-os árcsökkenéssel tudták a szerbek állati termékeiket eladni. De hogy még így is mennyire nem váltak be az egyéb piacokhoz fűződő remények, mutatják a szerb statisztikai hivatalnak éppen most közzétett számai, amelyek szerint:

Szerbia kivitele 1908-ban összesen 77 754 370 dínárt tett ki, míg az előző, 1907. esztendőben 81 491 262 dínárt. Szerbia ennélfogva 1908-ban 3 736 892 dínárral kevesebbet exportált, mint az előző esztendőben. A kivitelben részesedett Ausztria–Magyarország *21,5 millió dínárral,* Belgium 16 millióval, Németország 14 millióval, Törökország 11 millióval, Olaszország 3,5 millióval, Románia 3 millióval, Franciaország 3 millióval, Bulgária 2 millióval, Amerika 2 millióval, Egyiptom 0,75 millióval és Anglia 0,5 millió dínárral.

A vámháború katasztrofális hatásai azonban csak akkor állanak előttünk, ha számba vesszük azt, hogy Szerbia kivitt Ausztria–Magyarországba

1903-ban	53 millió korona árut
1904-ben	63 millió korona árut
1905-ben	70 millió korona árut
1906-ban	31 millió korona árut
1907-ben	12 millió korona árut
1908-ban	21 millió korona árut.

Az ezen számokban kifejezésre jutó gazdasági válság a szerb parasztságnak teljes tönkretételét, éhezést, kivándorlást és gazdasági pusztulását jelenti, s vele, mint az ország gazdaságilag meghatározó elemével, együtt pusztult az egész ország.

A politikusoktól, szerb, osztrák, magyar politikusoktól nyomorba taszított nép most már kitűnő anyag lett egy politikai agitáció számára,

amely a nemzeti eszme jelszava alatt indult meg. Amíg a szerb paraszt piacra talált Ausztria–Magyarországban, addig nem jutott annak tudatára, hogy kicsiny és a világpiactól elzárt országban él. Szerbia hajdani nagyságának, az összes szerbek, sőt azontúl az összes délszlávok összetartozásának gondolata, amelyet addig csak álmodozó intellectuelek és a szerb népköltészet ápolt, egyszerre reális, gazdasági tartalommal telt meg a szerb parasztság számára. Maga körül tekintve látta, hogy vele egyfajtájú, egy nyelvű nép lakik mindenfelé körülötte: Macedóniában, Boszniában, Hercegovinában, Montenegróban, Horvátországban, Dalmáciában, sőt Krajnában is. Egyszerre fogékonnyá lett azon agitáció iránt, amely azt mondhatta neki, ha mindezek az egyfajú népek összefognak, minden bajára megvan az orvosság. Nyitva áll a szerb előtt a tenger és a szárazföld egyaránt. Így vált az Ausztria–Magyarországból kiszorult szerb sertés a nagy-szerb nemzeti gondolat úttörőjévé. A szerb paraszt úgy látta, hogy az, aki az ő gazdasági romlásának az oka, az szakítja el őt egyúttal fajrokonaitól is. S ha elhatolt hozzá a híre annak, miképpen bánik ugyanez a hatalom a jogara alatt élő szerbekkel, horvátokkal, miképpen üldözi és szakítja el őket egymástól Boszniában, Hercegovinában, Horvátországban, akkor nemcsak gazdasági, hanem nemzeti megrontóját is látta az Osztrák–Magyar Monarchiában, amely ellen való mély gyűlölségét erősen szították a szerb politikusok, csakúgy, mint a magyar parasztságnak Bécs ellen való gyűlöletét a magyar urak, vagy a francia kispolgárságnak Róma és az egyház ellen való indulatát a francia politikusok.

Ez a gazdasági és lélektani evolúció sodorta ellenünk hadállásba Szerbiát. Ennek a fejlődésnek a mozgatói magában Szerbiában voltak. De támadtak erők, amelyek kívülről is ebbe az irányba sodorták. Az Osztrák–Magyar Monarchia ellen való akciójában nemcsak a Balkánon érdekelt és féltékeny hatalmak segítségére épített Szerbia, hanem még inkább arra a segítségre, amelyet magából Ausztria–Magyarországból vártak: egyrészt a faji összetartozandóság révén a délszláv népektől, másrészt attól a magyar koalíciótól, amely éppen ezen gazdasági és nemzeti válság idején látszólag igen kemény harcot vívott azzal a hellyel, amelyet Belgrádban is minden baj kútfejének tartottak: Béccsel.[8] Magyarországon is kevesen látták, és így a szerbektől igazán nem lehet rossz néven venni, hogy nem vették észre, mi lappang a magyar ellenállás bokra mögött, s hogy a Belgrádban testvéresülő magyar képviselőben nem látták meg a Bécs ellen szavaló hazafi mögött az élelmiszer-uzsorás agráriust, tehát a

szerb válság igazi értelmi szerzőjét. Az események bizonyították, hogy mindezen reményeikben megcsalódtak a szerbek. Magyar szövetségeseik tudni sem akarnak róluk, s továbbra is romlásukra törnek. A délszláv népek pedig jól tudják azt, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia kereteinek széttörése ma olyan föladat, amelyre a jelenlegi európai hatalmi viszonyok között senki sem vállalkozhatik.

Így került belé Szerbia egy forgatagba, s így állottunk mi és ezen túl egész Európa – olyan okokból, amelyeket a *Szocializmus* III. évfolyamának 1. számában megjelent vázlatomban jeleztem[9] – a háború veszedelme előtt, s mely csak a kockázatnak túlságos nagysága miatt múlt el tőlünk. Ha azonban nem akarjuk, hogy ez a veszedelem újból kiújuljon és Szerbia állandóan fölhasználható erő legyen Ausztria–Magyarország ellen, akkor a bajt gyökerében kell orvosolni. Nem igaz az, hogy az egyfajú népek ellenállhatatlan erővel vonzzák egymást s lerombolják a meglevő államkereteket. Ott van élő cáfolat gyanánt Svájc, amelyben három kultúrállamtól körülvett, három kultúrnép minden irredenta nélkül él és fejlődik. A gazdasági jólétet, a politikai szabadságot és a kultúra lehetőségét keresi és kívánja minden nép attól az államtól, amelyben lakik. Ez a három dolog adja meg a szerb kérdés békés és végleges megoldásának a kulcsát. Okos gazdasági politikával, amely iparcikkeink számára Szerbiában, a szerb mezőgazdasági termékek számára Ausztria–Magyarországban teremt piacot, be kell tömni a gazdasági elégedetlenség forrását. A nemzetiségi üldözések megszüntetésével, vagyis demokratikus politikával ki kell húzni a gyékényt azok alól az aspirációk alól, amelyek a délszlávokat kifelé hajtják a Monarchiából és utópiás reményeket keltenek a szerbekben.

Demokrácia és iparpolitika az annexiós válság végleges megoldásának s a béke maradandó biztosításának egyedüli útja.

Szocializmus, III. évf. 6. sz. 1908/1909. 240–249. old.

[1] 1908. október 6-án az Osztrák–Magyar Monarchia proklamálta Bosznia-Hercegovina annexióját, a Monarchiához való csatolását. A lépés háborús feszültséget váltott ki Európában.

[2] Utalás az általános választói jog ausztriai bevezetésére; a törvényt az osztrák képviselőház 1906. december 2-án fogadta el.

[3] Az 1905–1906. évi kormányzati válságról van szó, amely 1906 áprilisában az ellenzéki

pártszövetség behódolásával, Wekerle Sándor koalíciós kormányának megbízásával ért véget.

[4] A Ferenc Ferdinánd köréhez tartozó Franz von Schönaich báró közös hadügyminiszterré való kinevezéséről van szó (1906. október 24.).

[5] Az 1905–1906. évi kormányzati válság kialakulásában is szerepe volt az ellenzéki pártok ama követelésének, hogy a közös hadsereg magyarországi részénél vezessék be a magyar vezérleti és vezényleti nyelvet, a magyar állami felségjelvényeket stb.

[6] Vladan *Djordjević* szerb politikus és közíró „Quo vadis Austria?" c. pamfletjéből (1908) idéz, amelyben a korábban ausztrofil szerző élesen elítélte a Monarchia terjeszkedő politikáját.

[7] A vámháború 1906. július 7-én a szerbiai állatbehozatal tilalmával kezdődött, s mintegy három éven át tartott.

[8] Az ún. fiumei rezolúció (1905. október 3.) alapján a szerb-horvát koalíció szövetséget ajánlott fel a magyar ellenzéki pártszövetségnek Bécs elleni közös küzdelmekre. A létrejött megegyezés – elsősorban a hatalomra került magyar koalíciós kormány soviniszta, Szerbia-ellenes politikája miatt – 1906–1907 folyamán talaját vesztette.

[9] *Kunfi Zsigmond:* A balkáni események. 31–42. old.

A VÁLASZTÓJOG ÚJ VÁLSÁGA

Mit jelent az új képviselőház a magyar politikának középponti kérdésére: a választójog reformjára nézve? Milyen erőket állít melléje, milyen szándékokat sorakoztat ellene és mellette ez a parlamenti forradalom, amely a választási eredmények híreiből kibontakozik? Hátráltatja-e avagy előreviszi a reform demokratikus megvalósításának kilátásait és lehetőségét a Függetlenségi Párt bukása s az új nagy, hatvanhetes kormányzópárt megalakulása?[1]

Ezek s ilyenfajta kérdések nyugtalanítottak sokunkat, amikor a szerdáról csütörtökre virradó éjszakán egymás után érkeztek a választási harctér haditudósításai, jelezvén, hogy a Függetlenségi Párt számára az egész választási térkép egy nagy és szomorú Moháccsá vált. Leverték s eddigi számarányaihoz mérten, mint igen-igen apró kisebbség tér vissza az a képviselőházba. A régi Szabadelvű Párt kissé megfejelve és megtalpalva, de régi embereivel újból visszakerült oda, ahonnan két előző választás hulláma elsöpörte. Igen sok jel szól amellett, hogy a magyar parlamenti politika körben forog, s visszakerült oda, ahol a katonai obstrukció föltámadása rendítette meg először alapjait. Nagy hatvanhetes és kis negyvennyolcas párt; a dinasztiával és Ausztriával békében élni kívánó nagy kormánypárt; súlyos katonai követelések és terhek: külsőségeiben és embereiben ez a mai helyzet úgy hasonlít a hét esztendő előttihez, mint egyik tojás a másikhoz. A magyar nemességnek az a része, amely uralmának és politikájának alapelvévé tette a dinasztia és Ausztria szükségleteinek kielégítését, és ennek fejében a belső politika kérdéseiben a „szabad kezet" kötötte ki a maga számára, újból megszerezte azt a hatalmat, amelynek segítségével negyven esztendőn keresztül kíméletlenül érvényesítette osztályérdekeit s nyomta el a vagyontalan néposztályokat és a nem magyar anyanyelvű népességnek szegényebbik részét. Nem lehet elhessegetni azt a gondolatot, hogy a Nemzeti Munkapárt megalakulása, politikájának berendezkedése arra irányuló kísérlet, hogy a magyar politikának ezen negyvenesztendős hagyományaihoz tereljék vissza a közéletet, s a magyar néppel egyre nagyobbodó vér- és pénzadóban fizettessék meg az urak, hogy szabadon és korlátlanul uralkodhassanak rajta.

Aki a politika külső eseményeit nézi, az előtt minden valószínűség szerint így alakul ki az utolsó esztendők magyar harcainak a képe: Magyarországon az általános választójogért komoly harcot csak a Szociáldemok-

rata Párt folytatott. Magyarország ipari fejletlenségénél, az ipari proletárságnak a lakosság többi részéhez viszonyított alacsony számánál és a mezőgazdasági munkásoknak gazdasági elzárkózottságánál és kulturális elmaradottságánál fogva ez a párt egymagában nem tudja kikényszeríteni a választójog demokratizálását. Újabban a nemzetiségeknek egy része s a polgárság némely töredékei is követelik a demokratikus reformot, s noha együttes nyomásuk már erősebb: a magyar osztályállam még mindig elég erősnek érzi magát arra, hogy ennek az ostromnak is ellenszegüljön. Komoly veszedelemmé ekkor lett a demokratikus választójog a magyar úri politikusok számára, amikor a dinasztiának a mi félig abszolutisztikus viszonyaink közepette való igen nagy hatalma is odaállott e reform mögé.[2] Két harcvonalban, fölfelé s lefelé már igen bajos megállania a küzdelmet a mindenképpen aláaknázott nemesi uralomnak. A demokrácia, a jog, amelyet felülről kínálnak s alulról követelnek, már sokkal veszedelmesebb ellenség, s azzal fenyeget, hogy két malomkő között szétmorzsolja a magyar osztályuralomnak nem természetes erőn, nem a saját fajsúlyán alapuló rendszerét. A magyar osztálypolitikusok úgy érezték, hogy reájuk nézve a legfontosabb föladat s hadállásuk legbiztosabb megerősítése az, ha a cezarizmus bécsi kiadását, amely a Habsburg-dinasztia és az általános választójog szövetségéből állott elő, lehetetlenné teszik, okainak, fölidézőinek lehetetlenné tevésével, illetve kiküszöbölésével. Számba vették azt, hogy a dinasztiára nézve a választójog nem a meggyőződés, nem a világnézet, nem a haladás kérdése, hanem pusztán taktikai eszköz, amellyel egy bizonyos adott célt el akar érni. Ezen körülmények számbavételével alakult ki azután a következő haditerv:

A dinasztikus politika akkor vetette magát rá a választójog eszméjére, amikor hirtelen elapadt a magyar adónak és magyar újoncnak megszakíthatatlannak, folytonosnak hitt folyama.

A dinasztia akkor lett az úri pártokkal szemben a demokratikus reform szószólója, amikor a magyar parlament a király vélt vagy valódi jogaiból akart a maga javára egyet-mást elcsipegetni.

A dinasztia akkor lett a cenzusválasztójoggal szemben az általános választójog híve, amikor a cenzusos választójog ellene döntött s az ő törekvései, érdekei számára alkalmatlan Függetlenségi Pártot tette többséggé.

A magyar úri politikusok ezekben a mozzanatokban látták a dinasztia választójogi frissen támadt szerelmének genezisét, s így ezeknek a mozzanatoknak a megszüntetésétől remélték és várták a neo-osztrák cezarizmus

leszerelését is. Katonát és pénzt szállítani Bécsbe; hozzá nem nyúlni a király úgynevezett felségjogaihoz, s végül, hogy ez mind símán lehetővé váljék, a Függetlenségi Párt letörése választások, elnémítása házszabályrevízió útján: íme, ez az a házi gyógyszertár, amelynek segítségével a magyar urak el akarják hárítani fejük felől a választójog Damoklesz-kardját. A darabontpolitikai koncepciónak hivatalos formában való első fölbukkanása óta állandóan ez volt a magyar politikusok állandó törekvése, s az ide vezető útnak a keresése tölti ki a paktumtól a Nemzeti Munkapárt lábra állításáig eltelt időt. Amennyire most, amikor még a választások folyamatban vannak, meg lehet ítélni a helyzetet, igen sok jel amellett szól, hogy ezen terv megvalósításának legtöbb föltétele az új képviselőházban meglesz, s hogy a legnagyobb erőfeszítések fognak arra nézve történni, hogy a dinasztia, összes követeléseinek kielégítése, minden érzékenységének kímélése útján meggyőződjék arról, hogy a mai képviselőháznak újjal való helyettesítése nem áll érdekében, sőt a legnagyobb bizonytalanságba dönti újból, a választójog erőltetésével, mindezen érdekeit. Terror és rábeszélés, nyomás és cirógatás, a politikai korrupció minden eszköze meg fog mozdulni avégből, hogy az új képviselőház a jó viselet érettségi vizsgálatán minél jobb tanjegyet kapjon.

Az új kormánypárt teljes erővel dolgozik majd annak az elérésén, hogy a dinasztiának a választójogi reform demokratikus megoldására vonatkozó érdekeltségét megszüntesse. S mivel az ő számukra az ország szociális és gazdasági válsága a parlamenti munkaképtelenségben fejeződik ki, ennek elhárítása, erőszakkal vagy szépszerével való elhárítása lesz minden törekvésük célpontja. A koalíció működésének is ez volt a központi kérdése, csakhogy mint mindent, ezt is hazugul, álarcosan, kétértelműséggel teli módon s töméntelen hátsó ajtó nyitva hagyásával cselekedte meg. Az új párt nyíltan és bevallottan áll majd erre az álláspontra s úgy okoskodik, hogy ha a király az annexió elvi elismerése fejében hozzájárult a plurális választójoghoz, az annexió költségeinek, a Dreadnoughtoknak[3], a fölemelt újonclétszámnak a fejében teljesen le fog mondani arról, hogy a választójog reformja iránt érdeklődjék s annak milyenségére nézve nehézségeket támasszon. Az ilyen módon nyert szabad kezet azután ez a párt arra fogja fölhasználni, hogy napirendre tűzze, s talán hamarébb, mint most általában hiszik, a választójog reformját, elhárítsa a Damoklesz-kardot, s mostan nyert hatalmát arra használja föl, hogy a halaszthatatlanná vált választójogi reformot a maga szája íze s érdekei szerint alkossa meg, s ezzel útját szegje annak, hogy ez a reform valamikor ellene

csináltassék meg. Fölszabadulni a megkötöttségből, s a szabadságot nem a választási reform halogatása, hanem annak a nemesi osztályuralom céljainak megfelelő módon való megvalósítására használni föl: íme, ez minden valószínűség szerint az új kormánypárt politikája ebben a legfontosabb kérdésben, s ilyen meggondolások vezethetik a párt intézőit és kiválóbb politikusait.

Azt hiszem, el kell készülni arra, hogy a számítások és törekvések egy része alapos. Számba kell venni azt, hogy a dinasztia és a választójogi reform demokratikus megoldásának kérdése a mostani választások következtében, ha nem is került még szembe, már elszakadt egymástól. A demokratikus választójog fejlődésének és előtérbe nyomulásának útján jó darabig együtt haladt, s ez javára, de kárára is vált a választójog ügyének. Javára, mert számbaveendő erőket sorakoztatott melléje: kárára, mert gyanússá tette, bécsi és császári bélyeget ütött rája, nemzetietlen, magyarellenes színben tüntette föl, és ezt a látszatot ellenségei bőségesen kihasználták. A darabontpolitika, a magyar politikának a forradalom leveretése utáni egyetlen nagyszabású koncepciója, amely a feudalizmus ellen a harcot a dinasztia és a demokrácia erőinek egyesítése útján akarta fölvenni, bukott el, ha nem is véglegesen, de hosszú időre a választásokon. S ez a választójog kérdésének, amely komoly formában, aktuális módon való fölbukkanásának időpontja óta egyik válságból a másikba sodródik, kétségtelenül új válságát s jövendő evolúciójának új irányát jelenti. A demokratikus reform, amely a dinasztia faltörő kosa volt a negyvennyolcasság ellen, most ahhoz a fordulóhoz ért, ahol szerepet fog cserélni, s a dinasztia állása, a király politikáját képviselő párt és kormány ellen irányuló fegyver lesz. A demokratikus választójog lesz a varázsvessző, amellyel az elveszett paradicsom visszaszerzéséért fognak harcolni a negyvennyolcasok. S az általános választójog eszméje, amely kiállotta a dinasztia támogatását is, nem fog belehalni a függetlenségi segítségbe sem.

A parlamenti válság csak egyik tünete a nagy betegségnek, s hiába szüntetik meg ezt operáció vagy elfojtás útján, a nyavalya más és még kellemetlenebb formákban jelentkezik. Az obstrukció csak testvére a kivándorlásnak, a deficitnek, a népesség degenerálódásainak. Közös szülőjük a nagybirtokos osztály uralma, s ezeket nem lehet házszabályrevízió, új többségi párt s a dinasztia kívánságainak kielégítése útján orvosolni. Sőt ellenkezőleg, mindaz, amit a dinasztiának katonában, pénz- és véradóban megadnak, növelni fogja az ország nagy organikus bajait, s a Munkapárt olyan eszközökkel fog majd a demokrácia ellen

küzdeni, amelyek mindegyike nagy hatású agitátora lesz a demokrácia szükségességét, elkerülhetetlenségét biztosító fölfogásnak. A politika, amellyel a dinasztiát a választójog demokratikus reformjának szükségtelenségéről iparkodik majd meggyőzni, a tények erejével fogja itthon mindenki számára bizonyítani a választójog demokratikus reformjának kikerülhetetlenségét. Minél többet adnak a dinasztiának, annál nagyobb lesz itthon a nyomor, s annál több népies párt és törekvés veti majd magát erre a követelésre. Ilyen módon a választójog kérdését előrevivő erőkben az új választás nagy és nevezetes eltolódásokat idézett elő, amelyeknek hatásai nemsokára érezhetők is lesznek. S talán annyival megjavult a nagy reform sorsa, hogy most olyan többség van a képviselőházban, amely mindent el fog követni arra nézve, hogy e választójog kérdését valamilyen módon leszorítsa a napirendről. Erre ma már nincsen más mód, mint új választási törvény alkotása. Hogy ez milyen lesz, mennyire fogja szolgálni a demokratikus haladás érdekeit: ez nem a Munkapárttól, hanem attól a nyomástól függ, amelyet az általános, egyenlő, titkos választójogért új erővel meginduló küzdelem ki tud majd fejteni. Nagy harcok küszöbére jutottunk el újból, s a válság meg a harc csak most kezdődik amúgy istenigazában.

Szocializmus, IV. évf. 8. sz. 1909/1910. 337–340. old.

[1] Az 1910. június 1–2-án tartott országgyűlési választásokon súlyos vereséget szenvedett a Függetlenségi Párt, és abszolút többséget (a 413 mandátumból 258-at) kapott a Nemzeti Munkapárt néven 1910. február 19-én újjászervezett Szabadelvű Párt.

[2] Az 1905—1906. évi politikai válság idején a dinasztia – az ellenzéki pártszövetséggel szemben – támogatta a Szociáldemokrata Párt választójogi harcát.

[3] Az 1906-ban e névvel („rettenthetetlen") vízre bocsátott angol hadihajó után így nevezték a 20 000 tonnánál nagyobb vízkiszorítású, nagy kaliberű lövegekkel felszerelt páncélos csatahajókat.

NEMZETKÖZI MUNKÁSMOZGALOM

A nemzeti ellentétek és viszálykodások tüze, amely állandó veszedelme az osztrák közéletnek, belekapott az osztrák munkásmozgalomnak kissé hirtelen hatalmasra nőtt épületébe. A nemzetiségi ellentétek először olyan ponton kezdték ki az osztrák munkásmozgalmat, amelynek ilyen természetű egységét mindenképpen és mindenáron meg kell védeni: a szakszervezeti mozgalomban. Buchinger elvtárs a *Szocializmus* múltkori számában elmondta s bírálat tárgyává tette a cseh szociáldemokratáknak az osztrák szakszervezetek egysége ellen indított hadjáratának történetét.[1] Egészen kétségtelen, hogy a szakszervezeti mozgalomnak nemzeti szempontok szerint való megbontása ellentétben van a szocializmus szellemével, a szakszervezetek gazdasági rendeltetésével és az osztályharc szellemével. A szakszervezet a termelésben elfoglalt hely s nem nemzeti hovatartozandósága szerint csoportosít és szervez embereket. A nemzeti alap éppolyan hamis és posványba vezető út a gazdasági harc számára, mint a vallási és felekezeti hovatartozandóság. A munkáltatók nemzetközi szervezkedésével, a tőke teljes elnemzetlenedésével és nemzetközi módon való központosulásával szemben a munkások szervezetének is, ha jelentőségüket el nem akarják veszíteni, az egyre nagyobb, messzibbre nyúló egységek teremtésére kell törekednie. Ez nem elméleti követelés, hanem a mindennapi gyakorlatnak a tények nyelvén megnyilatkozó tanítása. S éppen ezért volt megdöbbentő, hogy a cseh nacionalizmus elég erős volt arra, hogy ezen a ponton keresztül férkőzzék be az osztrák munkásmozgalomba. Igen el kellett hatalmasodnia a nacionalizmusnak ott, ahol a nemzeti szakszervezetek követelése megszülethetett, s igen mélyeknek kell az ellentéteknek ott lenni, ahol ez a követelés a szociáldemokrata munkások közé éket verhet. A legutóbbi hetek eseményei azt mutatják, hogy a nacionalizmus mérge igen nagy veszedelmekkel fenyegeti az osztrák munkásmozgalom egységét. A világ annak a nem éppen épületes látványnak volt tanúja, hogy az osztrák szociáldemokrata képviselők a birodalmi tanács ülésén egymás ellen szavaztak egy, a cseh nemzeti életet érintő kérdésben. Ez a szavazás sebet ütött azon a felfogáson, hogy a proletárság képviselői köré a munkásosztály érdekei olyan egységes köteléket fonnak, amely ellen tud állani minden cselvetésnek, mert reális érdekből táplálkozik s meríti minden erősségét. A kérdés, amely a proletariátus képviselőit egymással szembeállította, nem volt magában véve

nagy jelentőségű. A cseh képviselők azt kívánták, hogy a Bécsben cseh iskolákat fönntartó Komensky-egyesület részére százezer korona államsegélyt szavazzanak meg. A német szociáldemokrata képviselők szavazata döntötte el a kérdést, akik ellene voltak ezen szubvenció megadásának. A dolog helyes megítéléséhez számba kell venni azt, hogy Bécsben körülbelül százötvenezer cseh ember él, akiknek túlnyomó része természetszerűleg munkás. Az osztrák nemzetiségi törvényhozás szerint ezeknek a cseheknek sem a község, sem az állam nem állít föl cseh nyelvű iskolákat, mert a Bécsben az Alsó-Ausztriában élő cseheket a törvény nem ismeri el különálló „néptörzsnek". A külön iskolának közpénzen való fölállítását pedig ehhez a föltételhez köti a törvény. Így a Bécsben élő csehek cseh magániskolákat kénytelenek fönntartani, hacsak nem akarják gyermekeiket idegen nyelvű elemi iskolai tanítás elnemzetlenítő, de egyúttal művelődésellenes hatásának is kitenni. Bármilyen haszon is egy nagy kultúrnyelv elsajátítása, bármilyen károsodás is a környezetünk nyelvét nem érteni: az anyanyelven való tanulás és tanítás lehetőségének megszerzése olyan jog, amelyet az én érzésem szerint mindenki számára megadni szociáldemokrata kötelesség. A német szociáldemokrata képviselők ebben gátolták meg szavazatukkal a cseheket, s ha lélektanilag érthető is volt ez az állásfoglalásuk, szociáldemokrata szempontból alig igazolható. Amilyen megtámadhatatlan és helyes az álláspontjuk akkor, amikor a cseh szeparatistákkal szemben a középpontosított és egységes szakszervezeteket védelmezik, éppen olyan kifogásolható ez az állásfoglalásuk, amely végső elemzésben a nemzeti elnyomásnak ismertető jeleit hordozza magán. Igaz, hogy azok a hangban és okfejtésben egyaránt hallatlan támadások, amelyekbe a cseh szociáldemokraták belelovalták magukat, érthetővé teszik és kihívják a visszautasítást. De éppen az a veszedelmes velejárója a nacionalista terrornak, hogy érzékeny és izgatható ponton támad, s habár csak átmeneti időre, de mégis föltámaszthatja a jobb belátásúakban is a nemzeti érzékenykedés és nacionalizmus kísérteteit.

Szocializmus, IV. évf. 10. sz. 1909/1910. 470–471. old. (Szemle rovat).
Közli: Köves Rózsa–Erényi Tibor: *Kunfi Zsigmond életútja. 252–254. old.*

[1] *Buchinger Manó:* Nemzetiségi kérdés és az osztrák szakszervezeti mozgalom. Szocializmus, IV. évf. 8. sz. 1909/1910.

LEKÉSETT ORSZÁGOK TÖRVÉNYE

Elmaradt országok népességének előrejutásáért kettős akadállyal kell megküzdeni. Az egyikfajta akadály abból az ellenállásból keletkezik, amellyel minden, a társadalom berendezését megváltoztatni akaró igyekvésnek meg kell birkóznia, s amely ellenállásnak körülbelül olyan szerepe és hatása is van a társadalmi mozgásokra, mint a nehézkedési erőnek a természetiekre. A haladás erőitől megbolygatott érdekeknek ellenállását, önvédelmi harcát természetesnek kell neveznünk, és ha ennek védelmi harc jellege van csak, akkor ebből az új élet elfojtása, kifejlődésének teljes megakasztása nem is áll elő. Csak lassúbb menetű, fékezettebb előreiramodás, egészséges súrlódás érdekek és erők között, amelyek közül éppen a harcban való felülkerekedés választja ki és mutatja ki az életrevalóbbságot és az összesség szempontjából szükségesebbet. Ha a társadalmi fejlődésnek ez az üteme nem is elégíti ki vágyainkat és valósággal omnibuszi menetsebesség a kívánságaink automobil-gyorsaságához mérten: a társadalom realitásait számbavevő, a súrlódás törvényeinek határait ismerő gondolkodásnak el kell ismernie, hogy a fejlődésnek ez a menete megfelel az összesség szükségleteinek, az összesség tényleges erőiből kifejtett nyomásnak. Ez a társadalmi menetsebesség az, amely mellett minden új erő jelentőségéhez mérten tud érvényesülni, s főképpen ez az, amely mellett a lelki alkalmazkodás a túlnyomó nagy többség diszponábilis idegerőinek teljes kimerítése nélkül mehet végbe. Ahol így folynak a dolgok, ott lassan, de mégis mozog a föld.

A társadalmi fejlődés átlagos színvonalára el nem jutott országokban a jövendő erőinek még egy másfajta nehezékkel is kell megküzdeniök. Ezt a nehezéket azok a tapasztalatok s a belőlük táplálkozó fokozottabb ellenállások alkotják, amelyeket ezekben a küzdelmekben éppen az előrehaladottabb államokban a társadalom konzervatív elemei és erői szereztek. Azt az iskolai bölcsességet, hogy a történelem az élet mestere, az esetek túlnyomó nagy számában úgy kell értelmezni, hogy ennek a mesternek a tanításait csak a birtokon belül levők, a konzervatizmus erői és érdekei szerezhetik meg s fordíthatják okulásukra. Egészséges és természetes dolog, hogy a védelem eszközei és szervei a támadás erőinek megszületése, felsorakozása vagy sokszor ezeknek első diadala után születnek meg. Egészséges és természetes dolog, ha a konzervatizmus *védelmi* harcot folytat. De vagy a társadalmi fejlődés teljes megakasztására vagy erőszá-

kos forradalomra kell vezetnie annak, ha a konzervatizmus védelmi pozíciók helyett támadó pontokat foglal el és saját érdekeinek megvédelmezésén kívül és ezen felül az új élet csíráit is el akarja tiporni. Elmaradt országokban ezt teszik a konzervatív erők: szervezkedésük és cselekedetük nem a velük szemben felsorakozó támadó erőkkel van összhangban, hanem a másutt már megtámadott vagy esetleg le is gyűrt konzervatív érdekek félelmét, konokságát és megijedett voltát is beviszik hajtóerőként harcukba, meg nem támadott voltukban olyan erődöket építenek, amelyeket csak levert voltukban, vesztett csaták után szabadna közveszélyesség nélkül építeniök. Olyan makacsul szembehelyezkednek minden engedékenységgel, mintha minden engedékenységnek szimbolikus zászlójelentősége volna, mint ahogy ez megvan ott, ahol már vesztett csaták után, nem kisebb vagy nagyobb befolyásért, hanem létükért küzdenek a konzervatív érdekek. Elmaradt országok népességének amúgy is keserves munkáját még nehezebbé teszi az, hogy rajta nemcsak az *itthoni reakciónak, hanem az idegen forradalmaknak* reflexei is bénító erő gyanánt ülnek. Noha még előtte van a nagy csatának, úgy fegyverkezik ellene, mintha már megverte volna ellenségeit. A rettegés, amelyet harcuk támaszt, az ellenállás, amelyet kivált, nem a saját, harcra készülő, hanem az idegen, nagy harcát már megvívott forradalmi, átformáló erőkkel van arányban. Elmúlt forradalmak lelke ott harcol minden későbbi forradalomban is: de sajátságos módon visszájára fordítva, az új forradalmak ellen harcol.

Lekésett országok fiai bizonyára mindenütt érezik ezt, miképpen fordulnak a haladásnak akár győzelmes, akár elbukott ütközetei ellenük. Mi itten sokan és nagyon érezzük ezt, s napról napra tapasztaljuk, **menynyire** nincsen arányban az az erő, amelyet ellenünk fordítanak, **avval**, amelyet mi tudunk vele szembehelyezni. Nálunk szervezettség és **öntudatosság** dolgában a klerikalizmus olyan erős az egyházi birtokok elkobzása előtt, mint amennyire erős és szervezett nincsen azokban az országokban, ahol már minden anyagi fundamentuma elveszett. Nálunk a polgárság túlnyomó nagy többsége már úgy eltelt a szociális reakció eszme- és érdekkörével, mint olyan államokban, ahol a polgárság már közvetlenül a kisajátítás, a munkásosztály által való trónfosztás veszedelme előtt áll. Nálunk a nemzetiségi veszedelemtől való rettegés olyan nagy mértékben mozgatója és megszabója a közéleti harcok irányának, mintha Magyarország összes nemzetiségei már felébredtek volna a nemzeti öntudatlanság álmából, s a nekik kijáró részt követelnék az állami és társadalmi hatalomból. Nálunk a munkáltatók ellenállása minden munkáskövetelés-

sel szemben olyan nagy, s gyűlöletük a munkások szervezkedése és harca ellen olyan forró, mintha egyelőre nem rongyos munkabérjavításokról, hanem a magántulajdonon alapuló termelési módnak a kiküszöböléséről volna szó. A választójog demokratizálása ellen való rejtett és nyílt harc szintén nem e reformnak nálunk várható hatásaival, hanem a fennállásának sok évtizedes tartama alatt fokozatosan másutt kifejlődött eredményekkel van arányban.

Nehéz, hosszú és kínos vajúdásainknak egyik nagy, de ritkán számba vett okát látom én ebben az egyenetlen harcban, amelyben a viszonyok különös ereje tulajdonképpen való szövetségeseinket is ellenünk fordítja, s amelyben nemcsak a magyar ellenforradalom minden ereje védi a múlt várát, de ellenünk harcol a világi hatalmától, földbirtokaitól megfosztott egyházon kezdve, az egy fejjel megrövidített márkikon folytatva, a társadalmasítás lehetőségeitől szorongatott trösztmágnásokig minden riadtsága és gyűlölete a birtokon belül levők világának, és ellenünk izgató módon esik rá a harcunkra a felgyújtott úri lakosok lángja és a legyilkolt kommünárok véres árnya.

Ezért nem tudok én hinni abban, hogy az új Magyarország vér és erőszak nélkül is a világra tud majd jönni.

Huszadik Század, 11. évf. 1. sz. (21. köt.) 1910. 226–228. old.
Közli: A szociológia első magyar műhelye. A Huszadik Század köre. 1–2. köt. Gondolat Könyvkiadó 1973. 2. köt. 177–180. old.

AZ IMPERIALIZMUS

Több millió négyzetkilométer föld cserélt ebben a hónapban gazdát.[1] Az olaszok elrabolták a törökök névleges birtokában levő Tripoliszt, amely háromszor akkora földdarab, mint amekkora Magyarország. A franciák véglegesen hatalmukba kerítik Marokkót (850 000 km²), s a németek beleegyezését a Francia Kongó legnagyobb részének átengedésével vásárolják meg.

Mindezek a birtokszerzések az ágyúk és hadihajók védelme alatt mennek végbe, s a világháborúk veszedelmeivel terhesek. Ha a németek és franciák nem tudnak megegyezni a zsákmány felosztására nézve, akkor e két nagy kultúrnemzet között a fegyvereknek kell eldönteni a vitát. Ha a franciák túl sokat engednének a németeknek, akkor az angol hadihajók ágyúi bombázni kezdenék a hamburgi kikötőt, s elsüllyesztenék azokat a hajókat, amelyeken a Hamburg-Amerika Linie szállítja az Egyesült Államokba az európai kivándorlókat és német gépeket.

Az olasz kormány az útszéli haramiák és zsiványok támadásait megszégyenítő nyíltsággal rabolja ki Törökországot; ha rablása közben kissé elragadtatja magát és Albániába beteszi a lábát: akkor áll a háború az olaszok és az Osztrák–Magyar Monarchia között.[2] Az egész világ alatt megmozdult a föld, és egyetlen nép, egyetlen nemzet sem biztos benne, nem ragadják-e váratlan események bele az áradatba, amelyet pénz és vér dagaszt egyre nagyobbra és ellenállhatatlanabbra.

Nem sokkal az 1848-i forradalom leveretése után írta Marx, hogy ennek a forradalomnak végső állomásai Debrecen, Varsó, Bukarest voltak. A következő forradalom határállomásai gyanánt Szentpétervárt és Konstantinápolyt jelölte meg.[3] Ám a forradalom árja túlcsapott ezeken a keleti határpontokon. Japán, India, Perzsia, Egyiptom – mindannyit többékevésbé megingatta már, s most jönnek vissza hullámai a szülőföldjére, Európába.

Körülbelül tizenöt esztendő óta folyik a világ birtokáért és fölosztásáért folyó harcnak legújabb és leghevesebb stádiuma. Mint ahogy száz esztendeig tartott az angol és francia hatalom birkózása a világhatalomért, mígnem egy tűrhető egyensúlyállapot alakult ki ezek között a hatalmak között. Franciaország a XIX. század folyamán elveszített tízmillió négyzetkilométer gyarmatterületet, de szerzett magának újabb nyolcmilliónyit helyette. A múlt század elején az angol gyarmatbirodalom egész kiterje-

dése 163 000 négyzetmérföld[4] volt, a spanyolé ellenben 468 000. Ma ellenben az angol gyarmatvilág áll terjedelemben s egyéb tekintetben is az első helyen. A gyarmatosító nemzetek így osztották föl maguk között a világot:

Az angol gyarmatbirodalom kiterjedése	29,1 millió km²
A francia gyarmatbirodalom kiterjedése	5,7 millió km²
A német gyarmatbirodalom kiterjedése	2,6 millió km²
A belga gyarmatbirodalom kiterjedése	2,3 millió km²
A holland gyarmatbirodalom kiterjedése	2,04 millió km²
A portugál gyarmatbirodalom kiterjedése	2,09 millió km²
Az olasz gyarmatbirodalom kiterjedése	454 000 km²*.

Ezek a nagy szerzemények is vér árán kerültek a mostani uraikhoz, de az európai népek nagy háborúi a XIX. század eleje óta nem ezekért a birtokokért folytak: a gyarmatpolitika nem jelentette az európai háborút. Volt még elég gazdátlan vagy gyenge gazdájú föld a földkerekségen, az osztozkodóknak nem kellett okvetlenül egymás elől szedni el a zsákmányt. De egy új hatalomnak a világpolitika érdekeltjei közé való belépésével: a német birodalommal ez a helyzet egy csapásra megváltozik.** Óriási erejével, hirtelen fejlődésével, szerfölötti mohóságával, ambícióinak tétova és kapkodó türelmetlenségével az eddigi összes birtokosokat nyugtalanságba ejti, és a világon való osztozkodásnak valamennyi eredményét mintha revideálni akarná. Mivel pedig a világ egy jókora része európai népek tulajdonában van: e birtokeloszlás megbolygatása nem egzotikus, hanem európai háborút jelent. Még egy másik ok is arrafelé sodorta a fejlődést, hogy a régi békesebb osztozkodás helyére a kardcsörtető és ágyúkra meg hadihajókra hivatkozó versengés került.

A gyarmatosítás nemcsak az európai árucikkek, hanem a gondolatok és világnézetek egynémelyike előtt is megnyitotta az egzotikus piacokat. A Monroe-elv: Amerika az amerikaiaké, bejárta az egész világot. Amerika után elveszett az európai gyarmatosítás és kizsákmányolás számára Ausztrália, amely önálló és igen magas rendű és sok európai szociális nyavalya nélkül való életet él. A japán–kínai háború (1894) fölvetette a Kelet-Ázsia fölött való uralomnak a kérdését, és a japánok számára döntötte azt el. A japán győzelem után összefogtak az európai hatalmak,

* Lásd Handwörterbuch der Staatswissenschaften. V. köt.: Kolonialpolitik.

** Lásd erre nézve *Kunfi Zsigmond:* A forradalmi Anglia. Szocializmus, 1911. szeptember.

és hadihajóikra meg ágyúikra való hivatkozással megtiltották Japánnak, hogy győzelme gyümölcseit kihasználja, s az európaiak nélkül dőljön el az ázsiai népek sorsa. A boxerlázadás Kínában és a japán–orosz háború még egyszer napirendre tűzték ezt a kérdést, és kétségtelenül az Ázsia az ázsiaiaké jelszó szellemében döntötte el azt.[5] A japánok győzelme megmozgatta az egész, számunkra egzotikus világot, és a nacionalizmus ma egyik legfőbb jelentkezési formája azoknak a gazdasági változásoknak, amelyeket a kapitalista gazdálkodás évtizedei: az árubevitel, a vasútépítés, az adószedés útján a Keletnek jóformán minden hozzáférhető részén előidéztek. Az a gondolat, hogy a fehér emberek nem győzhetetlenek, hogy amit a japánok tudnak, azt meg tudják tenni a kínaiak is, hogy ami nem volt lehetetlen a sárga embereknek, az nem lehet elérhetetlen a feketék számára sem, hogy amit végbe tudott vinni ötvenmillió japán, az nem lehet elérhetetlen dolog kétszázmillió hindu számára sem: veszedelmesen terjed egész Ázsiában, és átcsap más világrészekbe is. A gyarmatokban mindenütt a bennszülöttek nacionalista mozgalmai vannak alakulófélben. Ilyenek Indiában a Svaraj-mozgalom, amelynek mérsékeltebb szárnya alkotmányt, önkormányzatot, népjogokat, szélsőbb szárnya pedig az angolok teljes kiűzetésének gondolatát terjeszti; ilyen az új egyiptomi nacionalizmus, amelynek ideiglenes agitációjával szemben az angolok a legvérengzőbb és legkíméletlenebb emberüket, lord Kitchenert küldték el Egyiptomba. Ilyen a négerek közt terjedő etiópiai mozgalom, amely a Fekete-Afrika jelszavának a terjesztésével iparkodik megnehezíteni a további gyarmatosítást, és a feketék faji meg nemzeti öntudatának fölkeltésével egyengeti a már leigázott néger földek és törzsek majdani fölszabadulását.

Ez a színes nacionalizmus a gyarmatosító nemzeteket igen nagy izgalommal és félelemmel tölti el. Minden ilyen nacionalista mozgalom alkalmas támadópont lehet valamely európai konkurrens számára, mint ahogy láttuk például azt, hogy a német marokkói akció kezdete az volt, hogy a német császár a marokkói szultán önállóságának és függetlenségének védője gyanánt avatkozott be a francia hódításba. Németországnak világhatalomként való föllépése és a színes nacionalizmusnak a világpolitikába való bevonulása volt az a két új tényező, amely tizenöt esztendő óta a szakadatlan forrongások, politikai földrengések színhelyévé teszi a világtörténelmet.

Mind a két nagy történelmi esemény a kapitalizmus fejlődésének legújabb korszakával esik egybe, s ennek következménye is. Ennek a fejlő-

désnek két mozzanata van különösen szoros okozati kapcsolatban a gyarmatpolitikával. Az egyik a pénztőkének: a bankoknak az uralma az iparban és az államban. A másik a védővám, amely a kartellek és trösztök létrehozatalával megteremtette a bankok hatalmát, és gyökeresen átalakította a termelést és főképpen a gazdasági munka megoszlását. Gyarmatok és gyarmatosító politika nem mai keletű dolgok, mindig találkozunk velük a történelemben, amióta alacsonyabb és magasabb módszer szerint dolgozó népek, erősebb katonai szervezetű népek gyöngébbekkel a történelem folyamán összetalálkoztak. Az erősebb kirabolta a gyöngébbet, elszedte tőle drágaságait: aranyát, fűszereit, drágaköveit, igen sokszor embereit, akiket rabszolga gyanánt dolgoztatott vagy ilyenül eladott. A mai gyarmatpolitikának legjellemzőbb vonása nem az, hogy a gyarmatok mostani gazdaságából akar árukat bevinni a gyarmatosító országba, hanem az, hogy elsősorban embert, de főképpen tőkét akar kivinni a gyarmatokba. Amíg régebben a fogyasztási cikkeket termelő iparágak, s így főképpen a textilipar volt a leginkább érdekelt a gyarmati kereskedelemben, addig a legújabb fejlődés a termelőeszközöket előállító, ún. nehéziparokat állította előtérbe. A vasipar a modern gyarmatpolitika igazi képviselője, az az ipar, amely gépeket, ágyúkat, hajópáncélokat termel, amely vasúti kocsikat, síneket, hidakat, csatornázáshoz és útépítéshez szükséges kellékeket szállít. A vas- és gépipar, a bányászat alkotja a kapitalista termelés középpontját. Ezekben az iparágakban érte el a tőke a legmagasabb fokú középpontosulást, ezekben érte el a tőke a legmagasabb organikus összetételét.

Legmagasabb középpontosulást: mert ezek a legnagyobb üzemek, mert a munka természete itt csak a nagytőkének adja meg az érvényesülés lehetőségét, mert ezek tőkében elég erősek ahhoz, hogy minden új technikai fölfedezést hasznosítsanak, s így az üzemek profitját folytonosan fokozzák és terjeszkedését nemcsak lehetővé, hanem életszükségletté tegyék a maguk számára. De itt találni a legnagyobb organikus összetételű tőkét is, vagyis azt, amelyben a termelési költségek közül aránylag a legkisebb rész esik a munkabérekre és nagyobb a munkaeszközökre, nyersanyagra s más effélére.

Ez az erősen koncentrált és magas organikus összetételű tőke a védővámban olyan eszközt kapott, amely lehetővé tette a kartellek megalakítását. A védővám biztosította ezeknek a hatalmas tőkéseknek a belföldi piacon való egyeduralmát. Miután a külföldi versenyt a magas védővámok kirekesztették a belföldi piacról, csakhamar fölfedezték a gyárosok,

hogy sokkal előnyösebb számukra, ha nem versenyeznek egymással, ami szükségképpen az árak csökkenését idézi elő, hanem inkább egyezséget kötnek egymással, s így fölhajthatják az árakat. A kartell ilyen módon a vám egész összegével megdrágította az árakat, és óriási profitokat adott a vas- és gépiparnak. Természetes dolog, hogy a profitnak csak egy részét fogyaszthatták el a vállalkozók, mert hiszen a tőke olyan nagy, hogy annak hozadékát még a legpazarlóbb és legfényűzőbb életmód mellett sem lehetett elfogyasztani.

Az értéktöbblet másik, nagyobb, jelentékenyebbik részét „akkumulálták", vagyis az üzemek kibővítésére, tökéletesebbé tételére, a termelés növelésére használták föl. Ámde a belföldi piac fogyasztóképessége nem növekedett olyan gyorsan, mint a termelés, különösen a magas kartellárak voltak a legnagyobb akadályai a fogyasztás növekedésének. A magas vasár hatással van az ipari és mezőgazdasági termelés minden ágára. Ahol egy szeget vernek be a falba, ahol lovat patkolnak meg, ahol szerszámot vásárol a kismester vagy ekét, kapát a paraszt, ahol gépet állítanak be valamely gyárba, ott mindenütt megérződik a vasvám és a belőle kinőtt kartell hatása. S viszont a szerszámoknak, az összes termelőeszközöknek ez a megdrágulása csökkenti úgy ezen áruban, mint minden más egyéb árucikkben való vásárlóképességét. A kartellírozott nagyipar a belföldi piac teljes meghódítása után a külföldi kivitelre kezdett dolgozni. De itt szemben találta magát az ugyancsak védővám mögött meghúzódó és a belföldi piacot monopolizáló többi nemzeti iparokkal, amelyekkel csak úgy vehette föl a versenyt, ha olcsóbb lett náluk. Ekkor vette kezdetét a „dömping", vagyis a versenynek az a formája, amikor a kartell a vámkülföldön előállítási áron adja el áruját, amikor valósággal elherdálja az árucikkeit, csakhogy meg tudja vetni lábát a konkurrens területén. Ezt az elherdálást a belföldi magas kartellárak teszik lehetővé: így fizeti meg a belföldi fogyasztó a kartellek hódító hadjáratának költségeit. A kartellvámos országokban – ilyen ország Magyarország is – azért drága a paraszt ekéje, az asztalos gyaluja, a kovács kalapácsa, hogy az esetleges külföldi vasútépítések, csatornázások, világítási berendezések versenytárgyalásainál az osztrák–magyar vaskartell olcsó ajánlatokat is tehessen, ha másképpen nem tudja megkapni a munkát. Ennek a hadviselésnek a költségeit végső elemzésben nem a nagyipar, hanem a fogyasztók fizetik meg, de azért mégiscsak csökkenti a nagytőkések profitját, s természetes, hogy a védővámmal védett piacnak a kiterjesztése sokkal jobban szolgálja érdekeiket, mint ez az állapot. Ezért áll a terjeszkedés, a gyarmat-

birodalom, impériumszerzés politikája mögött teljes fegyverzetében a kartellírozott nagyipar. Az állam hatalma a tőkék nemzetközi versenyének egyik legfontosabb tényezője lesz. Az erős államhatalom új piacot jelent a nehéziparnak. De az állam erőssége – az az erősség, amely itt számba jön – szintén ezeknek az iparágaknak a haszna. Mert az teszi erőssé ezen értelemben az államot, amit ezektől az iparágaktól vásárol: fegyver, hadihajó, ágyú. Így lesz az ipari tőke fokozódó középpontosulása a biztos és védett piacok szerzésére törekvő gyarmatpolitikának, az imperializmusnak egyik legerősebb hajtóereje.

Ugyanilyen irányban hat a pénztőkének, a finánctőkének egyre növekvő hatalma. A legfejlettebb kapitalista országokban néhány nagy pénzcsoport oligarchikus hatalma, néhány nagy bank uralkodik az egész pénzpiac fölött. A bankok és részvénytársaságok, takarékpénztárak összegyűjtik a kis és nagy összegeket, demokratikus vendégszeretettel nyitják meg minden összeg előtt kapuikat, s az így meggyűlt pénzt a nagytőke parancsszava és rendelkezése szerint használják föl. Néhány példa világosítsa meg ezt a fejlődést, annak a két államnak a gazdaságából, amely a kapitalista fejlődés irányzatát a legrohamosabban és legjellegzetesebben fejlesztette ki. A német bankokban elhelyezett idegen tőkebetétek és kölcsöntőke volt:

1883	813 millió márka
1893	1432 millió márka
1903	3962 millió márka
1907	7050 millió márka

E betétek és kölcsöntőkék több mint fele, 4673 millió márka fölött négy nagy bankcsoport uralkodott és rendelkezett, úgymint a Deutsche Bank, a Discontogesellschaft, a Dresden–Schaffhausener Bank és végül a Darmstädter Bank. A betéteken és kölcsönökön kívül van 2195 millió márka részvénytőkéje és tartaléktőkéje ennek a négy banknak, és a tőlük közvetlenül függő, általuk vezetett ipari részvénytársaságok részvénytőkéi és tartaléktőkéi 2854 millió márkát tesznek ki. Úgyhogy ez a négy bank mindent összevéve körülbelül 10 milliárd tőke fölött rendelkezik. A XIX. század végén a német nemzeti vagyont 200 milliárd márkára becsülték, úgyhogy ez alapon el lehetne mondani, hogy a német nemzeti vagyon huszadrésze négy bank kezében van. Noha ezek a bankok töméntelen kis- és nagytőkés pénzét gyűjtik össze, a tényleges vezetést mégis a kevés számú óriási tőkés végzi.

Igen bonyolult és mesterkélt gépezet segítségével a kevés számú nagy részvényes intézi e nagy tőkék fölhasználását. Hilferding idézi egy amerikai részvények vásárlására alakult részvénytársaságnak a példáját, amelynek alapítói 15 millió dollár befizetéssel megszerezték maguknak a föltétlen rendelkezést és hatalmat két vasúttársaság fölött, amelyek 145 millió dollár alaptőkével rendelkeznek. Ismeretes, hogy Pierpont Morgan, az amerikai vasútkirály az Egyesült Államok nemzeti vagyonának 60 százaléka fölött rendelkezhetik minden pillanatban, s hogy Európában sem különböznek nagyon lényegesen a viszonyok, arra nézve nagyon jellemző Walter Rathenaunak, a legnagyobb német ipari és banktekintélyek egyikének az a nyilatkozata, hogy az utolsó emberöltő folyamán a részvényesek demokratikus uralmának helyére a pénzoligarchia lépett, és háromszáz ember intézi teljes hatalommal az európai kontinens összes gazdasági ügyeit.*

Ez az óriási pénztőke, egységes vezetés és szervezettség mellett terjeszkedni akar, alkalmat keres arra, hogy értéktöbbletet szüljön. Árukivitelével tönkreteszi a kezdetleges népies háziipart az egész világon, ruhával, piperecikkel ellátja a botokudot[6] és indiánt, a fehéren kívül a sárga, fekete, rézbőrű embereket, s elrabolja ennek fejében tőlük aranyukat, drágaköveiket, ékszereiket, földjüket és szabadságukat. Kölcsöneivel alattvalóivá és rabjaivá teszi a félig civilizált országokat, amelyek, mint Törökország és a Balkán-államok például, politikailag és névleg függetlenek ugyan, de tulajdonképpen ennek a pénzügyi oligarchiának a cselédjei. Ez az óriási tőke nemcsak mint áru, nemcsak mint kölcsöntőke vándorolt ki, hanem mint ipari tőke is végigszántja az ismert egész földkerekséget. Ez a tőke épít csatornát Egyiptomban, művel földet Argentínában, épít vasutat Kanadában, keres gyémántot Dél-Afrikában, nyit bányát Marokkóban, főz sört Japánban, s viszi magával kísérőtárs és úttörő gyanánt a pálinkát, a bibliát és a szifiliszt, együtt terjesztve az elmaradt népek között a civilizáció és szifilizáció összes előnyeit. A kivándorló tőke, amely értéktöbbletet keres, ez a gyarmatpolitikának, az imperializmusnak a legfontosabb tényezője. Hogy minő beláthatatlan aranytömegek indulnak meg minden esztendőben a fejlettebb európai álla-

* Lásd *Parvus:* Der Staat, die Industrie und der Sozialismus. 49–92. old.; *Hilferding:* Das Finanzkapital, Die Mobilisierung des Kapitals.; *L. Felix:* Der moderne Reichtum. 58. és köv. old. – A többi adat Hilferding idézett munkájából, továbbá Parvus „Kolonialpolitik und Zusammenbruch", valamint Bauer *„Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie"* című munkákból való.

mokból a fejletlenebb s különösen egzotikus országok felé, arról fogalmat adhat az, hogy Giffen szerint a külföldön elhelyezett angol tőke 60 milliárd korona, az évi növekedés 1,2 milliárd, Leroy-Beaulieu szerint a külföldön elhelyezett francia tőke 34 milliárd frank, az évi növekedés 1,4 milliárd frank, Sartorius szerint pedig már a fiatal német kapitalizmus is 16 milliárd márka tőkét helyezett el külföldön.

Vasút, bánya, ültetvények: ez az a három fő befektetés, amelyet ez az elképzelhetetlen tőkemennyiség keres. A tőkéknek ez a nemzetközi kivándorlása egyik legfőbb oka annak, hogy az európai munkásosztály helyzete nagy harcai és látszólagosan nagy sikerei ellenére is még mindig olyan rossz és bizonytalan. A nagyigényű, a kultúrától már szerénytelenné tett fehér munkások elől menekült a tőke ezen kivándorlásával oda, ahol négereket, kínai kulikat, színes rabszolgákat, egyiptomi fellahokat dolgoztathat helyettük. A kivándorolt tőke azért követeli mindenütt, hogy jöjjön utána az államhatalom, hogy letelepülését nyomon kövesse a fegyveres hódítás, mert csak ez adja meg számára a lehetőséget, hogy a gyarmatországok szabad vadász és földművelő vagy pásztornépét proletárrá alakítsa át. Ennek számos eszköze van: rendszerint fegyverkereskedéssel indul meg a dolog; az európai fegyverrel ellátott színes embert azután addig piszkálják, ingerlik, bántják meg érzelmeiben, szokásaiban, érdekeiben, amíg fegyverhez nyúl. Akkor megvan az az egzotikus felkelés, amelynek leverése az európai civilizáció előharcosává avatja a gyarmatok kirablóit. A győzelmes hadjárat vége a bennlakók nagy részének expropriálása, ami jogi kifejezése az érthetőbb, de kényelmetlenebb földrablás szónak. A kirabolt, földjéről elűzött bennszülött az a szabad bérmunkás, akire a kivándorolt tőkének szüksége van. Ahol szemérmesebbek a civilizátorok, ott nem fegyverrel űzik el földjéről a bennszülöttet, hanem az adókkal és járulékokkal, amelyeket az ellene irányuló hódítás költségei fejében reá kivetnek. Ahol ez a módszer sem alkalmazható, ott a kényszermunka lesz a polgárosultság terjesztésének az útja. Az ilyen eszközökkel szerzett „szabad bérmunkások" után vándorol a tőke, ezért kevesbíti az otthoni munkaalkalmakat, ezért veti magát rá otthon azokra az iparágakra, amelyeknek organikus összetétele magas, vagyis amelyek az adott körülmények között kevesebb munkást és több gépet és nyersanyagot igényelnek.

Védővám, kartell, pénztőke, imperializmus: ezek a jelenségek időbeli és okozati összefüggésben állanak egymással. A gazdasági életre való első nagy hatásuk, hogy a társadalmi munkafölosztást módosítják, mégpedig

úgy, hogy a tőke – a társadalom tényleges szükségleteivel számot nem vetve – a különösen nagy nyereséggel kecsegtető vas-, gép-, bányaipar felé áramlik, s elfordul azoktól a termelési ágaktól, melyek talán kevesebb osztalékot juttatnak a részvényeseknek, de a fogyasztóknak igazibb szükségleteit elégítik ki. Bizonyos dolog, hogy ha az utóbbi 20 esztendőben az intenzív, tudományos élelmiszer-termelés, lakásépítés, kultúraterjesztés munkájába fektettek volna be annyi új tőkét, amennyit a hajópáncélok, ágyúk, gépfegyverek építésébe fektettek bele, akkor ma az egész fogyasztóvilág nem nyögne és lázadozna a drágaság súlya alatt, amelynek egyik előidézője az élelmiszer-termelés elmaradt volta és viszonylagos tőkeszegénysége. Ezen a ponton is látszik, hogy mennyire károsítja a társadalmi életet az a kapitalista termelés, amelyet nem a társadalomnak, a fogyasztóknak igazi szükségletei, hanem egyedül a nagyobb profit irányítanak. Az imperializmus gazdasági politikájának másik velejárója, hogy a munkapiacon megrontja a munkások helyzetét. Egyrészt azzal, hogy a tőke a fehér, szervezett munkások elől a sárga, vörös, fekete, szervezetlen és igénytelen munkások hazájába vándorol ki, másrészt azzal, hogy olyan iparágakba áramlik, amelyekben a tőke organikus összetétele magas, vagyis amelyek aránylag kevesebb munkást foglalkoztatnak. Hajóépítésbe vagy ágyúöntésbe fektetett egymillió koronából sokkal kevesebb jut munkabérekre, mint ha ugyanezen összeget asztalosságba, nyomdászatba, lakásépítésbe fektetik be. A nehéziparok tőkéje sokkal nagyobb, a munkásoktól való függősége ellenben aránylag kisebb, mint egyéb iparágaké: innen van, hogy az uszítás centruma, a munkásvédelem fő kerékkötője mindenütt az imperializmusban leginkább érdekelt nehézipar. A munkaerő után való kereslet csökkenése, a fogyasztásban legszükségesebb szerepet betöltő termelési cikkek viszonylagos apadása, s ennek következtében a drágulás, a munkásmozgalom megnehezülése: így jelentkezik a gazdasági életben az imperializmus.

Az államok belső és külső politikájára való hatásai nem kevésbé gyászosak. A bankokban koncentrált nagytőke direkt akciója lesz a politika legnagyobb hatalmú ereje. Mivel ennek a terjeszkedés, az új védett piacok szerzése a legfőbb szükséglete, s mivel ez a világnak mai fölosztottsága mellett csakis fegyveres erővel vihető keresztül: a fegyverkezés válik az állam legfőbb gondjává és politikájának meghatározó tényezőjévé. A szárazföldről a tengerre, a tengerről a levegőbe, a föld és tenger színéről a tenger színe alá szállítja a fegyvertechnika a gyilkoló és romboló szerszámokat. Az államnak és társadalomnak minden más föladata hát-

térbe szorul a gyilkosság és pusztítás technikájának tökéletesítése mellett. Az óriási tőkék és kereseti lehetőségek ezekbe a termelési ágakba csalják a legtehetségesebb technikusokat, föltalálókat, tervezőket, és a gyilkolás technikája napról napra új forradalmakat él meg. Ami a legtökéletesebb, legbiztosabb, ellenállhatatlan eszköz a hadi fölény biztosítására, az holnap használhatatlan ócskavassá válik. Négy-öt év előtti hadihajók ma már túlhaladott szállítószerszámok. Évről évre új fegyvertípusok merülnek föl. A népek már ma sem bírják a szárazföldi és tengeri militarizmust, s most már számolni kell a harmadik militarizmusával, a röpüléssel, amely legalább annyival fogja szaporítani a katonai terheket, mint amennyiben megnövekedtek ezek a terhek azóta, mióta a tengerre szállt a fegyverek gyászos tudománya. Hajókon és fegyvereken kívül nincsen semmire pénze az államnak. Kiadásai ennek ellenére folyton növekednek. A vagyonos osztályok a legtöbb államban arra használják föl hatalmukat, hogy a pénz után kereskedő államot a fogyasztási adók és a pénzügyi vámok emelésére szorítják, hogy a fegyverkezés költségeit ne a nagy vagyonok progresszív megadóztatásával, hanem a fogyasztás megadóztatásával födözze. Emellett minden állam kénytelen adósságot csinálni, mert az adósróf legszigorúbb működtetése sem tudja előkeríteni azokat a horribilis összegeket, amelyeket elnyel a tengeri, szárazföldi és maholnap a levegőbeli hadsereg. Az államadósságok kamatai, ezek a legterméketlenebb, leghaszontalanabb állami kiadások egyre nagyobb összegeket falnak föl. Az állam, hogy a néhány száz pénzoligarcha-családot egyre nagyobb összegekkel láthassa el, nem tud költeni sem a művelődésre, sem a közegészségügyre, sem a munkásvédelemre, sem a termelés gazdaságosabbá és produktívabbá tételére. Az állami alkalmazottak óriási tábora a legnyomorúságosabb bérek mellett végzi tessék-lássék munkáját, s ha mint proletár azokkal az eszközökkel akar sorsán segíteni, amelyek erre alkalmasak, akkor az állam kivételes törvényekkel és katonai mozgósítással felel.

Az igények természetes növekedése, a megélhetésnek egyre nagyobb akadályai, az államhatalomnak nyíltan és világosan a gazdagok és hatalmasok oldala mellé való állása az elégedetlenség és forradalom szellemét váltják ki mind több s eddig békésebb, a forradalmi törekvések számára hozzáférhetetlen rétegből is. Ez a fejlődés aggodalommal tölti el a kiváltságok élvezőit: az elégedetlenségnek és forradalomnak terjedése ellen az államhatalom erősítésében keresik a segítséget. A konzervativizmus új erőre kap világszerte, a klerikalizmus, amelyet a XIX. század közepének nagy fölvilágosító mozgalmai agyonütöttek, újra feltámad, és a tudo-

mány ismeretet terjesztő tehetségénél többre becsüli a kapitalista állam a vallás elégedetlenséget elaltató konzervatív erejét. Az erős állam lesz az uralkodó osztályok ideálja, a demokrácia ellen mind több erőt és érdeket mozgósítanak. Fölfedezik a demokratikus fejlődés hiányait és tökéletlenségeit, az általános választójog ellen nagy elméleti hadjáratot indítanak, de nem hogy a visszaéléseket kiküszöbölják, hanem hogy a tökéletlen demokráciát a még tökéletlenebb fél abszolutizmussal helyettesítsék.

Az imperializmus megteremti a maga külön világnézetét is, amelyben az erőszak a felsőbb rendű osztályok és felsőbb rendű emberek hangzatos jelszavába burkolja a kapitalistáknak rablóösztöneit. Amikor kirabolnak és lemészárolnak egzotikus népeket, akkor az uralomra és civilizációra született fehér fajok természetes kultúrhivatását teljesítik a művelődésre nem képes színes emberfajtákkal szemben. Amikor kivételes rendszabályokat követelnek a munkásmozgalom ellen, amikor a munkások bérkövetelései ellen a hadsereget mozgósítják, amikor asszonyokat és gyermekeket éhbéren dolgoztatnak, akkor a gazdasági és kulturális fejlődés magasabb érdekeit védelmezik a műveletlen, vad, a társadalom ideális érdekeit fölfogni nem tudó munkáshordák támadása ellen. Amikor államban és társadalomban egyre jobban hangoztatják a törvényekhez nem kötött, erőskezű államférfi után való vágyódásukat, amikor egyre szemérmetlenebbül játszanak az antidemokratikus államcsíny gondolatával, amikor keresve keresik azt a kemény legényt, aki vérfürdőbe merné belefojtani az emberiség nagyobb részének emberséges élet után való vágyódását, akkor az übermenschnek, a köznapi emberen túlemelkedő kiválóságnak az élet alakítására való jogát hangoztatják.

Aki figyelemmel kíséri a modern irodalmat, a gondolkodást, a szépirodalmat, az lépten-nyomon találkozik ennek az erőszakot sóvárgó, brutalitást dicsőítő, a felsőbb rendű emberek, osztályok, népek, fajok hivatásáról és jogáról fecsegő imperialisztikus világnézetnek a nyomaival. Tanuljatok meg imperialisztikusan gondolkodni – adta ki a jelszót néhány esztendő előtt az angol Chamberlain. Ennek a szónak nagy visszhangja támadt azóta mindenütt a pénz- és erőszakosság-hatalmasságok világában.

A világ fejlődése nem egyenletes, némely államok és népek előbbrehaladott fokán vannak a fejlődésnek, mások még messzebb járnak. Azonfölül a nemzeti sajátságok, a különös történelmi és földrajzi körülmények egyéni színt adnak annak a folyamatnak, amely mivoltát és leg-

bensőbb fejlődési rugóit tekintve azonos. Azért az imperializmus lényegéről rajzolt fönti, igen vázlatos és tökéletlen képünk pontosan és minden vonásában egyetlen konkrét állam imperialisztikus politikájára sem illik rá, de talán mégis képet nyújt azokról az erőkről, amelyek a legelőrehaladottabb államokat mozgatják. S mivel igen sok igazság van abban a mondásban, hogy az előrehaladottabb ország a visszamaradottabb jövőjének a képét mutatja, azért az imperializmus számunkra is a jövő fejlődés útja, amelynek hatásai alól már most sem vonhatjuk ki magunkat. Mert mint az élet minden terén, úgy a politikában is óriási hatása van a példának és a szuggesztív erőnek. Bizonyos, hogy az imperializmust megteremtő gazdasági erők még nincsenek meg igazi erejükben és hatalmukban sem Olaszországban, sem nálunk, az Osztrák–Magyar Monarchiában. Ennek ellenére már a tengeren úszik az első osztrák–magyar dreadnought, az imperializmusnak ez az igazi lobogója, készül a többi, s ennek ellenére a földrablás politikája megszólaltatta az olasz ágyúkat Tripolisz előtt. Noha vasúttalan, iskolátlan, műveletlen földek akadnak bőven Olaszországban is, az olasz kormány és uralkodó osztályok mégis leküzdhetetlen szükségletnek érzik, hogy ne az olasz földet, hanem Tripoliszt műveljék ki és vigyék a fejlődés útján előre. A tripoliszi kaland ragadóssá lehet, s ilyen körülmények között kétszeres szükség nálunk is fölvilágosítani a világpolitika dolgai iránt nemigen érdeklődő közvéleményt az imperializmus veszélyeiről és pusztító hatásairól.

Szocializmus, V. évf. 12. sz. 1910/1911. 529–538. old.
Közli: A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai. 4/A köt.
(A továbbiakban: MMTVD) Kossuth Könyvkiadó 1966. 425–431. old.

[1] 1911 októberéről van szó.

[2] Utalás az 1911–1912. évi olasz–török háborúra, amelynek eredményeként Olaszország megszállta a Török Birodalomhoz tartozó Tripolitánia és Kirenaika tartományt, s Líbia néven gyarmatává tette.

[3] A megállapítás Engels „Mi lesz az európai Törökország sorsa?" című, a *New York Daily Tribune* 1853. április 21-i számában – aláírás nélkül – megjelent cikkében található. (Lásd *Marx–Engels* Művei. 9. köt. Kossuth Könyvkiadó 1964. 30. old.)

[4] Mintegy 424 000, illetve 1 217 000 km^2.

[5] Kínai nemzeti függetlenségi mozgalom, amelyet az európai gyarmatosító hatalmak és Japán 1900 augusztusában levertek. Orosz–japán háború: 1904. február–1905. szeptember.

[6] Botokudok – Kelet-Brazília őserdeiben élő indián törzsek.

VALLÁS ÉS SZOCIALIZMUS*

Minél jobban belelát, annál csodálatosabbnak tűnik fel az ember előtt a társadalom mechanizmusa. A vallások tanította és hirdette csodák ellenében a természet csodáira szoktak hivatkozni a gondolkodók, s joggal mondják, hogy az anyagnak az az organikus emlékezete, amely például az emberi embrióval kilenc hónap alatt befuttatja az állati élet fejlődésének évmilliós útját, sokkal csodálatosabb dolog, mint az evangélium minden csodája, még ha tudományosan beigazolható volna is megtörténtük. A csodák, amelyek az okozatiság megszakadásából vagy felfüggesztéséből származnak, sokkal kisebbrendűek, alávalóbbak, mint azok, amelyek ezen törvény érvényességéből vagy működéséből születnek meg.

Ritkábban hivatkoznak a teológiai gondolkodás országából kivándoroltak a társadalmi élet csodáira. Holott ha a csodának egyik ismertetőjele az emberi elmére gyakorolt elképesztő hatása: bizonyos, hogy a legnagyobb meglepetések ezen a területen érik a reflektálni kezdő emberi elmét. Mert csodás és jeles dolog lehetett az, mikor Mózes vesszővel vizet fakasztott a kősziklából, nemkülönben az is, amikor Jézus lemerülés nélkül járt a Genezareth taván; nagyszerű dolog és csodálatos, amikor Röntgen belenéz a mellkasodba, Ehrlich megöli a spirochaetákat, Blériot átrepüli a La Manche-csatornát; de mindezeknél nagyszerűbbek azok a társadalmi gépezetek, amelyeknek segítségével az embereknek aránylag kicsi száma kényszeríteni tudja az emberek túlnyomó többségét, hogy olyan nehéz, sanyarú és rossz életet éljenek, amely az ész és meggondolás világánál feltétlenül rosszabbnak látszik a nem létezésnél.

Egészen bizonyos, hogy ha valamilyen varázslat máról holnapra felfordítaná a világot, s oly állapot alakulna ki, amelyben például a mai nagybirtokosoknak úgy kellene élniök, mint a béreseiknek, a vasművek tulajdonosainak úgy, mint a kohók munkásainak, a bányarészvények birtokosainak úgy, mint a kutyamosóknak, a miniszteréknek úgy, mint a díjnokoknak, a polgármestereknek úgy, mint az utcaseprőknek vagy a pöcegödrök tisztítóinak: akkor egészen bizonyos, hogy vagy agyonütnék a nagybirtokosok a béreseket, a vasmű- és bányatulajdonosok a kohó- és bányamunkásokat, a királyok a kutyamosókat, a polgármesterek a köz-

* E kérdést oly fontosnak tartjuk, hogy közöljük ezt az érdekes cikket, bár végső következtetéseivel nem értünk egyet. (A szerk.)

tisztasági munkásokat, a miniszterek a díjnokokat, ha ezek volnának okai, avagy csak bennük látnák a rájuk nézve elviselhetetlen élet okait, vagy pedig olyan öngyilkossági járvány lépne fel, amelyhez hasonlót nem ismert a világ. Csak egy kétségtelen előttem, s ez az, hogy amazok semmi áron sem viselnék el ezek életét. Ezt nemcsak általános lélektani okokkal lehet valószínűvé tenni, hanem egynémely tapasztalati, történelmi ténnyel is, amelyek nem ugyanilyen mélyreható, de azért jelentékeny változásokkal szemben való ellentállás példáit s az uralkodó társadalomnak ellenünk való védekezését igen tanulságos s feltevésünk igazságát mutató módon bizonyítják. Minthogy Franciaországé az a sorvasztó, de nagyszerű szerep, hogy az emberiség kísérleti telepe legyen: innen vehetjük példáinkat. Amikor a nagy forradalom a nemesek kiváltságaihoz próbált nem éppen gyengéd kézzel hozzányúlni – tehát sokkal kevésbé veszedelmes következményű valamihez, mint amiről én feltételesen szólottam –, a tétlenséghez és jó élethez való jogukat a nemesek még az idegen hatalmakkal való szövetkezés és a velük egyfajú népnek az idegen fegyverek által való lemészároltatása útján is készek voltak megmenteni. Amikor pedig a kommün kissé közelebb férkőzve hozzájuk s inkább fenyegetve diadala esetén jólétüket és hatalmukat, mint a nagy forradalom, a tulajdon és a mai társadalmi rend ellen intézte kissé hebehurgya, de nagyszerű támadását: akkor a feltámadt és életében fenyegetett rend bestia-kegyetlensége minden képzeletet megszégyenítő módon dühöngött. Pedig a nagy forradalomnak és a kommünnek teljes sikere esetén is csak az lett volna a következménye, hogy az emberek kisebbségének is úgy kellett volna élnie, úgy laknia, táplálkoznia, úgy dolgoznia, mint ahogy akkor és ma is a túlnyomó többség lakik, táplálkozik, dolgozik.

Egészen nyilvánvaló dolog, hogy nagyszerű erőnek kell lennie annak, amely az emberiség túlnyomó többségével békén vagy legalább látszólag békén eltűreti azt az állapotot, amely ellen az emberiség kisebbsége minden képzelhető erővel küzdene, s amely elől, ha leküzdeni nem tudná, az öngyilkosság árán is elmenekülne. Az az erő, amely ezt a csodát, a legnagyobbat műveli, a társadalom az ő változatos, sokrétű, bonyodalmas intézményeivel.

A kultúra csökkentette az embernek a természettől, de megnövelte a társadalomtól való függőségét. Soha aszály, jégverés még nem tizedelte annyira az emberek táplálékát, mint a vámpolitika, soha ragadós nyavalya annyi életerőt el nem pusztított, mint az ipari munka elválaszthatatlan velejárói, soha a trópusok hőségétől annyit nem szenvedtek emberek,

mint a kohók sugárzó hőjétől. A természet nem engedett kifejlődni olyan szerveket, amelyek az élőlényeket érdekeikkel ellentétes cselekvési módra kényszerítették volna. De a társadalom megteremtette az általános hadkötelezettséget, amelynek segítségével az emberek túlnyomó többsége még az élete kockáztatásával is kénytelen megvédeni egy olyan rendet, amely puszta munka- és szaporodógéppé züllleszti le; kifejlesztette az alkoholizmust, amely elaltatja a lelket, degenerálja a ma élők és az utánunk jövő nemzedékek testét, s mindezen felül még előkeríti azokat az eszközöket is, amelyek a hadsereg és az egész állami apparátus eltartására nélkülözhetetlenek; s végül megteremtett egy vallásos világnézetet is, amely az örökkévalóság s istentől megrendeltség palástját is ráteregeti erre a rendre.

Ebben a minőségben találja magával szemben a társadalmi berendezkedés igaztalansága ellen küzdő ember a vallást, s ez kergeti bele őket többé-kevésbé a vallásellenes küzdelmekbe, ez állít olyan csapatokat is a szabadgondolkodás szolgálatába, amelyek egyébként nemigen szoktak törődni s még kevésbé veszekedni vagy hajba kapni metafizikai kérdések miatt. Ha a vallás olyan kérdésekre igyekeznék feleletet adni, amelyek a tudomány számára nem problémák vagy eszközeivel meg nem közelíthetők, ha az embernek az istennel való közlekedésre adna útmutatásokat, amire azoknak, akik hisznek, esetleg szükségük is lehet: akkor vallás és szocializmus például igen jól megférhetnének egymással, és bizonyos, hogy a szocialista propaganda sokkal kevésbé dolgoznék a racionalizmus vallásellenes jelszavaival, mint ahogy jelenleg teszi. Mert nem azon a ponton történik meg az összeütközés, ahol a vallás például a szeplőtlen fogantatást hirdeti, hanem ott, ahol a vallás mint a társadalmi igaztalanságok metafizikai zsandárának, sőt porkolábjának nem éppen magas rendű munkáját vállalja. Az összeütközésnek igazi forrása nem a vallás tudományellenes tanításaiban, hanem antiszociális gyakorlati működésében van. Ahol a nagy tömegekben vallásellenes hangulat fejlődik ki, annak igazi szülőoka nem a vallásos világnézet tudományellenes volta, hanem az egyházi gyakorlat antiszociális mivolta.

A szocialista mozgalom szélsőbalszárnyán elhelyezkedő szindikalisták azzal is szoktak érvelni a parlamentarizmus ellen, hogy a parlament és az egész képviseleti rendszer annyira össze van nőve a burzsoázia uralmával, hogy a munkásmozgalom sajátos céljaira ezt a szervet felhasználni nem is lehet. A működés, a funkció annyira magához idomította a szervezetet, hogy eddigi működésével ellentétes célra felhasználni egyáltalán nem is lehet majd. Én azt hiszem, ez a felfogás téves. Hogy a parlamentáris

alkotmányt eddig nem lehet sehol a munkásmozgalom céljaira: például a termelőeszközök kisajátításának céljaira felhasználni, az nem a parlamentáris alkotmányon, hanem a munkásmozgalomnak idáig még el nem érő hatalmán múlott. Ez olyan kontroverzia, amelyet csak a jövendő fejlődés fog végérvényesen tisztázni. A vallásra nézve is talán ilyenformán lehetne felállítani a kérdést. Ha a vallás nem tud elszakadni attól a működéstől, amelyet a szociálkonzervatív körökben kifejt, akkor feltétlenül szembe fog kerülni a társadalmi fejlődésnek leghatalmasabb tényezőjével: a kapitalizmus növelte, duzzasztotta szocializmussal. Ebben az esetben nézetem szerint sorsa meg van pecsételve. Egy kiváló katolikus író, De Maistre[1], a pápát és a hóhért mondotta a társadalmi rend legfőbb biztosítékainak. Ha neki igaza van, s most úgy állanak a dolgok, mintha igaza volna, akkor a hóhérral együtt fog tűnni a pápa is, a csendőrrel együtt a pap is. Ha azonban a vallás önmaga szabadítja ki magát ebből a méltatlan cselédsorból, akkor igen nagy, igen szép és igen nemes fejlődési lehetőségek állanak előtte. Talán nem megy szentségtörésszámba az a gondolat, hogy a vallás is rászorul egy megváltóra, s ha van a vallás számára megváltó és megváltás – ez csak a „vallást és istent nem ismerő" szocializmus lehet.

Szabadgondolat, I. évf. 3. sz. 1911. 105–108. old. (Társadalmi kérdések rovat.)

[1] *De Maistre*, Joseph (1754–1821) – francia író, a középkori keresztény államformához való visszatérést hirdette a pápaság szellemi vezetésével.

TOLSTOJ

Tolstoj Leó, aki hatalmas és furcsa egyéniségével mint az őskori erdők itt maradt szálfája mered bele a XX-ik század szellemi és erkölcsi életébe, egyik nagy ékessége volt az emberi nemnek.

Az a tisztelet és csodálat, amelyet Tolstoj Leó alakja felébresztett, a legkülönfélébb forrásokból fakadt és a legkülönbözőbb okokban találja meg azok igazolását. A művész és regényíró Tolstoj neve indult legelőször világkörüli útra. Az emberi életnek mély és éles szemű megfigyelője szólott nagyszabású regényeiből az olvasó felé, aki már akkor megérezhette, hogy e könyvek nemcsak az életet rajzoló nagy művésznek, de az életen töprengő és azt megjavítani akaró nagy moralistának is jelentik a megszületését. A művész Tolstoj, aki nézte, megfigyelte és lerajzolta az orosz társadalmat külsőségeiben és lelki mivoltában, egyre hátrált a bűnöket ostorozó, az erkölcsi jót szenvedélyesen kívánó és hirdető erkölcstanító előtt... Az élet örömeinek és gyönyörűségeinek megfigyelőjéből a lemondás és nélkülözés harsogó szavú igehirdetője lett. Az arisztokrata származású katonatiszt darócruhát öltött, amely alatt még az aszkézis szeges övét is fölcsatolta, és az előkelő művész a bűnbánatra szólongató próféta szerepében állott újból az ámuló világ szeme elé.

Ebben a köntösében kezdte meg harcát amaz egész világ ellen, amelynek eleinte csak melankolikus és gondolatoktól kissé bágyadt arcképfestője volt. Szép és nagy tusa volt, amelyet Tolstoj Leó megkezdett minden ellen, amit rossznak, selejtesnek, bűnszerzőnek ítélt. Mint valami komoly és szomorú Don Quijote, a szellemi és társadalmi élet egész szemhatárát ártalmas szélmalmoktól látta beszegettnek, és hihetetlen bátor, kemény energiával kezdte meg ellenük a csatát. A meggyőződésnek a régi világ prófétáit jellemző nagy tüze égett benne s adott erőt neki e küzdelemre. Hadat üzent az egész emberi műveltségnek, és a civilizáció minden művét haszontalan, sőt kártékony dologgá bélyegezte. A modern technika minden vívmányában csak az emberi lélek kerítőjét látta, amely becsalja a vágyak és igények mocsarába, hogy ott elhallgattassa benne a lélek szavát, az erkölcsi üdvösség szózatát és vágyódását a tiszta élet után, amely pedig Tolstoj szerint ott él minden emberi lélekben. A műveltség és ízlés, az értelmesség és a tudomány, a művészet és a politikai szabadság: mindezt megmérte e hatalmas orosz a maga mérlegén, s mindannyit elvetette, mert könnyűnek találta. Kutatva az emberi élet értelmét, célját, rendeltetését és azt, ami áll útjában annak, hogy az ember meg is találja,

hatalmas fejszecsapásokkal támadt reá mindazokra a gátakra, amelyek az emberi lelket a szerinte igaz és kívánatos útra rá nem engedik, avagy arról leterelik. Az egész modern műveltségben csak egy hatalmas kábító szert lát, az emberi művelődést az alkoholizálás szakadatlan folyamatának fogja föl, és féktelen gyűlölettel esik neki annak a társadalmi tüneménynek, amelyben ez a modern civilizáció legjellegzetesebb módon jut kifejezésre: a *városoknak*. Az érzéki gyönyörűség, az erőszak, a tekintély és a város: ez a négy dolog a leggyűlöletesebb Tolstoj előtt, bennük látja az emberiség megrontóit, bennük a kárhozat ama erőit, amelyek természeti egyszerűségéből kiemelik és megrontják az embert, bennük az ördögnek azon cimboráit, amelyek bűnt, pusztulást, szerencsétlenséget és kárhozatot zúdítottak az emberiség útjára. Mint a XVIII. századnak nagy degenerált prófétája, Rousseau: Tolstoj is a természethez való visszatérés haladásellenes és inaszakadt utópiájával akarja gyógyítani azokat a betegségeket, amelyek való, hogy nem voltak meg a „természeti" állapotban, de amelyek a történelmi fejlődés perspektíváit is átfogó szem előtt kedvesebbek és értékesebbek, mint ama természeti állapotnak minden vékonypénzű, fejletlen, ösztövér egészsége.

A művész Tolstoj után, aki tükröt tartott az élet elé, az erkölcsfilozófus Tolstoj után, aki hadat üzent a mai műveltségnek, értékképzeteinknek, világfölfogásunknak, az értelem kultuszának és a test gyönyörűségeinek, megszólalt a politikai, társadalmi, gazdasági és egyházi abszolutizmus ellen küzdő Tolstoj, nagy és bátor ostorozója a véres cárnak és a véres cárizmusnak, aki, noha elítélője a forradalomnak, mégis védelmébe veszi a forradalmárokat a rend és tekintély embereinek vagy inkább állatainak pusztítása ellen. Nem kellett bátor embernek lennie, hogy megtámadja a haladás elvét és kétségbe vonja az emberi művelődés értékét. De hős és elszánt férfiúnak kellett lennie, mikor egész világra elhallatszó szavával hóhérnak nevezte el a cárt és csalóknak, kereskedőknek az orosz papokat. Tolstoj a problematikus értékű merészeknek nem abból a fajából való, amely csak eszméket és fölfogásokat mer támadni, de nem embereket, amely szembe mer szállani a közvéleménnyel, de nem a közhatalommal. Gyönyörű példája ez az öreg ember annak, miképpen kell minden nagy embernek kivenni a részét népe harcaiból és küzdelmeiből. Mint nagy költőnek, módjában volna a politikai harc zaja elől bevonulni a művészek hírhedt elefántcsonttornyába; mint moralistának és misztikusnak szabadságában állana, arra a nézetére hivatkozva, hogy a politikai életformáknak mi értéke sincsen szemében, bedugni füleit és lehunyni szemét; mint agg és fáradt embernek vád és szemrehányás nélkül lehetne

félrevonulnia a zivatar elől. S mégis ott látjuk őt, ott látjuk szellemét és szavát vértezetten, fölkészülve abban a seregben, amely az orosz abszolutizmus várát ostromolja; ott látjuk színjátszónak abban a nagyszerű és véres drámában, amelyet orosz forradalom névvel jegyeznek föl a napnak és az emberi örökkévalóságnak krónikásai. Nagy és pompás dolog volt ez a hadakozó aggastyán, amint életét és szabadságát, értelmi munkában megfinomodott koponyáját odakínálta az orosz nép hóhérainak, a szabadság egyházi és világi pribékjeinek. Izgalmas és fölháborító, amint ez a minden porcikájában vallásos és Jézus-hivő ember üldözöttje és leggyűlöltebb embere lesz az orosz egyháznak. Örvendetes dolog a tekintély minden fajtájának az a lassú, de biztos aláaknázása, az államhatalomnak az a tagadása és gyengítése, ami Tolstoj munkáiból kiárad. Az is értékes szolgálat a mi szemünkben, hogy Tolstoj a tulajdon bálványa iránt sem viseltetik nagyobb tisztelettel, mint a politikai vagy egyházi bálványok iránt. Mindazonáltal tévednek azok, akik Tolstoj Nikolajevics Leóban a jövő hadseregének öntudatos katonáját vagy fővezérét látják.

Tolstoj eszméinek és eszményeinek olyan kevés köze van az emberiség jövendőjével viselős szocializmushoz, mint amily kevés köze van az ősi közös tulajdon csökevénye gyanánt még ma is tengődő orosz *mir*-nek a nagyipar evolúciójából előálló kollektivizmushoz. Amiképpen John Locke, a XVII-ik század angol burzsoáziájának kifejezője, vizsgálat alá fogván az emberi gondolkodás föltételeit, akképpen gondolja Tolstoj is a középkor békéjében élő orosz parasztnak nyugalmat és boldogságot adó életmódot az egyetemes emberi boldogságnak és nyugalomnak. Mert Tolstojban, minden mély gondolkodása, nagy műveltsége, lángelméje és miszticizmusa ellenére az orosz, sőt azon túl a nemzetközi paraszt tulajdonságai, életfölfogása, világnézete és rosszul fölfogott reakcionárius érdekei jutnak kifejezésre. A pusztuló parasztság nagy filozófusa s prófétája volt ő, s a kultúra elleni támadásairól önkéntelenül is eszébe jut az embernek az a roham, amellyel valamikor a stájerországi parasztok ostromolták meg a gráci egyetemet.

Ámde a modern műveltség olyan erős és ép alapokon áll, hogy nincs mit tartania még egy Tolstoj támadásaitól sem, és meg tud becsülni minden nagy, igaz és szép dolgot annyira, hogy Tolstoj-szabású ellenségeit diadalkapun keresztül, ünnepségek közepette viheti be drágaságai és ékességei csarnokába.

Kunfi Zsigmond: *A másik út. Tanulmányok a szocializmus köréből. Budapest, Politzer Zs. 1911. 40–43. old.*

A TÖMEGEK BESZÉDE

AZ ERŐSZAK ISKOLÁJA

A tömegek beszéltek. Beszéltek évek hosszú során keresztül a tömegnyelv minden eszközével. Beszéltek népgyűléseken érvekkel, számokkal, kéréssel, határozati javaslatokkal, fenyegetésekkel, haragos közbeszólásokkal, kipirult arcokkal, kigyulladt, vérben forgó szemekkel, összeszorult öklökkel. Beszéltek az utcán békés fölvonulásokkal, tüntetésekkel, amelyeken sétálni vitték nyomorúságukat, nélkülözésüket, sápadt gyermekeik arcát, a lakás- és élelemuzsorának testükre-lelkükre kirajzolódott minden bélyegét. Beszéltek néma, végére láthatatlan menetekkel, amelyek megmutatták, milyen végtelen sokan vannak azok, akik úgy várják a fölszabadítás nagy napját, mint az aszú, szikkadt föl a nyári záport. Beszéltek azután csoportokba verődve egy-egy haragos kiáltással, a rendőrök megcsúfolásával, itt-ott egy elröppent parittya kövével, amely ritkán talált egyebet, mint hogy lyukat hasított a levegőben. Beszéltek okokkal, beszéltek némán, beszéltek méltóságosan és nyugodtan, haragosan és türelmetlenül. Ami eszköze és fegyvere a politikai agitációnak van: azt mind kimerítették, azt mind elhasználták, egész a megcsömörlésig...

A tömegek beszéltek. Beszéltek a sztrájkok és bérharcok ezreivel, amelyeknek eredményeit fölfalta a földesurak szolgálatában álló adó- és vámpolitika. Beszéltek azzal a százezernyi kis deszkakoporsóval, amelyet szegény emberek, munkásemberek meg nem nőtt magzatával terhesen eresztettek le minden esztendőben a földbe. Beszéltek a terhük alatt roskadozó kivándorlóhajókkal, amelyek vitték a megélni nem tudó magyarokat az amerikai bányákba és kohók mellé. Beszéltek azzal a félmillió gyermekkel, amelyik a betű világossága nélkül lép át még a huszadik században is az életbe és megteremti itt közöttünk a barbárok külön társadalmát. Beszéltek azzal a sok ezer levágott taggal, szétroncsolt testtel, amely a gyárakban, műhelyekben, mindenütt, ahol teremtő munka folyik, a világ legnagyobb, legbővebben termő mártírjává teszi a munkásosztályt. Beszéltek a teli fogházakkal és börtönökkel, az elme épségét elöntő, a test erejét elemésztő alkohol tengerével. Ami szava és jele az ínségnek van: mindazt véres, szörnyű betűkkel ráírták a tömegek a magyar égre, úgyhogy már egyéb, mint ez a rettenetes írás, meg sem látszik belőle...

A tömegek beszéltek. Az általános műveletlenség és szolgaság tengerében kitartó, csüggedetlen serénységgel megépítették a kultúrának és szabadságnak néhány szigetét. Fillérekkel, amelyeket a szájuktól vontak el, garasokkal, amelyek ruhára és fűtésre kellettek volna, megvetették szervezeteik alapjait: a rend és fegyelmezettség elemeit rakták le azzal a társadalomnak olyan mélységeiben, ahova soha semmiféle állami hatalom, vagy egyéb, társadalmat építő erő el nem ért. Ez a beszédük megmutatta, hogy olyan államalkotó erő és társadalmat szervező akarat lakik bennük, amely a társadalmi fejlődés legerősebb emelőrúdjai közé tartozik. Lapokat, könyveket, folyóiratokat, röpiratokat szórtak szét milliószámra az országban, hirdetve a magasabb rendű műveltség igéit, kultúrszomjúságot keltve olyan lelkekben, amelyekben a pálinka- és babonaszomjúságon kívül más inger előttük nem égett. Beszéltek előadások és tanítások ezreivel, pótolva lázas munkával azt, amit meg nem adott nekik az iskola, az állam, a társadalom. Beszéltek olyan tények tömegeinek megteremtésével, amelyek bebizonyították, hogy politikai akarás és politikai értelmesség dolgában a magyar munkásosztálynál előbbrevaló erő, avagy csak vele egyenlő rangú is, nincsen az országban.

A reform, a politikai agitáció, a meggyőzés teljes szótárát elmondották, sőt elordították a tömegek. Kimondhatatlan nyomorúságuknak és elbeszélhetetlen szolgaságuknak, elnyomatásuknak tényeit a szavak dadogó és tökéletlen nyelvére fordították át. Más bánásmódra való jogukat intézmények alkotásával, kultúra teremtésével juttatták kifejezésre. De a szavak beszéde nem talált meghallgatásra. A cselekedetek és szenvedések ékesszólása süket füleknél egyebet nem lelt. Beszélt a tömeg egymagában, az ő saját nyelvén, a maga különállásának hangsúlyozásával. Nem hallgatták meg. Azután a fejlődés erői és a történelmi szükségesség összehozták az uralkodó társadalomnak egyik emberségesebb és értelmesebb rétegével, és ezzel együtt, ezen keresztül, észjárásukhoz jobban idomuló nyelven mondotta el panaszait és adta elő követeléseit. Nem hallgatták meg. Sőt büntetésül irtóhadjáratot kezdtek azok ellen, akik a tömeg követeléseinek hangot adtak az ő világukban.

Május 23-án megértette a tömeg, hogy a beszédnek minden eddigi módja hiábavaló. Cselekedni kell. Cselekedni kell nem megbízottjai útján, nem eddigi szócsövei segítségeivel, nem az eddig alkalmazott módszerekkel, hanem magának a tömegnek kitörésekre kész és eddig is csak mesterségesen visszaszorított és fegyelmezett erejével. S ezen a napon, meg a rá következőn, beszélt a tömeg azon a nyelven, amely nem az ő, hanem el-

nyomói természetének és jellemének megfelelt, beszélt a forradalmi cselekedeteknek, a tömegek forradalmi önsegélyének azon a nyelvén, amely a magyar történelembe és a magyar munkásmozgalomba egyaránt a legnagyobbszerű történelmi dátumok egyikét írta bele.

Vannak pillanatok, amelyekben összesűrűsödik az ember egész élete, mindaz, amit valaha átélt, gondolt vagy érzett. Ilyen pillanatok a népek és tömegek életében is vannak: amikor egyetlen mozdulatukkal kifejezésre juttatják mindazt, ami bennük él, forrong és megvalósulás után áhítozik. Ilyen történelmi pillanat volt a magyar munkásosztály, de elsősorban a budapesti munkások életében május 23-a. A tömeg élete természetszerűleg töméntelen hatás eredménye. De *két* nagy összetevő erőt világosan meg lehet különböztetni ennek a történelmi napnak előidézői között. Az *egyik az az* embertelen élet, amelyet a munkásnak viselnie kell, kezdve a munkásképpen való kizsákmányoltatáson s végezve az állampolgári elnyomatáson. Május 23-án nemcsak a választójogért és a politikai elnyomatás ellen támadt fel a munkásosztály, hanem fellázadt az ellen az egész társadalmi rend ellen, amelynek minden terhét ő viseli és egyetlen jogában vagy előnyében sem részesül. A *második* összetevő erő, amely a tömeg cselekedeteiből szólott felénk: a Szociáldemokrata Párt forradalmi agitációja volt, az a céltudatos, következetes, napról napra megújuló munka, amely a munkásokat a mai társadalomnak és állami rendnek tudatos ellenségeivé neveli, amely kitépi lelkükből az alázatosságnak, a mindenbe való belenyugvásnak, a tekintélyek vak tiszteletének államilag tenyésztett szokását, amely, ha kell, minden harcra készen sorakoztatja föl a proletárságot a kizsákmányoláson, elnyomatáson és műveletlenségen nyugvó társadalmi rend ellen. A képviselőház egyik kútforrása és egyúttal jelképe annak a méltatlan sorsnak, amely a dolgos milliók osztályrésze ebben az országban. A választójog terén jelentkező jogtalanság csak egyik formája annak a rabszolgasorsnak, amelyben a munkások egyáltalán élnek és senyvednek itt. A május 23-i fölkelés a választójogi harcnak egyik fejezete is, de azért sokkal több annál. Ilyen nagyszerű erővel és ekkora hatalommal még sohasem szólott bele a munkásság a magyar történelembe, amelynek pedig az utóbbi időben nemegyszer adott már útirányt. Nem nézzük most egyelőre azt a közvetlen célt, amelyért a munkások megmozdulása történt, sem azt a hasznot, amelyet a politikai helyzetben előidézett: az a tény, hogy vagy 100 000 munkás a Szociáldemokrata Párt vezetőségének hívására egyik napról a másikra, nagyobb előkészület és hosszadalmasabb agitáció és megbeszélés nélkül, alig pár héttel a március

4-i óriási tüntetés után újból, egy hétköznapon – vagyis munkanapon – kiment az utcára, a rendőrség nyílt parancsa és fenyegetései ellenére, tehát abban a biztos tudatban, hogy a fegyveres erővel összeütközései lesznek; az a tény, hogy rettenthetetlen bátorsággal és erővel szállott szembe a rendőrséggel és katonasággal, hogy életre támadtak Budapesten a csak könyvekből ismert forradalmi harcok, a közlekedés megakasztása, az egész város gazdasági vérkeringésének megállítása, hogy úrrá lett a lelkekben az a pánikszerű félelem, amelyet nagy elemi csapások elkövetkezése szokott fölidézni; az, hogy tanácstalanul és megdöbbenve állott a nép haragjának és erejének ezen kitörésével szemben minden állami és társadalmi hatalom, hogy a tömegek maguk megmámorosodtak, amikor érezni és szemlélni kezdték hatalmuk nagyságát, bátorságuk méreteit, szóval, amikor mindenki, támadók és támadottak meglátták, hogy csütörtökön Budapest utcáin a munkásosztály hatalommá konstituálódott – ez a tény egymagában véve a legnagyobb és legtermékenyebb eredménye a munkásosztály nagy küzdelmének, és nem túl drágán megváltott eredménye annak a töméntelen áldozatnak, amellyel a hatalommá szervezkedésnek ez a történelmi folyamata járt.

Ingyen semmi nagy dolgot nem adnak, nem különösen a történelemben. A hatalomért való harc – tehát a legfőbb emberi értékért való harc –, amelynek különféle formáiból és jelentkezési módjából áll a történelem, mindig szörnyű áldozatokkal jár, és embervér omlása nélkül a ma még barbár világban nem mehet végbe. Akinek megvan, azt minden erejével védelmezi. Sohasem szerezheti meg az, aki nem hajlandó mindenének latbavetésével harcolni érette. Május 23-án minden eddigi mozgalmánál sokkal nyomatékosabban kért részt a politikai hatalomból a munkásság, és abban a pillanatban, amint ezt úgy teszi, hogy magára nézve megszünteti vagy legalább hatályon kívül helyezi a fönnálló jogrendet, nem áll meg a törvények tiltó korlátai előtt, hanem ezekre való tekintet nélkül teszi azt, amit az adott pillanatban szükségesnek ítél vagy érez: akkor az, ami történik, a *forradalom* külső ismertetőjeleit és belső tartalmát egyesíti magában. Minden forradalom a fönnálló törvényekkel való szembehelyezkedésből, a meglevő törvényeknek a forradalmi erők parancsszavára vagy nyomására történő félretolásából s egy új, a hatalom birtokából eddig kizárt társadalmi erőnek hosszabb vagy rövidebb ideig tartó birtokba helyezéséből áll. A különféle korszakok szerint változó külsőségek alatt ez minden forradalmi mozgalomnak lényege. Ennek a megismerésnek

világánál nem lehet kétséges, hogy május 23-a a magyar munkásmozgalomnak eleddig legnagyobb és leghatalmasabb napja volt.

De raboltak, gyújtogattak, romboltak, gyilkoltak ezen a napon – sopánkodtak a jóhiszemű kispolgárok és kispolgári szemhatárú és eszű képviselőjük: Lukács László miniszterelnök is ezzel az érvvel iparkodott megerőtleníteni képviselőházi beszédében ennek a históriai napnak jelentőségét.[1] Valóban raboltak, gyilkoltak, romboltak, gyújtogattak? Avagy pedig csak a jogos önvédelem fegyveréhez folyamodtak-e azzal az állami és társadalmi renddel szemben, amely a szegény embereket és munkásokat állandóan kirabolja, állandóan gyilkolja, szakadatlanul felégeti előttük az élet minden lehetőségét és lerombolja életüket?! Raboltak, gyilkoltak, gyújtogattak, romboltak? Hátha csak a megtorlásnak kezük ügyébe eső eszközeihez fordultak, hogy valami parányit visszafizessenek abból, amit ez az egész világ ellenük vétkezett?!

Raboltak – mondotta a pénzügyminiszter, s amikor ezt a szót kimondotta, talán arra az egy hordó sörre gondolt, amit a Váci úton csapra vertek, avagy arra az egynéhány zsák lisztre, amelyet a rendőrlovak megvadítására szétszórtak a forradalmárok a Ferdinánd-híd[2] táján. Pedig ha rablásról van szó, több okkal gondolhatna a pénzügyminiszter a saját működésére, amellyel a legszegényebb kezéből is elszed egy darab kenyeret és a legnyomorultabb zsebéből is kiszedi az utolsó fillért adóprése segítségével. Ha rablásról van szó, miért nem gondol azokra a bankokra, amelyekkel ő olyan jó baráti viszonyban van, s amelyek az emberek ezreit rabolják ki, juttatják koldusbotra, s amelyek egész vidékek népét tették már földönfutóvá? Ha rablásról van szó, miért nem beszél vagy gondol azokra a milliókra, amelyeket a Munkapárt választási céljaira egy volt államtitkár állítása szerint az állampénztárból elvittek? Ha rablásról van szó, miért nem szól azokról a milliókról, amelyeket adópanamák címén évenként az ő földbirtokos barátai és Tisza István védettjei meg nem fizetnek az államnak, és amelyeknek pótlására az állam még jobban kifosztja fogyasztási adók révén a szegénységet? Ha rombolásról beszél, miért nem beszél a szeszadóról, amelyből a véderőreform költségeit födözik, s amelynek összegyűjtése több kárt tesz a ma élők testi-lelki épségében és jobban rombolja a jövendő nemzedékek, a még meg sem születettek minden életenergiáját, mintha dinamittal légbe röpítenék fél Budapestet? Ha gyilkolásról van szó, miért nem beszél arról a gyermekgyilkosságról, amelyet az orvostalan állapot és a rossz táplálkozás előidéz; miért nem szól, ha gyilkosságról van szó, a gabonavámokról és húsbehozatali tilal-

makról, amelyek millió embernek megrövidítik az életét, aláássák egészségét. Miért nem szól a tuberkulózis szörnyű aratásáról, és miért hallgat a halálnak, a szabadalmazott és államilag engedélyezett gyilkosságnak arról a munkájáról, amelyet a Kovald Emilek és Weisz Manfrédek, a gyújtógyárosok és bányarészvényesek és az egyébfajta kuponbárók, osztalékgrófok hatósági födözet és állami szubvenció mellett évek óta büntetlenül végbevisznek?

Világos, hogy a rablás, a gyilkosság, a fosztogatás, a rombolás fontos és nélkülözhetetlen alkotórésze annak a rendnek, amely ellen a munkásosztály föltámadt és hősiesen harcol, és amely harcot éppen ezekkel az eszközökkel viszi a munkások ellen a közhatalom.

A rablásnak, gyilkolásnak, rombolásnak ezek a formái a rendes állami életnek állandó kísérőjelenségei, sőt azt is lehetne mondani, hogy ezek az állami életnek legfontosabb megnyilatkozásai. Amit ezek közül nem maga az állam végez el, arra törvényes fölhatalmazást ad a vagyonos osztályok tagjainak. Jogot ad nekik reá, és végrehajtó szerveivel hatalmat is ad ezen jogaik gyakorlására. A rablásnak és gyilkolásnak május 23-án állítólag a tömeg részéről végbevitt tényei, ha egyáltalán megtörténtek: egy forradalmi harcnak jelentéktelen velejárói. Mégis azt látjuk, hogy az állami és az államilag engedélyezett rablás és fosztogatás miatt senkit sem vonnak felelősségre, míg a május 23-i forradalmi tények miatt az emberek százainak verték be a fejét, töméntelen proletárt sebesítettek meg, egyeseket megöltek és munkások százait hurcolták börtönbe, és tán több száz esztendőre terjedő börtönbüntetést rónak ki majd szervilis bírák a forradalmi nap harcosaira. Pedig ezek az emberek, akik most – bizonyára ártatlanul – le vannak tartóztatva, nem tettek egyebet, mint egyetlen napon kis méretekben próbálták azt cselekedni, amit az állam, a jogrend, a gazdasági berendezkedés ellenük állandóan és nagyszabású módon cselekszik.

Az államnál nagyobb rabló nincsen - írta a XIX. század harmincas éveiben a chartisták egyik vezére. Miért nem látja azonban az emberek túlnyomó többsége az államnak ezen tevékenységében a polgárok kirablásának, kifosztásának tényét, hanem az állam jogainak gyakorlását? Bizonyára azért, mert az állam ezt a tevékenységét *törvényes fölhatalmazás alapján végzi*. A végrehajtó, aki elárverezteti a meg nem fizetett adó fejében az állampolgár bútorát, törvényes jogával él, törvényszabta kötelességét teljesíti. Ha azonban másvalaki ugyanúgy pénzzé akarja tenni bútoraidat, mint a végrehajtó, és napszámosokat vezet be szobádba, hogy

elvigyék bútoraidat: akkor rablóknak nevezed azokat, akik ugyanazt akarják tenni, mint amit a végrehajtó tett.

Világos, hogy a törvény adta jog – amely persze nem egyéb, mint az erősebbek tényleges hatalmának jogi formákban való kifejezése – az egyetlen különbség a rabló és a végrehajtó között. Amely pillanatban megszűnik a törvények uralma, abban a pillanatban nincsen különbség Bonnot és a pénzügyminiszter között. *A formai szabályok tiszteletben tartása nélkül nincsen törvény.* Amely pillanatban valamely hatóság, az államnak bármely szerve a törvényes formák megőrzése nélkül, a puszta hatalmi mozzanat érvényesítésével akarja céljait elérni, megszűnt a törvények uralma, és hatalom hatalommal, erő erővel, erőszak erőszakkal kerül szembe. Megvan ez a hatása az állam akármely szervétől gyakorolt erőszakosságnak. Még fokozottabb mértékben állanak elő azonban ezek a következmények akkor, ha az erőszakosság tényeit az az állami szerv viszi végbe, amelynek hivatása az, hogy a tényleges hatalmi viszonyokat a törvények nyelvén fejezze ki és rögzítse meg. A törvényalkotók erőszaka a törvények érvényességét rendíti meg, és megszünteti azt a különbséget, amely a végrehajtó és rabló, a bandita és a pénzügyminiszter, a szolgálatban fegyverét használó rendőr, katona és az útonálló gyilkos között van. A parlamenti erőszak az anarchia uralmát, a jogrend fennállásának megszüntetését, a törvények uralmának ellenforradalmi úton való hatályon kívül helyezését jelenti. A törvényhozók erőszaka az államcsíny, s avval az elkerülhetetlen következménnyel jár, hogy minden vonatkozásban az erők nyílt és leplezetlen mérkőzése lép a régi törvényes formák között lefolyt társadalmi és politikai harcok helyébe.

Ilyen körülmények között semmi értelme és főképpen semmi jogosultsága nincsen annak a vádnak, amelyet a miniszterelnök hangoztatott a május 23-i harc ellen, hogy erőszakos eszközökkel folyt le a küzdelem. A törvények amúgy is azokat védelmezik és azoknak érdekeit szolgálják, akik ellen folyik a munkások harca. Ha ezek nem tartják szükségesnek a törvények tiszteletben tartását, még sokkal kevesebb okuk lehet erre azoknak a vagyontalan és a politikai jogokból kizárt osztályoknak, amelyek számára a törvények nem jogokat, hanem csak kötelességeket jelentenek. Nekünk nincsen okunk visszariadni annak a gyakorlatnak a meghonosításától, amely a többség jogainak nevében legázolja a kisebbséget. A vagyontalanoknak csak meg kell számlálniok magukat, csak óriási többségük tudatára kell ébredniök, és a többség jogainak nevében ugyan-

ezzel a megokolással kimondhatják *a vagyonos osztályok kisajátítását*, eltörölhetik a magántulajdont. Alig van olyan állami és társadalmi rendszabály, amely nem a kisebbségek érdekeit szolgálja a többség ellenére és a többség leigázásával: mindezek ellen való harcra kíméletlen fegyvereket szolgáltat az a fölfogás és gyakorlat, amely most meghonosodik a magyar közéletben.

Kétszeresen anarchikus jellege van ennek az erőszakos küzdelemnek akkor, amikor olyan mozgalom ellen irányul, amelyik a nép számára lehetővé akarja tenni, hogy akaratát, kívánságait a törvényes úton, a választójog eszközével juttassa kifejezésre. A kormány és a parlamenti többség, a törvényeknek ezek a hivatott őrei az erőszak és ellenforradalmi államcsíny eszközeivel harcolnak a nép ellen, amely kívánságait és az állammal szemben való követeléseit nem rablással, nem gyújtogatással, nem gyilkossággal, hanem szavazócédulával akarja érvényesíteni, és ennek a megszerzéséért harcol. Mint olyan sokszor a történelemben, ezúttal is a forradalom az, amely a törvényes rend lehetőségéért harcol. *A forradalmárok a legalisták, a kormányzók az anarchisták!*

Persze ez az erőszakosság nem mai keletű a magyar politikában. De mivel pusztításai és áldozatai igen nagyok már eddig is, és még meg fognak növekedni az elkerülhetetlenné váló harc folyamán, nem lesz fölösleges dolog, a felelősség megállapítása szempontjából is, utánajárni az erőszak eredetének.

Kezdődött pedig az erőszak az 1910. évi választásoknál, amikor pénz, pálinka, szurony és közigazgatási erőszak megteremtette a munkapárti többséget. Folytatódott avval az ellenállással, amelyet a kormány és pártja a választójognak a leszorítására kifejtett. Elméleti megokolást nyert abban a beszédben, amelyet Lukács László, akkor még a Khuen-Héderváry-kormány pénzügyminisztere, az 1912. évi költségvetés tárgyalása alkalmával mondott, és amelyben az obstrukció folytatása esetére kilátásba helyezte a többség erőszakát. Az erőszak igéje ezentúl azután már gyorsan és különféle formákban lett testté: legázolták a házszabályokat, hogy Tisza István házelnökké lehessen.[3] Ez az erőszakos cselekedet annyit jelentett, hogy a választójog-ellenes konzervativizmus lett a magyar parlament feltétlen urává. Amint ennek a politikának véres zászlaját kitűzték a képviselőház elnöki széke fölé, megjött rá a tömegek válasza. Május 23-án a budapesti munkások megmutatták, hogy értik, mit jelent a parlamenti erőszak. A képviselőházi erőszakra a forradalmi erőszak lett a válasz. Az elgurított kő azonban továbbrohant már; a jelet nem ér-

tették meg azok, akiknek szólott. Május 23-ára június 4-ével válaszoltak Tiszáék, avval, hogy most már nemcsak elnökválasztás céljaira, tehát a képviselőház belső, adminisztratív céljainak keresztülvitelére, hanem törvényalkotásra is felrúgják a házszabályt, vagyis elkobozzák az ellenzék jogát. Az elnöki és többségi erőszakra következett az ellenzéki képviselőknek védekezése, erre akcióba lépett a rendőrség, katonaság, csendőrség. Az ostromállapot a városban, a rendőruralom a képviselőházban, az éjjeli ügyészség[4] a *Népszava* ellen: ezek voltak az erőszak további lépései. A védekezés sem állott meg ennél a pontnál; sokra nem jutott előre, addig csak Kovács Gyula lőtt rá Tisza Istvánra.[5] A törvényhozók adta példa eddig csak a törvényhozók között talált követésre, de ki hiszi azt, ki tartja lehetségesnek és ki tartja a mai magyar politikai viszonyok között kívánatosnak azt, hogy a Tisza és társai cselekedeteinek ez legyen az egész megtorlása? Nem kell nagyon éles szem annak a fölismerésére, hogy *a magyar politika belépett a terrorisztikus harcok korszakába,* olyan korszakba, amikor az erőszak lesz az érvelés és meggyőzés egyetlen eszközévé. Ezt a harcos és áldozatai miatt szomorú, de azért nagyszerű időt csak egyetlen úton lehetne elkerülni: ha az erőszak eddig ütötte sebeit az általános választójog megadásával próbálnák orvosolni. De ez az út, úgy látszik, teljesen járhatatlanná lett a Munkapárt számára. Hiszen egészen kétségtelen, hogy az egész erőszakot, a törvények lábbal tiprását csak azért rendezték, hogy a választójog mineműségét ők szabhassák meg. Tisza azért akarta kivégezni az obstrukciót és letörni az ellenzéket, hogy azután a választójognak elkerülhetetlen reformját ő csinálhassa meg vagy az ő útmutatásai alapján csinálja meg egy eltűrt vagy kirendelt embere.

A VÁLASZTÓJOG SORSA

Május 23-a a magyar munkásmozgalomnak akkor is egyik legfontosabb eseménye volna, ha csak önmagában néznők, mint a munkásosztály hatalmának, forradalmi erejének és mindenre való elszántságának tünetét. De ezek a nagy erők a választójog érdekében léptek akcióba, abban a pillanatban, amikor teljesen a munkásság magatartásán fordult meg ennek a nagy reformnak a sorsa.

Az a pillanat, amelyben Tisza István beült a magyar képviselőház elnöki székébe, és ez a székfoglalás csak a házszabályok fölrúgása útján vált lehetségessé: a választójog sorsa számára is döntő jelentőségű volt. Mert hiszen egészen kétségtelen, hogy az igazi ellentét nem a védőreform, nem

a házszabályok, nem az obstrukció kérdésében volt a parlamenti pártok között, hanem tisztára a választójog kérdésében. Az obstrukció célja és mozgatója az volt, hogy a választójogi törvény tartalmára és mineműségére a demokratikus elemek: a Justh-párton keresztül a Szociáldemokrata Párt elhatározó befolyást nyerjen. Tiszának és az egész konzervatív tábornak ellenben azért nem kellett az obstruálók kezéből még a véderőreform sem, mivel a békés megoldásnak ez a módja szükségképpen azt idézte volna föl, hogy a választójogos pártok a demokratikus szempontoknak a választójog terén való érvényesítését követelték volna. Ezért kellett Tiszának és embereinek arra dolgozni, hogy ne legyen béke, hanem megtörténjék az obstrukció erőszakos letörése. Mert azt hitték, hogy ezzel a választójog demokratikus reformját törik le.

Az obstrukciónak a választójog reformjával való ezen összefonódottsága igen súlyos helyzetet teremtett a parlamentben. A házszabályok épségét régebben az egész ellenzék védelmezte. Minden, az obstrukció letörésére irányuló merénylet azelőtt az egész ellenzék ellentállásába ütközött. Most ellenben az osztályöntudat jelentkezése megosztotta az ellenzéket. Amikor november 18-ára készült nyolc év előtt Tisza,[6] akkor a házszabályok védelmében egységes volt az ellenzék, mert az egész parlamenti küzdelem nem volt egyéb, mint az uralkodó társadalom egyes rétegeinek a hatalom birtoklásáért való küzdelme. Az obstrukció győzelme nem új társadalmi osztályoknak, hanem ugyanazon társadalmi osztály más rétegeinek hatalomra jutását jelentette volna. Ezért állott akkor Andrássy a mozgalom élére, s a házszabályok megsértését a nemzet és alkotmány végromlásának hirdette, ugyanaz az Andrássy, aki az újabb házszabálysértések kezdetén azzal a mondással tért ki az ellenállás elől: C'est la guerre.[7] Ugyancsak ő mondotta azt Justh Gyulának, hogy igen szívesen teszi magáévá az obstrukciónak Tisza és társai házszabálysértései ellen való harcát, ha az obstruálók elfogadják az ő választójogi programját.

Ha a többi ellenzéki politikusok álláspontja nem is volt ilyen határozott ezen a téren, azért egészen kétségtelen volt, hogy a vívódó obstrukció valami hatékony segedelmet nemigen várhatott tőlük. Az obstrukciót lehetővé tevő házszabályok mögött most nem egyes úri pártoknak a hatalomért való versengése, hanem az *általános választójog* állott. *Ezért* pedig ezek a konzervatív politikusok és pártok, amelyek a választójog dolgában közelebb állottak Tiszához, mint Justh-hoz, nem voltak hajlandók igazi, hanem legföljebb csak tessék-lássék harcot vívni. A Függetlenségi

Párt, éppen választójogi álláspontja miatt, meglehetősen magára hagyatva állott a képviselőházban. Ez az elszigeteltség a párt kevésbé harcias elemeinek bátorságát csökkentette, a választójog dolgában konzervatívabb tagjainak eddig lekötött és megnyilatkozni nem mert fölfogását fölszabadította, úgyhogy éppen akkor, amikor a Tisza-párt döntő csapásra készült ellenük, a csüggedés és demoralizáció bizonyos jelenségei ütköztek ki a párton. Valószínű azért még nem volt, de nem ment már lehetetlenségszámba sem az az aggodalom, hogy valami döntő fordulat nélkül az obstrukció a képviselőházban vérszegénységben egyszerűen kimúl.

Az egész választójogi harcnak ez volt a legkritikusabb és legveszedelmesebb pillanata. Mindent meg kellett tenni arra nézve, hogy a Justh-párt új erőkre kapjon, hogy az ellenzéki pártok választójog-ellenes konzervativizmusa eltűnjék, hogy a véderőreformhoz csak az alkotmány és a törvények romjain keresztül vagy a választójogon keresztül juthasson el a Munkapárt; hogy minden politikai tényező tudja meg, hogy az általános választójog nélkül az állandó forradalom, a csendőrszurony és a mannlicher uralma, az ostromállapot, a törvényes rend fölfordulása lesz Magyarországon a politikai élet formája. Ebben a helyzetben, az így élére állított viszonyok között ment ki a budapesti munkásság május 23-án az utcára.

Nem tüntetett, hanem a demokráciáért harcoló forradalom erőit vonultatta el a népjogok ellenségeinek szemei előtt: megmutatta, hogy minő erő, minő elszántság áll ma a választójog mögött. Még azok is, akik eddig nem tudták, akik eddig becsmérelték, arra a belátásra jutottak, hogy *a magyar politikai viszonyok közepette a munkásság jogot követelő forradalmi erejének ellenállni állandóan nem lehet.* Amíg május 23-án igen sokan abban a hitben és egyúttal félelemben éltek, hogy *az obstrukció bukása a választójog bukását is* jelenti, hogy a választójognak a mai politikai erőviszonyok között *a házszabályok épsége* és így az obstrukció lehetősége a legerősebb biztosítója: azokat ez a nap megtanította arra, hogy *a választójog sorsát nem a házszabályok, nem az obstrukció, hanem a munkások ökle,* a Szociáldemokrata Párt forradalmi tömegei biztosítják. Bárminő lesz is az obstrukció sorsa, ez az erő itt van és lehetetlenné tesz minden normális politikai életet az országban, amíg az általános választójog a demokrácia minden jogos igényét ki nem elégíti. Bizonyos tekintetben *kettévágta ez a nap a választójog és az obstrukció között létesített politikai kapcsolatot,* mert megmutatta, hogy a tömegek milyen ereje lép a letört obstrukció helyébe.

Az ellenzéki pártok megértették ennek a napnak a tanulságait: a választójogi blokk megegyezésében jut ez a tény kifejezésre. Evvel megszűnt a Justh-párt elszigetelt helyzete a képviselőházban, elmúlt az obstrukció elalvásának vagy vérszegénységben való kimúlásának veszedelme, és a kormány számára nem maradt más út, mint vagy a választójog alapján a béke, vagy az erőszak útján a harc, amelyből az ő számára csak pusztulás és bukás származhatik.

A május 23-a véres ökle verte le Apponyi és Kossuth választójogi konzervativizmusát és kötötte le ezeket a konzervatív politikusokat egy olyan választójog mellé, amely nagy lépést jelent a demokrácia felé.[8] A május 23-a véres ökle szerzett a Justh-pártnak szövetséges társakat a parlamenti küzdelemben. A május 23-a véres ökle és ennek az ökölnek újabb lecsapásától való félelem kényszerítette Tiszát arra az őrült és az egész ország, sőt a világ közvéleményét megmozdító erőszakosságra, amellyel, azt gondoljuk, ez a két-balkezű ember, akarata és szándéka ellenére, a legnagyobb szolgálatot tette a választójog ügyének.

Május 23-a nyitotta meg a forradalmi harcoknak azt a korszakát, amely eleddig az elnöki erőszakot, a rendőrség uralmának a képviselőházban való állandósítását, a Kovács Gyula lövésével a *browning polgártársnak* a magyar politikába való bevonulását jelenti, s amelyben *törvényes vagy terrorista fegyverekkel,* aminőket a viszonyok rákényszerítenek, addig nem szűnhet meg küzdeni a magyar munkásosztály, amíg politikai jogait ki nem vívta.

Szocializmus, VI. évf. 8. sz. 1911–1912. 337–346. old.
Közli MMTVD 4/A köt. 516–521. old.; Köves Rózsa–Erényi Tibor: *Kunfi Zsigmond életútja. 294–300. old.*

[1] Lukács László a képviselőház 1912. május 24-i ülésén mondott beszédében a munkásság vezetőit tette felelőssé a vérvörös csütörtök eseményeiért.
[2] Ma: Élmunkás-híd.
[3] 1912. május 22-én választották Tisza Istvánt házelnökké.
[4] A szocialista és nemzetiségi lapok ellen 1898-ban bevezetett belügyminiszteri rendelkezés, amely – meghatározott időre – kötelezhette a kiadót, hogy postai szállítás előtt a lapot ellenőrzésre bemutassa az ezzel megbízott tisztviselőnek, akinek joga volt egyes cikkek törlésére vagy az egész szám elkobzására.
[5] 1912. június 7-én Kovács Gyula képviselő revolverrel rálőtt Tisza Istvánra a képviselőház üléstermében.
[6] Utalás az 1904. november 18-i „zsebkendőszavazásra", amikor a szabadelvű párti

többség – az obstruáló ellenzékkel szemben – a képviselőház elnökének zsebkendő jelére megszavazta a „lex Dánielt", az új házszabályjavaslatot, amely lehetetlenné tette volna az obstrukciót. A puccsszerű szavazással szemben kirobbant országos felháborodás következtében a parlamentet feloszlatták, s új választásokat írtak ki.

[7] Ilyen a háború (francia).

[8] A Justh-párt és a Kossuth-párt megegyezése egy mérsékelt választójogi reformtervezetben (1912. május 28.).

KRISTÓFFYTÓL TISZÁIG

Éppen most lesz nyolc esztendeje, hogy Kristóffy József, az újonnan kinevezett Fejérváry-kormánynak belügyminisztere, a pécsi bányászok küldöttsége előtt kibontotta az általános választójog lobogóját. Kristóffynak ez az 1905. július 27-én elhangzott történelmi nyilatkozata vezette be a Habsburg-dinasztia magyarországi politikájának egy új fejezetét, amelyet a demokratikus cezarizmus politikájának neveztek el. Ez a politika általában nem új, mert hiszen egyéb államokban, változott formában és változott viszonyok között, de lényegében azonos tartalommal másutt is megkísérelték. III. Napóleon keresett abszolutista és kalandorpolitikája számára demokratikus támaszt a francia parasztságban. Bismarck és Lassalle ellentétes célok szolgálatában, de nagyjából hasonló gondolatmenet útján jutottak el, nem minden hatása nélkül a napóleoni példának, ugyanide. A Habsburgok történetében is lehet példáit találni annak a politikának, amely a korona és nép szövetségére akarta alapítani a dinasztia hatalmát. Nemcsak a régi jobbágyvédő törvényekben látni nyomát ennek a politikai gondolatnak, hanem II. József császár kormányrendszere is merész kísérlet volt ennek keresztülvitelére. De minden történelmi hagyománynál erősebben nyomta előtérbe ezt a politikát a magyar alkotmánynak az a válsága, amely a Szabadelvű Párt összeomlása után megrázkódtatta az Osztrák–Magyar Monarchia alapjait. Mint minden nagy politikai gondolat, ez is egyszerű és világos volt. A népet kirekesztő alkotmány kezet emelt a dinasztia hatalmára. Mi sem volt természetesebb gondolat, mint a népet szembeállítani evvel a népről nem tudó alkotmánnyal. A magyar feudális forradalomnak össze kellett omlania abban a pillanatban, amikor erőtlensége és vérszegénysége nyilvánvaló lett azáltal, hogy a nép megmozdult ellene és feltámadt vele szemben.

Ennek a hónapnak a folyamán[1] a király elé fog kerülni szentesítés céljából az a törvényjavaslat, amely a köztársasági mozgalomnak kivételes intézkedésekkel való elfojtásáról rendelkezik. Minden kivételes törvény veszélyezteti az összes szabadságjogokat és bizonytalanná teszi az egész jogrendszert, mert hiszen a hatalomnak, amely egyszer erre az útra tért, módjában van kivételes intézkedéseit a közélet egész területére kiterjeszteni. De ettől eltekintve, azt lehet mondani, hogy ez a köztársasági törvény önmagában véve nem nagy jelentőségű dolog, nem az legalább ma még, amikor testvértelenül áll egyelőre itt. De ha nincs is nagy jelentősége

hatásait tekintve, mégis fontos fordulópontját jelzi, mint valami mérföldkő, a magyar politikának. Ez az alkalmi törvény ugyanis a törvénykönyvbe jegyzi be félre nem érthető módon, hogy a Habsburg-dinasztia cezarisztikus politikája: a korona és a nép szövetségének gondolata meghalt és a magyar uralkodó osztály meg a dinasztia között helyreállt az a viszony, amely az alkotmányválság előtt érvényben volt. Talán ugyanazon a napon szentesíti majd a király a monarchikus intézmény büntetőjogi védelméről rendelkező törvényt, mint amely napon nyolc évvel ezelőtt hozzájárulását adta ahhoz, hogy a lázadó oligarchia ellen a nép nagy tömegeit mozgósítsák.[2] A király, aki magyar belügyminiszterét fölhatalmazza az általános választójog programjának hirdetésére – s a király, aki névaláírásával szentesíti a köztársasági mozgalom ellen irányuló törvényt – ez a két kép szemléletes módon juttatja kifejezésre a korona és a nép egymáshoz való politikai viszonyának megváltozását. Bizonyos, hogy három–négy esztendővel ezelőtt teljesen elképzelhetetlen volt Magyarországon egy külön köztársasági mozgalom, ha politikai mozgalmon olyasvalamit ért az ember, amiben nagyobb tömegek és nem néhány politikus vesz részt. Elképzelhetetlen volt ez azért, mert három–négy esztendővel ezelőtt a nép emlékeiben ott élt még annak a tudata, hogy a korona a nép joga mellett foglalt állást, és hogy hónapokon keresztül a korona politikájának hivatalos képviselői arra törekedtek, hogy a népjogok megvalósítására kényszerítsék rá a hivatalos és alkotmányos nemzetet. A tömegek kevéssé fogékonyak a finom megkülönböztetések és árnyalatok iránt. Nincs igen élénk érzékük az elvont és rejtett okokkal szemben sem. Csak azt látták, hogy a korona nagylelkű mozdulattal az elnyomók ellen fordult és a nép követelését a saját követelésévé tette. A hatalmas uralkodó, aki a feudális nagyurakkal szemben a nép követelte demokrácia mellé állott; ennek az eseménynek a hatásai sokáig cikáztak a nép lelkében, s az izgalom, amit a látvány szokatlansága okozott, sokáig hullámzásban tartotta eszüket és érzéseiket. Ezért volt elképzelhetetlen a köztársasági mozgalom Magyarországon három vagy négy esztendővel ezelőtt. De ugyancsak elképzelhetetlen volt az 1905-i alkotmányválság kitörése előtt is. Ugyanis ennek bekövetkezte előtt általános hitre talált az a fikció, hogy Magyarország alkotmányosan kormányzott állam, hogy a magyar parlamentnek valódi hatalma van. Ez a látszat több körülmény összeműködéséből keletkezett, s ezek között szerepelt az is, hogy a magyar parlament hosszú időn keresztül sohasem akart egyebet, mint a korona, s így a királyi hatalomnak nem volt oka előtérbe lépni. Mert mindig

jobb a királyi hatalomra nézve, ha a király parancsai nem mint ilyenek, hanem mint a parlament határozatai kerülnek a nép elé. A parlament és a király akaratának ebből az azonosságából keletkezett az alkotmányosságnak az a látszata, amely a képviselőházat hatalmasnak, a királyt pedig alkotmányos uralkodónak tüntette fel. Mivel pedig az alkotmányos királyság – ha valóban az – nem lényegesen rosszabb kormányforma a köztársaságnál, legalábbis nem olyan, amelyért érdemes volna egymagában, szociális változások lehetősége nélkül, nagy küzdelmeket indítani: ezért nem volt az alkotmányválság előtt elképzelhető Magyarországon komoly köztársasági mozgalom. Reális célját ma sem látjuk, ha értjük is azokat a lélektani okokat, amelyek megteremtették. Azt hisszük, hogy egy olyan köztársaság, amelynek Tisza István volna az elnöke, nem lényegesen különböznék a mai monarchikus Magyarországtól. Viszont egy demokratikus parlamenttel, önkormányzattal és közigazgatással rendelkező ország könnyen elviseli a monarchikus államformát is, amelynek minden rossz oldalát hatálytalanná teszi a valódi és teljes demokrácia. A köztársasági jelszó a csalódottság és elkeseredés, azt lehetne mondani: a megcsalatottság érzésének a jelszava. Hiába mondják a közjogászok, hiába írják az alkotmányjogi tankönyvek, s hiába van alapjában véve igazuk is ebben, hogy a királynak valamely törvény alkotásába a szentesítés előtt való beavatkozása az alkotmány sérelme és nem egyéb nyílt abszolutizmusnál. Hiába hivatkoznak arra, hogy a király azt a választójogi törvényt, amelyet a törvényhozás két háza megszavazott, szentesíteni köteles, és a szentesítés megtagadása monarchikus államcsíny volna. Ezek a gondolatmenetek idegenek és érthetetlenek a nép számára, amely csak azt látja, hogy a korona, miután nyolc évvel ezelőtt zavarában az általános választójoghoz nyúlt, most, az akkori zavar megszűnte után, föladja az általános választójog programját. A nép csak azt látja, hogy amikor a királynak az urak nem adtak katonát, akkor a király rájuk uszította a népet, s mikor az urak megadták a királynak a katonákat, akkor újból kiszolgáltatta őket az uraknak. A nép nem azt látja, hogy az, hogy nyolc évvel ezelőtt fölhasználhatták az urak ellen, s az, hogy most újból kiszolgáltathatják neki, a saját politikai gyöngeségének a következménye, mert csak azt lehet fölhasználni idegen célokra és csak azt lehet valakinek kiszolgáltatni, aki maga nem elég erős, akinek nincsen elég ereje arra, hogy minden helyzetben a saját politikáját csinálja. Ebben a megvilágításban azt lehet mondani, hogy a köztársasági mozgalom és a köztársasági jelszó egyike azoknak a formáknak, amelyekben a nép a

saját gyöngeségének tudatára jut. Ahelyett, hogy azt mondaná: nem voltam elég erős arra, hogy a koronától kikényszerítsem a választójogot, azt kiáltja: Éljen a köztársaság! A saját politikai gyengeségének tényét a király személyét sújtó morális elítélésben és a királyság ellen irányuló politikai és agitációs támadásban juttatja kifejezésre.

Illúzió és remény volt a cezarisztikus politikában való hit, vagyis az a fölfogás, hogy a nép a királytól meg fogja kapni a választójogot. Éppen olyan illúzió volna most az a másik, ellentétes sarkon álló, de ugyanolyan fajtájú hit, amely a királyság eltörlésétől vagy bukásától remélné csak a népjogok diadalát. Amint helyesen mondották, hogy a gyűlölet az új lóra kapott szerelem, amint igazuk van azoknak, akik az ateizmusban az istenhitnek és vallásosságnak más formában való megnyilatkozását látják: úgy helyes az a megállapítás is, amely a köztársasági mozgalomban a cezarisztikus politikának a tagadó oldalon való visszatérését és fölébredését látja. Mindkét fölfogásnak a királyi hatalom túlbecsülése és a királyi hatalom természetének nem ismerése vagy félreismerése az alapja. Olyan társadalomtól, amelynek demokratikus erői elég szervezettek és hatalmasak: semmi királyi hatalom nem tudja megtagadni a demokrácia formális érvényesítésének eszközeit. Ezt mutatja az egész világ történelme. Az olyan társadalomra, amelynek demokratikus erői fejletlenek, szervezetlenek és nem eléggé akcióképesek: a királyi hatalom sem tudja rákényszeríteni a demokráciát. Aki összehasonlítja a választójogi reform sorsát Ausztriában és Magyarországon, tehát két olyan államban, amelyben egyszerre lett a kérdés akut és amelyben ugyanaz a személy a korona képviselője, az előtt ez a tény további bizonyításra nem is szorul.

A cezarisztikus és köztársasági illúzió között a történelmi materializmus a középúton jár, és a királyi hatalmat, a koronát mint az osztályállamnak egyik szervét, mint a társadalomnak egy külön, sajátos érdekekkel bíró osztályát fogja föl. Az a nyolc év, amely mögöttünk van, a koronát beállította az osztályok harcába és letépett róla minden iskolában tenyésztett és nagyra növelt illúziót. A pártok és osztályok fölött álló királyi hatalom legendája meghalt, s hogy ez megtörténhessék, a királyságnak ki kellett lépnie a történelem misztikus félhomályából és újból vissza kellett lépnie oda. Látni kellett a koronát, amint szembekerül az addig támogatta nemzettel, és fenyegetett érdekei védelmére új eszközökhöz és új politikához fordul. Látni kellett, amint érdekei érvényre juttatása után kényelmi és sietségi szempontok miatt feladja ezt a politi-

kát. Látni kellett, mint old fel régi, köt új szövetségeket, mint nem néz egyebet annál, mint amit érdekének tekint. Amint a „Kommunista Kiáltvány" szerint a kapitalista fejlődés leszaggatja az eszményi álarcok látszatát minden régi, megszentelt viszonyról és mindent áruvá tesz, a tudós munkáját csakúgy, mint a szerelmet, a családi viszonyt csakúgy, mint a vallásos életet: azonképpen a politikai osztályharc is leszaggatott minden történelmi leplet és köntöst a királyságról, és az osztályállam egyik tényezőjének mivoltában exponálta előttünk, amelytől a népnek csak akkor van várnivalója, ha van ereje kényszeríteni olyan cselekedetek végrehajtására, amelyek a nép érdekében valók. Megláttuk a királyi hatalom határait és kiismertük természetüket is: ezek a határok igen szűkek, ha a nép, és igen messzire nyúlók, ha a korona saját érdekeiről van szó. A korona mint konzervatív és antidemokratikus erő, mindenkor szívesebben csinál politikát a nép ellen, mint a nép öntudatos és szervezett részével. De hogy milyen politika van szíve szerint és milyet csinál tényleg: az nem rokonszenvektől, hanem a hatalmi viszonyoktól és a társadalom reális erőitől függ. Semmit sem ad meg: mindent el kell tőle venni, mindent ki kell tőle kényszeríteni, mint egyébként mindenkitől minden hatalmat. Amennyi hatalmat tud a nép követelései szolgálatába állítani: annyi jogot tud az uralkodó osztályok összességétől, és ezek közé tartozik a korona is, kikényszeríteni. A történelem mérlegén a hatalom eloszlását illető kérdésekben nem lehet csalni és állandóan még tévedés sem történt ott soha. A kapitalistának az a természete, hogy kizsákmányoljon, a koronának az, hogy jogokat ne adjon.

Ámde a szakszervezetek és a szociálpolitika mégis korlátokat von a kizsákmányolás elé, és a koronának, a királyi hatalomnak a története háromszáz év óta nem áll egyébből, mint jogok „adományozásából". Azért, mert olyan erők léptek föl a történelemben, amelyek erre kényszerítették a koronát mindenütt. Annyi jogunk van, amennyi hatalmunk áll szervezetten készenlétben a jog megszerzésére és megvédésére. Ha sok ember visszatartott attól, hogy maga szálljon síkra jogáért az, hogy hitt abban, hogy a király anúgy is meg fogja adni: ebből a betegségből mindenki kigyógyult.

Minden nagy politikai és társadalmi kérdés a döntés pillanatában mint mezítelen hatalmi kérdés jelentkezik. De a tulajdon kérdésével összefüggő kérdéseken kívül manapság egyetlennél sem olyan szembeszökő a hatalmi mozzanat, mint a választójog kérdésénél. Mekkora és milyen erőt tudnak a jogból kirekesztettek megmozdítani azokkal szemben, akik a jog birto-

kában vannak: – ettől függ mindenütt, ettől függ nálunk különösen a választójogi kérdés állandó megoldása. Nyolc esztendő eseményei, amíg Kristóffytól Tiszáig jutottunk el, megtanítottak mindenkit arra, hogy azok közé, akik a jog birtokában vannak, tartozik a korona is.

Szocializmus, VII. évf. 9. sz. 1912/1913. 414–418. old.

[1] 1913. július.

[2] 1905. július 27-én egy munkásküldöttség előtt tett nyilatkozatában jelentette be Kristóffy József, a „darabontkormány" belügyminisztere, hogy a kormány széles körű választójogi reformot tervez.

FAJOK ÉS OSZTÁLYOK MAGYARORSZÁGON*

Törökország fölosztása és a faji kérdés fölmerülése Kelet-Európában Magyarország fölött sem ment el nyomtalanul. Ezeknek a problémáknak nagy és jelentékeny része éppen maga Magyarország, mert a Közel-Keletnek minden faji kérdése szorosan bekapcsolódik Magyarországnak állami létébe.

A Balkán népeinek az idegen török uralom ellen való győztes fölkelése a faji kérdést Magyarországon is a politikai élet középpontjába helyezte, és a megfigyelőben a faji vagy a társadalmi hovatartozandóság szerint reményt vagy félelmet támasztott. Sokakban ébredt túlzott remény, hogy a faji elnyomásnak utolsó órája ütött, és hogy Lüleburgaz és Kumanovo csataterein[1] nemcsak a török feudalizmus, hanem a magyar oligarchia is súlyos sebeket kapott, és hogy a faji elnyomatásnak nemcsak balkáni, hanem a magyarországi rendszere is erősen megrendült. Ámde valamely ország faji és társadalmi átalakulásának folyamatát aligha indíthatják meg a más országokban lezajló események, bár a világtörténelmi jelenségek valamely fejlődési folyamatot hatalmasan előmozdíthatnak avagy megszakaszthatnak. A vegyes nyelvű országok fajai és osztályai között a hatalom megoszlása olyannyira függ az országnak gazdasági, politikai és kulturális viszonyaitól, hogy ez átalakulásra ösztökélő, kívülről jövő erők csak akkor lehetnek hatékonyak, ha az átalakulásnak föltételei az országban magában már megvannak. Az általános választójogért folyó harcban gyűléseinken és sajtónkban sokáig azt hangoztattuk, hogy amit az osztrák császár megad Ausztria népeinek, azt a magyar király sem tagadhatja meg Magyarország népeitől. Ez a föltevés nem vált be, tán azért, mert a kiindulási pont nem volt igaz, mert hiszen az osztrák általános választói jogot nem a császár ajándékozta Ausztria népeinek, hanem az az osztrák proletárság szívós küzdelmének volt az eredménye. A magyar választójogot, a magyarországi politikai demok-

* Ez a cikk az osztrák szociáldemokrata párt folyóirata, a *Der Kampf* számára íródott és annak májusi számában meg is jelent. Onnan fordították le, mivel egynéhány olyan szempontra is kiterjeszkedő összefoglalása a kérdésnek, hogy a magyar olvasó számára nem érdektelen. – A cikket fordították, és ez a magyarázata némely stílusbeli különösségének. (A szerk.)

ráciát nem lehet Bécsben, éppúgy mint Magyarország elnyomott fajainak nemzeti szabadságát nem lehet a Balkán harcterein, hanem kizárólag Magyarországon az egymással szemben álló fajok és osztályok politikai és gazdasági harcaiban kivívni. A külpolitika eseményei és átalakulásai feladhatják és felvethetik a kérdéseket: a felelet, amelyet az ország ezekre a kérdésekre adni fog, elsősorban attól függ, hogy az ország a fejlődésnek milyen magas fokára jutott el. A magyar alkotmányválság és azt követőleg a birodalom válsága, a kispolgári nacionalizmus megbénította osztrák parlament és az orosz forradalom: fölvetették a Monarchiában a politikai demokrácia kérdését. Ausztria erre a kérdésre az általános választójoggal, Magyarország pedig ugyanerre a kérdésre Tisza választójogával,[2] ezzel a nem is jellemezhető választójoggal, amely rosszabb és szűkeblűbb, mint a régi osztrák kuriális választójog, felelt. A más fajhoz és más osztályhoz tartozó földbirtokosság idegen uralmát a Balkánon azok a népek döntötték meg, amelyeknek fajrokonai Magyarország határain belül élnek. Szerbiának és Romániának állami fölemelkedése Horvátország és Dalmácia szerbjeiben és horvátjaiban, Erdély és Dél-Magyarország románjaiban óriási izgalmat keltett; az uralkodó osztályok végre annak tudatára ébredtek, hogy ezeknek az önálló nemzeti államoknak vonzó erejét nem lehet pusztán brutális elnyomással ellensúlyozni, tehát az erőszakos magyar uralom alatt elő népekkel való nemzetiségi megbékülés a Monarchia külpolitikájának forgópontjává és az európai békének létfeltételévé válik. És láthatjuk azt is, hogy Tisza István, aki a magyar alkotmányt szétrombolta és a közszabadságokat sorban elkobozta, aki a faji és társadalmi elnyomáson épült magyar osztályuralomnak talán legtudatosabb és legtipikusabb képviselője: a fölfüggesztett horvát alkotmányt jogaiba visszahelyezi, a románokkal nemzeti békéről tárgyal, és a rutén parasztokat a börtönbe csukatja. A Balkán harcterein fölvetett kérdések megoldásához olyan módszerekkel és eszközökkel nyúlnak hozzá, aminőket a magyar állam, a magyar nemzetiségek és osztályok társadalmi és politikai hatalma megszab.

*

Horvátországban visszaállítják az alkotmányt, a képviselőháznak visszaadják régi jogait, és az ország adminisztrációja a polgárságnak és a nagyparasztoknak ellenőrzése alatt álló bürokrácia kezeibe kerül. A szorosan vett Magyarországon a román-, rutén- és németkérdés kerül a

politika középpontjába. Tisza István a román nemzeti komitéval[2] tárgyal, ugyanazzal, amelynek fönnállását egy jogérvényes miniszteri rendelet törvénytelennek jelenti ki és amelyhez való tartozást rövid idővel ezelőt tmég súlyos pénz- és szabadságbüntetéssel sújtották. A földbirtokosok az általános választójog ellen folytatott agitációt azzal a jelszóval vezették, hogy az általános választójog revén nagyszámú nem magyar képviselő kerülne a képviselőházba, amit a magyar uralom érdekében meg kell akadályozni. És íme, most a választójog-ellenes és magyar nacionalista agitáció vezérembere a románok politikai vezetőivel tárgyal arról is, hogy nagyszámú választókerületet juttasson román nemzetiségű képviselőknek.

Az erdélyi szászok azzal, hogy a magyar nemzeti államhoz csatlakoztak, illetőleg a mindenkori kormánypártnak magukat lekötötték és az összes nem magyaroktól elszakadtak — beleértve a Dél- és Felső-Magyarországban élő németeket is — maguknak különleges helyzetet, bizonyos kulturális autonómiát zsaroltak ki. Ez a különleges helyzet, mely nem kivívott jogokon, hanem ajándékba adott privilégiumon nyugszik, inogni kezd. Az egy- és kétgyermekrendszer elveszi tőlük a számbeli túlsúlyt, és ha nem akarják nemzeti egyéniségüket elveszíteni, az ország többi németeihez való csatlakozást kell keresniük. Azokat a szász képviselőket, akik a képviselőházban lezajlott román vita alkalmából a német együvé tartozás gondolatát hangoztatták, ugyanaz a Tisza István, aki a románokkal tárgyalt, paprikajancsiknak és fantasztáknak nevezte és a kormánypártból kitessékelte, mert szerinte a szászoknak a németség ügyéhez semmi közük sincs, és mert különleges faji jogaikat a nemzetiségi politikában tanúsított tartózkodó magatartásukért kapták jutalmul.

Ugyanabban az időben, midőn a képviselőházban ezek a viták folytak, a máramarosszigeti törvényszék 78 olyan rutén parasztot vádolt azzal, hogy hazaáruló iratok terjesztésével veszélyeztette az Osztrák–Magyar Monarchia fönnállását és a Monarchiát Oroszországnak el akarta árulni, kik írni és olvasni sem tudtak és a politikai kultúráról sejtelmük sem volt. A vádlottak egy részét fölmentették, 32 parasztot pedig összesen 37 évi börtönbüntetésre ítéltek.[4]

Láthatjuk, hogy ugyanaz az államhatalom ugyanabban a történelmi pillanatban különféle módon bánik horvát, román, német és rutén alattvalóival, és ez a bánásmód attól a hatalomtól függ, amelyet az illető fajok a magyar állam hatalmasai ellen tudnak szegezni. Valamely nemzet

hatalma számbeli mennyiségétől, területének természeti tulajdonságaitól, gazdasági, politikai és műveltségi fokának mértétől függ. Abból a különbségből, ahogy a magyar államhatalom a magyarországi nemzetiségekkel elbánik, a nemzetiségek különböző fejlődési foka tűnik ki, abban a tényben, hogy velük egyáltalában elbánni lehet, válik világossá az, hogy az állami hatalom kizárólag a magyar főnemesség meghatalmazottjainak kezében van.

Horvátországnak önálló állami berendezkedése van. A horvátoknak viszonya Magyarországhoz nem a leigázott nép viszonya az uralkodó országhoz, hanem a gyarmat viszonya az anyaországhoz. Az országoknak ilynemű kizsákmányolása ugyanazt jelenti, mint az osztályoknak egymáshoz való helyzete, tudniillik, a többmunka teljesítésére való kényszert. Magyarország Horvátországot gazdaságilag zsákmányolja ki, az ország gazdasági erőit idegen, gyakran káros célok szolgálatába állítja, a forgalmat megbénítja, és az osztályok gazdasági fölemelkedését megakasztja vagy meglassítja. Az alárendelt viszonyt, a horvát gazdasági érdekeknek föláldozását a legszemléltetőbben az államvasutak mint a gazdasági élet legjelentékenyebb szerve fölött gyakorolt magyar uralom mutatja. A gazdaságilag fejletlen országban, az egész gazdasági életnek korlátlan ura az, akié a vasút. Így lesz az államvasutak magyar szolgálati nyelve ellen folytatott küzdelemből a nemzeti küzdelem jelszava. Az erőszakos magyarosítás értelmében Horvátországban nemzeti elnyomásról szó nincsen, sőt ellenkezőleg, a magyar kisebbségnek kell fönnmaradásáért harcolnia.

A magyar szolgálati nyelvet csak az abszolutisztikus uralom eszközeivel lehetett megvédelmezni. Az ellene folytatott küzdelemben az egész ország, majdnem minden társadalmi osztály összefogott. A vasúti politika azonban nemcsak a gazdasági, de a nemzeti politika eszköze is volt. Az Adriához vezető szabad út Horvátországon át vezet, és ennek az útnak szabadon tartása Magyarországnak mint tisztára szárazföldi országnak egyik létfeltétele. Szerbiának nincs nagyobb szüksége a tengerhez vezető „folyosóra", mint Magyarországnak a Fiumébe vezető szabad útra, mert ez az egyetlen út, amelyen a tengerhez és a világpiacra juthat. Egy délszláv országkomplexus kialakulása ezt a szabad utat előtte elzárná. A Monarchia délszláv területeinek egymás közti élénk és szabad forgalma ezeket a törekvéseket nagyban előmozdítja, és ezeket a területeket egymáshoz akarja kapcsolni: a magyarok vasútpolitikája tarifákkal, menetrendekkel és új vonalak építésével ezt a fejlődési folyamatot meg

akarja akasztani, mert ez Magyarország állami hatalmát föltétlenül megcsorbítaná. Azt a hatalmat, amely egy nép nemzeti haladását és egy fontos gazdasági terület fejlődését akarja megakadályozni, csak erőszakos és reakciós politikával lehet megvédelmezni, erre pedig Magyarország állandóan már nem elég erős. A magyar szolgálati nyelvet el kellett törölni, ezzel azonban Magyarországnak Horvátország fölötti uralma meggyöngült, a Monarchia délszláv népeinek egyesülési gondolata pedig erőben gyarapodott. A magyar állam, amely néhány évvel ezelőtt a helységneveket erőszakkal megmagyarosította, most lemondott a magyar nyelv uralmáról Horvátországban, és ezzel együtt képletesen végeredményben a tengerhez vezető szabad útról. A magyar nemességnek az a küzdelme, amelyet a magyar nyelvnek a közös hadseregben való érvényesüléséért kezdett, azzal végződik tehát, hogy az államvasutak horvát vonalain le kellett mondania a magyar nyelv érvényesüléséről. A magyar nacionalizmus az alkotmányválság előtt támadó erő volt, ma pedig védelmi helyzetbe szorult. Horvátországban már visszavonult. Megfogyatkozása, minthogy népellenes, antidemokratikus és reakciós erő volt, a társadalmi előrehaladásnak jele.

*

Horvátország élete különálló valami. Nem nemzeti, hanem állami önállóságáért küzd, a küzdelem jelszava nem a nemzeti egyenjogosultság, mert hisz ez megvan, hanem a homerule,[5] az állami fenségjog, melynek egyes alkatrészei már régen benne vannak jogrendszerében. A helyzet tehát egészen más, mint Magyarországban, a faji elnyomás klasszikus hazájában, hol a harc a nemzeti lét és a nyelv körül forog. Magyarországnak egységes nemzeti állammá kell átalakulni, amely a nem magyar ajkú fajokat fölszívja, és amelynek ideálja a „30 millió magyar". Így értelmezte és magyarázta a sovén magyar sajtó még nemrégen a magyar imperializmust. Az alkotmányválság óta a zaj ezekben a berkekben is elült. Nézzük most már azokat az alapvető tényezőket, amelyek a Magyarországban élő népfajok helyzetét meghatározzák, éspedig elsősorban a népesség számát mint a nemzeti lét alapját. Erre vonatkozólag a magyar hivatalos statisztika a következő fölvilágosítást nyújtja:

Az utolsó, 1910. évi népszámlálás szerint a szorosan vett Magyarországnak (Horvátország nélkül) 9 944 627 magyar (54,5 százalék) és 8 269 906 (44,5 százalék) nem magyar ajkú lakója volt. A lakosság száma:

	Magyar	Nem magyar
1880-ban	6 404 070 (46,6%)	7 345 533
1890-ben	7 357 936 (48,6%)	7 805 052
1900-ban	8 588 834 (51,4%)	8 132 740
1910-ben	9 944 627 (54,5%)	8 269 906 volt.

Ezek szerint a hivatalos adatok szerint ma a magyarság az ország lakosságának abszolút többsége, harminc év előtt azonban még jelentékeny kisebbség volt. Fogadjuk el e számokat, és nézzük meg ezen számok alapján a közállapotokat és az állam politikai hatalmának eloszlását. A hivatalos adatok szerint tehát a magyarság a lakosság 54,5 százaléka, azonban a törvényhozás, a kormány, az egész közigazgatás, az egész igazságügy egyedül az ő kezében van. Az állam tehát legfontosabb szerveiben egyáltalában nem vesz tudomást arról, hogy saját adatai szerint az ország lakosságának majdnem fele nem tartozik az uralkodó fajhoz. Magyarországnak 413 országgyűlési képviselője van, azonban a több mint nyolcmillió nem magyar ajkú lakosra csak 20 képviselő jut!

9 944 627 magyarnak van 393 képviselője
2 037 435 németnek van 13 képviselője
1 967 970 tótnak van 2 képviselője
2 949 032 románnak van 5 képviselője
464 270 ruténnak nincs képviselője
461 516 szerbnek nincs képviselője

Látjuk, hogy több mint nyolcmillió ember faji érdekeit a magyar törvényhozás házában senki nem képviseli; a törvényhozás a magyar nemzetnek egyik hatalmi eszköze, de a nem magyarok mindenféle politikai jogtól meg vannak fosztva.

A választók nemzeti megoszlása azonban a megválasztottakétól egészen elütő képet mutat. A hivatalos választói névjegyzék szerint az összes választók száma 1910. évben 1 069 480 volt, éspedig 637 106 magyar (59,6 százalék), a többi a nemzetiségekhez tartozott. E számok szerint a képviselőházban 240 magyar és 173 nem magyar képviselőnek kellene ülni. Azt látjuk azonban, hogy nemzetiségi programja valóságban csak 7 nemzetiségi képviselőnek van, mert az erdélyi szászok már régen lemondottak nemzetiségi programjukról és nemzetiségi különállásukról.

A más nyelvű népek a politikai életből ki vannak zárva, az állami hatalomban nincs semmiféle részük, a szó szoros értelmében el vannak nyomva, és le vannak igázva, meghódított országban élnek, ahol idegen és másodosztályú polgárok szerepére vannak kárhoztatva. A magyar állam a magyar nemzet szervezete.

De ha legalább ez volna! A magyar állam nemcsak a faji elnyomásnak, hanem a földbirtokos nemességnek és a vele szövetkezett kis tőkéscsoportnak kezében az osztályuralomnak is eszköze. Mint az osztályuralomnak eszköze, éppen oly szűkre szabja a jogosultak körét, mint nemzeti szempontból. Magyarország a magyar népnek épp úgy mostohája, mint a nem magyaroknak. Nyolcmillió idegen ajkú embernek nincs parlamenti képviselete, viszont azonban az egész parasztságnak, a kispolgárságnak, főleg pedig a proletárságnak, tehát faji megkülönböztetés nélkül az összlakosság több mint háromnegyed részének sincsen hivatott, önmaga választotta képviselője. 1904. évben Magyarországban 4,34 millió húsz éven fölüli férfi élt, akik közül 2,17 millió nem önálló volt. A felnőtt férfilakosság 50,4 százalékának tehát semmiféle vagyona sem volt. A több mint kétmillió vagyontalan férfi közül csak 48 000-nek volt választói joga. Ezek a számok tehát azt mutatják, hogy a társadalmi elnyomás még a faji elnyomásnál is nagyobb. Az állam a dolgozó vagyontalan osztályoknak még kisebb hatalmat ad, mint az idegen fajoknak. A vagyontalanoknak tehát még ebben az elsatnyult választójogban sincs részük, amelyből az idegen ajkúak egy töredékére valami jut, bár annak hasznát venni nem tudják. Az idegen ajkúaknak van választójoguk, bár nincs képviselőjük, a magyaroknak még ez a joguk sincs meg. A jogfosztottak egy csoportjánál ez a két dolog: proletárság és idegen fajhoz tartozás sok esetben összeesik, és ilyenkor ezek a szerencsétlenek a faji idegen uralom és a társadalmi osztályuralom kettős járma alatt nyögnek.

Most már látjuk az államot társadalmi és nemzeti mivoltában: szervezete tisztára olyan, mintha ebben az országban csakis magyarok és tőkések laknának. Az állam és a társadalom között áthidalhatatlan űr tátong; az állam jellege arisztokratikusan magyar, a társadalom pedig vegyes fajú, félig proletár, félig kispolgár-paraszti. Az állam az idegen uralom szervezete, idegen fajta és idegen osztály tagjai uralkodnak Magyarország népein. Az államnak és a társadalomnak ez a viszonya teremtette meg az erőszakos uralomnak lehetőségeit. Korhadt, a nemzet és az ország valódi életnyilvánulásaiban meg nem alapozott hatalmat csak az erőszak eszközeivel lehet fönntartani. A magyar földbirtokos nemesség

az országot csak az erőszak eszközeivel kormányozhatja és igazgathatja, mert minden más esetben a hatalom kisiklik kezeiből. A föltörekvő új erők ellen az egyébként politikailag igen tehetséges, de eszközeiben nem válogatós és idejemúlt hatalmának súlyos gondjaitól kínzott magyar nemesség minden erejével védekezik. Ezek a feltörekvő új hatalmak: a kapitalista fejlődés által osztályöntudatra ébredt *munkásság* és a faji öntudatra ébredt *nemzetiségek*.

A kapitalizmus most vonul be Magyarországba. Az ország eliparosodása, bár lassú, de állandóan folyik. 1890-ben a lakosság 72,5 százaléka földmívelésből és őstermelésből élt. 1900-ban ez a szám 68,4, és 1910-ben már 64,5 százalékra apadt. A kereskedelemből és iparból élők száma nagyobb arányban szaporodik, mint a népesség száma: a szaporodás legnagyobb része az iparban és kereskedelemben helyezkedik el. 1900-tól 1910-ig a lakosság abszolút szaporodása 1 631 928 lélek volt, ebből az őstermelésre 290 570 (17,8 százalék), az ipar és kereskedelemre 1 163 347 (71,3 százalék) esett. Ipari és kereskedelmi üzemekben 1890-ben 480 877, 1900-ban 695 562, 1910-ben 965 546 nem önálló ember dolgozott. Ugyanazon időszakban az önállók száma 1890-ben 373 945, 1900-ban 381 664 és 1910-ben 439 778-ra emelkedett. A lakosság abszolút növekedése ezen 20 év alatt kereken 20 százalék, az önálló keresők száma 18 százalékkal, a nem önállóké pedig majdnem 100 százalékkal emelkedett. A földmíveléssel foglalkozók áttolódnak az iparba, az ipari foglalkozásban csakhamar proletarizálódnak: innen az alkalmazottak és a munkások számának gyarapodása.

Ezen fejlődési folyamatban elsősorban a magyarság van érdekelve: az ipari és a mezőgazdasági proletárságnak legnagyobb részét a magyarság teszi, viszont az ipari nagyüzemek és a nagybirtokok túlnyomó részben a magyarság kezén vannak. Oly statisztika, mely a faji és társadalmi szempontokat egymással szembe állítaná, nincsen, mert a vagyonnak nemzeti eloszlását veszedelmes államtitok gyanánt őrzik. Az általános választójog társadalmi és nemzeti következményeinek megállapítása céljából végzett 1904. évi fölvételek foglalkoztak csak az említett szempontokkal. Ezek a fölvételek csak a felnőtt férfilakosságra terjednek ki, de ezeknek társadalmi és faji struktúrájából általánosságban következtetni lehet az illető egész népfaj társadalmi és faji struktúrájára is.

A földbirtokosok és a velük együtt gazdálkodó felnőtt férfi családtagok száma 1 710 418 volt. Ezek közül 694 378 magyar, 1 016 040 pedig idegen ajkú volt.

A földbirtok nagysága szerint ezek a számok imigyen oszlanak meg:

	Összesen	Magyarok	Nem magyarok
20 holdon fölül	175 611	82 833	92 778
5-től 20 holdig	792 016	293 425	498 591
2-től 5 holdig	423 604	163 480	260 124
2 holdon alul	319 187	154 640	164 547
Összesen	1 710 418	694 378	1 016 040

A földbirtokos osztályban a magyarság tehát abszolút kisebbségben van: a földbirtokosok háromnyolcada magyar, ötnyolcada idegen fajú. A föld valódi birtoklását tekintve, a magyarság helyzete mindenesetre jobb, mert a magyarság kezében van igen sok rengeteg terjedelmű nagybirtok; ezek a latifundiumok azonban nem változtatnak azon a tényen, hogy *a magyarság földönjutóvá* lett, és helyét a román, a tót és a német paraszt foglalta el.

Vizsgáljuk meg faji hovatartozandóság szerint a mezőgazdasági termelés másik sarkát: a föld nélküli mezőgazdasági proletárságot és a gazdasági cselédséget.

Mezőgazdasági munkások	Összesen	Magyar	Nem magyar
Házzal	183 942	96 509	87 433
Ház nélkül	625 889	320 752	305 137
Cseléd	309 990	212 146	97 844
Összesen	1 119 821	629 407	490 414

A földbirtokos osztály túlnyomó részben nem magyar, a mezőgazdasági proletárság túlnyomó részben magyar: 629 407 magyar mezőgazdasági proletárral 490 414 nem magyar proletár áll szemben. Minthogy a mezőgazdaság az ország legfontosabb termelési ága, már az eddigi számadatok alapján megállapíthatjuk azt, hogy a magyar proletárnemzet, a többiek pedig földbirtokos parasztnemzetek.

A társadalmi statisztika egyéb adatai is ezt a fölfogást igazolják. A 289 737 önálló iparos társadalmi és faji eloszlása a következő volt:

	Összesen	Magyar	Nem magyar
Legalább 5 segéddel dolgozott	6 411	4 434	1 977
1–4 segéddel dolgozott	72 697	47 572	25 125
Segédek nélkül dolgozott	210 629	119 590	91 039
Összesen	289 737	171 596	118 141

A lakosságnak ebben a csoportjában a magyarok 171 596-nyi számával csak 118 141 idegen ajkú áll szemben.

Az ipari proletárság képe ugyanez. Az iparban, a bányászatban és a forgalomban 411 516 felnőtt férfi munkás dolgozik. Ezek közül 251 381 magyar, 160 135 más fajú. A szabad- és közpályákon a magyarság szintén abszolút és elnyomó többség.

A társadalmi statisztika adatait igazolja az adóstatisztika is. A felnőtt férfilakosság adófizetése így alakult:

Száz férfi közül	Nem fizetett adót	5 K-nál kevesebb	5-től 10 K-ig	10-től 20 K-ig	Több mint 20 K
Magyar	36	12	12	13	25
Német	28	10	13	16	31
Tót	33	18	18	12	20
Román	28	25	21	15	9
Rutén	22	38	28	9	3
Szerb	32	14	10	12	30

A 36 százalék adót nem fizető magyar azt jelenti, hogy a magyarság proletarizálódott a legjobban, és közöttük van a legtöbb teljesen vagyontalan ember. A többi számadat szintén megerősíti ezt. A középső adóosztályokban a legkevesebb a magyar, ellenben a legtöbb adót fizetők között ismét az első sorba kerülnek. Városi virilisták ismét a magyarság soraiból kerülnek ki: a társadalmi eloszlás két végpontján éppen úgy megtaláljuk a magyarságot, mint a földbirtok eloszlásánál.

Nemzeti szempontból mit jelent a fejlődésnek ez az iránya?

A kapitalisztikus fejlődés minden társadalmi következményével legerősebben a magyarságnál jelentkezik. Az osztályképződés okozta társadalmi széttagolódás nála a legerősebb. A magyar paraszt földönfutó lesz, mert földjét vagy magához keríti a nagybirtokos és a telekspekuláns, vagy pedig kiszorítja a kisebb igényű román és tót paraszt. A magyar paraszt a városba menekül – a város Pennsylvaniában vagy Illinoisban is lehet –, és helyébe lép az idegen ajkú. A nagy igényű, elégedetlen, sokat kívánó magyar parasztból forradalmár és szociáldemokrata lesz. A gazdasági követelésekkel és politikai programmal nekilendülő osztályharc az Alföldön az agrármozgalmakban, a városokban a szociáldemokrata mozgalmakban nyilvánul meg. Ugyanaz a fejlődés, mely a magyar parasztból forradalmárt csinál, a nem magyar parasztságot konzervatív demokratává alakítja. Az egyház, mely nemcsak vallási, hanem nemzeti, éspedig aránylag a legszabadabb nemzeti szervezet, szintén konzervatív hatású. Az újonnan megszerzett birtok, a parasztnak általában csekély szervezőképessége, helyzetének aránylagos javulása a politikai harcoktól elveszi kedvét; otthon ül, dolgozik, imádkozik, adóját pontosan fizeti, és az lesz a jó polgár, aki érdekeinek képviseletét a papokra, ügyvédekre, bank- és takarékpénztári igazgatókra bízza. A felső osztályok vezetése ellen lázongó magyarság és az isten alkotta társadalmi rendben megnyugvó és saját társadalmi fensőbbségét követő román és tót parasztság: az egyik oldalon a lázongó magyarok, a másik oldalon a konzervatív nemzetiségek; a fajoknak ez az eltolódása, mint a korai kapitalisztikus fejlődésnek ideiglenes és már ma sem egészen igaz velejárója, ily formában jelenik meg sok politikus agyában.

Az állam alkotmánya, a törvényhozás és a közigazgatás ezekről a mélyreható változásokról egyelőre csak annyiban vett tudomást, hogy minden nemzetiségi és szociális mozgalmat irgalmatlanul el akart fojtani. A lassan, de föltartóztathatatlanul folyó gazdasági és társadalmi fölfordulásnak a magyar úri osztály nem tud ellenállni. Mélyreható okok, melyeknek magyarázata messze vezetne tárgyunktól, megbontották soraikat és elkeseredett küzdelembe kényszerítették őket. Mindkét fél érezte, hogy ebben a háborúban a politikai küzdelmektől távol álló, de a hatalom után törő fajok és osztályok lesznek a tulajdonképpeni perdöntők.

A küzdők egyik szárnya, a kényszernek engedve, a társadalmi fejlődés képviselőihez, a munkássághoz közeledett, és a választójogban elfoglalt, régi, konzervatív álláspontját föladva, megegyezésre törekedett. A küzdők másik, konzervatív része, az, amelyik a hatalom birtokában volt, a kül-

politikai helyzet nyomása folytán szintén fordult egyet, és a nemzetiségek képviselőivel akart, lehetőleg olcsó, megegyezésre lépni. Gróf Károlyi Mihály, az ország legnagyobb birtokosainak egyike, mint a választójog híve, a magyar-kálvinista, nacionalista Tisza gróf mint a románok nemzeti jogainak előharcosa – ez a szembeállítás az idegennek is megmutatja, ha nem is magyarázza meg ezt a fejlődési folyamatot. Az új nemzetiségi és társadalmi értékek aránylagos gyöngeségét és fejletlenségét az mutatja, hogy ezek az új osztályok és fölébredt fajok kívánságaikat az uralkodó osztály és nemzet politikusaival kénytelenek tolmácsoltatni.

Azonban a magyar földbirtokos nemesség uralma is megrendült, és a múltnak ez a hatalma a jövendő hatalmaival valamiképpen leszámolni készül. Ez a leszámolás 20 év előtt a tolonckocsit és a román memorandumpört[6] jelentette; ma a leszámolás egyrészt a Szociáldemokrata Párttal megkötött választójogi kompromisszum, másrészt a románoknak az iskola, az egyház és a közigazgatás terén nyújtott engedmények alakjában jelentkezik. A látszat amellett szól, hogy a bevonuló kapitalizmus hatása alatt keletkezett osztályok és fölébredt fajok hadállásaikat a régi társadalom vezérlete mellett foglalják el. Valóságban azonban éppen a megfordítottja történik: az új szükségletek, gondolatok és érdekek a régi társadalmat saját szolgálatukba kényszerítik.

A Tisza István kereste nemzetiségi béke nem lehet békekötés a néppel. Ő, aki *saját népének* legelkeseredettebb ellensége, a többi fajok népe részére sem tartogathat egyebet, mint üldözést és bilincseket. Az ő szemei előtt az összes konzervatív és reakciós erők összpontosítása lebeg: a Magyarországban élő összes fajok kizsákmányolóinak és elnyomóinak internacionáléja. A régi „una eademque nobilitas"-t (egy ugyanazon nemesség) – az igazságtalanság és a privilégiumok jegyében való testvéri egyesülést – szeretné kibővítve és kissé újabb szellemben visszaállítani. Ezen politikai gondolat mögött egy taktikai gondolat is ólálkodik: a magyarság és a városok állandóan lázonganak Tiszának és érdektársainak uralma ellen. A kormány pártjának helyzete a legközelebbi választásoknál nehéz lesz. Pénzt a panamázók megbélyegzése után nehezen lehet szerezni. A pénzek adói és elfogadói egyaránt félnek, az üzletek kötése Lukács elejtése és a margitszigeti játékbank ügye[7] után bizonytalanná vált. A kormánypártnak mandátumai egy részét a vidéken, a románok és tótok lakta falvakban kell megszereznie. Miután a választásokra kevesebb pénz és pálinka áll majd rendelkezésre, a nép vezetőit – a papokat és az intellectueleket – állásokkal és egyéb koncokkal kell lekötelezni.

Tisza István nemzetiségi békéje nem egyéb, mint *kísérlet a kormánypárti mandátumok termelési költségeinek leszállítására.* A magyar junkerek, román papok és ügyvédek, tót parasztok és német nyárspolgárok támogatásával akarják letörni a magyar városok lázadását. A nem magyar népfajok nagy tömege az a politikai tartaléksereg, mely puszta létével ellensúlyozza a magyarság támadásának erejét.

A nem magyar népfajok már gyakran játszották ezt a politikai és társadalmi szerepet Magyarországban. Ezek a népfajok már régóta politikai tartalékcsapata a dinasztiának az engedetlen magyarság ellen. Ezek alkotják bizonyos tekintetben azt a gazdasági tartalékcsapatot is, amelynek segítségével a magyar munkásosztály bérharcait letörik. Amint valamikor a cseh munkás sztrájkbontó és árlenyomó mivoltával meggyöngítette a német munkások gazdasági harcait, ugyanolyan célra használják a kultúrában és igényekben nagyon fejletlen nemzetiségi tömegeket a vállalkozók és földbirtokosok. Aratás idején hosszú vonatokban szállítják az ezernyi román és tót parasztot Mezőhegyesre, a magyar kincstár mintagazdaságába, hol a legszebb méneket és a legtöbb sztrájktörőt tenyésztik. Ennek a magas béreken és sok pálinkán fönntartott munkástelepnek az a rendeltetése, hogy a sztrájkoló aratómunkásokat pótolja. A mezőhegyesi sztrájkbontótelep, ez a magyar nemzeti kérdésnek igazi tartalma, mert benne megtaláljuk a nemzetiségi kérdés valamennyi alkotórészét: a nyelvi erőszakoskodást, a kultúrai visszamaradottságot, a politikai leigázást és a gazdasági kizsákmányolást. Ezzel a nemzetiségi kérdéssel Tisza István nem tud mit kezdeni, nem tudja sem megoldani, sem pedig megszüntetni. A kérdést nem tudja megoldani, mert nem tudja saját osztályának politikai és gazdasági uralmát megszüntetni. És ezért az a nemzetiségi béke, amelyről Tisza István és a románok vezetői tárgyalnak, félrevezetés és ámítás.

Szocializmus, VIII. évf. 8. sz. 1913/1914. 337–347. old.

[1] Utalás az első Balkán-háború csatáira, a török uralom elleni nemzeti felszabadító küzdelemre.

[2] A Tisza István sugallta választójogi törvényt az országgyűlés 1913. március 7-én fogadta el.

[3] Tisza István két ízben is folytatott – végül is eredmény nélkül megszakadt – tárgyalásokat a Román Nemzeti Párt vezetőivel: 1912–1913 fordulóján és 1913 utolsó hónapjaiban.

[4] A máramarosi ún. skizma-perben 1914. március 3-án hoztak ítéletet.
[5] Helyesen: home rule – önkormányzat, autonómia (angol).
[6] 1894. május 17–25-én zajlott le a Román Nemzeti Párt által 1892-ben közzétett memorandum szerzői ellen indított per. A memorandum a magyarországi románok sérelmeit és kívánságait foglalta össze, s az uralkodótól kért oltalmat a magyar kormánnyal szemben. Ferenc József a memorandumot elutasította, a kormány pedig a Román Nemzeti Pártot betiltotta, vezetőit perbe fogta, s a bíróság – nemzetiségi izgatás címén – rövidebb-hosszabb fogházbüntetésre ítélte őket.
[7] Lukács miniszterelnök bukása összefüggött a Désy–Lukács-perrel. Ebben Désy Zoltán ellenzéki képviselő rábizonyította Lukács Lászlóra, hogy 1910-ben a Nemzeti Munkapárt választási céljaira közpénzeket használt fel. Hasonló probléma vetődött fel a tervezett margitszigeti játékkaszinó kormányengedélye körül is.

PENDIMUS

Pendimus – ez latin szó, és magyarul annyit jelent: „akasztunk".

*

A negyvennyolcas forradalomban két jó barát szétszóródott a két ellenséges táborba. Az egyik megmaradt a császáriak pártján, a másik a magyar forradalom pártjára szegődött. Az egyének sorsa is az lett, mint az ügyé, amelynek szolgálatában állottak: a forradalom pártjára szegődött egyik barát az osztrákok kezébe jutott. S mivel a tekintély és hagyomány pártja kíméletet nem ismer, amikor a létéről van szó és azokról, akik ellene föllázadtak: a mi emberünket halálra ítélték. Furcsán forog a sors kockája: a kivégzéssel megbízott katonai bizottság parancsnoka a másik, a győzelmes ellenforradalom pártján megmaradt barát volt. A siralomházban sok dologra szánhatja el magát az, akinek lelkében hevesen él az élet vágya. Hátha a barátság, a közös emlékek, a kezdetén egyforma sors elég nagy erő lenne arra, hogy megmentse a halálraítélt számára az életet?! S mivel a halálraítéltek utolsó kívánságát még akkor sem tagadják meg, ha a halálos ítélet a szabadságért való küzdelem büntetése: az elítéltet – mivel így kérte – a barátja elé vezették, aki akkor az élet és halál ura volt. A két barát viszontlátása érzelmes és megindító volt, amint másfajta nem is lehetett. Szíves szeretettel ölelte meg a siralomház lakóját az, aki másnap reggel az életét volt elveendő. Részvéttel és meghatottan idézték föl együtt közös gyermekkoruk emlékeit, a bánatnak és örömnek azt a nagy közös iskoláját, amely az együtt nevelkedő emberek lelkét soha el nem múló kapcsokkal kovácsolja össze. Amikor az együttes élmények puha palástja alatt egészen egymáshoz simult a két lélek, amikor a győzelmes hatalom kemény katonájának szeméből is ki-kibuggyant a könny: a halálraítélt meggyötört szívéből elszállott a halál szorongása.

– Ugye – kérdezte megtalált barátjától –, hát remélhetek most már, csak nem fogod a barátodat, akivel jóformán egy test-lélek vagy, hóhér kezére adni? Ugye, segítesz? Ugye remélhetek?

– Pendimus! Akasztunk! – így hangzott a válasz...

Kedves barátom, nagyon becsüllek és tisztellek benneteket, de a kérésedre és a kérdésedre ezt a feleletet adhatom: pendimus.

*

...Több mint egy órája beszélgettünk a hatalmas vállalat igazgatójával, amikor ezzel a történettel vágott el minden további szót a pénznek egyik, nem mondom, fejedelme, de legalább udvari tanácsosa és a pénznek egyik hatalmas szolgája. Régi ismeretség, politikai dolgokban való bizonyos közösség, liberális és némileg demokratikus gondolkodása alapján kértem megtiprott munkások, a népbarát politikus megtiprott munkásai számára valamelyes elnézést, némi szabadságot, nem többet és nem nagyobbat, mint amilyen az egyes ember számára az, hogy lélegzetet vehessen, avagy lefekvéskor lábát kinyújthassa. Kéréseimre, amelyekben olyan szerény és kicsi voltam, hogy szégyenkeznem kellene miattuk, nemcsak azért, mert kicsinyek voltak, hanem még inkább, hogy emberek számára ilyen dolgokat egyáltalán kérni lehet és kérni kellhet – ezekre a kéréseimre kaptam válaszul a történetet, amely barátsággal kezdődik és akasztással végződik.

Pendimus – mondotta a tőkés, és hallván ezt a nevelő szót, elszégyenlettem magamat. Íme, itt ülünk szemben egymással: a tőkés és a szocialista. Neki nem, nekem az a mesterségem, az a hivatásom, hogy tanuljak, olvassak, elmélkedjem, keressem a kimondott és leírt szót, amellyel a munka és tőke harcában legjobban megértessem a munkással, mi a tennivalója, ki a barátja, ki az ellensége. Végigolvastam egy kis könyvtárt, végigtöprengtem egy jó darab életet, amíg megtanultam, megértettem, mi a munka és tőke köze egymáshoz, mi az osztályharc, mit várhat a tőkéstől és tőkétől a munkás. Büszke, elhitt óráimban azt gondoltam, ezen a téren mindent kitanultam és nincsen újság számomra. És íme, mintha doronggal vertek volna fejbe, mintha naperejű fényszóró világított volna be gondolataim közé, úgy éreztem magamat, hallván ezt a varázslatos erejű szót: „Pendimus."

Osztálytudatra, osztályérzésre neveljük a munkásokat. Hol van az a szocialista író, aki ekkora brutalitással és világossággal tudta volna valaha is kifejteni, hogy munka és tőke között életre-halálra megy a küzdelem, hogy ebben a harcban nincsenek áthidalások, nincsenek középutak, hogy ennek a harcnak ez az igazi, ez a helyes jelszava: „Pendimus." Kíméletet nem ismer ez a küzdelem. Emberség és egyéni jó vagy rossz érzés nem számít benne. Az egyén gondolataival, érzelmeivel, meggyőződéseivel elvész a tőke, a pénz mögött.

Pendimus – mondotta a tőke, amikor arra kértük, hogy engedje munkásait olvasni.

Pendimus – mondotta a tőke, amikor arra hivatkoztunk, hogy politikai jogokat nem sajnál a munkástól.

Pendimus – mondotta a tőke, amikor arra hivatkoztunk, hogy emberi ioga minden felnőttnek, hogy maga vegye kezébe érdekei megvédelmezését.

Az a hitem, hogy aki a tőkés gazdálkodásnak ezt a rettenetesen rövid és rettenetesen igaz jellemzését elmondotta, nem rossz ember, nem roszszabb, nem irgalmatlanabb, nem keményebb szívű, mint az emberek általában. Ha – megesvén, hogy gyalog jár – koldus kerül elébe, bizonyára ad neki alamizsnát. Ha a politikában fölvetődik a munkások politikai jogainak kérdése: azok között van, akik nem ítélik a munkást alkalmatlannak arra, hogy beleszóljon az ország dolgainak intézésébe, sőt arra is alkalmasnak ítéli, hogy a földesurak egyeduralma ellen síkraszálljon és izmos öklével, kemény elméjével megfojtsa az antiszemita mozgalmakat. Ha népkonyhára gyűjtenek: belenyúl az erszényébe. Ha van leánya vagy felesége: bizonyára részt vesznek minden jótékony mozgalomban, s nem sajnálják a szegénytől azt, amit juttathatnak neki. De emberségnek, politikai hitvallásnak, jobb belátásnak, egyéni akaratnak fölébekerekedik a pénz, a tőke, a vagyon, amelynek külön törvényei vannak, és amelyek minden törvénynél erősebbek és följebbvalóak. A tőke törvénye erősebb a vallás parancsánál: a pénz erősebb az istennél. A tőke törvénye erősebb az erkölcs parancsánál: a pénz erősebb a jóindulatnál, amelyből az erkölcsiség kihajt és kibokrosodik. A tőke törvénye följebbvaló a politikai meggyőződésnél és a demokratikus hitvallásnál: a haszon a politika legfőbb elve. Ezen a téren nincsen barátság, nincsen kímélet, nincsen elnézés, itt kemény és kérlelhetetlen a törvény, amelynek ez a jelszava: „Pendimus."

A zsebért való harcban, a zsebek küzdelmében nem érvényes a genfi konvenció[1] és a kegyelmezési jog. Amikor a munkás a tőkés hasznához akar hozzányúlni, mindig szembetalálja magát ezzel az akarattal – „Pendimus", ha nem is mondják ezt meg nyíltan neki, és ha az egész szellemi kultúra arra is való, hogy ezt a tényt elleplezze, ha a vallás, hazafiság, erkölcs arra való bódítószerek is, hogy ezt az igazságot meg ne lássa a nyomorúság fátyolos szeme, révedező tekintete. De ha nem is mondják: cselekszik ezt. A munkás élete csak megvilágítása, illusztrációja ennek az igazságnak. Menjetek ki a temetőkbe: ott látjátok a gyermeksírokat, amelyek alatt ki nem nyílott munkásbimbók rothadnak; menjetek el a kórházakba és szegénylakásokba, ahol munkások köpkö-

dik ki a tüdejüket; menjetek el a börtönökbe, ahol a szegénységtől elfajult emberek ketrecbe zárva vicsorítják fogukat a társadalomra; menjetek el a pálinkamérésekbe, ahol a jó táplálék, a jó lakás, a jó olvasmány, a nemes öröm helyett a vad mámorokba szédül bele az örömre szomjazó emberi lélek; menjetek el a munkások lakásaiba, ahol a 40 éves ember öregnek, az 50 éves aggastyánnak látszik; menjetek ki a külvárosokba, ahol az utca porában sápadt, vérszegény, angolkóros, skrofulás gyermekek szívják magukba a betegséget, bűnt és korai halált. Menjetek el a kohók mellé, a bányákba, a gyújtógyárakba, az üveghutákba, a tisztítóintézetekbe és meglátjátok: a tőkés igazat mondott ezzel a szóval: pendimus.

Akasztunk – mondotta, és nekem nincs erőm, látván az életet, ellentmondani neki. De azért mégis merész és botor szó volt ez – igaz, nem volt nyilvánosságra szánva.

Pendimus? Ilyet mondani, ilyet gondolni olyan világban, ahol csak legföljebb tíz gazdag jut száz szegényre, egy tőkés jut száz munkásra, egy vezérigazgató néhány ezer munkásra?! Pendimus?!

Népszava, 1914. május 1.

[1] Az 1869. augusztus 24-én és 1906. július 6-án aláírt nemzetközi egyezmények, amelyek a háborúban álló hadseregek sebesültjeivel és betegeivel való bánásmódot szabályozzák.

A VÁLASZTÓJOG DIADALÚTJA AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN

New York, [1914.] július 8.

Az amerikai magyarság mozgalma az amerikai és magyarországi szociáldemokrata párt közreműködésének, az Egyesült Államok demokratikus intézményeinek hatása alatt teljesen az általános, egyenlő, titkos választójog medrébe terelődött. Az általános választójog ügyét Magyarországon ideiglenesen megakasztotta a brutális ellenforradalom: de az általános választójog államában élő s e joggal részben föl is ruházott magyarság segítségére siet jogtalan magyarországi tesvéreinek, mert tudja és a saját testén keresztül megérezte, hogy az általános választójog, a demokrácia nemcsak politikai szabadságjog, hanem a gazdasági fölemelkedésnek, a jobb megélhetésnek, a nagyobb falat kenyér, jobb lakás, több egészség megszerzésének egyik fontos előföltétele. Ezért érti meg az amerikai magyarság a Magyarországról hozzá átröppenő jelszavak közül leginkább az általános választójog követelését, ezért gyújt leginkább az általános választójog ellen elkövetett galádságok és merényletek ecsetelése izgalmat és gyűlöletet az itteni magyarság lelkében. Igen nagy melegséggel és lelkesedéssel, sokszor valóban megható szeretettel fogadják az itt élő magyarok a Károlyi-féle expedíció tagjait[1], s az amerikai diadalút – mert túlzás nélkül annak lehet nevezni – óriási erkölcsi és jelentős anyagi diadalútja az általános választójog nagy ügyének. Az amerikai demokrácia a tengerentúlról nyújt segédkezet és küld erkölcsi, anyagi támogatást a magyar általános választójog ügyének. De e mozgalomnak nemcsak a magyarországi politika szempontjából van nagy jelentősége, hanem az amerikai politikai élet szempontjából is. Az amerikai magyarság óriási, túlnyomó tömegei eddig politikai életet nemigen éltek; az amerikai munka sebes és kimerítő üteme, a hazaiakhoz képest hihetetlenül magas munkabérek előidézte dollármámor, az idegen világban való nehéz elhelyezkedés és egymásra találás: mindez politikai kérdések iránt való teljes közömbösséget keltett bennük. Ez az első nagyszabású, elvi célokért folyó politikai mozgalom, amelybe az amerikai magyarság belesodródott, s amelynek kikerülhetetlen következménye az lesz, hogy a magyarországi általános választójogért küzdő és iránta érdeklődő amerikai magyarság törődni kezd majd az amerikai választójoggal is, és élni

kezd majd azzal a már itt kinn meglevő joggal, amelynek otthon való megszerzését írta zászlajára. A politikai közömbösség és tunyaság falait rombolja ez az agitáció, s ebből a szempontból forradalmi hatásúnak is tekinthető. Magyarországból erkölcsi és anyagi javakat nem hoz magával ide a paraszt és a munkás. De a magyar élet átka: a műveletlenség, szegénység, alázatosság és jogtalanság nyomai mélyen bele vannak rögzítve idegrendszerébe és gondolkodásába, s ezek meggátolják, hogy az itteni nagyobb *politikai* szabadságokkal élni tudjon. Bármilyen furcsa, de mégis úgy van, hogy az itt élő magyarokat – még a szocialista munkásokat is – jobban érdekli a magyarországi politika, mint az itteni, s őket csak a magyarországi eseményeken keresztül lehet bekapcsolni az amerikai politikai életbe. Ez a mostani agitáció erre való kísérlet, s így nemcsak a magyar, hanem az amerikai politikának is jelentős mozzanata az általános választójogért folyó agitáció.

*

Vasárnap délután, ahogy megérkeztünk New Yorkba, kimentünk egy mulatsággal összekötött népgyűlésre, ahol a beszédek után és beszédek alatt megindult a gyűjtés: ívekkel és körüljárva – tányérozással, csakhogy kalap volt a tányérunk. Magam is, miután mondókámat elmondottam, vettem kalapomat s körüljártam. Ez a gyűjtés volt az első komoly találkozásom Amerikával, s elámultam rajta. Aki adott: csak papírpénzt adott. Ahogy otthon 10 vagy 20 fillért vesz elő gyűjtéskor vagy adakozáshoz az ember: úgy vett itt mindenki dollárt elő. Egy negyedóra múltán 54 dollár volt a kalapomban, s a gyűjtés eredménye azon a napon, ott künn, a majálison, 1600 dollár volt. Itt mindenki kevesli, föl van háborodva és sikertelenségről beszél. De ha otthoni viszonyainkra gondol az ember: munkások és kispolgárok – nem is túl sokan – egy délután 8000 koronát adnak össze. Bizonyos, hogy Budapesten sem a Nemzeti Kaszinó, sem a Lipótvárosi Kaszinó, sem a gazdag emberek valamilyen más gyűjtőhelye nem tudna annyi pénzt ennyi idő alatt összehozni, mint amennyit itt a kispolgári nyári mulatság összehozott. A dollárok, amint a kalapomba hullottak, azt mondották: ebben az országban sok, nagyon sok pénz van, s ebből eljut valami a munkásokhoz, a dolgozó osztályokhoz is.

*

Persze, az a fölfogás, hogy Amerika paradicsom, hogy az ígéret földje, hogy itt a sült galamb mindenkinek a szájába röpül – szerfölött helytelen, s már a New York-i magyar munkássággal való első összetalálkozásom figyelmeztetett erre.

Július 4-én érkeztünk New Yorkba, amely nap nemzeti ünnepe az Egyesült Államoknak, olyasféle, mint július 14-e Franciaországban, március 15-e Magyarországon. Útikönyvek és Amerikában járt írók erre a napra valami nagy fölfordulást, a jókedv és a pajkosság tobzódását ígérik be, nagy népünnepélyeket, amelyek Amerikában mindig őrült lövöldözéssel járnak. Az utolsó tíz esztendőben ezen a napon több mint 1700 halálos és 40 000 kevésbé súlyos baleset történt az Egyesült Államokban. Ilyen módon ünnepli Amerika állami függetlenségének, Angliától való elszakadásának ünnepnapját. Nagy csalódás várt azonban a július 4-én New York-parkban partra lépőre.

A város halott volt, s az útikönyvekben beígért nagy lövöldözésnek és életveszélynek is semmi nyoma. Kérdezősködésemre tudtam csak meg, hogy három esztendő előtt, éppen a töméntelen áldozat miatt, törvénnyel tiltották meg a zajos és pusztító ünneplő módot – s ez meg a nemzeti hagyományokra általánosan járó rossz idők tették New Yorkot halott várossá július 4-én. Ámde a népgyűlési szónokoknak ez a Baedecker-ismeretük alkalmas kiindulópontul szolgált, s a beszédekben sok szó esett az *amerikai szabadságról.* Tagadni nem lehet, hogy ilyesmi van, s ha különösen Magyarországról jön az ember, akkor ezt a rendőrtelen, az állampolgárral nem törődő szabadságot igen nagynak is láthatja az ember. De csak a hirtelen érkezett ember érzi mámorát: a már megszokott, megmelegedett, gondolkozni kezdő munkás az *amerikai szabadságban* is fölismeri a polgári állam szabadságát, amely korlátozott és amely a rettenetesen egyenlőtlen vagyonmegoszlás mellett éppen olyan illúzió itt, mint a polgári demokrácia más államaiban. A beszédek után, amelyekben hol élesebben, hol tompábban, de valahogyan mindegyikben szó esett az amerikai szabadságról, Amerika szabad földjéről stb., a jelenlevőkkel elbeszélgetve, sokszor hallottam a gáncs, a bírálat és elégedetlenség szavát. – „Ne nagyon dicsérjék az urak az amerikai szabadságot, mert mi, akik itt élünk, nem nagyon sokat érünk el vele. Gondoljanak a coloradói munkásmészárlásokra[2], a korrupcióra, amely mindent elfojt és letipor, s amelyhez a Lukács–Tisza-rendszer panamái otthon csekélységek, s ne emlegessék sokat az amerikai szabadságot. A munkás itt is rabszolga, csak a lánca hosszabb és az ennivalója több." Ilyen és efféle sza-

vak, amelyeket szocialistáktól és nem szocialistáktól hallottam, már az első pillanatban ráirányítják a szocialista szemét arra a tényre, hogy a kapitalizmus legnagyobb és legfejlettebb államában vagyunk.

*

Az agitáció üteme, amelyet itt csinálni kell, amerikai: automobilból vonatra, vonatból hajóra, hajóból vonatra, vonatból automobilba – s két ilyen forgalmi eszköz közé mindig egy népgyűlés van beékelve. Eddig olyan nap még nem volt, amelyen három beszédnél kevesebbet mondtam volna, s kevés, a szocializmus eszméi iránt olyan fogékony hallgatóságot láttam, mint amilyen az az amerikai magyar munkásság, amelynek hatalmas tengerében kisebb-nagyobb szigetenként úszkálnak az aránylag számra nézve csekély, de politikai befolyásra és elevenségre, agitációs erőre nézve döntő erejű magyar szocialisták. Amit a „Kommunista Kiáltvány" a kommunisták föladatává tesz, hogy ott, ahol kisebbségben vannak, legyenek a mozgalom hajtóerői, az az élesztő, amely erjedésbe hozza az egész tömeget: ezt a munkát a mostani agitációban kitűnően végzik el amerikai magyar elvtársaink. Mindenütt ők vezetik és terelik a mozgalmat a demokratikus eszmék medrébe. A munkások – mert belőlük kerül ki a gyűlések teljes hallgatósága – valósággal szomjúhozzák, mint az anyaföld az esőt: a politikai agitáció szavát, és zsebük épp olyan nyitott, mint eszük és lelkük. Milyen kész és nagyszerű anyaga van itt a szocialista pártnak s milyen fejlődési lehetőségei!! Ha ezt látja az ember, hogy mik lehetnénk és miknek kellene itt lennünk, s ha látja a barikádokat, amiket végső soron az otthoni elnyomatás erői építettek bele ezeknek a testvéreinknek a lelkébe, ha érzi a szemellenzőket, amelyeket ezek a munkások és proletárok magukkal hoztak szülőföldjükről: elszorul a szíve és szörnyű keserűség fogja el. Az agitáció négy első napja – szombattól keddig – 6500 dollárt, vagyis 32 500 koronát hozott, s mindenki azt állítja, hogy a gyűjtés szempontjából ez a legrosszabb vidék. Igaz, az általános választójog igen fontos és nélkülözhetetlen fegyvere a munkásság fölszabadításának, de miért van annyi átöröklött és ősi fék a munkásokban, hogy ennyi áldozatkészség itt csak akkor fakad ki a lelkükből, amikor mások, nem az ő véreik, nem osztályostársaik kérik azt. Ez eddig a legszomorúbb színfoltja annak az egyébként nagyszabású képnek, amelyet a választójogi mozgalom első négy napja a szocialista szemlélőben keltett.

Népszava, 1914. július 22.

[1] Károlyi Mihály néhány függetlenségi párti képviselővel és Kunfi Zsigmonddal 1914. június végén az Egyesült Államokba indult, hogy az ott élő magyarságot megnyerje Magyarország demokratikus átalakítása, az általános választójog ügyének, és egyben olyan kapcsolatokat is keressen, amelyek segítségével lazítani lehetne az ország egyoldalú németorientációján. A nagy erkölcsi és anyagi sikerrel indult körutat a világháború kitörése megszakította. Kunfi Hollandián át 1914. augusztus 21-én érkezett haza Budapestre, Károlyi Mihálynak és kíséretének – kéthónapos franciaországi internálás után – október 1-én sikerült visszatérnie.

[2] A coloradói bányászok tömegsztrájkjának véres elfojtása 1914 tavaszán Ludlow közelében.

A HÁBORÚ PROBLÉMÁI

OKOK ÉS CÉLOK A HÁBORÚBAN

Az emberek, elsősorban a szociáldemokraták szenvedélyes érdeklődését két kérdés izgatja. Valóban kikerülhetetlen volt-e ez a rettenetes öldöklés, amely az európai emberiség színét-virágát kaszálja el, amely elgondolhatatlan tömegű gazdasági, művelődési és érzésbeli értéket pusztít el, s amely Európa legyőzhetetlennek hitt erkölcsi, politikai és forradalmi erői ellenére elkövetkezett, hogy sokakban megrendítse a haladás értékébe és főképpen igazi lehetőségébe vetett hitet? Ez az egyik kérdés, amelyre a háborús sajtószabadság idején kielégítő feleletet adni nem lehet, mert ez a társadalomban működő békés és háborús irányzatok teljesen kimerítő és elfogulatlan elemzését tenné szükségessé. A háború a világ mai és majdnem minden eddigi rendjének eleme volt, éppoly általános kategóriája a társadalmi történésnek, mint az elnyomatás, a más számára végzett ingyenmunka, kizsákmányolás, amelynek egyébként csak egyik különös esete. A háború kikerülhető voltának vagy kikerülhetetlenségének kérdése tehát az egész mai társadalmi rend alapjainak és a benne ható erőknek megvizsgálása útján volna eldönthető. Clausewitz mondását, amely szerint „a háború az állampolitikának – más eszközökkel – való folytatása", a háború legkitűnőbb meghatározásának tartom. A háború valóban az államélet lényegét és a társadalom történetét alkotó osztályharcnak gigászi méretekben való folytatása, éppoly fontos alkotóeleme mai társadalmi rendünknek, mint a bérmunka, börtön, alkoholizmus vagy prostitúció. Szükségességének elismerése azonban nem jelent elvi helyeslő hozzájárulást: a tényítélet és az erkölcsi ítélet egymástól szerfölött különböző dolgok. Állíthatom, hogy a rossz táplálkozás, túlmunka és bűzös odúkban való lakásnak elkerülhetetlen velejárója a tuberkulózis: de ezzel még korántsem állítottam azt, hogy a tuberkulózist minden emberi életforma kívánatos elemének tartom.

Ha a feudális és kapitalista társadalmi rend háborúnemző végzetében hisz valaki: ezzel nem a háborút recipiálja, hanem a feudalizmus és kapitalizmus megszüntetésének szükségességét bizonyította újabb, mindennél hathatósabb érvekkel. Az állampolitika – előzmény, a háború a logikus következmény: azért olyan furcsa és illogikus, amikor oly emberek, akik ezt az előzményt támogatták, szemére vetik a szocialistáknak, hogy miért nem hárították ők (ti. a szocialisták) el a következményt. A szo-

cializmusnak minden más elmélettel szemben való felsőbbsége abban állott, hogy ezt az összefüggést világosan látta; a háború miatt panaszkodó és káromkodó embereknek reménytelen elméleti elmaradottsága abban rejlik, hogy még ma is csak a háborút nem akarják, ellenben nincsen szavuk a bérmunka, magántulajdon, osztályuralom, sovinizmus, papi birtok, államegyház, polgári törvénykönyv, nagytőkés sajtó, védővám, analfabetizmus, fegyverkezés, alkoholizmus, gyermekmunka, főrendiház ellen, amelyek poligám nászának gyümölcse a háború...

Az emberi gondolkodás az ok kezdő- és a cél végpontja közé van beékelve. Amilyen nyugtalanul dúlja mindannyiunk eszét a háború kauzalitásának, okozatiságának kérdése, a nagy miért: éppúgy zavarja a teleologikus, a célokat kereső szempont: mi célja, eredménye, hivatása van a háborúnak?

Mi célja van a háborúnak? Minő szerepet és működést tölt be a társadalom, a nemzetek életében? Ha már ránk szakadt és el kell tűrnünk, milyen lesz a háború után a világ képe, milyen az élet? S mivel az egész szocializmus egy feltevésen, kanti gondolattal: a gyakorlati észnek egy posztulátumán is épül, azon ti., hogy a társadalmi életben van haladás, és ez a haladás kerülő utakon, nagy vargabetűkkel, de föltétlenül a több szabadság, nagyobb jólét, mélyebb műveltség, több öröm, teljesebb életlehetőségek megteremtésében áll a nép túlnyomó nagy többsége számára: – a háború okozatos szemlélete mellett nem kevésbé izgat bennünket az a kérdés, van-e valami célja?

Természetes dolog, hogy olyan eseménynek, amely az emberiséget egész történetén végigkíséri, a gondolkodók iparkodtak is valami szerepet kijelölni a történelemben. Bölcsészek és teológusok, természettudósok és közgazdászok vetélkedve magyarázták a háborút, iparkodtak kijelölni a célt, amelynek megvalósítására szükséges a háború. Herakleitoson, a Lassalle nagy könyve révén a munkásmozgalom irodalmában sem egészen ismeretlen nagy görög bölcsészen kezdve, aki szerint a „háború minden dolgok atyja", egészen a magyar iskolai történetkönyvekig, amelyekben a magyar nemzetnek „istentől rendelt hivatásának" tanítják a törökök ellen való évszázados küzdelmet; Malthustól Darwinon keresztül egészen Steinmetzig, akik az egyének vagy államok, népek vagy osztályok létért való küzdelmében a természetes kiválasztás nélkülözhetetlen fegyverének tanítják a háborút, amelynek az a célja, hogy az alkalmasabb fönnmaradását biztosítsa és a kevésbé életrevalót tűzzel és vassal kiirtsa; Moltkétől egészen Bernhardiig, akik az erkölcsi föl-

emelkedés iskolájának hirdetik a háborút, az önzetlenség, önfeláldozás, bátorság, kötelességtudás nagy tanfolyamának, amely nélkül a nemzetek az önzés pocsolyájában elzüllenének – nagy írók, gondolkodók egyformán keresték a háború igazolását ama célok föltüntetése révén, amelyek nélküle nem valósulhatnának meg.

Ámde a háborúnak mindezek az elmélkedői ugyanazt a hibát követték el: a gazdálkodás és művelődés valamennyi fokán álló társadalom háborúját ugyanavval a céllal akarták megmagyarázni. Csakhogy amint a háborúk okait kutató vizsgálódás nem magyarázhatja meg „a" háborúk okait, hanem minden korszakban külön kell azokat a társadalmi erőket felmutatnia, amelyek az erőszak alkalmazására vezettek: éppúgy minden egyes háború, céljai feltárása szempontjából, egyéni kezelést igényel.

A szocialista megtanulta azt, hogy ezeket a célokat ne azokban a szavakban és vallomásokban keresse, amelyeket a történelem színpadán ágáló politikai színészek – a politikusok – ilyenekül megjelölnek, hanem azokban az erőkben, amelyek az eseményeket és velük együtt a célokat is felszorítják, kipréselik a társadalmi élet talajából, elsősorban a szó legtágabb értelmében vett gazdasági életből. Tudjuk, hogy a francia forradalom céljául elmélkedők és politikusok a szabadság, egyenlőség, testvériség uralmának megvalósítását tűzték ki: de azt is tudjuk, hogy ennek a nagy külső és belső háborúnak a feudális osztályok hatalmának megtörése és a polgári osztály hatalomra juttatása volt a célja. Ily egyszerű és köztudomású tényre gondolva, semmi hitelt sem adhat a csak valamennyire is gondolkodó ember mindazoknak a célkitűzéseknek, amelyeket a mostani háború kitörésekor a két szemben álló táborból hallottunk. Az entente háborújának éppoly kevéssé célja a gyengék védelme és a szerződések szentségének biztosítása, mint ahogy a közép-európai hatalmak háborújának sincsen semmi köze a szabadsághoz vagy az erkölcshöz. Ha történelmi példákból lehet következtetni, akkor azt mondanók, hogy a háború utáni Európa épp annyira lesz a háború kitörésekor hivatalosan hirdetett célok megvalósulása, mint amennyire volt a francia burzsoázia uralma a szabadság, egyenlőség, testvériség országa, vagy mint amennyire volt az 1866-os és 1870-es évek háborúiból kikerült bismarcki militarista, junker és kruppi német birodalom a Fichték[1] szabad német állama.

Bármennyire különbözzenek is, a haladás elért fokát véve mértékül, a hadviselő államok: valamennyit területi érdekek vitték háborúba; az egyik területet akar szerezni a másiktól, a másik meglevő területét védi

„preventív" háborúval a másik ellen. A földműveseknek sokszor bírált „földéhsége" itt gigászi nagyságban keres kielégülést – de nem a föld megművelői, hanem birtokosai számára. Az angol és orosz világbirodalom közé beékelve kialakulni készül a harmadik nagy világbirodalom, amelynek a másik kettőtől eltérően Európában van a súlypontja, területe és lakossága. A háború mai pillanatában senki sem ítélheti meg, eléri-e ezt a célját a háború, avagy pedig eme összenőni készülő nagy terület szétdarabolása lehetetlenné teszi-e ennek a német hegemónia alatt álló új világbirodalomnak kialakulását. Ezt a célt oly eszközökkel próbálják még elérni az államok, és oly eszközöket alkalmaznak a szemben állók ennek meggátlására, amelyek szükségképpen mélyreható változásokat idéznek föl az emberiség életében. Ezek a változások a háború következményei lesznek ugyan, de annak befejezte után úgy tűnnek majd föl, mintha a háború céljai lettek volna; s valójában célok is, csakhogy nem kívülről, az ember célokat kitűző és célokat kereső gondolkodó szervének az eseményekre mintegy ráerőszakolt céljai, hanem belső, immanens célok, amelyeknek céltermészete éppen megvalósulásuk tövises és bizonytalan útján derül csak ki. S azért, ha a háború céljait keressük: tulajdonképpen a háború következményeire kell gondolnunk, mert gondolkodásunk számára ezek a következmények lesznek a célok.

Világos, hogy a háború következményei rengetegek, kiszámíthatatlanok. Ha tájékozódni akarunk, akkor bizonyos szempontok szerint meg kell próbálni rendet teremteni közöttük. Amint Pasteur a kísérletet természethez intézett értelmes kérdésnek nevezte és hangsúlyozta, hogy nem kaphatunk értelmes feleletet, ha nem kérdezünk értelmesen: úgy az események ily rettenetes tömkelegében is csak akkor tudhatunk eligazodni, ha bizonyos előre feltett szempontoktól, majdnem azt lehetne mondani, elfogultságoktól vezettetve, vetjük föl kérdéseinket.

A modern emberiség haladása és boldogulása az én szememben a szocializmus megvalósulásától függ. Gazdasági, művelődési, politikai és erkölcsi programja száműz, az emberi lehetőség határain belül, minden szociális okokból, az állam és társadalom helytelen berendezéséből fakadó bajt. A háborúval mint a legrettenetesebb méretű társadalmi történéssel szemben is ennek a tudományos megismerésen alapuló hitnek nézőpontjából vethető föl a kérdés: közelebb visz vagy eltávolít-e bennünket attól az állapottól, amelyben a szocializmus megvalósulásának összes előföltételei meglesznek? Előmozdítja-e vagy hátráltatja-e a társadalmi haladást, vagyis a szocializmus felé való haladást? Ez az a pas-

teuri szellemben fölfogott „értelmes" kérdés, amelyet a háború jelenségeivel szemben fölvetünk. Tényekről nem beszélhetünk, csak tendenciákról, irányzatokról, amelyek hol párhuzamosak, hol ellentétesek, hol erősítik egymást, hol lerontják egymást, de amelyeknek egymásba kapcsolódásából, kölcsönös módosulásából alakul ki majd a teljes kép. Csak a legszembeötlőbbeket próbáljuk kiragadni és csoportba fogni.

A háború töméntelen oly változást hozott létre, amelynek kettős: haladó és reakciós arculatuk van. De nagyjából egyik vagy másik mivoltuk szembeötlőbb és természetükkel összefüggőbb. Azért szükségképpen erőszakot tesz a tényeken minden csoportosítás, de viszont csak ilyen gondolatbeli erőszak alkalmazásával lehetséges a bennünket érdeklő irányzatok térképét fölvenni, és ha vázlatosan is, de valahogy megrajzolni lefolyásuk útját. Ez alá a két általános és nem pontos csoportfogalom alá sorozzuk be őket: A fejlődés tendenciái és A haladás tendenciái.

A FEJLŐDÉS TÉNYEI ÉS HAJTÓERŐI

1. Háború idején az állam és társadalom legfontosabb szervévé válik a hadsereg. A háború még hatványozottan megnöveli a hadsereg jelentőségét. De nemcsak megnöveli, ami egymagában csak a reakciót erősítené, hanem gyökeresen átalakítja, demokratizálja. A nagy tömegek, amelyekből a modern hadsereg áll, szükségképpen szétvetik azokat a kereteket, megmásítják azt a szellemet, amely a hadsereget a kíméletlen belső osztályuralom szervévé teszi. A háborúban álló hadsereg jóformán a teljes fegyverviselésre alkalmas férfinépességet magában foglalja, s ebből a szempontból megközelíti a demokráciának régi követelését: a nép fölfegyverzését. A háborúban álló mai hadsereg valóban a fegyveres nép. A kiképzés ideje 8—12 hét között változik. Ennyi katonai kiképzés után alkalmasnak tartják már a katonát arra, hogy a hadsereg legfőbb militarisztikus hivatását: a háború viselését jól el tudja látni. Mármost vagy azt kell mondani, hogy a katona 10—12 hét után csakugyan alkalmas arra és megtanult mindent, ami a sikeres hadakozáshoz szükséges, s ez esetben igen nehéz lesz a háború után visszatérni a régi szolgálati időkre. Vagy pedig a hadvezetőségek a háború után, a hosszú katonai idő fönntartását követelve, kénytelenek lesznek azt a vádat elviselni, hogy a katonailag ki nem képzett, tehát védtelen emberek millióit küldték az ellenség tüzébe. Rövid katonai szolgálati idő, amely elegendő a hadakozáshoz szükséges ismeretek elsajátítására, de nem ele-

gendő a militarisztikus szellem beoltására, fontos követelése volt mindig a demokráciának. Ha szervezetében nem is, de összetételében és kiképzése módjában a háborús hadsereg nagy lépés a haderő demokratizálása felé.

A hadviselésnek még van egy eleme, amely fontos lehet ebből a szempontból. A tengeralattjáró hajók háborúja a dreadnoughtok[2] ellen valószínűleg új, olcsóbb utakra tereli a tengeri fegyverkezést. A szárazföldi háború pedig azzal a tanulsággal kínál, hogy a nagy és költséges várak semmi védelmet nem adnak; a lövészárkok ellenben leküzdhetetlen akadályai az előnyomulásnak. Antwerpen, Maubege, Liège összeomlott a német támadás előtt, amely azonban több hónap óta mozdulatlanul áll a lövészárkok és sövénykerítések gátja előtt. Ha a fegyverkezésben a dreadnought helyére az olcsó tengeralattjáró, a vár helyére a kevés költséggel járó lövészárok kerül mint a védekezés leghatalmasabb fegyvere, ez nemcsak a szegény nemzeteket teszi ugyanolyan ellentálló képessé, mint a gazdagokat, hanem csökkenti a nagytőkének érdekeltségét is, és ezzel a nagytőkét kevésbé harciassá teszi. A háború egy bizonyos tekintetben megteremtette azt az új hadsereget, amely a demokrácia eljövetelének múlhatatlan föltétele.

2. Ha a háború új hadsereget teremtett, bizonyos vonatkozásokban azt is lehet mondani, hogy új gazdaságot is teremt. Megmutatta, mily nagyfokú alkalmazkodóképesség van a modern iparban; mennyire át tud alakulni a társadalom szükséglete szerint az ipar. S ezzel reményt adott arra, hogy amint most a szó valódi értelmében ágyúkat gyártanak ott, ahol azelőtt ekéket vagy szerszámokat készítettek, úgy majd a béke és kultúra céljaira is föl lesz használható az egész nagy modern ipari szervezet, amely már békében is főképpen a hadsereg céljaira, számára dolgozik. A háború azonfölül bebizonyította, hogy a gazdaság magára hagyatva, a szabad verseny és egyéni önzés törvényeit követve, nem éri el teljesítőképességének tetőpontját, és amikor a maximumot várják tőle, akkor az egyéni versenyt korlátozni kell és ki kell küszöbölni, és az egyéni érdekek szabályozó erejének helyére a közösség érdekeit kell, akár kényszer erejével is, diadalra juttatni. A háborúban a hadviselő államok, főképp Németország, az államszocialisztikus rendelkezéseknek egész tömegét voltak kénytelenek életbe léptetni. A szervezetlen fogyasztást meg kellett próbálni szervezni. A maximális árak, a gabonamonopólium, a fogyasztás adagolása mind ezt a célt szolgálta. Természetes, hogy ez nem szocializmus, mert a szervezés a fogyasztásnál kezdődött és nem a termelés-

nél, holott szervezett fogyasztás és anarchikus termelés nem férnek össze egymással, vagy legalábbis nem teremtenek kívánatos és a közösségre hasznos állapotot. Továbbá az is világos, hogy a szabad versenyt oly módon és oly időpontban korlátozták, amely az uralkodó osztályok érdekeinek megfelelt, s a kisajátítást azzal, hogy a föld helyett csak annak termékére korlátozták, ideiglenes és átmeneti értékűvé tették. Ha Bernard Shaw írhatott könyvet „Szocializmus a milliomosok számára" címmel: akkor azt is lehet mondani, hogy a háborús kormányok szocializmust találtak ki a földbirtokosok számára. De bármennyire rajta van is – különösen nálunk – mindezeken az intézkedéseken az uralkodó osztályok érdekeinek kímélésére való törekvés: mégis igazságtalanul ítélik meg ezeket az intézkedéseket azok, akik nem látják meg bennük a szervezés és szocializálás erőit, amelyek végrehajtóik akarata ellenére is rendet próbálnak teremteni a szabad verseny és egyéni önzés erőitől zátonyra sodort társadalomban. Ha elgondoljuk, hogy ugyanezeket a rendszabályokat oly kormányok léptetik életbe, amelyek nem a nagytőkések és földbirtokosok, hanem a munkások, kispolgárok és földmívesek politikai ellenőrzése alatt állanak, akkor rögtön belátja mindenki, hogy ugyanezt a keretet egész másfajta tartalommal lehet ellátni. Ha a kartellek és trösztök nagy történelmi hivatása a termelés szervezése volt, akkor a háborús államszocializmus fontos lépést jelent a fogyasztás szervezése és szocializálása felé. Ily értelemben lehet mondani, hogy a háború az új hadsereg mellé elveti az új gazdaság csíráit is.

3. Botorul gondolkodik az, aki azt hiszi, hogy az uralkodó osztályok a háború befejezése után háladatosságból a nép iránt, amely megvédte az államot, politikai jogokat adnak a népnek vagy gazdasági fölemelkedését lehetővé fogják tenni. De azért az a nagy szemléltető tény, hogy az államok, mégpedig a demokratikusak csakúgy, mint az arisztokratikusak, a világgazdaság mai fejlettsége, a hadseregek mai nagysága mellett csak a nép egyetemének erejével tarthatók fönn, éreztetni fogja hatását a politikai életben, a gazdasági küzdelemben is. A régi politikai osztályuralom ideológiai érvekkel való védelme sokkal nehezebb lesz, mint amilyen azelőtt volt. A népet, amelynek fiai milliószámra véreznek el a csatatéren, amelynek fiait már zsenge korban fegyverrel látják el és elküldik meghalni a „hazáért", nehezebb lesz távol tartani a szavazás és tanácskozás színhelyeitől. Azonfölül mindazok, akik valóban hittek a nép politikai megbízhatatlanságáról terjesztett reakciós legendáknak s akik az államot oly nagy értéknek tartották, hogy sokszor gazdasági

osztályérdekeik ellenére is, pusztán az állam kedvéért szegődtek a konzervatív pártok zászlói alá, ezt az ürügyüket elveszítik. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy nemcsak a szociáldemokrata mozgalomnak vannak *Mitläuferei*,[3] hanem a konzervatív és imperialista pártoknak is. Ezeket a tulajdonképpen sajátos osztályérdek nélkül való, de erősen etatista rétegeket a háború tapasztalatai a demokratikus és szociális reform pártjára terelhetik.

4. A fenti értelemben fölfogott új hadsereg és új gazdaság mellé a háború lélektani szempontból új népet is fog teremteni. Engels írta egyszer, hogy az a nép, amely mindig csak rúgást kap és mindent eltűr, nem éppen alkalmas arra, hogy a szociális forradalom végrehajtója legyen. A háború töméntelen ősi, harcias, verekedő ösztönt hív életre résztvevői lelkében. Az erőszak kíméletlen alkalmazása, a vérontás, a pusztítás, az akaratnak fegyveres erővel, erőszakkal való rákényszerítése a másik félre, nem múlhat el lélektani szempontból nyomtalanul azok fölött, akik az erőszakot alkalmazzák. Azok a munkások, akik 150 lépésről rohamot intéznek tüzet és halált okádó fegyverek ellen, hazajövet is aligha lesznek ugyanazok a békés emberek, akik azelőtt voltak. Nem valószínű, hogy azok, akik rátámadtak életük kockáztatásával oly emberekre, akik nem nekik, hanem legföljebb uraiknak és államuknak ellenségei, elszaladjanak majd akkor, ha százan vagy ezren szembetalálják magukat tíz vagy tizenöt lovas rendőrrel. Azok, akik az állam területi épségének védelmében megtanulták életüket kockáztatni, valószínűleg vakmerőbbek és kockázatot inkább vállalók lesznek akkor, ha saját érdekeikről, ha sztrájkokban nagyobb munkabérekről vagy politikai tüntetésekben saját jogukról vagy az olcsóbb megélhetésről lesz szó. Valószínű, hogy az eljövendő esztendők politikai és gazdasági mozgalmaiban az erőszaknak nagyobb szerepe lesz, mint amekkora a múltban volt, amikor az erőszak alkalmazói majdnem kivétel nélkül az uralkodó osztályok és a hatalom birtokosai voltak. Ha ez a lelki fejlődés, a fölülről és alulról alkalmazott erőszaknak ez az összetalálkozása haladásellenes erő is közvetlenül, végső soron mégis elő fogja mozdítani a társadalmi fejlődést, mert az erőszak kiküszöbölésére fog vezetni, nem oly módon, hogy az alsóbb osztályok lemondanak jogos igényeik érvényesítéséről, hanem oly módon, hogy a felsőbbek lesznek kénytelenek lemondani jogtalan igényeknek erőszakos eszközzel való diadalra juttatásáról.

5. Új hadsereg, új gazdaság, új nép mellé megteremti a háború az új nő mintáját is. A háború a férfiak oly óriási tömegét vonja el a munkától,

hogy a nők és gyermekek munkája nélkül a társadalmi élet folytatása lehetetlenné válnék. A mezőgazdasági termelés, amelynek igazi fontosságát most a legelvakultabbak is látják, jóformán tisztára a nők munkája révén válik lehetségessé. Az ipari munkának számos területére szintén behatol a női munka. A behívottak családtagjainak állami támogatása oly csekély, hogy a megélhetés csak a nők munkaerejének felhasználása útján lehetséges. A háborúban annyi férfi pusztul el, hogy töméntelen lesz ama családok száma, amelyben a kereső munkát nők lesznek kénytelenek végezni. A beteg, béna, megrokkant, testi egészségükben és teljesítőerejükben lezüllött férfiak számát rendkívüli módon megnöveszti a háború. Mindez szükségképpen fontosabbá teszi társadalmi szempontból is a női munkát, amelyet a háború és közvetlen hatásainak elmúlása után sem lehet majd visszaűzni a gazdasági és politikai jogtalanság régi háremébe. Ha a politikai agitáció eddig kevés sikert ért el azon a téren, hogy a nőket a politikai életbe bevonja: a férjüket elveszített özvegyek, a férfihiány miatt pártában maradt hajadonok, a gyermekeiket sirató anyák fájdalmuk és személyes veszteségeik mindennél hatalmasabb agitáló erejével győzetnek meg majd arról, hogy milyen mélyen nyúlik bele a politika az egyes ember életébe. Ha fölismerik majd, hogy a férjeiket és fiaikat elrabló háború nem más, mint az állam politikájának logikus folytatása: családjuk, férjeik és fiaik védelmére részt fognak kérni a politikából. Ily módon egyengeti a háború új asszonytípusnak kialakulását.

6. Az ipari termelésben senki sem vonja kétségbe a nagyüzem fölényét. A mezőgazdaságban e kérdés vitás. A háború, bárminő lesz is kimenetele, nagy államszövetségeket fog teremteni, és az állami élet területén a nagyüzem elvét juttatja majd diadalra. Bárminő lesz is a kialakulandó nagy államszövetség belső szerkezete, tagjainak vagy alkotóelemeinek egymáshoz való viszonya, valószínű, hogy a háború jelentős lépés lesz az Egyesült Európai Államok eszménye felé.

7. A háború ellentétben van politikai és erkölcsi eszményeinknek jóformán mindegyikével. A diplomácia és a hadsereg a hivatalos uralkodó felfogás szerint arra valók voltak, hogy a békét biztosítsák. Ezt a munkájukat oly rosszul végezték, amily rosszul csak egyáltalában végezni lehet. Az egész társadalmi rend, amely szükségképpen a háború katasztrófájába torkollott bele, töméntelen ellenségre tett szert, mert mindazok, akik fönntartásában közvetlenül nincsenek érdekelve, kénytelenek fölvetni azt a kérdést, vajon nem lehet-e a technika, a munka és művelődés mai magas színvonala mellett oly szervezetet adni a társadalomnak, amely az

életet és javakat pusztító effajta szerencsétlenségeket kiküszöböli? A szocializmus tudományos elmélete, politikai gyakorlata, nemzetközi szervezete a maga ki nem épültségében is megmutatja annak a társadalmi szervezetnek lehetőségét, amely a háborút lehetetlenné teszi azáltal, hogy fölöslegessé teszi. A vérrel öntözött harcmezőkről, a fájdalom, gond és nélkülözés meggyötörte otthonokból, elgondolhatatlan kultúrértékek, gazdasági javak, emberéletek pusztulásának színhelyeiről óriási tömeggel áradnak ki majd azok az erők, amelyek a társadalomnak új alapokra való fölépítését nemcsak óhajtják, hanem lehetővé is teszik.

SEREGSZEMLE A REAKCIÓ ERŐIN

1. A háború a gazdasági életnek gyökeres átalakulásával jár. Ennek az átalakulásnak némely tényezői a haladást szolgálják, és oly társadalmi rétegeket erősítenek, amelyek előreviszik az emberiséget. Más gazdasági átalakulások viszont nehezék gyanánt működnek, és vagy megakasztják, vagy legalábbis nagyon meglassítják a haladást. Ezek között a hatások között első hely illeti meg a drágaságot. A drágaság az életszínvonal általános leszállítására kényszeríti a nagy tömegeket. A művelődés, fényűzés és kényelem költségvetése az első, amely áldozatul esik. Kenyér kell, könyv és újság nem kell: ez a drágaság első egyetemes hatása. A táplálék minőségét egy bizonyos fokon túl csökkenteni csak az általános életerők rovására lehet. A háborús drágaság rosszabb táplálkozás révén csökkenti a teljesítőképességet, aláássa az erőt és kezdeményező szellemet, fejlődésében támadja meg a jövendő nemzedéket is. A mezőgazdasági termékek drágulása elsősorban a városi fogyasztókat, tehát a politikai és társadalmi haladás iránt legfogékonyabb rétegeket támadja meg testi és szellemi erejükben. De ugyanakkor megnöveli a mezőgazdasági termelők általános gazdasági erejét, mert a drágaság a *vagyon oly természetű eltolódásával jár*, hogy a falut gazdagítja a város rovására. Mint mezőgazdasági árutermelő, akinek a magas árakból haszna van, főképpen a nagy- és középbirtokos jön számba. Ezeknek az osztályoknak, amelyek amúgy is fontosságukat túlhaladó politikai hatalom birtokában vannak, hatalma a drágaság folytán gazdaságukkal egyenes arányban növekszik. Az űr város és falu, termelő és fogyasztó között nagyobb lesz, a város szegényebb es hatalom nélkül valóbb, a falu gazdagabb és hatalmasabb lesz a jövedelmeknek és vagyonoknak a magas élelmiszerárak következtében előálló vándorlása folytán.

2. A város általános elszegényedése azonban csak az alsó és középosztályra vonatkozik. A háború a városi gazdagokat még gazdagabbakká teszi. A vagyonnak és jövedelemnek csak egy része vándorol ki a falvakba, másik része a nagytőkések, bankok, vállalkozók, hadseregszállítók, bakancsbetyárok, posztócsalók és egyéb hazafiak pénzesszekrénye felé áramlik. Az apró vállalatok ezrével pusztulnak, a nagyok, alkalmazkodva a háborús konjunktúrához, óriási nyereségekre tesznek szert. A *vagyon- és jövedelemkoncentráció* óriási lépésekkel halad előre a háború tartama alatt. A háborús gazdaságnak ez a vonása hasonlít a válságok hatásához, és ugyanazokat a gazdasági és politikai eltolódásokat is eredményezi, mint az egész világra kiterjedő nagy válságok. Amint az élelmiszerek drágasága, növelvén a földbirtokosok gazdaságát, megnöveli ezzel együtt politikai hatalmukat: a vagyonkoncentráció is még nagyobbá teszi a modern kapitalista társadalmakban amúgy is túl hatalmas *pénzoligarchiák* politikai és társadalmi befolyását. A háború megnövelte gazdaságára támaszkodó nagybirtokos és nagytőkés osztály a legkíméletlenebb ellenállást fogja kifejteni az állam demokratikus reformjainak és a gazdaság szociális szellemű átalakításának minden kísérletével szemben. A drágaság és a vagyonkoncentráció méhében oly óriás méretű *osztályharcok* szunnyadnak, mint aminő gigászi méretű az a háború, amely most dúl a világon.

3. A föld és tőke oligarchiájának háború megnövesztette hatalma egy csomó reakciós társadalmi erővel fog szövetségre lépni, amelyek erejét szintén nagyra növelte a háború. A háború az állam védelmének jelszava alatt folyik, és ezt a védelmet látható formában a hadsereg végzi el. Noha a hadsereg gyökeresen átalakult, ezt az átalakulást a dolog természeténél fogva kevesen látják tisztán. Az uralkodó osztályok mindent el fognak követni, hogy az államhoz való ragaszkodásnak, az *etatista* gondolkodásnak hajlandóságát megerősítsék a tömegekben s az államnak a háborúban végzett megvédését a saját államuk javára használják ki. Azonfölül ugyancsak arra is fognak törekedni, hogy a *militarizmus* szellemét minél erősebbé tegyék és a militarista hadsereg javára hasznosítsák azokat az eredményeket, amelyeket a néphadsereg ért el.

A háború terheit viselő emberek, a rettenetes csapások, az az érzés, hogy a háborút senki sem akarta és mégis elkövetkezett, a fájdalomnak és veszteségnek rettenetes árvize, amely elönti az emberiséget, sok már elhalt vagy pusztulásnak indult *vallásos* érzést támaszt új életre. A gyötrelmeiben szinte tehetetlenül vergődő emberiség egy része minden vigaszt,

minden kábítószert megragad, s az eljövendő idő *a testi és lelki narkotikumokat* nagyon keresettekké fogja tenni. A templomok megtelnek, az alkoholfogyasztás emelkedni fog: a véres vetésből dús aratása lesz a klerikalizmusnak. Ha a háború közelebb viszi az embert a papok isteneihez: el fogja távolítani embertársaitól. A nemzeti és faji gyűlölködés és mindazok a politikai áramlatok, amelyek ebből élnek, a nacionalizmus és antiszemitizmus megerősödve kerül ki a háborúból.

4. 1914. augusztus 5-én nagy óceánjáró gőzös sietett velem az Egyesült Államokból Anglia felé. Drótnélküli táviratok elhozták a döntő események hírét a hajóra, ahol az idegek végső feszültségével vártuk a német–angol kormány sorsdöntő táviratváltásának hírét. Valaki, aki egyáltalán nem ismerte politikai felfogásomat, a következő szavakkal fejezett be egy beszélgetést: „A háború és béke sorsa most a német szociáldemokraták állásfoglalásától függ." Tudjuk, és bizonyítani is lehet, hogy ez a fölfogás a szocializmus és a német szociáldemokraták erejének túlbecsülésén, a reális hatalmi tényezők félreismerésén alapult. De igen el volt terjedve az egész világon, és az a hit, hogy a szociáldemokraták, különösen a németek elég erősek a háború megakadályozására, hogy az erre szükséges akarat bennük a hozzá való erővel párosul: nagy erkölcsi tőkéje volt a szocializmusnak. Ez a hit a háború kitörése következtében összeomlott, s bármily világosan látja is valaki, hogy ennek be kellett következnie, azért a szocializmusnak kétségtelen gyöngülését jelenti e hit pusztulása. Az anarchista és szindikalista irányzatok sokáig próbálnak majd megélni abból, hogy a szociáldemokrata pártok nem tudták beváltani azt, amit sohasem ígértek, hanem amire csak törekedtek. De számolni kell azzal, hogy amíg a jogtalan várakozások és túlkövetelések ábrándjaiból való kijózanodás általánossá lesz, addig sokan fordulnak el majd a szocializmus ügyétől olyanok, akiket nem az osztályérdek vagy a belátás, hanem érzelmi okok vagy felhőben járó eszmények csábítottak a szocializmus táborába.

A HÁBORÚ MÉRLEGE

Ha most a háború haladást elősegítő és gátló tényezőinek egymáshoz mérése alapján meg akarjuk vonni a háború valószínű mérlegét, akkor azt mondhatjuk, hogy az osztályellentéteknek eddig nem képzelt kiélesedése, az osztályharcok terjedelmének megnövekedése, a küzdelem területének kiszélesedése fog minden valószínűség szerint bekövetkezni. Ezek az

osztályharcok kétségtelenül hatalmas erővel viszik majd előre az emberiséget a fejlődés útján, de ezek elkövetkeztek volna a háború nélkül is, csakhogy valószínűleg harcképesebb és életrevalóbb, jobban fölszerelt formában találták volna itt azokat az osztályokat, amelyek ezekben a küzdelmekben az emberiség jövőjéért és boldogulásáért harcolnak.

Szocializmus, VIII. évf. 10–12. sz., 1914/1915. 516–526. old.

[1] Utalás a Johann Gottlieb *Fichte* (1762–1814) német filozófus és követői által hirdetett német nemzeteszmére, amely a függetlenség és szabadság jegyében hirdette az egységes német állam megteremtését.
[2] Lásd az 56. old. 3. sz. jegyzetét.
[3] Politikai életben használatos kifejezés: útitárs.

most szintén belesodródott a háborúba. Merészségnek látszik sajnálkozni az új ellenségen, aki a világöldöklés tizedik hónapjában orvul rajtaüt volt szövetségesén! Valóban, mi sem könnyebb, mint fölháborodni, átkot szórni, gyűlölséget hirdetni, vérbosszút kiáltani. Könnyű és népszerű ez a föladat, hiszen a világtörténelemben – amely oly gazdag árulásokban – alig van példa ilyen meztelen árulásra. Értjük és méltányoljuk azt az általános elkeseredést, amelyet az olasz hadüzenet híre az egész Monarchiában ki fog váltani. De mint szociáldemokraták, akik még e világrengető események közepette sem veszítettük el egy jobb jövőbe vetett hitünket, amelyben a most egymást gyilkoló népek ismét mint az emberiség haladásának zászlóvivői békés tevékenységben fognak együttműködni, kötelességünk fölemelni intő szavunkat a gyűlölség ellen. Jogos a gyűlölet azok ellen, akik ezt az árulást elkövették, az olasz diplomaták, az olasz hadseregszállítók, az olasz uszítók ellen, de nem jogos a gyűlölet a szegény olasz nép ellen...

Ne vessék ellenünkre, hogy az olasz nép kívánta, követelte a háborút! Az a néhány ezer ember, aki az uszító lapoktól fanatizálva, a hatóságok támogatásával háborús tüntetéseket rendezett néhány város utcáin, nem képviseli a 35 milliónyi olasz népet. Az olasz nép dolgozó tömegei éppen olyan békés hangulatúak, mint minden más nép. Az olasz nép nem dühös ellensége a magyarnak, hanem egy szegény, béke idején is nyomorgó, az uralkodó osztály elnyomását nehezen tűrő, tudatlan tömeg.

Mert az olasz nép szegény, Európa legszegényebb népe. Sűrűn összezsúfolva él a kis félszigeten, amelynek lakossága majdnem kétszer annyi, mint Magyarországé. Emellett területének tetemes része terméketlen puszta, ahol csak birkanyájak lelnek sovány legelőre. Még a mi számunkra is ismeretlen a nyomorúságnak az a foka, amelyben Olaszország dolgozó népe él. A föld népe heteken át nem lát egy falat húsételt. Az évi átlagos húsfogyasztás, a gazdag lakosságot beleszámítva, amely naponta kétszer eszik húst, csak *21 kilogramm,* tehát hetenként 40 dekagramm. Cukorfogyasztása fejenként és évenként 2,2 kilogramm, 4 dekagramm hetenként. Dél-Itáliában olyan szegény a nép, hogy még az élethez szükséges sóval is kénytelen takarékoskodni; annyira takarékoskodik, hogy a híres orvosok az ott dühöngő pellagra betegséget az elégtelen sófogyasztásnak tulajdonítják. Egy tányér makaróni, egy maroknyi gesztenye, pár kanál olajos kukoricapolenta: az olasz proletár tápláléka.

Szegény olasz nép! Nincs ország Európában, ahol minden élelmiszer olyan drága volna, mint Olaszországban. Vámok és fogyasztási adók alakjában az állam egész terhét a szegény nép hurcolja. A szegény ország nem terem elég élelmet sűrű lakosságának: a behozatalt a mieinknél is magasabb agrárvám drágítja meg. Egy kilogramm petróleumra 48 fillér, 1 kilogramm cukorra 1 korona, 1 kilogramm kávéra 1,50 korona vám van kivetve. Minden falat kenyér, minden kanál étel után adót fizet az olasz nép.

Szegény olasz nép! Aki valaha látta az olasz proletárok piszkos lakásait, az utcán végig száradó rongyokat, mindazt a szennyet, piszkot és cafatot, amelyet csak a kék égről lesugárzó, mindent bearanyozó napsugár tesz elviselhetővé, megérti, hogy miért Európa egyik legbetegebb népe az olasz. A pellagra és malária kipusztíthatatlanul befészkelték magukat a szegény nép körébe, és ezrével szedik áldozataikat...

Szegény olasz nép! Az élősdiek rettenetes serege szívja ki vérét. Minden föld egy tétlen földesúri osztály birtokában van, amely semmit sem dolgozik, csak a dolgozó népet zsarolja. A földesurakon kívül a hivatalnokok rettenetes tömege – több, mint bárhol a világon – élősködik rajta. Végül ott van a papok rettenetes serege: 57 püspökség, megszámlálhatatlan kolostor és zárda szipolyozza a szegény olasz népet...

A papság, a földesurak és a frissen termett burzsoázia gyönyörű egyetértésben gondoskodnak róla, hogy az olasz nép türelmes birkanyájnak maradjon meg. Népiskola csak a papíron van: *a valóságban a lakosság nagyobbik fele nem tud írni, olvasni, szabad prédája a babonának, betegségnek, háborús uszításnak!*

Nem jól teszik tehát azok, akik az olasz hatalmasok galád cselekedeteiért az egész olasz népet teszik felelőssé. Az olasz nép a szerencsétlen, elnyomott, szegény, félrevezetett nép, amelyet nem lehet és nem szabad vezetőinek cselekedeteiért felelőssé tenni. Ott, ahol a szociáldemokrata tanok igazán gyökeret vertek, Észak-Olaszország művelt nagyiparos városaiban, ott, ahol a munkásságnak van önálló politikai élete, ott az utolsó pillanatig ellentállt a háborús uszításnak, és számos proletár vérével fizette meg, hogy szembeszállt a háborút ordítozó gyülevész proletársággal. A békének ezek a névtelen vértanúi a mi testvéreink, az olasz nép igazi, az uszítóktól meg nem hamisított véleményének kifejezői. És ezeknek a kedvéért, a mi proletártestvéreink kedvéért le kell győzni magunkban a gyűlölet föllobbanását. Nem gyűlölünk, sajnálnunk kell az elbolondított, a háborúért ordítozó, szegény olasz népet!

Népszava, 1915. május 21.

KÖZÉP-EURÓPA[1]

A közép-európai közeledés kérdésének vizsgálatánál irreális feltevésből indulok ki. Ma az irodalomban igen nagy helyet foglal el ez a kérdés, úgy nálunk, mint Ausztriában és Németországban. Minő jelentősége volna azonban a közép-európai közeledés jelszava alatt összefoglalt többfajta törekvésnek, ha *nem volna háború?* Háború nélkül ez az év az ország kereskedelmi politikájának új rendezését tűzte volna napirendre. Az Ausztriával való kiegyezés megújítása kapcsán egész vámpolitikai berendezkedésünk kérdése állana, a belső küzdelmek mellett, közéletünk homlokterében. Az adókérdések mellett a vámproblémák szokták a modern államokban a legnagyobb harcokat felidézni. S valószínű, hogy a jövendő vámpolitika tartalmáért nálunk is heves harc ütött volna ki. Ebben a küzdelemben felvonultak volna egymás után az ellentétes érdekek képviselői: egyrészt a termelőknek és fogyasztóknak gazdasági és politikai érdekképviseletei, másrészt a termelők különféle és sokban ellentétes csoportjai. Valószínűnek látszik, hogy ebben a helyzetben nemcsak a Függetlenségi Párt, de a demokratikus pártok és érdekeltségek is az önálló vámterületnek, vagyis Magyarország iparosodásának jelszavával léptek volna a porondra. A Függetlenségi Pártnak ez régi, közjogi követelése; a Magyarországi Szociáldemokrata Párt pedig 1903-i határozata óta az önálló vámterületnek, vagyis nevelő hatású ipari vámoknak a híve. Ha ennek a követelésnek keresztülvitelére kevés reménység mutatkozott volna, akkor a demokratikus erők előreláthatólag két pontra központosították volna erejüket: az *élelmiszervámoknak és a vasvámoknak* eltörlésére vagy legalább leszállítására. Lehetséges, hogy az ilyenformán hullámzó vámpolitikai harcokba egyesek belevetették volna a közép-európai gazdasági közeledésnek, a Németországgal való vámuniónak jelszavát. De nem hiszem, hogy ez a régi követelés időszerűvé vált volna. A háború 1914-ben tört ki; Németországban is, nálunk is már akkor sokan készülődtek az elkövetkezendő kereskedelempolitikai hadjáratra, de nincsen tudomásom róla, hogy ezekben a készülődésekben bárminő szerepe is lett volna a közép-európai gondolatnak. *Ezt a gondolatot a háború vetette fel,* tette időszerűvé, és hívei közül sokan mint *hadicélt* ajánlják. Magyarországon különös hevességgel Jászi Oszkár iparkodott a közép-európai közeledést a demokrácia hadicélja gyanánt elfogadtatni. Az, hogy a háború tette aktuálissá, ez még nem ok arra, hogy bizalmatlansággal fogadja az ember,

noha kevés dolog van, amire nézve annyi joggal volna már eleve felállítható a kérdés: mi jó jöhet Nazaretből? – mint a háborúra nézve. Ha a közép-európai gondolaton nem volna rajta a háborúnak ez a zamatja, akkor sem kellene megküzdenie azzal a háború ellen irányuló erkölcsi és értelmi ellenérzéssel, amely a háború célja vagy eredménye gyanánt jelentkező politikai megoldásokra is átsugárzik. De ezeknek nem szabad döntő jelentőséget biztosítani a kérdés megítélésénél, hanem tőlük függetlenül meg kell vizsgálni, minő hatása volna e koncepció megvalósulásának a nemzetközi politika, a belső politika, a gazdasági fejlődés ügyére.

A közép-európai gondolat hívei azt állítják, hogy

1. Közép-Európa a béke biztosítéka lesz, mert véget vet legalább Európa egyik részében az államok közötti anarchiának, előmozdítja a világbékét, amelyhez csak mind nagyobb államterületek kialakulása útján juthatunk;

2. Azt állítják, hogy Magyarország *belső politikai életének* hatalmas lendületet adna, közállapotainkat, különösen közigazgatásunkat a német hasonló intézmények színvonalára emelné, kiirtaná a korrupciót és gyorsítaná államunk demokratizálását. Mindezt főképpen

3. ama forradalmasító hatások következtében érné el, amelyek a Németországgal való gazdasági közösségből sarjadzanának ki. Magyarország gazdasági haladása mezőgazdaságának fejlődésétől függ. A középeurópai alakulás szükségképpen megteremtené az *intenzív mezőgazdaságot*, amely az ország produktív erőit kifejlesztené. Ez oly nagy érdeke az egyetemes haladásnak, hogy ezzel szemben kevéssé jöhet számba némely iparág megkárosítása.

E szempontok szerint akarom én is megvizsgálni a közép-európai közeledés kérdését, s fejtegetéseim élére, mint szememben legfontosabbat:

1. *A nemzetközi politika és a világbéke* kérdését állítom.

A tartós béke felé való lépésnek tekintik némelyek Közép-Európát, mégpedig azért, mert szerintük az ilyen csoportosulások legalább az egy államkötelékbe tartozó államok között megteremtik az örök békét. Régebben minden állam apró, egymás ellen szakadatlanul harcoló államocskák csoportjából állott: az egységes Olaszország a középkorban az egymás ellen harcoló városállamok társadalma volt, ma ellenben ezen a területen belül örök béke van. Flórenc nem visel és nem fog soha háborút viselni Bologna vagy Pisa ellen. S ez nem elszigetelt jelenség, hanem az államfejlődésnek egyetemes törvénye. Minél nagyobbak az államterüle-

tek, annál nagyobb az örök béke területe is. Közép-Európa tehát a benne részt vevő államok számára az örök békének biztosítéka lesz, s nincs más út az örök vagy a tartós béke felé, mint ez: az államok egyre szélesebb körre kiterjedő *integrációja*. Ez az érvelés Közép-Európa első szociológiai megokolása.

Rokon ezzel az a felfogás, amely az állam és ipari üzem analógiájával érvel. Mint az ipari termelésben: az állami életben is a *nagyüzemé* a jövő. A szuverenitás kevés helyen összpontosul a földön (Naumann). Amilyen haladást jelent a gazdasági szervezettség területén a *verseny* helyett a *kartell:* olyan fejlődést jelent az államszövetség az államok egymáshoz való viszonyában. Közép-Európa ilyen *államkartell,* s ezért jelenti a politikai szervezettség magasabb fokát. Ez az érvelés Közép-Európa második szociológiai megokolása. Az első érvelésmód főképpen Jászi Oszkáré, a második Renneré.

Azok a területek, amelyekre valamely állam politikai hatalma kiterjed, kétségtelenül változnak. De történelmi tapasztalatok alapján korántsem állítható sem az, hogy az az „integráció", amelyet helyesebben és kevesebb félreértésre módot adó elnevezéssel hódításnak is lehetne nevezni, állandó törvényszerűsége volna a fejlődésnek, sem azt, hogy ez az integráció az örök vagy tartós béke előkészítője vagy biztosítója volna. Az államok területe hol növekszik, hol csökken. Magyarország politikai hatalma alatt Nagy Lajos idejében igen sok államterület volt „összeintegrálva": Petőfi szép költeménye énekelte meg az állami „integrációnak" azt a magas fokát, amikor magyar tenger vizébe hunyt le észak, kelet s dél hullócsillaga. De ez az integráció éppoly kevéssé volt a béke biztosítéka, mint ahogy V. Károly német–római birodalma, amelyről császárja joggal mondotta, hogy benne a nap soha le nem nyugszik, korántsem volt sem befelé, sem kifelé az örök béke területe. Svéd- és Norvégország napjainkban „dezintegrálódott" anélkül, hogy ez háborúsabbá tette volna őket. Az államok háborús vagy békés viselkedésére nagyságuknak jóformán semmi hatása sincsen. A békének az az állítólagos útja, amely az államterület növekedésén vezet keresztül, csak egyesek képzeletében van meg, de semmi esetre sem fedezhető fel ilyesfajta törvényszerűség a történelemben, hacsak úgy nem akarják a tartós vagy örök békét megvalósítani, hogy valamennyi állam lassanként egyetlen államszövetségbe tömörül, aminek egyelőre nincsen más útja, mint hogy *egy állam meghódítja valamennyi többit,* és így megteremti közöttük az örök békét, mint ahogy Poroszország 1866-ban legyőzte a dél-német államok egy részét és egy

államszövetségbe terelte be őket. Ez a módszer azonban nem a tartós béke biztosításának, hanem a *hódítások állandósításának* módszere és annak elismerése, hogy az emberiség egységének kikovácsolására nincsen más út, mint újabb és még véresebb háborúk útja. Teljességgel helytelen az az állítás is, hogy az egy államszövetségbe vagy államtestbe tömörülés az illető területek lakóira nézve megszünteti a háborút. Megszünteti az egymás ellen való háborúkat, de nem szünteti meg a háborúkat általában, ellenkezőleg, a háborúkba belesodort területek és emberek számát, vagyis a *háborúk terjedelmét* növeli. Igaz, hogy Firenze és Pisa nem visel most háborút egymás ellen. De amíg régebben Pisa és Firenze háborúja mellett Olaszország nagyobb része békében élt: addig most minden olasz falu részt vesz a háborúban. A mostani világháborúnak méreteit éppen az növeli meg ennyire, hogy az államok, amelyek vívják, már javarészben keresztülmentek azon az „integráción", amelyet Közép-Európa számára békebiztosíték gyanánt ajánlanak némelyek. Az államok harciassága vagy békére hajlamossága független nagyságuktól. Ha van valami összefüggés az államok nagysága s a háború és béke iránt való hajlamosságuk között, azt csak egy ponton lehet világosan látni: *az államok nagyságával együtt növekszik az általuk viselt háborúk nagysága.* Természetesen nem állok azon az álláspontom, hogy ennek következtében szét kell zúzni a nagy államokat, de rá akartam mutatni annak az ellentétes álláspontról hangoztatott érvnek helyt nem álló voltára, amely *az államok területi növekedésében keresi a béke biztosítékát,* holott ezt, ha valahol, csak *az államok belső politikájának* átalakításában lehet megtalálni.

Éppily kevéssé szerencsés az ipari nagyüzem és az államkartell hasonlatosságával való érvelés. Az ipari nagyüzem magasabb termelékenységet, jobb gazdasági szervezetet, tökéletesebb munkafelosztást jelent. A nagy állam korántsem jelent magasabb politikai és művelődési színvonalat. Ellenkezőleg, nagyobb joggal lehet mondani, hogy az európai kis államok járnak a gazdasági, politikai és művelődésbeli fejlődés élén. Aligha akad ember, aki Oroszországot, vagy akár Franciaországot vagy Németországot tökéletesebb politikai üzemnek hajlandó tekinteni, mint Svájcot, Dániát vagy Hollandiát. S aligha szolgálja a társadalmi fejlődés érdekeit az a törekvés, amely éppen a művelődés élén járó apró országokat akarja feláldozni az állítólag magasabbrendű politikai nagyüzemeknek.

A háború az államok között való verseny formája. A kartell módszer a verseny kiküszöbölésére, de csak akkor, ha az illető iparág összes számottevő üzemeire kiterjed. Ha ellenben a kartell két egymással szem-

ben álló üzemcsoporttá szervezi az illető iparág vállalatait, akkor ennek a magasabb szervezettségnek nem a verseny kiküszöbölése és megszűnte, hanem a verseny hevességének fokozódása lesz a következménye. Közép-Európa megvalósulása a legjobb esetben *két államkartellt* teremtene Európában; a közép-európai gondolat következetes hívei (Jászi–Renner) ezt hasznosnak ítélik. De két kartell alakulása a harc kiélesedését jelenti, s vannak olyan utópisták Európában, akik ilyen kiélesedett harc nélkül akarnak eljutni az egységes európai államkartellhez: az *Európai Egyesült Államokhoz.*

De a kartell érv még más szempontból is sántít. A kartell módszere az, hogy a tökéletlen munkamódokat kiküszöböli és fejletlen vállalatokban megszünteti a munkát. Csak ezen a módon emeli a munka általános termelékenységét: a fejlett üzemek munkamódszereit általánosítja. Az államkartellek ezt nem tehetik meg: ellenkezőleg, biztosítják a visszamaradott „állam-üzemek" fennmaradását is. Sőt, szerfölött valószínűnek látszik, hogy az államok kapcsolódásánál nem az előrehaladottabb hajtja előre a visszamaradottat, hanem fordítva, az elmaradott lassítja a magasabbrendű fejlődését. Oroszország és Franciaország szövetsége nem azzal járt, hogy a francia állami élet fejlett erői szabták meg az orosz fejlődés ütemét, hanem ellenkezőleg, Franciaországban gyengítette meg a demokratikus erők hatékonyságát a reakciós államalakulattal való kapcsolat. A budapesti fejlett munkásmozgalommal közös államkötelékben élnek a máramarosi rutén és román napszámosok; ez a körülmény nem azzal a hatással jár együtt, hogy a máramarosi rutén és román bérek emelkednek, hanem azzal, hogy ez a Reserve-armée[2] nyomja a budapesti béreket. Oppenheimer érdekes gondolata a határkuliról, aki igénytelenségével és szegénységével puszta léténél fogva is a legszervezettebb és legtanultabb munkás bérszínvonalára is nyomást gyakorol, sőt végső soron megszabja ezt a bért: az államok kapcsolódására feltétlenebbül érvényes, mint a békére. *Az államszövetségekben a határkuli adja meg a haladás ütemét.* Ez igen súlyos meggondolás az állam és a kartell azonosítása és az ebből az azonosításból levont érvek ellen.

Politikusok és államférfiak nem is ilyen igen kétes értékű szociológiai törvényszerűségek végrehajtójának, hanem a háború előtt és alatt kialakult államkonglomerátumok rögzítőjének, szorosabbra fűzőjének tekintik Közép-Európát, s ebből a szempontból tartják kívánatosnak. Ennek helyességét csak úgy lehet megítélni, ha valami elvi szempontból mérlegeljük az államoknak szövetségekbe való tömörülését. Demokratikus és

szocialista törekvések számára, amelyeknek jövendő háborúk megakadályozása legfőbb céljuk, ilyenül csak egy út kínálkozik: megteremteni azoknak az államoknak szövetségét, amelyek a politikai, gazdasági állapotnak és művelődésnek nagyjából egyenlő fokára jutottak el. Ez még nem jelenti a biztosított békét, amely csak az állam forradalmi átalakulásának lehet gyümölcse, de jelenti a *külpolitikai alakulásoktól* várható békebiztosítékok maximumát. Ha valaki az államszövetségek területén keresi hadicélját, akkor azt úgy lehetne megfogalmazni: a demokrácia hadicélja a nyugat-európai fejlődés magaslatára eljutott államok szövetségének megteremtése. Az a gondolat, hogy az államszövetségek az illető államok belső gazdasági, politikai és művelődési viszonyai szerint alakuljanak: nem új. Vezető gondolata volt ez például nemcsak Metternich és Bismarck, hanem Jaurès és de Pressensé külső politikájának is. Bismarck a *Gedanken und Erinnerungen* II. kötetében, *Der Dreibund* fejezetben a következőket írja:

„Az a hármas szövetség, amelynek megvalósítása már a frankfurti béke megkötése előtt szemem előtt lebegett, s amelynek lehetőségét még Meaux-ból igyekeztem Bécsben és Szentpétervárott kitapogatni, a három császár szövetsége lett volna, amely igyekezett volna a monarchikus Olaszországot is bevonni körébe, és fő rendeltetése lett volna felkészülődni arra a, hitem szerint, sajnos, kikerülhetetlen küzdelemre, amely az európai életnek ama két irányzata között fog lefolyni, amelyet Napóleon a *köztársasági* és *kozák* jelszavakkal jelzett, s amelyeket mai fogalmaink szerint helyesebben a monarchikus alapon nyugvó fennálló rend s másrészt a szociális köztársaság szavaival lehet megjelölni."

Bismarck szerint Németországnak és az Osztrák–Magyar Monarchiának abban a csoportban volt a helye, amelyet Napóleon a „kozákcsoportnak" nevezett. Majd félszázados gazdasági, politikai és művelődésbeli fejlődés legalább részben megszüntette eme hovatartozás alapjait, s a háború valószínűleg hosszú időre elszakította ezt a kapcsolatot, amelynek létrejötte csak akkor lesz újra kívánatos, ha Oroszország is megszűnik a „kozák" jelszóval jellemezhető államok közé tartozni. Közép-Európának egységes államszövetség gyanánt való létrejötte a mai államkoalíciók fenntartására vezetne: ez nem kívánatos Európa demokratikus fejlődése szempontjából és a szocialista külpolitika ama alapelve szempontjából, amely az egyenlő gazdasági és politikai fejlődés fokára eljutott államok szövetségétől és kooperációjától reméli a békének lehető biztosítását; de nem kívánatos Németország szempontjából sem, amelynek

éppen eme államkoalíció megbontása, az *Einkreisung*[3] lehetetlenné tétele adta részben a fegyvert kezébe.

Miután Közép-Európa nemzetközi politikai szempontból több akar lenni, mint az eddigi szövetség – hiszen, ha ennél nem akarna többé válni, akkor nem is született volna meg gondolata –, rá kell mutatni akkor arra a feltevésre, amelyen alapszik, s ez az, hogy az európai államoknak mai csoportosulása végleges vagy legalábbis igen hosszú időre szól, s azáltal, hogy az egyik oldalon rögzíti a mai viszonyokat, sőt még szorosabbra fűzi azokat, ezt az eredményt idézi fel a másik oldalon is. Márpedig régi történelmi tapasztalat, hogy az államok szövetségei szerfölött gyorsan változnak. Ausztria és Poroszország 1866-ban fegyverrel állottak egymással szemben, egy évtized múltán már megvolt az a szövetség, amelyet most közép-európai egységgé akarnak fejleszteni. 1898-ban franciák és angolok háború előtt állottak, és 6 év múlva megvolt az entente cordiale.[4] 1904-ben Oroszország és Japán hadviselő felek, ma szövetségesek. Marx és Engels 1871-ben demokratikus szempontból ellenezte Elzász-Lotaringia annektálását, mert előre látta, hogy ez az esemény a francia köztársaságot az orosz cárizmus karjai közé fogja hajtani. Közép-Európa militarisztikus gondolatának megvalósulása most a franciák után az angolokat tenné az orosz cárizmus állandó szövetségeseivé, és ezzel megakasztaná annak a kívánatos célnak előmozdítását, amely a demokrácia külpolitikai hadicélja lehet: *a nyugati művelődés és demokrácia vezető nemzeteinek egységét,* amelyhez haladásunk elért fokánál, Ausztriához és Németországhoz való viszonyunknál fogva mi is odatartoznánk.

Közép-Európa egysége csak annak számára sürgős, aki nem bízik abban, hogy Európa mostani két ellenséges táborra bomlása megszűnhetik, és aki elveszítette reményét abban, hogy a francia–angol és német nép mégis meg fogja találni a régi ellenségeskedések megszüntetésének módját. Aki e mostani háború méhében már érlelődni látja az új véres tusákat: annak valóban nincsen más megoldása, mint Közép-Európa. S valóban, ez a gondolat, hogy e mostani háború csak megindítója a háborúk hosszú sorozatának, hogy még az eddiginél is nagyobb méretű fegyverkezés fog következni: ez a militarisztikus, háborús gondolat az igazi Muzagétésze[5] Közép-Európának. Naumann könyve ebből az alapgondolatból íródott: hogyan készülhet fel legjobban Németország és az Osztrák–Magyar Monarchia jövendő háborúkra? Naumann szerint a háború után újból megindul a fegyverkezés, a fegyverkezés csökkentésére, tartós békére gondolni sem lehet, s ebben a küzdelemben Naumann szerint két nagy

lövészárok közé ékelt Közép-Európa jövendő háborúk diadalmas megvívásának biztos záloga. Gróf Tisza István a *Vossische Zeitung* tudósítója előtt így nyilatkozott Közép-Európáról:

„Ha, ami teljes határozottsággal feltehető, sikerülni fog az Északi-tengertől Mezopotámiáig terjedő, összefüggő területet olyan szilárd politikai barátság viszonyába hozni, hogy jövő háborúk esetére is bizton várható legyen az együttműködés: akkor a jövő világháborúk esetére az élelmezési gondok ki vannak kapcsolva."

Igaz, abból, hogy Naumann vagy Tisza háborús, militarisztikus alakulásnak képzelik Közép-Európát, nem következik szükségszerűen, hogy az is lesz. S eddig politikai ítéletünk gyakrabban egyezett Rennerével vagy Jásziéval, mint Tiszáéval vagy Naumannéval. Ámde Közép-Európa vagy nem lesz, vagy ha meglesz, akkor *a ma uralmon levő társadalmi osztályok fogják megcsinálni,* és ezeknek politikai akaratát jobban juttatja kifejezésre a magyar oligarcha, mint az osztrák szocialista. Mindezek alapján nem fogadhatom el helyesnek azt a nézetet, amely Közép-Európában a tartós béke biztosítékát látja, és így azt sem, amely e szempontból haladásnak tünteti fel ezt az alakulást.

2. *Magyarország belső politikai életének* egészségesebbé tételére is sokat várnak hívei a Németországgal való szorosabb kapcsolattól. Egyrészt összehasonlítják a magyar- és németországi közállapotokat, és elmaradottságunk megállapítása után arra a következtetésre jutnak, hogy nagy haladás volna számunkra, ha közigazgatásunk, választójogunk, sajtó- és gyülekezési szabadságunk legalább olyan volna, mint a német birodalomé. Ebben a megállapításban és bírálatban igazuk is van, csak abban nincsen igazuk, hogy Közép-Európának bármilyen szoros egység útján való létrejötte a mi közállapotainkat a németek színvonalára emelné; nem is szólva arról, hogy kívánatos volna-e a haladásnak oly módja, amely más testére szabott ruhát puszta átplántálás útján akar olyan valakivel viseltetni, akire nem illik.

Magyarország közállapotaival valóban oka van mindenkinek elégedetlennek lennie, aki nem tartozik az uralkodó osztály legszűkebb környezetéhez, vagy ehhez az osztályhoz magához. Ámde történelmi feladatunk, hogy *ezeken az állapotokon vagy saját erőnkkel, vagy sehogy se változtassunk.* A Közép-Európával együtt felbukkant legendás német gyáros vagy tőke éppoly kevéssé teremti meg a magyar nép számára és helyette a magyar közigazgatásnak, közoktatásnak, földmívelésnek modern rendjét, amint nem teremtette meg – amire jó időn keresztül számí-

tott a magyar demokrácia – a dinasztiának vagy a hadseregnek legalább olyan jól megalapozott hatalma, mint amilyenre a Deutsche Bank kiküldöttei aligha tudnának szert tenni Magyarországon. A kivándorlásnak demokratikus földbirtok-politikával és becsületes közigazgatással való megszüntetése legalább olyan fontos katonai érdek volt, mint amilyen fontos közgazdasági érdeke lesz a Magyarországra áramlandó német tőkének az, hogy a magyarországi közállapotok legalább olyan fejlettek és biztosak legyenek, mint a németországiak. S mégis azt láttuk, hogy rendőri természetű intézkedéseken kívül semmi sem történt. A Közép-Európába és a németségbe való ez a kapaszkodás gyengeségünknek és a haladást kívánó türelmetlenségünknek jele. Amit ma Közép-Európának neveznek, aminő várakozásokat és reménységeket ma Közép-Európához fűznek, azt egy évtized előtt Gross-Österreichnek nevezték, és a dinasztikus demokratikus gondolat szövetségétől várták. Hányszor nem mondottam el a választójogi harc népgyűlésein, hányszor nem írtam le, jóhiszeműen és hittel: hogy ami jogot az osztrák császár megad az osztrák népnek, ugyanazt a jogot a magyar király nem tagadhatja meg a magyar néptől. S íme, mégis megtagadta, mert jogokat nem lehet kapni, hanem csak a meglevő hatalom okos érvényesítésével lehet azokat kiharcolni. A választójogi harc kétféle végződése Ausztriában és Magyarországon bennem azt a meggyőződést keltette, hogy valamely ország szabadságjogai mindig csak olyanok lesznek, amilyeneket az illető országban működő politikai erők a saját hatalmukból meg tudnak teremteni, s ezért nem tudok hinni azokban a csodákban, amelyek a Közép-Európában elkövetkező „német rend" segítségével áradnak majd el Magyarországon.

Történelmi és politikai változások hatásának megítélésénél ritkán adódik olyan szerencsés helyzet, hogy mintegy kísérleti úton lehet megítélni a változás hatásait. Közép-Európa kérdésével szemben ilyen szerencsés Magyarország helyzete. Legvérmesebb hívei sem gondolják, hogy e közeledés olyan szorosra fűzi majd Magyarországnak Németországhoz való viszonyát, mint amilyen Ausztriához való viszonya. Ha számba vesszük, hogy minő hatása volt és milyen területekre terjedt ki Ausztriával való szorosabb kapcsolatunk, a történelmi kísérlet ritkán lehetséges bizonyosságával felelhetünk erre a kérdésre.

A leglelkesebb osztrák sem állítja, hogy Ausztria mintaállam, de viszont a magyar viszonyokhoz hasonlítva az osztrák birodalmi gyűlési választójogot, munkásvédő törvényhozást, a nemzetiségi szabadság és önkormányzat fokát: a Monarchia másik állama messze előtte jár Magyaror-

ságnak. Ausztriával való szoros, évszázados kapcsolatunk, amelyhez fogható szoros aligha lesz Közép-Európa, nem járt azzal a hatással, hogy Magyarország ezeket az intézményeket elfogadta, sem azzal, hogy Ausztria ránk kényszerítette volna. Egészen érthetetlen, miképpen írhatta például a *Vas- és Fémmunkások Szaklapjá*ban Bárdos Ferenc, és miképpen reménykedhetnek mások is abban, hogy Közép-Európa meg fogja teremteni Magyarországon a némethez hasonló szociálpolitikát, amikor például az Ausztriával való kiegyezési tárgyalások kapcsán az osztrák és magyar kormány együttesen utasította vissza az osztrák szociáldemokrata párt reichsrati képviselőinek azt az indítványát, hogy a kiegyezés anyagába vonják be a munkásvédő törvényeket. S azokat, akik Közép-Európa révén német választójogot remélnek, nem árt figyelmeztetni Naumannak következő szavaira:

„Szerintem a háború után mindenütt meginduló választójogi küzdelem nem lehet Közép-Európa közös ügye... Sem Poroszország, sem Magyarország nem fog soha abba beleegyezni, hogy alkotmányuk sajátos intézményeit Közép-Európa oltárán feláldozzák." (*Mitteleuropa,* 237. old.)

A választójog nem lesz közép-európai ügy, mint ahogy a választójog, munkásvédelem, nemzetiségi szabadság nem közös ügy Ausztria közt és közöttünk. Ellenben közös ügy lenne a hadsereg fejlesztése, a háború előkészítése és mindaz, ami vele politikai, gazdasági téren összefügg. S amíg eddig a Monarchiában a gazdaságilag fejlettebb és így teherbíróbb Ausztria szabta meg a fegyverkezés ütemét, s Magyarországnak alkalmazkodnia kellett ehhez az erején felüli tempóhoz, addig Közép-Európában *a német gazdaság és gazdagság volna a fegyverkezés mértéke.* Mert tapasztalati tény, hogy amíg jog és szabadság terén az államokon belül és államszövetségekben is a „határkuli" a törvényhozó: viszont militarisztikus terhekben a legteherbíróbb. Közép-Európa a német közgazdaság fejlettségének megfelelő fegyverkezést jelentene számunkra és a katonai szervezet egyenlősítésére való törekvést.

A magyar politika jövendő menetére döntő jelentősége lesz *a nemzetiségi kérdésnek.* A nemzetiségek teljes egyenjogúsítása nélkül nem lehetséges demokrácia. Noha messzibbre látó politikai koncepciók számára a nemzetiségi kérdésnek az egész Monarchián belül való új elrendezése ma szükségesebbnek tűnik fel, mint bármikor eddig: számos jel vall arra, hogy a Monarchia nemzetiségi politikáját igen hatalmas erők, középeurópai erők az 1867-i kiegyezés alapját alkotó nemzetiségi hatalmi megoszlás rendszerére akarják – visszarevideálni. Közismert dolog, hogy

a kiegyezés Ausztriában a németek, Magyarországon a magyarok hegemóniáján alapult, s az uralkodó nemzetek mindegyik államban egy-egy nemzetiségnek bizonyos fokú önkormányzatot engedélyeztek, az osztrák-németek a lengyeleknek, a magyarok a horvátoknak. Számos jel szól e koncepció feltámasztása mellett; az osztrák-németek nagy részének lelkesedése ebben a gondolatban leli magyarázatát: a német birodalommal való szorosabb kapcsolat támogatja majd az osztrák lakosság 32%-át alkotó osztrák-németeknek nemzeti fő uralomra irányuló törekvését. Ezt a gondolatot igen naivan, de jellegzetesen ekképpen fejezte ki egy osztrák-német katonatiszt:

„Háborús szempontból a magyarság a németség legbiztosabb támasztékának mutatkozott – ez a döntő szempont. Számolnunk kell azzal, hogy az elkövetkezendő időkben a Monarchia valamennyi régi nemzetiségi ellentéte kiújul – azonban mi, osztrák-németek, értékes örökség gyanánt ügyeljünk arra a szilárd szövetségre, amely közöttünk és a magyarok között keletkezett. E szerint irányítsuk jövendő belső nemzeti politikánkat, támogassuk a magyarokat ama törekvésükben, hogy Magyarországon a hegemóniát megtarthassák, mert ez esetben bizonyára ők is viszont fognak támogatni bennünket. Ellenségeink ugyanazok. Szükséges, hogy a németek, magyarok, bolgárok és oszmánok, a központi hatalmak szövetségének jövőben uralkodó nemzetei, politikai téren kifelé és befelé egyaránt támogassák egymást, állami és faji kérdésekben egyaránt." (*Pester Lloyd*, január 18.)

Hogy ilyen alapon demokratikus politika nem lehetséges, hogy egy kisebbség nemzeti uralma más nemzetű többségek felett csak a nyílt vagy rejtett abszolutizmus eszközeivel tartható fenn, bizonyításra nem szorul. A közép-európai egység pedig, talán éppen a háborúnak a vezető politikusok szemében legfontosabb tapasztalatai nyomán, ilyen nemzetiségi politika megerősítésére fog törekedni. Erős fegyverkezés és úgynevezett erélyes nemzetiségi politika pedig sohasem szolgálta eddig a demokratikus fejlődést.

3. Valamely állam belső és külső politikájára *gazdasági életének* van a legnagyobb hatása. Mindazok a nemkívánatos hatások, amelyektől tartunk, bekövetkezhetnek, de ha viszont a közép-európai közeledés valóra válása a gazdasági fejlődést meggyorsítaná, ez oly nagy haladást jelentene Magyarország számára, hogy egyrészt ennek fejében vállalni lehetne az egyéb ártalmakat, másrészt az iparosodás és intenzív mezőgazdaság, vagyis a magyarországi munka *produktivitásának* növekedése ki-

fejlesztené azokat az erőket, amelyek ellensúlyozni tudnák a belső és külső politika szempontjából aggályos velejárókat. Mit jelentene tehát Közép-Európa a *gazdasági fejlődés* szempontjából?

E ponton is két – pacifista és militarista – megoldással találkozunk. A háborús tapasztalatok azt a kívánságot keltették sokakban, hogy a közép-európai hatalmak élelmiszer- és nyersanyagellátás dolgában függetlenítsék magukat a többi államoktól, mert jövendő háborúk esetén rendkívül erőssé teszi majd pozíciójukat az, ha a Hamburgtól a Perzsa-öbölig terjedő egységes gazdasági terület mindennel elláthatja a hadviselő feleket. A világgazdaságból való kiszakadás, a *gazdasági autarkiára* való törekvés, amely háborúk esetére függetlenséget biztosít – teszi sokak szemében szükségletté Közép-Európát. Nem a fegyveres, de a gazdasági háború szempontjából készülődnek rá más politikusok. Az Északi-tengertől az Indiai-óceánig terjedő, 150 millió lakosú gazdasági terület egész más módon viselhet vámháborúkat is, mint ha e területek külön-külön tárgyalnak a többi államokkal. Fel kell készülni a békekötés után meginduló gazdasági háborúra, és ebben igen hatalmas fegyver lehet Közép-Európa.

Ezekkel a háborús megoldásokkal szemben ott állanak azok, akik látva a német ipari fejlődést, a német mezőgazdaság nagyobb produktivitását: a közeledéstől a német munkamódszerek általános meghonosodását, különösen pedig a magyar mezőgazdasági termelés intenzív fejlődését remélik. Érveik nagyjában a *szabadkereskedő iskola* fegyvertárából valók, és Közép-Európát mint a szabad kereskedelem felé vezető hatalmas lépést tüntetik fel. A gazdasági terület növekedése, a Közép-Európában élő népek között végbemenő nemzetközi munkafelosztás, a Monarchia és Németország közé ékelt vámsorompók ledöntése – mindez közelebb visz bennünket a nemzetközi munkafelosztás kívánatos állapotához.

Németországban a szociáldemokrata párton kívül csak egy polgári politikus volt híve a szabad kereskedelemnek, *Friedrich Naumann*. S a szabad kereskedelemnek furcsa megvalósítása lehet Közép-Európa, ha Naumann, az egyetlen szabadkereskedő polgári politikus, könyvében szükségesnek tartja ezt az álláspontját feladni, kijelenteni, hogy tévedett, amikor 1903-ban a német védővámok ellen küzdött. S valóban, Közép-Európa „a szabad kereskedelemnek" magas védővámokkal körülvett területe lenne, tehát védővámos szabadkereskedő állam, más szóval fából vaskarika. Az Egyesült Államok igen nagy gazdasági terület, de azért senki sem nevezheti jogosan szabadkereskedő államnak, sőt ellenkezőleg,

köztudomású, hogy az Egyesült Államok magas védővámjainak sarkalló hatása volt az egyre növekedő európai vámvédelemre is. Még ha Közép-Európa a Monarchia és Németország között való vámunió formájában valósulna is meg, ez sem tenné az új alakulást szabadkereskedővé, mert erre a többi államokhoz való gazdasági viszonyának, a vámok meglétének vagy hiányának volna döntő hatása. Holott a szóba jövő államok egyikében sincsenek komolyan számba vehető erők, amelyek a teljes vámunió mellett harcolnának, pedig valamennyi ajánlott megoldási mód közül ez volna az, amely még a legtöbb lehetőséget nyújtaná arra, hogy Közép-Európa ne legyen szükségképpen a gazdasági háború szervévé, és ne erősítse meg mindkét oldalon azokat az erőket, amelyek a polgárosult világot a háború után is két ellenséges táborra akarják szétszaggatni.

A szabad kereskedelem legnagyobb értéke, hogy a nemzetközi munkafelosztást legjobban biztosítja, hogy az emberi munka produktivitását a lehető legmagasabbra fokozza azáltal, hogy mindenütt azt termelik, amire a természeti és társadalmi feltételek leginkább tesznek alkalmassá valamely népet vagy államot. A szabadkereskedő államokon belül is lehetnek azért gazdaságilag fejletlen területek: lásd Írországot a Brit Birodalomban, vagy bizonyos fokig Magyarországot az osztrák–magyar „szabad kereskedelem" közös vámterületén. A szabad kereskedelem nemcsak, hogy nem jelenti a munka egyforma produktivitását és egyenlő ütemű fejlődését az egész szabadkereskedő területen, hanem ellenkezőleg, *állandósítja a szabad kereskedelem létrejöttének pillanatában levő fejlődésbeli különbségeket.* A szabad kereskedelem a benne részt vevő területek legfejlettebbjének állandó monopóliumát biztosítja. Azért mondották joggal, hogy ahol a termelés minden ágának egyenletes fejlesztése fontos állami vagy társadalmi érdek, ott a szabad kereskedelem elvét a produktív erők egyenletes fejlesztésének elvével kell ideiglenesen korrigálni. Magyarország számára joggal lehetne ipari fejlődése szempontjából ezt a korrektúrát igénybe venni, mert Ausztria, még inkább Németország iparával szemben a fejletlen magyar ipar védelemre szorulna. De aki az általános társadalmi haladás szempontjából nézi a dolgot, bele tudna nyugodni abba, hogy a leggyöngébbtől megvonják a védelmet, ha ez az általános nagy célt, a nemzetközi munkafelosztást előmozdítaná. Ámde Közép-Európa benső ellentmondásainál fogva nem alkalmas ennek a célnak előmozdítására: csak mint Európa többi részeivel ellentétes vagy tőlük vámhatárokkal elválasztott alakulásnak van értelme. A vámsorompók, amelyek párhuzamosan a lövészárkokkal körülveszik Közép-Európát, fenn-

tartják a mai vámvédelem rendszerét, csakhogy a vámvédelem a legerősebbet, a védelemre legkevésbé rászorulót, Németországot fogja elsősorban „védeni". Németország, Ausztria és Magyarország a gazdasági fejlettségnek annyira különböző fokán állanak, hogy *mindegyiküknek másfajta kereskedelmi és vámpolitikára van szüksége.* Németország iparának fejlettségénél és élelmiszer-, nyersanyag-importszükségleténél fogva egyaránt megérett arra, hogy a szabad kereskedelemre térjen át: ott a vámok mindenféle fajtája, miután ott a produktív erők egyenletes fejlődése már megtörtént, a társadalmi haladást gátló tényező. Nem így áll a kérdés Magyarországon. S ha Magyarország progresszív politikusai lemondanának saját, gyönge és fejlődésben visszamaradott országuk iparainak védelméről a közép-európai unióban, akkor ama cél érdekében, amelynek javára hozzájárultak ehhez az áldozathoz, azt kellene követelniök, hogy Közép-Európa ne csak kelet felé, hanem *nyugat felé is szabadkereskedő legyen,* hogy ne csak az egészen fejletlen magyar ipar, hanem a fejlettebb osztrák és főképpen a legfejlettebb német ipar is mondjon le a vámvédelemről, úgyszintén a mezőgazdaság is, vagyis, hogy ne Közép-Európa, hanem Európa alakuljon ki. Mert ez mutatja a legjobban, hogy Közép-Európa nem szabadkereskedő alakulás, hogy mihelyt gondolatban leszedjük a nyugati határán felállított vámsorompókat, már meg is szűnt létezni. De Közép-Európa szabad kereskedelem nélkül is lehet a gazdasági fejlődés emelőrúdja. A nagy gazdasági terület kétségtelen igen nagy előnyökkel jár, és az ipari fejlődésnek egyik legfontosabb feltétele. Lehetővé teszi a specializálást, a legtökéletesebb munkamódszerekkel dolgozó nagyüzemek keletkezését, a munka módjában bekövetkezett minden tökéletesítés gyors kihasználását stb.

Ámde ezt a nagy és egységes gazdasági területet még a vámunió sem tudná egymagában megteremteni, sőt az nem is legfontosabb tényezője. A gazdasági, szociális, politikai és művelődési kapcsolatoknak olyan szorossága kell ehhez, amely csak igen mélyreható átalakulásoknak lehet gyümölcse. Ha pedig az ehhez az átalakuláshoz szükséges demokratikus, a meglevő történelmi hatalmak leküzdésére szolgáló erők meglesznek, ezeknek sokkal messzebbre néző céljaik lesznek, mint amilyen a ma kínált Közép-Európa. Ma nem is a vámunióval, hanem *vámpolitikai kedvezményekkel* akarják nyélbe ütni az egységes Közép-Európát. A Monarchia és Németország között legyenek közbenső vámok, amelyek azonban alacsonyabbak legyenek, mint az egész gazdasági terület kifelé érvényes vámjai. A közép-európai államok oly kedvezményekben része-

sítsék egymást, amelyeket megtagadnak a többi államoktól. Igen jellegzetesen fejezte ki ezt a gondolatot Szterényi József:

„Az új gazdasági alakulásnak nem érzelmi momentumokon, hanem kölcsönös gazdasági érdekeken kell alakulnia. Mi ennek a legalkalmasabb formája? Kölcsönös kedvezményes elbánás a gazdasági élet minden terén Németország és Ausztria–Magyarország között, tehát vámok, gazdasági törvényhozás, közlekedés és forgalom terén, oly kedvezményes elbánás, aminőben semmi más állam nem részesülhet."

A kedvezmény természetében rejlik, hogy harmadik felekkel rosszabbul bánik, mint a kedvezményezettekkel szemben. Gondoljuk el egy pillanatra, hogy a közbenső kedvezményes vámok rendszere alapján alakul ki valami Közép-Európa-féle. A közbenső vámok csak azáltal válnak ilyenekké, hogy a vámterület határán szedett vámok magasabbak lesznek, mint a közbenső vámvonal tételei. A Monarchiában a vámtarifára közvetlen befolyást gyakorló osztályok szociális érdekeltsége alapján szerfölött valószínű, hogy a közbenső vámok a mai szerződéses vámok lesznek, aminek logikus következménye viszont az volna, hogy a német vámokat, amelyek alacsonyabbak az osztrák–magyar vámterület vámjainál, felemelnék. A „szabad kereskedelem felé való lépések", tehát a védővámos irányzat megerősödése volna a következménye nemcsak nálunk, de Németországban is. Mert ezen a ponton is érvényesülne az a tendencia, amely az összeolvadás következtében nem a fejlettebb állam standardjét általánosítja, hanem az elmaradottal való szövetkezés révén a haladottabb fejlődési ütemét lassítja meg.

Szerencsére azonban ettől nem kell tartani, mert a háborús pszichózis sem lehet ok arra, hogy Németország jövendő világgazdasági fejlődését feláldozza, és amúgy is meglevő osztrák–magyar piaca meghódításáért kockára vesse mindazokat a piacokat, amelyek Németország iparát nélkülözhetetlen nyersanyagokkal, lakosságát élelmiszerekkel látják el és viszont, exportipara számára pótolhatatlan piacokat jelentenek. Az a gondolat, hogy a Monarchia, különösen Magyarország, a német élelmiszerszükségletet megtermelheti, viszont a Közép-Európa területén lakó agrárnépesség a német iparcikkfelesleget megvásárolhassa: megmosolyogni való utópiánál nem egyéb. Kiderül ez, ha az ember egyetlen pillantást vet a német külkereskedelmi forgalom adataira. Ha a mostani politikai ellenségeskedés és barátság alapján csoportosítjuk a német külkereskedelmet, a következő képet kapjuk. Németország 1913-ban exportált 10,09 milliárd márka és importált 10,76 milliárd értékű árut.

	Millió márka		Millió márka
Exportált a Monarchiába	1104	importált onnan	828
Exportált Bulgáriába	30	importált onnan	külön ki sincs mutatva
Exportált a Török Birodalomba	98	importált onnan	74

Vagyis összes szövetségeseinek eladott 1232 millió márkát, összes exportjának 10%-át; vett tőlük 901 millió márkát, vagyis egész importjának 8,3%-át. Ezzel szemben

	Millió márka		Millió márka
Exportált Oroszországba	880	importált onnan	1424
Exportált Franciaországba és gyarmataiba	808	importált onnan	655
Exportált Nagy-Britanniába és gyarmataiba	1863	importált onnan	2068

Még ha Belgiumot el is mellőzzük, akkor is azt látjuk, hogy Németország mostani ellenségeinek eladott 3551 millió márkáért, vett tőlük 4148 millió márkáért; vagyis mostani ellenségeink országába ment a német export 35%-a, és onnan jött a német import 41%-a. Feltételezhető-e, hogy a németek azért, hogy exportjuk 10%-ának kedvezményes elbánást biztosítsanak, felidézik azt a veszedelmet, hogy exportjuk 35%-át általában veszélyeztessék vagy rosszabb vám- és gazdaságpolitikai elbánás lehetőségének szolgáltassák ki? Márpedig a Monarchia és Németország között létrejött kedvezmények a legnagyobb valószínűséggel idéznék fel a megtorlások veszedelmét. Persze, aki úgy gondolkodik, hogy a középhatalmak karddal a kezükben fogják diktálni a jövendő politikát, annak ezzel a veszedelemmel nem kell számolnia.

De nemcsak az export és import rendeltetési és származási országa: az áruk mivolta is kizárja azt, hogy Közép-Európa *geschlossener Handelsstaat*-tá[6] válhasson. A Monarchia nem tudja megvásárolni Németországtól azokat az árukat, amelyeket a francia, orosz, angol piac megvett, s viszont nem tudja szállítani azt, amire Németországnak szüksége van. Nem akarunk azzal érvelni, hogy miképpen vásároljon Németország

Közép-Európában 607 millió márka ára gyapotot, 481 millió márkáért gyapjút, 638 millióért bőröket, 335 millióért rezet, 219 millióért fonalat, 137 millióért gumit, 227 millióért vasércet, 190 millióért selymet, mint olyan árucikkeket, amelyeket egész Közép-Európa más államoktól kénytelen vásárolni, és amelyekben a világgazdaságtól való függetlenítés gondolata nemcsak reakciós utópia, hanem egyenesen természeti és technikai képtelenség; azzal sem akarunk érvelni, hogy a Monarchia mindazokat az iparcikkeket, amelyek általában Németországtól vásárolhatók, már eddig is onnan szerezte be, és csak olyasmit vásárolt máshonnan, amit Németország nem szállíthat: hanem a búzáról akarunk pár szót ejteni, amely a közép-európai tervekben rendkívül nagy szerepet játszik.

Németország népessége a háború előtt évente átlag egymillió emberrel szaporodott, s a német mezőgazdaság, noha igen fejlett, ezt a szaporodó népességet nem tudja élelmiszerekkel ellátni. 1913-ban Németország 414 millió márka ára búzát importált. Az egyes államok részesedése ebben a búzaimportban a következő volt:

Egyesült Államok	165	millió márka
Argentína	76	millió márka
Kanada	51	millió márka
Románia	16	millió márka
Ausztrália	15,4	millió márka
Oroszország	81	millió márka

A *Statistisches Handbuch für das Deutsche Reich* 1914-ik évi kötetében hiába keressük a Monarchiából való búzabehozatal kimutatását.

Ez természetes is, hiszen az osztrák–magyar vámterület megszűnt gabonát exportáló gazdaság lenni, neki magának is importált gabonára van szüksége! Hasonlóképpen alig van része a Monarchia mezőgazdaságának Németországnak hússal való ellátásában. Tyszka adatai szerint (a *Schriften des Vereins für Sozialpolitik* tanulmánygyűjteményében) a Németországban leölt állatok súlya 3 180 000 tonna: ebből 17 556 tonna, vagyis az egész szükséglet 0,55%-a kerül a Monarchiából.

Ámde a közép-európai gondolat hívei éppen ezekre a tényekre alapítják azt a reményüket, hogy a Németországgal való szoros kapcsolatnak egyenesen forradalmi hatásai lesznek a magyar mezőgazdaság fejlesztésére. Rámutatnak az óriási német agrárszükségletre, rá a magyar és német ter-

méshozamok között való majdnem 100%-os különbségre, rá Németországnak arra a hadi érdekére, hogy a vele politikai szövetségben és földrajzi kapcsolatban levő területről szerezze be élelmiszer-szükségletét, és erre alapítják azt a reménységüket, hogy a németek mindent el fognak követni a magyar mezőgazdaság elmaradottságának orvoslására. Egyrészt *vámmal védett piacot* biztosítanak a magyar mezőgazdák számára, másrészt az intenzív termeléshez szükséges tőkét fogják a mezőgazdaság rendelkezésére bocsátani, végül pedig politikai hatalmukat arra fogják felhasználni, hogy a német „rendet" s mindazokat a javakat, amelyek vele járnak, Magyarországon is meghonosítsák. S ha ez a fejlődés egyelőre, átmenetileg a magyar ipar rovására is menne, amit részben kétségbe is vonnak: az egészségtelen, melegházi, szubvenciókon élő magyar iparnak vagy életképtelen részének feláldozása nem volna nagy ár ezért az intenzív mezőgazdasági fejlődésért. Jászi már kertvárosnak látja a magyar Alföldet, Naumann, reálpolitikusabb szemmel, Budapesten építteti fel a középeurópai gabonaraktárakat.

Ma minden állam arra törekszik, hogy ipara is legyen, sőt igen sokan éppen az iparosodásban keresik valamely állam gazdasági fejlődésének bizonyítékát. Az uralkodó gazdasági és politikai közfelfogás szerint a mezőgazdasági államok elmaradottabbak és szegényebbek, mint az iparos államok: az agrárországnak az iparos államokhoz való viszonya nagyjából olyan, mint a gyarmaté az anyaországhoz. Az ipar a gyorsabb tőkeakkumuláció és így a rohamosabb gazdagodás forrása. Jövedelmei biztosítottabbak, munkaalkalmai állandóbbak, terjeszkedése és munkaigényei nagyobbak. Egyes írók (Otto Bauer: *Die Nationalitätenfrage* stb.) szerint az iparos ország kizsákmányolja a vele árucserét folytató mezőgazdasági államokat, mert az agrárország több munkát kénytelen végezni az iparos ország számára, amellyel árucserét folytat, mint amennyit az iparos ország végez az ő számára; mások (Renner) abban látják ezt a függőséget, hogy az agrárország sok kvalifikálatlan munkát kénytelen odaadni kevés kvalifikált munkáért. Bármily érdekes, tárgyunk szempontjából pedig szerfölött fontos volna ennek a kérdésnek megvizsgálása, erre nincs mód, pusztán rá akartam mutatni a kérdésnek erre az oldalára is, s felvetni azt a kérdést, hátha Magyarországnak nem volna kedve, hogy bármely más államnak gabonaszállító gyarmata legyen? Igaz, hogy ez az ellenvetés nem jogos Közép-Európa magyar hívei ellen, mert szerintük a mezőgazdaságnak intenzívvé kell lennie előbb, ehhez út Közép-Európa, hogy ezen az alapon azután megindulhasson az iparfejlődés is.

Az intenzív magyar mezőgazdaság a jövő zenéje egyelőre. Viszont vissza kell utasítani azt a kicsinylő hangot, amelyet ezzel a kérdéssel kapcsolatban a közeledés hívei a magyar iparral szemben használnak, amelynek károsodását igen könnyű szívvel veszik. Az a mezőgazdasági fellendülés, amelyről ők beszélnek, egyelőre a jövendő méhében pihen, az az ipar ellenben, amelyet könnyen feláldoznak várakozásaik oltárán, megvan. S tiltakozni kell az ellen a felfogás ellen, amely a magyar ipart, különösen a magyar gyáripart, melegházi, egészségtelen képződménynek, panamák és korrupciók egyedüli gyümölcsének, a telephely-evangélium parancsaival ellenkező, tehát feláldozandó valaminek hirdeti. Eszemben sincs a magyar iparpolitika bűneit és mulasztásait, a szubvenciós rendszer helytelenségeit szépíteni, de viszont szembe kell szállani azzal a felfogással, hogy a magyar ipar ennek, és csak ennek a terméke. Magyarországon a háborút megelőző évben az Országos Munkásbeteg-segélyző Pénztárnak 1 200 000 tagja volt, ennyi ipari munkást foglalkoztató ipar nem lehet puszta visszaélések terméke. Ami magát a gyáripart illeti, amelyre elsősorban vonatkozik a szubvencióból való élés vádja, a most megjelent *Üzemstatisztika* szerint a magyar gyáripar 1900-ban 230 958 munkást, 1906-ban 310 456 munkást, 1910-ben 401 135 munkást foglalkoztatott. Magyarország nagyságát számba véve, ez igen tekintélyes szám: ha pedig azt a politikai, szociális és kulturális hivatást veszi számba valaki, amelyet ennek az ipari népességnek puszta megléte gyakorol; ha nem feledkezik meg az ember arról, hogy ami (olyan, amilyen) szociális, művelődési, demokratikus mozgalom és haladás van az országban, annak ez a munkásnépesség az igazi motora; ha az ember elképzeli, milyen volna az ország közélete, ha ez az ipari népesség hiányoznék belőle; ha tudja, hogy nélküle a városi kultúrának oázisai belevesznének a falu egyhangú, reakciós elmaradottságába: akkor bátran kimondhatja, hogy akik a magyar ipart olyan könnyelműen feláldoznák utópiáik és várakozásaik oltárán, azok kevéssé vannak tisztában azzal, minő helytelen és veszedelmes úton járnak.

Mármost azonban számba kell venni azokat az előnyöket is, amelyekkel az *intenzív mezőgazdaságra* való áttérésünket könnyítheti meg a Németországgal való szoros gazdasági kapcsolat. Ennek a felfogásnak legerősebb érve (Dániel) így hangzik: Németország a magyar mezőgazdaság számára hatalmas, vámmal védett piacot jelent. Eddig a magyar nagybirtokosok azért nem akartak áttérni a többtermelésre, mert ez a gabona árának csökkenésével járt volna; a vámmal védett német piac ezt az aggodalmat megszünteti, és a magyar agráriusok lelkes híveivé lesznek a több-

termelésnek. Látnivaló, hogy ennek a várakozásnak sarkpontja a vámmal, mégpedig a mai magas gabonavámokkal védett német piac. Mi lesz ebből az egész koncepcióból, ha Németországban gabonavám-ellenes többség alakul ki a birodalmi gyűlésben, vagyis olyan többség, amely a német nép érdekeinek, gazdasági rétegzettségének, reális szükségleteinek valóban megfelel?! Nyilvánvaló, hogy ez esetben Közép-Európa a gazdasági reakciónak hatalmas támasztékává válnék, mert a magyar agrárius érdekek a közép-európai kapcsolat révén megakadályozhatják a német birodalmi gyűlésben megerősödött agrárellenes, esetleg szabadkereskedő irányzatok érvényesülését. De ettől eltekintve: a német gabona- és élelmiszer-szükséglet már ma kielégítendő, ellenben a magyar mezőgazdaságnak a védett piacon való átalakulása még igen távoli dolog. Mit egyék időközben – amely időköz évtizedekre terjedhet – a német fogyasztó? Nem szólva arról, hogy az ipari fejlődés feltételeinek a mezőgazdaság fejlődésére való kritikátlan alkalmazásánál nem egyéb az a hit, hogy úgy, mint az iparnak, a mezőgazdaságnak is a nagyobb produktivitás elérésére szüksége van a nagy piacra. Azok a feltételek, amelyektől az intenzív gazdálkodás függ, semmi összefüggésben nincsenek a piac nagyságával, s ezzel összhangban azt látjuk, hogy amíg iparfejlődés terén a nagy gazdasági területek érték el a munka legnagyobb produktivitását (Egyesült Államok, Németország, Anglia), addig a legintenzívebb gazdálkodást Dániában, Svájcban, Hollandiában, Belgiumban találhatni.

A tényleges helyzet az, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia megszűnt gabonát exportáló állam lenni, és egész mezőgazdasági kivitelünk csökkenő irányzatot mutat. E kivitel értéke volt:

Év	Millió márka
1895	289,0
1900	309,8
1905	381,2
1907	368,8
1913	336,7

Ha számba vesszük a mezőgazdasági termékeknek ebben az időszakban bekövetkezett rendkívüli áremelkedését, akkor kétségtelen, hogy a kivitt áruk mennyisége nem növekedett számba veendő módon. Úgyhogy a tényleges helyzet az, hogy amíg mezőgazdaságunk olyan ütemben fejlődik,

mint eddig: addig egyszerűen nincs értéke számára a nagyobb német piacnak. Ahhoz, hogy ebben gyökeres fordulat következzék be, Magyarországnak gazdasági és politikai forradalmon kell keresztülmennie, mert csak a *birtokeloszlás,* a politikai *jogeloszlás és a tudáseloszlás* forradalmi méretű megváltozásának lehet gyümölcse a magyar föld mívelési módjának olyan megváltozása, amely a haladás minden hívének szemében kívánatos. De azt magunknak, az országban élő és dolgozó politikai erőknek kell elvégezniök, mert ezek nélkül ez a munka elvégzetlen marad: éppoly kevéssé lehet számítani arra, hogy a magyar földreformot a németséggel való szorosabb összekerülésünk teremti majd meg. Márpedig Németország otthon sem szüntette meg, ellenkezőleg, az államot kormányzó erővé emelte és ilyen gyanánt védelmezi még ma is, eliparosodása ellenére is a feudális nagybirtokot. Hogy miért volna a junker Magyarországon demokratikus földreformer? – erre hiába keres választ az ember a középeurópai irodalomban.

Sokan a *német tőkében* látják azt a varázserőt, amely a magyar földben pihenő lehetőségeket és a magyar népben szunnyadó erőket új életre fogja kelteni, földünket dúsan termővé teszi, ipart teremt, s mindezek feltétele gyanánt közigazgatásunkat átalakítja, népünk műveltségét fokozza. S ebben bizonyos igazság van is, mert hiszen a tőke, nemzetiségre való tekintet nélkül, valóban forradalmi erő. Ámde a tőke ezt a haladást gyorsító munkáját csak a kizsákmányolás fokozásával, egzisztenciák elpusztítása és lesüllyedése útján tudja elvégezni, és a demokratikus erőknek az a feladatuk, hogy a tőke forradalmi munkájának ezek ellen a degradáló hatásai ellen küzdjenek. Azt a gondolatot, hogy a demokrácia, sőt éppenséggel a szociáldemokrácia legyen a tőkevándorlások magasztalója, sőt *elméleti alkalomcsinálója,* nem tudnám helyesnek elismerni. De nincsen is erre szükség, mert a tőke vándorlását vagy elmaradását nem az ilyenfajta elméleti rokonszenvek vagy politikai csábítgatások szabályozzák, hanem sokkal reálisabb erő: a nagyobb profit. Ha a német tőke számára Magyarországon nagyobb és biztosabb profit kínálkozik, mint másutt, akkor a német tőke Magyarországra vándorol majd, s másfajta csábítóerőre nincsen szükség. Ha német tőkések állampolitikai kapcsolatok létesítése nélkül megépítették a Bagdad-vasutat, ha rengeteg tőkét fektettek be Dél-Amerikában, pusztán azért, mert tőkebőségük mellett ez kitűnő üzletnek kínálkozott számukra, akkor ugyanezen feltételek megléte esetén a Magyarországról kibányászható profitot sem fogják megvetni. A német tőkevándorlásra nem lényeges indítóok, meglesz-e Közép-

Európa vagy sem. Arra nézve csak az elhatározó erő, lesz-e profitszerzési alkalom vagy sem?

Ha tehát még igaz volna is az, hogy a magyar mezőgazdaság fejlődését a német tőkének nagymértékben való idevándorlása indíthatja csak meg (ami külön vizsgálatot igényelne), még az esetben sem jelentene nagyobbfajta változást Közép-Európa létrejötte, mert a tőke vándorlását egészen másfajta motorok igazgatják. Bizonyos, hogy az intenzív gazdálkodásnak a nagyobb tőkebőség egyik igen fontos tényezője, de annál is sokkal fontosabb, mert semmi más úton nem pótolható tényezője ennek a fejlődésnek az osztályuralom megdőlése, a feudális földbirtokos uralom politikai és kulturális hatalmának megtörése. Ezt az erőt pedig csak Magyarország népe szervezheti meg és termelheti ki – saját magából. Ha ezt a küzdelmet a *felvilágosítás* lassú, a *szervezkedés* nehéz munkájával meg tudja vívni a nép, akkor Közép-Európával vagy anélkül, végbe fog menni az az átalakulás, amelyre Magyarország a háború alatt rohamosan érik meg. Ha ellenben ez a munka elmarad vagy el nem végezhető, akkor a német tőke éppoly kevéssé fogja elvégezni Magyarországon a gazdasági forradalom munkáját, mint ahogy a német junkerek vagy szellemük nem lehet eszköze Magyarországon a politikai forradalomnak. Egészen más értelemben, mint ahogy éneklik, de nagy politikai és történelmi igazság van a Szózat szavaiban: Itt élned, halnod kell.

Azt hiszem, a közép-európai gondolatnak nagy varázsereje onnan származik, hogy igen sokan egyrészt azt érzik, hogy „így tovább nem mehetnek a dolgok", s ezért valamely gyökeresnek ígérkező változást kívánnak, másrészt azt a gondolatot sem tudják érzelmi logikájukkal elfogadtatni, hogy a háború szörnyű áldozataiból ne származzék valami nagy jó a világra. A háború igazolásához kell nekik a belőle kibontakozó paradicsomi állapotok képe. A fejlődő műveltség, a nagyobb gazdagság, a kertvárosok Közép-Európáját bontja ki vágyuk szeme a háború borzalmaiból, holott abból csak a nyomor és általános elszegényedés Európája született máris meg. S ha a történelemnek, ha a kapitalista társadalmi rendnek erői valamilyen formában meg is fogják teremteni Közép-Európát, az éppoly kevéssé hasonlít majd az ő vágyaik képéhez, mint amilyen kevéssé lett a Fichte és Heine német egységének megvalósítása Bismarcknak vérből és vasból megszületett Németországa. Közép-Európa végső soron kísérlet a háború szükségességének és hasznosságának igazolására – nem a mai hatalmon levő osztályok és pártok, hanem a demokrácia szempontjából. Ezért van ártalmára annak a felvilágosító és szervező

munkának, amely a demokratikus erők történelmi feladatául rendeltetett. Másrészt a közép-európai gondolat az imperialista politikának az osztrák–magyar, de különösen a magyar viszonyokhoz szabott kiadása.

„*A nagy államterületek biztosíthatják csak a világbékét.* Az államterületek növekedésének a hódítás, a háború szükséges módszere: a világ csak akkor élhet majd békében, ha a nagy impériumokban való szervezkedés lehetővé teszi vagy a Pax Britannicát, vagy a Pax Germanicát, vagy a Pax Americanát." Így beszélt az imperialista a háború előtt, s így érvelnek a közép-európai „demokratikus" imperializmus hívei a háború alatt. A demokraták és szociáldemokraták ezzel szemben azt hangoztatták: a világbékének az államok belső gazdasági és társadalmi szerkezetének gyökeres megváltoztatása a feltétele. Az állam nagyságával szemben belső politikai struktúrájában keresték a béke feltételeit.

A nagy gazdasági területek teszik csak lehetővé a gazdasági fejlődést, valamely állam gazdasági erejének fokmérője az export. Így érveltek az imperialisták a háború előtt, és így érvelnek a közép-európai gondolat hívei most. Ezzel szemben a demokrácia, de még inkább a szociáldemokrácia gazdasági politikája a belső fogyasztás jelentőségét hangoztatta, a külső egzotikus piacok meghódítása helyett a belső fogyasztóképesség növelésében látta a fejlődés útját, és úgy vélekedett, hogy például már a német tőkét is sokkal helyesebb volna a német föld produktivitásának növelésére, mint a Bagdad-vasút építésére lefoglalni.

A nagy államterületeket és a nagy gazdasági egységeket csak az *uralomra termett népek és fajok* tudják megvalósítani. Az ő feladatuk, hogy az elmaradott népeket akár fegyveres erővel, akár a *pénétration pacifique*-nak[7] nem kevésbé fájdalmas módszereivel meghódítsák, hogy így kiküszöböljék az elmaradt népek és alacsonyabb rendű kultúrák meglétének az általános haladást meggátló vagy legalábbis lassító hatásait. A magasabb rendű kultúrát egy néhány fajta, s ezeknek is uralkodó rétegei juttatják a legtökéletesebben kifejezésre. A népekkel szemben való arisztokratikus elveken alapuló válogatásnak következménye volt az arisztokratikus elveknek a politikában, világfelfogásban való érvényesülése is, amely szintén ott ragyog az imperializmus lobogóján. A faji és osztályfölénynek ez elvével a demokrácia az *osztályok és nemzetek egyenjogúságának* elvét szegezte szembe, amelyből befelé teljes demokrácia, kifelé minél tökéletesebb nemzetköziség következik. Közép-Európa, amely a németek számára a *praeceptor mundi*[8] hivatalát követeli a háborúban kiderült rátermettségük alapján, s mely oly állam számára követeli ezt a hivatalt, amelyet

senki sem tekintett a háború előtt a modern demokrácia mintaállamának, ennek az arisztokratikus és faji szempontnak való behódolást is jelenthet. Ez a harmadik általános természetű szempont, amely miatt nem tudok hozzájárulni ahhoz, hogy a magyar demokrácia amúgy sem túl nagy erőit a közép-európai közeledés szolgálatába szegődtesse.

ZÁRSZÓ

Miután a vitának jóformán minden résztvevője a maga szempontjából külön előadói referátumot tartott, a szokásos tanácskozási zárszónak ebben a vitában sem jogossága, sem technikai lehetősége nincsen meg. Ezért arra fogok szorítkozni, hogy az alapvető kérdésekre nézve a vitában felmerült ellentétes felfogásokat állítsam egymással szembe, jelezve röviden a saját álláspontomat, amelyet az elhangzott felszólalások nem módosítottak.

Noha többen kétségbe vonják, mégis úgy vélekedem, hogy az itt lefolyt vita elsősorban politikai természetű volt: arra szolgált, hogy Magyarország demokratikus pártjai és erői számára a Közép-Európa kérdésével kapcsolatos célkitűzés munkáját végezze el. Miután a célkitűzés mindig csak valamely értékítélet alapján lehetséges, az értékítéleteknek pedig a tudományos megismerés mindig csak egyik, s nem is legfontosabb eleme sok más mellett: merőben tudományos meggondolások alapján ez a kérdés nem dönthető el megfellebbezhetetlen módon. Márpedig azok, akik Közép-Európa kérdését a történelmi szükségszerűség, a kikerülhetetlen fejlődés követelésének állították oda, ezzel a jelzéssel kelletik álláspontjukat. Ezért felvetem azt a kérdést, mi értelme és mekkora érvényességi köre van ily természetű, a jövendőre vonatkozó megoldások területén a *szükségszerűségnek*. – Ez volt a vita első, ellentétes megítélésben részesülő kérdése.

1. Alapjában véve minden, ami a világon van, volt és lesz, szükségszerű, mert hiszen a szükségszerűségnek az elégséges ok alapján való történés az ertelme, s hogy mi szükségszerű, az csak a történés után derül ki. Ily értelemben minden, ami van, szükségszerű, és ez a felfogás csak változata ama hegeli gondolatnak, hogy minden, ami van, ésszerű is. Az általános determináltságnak ezzel a gondolatával azonban a politikában, amelyben cselekedni és célokat kell kitűzni, mit sem lehet kezdeni, mert eme felfogás alapján semmi szükség sincs agitálásra, felvilágosításra, mert hiszen minden amúgy is szükségszerűen úgy és nem másképpen történik. Ámde, ha

valamely adott politikai tervet a szükségszerűség bélyegével hoznak forgalomba, s ezzel vagy el akarják a terv ellenzőit hallgattatni, vagy a tudománytalanság vádját akarják rájuk sütni, akkor az ily feltételes erejű követeléssel fellépőket nem árt figyelmeztetni az emberi értelem és tudományos megismerés korlátaira, amelyek egyetlen tudományágban sem olyan hatalmasak és szűk területet bezárók, mint a társadalmi történéssel foglalkozó szellemi alkotások területén. Hiszen a test és lélek kapcsolatának kérdése, minden lelki történésének ez az alapja, sem tekinthető tudományosan hiánytalanul megoldott kérdésnek; Fechner–Wundt pszichofizikai paralellizmusa sem állotta ki az ismeretelmélet tűzpróbáját; lélektani szempontból a történelmi materializmust sem lehet egyébnek tekinteni, mint kísérletet a pszichoökonomikus paralellizmus megmagyarázására, mint útmutatást arra nézve, hogy a gazdasági tények lelki tartalommá válva, mint az akarást befolyásoló motívumok, miképpen hatnak nagy általánosságban a tömeg lelki életére. Emilia Galottiban[9] panaszkodik a festő, mennyi vész el a festői gondolatból, amíg az agyvelőből és szemből a kézig eljut: mennyivel több vész el a valódi vagy még inkább a vélt szükségszerűségekből, amíg kigondolóik vagy megfigyelőik elméjéből az élet kemény tényeinek sorában valóban tényekké válnak. Ha ezekkel a lélektani és belőlük következő ismeretelméleti meggondolásokkal számot vet az ember: sokkal óvatosabban használja majd olyan bonyolult, bizonytalan jövendőjű és nehezen áttekinthető társadalmi ténycsoporttal kapcsolatban, amilyen Közép-Európa, a szükségszerűség fogalmát. Valamely adott társadalomban nemcsak egyirányú és egyértelmű szükségszerű irányzat van, hanem annyi, ahány alapvető szükséglete van a társadalomnak. Az ilyen értelemben felfogott szükségszerűségek rétegezettek: ami szükségszerű a nagytőkés számára, nem az a bérmunkás számára; ami szükségszerű a hódításra berendezett társadalmi szervek számára, nem szükségszerű a pacifista számára és így tovább. Közép-Európában abban látják hívei a szükségszerűség bélyegét, hogy a modern államalakulás iránya a nagy államterületek kialakulása. A vitában már mások (Rónai Zoltán) rámutattak arra, hogy a történelem tanúságtétele ezen a téren nem egyjelzésű, úgyhogy a szükségszerűség érvét még a történelmi indukciók alapján sem vehetik igénybe a közép-európai gondolat hívei.

2. A szükségszerűségnek eme fogalmával függ össze a közép-európai gondolat híveinek az a második érve, amelyet különös élességgel Jászi képvisel, hogy ennek a szükségszerűségnek a háború a megvalósítója. Az érvelésnek ez a módja jogossá teszi annak a kérdésnek felvetését:

minő szerepet töltött be és tölt be ma, különösen a társadalmi fejlődés terén a háború? Vannak, akik úgy érvelnek, hogy bármennyire ellenkezik is erkölcsi érzésünkkel, kívánságainkkal, mégis el kell ismernünk azt, hogy a háború az emberiségnek nagyobb műveltség, nagyobb egységek, szóval a haladás magasabb foka felé való előrehajtója. Ezzel az okoskodással szemben azt lehetne mondani: abból, hogy a háború fontos szerepet töltött be a múltban, egyáltalán nem következik társadalomfejlesztő ereje a jelenben, s még kevésbé a jövőre vonatkozólag. Legalább ugyanolyan joggal állítható az, hogy az emberiség fejlődött és a művelődés előrehaladott, noha háborúk voltak, mint az, hogy az emberiség haladt, mert háborúk voltak. Ha Közép-Európa haladás, és eme haladás megvalósításának háború a feltétele, az eszköz használata feltétlenül sokkal mélyebbre veti vissza az emberiséget, mint amennyire a cél a legkedvezőbb esetben is előre tudná vinni. A háború nem eszköz a társadalmi fejlődésben, nem különösen a világgazdaság és nemzetközi szolidaritás állapotának küszöbére eljutott XX. századbeli Európában. A háború megakasztja és hatékonyságukban felfüggeszti mindazokat az erőket, amelyeket a háború előtt a progresszív és demokrata eszmék harcosai, a szocialistákról nem is szólva, a társadalmi fejlődés egyedül igazi munkásainak tekintettek. Az a meggyőződésem, hogy ez a háború, Közép-Európával vagy anélkül, hosszú-hosszú időre visszavetette az európai művelődést. A háborúnak mint az államok között való verseny formájának elismerése – s ennek elismerése nélkül nem tulajdoníthatók semmi társadalomfejlesztő hatást a háborúnak – együtt jár azzal, hogy azt az államot kell a legtökéletesebbnek, a fennmaradásra legalkalmasabbnak tekinteni, amelynek a legnagyobb sikerei vannak. Nemcsak isten tart a győztes bataillonokkal, hanem a szociológusok így gondolkodó csoportja is. Ezt a felfogást hangoztatta, szociológiai rendszerré emelve azt, a háború előtt a hollandi filozófus, Steinmetz *Philosophie des Krieges* című, igen elterjedt, s e téren vezető munkájában. Közép-Európa híveinek lelkivilágában, tudatosan vagy tudatlanul ott él ez a gondolat, a siker igéző ereje előtt való behódolás, amely Németországra vonatkozó értékítéletük megváltozásának bizonyára egyik fontos alkotóeleme: a Németországgal való összeolvadás azért vált oly kívánatossá, mert Németország hihetetlen katonai sikereket vívott ki. Botorság volna bárkinek tagadnia a németségnek a világ kultúrájában munkával kivívott elsőrendű vezető szerepét; én is főképpen a német kultúrának köszönhetem olyan-amilyen műveltségemet. De ez nem ok arra, hogy most a háború és a német *Kultur* dicsőítésé-

ben ne tartsunk mértéket, s főképpen nem ok arra, hogy megfeledkezzünk arról a jogos bírálatról, amellyel a demokratikus pártok és intézmények a háború előtt világszerte illették a német rendőrállamot, a félabszolutisztikus politikai rendszert, a junkerszellemet, szóval azt az egész politikai légkört, amelyben egy Oldenburg von Januschau, aki egy porosz hadnagygyal és hét közlegénnyel minden pillanatban be akarja csukatni a német Reichstagot, megterem. A német politikai Eldorádó apostolait figyelmeztetni szeretném Hugo Preuss *Das deutsche Volk und die Politik* című könyvére, a német politikai irodalomnak egyik legkitűnőbb művére, amely nem a nálunk divatos Közép-Európás német magasztalásnak, hanem a keserű önbírálatnak és önismeretnek német könyve.

3. A szükségszerűség társadalmi fogalmára és a háború társadalmi funkciójára vonatkozó nézeteltérések mellett másként ítélik meg a középeurópai gondolat hívei és ellenzői az *államok kapcsolódásainak hatásait* is egymásra, amely kapcsolódásnak a közeledés csak egyik különös, konkrét formája volna. Összehasonlítják a magyarországi és a német köz- és kultúrállapotokat, gazdasági viszonyokat, s ezen az összehasonlítási alapon felvetik a kérdést: vajon nem jelentene-e nagy haladást mindenképpen Magyarország számára, ha nálunk is ilyen állapotok volnának? Valóban, el kell ismerni: bármily kevéssé lehet is hajlandó a szocialista a német állapotokat minden téren mintaszerűeknek elismerni, Magyarország sokkal hátramaradottabb, semhogy ne lehetne számára haladás az, ami Németország számára reakció. Csakhogy teljesen alaptalannak kell tekinteni azt a feltevést, mintha az államoknak vámpolitikai vagy államjogi összekapcsolódása egyúttal a két állam belső, politikai, szociális, művelődési vagy gazdasági állapotainak kiegyenlítődésével járna, s a tényekkel ellenkezőleg azt a várakozást, hogy ez a kiegyenlítődés az elmaradott államot felemeli vagy közelebb hozza a fejlett állam színvonalához. Az angol demokraták állandó panasza az imperializmus ellen az volt, hogy a más fajtájú, elmaradott területekkel és népekkel való összekapcsolódás kolonc az anyaország fejlődésén; a demokratikus politika azért volt ellensége az annexióknak (Elzász), mert az annektált területeken uralkodó politikai rendszer szükségképpen megakasztja a szabadság és demokrácia felé való fejlődést az annektáló országban is. Általában az a meggyőződésem, hogy az államok egymáshoz való viszonyának kérdése még igen kevéssé tisztázott, hogy az államok között is lehetségesek ugyanazok a kizsákmányolási viszonylatok, mint társadalmi osztályok vagy más társadalmi kategóriák között egyrészt, s másrészt azt hiszem, hogy az

effajta összeolvadásoknál általában a vegyület vagy keverék szociális szempontból fejletlenebb elemei adják meg a keverék jellemvonását. A konkrét esetben ez azt jelentené, hogy Németország politikai fejlődésének lassúbbodása nagyobb volna, mint Magyarország politikai fejlődésének remélt gyorsulása. De azonfelül nacionalista gondolkodásmódnak tartom az olyat, amely ily kérdések megítélésénél kizárólag a saját országára gondol. Az internacionalista gondolkodású magyar embernek ennél a kérdésnél legalább oly lelkiismeretesen kell vizsgálnia azt a kérdést, minő hatása lesz e kapcsolódásnak Németországra. Ha igaz, hogy a Monarchia számára földrajzi helyzeténél fogva is a Németországgal való szorosabb kapcsolódás a legfontosabb, nem szabad megfeledkezni arról, hogy nemcsak nekünk, hanem *Németországnak is vannak nyugati határai,* s aki az ezekkel való békés törődés gondja alól mentesíteni akarja Németországot, az rossz szolgálatot tesz az európai fejlődés ügyének, amelyet a nyugat-európai művelődés és demokrácia vezető nemzeteinek egysége szolgálhat a legjobban.

4. A vita középpontjában a gazdasági kérdések és a velük szükségképpen összekapcsolódó politikai megoldások állottak. Ezeket a kérdéseket a vita folyamán olyan részletességgel és az adatoknak olyan nagy tömegével világították meg mindkét álláspont hívei, hogy arra most kitérni nincsen lehetőség, valamint nincsen szükség arra sem, hogy a közeledésnek a pacifizmus kérdésével való összefüggésére az elmondottak után bárki is rátérjen.

Miután a vitát lényegében politikai természetűnek ítéltem, jogosnak tartom, hogy saját politikai álláspontomból kiindulva annak a nézetemnek adjak kifejezést, hogy a közép-európai gondolatkör és mindazok a gyakorlati törekvések és elméleti meggondolások, amelyek belőle kiágaznak vagy hozzá elvezetnek, végső soron onnan származnak, hogy a háború sokak szemében fakóvá tette régi meggyőződéseik alapszínét, és a siker szuggesztív színeivel festette csábítóra a háborúban diadalmaskodó konzervatív államtársadalmi hatalmi tényezők sajátos szempontjait. Közép-Európa hívei nem bíznak a demokrácia erejében, különösen nem abban, hogy a magyarországi demokráciának lesz elég ereje kiharcolni azokat a gazdasági-forradalmi átalakításokat, amelyek nélkül a magyar földet nem lehet produktívabbá tenni. A demokrácia erejében való kételkedés a reakciósok lelki rokonaivá teszi őket. A közép-európai gondolat hívei a háborút a társadalmi fejlődés motorjának ismerik el, ezzel szükségképpen helyeselniök kell, ha következetesek, minden elmúlt és jövendő

fegyverkezést, ez a szál vezet tőlük a militarista gondolkodókhoz. A közép-európai gondolat hívei a nagy birodalmak, a nagy politikai és gazdasági területek kialakulásában az emberiségnek magasabb és tökéletesebb fokozat felé való fejlődését látják, ez a felfogás híd közöttük és az imperializmus között. S végül, mert a közép-európai gondolat magyar hívei nem gondolnak arra, hogy a világ békéje, s így végső soron Magyarország jövője szempontjából is fontosabb Németország elhelyezkedése, mint Magyarország, mivel álláspontjuk – mulasztásainál fogva – szerfölött hasonlít a Right or wrong, my country[10] álláspontjához: ez a módszerük fűzi őket össze a nacionalizmus hitvallóival, akikkel egyébként minden kérdésben szöges ellentétben állanak, egyébként csakúgy, mint a reakció, militarizmus vagy imperializmus politikusaival. De a közép-európai gondolatkörre való hajlandóságuk, érvelésüknek módja, szempontjaik, mindez azt a benyomást teszik, hogy a háború szuggesztív eseményeinek hatása alatt beszüremlettek ilyentől egyébként ment gondolatvilágukba a konzervatív világfelfogásnak ezek az elemei, az uralkodó és népszerű eszmékkel szemben való ellenállásuk meggyöngültebbnek látszik. Das Jahr bricht an und Mars regiert die Stunde[11] – ez a legbenső oka annak, amiért nem tudok megbarátkozni a közép-európai eszmével, amelyben ezeknek a törekvéseknek és a mögöttük lappangó világnézetnek leples úttörőjét látom.

Szerintem a demokrácia számára nem az államok földrajzi határainak, hanem az osztályok hatalmi viszonyainak eltolódása és változása a döntő jelentőségű tény. Figyelmem azért nem annyira Európa földrajzi térképének, mint Európa szociális térképének jövendő kialakulására irányul, mert e térkép tényei lesznek a demokratikus politika irányának, céljainak megszabói. S azt hiszem, hogy a társadalomnak a háború alatt és következtében végbemenő mélyreható átalakulása a népesség, vagyoneltolódás, jövedelemmegoszlás terén, Közép-Európával vagy anélkül, az osztályharcnak fokozott s eddig sehol meg nem volt erőit hívja majd életre.

Huszadik Század, 17. évf. 33. kötet. 6–7. sz. 1916. 409–428 és 525–530. old.

[1] Friedrich *Naumann* német liberális képviselő 1915-ben közzétett „Mitteleurópa" c. könyvében Németország közép-kelet-európai vezető szerepének kiépítését hirdette meg. A terv nagy visszhangot keltett. A Társadalomtudományi Társaság 1916 februárjában-márciusában vitasorozatot rendezett a kérdésről, amelynek nyitó referátumát és zárszavát (az itt közölt két tanulmányt) Kunfi Zsigmond tartotta. A vitában

felszólalt Szabó Ervin, Jászi Oszkár, Giesswein Sándor, Ignotus Hugó, Ágoston Péter, Rónai Zoltán, Dániel Arnold és mások. Kunfi a *Szocializmus* c. folyóirat hasonló témájú ankétjára adott válaszában is összegezte röviden álláspontját. (Háború és Szocializmus. 1916. március. IX. évf. 1. sz. 68–71. old.)

[2] Tartaléksereg (német); a munkaerő árát lenyomó munkanélküli-sereg.

[3] Bekerítés (német) – a hivatalos német külpolitika főérve.

[4] A „szívélyes egyetértés". 1903-ban kötötték meg a hármas szövetséggel szemben a francia–angol szövetségi szerződést.

[5] Musagetes (ógörög) – a múzsák vezetője, Apollón mellékneve.

[6] Itt: zárt kereskedelmi övezet (német).

[7] Békés behatolás (francia).

[8] A világ tanítómestere (latin).

[9] Lessing (1729–1781) 1772-ben írt színműve.

[10] „Jó vagy rossz – az én hazám" (angol).

[11] „Eljő az idő, és Mars uralja az órát" (német).

A NEMZETI ESZME A HÁBORÚBAN

A háborús jelszavak mindegyik hadviselő csoport körében erős kopásnak indultak. Ma már alig maradt meg valami is abból az ideológiákból szőtt köntösből, amelyet igazi mivoltának elleplezésére a háború csontvázára borítottak. E jelszavak közül különösen kettőnek volt nagyon szívós élete, azoknak, amelyek azt mondották, hogy a háború a *militarizmus ellen* és a *nemzeti eszme érdekében* folyik. Az a válaszjegyzék, amellyel az antantkormányok a középponti hatalmak békejegyzékére feleltek[1], az antantállamok hadicélja gyanánt nem szól ugyan a militarizmusnak, sőt még a porosz militarizmusnak a megsemmisítéséről sem, ellenben még most is fenntartja azt az álláspontot, hogy a „nemzetiségek alaptörvényének", helyesebben a nemzetiségi elvnek elismerése nélkül békét nem kötnek. Ugyanakkor, amikor ezt az elvet hadicéljuk gyanánt hirdetik ki az antant hatalmai: Románia, amely éppen emez „nemzetiségi alaptörvény" érvényesítésére fogott fegyvert, súlyos állami katasztrófa áldozata lett. Szerbia, amely akarva, nem akarva ugyanennek az elvnek képviselője volt a nagy európai tragédiában, állami létének, reméljük csak ideiglenes elvesztésével fizette meg e történelmi tendencia képviseletét. S ugyanakkor, amikor az antantállamok a nemzetiségek alaptörvényének kielégítése nélkül nem akarnak békét kötni: külön is kiemelik Belgiumnak, ennek a tipikus nemzetiségi államnak a teljes helyreállítását, holott a nemzetiségek alaptörvényének, ahogy általában felfogják, a nemzeti állam a beteljesülése, a nemzetiségi állam ellenben a megtagadása. De a központi hatalmak háborús ideológiájában is nagy szerep jutott a nemzetiségi elvnek. Oroszország elnyomott nemzetiségeinek „felszabadítását" ugyanennek az elvnek a nevében követelik. A lengyel kérdés megoldását is részben ennek útmutatásai nyomán keresik. Magyarországon a közjogi jelszavakon élősködő ellenzéki pártok a nemzeti eszme nevében próbálják feltámasztani a kurucvilág elaggott eszményeit. Mindez elég ok arra, hogy eme ellentétek láttára felvessük ezt a kérdést: minő szerepe van a XX. század nagy háborújában a nemzeti eszmének, minő ereje és jelentősége azoknak a szükségleteknek, amelyek e mögött az eszme mögött húzódnak meg és amelyek ennek az ideológiának az éltetői? A válasz erre a kérdésre olyan korlátozott és egyoldalú lesz, mint aminőt adhat az író olyankor, amikor nemcsak az igazságra és meggyőződéseire, hanem a cenzorra is kell ügyelnie. De talán még ebben a felemás formájában is lesz némi eszmegerjesztő és okulással kínáló oldala az alábbi elmélkedésnek.

Senki sem tudhatja ma még, minő új államalakulások íródnak majd be a háború után Európa térképébe. De ahogy most áll a haditérkép, joggal állítható, hogy Szerbia s Románia végzetévé vált, hogy oly korban sodorták részben belőle fakadó, részben rajta kívül álló erők a nemzeti eszme politikai megvalósításáért való küzdelembe, amely korban a nemzeti eszme már nem volt a kornak – lassalle-i értelemben vett – uralkodó eszméje. Még ha a szerb politika nem is írta volna némi tétovázás után büszkén zászlajára, hogy Szerbia a délszláv népek Piemontja, akkor is tisztán láthatta mindenki a háború előtt, hogy most Európa délkeletén és keletén indul meg olyasfajta folyamat, mint amilyen a XIX. század közepén az olasz és német nemzeti egység kialakulására vezetett. A Karagyorgyevicsok az eszme Hohenzollernjainak és Savoyardjainak érezték magukat, Szerbia és Románia ez eszme Brandenburgjának és Piemontjának szerepére áhítozott. Az, amit a kívülállók sokszor a szerb politika nagyzolásának, sőt pökhendiségének néztek, alapjában véve nem volt egyéb, mint az a tudat, hogy nagy, a fejlődést előrevivő és gyorsító történelmi folyamatnak a végrehajtója ez a nyugtalan, nagyot akaró politika. Bizonyos, hogy a háború politikai és diplomáciai előkészítésében szintén nagy szerepe volt ennek a számításnak, mégpedig nemcsak Belgrádban, hanem Szentpétervárott, Londonban és Párizsban is. Ezzel a megállapítással korántsem akarok abba a vitába elegyedni: *ki kezdte a háborút?*, mert az a meggyőződésem, hogy a történelem meg fogja állapítani, azt a már ma is nyilvánvaló tényt, hogy a háborút megelőző évtizedben valamennyi kormány lázas erővel dolgozott a háború előkészítésének végzetes munkáján. „Si vis pacem, para bellum"[2] olvasható óriási betűkkel a bécsi csász. és kir. hadügyminisztérium új palotájának homlokzatán, és ezt a jelszót az egész európai kormányzat jellemzésére joggal lehet felhasználni. E háborúelőkészítő tevékenységben nagy szerep jutott a nemzeti eszme robbantó, forradalmi munkájának. Az ellenséges államkoalíciók mindegyikében volt egy-egy nagy nemzetiségi állam (Oroszország és az Osztrák–Magyar Monarchia), amelynek robbantóerő gyanánt neki akarták szegezni a nemzeti eszme destruktív erejét. Különösen sokan hittek abban, hogy az Osztrák–Magyar Monarchiát a nemzetiségi elv alapján szét kell darabolni, sőt azt gondolták, hogy erre szükség sem lesz, mert a Monarchia, nemzeti alkotórészei szerint szét fog hullani. Ez a reménység volt a „balkáni Piemont" egyik éltetője, s ezért lett a Monarchia nemzetiségi elv alapján való felosztásának képviselőjévé – Szerbia és Románia. Úgy is lehetne formulázni a Szerbia és a Monarchia között való politikai

ellentétet: végbe kell-e Kelet-Európában is mennie a nemzetileg egységes államok kialakulásának, mint ahogy végbement Nyugat-Európában, avagy pedig ezen a helyen és a mai korban megállhatnak-e nemzetiségi államok is?

Ezt a kérdést nem a háború vetette fel. Hiszen az államok XIX. századbeli története, a politikai irodalom és a politikai pártok működése és igyekvése szakadatlan felelet volt erre a kérdésre. Az állam és a nép egyaránt arra törekedett, hogy az állam és nemzetiség határai azonosak legyenek, hogy minden népnek meglegyen a maga külön állama, és ez az állam politikai egységbe foglalja ugyanannak a nemzetnek minden tagját. Ahol ez a törekvés megvalósult, ott – Németország, Olaszország utolsó félszázadbeli fejlődése elég bizonyíték rá – a társadalmi fejlődés menete meggyorsult, s ez jórészt hozzájárult a nemzeti állam eszméjének általános népszerűsítéséhez. Oly népek, amelyek több államhoz tartoztak, a nemzeti és állami egység hiányát nagy szerencsétlenségnek érezték; a nemzetiségi államok bajaiknak fő forrását lakosságuk nemzetiségi megoszlásában és az ebből fakadó súrlódásokban látták. Mivel pedig a legtöbb nemzetiségi állam nem az egyenlő joggal felruházott népek szabad együttélésén, hanem egy vagy több nemzetiségnek több elnyomott nemzet felett való uralmán épült fel, a demokrácia érvényesülésének is akadálya volt a nemzetiségi állam. S végül: több nemzetnek vagy népnek egy államban való együttélése megakasztja az osztályöntudat kifejlődését, mert az egyes nemzetek között való folytonos súrlódás inkább kedvez a többi nemzettel szemben egységesen fellépő nemzeti szolidaritás, mint az egy nemzeten belül kifejlődő osztályöntudat gondolatának. A nemzetiségi küzdelmek megzavarják, összebonyolítják és így sok jogos erőtől fosztják meg az osztályharcot – ezért fordult a szocializmus rokonszenve is az egységes nemzeti állam mint kívánatos cél felé.

Ezek az okok teszik érthetővé, hogy a politikai számvetésekben oly biztosan építettek a nemzeti eszme bomlasztó szerepére, s hogy a népek, a demokrácia, a szocializmus rokonszenve és támogató ereje is a nemzeti államok megteremtésére irányuló mozgalmak mellé szegődött – természetesen csak ott, ahol ennek legalább etnikai alapjai megvoltak. Ezért volt szinte egyetemes az a – hol reménykedő, hol aggódó – várakozás, hogy a nemzetiségi államok a háborúban össze fognak omlani, a nemzetiségi eszmének részben külső ostroma, részben belső feszítőereje következtében. Ez a hit volt a szerb és román politikának egyik fő mozgatója, ez a remény a szerb és román haderő egyik leghatalmasabb hadserege.

A háború még nem dőlt el. Senki sem tudhatja, hogy Európa jövendő politikai térképének megrajzolásánál mily jelentősége lesz a nemzeti eszmének, a nemzetiségi elvnek mint államalkotó elvnek. Sokan – felületes látszatok és pillanatnyi hangulatok alapján – azt állítják, hogy a háború a nemzeti eszme megújhodásával járt. Én ezt nem hiszem s a háború végleges kimenetelétől függetlenül meg merem kockáztatni azt az ítéletet, hogy a nemzeti eszme és nemzetiségi elv régi jelentőségét, államalkotó erejét jórészt elveszítette. Ez lehet elszomorító és végzetes dolog azokra a népekre, amelyek nem tudták nemzeti és állampolitikai egységüket kivívni akkor, amikor még csak a tegnap erői szegeződtek ellenük, hanem amelyek csak akkor kerültek sorra, amikor már a tegnap ellenállásaihoz a holnap ellenálló tendenciái is odaszegődtek. Cavour, Bismarck, III. Napóleon politikájában a nemzeti eszme forradalmi erő volt: kiszakított meglevő államközösségből népeket és új államépületet emelt, amely lehetőleg csak egynemzetű alkotórészekből állott. Az így létrejött államok politikai, gazdasági és művelődési szempontból tökéletesebb államok lettek, a bennük élő nép kedvezőbb életkörülmények közé jutott. Nem kell még csak megemlíteni sem – hiszen közismert dolog –, hogy a nemzeti államoknak ez a kialakulása a kapitalizmus gazdasági szükségleteinek és a megteremtette lehetőségeknek volt főképpen a következménye. Az olasz és német nemzeti egység megalapítása óta eltelt fél század alatt Európa kelete és délkelete is belekerült a kapitalizmus sodrába, s ezzel együtt itt is megszülettek azok a politikai tendenciák, amelyek amott, egy fél század előtt, a nemzeti egység megvalósítására törekedtek. Miért ne sikerülne itt is az, ami – nagyjából hasonló feltételek között – amott a történelmi fejlődésnek parancsszava volt!? Hiszen a politikai és történelmi elmélkedésnek közhelye volt, hogy a fejlettebb ország az elmaradottabb jövendőjének képét mutatja, hogy minden állam nagyjából ugyanazon a történelmi folyamaton keresztül jut előbbre.

Ámde ez a Marxtól származó történelmi ítélet túlságosan sematikus, egy kaptafa szerint ítéli meg a történelmi fejlődést, azt gondolván, hogy adott, belső törvényszerűség szerint minden társadalomnak ugyanazokon az átalakulásokon kell keresztülmennie, s a különbség csak a sorrendben, az időpontban van; az egyik államot korábban, a másikat később formálják át s terelik ugyanarra az útra azonos erők. Így hitték sokan, hogy a délszláv s román nemzeti egység kérdése tűzetett ki most a világtörténelem napirendjére, s ennek éppúgy valóra kell válnia, mint ahogy véres vajúdások, küzdelmek árán meg kellett valósulnia az olasz és német

egységnek, mint ahogy a XVIII. században meg kellett születnie az egységes Franciaországnak. Csakhogy az a fél század, amely alatt Európa keletén és délkeletén megszületett a korai kapitalizmus és vele egyetemben a nemzeti eszme ideológiája és politikája: nem múlt el nyomtalanul Nyugat-Európa fölött sem. A nacionalizmus eszmevilága fölé odarétegeződött az imperializmus gondolatvilága.

Ennek igazságát semmivel sem lehet jobban szemléltetni, mint ha Németország mai és 1870–71-es háborúját egymáshoz mérjük. Ma Németország nemcsak hogy nem harcol az összes németeknek egy nemzeti államba való foglalásáért, hanem ellenkezőleg, egyik legfőbb hadicélja annak az államnak politikai fenntartása, amelyben a német népnek igen jelentékeny része önálló állami életet él. De amíg háborúval korántsem akarja az összes németeket az állam keretébe beterelni: addig nem áll ugyanily visszautasító álláspontón azzal a törekvéssel szemben, hogy idegen, más nemzetiségű népek a háború révén a német birodalom kötelékébe kerüljenek. A szélső annexionisták pártja (kicsiny, de nagy hatalmú párt s amely a legvilágosabban juttatja kifejezésre a háborút fűtő politikai gondolatokat) arra törekszik, hogy Keleten és Nyugaton egyaránt terjeszkedjék a német birodalom. Az 1866. és 1870–71. háborúk jelszava: *a német nemzet szabadsága,* a mostanié a *tengerek szabadsága,* a világgazdasági érvényesülés szabadsága, az áru- és tőkekivitel szabadsága. Nyugat-Európában egy fél század előtt volt, Kelet-Európában ma a nemzeti állam a háború betéte; de Nyugat-Európa ma már nem a nemzeti államért, hanem a nemzetek és államok felett álló impériumért, a világgazdasági birodalomért harcol. Ez a két törekvés pedig összeütközik a mai állami és társadalmi rend alapján egymással. A nemzeti eszme felbontó, destruktív erő, s ahol építeni akar és tud, nem nagy, de egységes államokat épít; az imperializmus összefoglaló, konstruktív erő, amely a kizsákmányolást mennél nagyobb, nem nemzetileg, de gazdaságilag valamiképpen egységes államnak megteremtésével akarja hatályosabbá tenni.

Az állam ott érjen véget – de odáig azután elérjen –, ahol véget ér az illető államot alkotó nemzet embereinek lakóhelye. Ez volt a nemzeti gondolat államalkotó programja; ebből a felfogásból fakadtak terjeszkedő ösztönei, de terjeszkedésének korlátai is. Azt is lehetne mondani: *az állam határa az embertömeg függvénye volt.*

Az állam ott érjen véget, de odáig valamilyen hatalmi eszközzel elérjen, ahova az illető állam árukivitele, tőkekivitele és nyersanyagbeszerző szükséglete elér: ez az imperialista gondolat államalkotó programja. Ebből

a felfogásból fakad terjeszkedő ösztöne és ebből származik a nemzeti gondolathoz viszonyított korlátlansága. *Az állam határa – a gazdasági áru- és tőketermelés függvénye lesz.* Az egy nemzethez tartozó emberek szaporodása lassú és korlátozott; az árutermelés gyors és korlátlan.

A nagy nyugati államok akkor valósították meg – ha nem is teljesen – nemzeti egységüket, amikor az európai szárazföld gazdasági fejlettsége még alig nőtt túl a nemzeti állam szabta határokon. Amikor Kelet-Európa hozzáfogott a maga nemzeti programjának megvalósításához: a kelet-európai nacionalizmus szemben találta magát a nyugat-európai imperializmus kisugárzásaival. S ezen a ponton érvényesült az a jelenség, amelyet oly kevéssé méltattak figyelemre a vezető államok politikusai, írói és gondolkodói, de amelyet az elmaradott, fejlődésükben megkésett államok politikusai lépten-nyomon éreznek, s amelyet *az elmaradt államok fejlődéstörvényeinek* lehetne, jobb megjelölés híján nevezni. A fejlődés élén járó államokban, ahol a nemzeti, gazdasági, szociális kérdések először bukkannak fel: elfogulatlanul kereshetik a megoldásokat, s a problémák megoldása olyan lesz, amilyen az illető állam tényleges viszonyainak megfelel. Mint ahogy az esés törvényeit légüres térben tanulmányozza a fizikus, s így a zavaró külső körülményeket, a bonyodalmakat, szövődményeket kiküszöböli, s így az illető jelenség zavartalan kifejlődésének feltételeit teremti meg; vagy ahogy a baktériumok munkája nem az eleven szervezetben, hanem külön erre a célra való, alkalmasan egyszerűsített kultúrákban fejlődik ki a legvilágosabban: ugyanilyen kedvező helyzetben vannak a fejlődés élén járó nemzetek s államok, amelyek a náluk először felbukkanó kérdéseket a saját természetük és életfeltételeik törvényei alapján oldhatják meg. A fejlődésükben visszamaradt nemzetek nem követhetik, csak saját természetük törvényeit. Kettős bonyodalom zavarja meg a kórkép tiszta lefolyását. Egyrészt az előrehaladottabbak megoldásai és tapasztalatai lényegesen megváltoztatják a problémák jelentkezésének módját, megnövelik a belső ellenállásokat; másrészt beleütköznek azokba az új erőkbe és érdekekbe, amelyek az előrehaladottabbaknak, a továbbjutottaknak új problémáiból és új megoldásaiból zuhannak reájuk.

Fiatalok, de életútjukat már nem törhetik fiatalságuk erői – és ha kell, bolondságai szerint, mert egyre nyomja őket a férfiak meglettsége és máscélúsága, az öregeknek az ő szemükben annyira jogosulatlan, konok ragaszkodása az élethez.

Amit Voltaire az egyes emberek életkorára mondott:

Qui n'a pas l'esprit de son âge,
De son âge a tout le malheur[3]

közös, tragikus sorsa a fejlődésben elmaradt nemzeteknek is.

Ezen területen kell keresni a szerb és román háborús tragédia egyik gyökerét s azoknak a politikai és gazdasági ellenállásoknak nagy részét is, amelyekkel ezek az erők már a háború előtt is ránehezedtek Kelet-Európára. *Minő* eszközök és erők felhasználásával tudták a nagy nemzetiségi államok fennmaradásukat biztosítani – *ez* oly kérdés, amely a háború után lesz csak tisztázható és pontosan megállapítható. Bizonyos, hogy az államhatalomnak a háborúban különösen erős és kíméletlen eszközei nélkül még Anglia sem tud például az ír nacionalizmussal elbánni. De még háborúban sem lehet csak szuronyokkal, rögtönítélő és hadbíróságokkal kormányozni és az állami gépezet működését biztosítani. A nemzeti eszme dekomponáló erőinek működését ellensúlyozzák a gazdasági összekapcsolódás konstruktív erői: a nemzeti eszme állambontó ereje beleütközik az imperialista eszme nagy birodalmakat építő erejébe. Lengyelek, belgák, szerbek, rutének, románok – többé-kevésbé ez összeütközésnek lettek a koldusai. Természetes, hogy a történelem tanúságtétele sohasem egyjelzésű; az erők és tendenciák bonyolultsága minden egyszerűsítő rajzot hamisnak vagy legalábbis szerfelett tökéletlennek mutat. De szeressük vagy sem, örvendjünk hatásainak vagy essünk kétségbe miattuk: számolnunk kell azzal, ami valóban van és végbemegy a világon. A háború eddigi menete legalább tüzes és véres betűkkel írta fel a politikai gondolkodás boltozatára: a nemzeti eszme napja alkonyulóban van.

S mivel uralkodó, történelmi szükségleteket kifejező eszmék csak akkor tűnnek el, ha újak bukkannak fel a történelmet formáló erők méhéből: a nemzeti eszme örökösei is megjelentek a színpadon. Ketten vannak, s a nemzeti eszme történelmet és államot alkotó szerepének e háborúban való letörése után közöttük fog megindulni a küzdelem az emberiségnek új formákba való szervezéséért. Az *imperializmus* az egyik, az *internacionalizmus* a másik.

Aki ma a nemzetiségi elv alapján akarná megrajzolni Európa új politikai térképét: annak jóformán minden államból ki kellene szaggatni kisebb-nagyobb részeket, és még így sem lehetne megvalósítani a nemzeti eszme államalkotó programját, amely szerint minden nemzetnek külön

állam jár és a nemzet minden tagja legyen ennek az államnak polgára. Ha a nemzeti eszméről beszélnek, rendszerint csak az Osztrák–Magyar Monarchiára gondolnak. Holott – nem is szólva Oroszországról, amelyen ennek a nemzeti eszmének még sokkal több keresnivalója van –, ha egyszer a nemzeti eszme követelései alapján megkezdődik a darabolás, akkor annak se vége, se hossza nem lehet. Belgium például a nemzeti eszme alapján tulajdonképpen nem életképes állam, noha valójában az; a flamandok nemzetiségileg a hollandokhoz tartoznak, csak vallási különbség van közöttük; a vallonok pedig franciák. A nemzeti eszme tehát ennek az államnak Hollandia és Franciaország között való felosztását követelné, ami ellen mindenkinek, de elsősorban azoknak kellene tiltakozniok, akik egyrészt Európának nemzeti elvek szerint való feldarabolását és összerakását, másrészt Belgiumnak régi határaiban való összeállítását vallják egyik legfontosabb hadicéljuknak. Ugyancsak el kellene tűnnie állami mivoltában a föld színéről Svájcnak is, ha a nemzeti eszme volna az állami és nemzeti együttélés kérdésének megoldása, holott érzésünk szerint ezek az államok mutatják meg azt a célt, amely felé nemcsak a nemzetiségi államoknak, hanem az egész európai emberiségnek törekednie kell. A nemzetiségi elv korlátlan érvényesülésének szellemében egészen értelmetlen és jogtalan dolog Franciaország küzdelme Elszász-Lotaringiáért, amely lakosságának majdnem 90%-a német és nem francia, ellenben Franciaországnak le kellene mondania Nizzáról és Savoyáról, ahol olaszok élnek. Mindezekben az esetekben a nemzeti eszme és államalakulás szorosan összekapcsolódnak, és megoldásuk még valahogy elképzelhető, ha az államhatalmi viszonyoknak olyan forradalmi átalakulása lesz a háború végén, mint aminőre egyesek számítottak. De ez sem oldaná meg azokat az eseteket, amelyek Közép- és Kelet-Európa nemzeti bajainak igazi forrásai voltak: a vegyes nemzetiségű területek népeinek nemzeti problémáit, a nemzetiségi kisebbségek nemzeti elhelyezkedésének kérdését. Az antant háborús publicisztikájában az „irredenták" megszüntetése nagy szerepet játszik: de nem látják azt, vagy történelmi helyzetüknél fogva nem vehetik tudomásul talán, hogy terveik sikerülte esetén ugyanannyi új és még erősebb, még nyugtalanabb, mert erősebb földrajzi és történelmi alapokon nyugvó irredentát teremtenének, mint amennyit megszüntetnének. A politikai nyugodt és békés fejlődés szempontjából sem volna jó csere, ha a román irredenta helyére magyar irredenta, ha az olasz irredenta helyére bolgár irredenta kerülne. A nemzetiségi elnyomás üllője és kalapácsa cserélne csak helyet: béke és nyugalom nem lenne így

sem, a kalapácsütések zaja, a szikrák pattogása és szállongása új zűrzavar, új tűzvész nemzője volna. *A nemzeti eszme uralma nem teremthetne békét és nyugodt fejlődést Európában, és a békés emberi együttélés nem lehetséges, ha minden nemzet állami szuverenitásra tör.*

Az imperializmus sem hozhatja meg a kívánatos megoldást. Az imperializmus nagy egységekre való törekvése szükségképpen keresztülgázol földrajzi és etnikai ellenállásokon, és a művelődés különböző fokain álló népeket egyesít a nagytőke gazdasági érdekeinek kielégítésére. Az imperializmus a nemzeti államokat is nemzetiségi államokká alakítja át, amelyekben új arisztokrácia gyanánt, a finánc-militáris-bürokratikus oligarchia veszi át az állam vezetését. Ez a réteg a szolgálatában álló irodalom, új újságírás segítségével új szükségleteinek megfelelő új tartalommal tölti meg a nemzeti eszmét: az uralomra (a világuralomra) termett faj arisztokratikus evangéliumává alakítja át a demokratikus, minden nemzet egyenlő értékességét hirdető nemzeti gondolatot. A világuralomra termett faj nyílt vagy rejtett elnyomatásban tartja impériumának fejletlenebb népeit, mert ez a fejletlenség hathatós kizsákmányolhatásuknak egyik fontos feltétele. Szolgaság vagy beolvadás – ezt a megoldást kínálja a nemzeti eszme számára az imperializmus nagy kohója, és ez semmi esetre sem oly cél, amelyet – Hamlet szavával – „óhajthat a nemes".

A nemzeti eszme, amely a nagy egységekre való törekvés idején szétdarabol és új irredentát teremt: a múlt reakciója; az imperializmus, amely nem nemzeti, hanem a nagytőkés érdekek szerint és erőszakkal összerak: a ma és holnap reakciója. Az egyiknek a gazdasági építő erők nem becsülése, a másiknak a demokratikus nemzeti törekvések nem becsülése a hibája. A nacionalizmus elválaszt ott is, ahol már egy magasabbfajta összefoglalás szálai fonnak össze azelőtt széthullani igyekvő részeket; az imperializmus pedig oly módszerrel és akkor akar összefoglalni, amikor még a magasabb rendű szervezet létrejöttéhez szükséges elkülönülés sem ment végbe.

A történelmi fejlődés nem igazolja azt, hogy minden népnek önálló, külön államra, minden nemzet minden részének állami szuverenitásra volna szüksége ahhoz, hogy fejlődhessék és az emberiségnek hasznos elemévé váljon. Nem is szólva arról, hogy a vegyes nemzetiségű területeken csak a szó szoros értelmében vett fizikai kiirtás teremthetné meg ezeket a feltételeket. De a történelmi tapasztalatok azt a várakozást sem okolják meg, amely a nagy impériumokban való összefoglalástól – a rend-

szerint erőszakos eszközökkel végbemenőtől – várja ezeknek a nagy egységeknek kialakulását, amelyek a művelt emberiség állami életének formái lehetnének. Oly nagy szervezetben, aminők a hatalmi eszközökkel összeabroncsolt birodalmak (a brit, az orosz és amilyen egy német impérium is volna), az épület egyes kockáinak jólétével, szabadságával nem sokat törődnek. A nagy egység céljainak való alárendelődés szociális jelszava alatt kicsiny, de nagyhatalmú oligarchák sajátos csoportérdekei válnak az egész nemzet céljaivá. A brit szabadság valóban komoly és a szárazföldi népek számára még mindig el nem érhető szabadság – de a brit birodalom számos népe szemében korántsem tűnik fel ez a szabadság nemzeti szabad fejlődésük igazi emelőrúdjainak.

Úgy látszhatnék tehát, hogy a nemzeti szabad fejlődés, a népegyéniségek kifejlődése számára nem kedvez az a korszak, amelynek küszöbére eljutottunk. A múlt és jövendő történelmi energiának malomkövei között őrlődnek meg a szabad nemzeti életre irányuló törekvések. S valóban, ama politikai gondolkozás- és cselekvésmód számára, amelynek a háború a legfőbb beteljesedését jelenti, más megoldás nem kínálkozik: akár a nacionalizmus, akár az imperializmus törekvései szerint rendeződik el a világ, mindkét esetben lesznek népek, amelyek megfeszíttetnek és lesznek országok, amelyeknek sorsa kálváriajárás lesz.

Az emberiség külső egységét és belső szabadságát csak e két törekvés fejlődőképes elemeinek szintézise teremtheti meg, amelyet *a szocializmus államalkotó programjának lehetne nevezni.* Az egységre való törekvést nem az imperializmus, hanem az internacionalizmus formájában valósítja meg: nem úgy, hogy egy uralom alá terel több népet vagy országot, hanem úgy, hogy valamennyit – azonos érdekű és társadalmi helyzetű elemeinek szövetsége révén – hozza közelebb egymáshoz, hogy a földrajzi és stratégiai határok szerint való tagozódás mellett a szociális határok összekapcsoló és elválasztó mozzanatát hangsúlyozza, hogy nem hódításokkal, hanem a gazdasági és szellemi javak szabad cserejével dolgozik a népek összeolvasztásán, a fejlődés szempontjából szükséges egységek kialakításán. Ugyanazok az elvek, mert ugyanazok az érdekek alapján végbemenő belső szervezkedés és a szó legtágabb értelmében vett szabad kereskedelem: az egyik pillére ennek az államközi épületnek. Nem a kormányok, hanem a fejlődésnek azonos fokára eljutott népek szövetsége útján haladna előre az emberiség egységének nagy célja felé. A nemzeti szabadságra való törekvést pedig nem a nacionalizmusnak államokat szétromboló és más nemzeteket szolgaságba ejtő módszerével, hanem a *demokrácia* és

a *nemzeti autonómia* diadalra juttatásával kívánja elősegíteni, mert amilyen kétségtelenül reakciós utópia és földrajzi, gazdasági utópia az, hogy minden nemzetnek külön állama legyen, éppolyan kívánatos és fejlődést előmozdító cél, hogy minden népnek módja legyen nemzeti egyéniségének szabad kifejtésére, művelődési és gazdasági felemelkedésének csakis igazi értelemben vett nemzeti kultúrán keresztül lehetséges megmunkálására. A most rettenetes válságokban vajúdó Európa betegségének csak ez az orvossága: imperializmus helyett internacionalizmus, nacionalizmus helyett nemzeti autonómia, hódítás helyett demokrácia, védővám helyett szabad kereskedelem, háború helyett osztályharc. Amily mértékben érvényesülnek a kötendő békében és az ezt követő politikai küzdelmekben ezek az elvek: oly mértékben születhetik meg az az új Európa, amelyről oly sok szó esik manapság, de amelynek mivoltáról oly kevés embernek van szabatos fogalma.

Szocializmus, IX. évf. 5–6. sz. 1916. 241–250. old.
Kivonatosan közli MMTVD 4/B köt. Kossuth Könyvkiadó 1969. 190–192. old.

[1] Az antanthatalmak 1916. december 31-i válaszjegyzékükben lényegében visszautasították a központi hatalmak 1916. december 12-i, ködös megfogalmazású békejegyzékét.
[2] Ha békét akarsz, készülj a háborúra (latin).
[3] Aki nem korának szellemében él, megismeri korának minden baját.

A FÖLDKÉRDÉS AZ OROSZ FORRADALOMBAN

Stockholm, 1917. május 26.

Mindenki tisztában van azzal, hogy a béke eljövetele szempontjából döntő jelentősége van annak a két kérdésnek: él-e az orosz forradalmi demokráciában az a föltétlen akarat, hogy mielőbb tisztességes békét kössön, és megvan-e hozzá a hatalma is, hogy ezt az akaratát az esetleg más akaratú és más érdekű társadalmi osztályokkal és politikai tényezőkkel szemben is érvényre juttassa.

Ezekről a ma mindent uraló fontos világpolitikai kérdésekről volt alkalmunk beszélni egy orosz származású, hosszabb idő óta külföldön élő, de az orosz forradalmárokkal állandóan érintkező elvtársunkkal, aki ekképpen világította meg ezeket a kérdéseket.

Oroszországban ma a tényleges hatalom a katona- és munkástanács kezében van. Ma már a birodalom 130 városában alakultak meg munkás- és katonatanácsok, amelyekben az illető helység katonasága századonként választott bizalmi férfiakkal, a munkásság pedig gyáranként és műhelyenként választott bizalmi férfiakkal van képviselve. Azonkívül külön képviseleti joga van mindegyik szocialista pártárnyalatnak, és mivel a gyárak bizalmi férfiai mind, a katona bizalmi férfiak nagy része szocialista: a katona- és munkástanács anélkül, hogy nyíltan és programszerűen szociáldemokrata alapon állana, valóban a szocialista pártoknak együttes hatalmi szervezete. A katonaküldöttek nagy része mindenütt parasztokból áll, maguk az ipari munkások sincsenek, az orosz ipar arányalagos fiatalságánál fogva, még gyökeresen kiszakadva a falvakból és elválva a parasztságtól: úgyhogy a katona- és munkástanács tagjai eme szociális eredetüknél fogva szerfölött alkalmasak arra, hogy ne csak a vezérei hanem a falusi demokrácia érdekeinek megtestesítői is legyenek. De azonfölül: a forradalmi események hatalmasan fölrázták a parasztságot is, és mindenfelé mozgalmak vannak keletkezőben, amelyek a katona- és munkástanácsokat *parasztttanácsokkal* akarják megnövelni és kiegészíteni.

Általában az a hit volt elterjedve mindenfelé, s maguk az orosz forradalmárok is hittek ebben, hogy a parasztságot a cárizmussal nagyon erős lelki szálak, a vallásos érzés, az alárendelés, a hagyományok kötelékei

fűzik össze. S aki ennek a régi fölfogásnak sugalló ereje alatt áll, azt hihetné, hogy a parasztságnak ez a szervezkedése esetleg a megmozduló és aléltságából ébredő ellenforradalom első kísérletező lépése lehet. Ámde ez nagy tévedés, mert ma az orosz parasztság a forradalomnak és az orosz köztársaságnak a legerősebb és egyre erősbödő támasztékai közé tartozik. Ennek kettős oka van: az egyik az, hogy az 1906-os orosz forradalom után a cári hatalom rettenetes állapotokat teremtett a falvakban. (Kb. 5 sort a cenzúra törölt.) A forradalom szellemétől megérintett mezőgazdasági vidékeken rettenetes állapotok következtek 1906 után. Minden falut katonaság szállott meg (kb. 3 sort a cenzúra törölt), és a legkíméletlenebb eszközökkel üldözték, zsarolták, fosztogatták a parasztságot, akár volt rá okuk, akár nem. Nagy mezőgazdasági vidékeknek ez a megszállása igen nagy paraszttömegeket szakított el a cárizmustól, s a béke esztendeiben fölhalmozott ez a gyűlölet volt egyik fő oka annak, hogy egyetlen kéz nem mozdult meg a cár megmentésére, még akkor sem, amikor a parasztság nagy tömegei nem lehettek tisztában azzal, hogy a forradalom egyetlen szociális kérdést sem fog oly gyökeresen napirendre tűzni és megoldani, mint a parasztságot elsősorban érdeklő *földkérdést.*

Az orosz paraszt ma forradalmár és köztársasági, egyszerűen azért, mert úgy okoskodik: ha a cár visszakerül, akkor a cári család földbirtokainak *fölosztásáról* szó sem lehet; ha ellenben Oroszország köztársaság lesz, akkor rögtön napirendre kerül a cári család rengeteg földbirtokainak fölosztása, és ez a földosztás – várakozásuk és reménységük szerint – maga után vonja majd az egész nagybirtoknak a fölosztását. Forradalmi kisajátítás lesz-e kárpótlás nélkül vagy pedig a régi tulajdonosok megfelelő kártalanításával: oly kérdés ez, amellyel e pillanatban nem is foglalkoznak. De a parasztság világosan megérezte a *földosztás és a köztársaság* között való szoros kapcsolatot, s *ezért* s *eddig a határig föltétlenül* köztársasági és forradalmár. A munkás- és katonatanács vezetői pedig tisztában vannak azzal, hogy a falusi demokrácia, vagyis az orosz nép nagy többségének támogatása és aktív részvétele nélkül nem tudja a nagy orosz átalakulást végbevinni, s már ebből az okból is a legsürgősebben és a legintenzívebben foglalkozik *a földkérdéssel.*

Ez a kérdés különben is egyre növekszik jelentőségében. Az orosz paraszt általában rosszul műveli földjét, míg a nagybirtokos a legtöbb helyen már modern művelési módszereket alkalmaz, úgyhogy egyes agrárstatisztikusok szerint, noha a nagybirtok az orosz megművelt földnek mintegy 10%-a, a termelt gabonának majdnem fele a nagybirtokról kerül

ki. (E helyen és pillanatban nem tudom e számokat ellenőrizni, de informátorom külön kérdésemre is megerősítette őket.) Mármost: a földbirtok kérdését a forradalom napirendre tűzte, s ennek egyik első hatása az volt, hogy a nagybirtokok egy része bevetetlen és megműveletlen maradt. A nagybirtokosok, attól félve, hogy amúgy is konfiskálni fogják birtokaikat, s azonfölül azért is talán, hogy a forradalmi kormány nehézségeit növeljék, egyszerűen nem műveltetik meg földjeiket. A háború harmadik évében bizonyára minden államban sok föld marad munkaerő és vetőmag hiánya miatt műveletlen, de Oroszországban a földproblémának ez a fölvetődése a szociális harc egyik eszközévé tette a *termelésnek e szabotázsát.* Ez is olyan körülmény, amely az orosz forradalmi demokráciát gyors és elszánt cselekvésre sarkallja, amely megint szükségképpen odafűzi a parasztságot a forradalom ügyéhez és növeli a forradalmi demokrácia hatalmát.

Amit a föld jelent a parasztságra: ugyanazt jelenti a *béke* a katonaság felé. A parasztok *földet,* a katonák *békét* akarnak, s a hadsereg, amely a cárizmus igazi támasztéka volt, azért csatlakozott nagy tömegeiben a forradalomhoz, mert a béke meghozóját látta benne.

Körülbelül ezek a szocializmusnak általános békevágyán és békeideológiáján kívül azok a szociális erők, amelyeken az orosz forradalmi demokrácia hatalma és békeszerző készsége nyugszik. Nagymértékben gátolja ezeknek a tendenciáknak érvényesülését azonban az az orosz szociáldemokraták között nagyon elterjedt fölfogás, hogy a középhatalmak a politikai reakciónak, a demokrácia ellentétének a megtestesítői. Ezért hiszem azt, hogy a magyar miniszterelnöknek, gróf Tisza Istvánnak bukása igen nagy szolgálat a béke ügyének, természetesen csak akkor, ha ez a bukás bevezetője Magyarország (egy sort a cenzúra törölt) demokratikus újjáalakulásának.

Népszava, 1917. május 31.
MMTVD 4/B. köt. 243–244. old.

AZ OROSZ FORRADALOMTÓL STOCKHOLMIG

Az orosz forradalom nemcsak a világ történelmének, hanem a háború belső, szociális és politikai történelmének is fordulópontja. Soha még ekkora kiterjedésű, ennyi lakost felölelő birodalom ily gyorsan és alaposan nem alakította át politikai kormányformáját. A forradalmi Franciaország kis kormányzóság volt a mai orosz birodalomhoz képest, és a társadalmi osztályok váltógazdasága is legfeljebb reform volt ahhoz képest, ami most Oroszországban történni látszik. A nagybirtokosok és bürokraták abszolutizmusának helyére egyik napról a másikra a polgári és katonai proletárok diktatúrájához szerfölött hasonlatos uralmi rendszer került. A katona- és munkástanácsnak az események tanúságtétele szerint nagyobb a hatalma, mint a kormányé, amely az uralkodó osztályok ama rétegeinek képviselője, amelyek a régi rendszerrel szakítottak és Oroszországot modern állammá akarják átalakítani. Oroszországnak ezzel a forradalmi átalakulásával, bármi lesz is belőle és bárminők lesznek is maradandó eredményei, az a szerep, amelyet Oroszország eddig Európa történetében betöltött, megszűnt, illetve más államokra ment át. Oroszországot tekintette – joggal vagy jog nélkül – a közfelfogás az európai egyetemes reakció legfőbb tartalékjának, annak a konzervatív erőnek, amely tehetetlenségi nyomatékánál fogva gátja volt Közép- és Nyugat-Európa minden olyan fejlődésének, amely a népjogokat és népszabadságot komoly valósággá, írott malasztból eleven erővé tette volna. Még ha az orosz forradalmi demokráciának nem is volna meg az az ereje, hogy mindazt meg is tartsa és állandó intézménnyé nevelje fel, ami hatalmat a forradalom első lendületekor kivívott és amire a háború nyomása alatt rá tudta kényszeríteni az uralkodó osztályokat: akkor is egészen bizonyos, hogy ez után a kezdet után, a világ mai konstellációjában az olyanfajta demokrácia, mint amilyen az angol, francia vagy amerikai, visszaesést és demokratikus fejlődésüknek alsó határértékét jelenti majd az oroszok számára. Demokratikus köztársaság, államföderáció vagy a legrosszabb esetben alkotmányos és parlamentáris monarchia: ezek az orosz forradalom gyümölcsei, ha az ellenforradalmi erők szervezkedése sikerül, és az orosz forradalmi demokrácia nincsen tisztában hatalmának terjedelmével és az uralkodó osztályoknak ma megbénított, de azért igen sok reális tényezőre épített hatalmával. Világos, hogy oly államban, amelynek

lakossága túlnyomó számban parasztokból áll, a kormányformát és az uralmi rendszert végső soron az határozza meg, akinek pártján állanak a parasztok. A katonák és munkások tanácsának szervezete arra vall, hogy a forradalmi ipari proletariátusnak sikerült a kaszárnyákban, lövészárkokban, táborhelyeken, a közös küzdelem, szenvedés és nélkülözés helyein megtalálni a kapcsolatot a parasztságnak azokkal a tömegeivel, amelyek eddig világszerte az ellenforradalom támasztékai voltak. A háború kisodorta falusi elszigeteltségéből a parasztságot, és a katona- és munkástanács nagyszerűen megalkotott szervezete a nép eme két leghatalmasabb és legnagyobb számú rétegének közös politikai és szociális cselekvésre való összefogására. A katonák a parasztságot képviselik e forradalmi szervezetben, és ez bizonyára egyik fő oka annak, hogy az orosz forradalom olyan, aránylag kevés áldozattal, olyan, aránylag hallatlanul nagy eredményeket tudott elérni. A szocialista munkásság és a vele rokonszenvező forradalmi intelligencia, amelynek szerepe ebben és az összes orosz forradalmakban és forrongásokban igen nagy volt, sohasem tudta volna ezt a célt elérni a parasztság nagy tömegeinek támogatása és részvétele nélkül. Senki sem tudja ma megmondani, milyen mélyre nyúlik ez a szervezettség és mekkora a ma hatalmon levő forradalmi demokrácia tényleges hatalma. De kétségtelennek látszik, hogy minél tovább tart ez a kivételes helyzet, amelyet a háborús tekintetek biztosítanak az orosz demokráciának, a katonák és munkások tanácsának: annál inkább lesz módja arra, hogy hatalmának reális alapjait is megszerezze, vagyis átalakítsa azokat az intézményeket, amelyeken az uralkodó osztályok hatalma nyugszik, hadsereget, közigazgatást és bíráskodást, s másrészt hozzáfogjon a forradalom sorsdöntő kérdésének, a földkérdésnek rendezéséhez. Nevetségesnek kell ítélni azt a felfogást, hogy az orosz forradalom az egyébként igen nagy stílusú angol diplomácia műve volna; forradalmakat nem lehet importálni, sőt exportálni sem, ami pedig a háború elején minden állam vezető politikusainak kedvenc eszméje volt. De valószínűnek látszik, hogy a háború kivételes viszonyai kedvezőbbé tették a forradalmárok esélyeit, mihelyt megvolt bennük a mozgalom megindításához szükséges elszántság és mihelyt hatalmuk túlnőtt azon a határon, amelyen innen csak felkelésekre és puccsokra, de nem a politikai hatalmat más osztályok kezébe adó forradalmakra telik a demokráciák erejéből. Békében olyan arányú mozgalom előtt, amilyennek az orosz forradalom indult, aligha kapitulált volna a cárizmus, és annyi katonát össze tudott volna mindenkor szedni, amennyi Pétervár és Moszkva sztrá koló lőszergy ri

munkásainak és éhesen lázongó asszonyainak fegyveres erővel való leverésére kellett volna. Ámde a háború alatt a polgárháborúnak kettős arculata van: béke és behódolás a külső ellenséggel szemben és a harc a saját népével. Ez olyan kockázatos, olyan hazaáruló cselekedet, amelyet még a cárizmus és a vele szövetkezett és mögötte álló reakciós hatalmak sem mertek megkockáztatni. A háború teremtette helyzet a konzervatívok és ellenforradalmárok ellen szólt, s viszont szövetségese volt a forradalmároknak.

Ez az oka annak, hogy a forradalom táborában is küszködnek egymással a háború és béke erői. A forradalom gyors diadalát a háborúnak és a vele járó kivételes helyzetnek köszönheti részben. A muníciógyári munkás hatalma konjunkturális hatalom, a Putyilov-gyárak munkásai csak addig döntő tényezők, amíg az ellenséggel nincsen készen megegyezés. Bruszilov a fronton jobb helyen van a forradalmárok szempontjából, mint Szentpétervárott. Amíg a hadsereg és főképpen a magasabb rangú tisztek a németekkel és osztrák–magyarokkal állanak szemben: addig nem fordulhatnak a forradalom ellen. Amíg az orosz állam területi épségét védelmezik, nem fordulhatnak a magántulajdon, a nagybirtok, a politikai kiváltságok és a monarchia ellenségei ellen. Ez az idő módot ad a forradalmároknak arra, hogy előkészítsék az állami és társadalmi intézmények oly átalakulását, amely mellett azután majd bátran felvehetik a nyílt küzdelmet is a Bruszilovokkal és a régi rendszer összes hatalmasságaival.

De ezek mellett az erők mellett, amelyek talán nagy szerepet játszanak a vezető forradalmi politikusok meggondolásaiban, leküzdhetetlen hevességgel tör elő a tömegek lelkéből az a vágy, amely a forradalom erejét annyira megnövelte és ellenállhatatlanná tette: a béke vágya. A forradalmat bizonyára Oroszországban is úgy fogta fel az egész, nem politizáló tömeg és főképpen az egész, igazán harcoló hadsereg, mint lázadást a háború ellen, mint a béke megteremtőjét és hírvivőjét. Hiába tette az imperialista orosz polgárság a forradalom cégérévé Miljukovot, az annexiós és feldaraboló politikusoknak ezt a legjellegzetesebb képviselőjét: a nép, amikor hatalomra jutott, amikor igáját lerázta, szabaddá lett keze első mozdulatával a béke után nyúlt. És a tömegek Oroszországban, csakúgy, mint másutt, csak azt a politikát tudják a saját magukénak tekinteni, amely ezt a legfőbb emberi értéket, a békét adja vissza nekik. Ez a forrása az Oroszországban egyre erősbödő békeáramlatnak, amely csak azért látszik ott nagyobbnak, mert a kifejezhetésére rendelkezésére álló szabadság nagyobb, mint másutt. Ez az oka annak, hogy a katona- és

munkástanács, éppen a tömegek lelkében élő és elemi erővel előretörő békevágy hatása alatt, megindította harcát a kormányban és az orosz társadalomban oly erős imperialista törekvések ellen, hogy lépésről lépésre való hátrálásra kényszerítette Miljukovot, aki végül is kénytelen volt legalább személy szerint meghátrálni.

A békevágynak ez az elemi erővel való előretörése, amelyet a szabadság tett lehetővé, de amelyet nem teremtett meg, egyúttal éles és biztató világot vet arra a kérdésre is, amely a háború kitörése óta annyi csüggetegséggel töltötte el a demokrácia emberiséget előrevivő erejében hivő lelkeket. Igaz-e, hogy a demokrácia is éppen olyan harcias, mint a társadalmi együttélés többi formái? Igaz-e, hogy a nép hatalomra juttatása sem távolítja el az emberiség feje felől a háborúk veszedelmét? Akik e kérdésekre a demokratikus hitet megingatni tudó választ adtak, a francia, angol és újabban az amerikai demokráciában érvényesülő háborús erőkre utaltak, amelyek a háborúra irányuló akaratot nem irtották ki, nem gyengítették, hanem ellenkezőleg, demokratizálták, népszerűbbé, a tömegekben hangosabbá tették, legalább látszat szerint. Az orosz példa azt mutatja, hogy az a demokrácia, amelyet még nem fogtak a pénzoligarchia, a bankuralom, a militarista szellem pórázára, amely tehát még a maga friss és hamisítatlan lendületével követi saját céljait: mivoltánál és eredeténél fogva békebarát.

A meg nem hamisított és a nép, a dolgozó tömegek és a háborút megharcolt tömegek lelkéből táplálkozó és célkitűzéseit onnan merítő orosz demokrácia ma az egész emberiségnek legnagyobb reménysége. A béke reménysége azóta szökkent sudárba, amióta az orosz demokráciával és szocializmussal olyan erő jelent meg a történelem színpadán, amely nem az uralkodó osztályok kiszolgálójává fokozza le a népies erőket, elsősorban a munkások szocialista és a parasztok kommunista színezetű demokráciáját, hanem amely ellenkezőleg, az uralkodó osztályoktól elvett hatalom jelentékeny részét a béke műveinek szolgálatába próbálja szegődtetni. Az orosz forradalmi demokrácia eme békeakaratának jelentkezése egyszerre megmozdította Európa-szerte mindazokat az erőket, amelyeknek sohasem szabadott volna tulajdonképpen elszakadniok a béke műveinek előmozdításától, s ezek között elsősorban a nemzetközi szociáldemokráciát. Így vezet logikusan az út az orosz forradalomtól Stockholmig, odáig, ahol az egész világ szocializmusának rá kell eszmélnie arra, hogy minden politikai és földrajzi hatalmi kérdésnél magasabb rendű és fontosabb eszménye ma a világnak és elsősorban a dolgozó nép-

osztályoknak a béke. Minél inkább van valamely ország munkássága abban a helyzetben, hogy állampolitikájának menetére oly döntő befolyást gyakorolhasson, mint aminőt ma a külső politikára is gyakorol az orosz ipari és földmíves proletárság: annál közelebb áll az egész emberiség a haladás és béke ama eszményéhez, amelynek evangéliumát hirdeti napról napra fényesebb példával világgá az orosz forradalom. Nyugat- és főképpen Közép-Európa igazi demokratizálása Stockholm igazi problémája.

Szocializmus, X. évf. 3–4. sz., 1917. 81–84. old.

SZABÓ ERVIN

Még a halál mostani, kimondhatatlan bő aratása közben is külön döbbenettel és lelkemből kiszakadó jajszóval állok meg a hírnél, hogy Szabó Ervin meghalt. Ő, aki szívében és gondolatában külön megsiratott, meggyászolt minden embert, akit e rémséges ötödfél év alatt lemészároltak és elemésztettek, nem élhette meg a leszámolás és felelősségre vonás nagy óráját, amelyet igazságért és megtorlásért sóvárgó lelke úgy kívánt, mint az aszú föld a gyöngyöző harmatot! Ahogy a proletárbetegségnek, a tuberkulózisnak forró, lázas ölelése kiszívta mindig rozzant és törékeny testéből az erőt, leszedte róla a húst, ahogy betegágyában a gyötrődés hosszú hetei alatt lassan elfogyott s lehámlott róla minden testiség: az egész emberből csak egy nagy, szenvedélyes érdeklődés és nyugtalanság maradt meg, amely minden erejével a világ vajúdó nagy dolgai, az emberek szenvedése és megváltása felé fordult. Amikor néhány nap előtt eljöttem betegágyától, azt a gondolatot forgattam fejemben: mily nemessé teszi s mennyire eszmévé finomítja át a szenvedés az olyan embert, amilyen Szabó Ervin volt. Igaz: az anyag, amelyből a természet megalkotta, a legfinomabb fajtájú vala. A világos értelem, a kemény akarat, a szenvedélyes igazságossági vágy oly egyéniséget formált belőle, amelyen a munka, szorgalom, tanulás és hosszú-hosszú testi szenvedés esztendői alatt egyre jobban kirajzolódott az eszmeiség és eszményiség bélyege. Kevés embert adatott megismernem az életben, aki egész lényében annyira magán hordozta volna az idealizmus, a magasabb rendű életfölfogás köntösét, mint Szabó Ervin. Minden együttlétünk, minden beszélgetésünk, vitánk és szembeszállásunk után végső benyomásként az a hangulat maradt meg öntudatomban, amelyet a költő ezekkel a halhatatlan szavakkal írt és szánt Szabó Ervinnek és az ő fajtájabeli embereknek sírkövére:

Hinter ihm, in wesenlosem Scheine,
Liegt, was uns alle bändigt: das Gemeine.[1]

Tiszta, nemes, magasröptű eszmék átszőtte, eszményi törekvések szolgálatába szegődtetett élet volt az, amelyről elmélkedni és képet rajzolni én e percben nem tudok. Csak szörnyű veszteségnek és marcangoló fájdalomnak érzem ez élet kilobbanását. Fásult, kétségbeejtő, reménytelen szomorúság terpeszkedik ólmosan minden idegszálamban, és félősen

nézek körül a világban, mely e fáklya kialvásával sötétebbé lett az én számomra, dideregve szeretnék valami melegebb helyre bújni, mert e forró szív megbénulta után nekem hidegebb lett a világ. A fájdalmas bú és tehetetlen düh hullámai között hánykolódik a gondolatom: mennyire fáj, hogy elvesztettük és mily bénító tehetetlenség, hogy ezt nem tudtuk megakadályozni! Miért kellett meghalnia, amikor oly nagy szüksege volt reá a mi életünknek, mindannak, ami nemes, értékes, emberi az életünkben? Miért élnek a többiek, akik henyék és szükségtelenek!? Voltak percek a fekete napon, amikor az árnyékomat vagy tükörképemet megpillantva, azt kérdeztem: miért nem én? Voltak pillanatok, amikor gyűlölettel és haraggal mértem végig az embereket, azt kérdezve: miért nem inkább ezek? ...Tudom, ez oktalan beszéd és igazságtalan érzés, és csak a szomorúság teszi pillanatokra ilyen esztelenné az embert. De bizonyos, hogy sokan, akik közelről és távolról szeretetükkel övezték körül Szabó Ervint, épp így lázadoznak lelkükben e megváltozhatatlan, előre látott s mégis oly megfoghatatlan esemény ellen, hogy egy nap múlva eltemetjük őt s most már életünket anélkül kell berendeznünk: vajon mit szól majd ehhez Ervin? Ha a szeretet, amelyet valamely ember kelteni tud, ha a gyűlölet, amelyet felszít, ha az egyéniségéből kiáradó sugalló, igéző erő jó mértéke az emberi kiválóságnak: akkor Szabó Ervint kiváló embernek kell mondanunk. Sokan szerették, sokan gyűlölték, de senki sem mehetett el úgy mellette, hogy valamiféle hatása alá ne került volna.

Ő maga sem volt tárgyilagos ember. Erősen szeretett és féktelenül gyűlölte azt, amit gyűlölt. Értelmi lényének legbensőbb alapvonása: mindig emésztő tudásvágy, rendkívüli, sokoldalú kíváncsiság és csodálkozás volt, amely Platon szerint a bölcsességnek és tudománynak gyökere. De értelme és tudománya akaratát szolgálta, s ez az akarat, ez a jellem, ez az intelligibilis karakter, ahogy Kant nevezte: a lázadó jellem volt. Ez a lázadó jellem, amely a más baját és szenvedését a maga bajának és szenvedésének érzi, amely az igazságosság egyszerű gondolatától megmámorosodva bírálja a világot és intézményeit, amely a könyörületesség palástját szeretné ráborítani minden szenvedőre és igazságtalanságot eltűrő lényre, amely a szabadság, jólét, tudás és öröm világává szeretné átalakítani nyomorban, szolgaságban, örömtelenségben és ostobaságban sínylődő világunkat: ez a forradalmi idealizmus, ez a dacos luciferi szembeszállás minden isten teremtette dologgal volt Szabó Ervin lényének igazi, meghatározó alapja, az a lelki sajátossága, amelyből világfölfogása kisarjadzott s amelyre élete ráépült. Ez a lázadó vonás tette őt

szocialistává, és nem a tudomány igazságainak fölismerése, mint ahogy ezt ő maga hitte magáról. S mivel mindaddig, amíg a szocializmus nem lesz uralkodó, beérkezett hatalommá, ez a lázadó szellem az az örökkévaló forrás, amelyből a társadalmi harc energiái buzognak, újból és újból megszületnek: azért volt Szabó Ervin akkor is szocialista, amikor a szocializmust bírálta, amikor a Szociáldemokrata Pártot, a szocializmus e társadalmi megtestesítőjét támadta, amikor egyik vagy másik felfogásában el is távolodott a szocializmusnak attól a koncepciójától, amelyet sokan a mi sorainkban egyedül helyesnek gondolnak vagy éreznek. Azt hiszem, Elisée Reclus-nek, a nagy tudósnak és nemes anarchistának van egy „Le Révolté" (A lázadó) című könyve. Valahányszor ez a könyvcím elém került, a gondolattársítás mindig Szabó Ervint juttatta eszembe...

Jellemének ez az alapvonása volt az az erő, amely sokoldalú tudományos érdeklődésének középpontjába a társadalom megváltoztatásának nagy problémáját állította. Föl akarta szerelni elméjét korunk tudományának teljes fegyverzetével, és a gyönge szervezetű, évtizedes betegségektől agyongyötört, elcsigázott ember télen-nyáron mindennap ott ült hajnali öt órakor íróasztala mellett, s tanult, olvasott, gondolkodott, írt, és amíg módja volt hozzá, cselekedett, és egyre készült és másokat készített elő a cselekvésre. Soha ennyi szorgalom, munka, önkínzás nem telik ki embertől, akinek valamely ügy nem szívbéli ügye, akit nem hajt indulat és szenvedély, akit nem fűt gyűlölet és szerelem. Szabó Ervin szerette a szocializmust, szent és mindig aktuális dolog volt neki a forradalom. Szerette meleg, megbántott, nyugtalan, ki nem elégített szívének minden hevével a munkásokat és munkásmozgalmat. Ha bírálta: ez a szerelmes aggódó, féltékeny bírálata volt, aki nem látta elég tökéletesnek szerelmesét. Lázas türelmetlenséggel szerette volna a nagy célok felé előrehajtani, korbácsolni a mozgalmat: mintha érezte volna, hogy gyorsan kell nőnie, hogy arasznyi életében még ő is megláthassa sudárba szökkenését.

Bármennyi kivetnivalót talált is rajta: a magyar szocializmusnak és a magyar Szociáldemokrata Pártnak egyik megalapítója, legnagyobb tudományú magvetője és tanítója volt. Senki sem tett Magyarországon nálánál többet a marxizmus tudományának megismertetése terén, s a szovjetek moszkvai szocialista akadémiája igazságosan és helyesen cselekedett, amikor Magyarországról őt hívta meg a szocializmus magvetői és továbbfejlesztői közül tanárai sorába. Amikor elindult sorainkban: a közkeletű marxizmus fölfogásának volt a híve. De nyugtalan,

bíráló, önálló szellem létére nem elégedhetett meg a készen, örökségbe kapott igazságokkal. Vizsgálta a folyton megújhodó életet, új tanulságokat épített a régiek tetejébe, és így sokszor egy és más dologban eltávolodott oly fölfogásoktól, amelyeket sokan igaznak hittünk. De azért tévedés az a hiedelem, amely pedig erősen elterjedt a magyar munkások között, hogy Szabó Ervin nem volt szocialista vagy akár szociáldemokrata, hanem szindikalista. A politikai demokráciáért való küzdelem közepette, e keserves, meddő, végtelen küzdelem közepette idegesen fogadták és kellett fogadni azt a bírálatot, amelyben Szabó Ervin a demokráciát, a parlamentarizmust részesítette. De ez a bírálat sohasem jelentette azt, hogy Szabó fölöslegesnek ítélte volna az érette való harcot, hanem csak azt, hogy a szocializmus harci eszközei között nem a legfontosabbnak tekintette a parlamenti küzdelmet. A szakszervezet, a munkások közvetlen gazdasági küzdelme a tőkével, amely bizonyos erősségre serdülve, politikai küzdelemmé válik: ez volt az ő megítélése szerint a munkásmozgalom legerősebb és legsajátosabb harci eszköze, s a szakszervezetben látta ő a jövő társadalom sejtjét, a jövendő társadalmának a mai állami és gazdasági rendben kifejlődő darabját. Hosszú időn keresztül ezekkel a kérdésekkel birkózott elméje, és mivel megoldásai – Magyarországon legalább – koraszülöttek voltak, ezért következett el bizonyos eltávolodás és elhidegülés közötte és a között a mozgalom között, amelyet melegebben és szenvedélyesebben senki sem szeretett és féltett, mint ő. Ezért kell, hogy elsősorban a munkások foglalják szeretettel, megbecsüléssel és kegyelettel szívükbe emlékét és állják körül megilletődött gyásszal annak a férfiúnak koporsóját, aki legigazibb, legtehetségesebb és legbecsületesebb barátjuk, tanítójuk és előharcosuk egyike volt. Én úgy érzem, hogy nagyobb egyéni veszteség nem érhette volna a magyar szocializmust, mint az, hogy Szabó Ervint el kell temetnünk.

Népszava, 1918. október 1.

[1] „S mögötte tétlen árnyként elmaradt az
mi bennünket mind megköt: az alantas."
Goethe: Epilógus Schiller „Harang"-jához. Válogatott versei (Rónai György fordítása). Budapest, 1974.

A BÉKE KÉRDÉSE ÉS MAGYARORSZÁG JÖVŐ FEJLŐDÉSÉNEK MEGALAPOZÁSA

Tisztelt pártgyűlés, soha súlyosabb és nagy elhatározásokkal, nagy változásokkal terhesebb időben a Magyarországi Szociáldemokrata Párt tanácskozásra nem gyűlt össze, mint ma. Az az egész politikai világ, amelyben a mi életünk és munkálkodásunk eddig kifejlődött, összeomlófélben van. Összeomlott a külföldi harctereken, és összeomlott idebent az országban az ellene föltámadó és elégedetlen társadalmi osztályoknak és az ellene forrongó hatalmas nemzeti és nemzetiségi erőknek a hatása alatt. Azt lehet mondani, hogy talán arra a helyzetre, amiben mi vagyunk, ráillenek azok a szavak, amelyekkel a tépelődő Hamlet az ő súlyos sorsa ellen föltámadt: „Kifordult a világ sarkaiból és ó, kárhozat, hogy én születtem helyrehozni azt." Csakhogy mi azt, hogy a világ sarkaiból kifordult, nemcsak kárhozatnak nem érezzük, hanem örömnek és boldogságnak érezzük annak az egész hatalmi rendszernek a pusztulását, amely átok és szenvedés forrása volt a dolgozó néposztályokra mindenütt, de az volt leginkább Magyarországon. [„Úgy van!"] Mi ezt az egész rendszert uralmával, politikai céljával együtt rettenetes bilincsnek éreztük, amely mindazokat a hatalmas erőket, amelyek a nép lelkében vannak, nem engedte kifejlődni, mi ezt az egész rendszert, amely milliók szenvedéséből és szolgaságából építette föl néhány tízezer ember jólétét, szabadságát az országban, oly dolognak tartottuk, amelynek összeomlásán nemcsak működnünk és dolgoznunk kell, hanem szövetségesünknek és bátorításunknak tekintettünk minden erőt, amely ezt elősegíti. [„Úgy van!"]

Ma az egész politikai rendszer pusztulóban van. Elpusztították külső események. De mindaz, ami még megmaradt belőle, itt, ebben az országban elég nagy és hatalmas ahhoz, hogy heves ostromot kelljen indítanunk ellene, és ebben az ostromban nemcsak mi veszünk részt, akik itt vagyunk, és nemcsak azok, akiket mi képviselünk, akik mögöttünk állanak, hanem mindazok, akik elkeseredésüket és jóakaratukat a küzdelemben a mieinkkel össze akarják tenni, mi ebben a harcban velük érezzük mindazt a nyomorúságot, mindazt a szenvedést, amit ez a négy és fél esztendős háború megteremtett és a világra rázúdított. Úgy érezzük, hogy ebben a pillanatban igaz a nagy francia gondolkozónak a szava, aki azt mondotta, hogy a társadalmat nemcsak az élők, hanem a halottak is kormányozzák.

És mi azt akarjuk, hogy az a sok halott, aki elpusztult a harctereken, aki a Doberdo síkjain, Volhínia mocsarain, Flandria poklában elpusztult, velünk legyen a harcban, hogy mindezeknek a halottaknak emléke fölszítsa bennünk a bosszúnak, a haragnak, a dühnek minden erejét, és így támadhassuk azokat, akik az ő életüket tönkretették, akik itt nyomorba és szenvedésbe döntöttek milliókat, és akik ezt az országot börtönné és siralomházzá alakították. [Taps.] Ezeknek a halottaknak szenvedése és emléke legyen mivelünk ebben a harcban! Ez adjon erőt minekünk a küzdelemre és az a kötelességérzés, amelyet velük szemben és mindazokkal szemben érezünk, akik velük együtt szenvedtek és akiket ők itthagytak. Szükség is lesz erre, szükség lesz az élők és halottak minden energiájára, hogy valamit megmenthessünk a pusztulásból, hogy itt egy új országot teremthessünk, amely nem börtön, amely nem kaloda lesz az itt élő népek számára, hanem a jólétnek, a kultúrának, az örömnek és a szabadságnak földje. A politikai átlakulás ehhez nem elegendő. Ezek nagy,mélyreható szociális forradalmi átalakulást is megkövetelnek. Új politikai intézményeket kell ebben az országban teremteni, a hatalmat az államban újra kell elosztani a különféle társadalmi osztályok között. Mi, szociáldemokraták, akik tudjuk, hogy minden államban a tulajdon intézménye az alapvető intézmény, nem állhatunk meg a politikai intézmények átalakulásánál, hanem oda kell vetnünk a fejszét a fának gyökerére, meg kell indulnunk abban a küzdelemben, amely nem áll meg a fölszínen, hanem odanyúl a nyomorúságnak, a szolgaságnak, a tudatlanságnak ahhoz a gyökeréhez, amely abban áll, hogy a munka eszközei, a föld és a termelőeszközök élősdi és henye kisebbségek kezében vannak. [„Úgy van!"]

Ebben a nagy és nehéz munkában, amely nem lesz egyik napról a másikra elkövetkező politikai változásoknak, kormányváltozásoknak, új pártok hatalomra jutásának útján elintézhető, amely hosszú évekig, talán évtizedekig elhúzódó, szenvedélyes politikai és gazdasági osztályharcoknak eredménye lesz, amely osztályharcokban szerveződni fog, öntudatra fog ébredni ennek az országnak minden elnyomott és kizsákmányolt proletárja, erejét szembe fogja állítani az uralmon és hatalmon levő osztályoknak erejével. Nagy és hosszas küzdelem, a munkásságnak egyre nagyobb tömegeit felölelő osztályharcok fogják kitölteni ennek az országnak történetét az elkövetkező évtizedekben. De, munkástársaim, ezen az úton el kell indulnunk, és soha kedvezőbb körülmények között a nép küzdelmei és harcai számára nem lehetett elindulni, mint ebben a mai pillanatban, amikor mindazok az erők és politikai hatalmak, amelyek

az uralmat gyakorolták, kompromittálva, összetörve állanak, amikor jogunkban van őket odaidézni ítélőszékünk elé, amikor jogunkban van őket tetemre hívni az elpusztított és tönkretett emberek millióinak hullái mellé és azt mondani: uralkodtatok eddig, ez az eredménye hatalmon voltatoknak, milliókat gyilkoltattatok le. [Taps.] Az ilyen uralkodó hatalmak és osztályok elvesztették jogukat arra, hogy tovább tarthassák kezükben a hatalmat [„Úgy van!"]; ezek azt az egyetlen jogcímet veszítették el, amelyet uralkodó osztályokra nézve el lehet ismerni, a siker jogcímét. Ellenük volt ezelőtt is mindig minden dolgozó energia, minden szabadságtörekvés, minden demokratikus gondolat. De legalább azt mondhatták eddig: mi itt állunk és biztosítani tudjuk, fönntartjuk ezt az országot. Ez az egyetlen jogcím is elveszett. Hát mit akarnak itt még tovább, milyen címen akarnak uralkodni továbbra is ebben az országban? Semmi egyéb nem tartja fönn ma az ő hatalmukat, mint az elnyomott és kizsákmányolt osztályok tudatlansága és türelmessége, és nincs más fundamentuma az ő hatalmuknak, mint azok a szuronyok, amelyeket a mi testvéreink tartanak a kezükben [„Úgy van!"], nincs más hatalmuk, mint azok a gépfegyverek és azok a lövegek, amelyeket a mi munkástársaink csináltak.

Ma a szabadságnak hatalmas áramlata csap végig az országon. És mi érezzük lelkünkben a fölszabadító hatalmas gondolatnak minden erejét, érezzük, és kell hogy megérezzék mindazok is, akik szegények és elnyomottak ebben az országban. Semmi más célja, semmi más hivatása a mi kongresszusunknak alapjában véve nincs, mint hogy azt a forróságot, azt az elkeseredést, azt a nyugtalanságot belevigye a tömegekbe, fölkorbácsolja azokat, hogy megmondhassuk nekik: most mozduljatok, most van itt az óra, most jött el az a pillanat, amikor le kell és le lehet számolni azokkal, akik hóhéraink voltak. [Hosszan tartó taps.]

A háborúnak vége van. De az uralkodó osztályok nem azzal törődnek most nálunk, mi legyen a háborúval, az ő gondolkodásukban ma már egyetlenegy kérdés van: a háborút kinn elveszítettük, most próbáljuk megnyerni itthon a háborút. [Zajos fölkiáltások.] Nem azzal törődnek ők, hogy a háborút az országra és annak népére nézve a képzelhető legelőnyösebben és legjobban befejezzék, hanem azzal, hogy ebben az országban, ami itt lesz – mert lyuk nem fog maradni Magyarország helyén –, ők tovább űzhessék elnyomó és kizsákmányoló politikájukat. [Zaj.] Az uralkodó osztályok politikája ma már egyetlenegy gondolatban foglalható össze: ki legyen az úr ebben az országban, amely meg fog maradni a háború után?

Ezt a kérdést nekünk is föl kell vetnünk. A mi számunkra is ez a döntő kérdés: ki legyen az úr abban az országban, amely meg fog maradni? [Fölkiáltások: „A nép!"] Erre röviden és világosan felelünk: a mi követelésünk az, hogy ebben az országban minden politikai hatalom a népé legyen és nem az elnyomóké, a nép legyen az úr és parancsoló! [Élénk éljenzés és taps.] Ha ezt el akarjuk érni, akkor nekünk is ugyanazt kell tenni, amit az uralkodó osztályok tettek. Ők készülnek a béketárgyalásokra, készülnek arra, hogy azokat olyan módon folytathassák, ami az ő belső politikai uralmuk fönntartását lehetővé teszi. A nagy kérdés most az, hogyan fog Magyarország belemenni a béketárgyalásokba, mi az, amit ott Magyarország képviselni fog, kik lesznek azok, akik ott Magyarország nevében beszélni fognak. Azt jól tudják, hogy azok az emberek, akik csinálták egyénileg a háborút, akik a háborús politikának minden bűnével szennyezetten állanak a világ előtt, talán mégsem kormányozhatják Magyarországot abban a pillanatban, amikor a világ ítélőszéke elé fog kerülni! Ebben ők talán egytértenek, és ezért most megindult a politikai világban az a Magyarországon olyan jól ismert nyüzsgés, amikor jönnek és mennek a pártok, az egyik pártból kivonul 50 földesúr és bankár, bevonul a másik pártba, és azt mondja, hogy mi most egy új politikai párt vagyunk. Leveszik a régi cégért, kiakasztanak helyébe egy másik címet, és azt mondják, hogy új politikai erő lépett a politikai élet színpadára. Ez a nyüzsgés, amelyet most már tíz esztendő óta minden válságban látunk, most megint nagyon serényen folyik, és azt hiszik, hogy ilyen módon és ilyen eszközökkel megúszhatják ezt a nagy árvizet, amely most szakadt rá az ő vetésükre.

Csak egy dologra – nem jelentős, de azért igen jellemző – mutatok rá. Kellene azonban ezeket a mi urainkat innen figyelmeztetni: itt áll Magyarország kormányának élén egy férfiú, akiről én nyugodtan és egyéni felelősségem tudatában azt mondom – azért, mert nemcsak mint egy pártnak és mint egy párt képviselőjének, de egyénileg is szavát adta nekem, amikor a munkásokkal nála voltunk január 19-én –, ott áll egy ember, aki szavát adta nekünk és ezt a szavát becstelenül megszegte, és akit nekem jogom van ezért hazugnak és csalónak nevezni[1] [Taps], és akiről jogom van nekem megmondani és kiküldeni a világba azt az üzenetet mindenkinek, hogy ne higgyenek egyetlen szavának sem, mert amint ez megcsalt és hazudott nekünk, úgy fog csalni és hazudni mindenkinek. [Taps.]

Ilyen ember és ilyen politikusok állanak Magyarország élén ebben a pillanatban. S mi történik a világban? Nézzék meg, ma éppen a lapokban

van egy hír, amely igen jól bevilágít abba, hogy azoknak az erkölcsöknek és politikai szokásoknak az ideje, amelyet a lóvásáron is csak az elvetemült csiszárok alkalmaztak, megszűnt és lehetetlenné vált a politikában... Azok a demokratikus népek, amelyeknek nem üres és hazug frázis az, hogy ők népjogot és igazságot és néltányosságot akarnak a világban, nemcsak az ilyen lócsiszárokkal nem fognak szóba állni, amilyen Magyarország kormányának élén áll, hanem ott olyan nagy ma a kényesség, olyan nagy a megokolt bizalmatlanság, hogy a két héttel ezelőtt kinevezett német kancellárnak le kell mondani, noha elfogadja Wilsonnak minden követelését, azért, mert ez az ember másfél esztendővel ezelőtt egy magánlevélben nyilatkozott az ellen a politika ellen, amelyet most elfoglal.[2] A német kancellár 1917 nyarán egy magánlevelet írt a német pacifista Hohenlohe hercegnek, amelyben bírálat tárgyává tette a német birodalmi gyűlés többségének a békerezolúcióját. És ma azt olvassuk, hogy ennek a kancellárnak le kell mondani, noha az a kancellár eddig már tettekkel bizonyította be, hogy ő azzal a politikával, amelyet akkor kifogásolt, teljes mértékben azonosítja magát. A politikai becsületességet ma komolyan veszik, és csak nálunk vannak ilyen Wekerlék [„Le vele!"], akik még azt hiszik, hogy ezekkel a módszerekkel lehet majd odaállni a világ areopágja[3] elé, és ilyen mdszerekkel lehet félrevezetni és becsapni a világot! De nemcsak ő, nemcsak a mai kormány és emberei ilyenek! Nézzenek végig az egész magyar politikai világon, nézzék meg ezeknek a reprezentatív embereit. Azt mondják és azt olvassuk most, hogy magyar békedelegátusnak gróf Andrássy Gyulát fogják kinevezni [„Le vele!"], azt, aki mérföldes cikkeket írt belföldi és külföldi lapokban, amelyekben azt bizonyította, hogy Magyarországnak életérdeke a Lovcsen hegyének a megszerzése,[4] mérföldes cikkeket írt, amelyekben bizonyította azt, hogy ha Magyarország kihasít Románia testéből jó darab földet, ez nem annexió. Állandóan hirdette és hangoztatta azt a politikát, hogy a mi számunkra a német szövetségen kívül nincs üdv és boldogulás. És az erkölcsnek, de azt kell mondani, a politikai tisztességnek micsoda koncepciója él ilyen emberben, hogy aki az annexiós uszításoknak, a katonai erőn alapuló hatalmi politikának, a német szövetségi gondolatnak egyik fő hirdetője volt, hogy ennek ma van arca odaállni az első sorba és azt mondani: velem kössetek békét, én fogok veletek egyezkedni, én fogom képviselni azt az álláspontot, amelyet a külföldi harctéren éppúgy vertek le, mint ahogy leverte itt a gondolkodó emberek ellenállása és a vele való szembehelyezése.

A lovcseni gróf mint magyar békedelegátus – ez igazán a legjellemzőbb bizonyítéka annak, hogy milyen a magyar uralkodó osztály. És nem hiszem, hogy Lengyelországnak fölosztása előtt korruptabb, gonoszabb és elvetemültebb politikusai lettek volna, mint ezek, akik most odaviszik Magyarország testét a világközvélemény elé és fölajánlják: hasítsatok ki belőle, amennyit akartok, kockázzatok rajta és osszátok föl magatok között, csak ami megmarad, az maradjon meg a mi kezünkben és a mi birtokunkban.

Vagy a másik, akinek kezébe a mi sorsunkat le fogják tenni állítólag, Apponyi Albert gróf. [Nagy zaj. „Le vele!"] Ez a másik tervbe vett békedelegátus olyan időben, amikor az egész művelt világon csak egyetlenegy politikai gondolat él. És én mint szocialista, bajnak és veszedelemnek tartom számunkra azt – nem magyarokra, hanem szocialistákra –, hogy ez a gondolat, a nemzeti eszmének ez a gondolata olyan kizárólagos hatalommal él az összes hadviselő államoknak, különösen a velünk szemben álló államoknak gondolkozásában. Mi is helyeseljük a nemzetek önrendelkező jogát, örülünk, hogy ezt ma az egész művelt világ elismeri, hogy egyetért abban, hogy abban az új világban, amelynek a háború után meg kell születnie, nem szabad elnyomott népeknek lenni. De én veszedelmesnek tartom – és ez annak a jele, hogy a kapitalizmusnak demokratikus hatalmai, de mégiscsak kapitalista hatalmai vezetik a velünk szemben álló államokat –, hogy ott nem él éppoly erővel és hatalmasan az a gondolat, hogy amint nem szabad elnyomott nemzeteknek lenni, nem szabad elnyomott osztályoknak sem lenni. De számolni kell ezzel, hogy ez ma így van. A szocializmus feladata lesz a következő időkben, hogy amint most az egész világ egyetért a nemzetek önrendelkező jogának követelésében, úgy egyetértsen és rákényszerüljön az egész világ az elnyomott osztályok fölszabadításának és önrendelkező jogának a követelésére. [Élénk helyeslés és taps.] De bármiképpen áll ez, látnunk kell azt, hogy az a gondolat, hogy nemzeti szabadságot kell adni minden népnek, kicsinynek és nagynak, hogy meg kell adni a népek önrendelkező jogát, ez ma az egyetlen nagy politikai gondolat, amely ma Yokohamától egészen New Yorkig, New Yorktól egészen Párizsig, sőt Budapestig minden demokratikus és gondolkozó embernek a tudatában él. És amikor az egész világ egy abban a gondolatban, amikor az eddigi nemzeti elnyomáson fölépült Magyarországnak meg kell találni az utat ahhoz a világhoz, amely az önrendelkező jognak alapján áll, akkor kiküldik magyar békedelegátusnak azt az Apponyi Albert grófot, aki az erőszakos magyarosító

politikának, a nemzetiségek erőszakos elnyomásának a legtipikusabb és legjellemzőbb képviselője volt, azt az Apponyi grófot, aki nemcsak a földet akarta elvenni a nemzetiségektől, ami szintén nagy dolog, hanem aki ahhoz nyúlt hozzá, ami minden ember számára a lelki és emberi fejlődésnek legerősebb föltétele: a nemzetiségek nyelvéhez. Békedelegátusnak küldik azt az embert, aki iskoláikat becsukatta, aki arra kényszerítette őket, hogy egy számukra idegen nyelven, az állam nyelvén taníttassák gyermekeiket[5], és aki ezáltal kényszerítette ezeket a nagy tömegeket arra, hogy gyermekeik tudatlanul nőjenek fel, a lelkeknek ezt a gyilkosát, a tudatlanságnak ezt a magvetőjét, a nemzeti elnyomásnak ezt a prototípusát akarják szembeállítani azzal a világgal, amely a népek önrendelkező jogának alapján áll! [Nagy zaj.]

És mit szólunk a többiekről? Hiszen különbség a háború megindításáért való felelősségben a magyar uralkodó osztályok és politikusok között nincs. Vagy szóljunk-e Tisza Istvánról [Viharos fölkiáltások.], arról a Tiszáról, aki a szerb ultimátumot elküldötte, és aki ellen és a mögötte sorakozó politikusok ellen azt a jogos vádat lehet hangoztatni – és semmi vér, semmi idő nem mossa le róla, és semmi idő nem fogja őt mentesíteni -, hogy ő volt a fő gyilkos, mert ő indította meg a háborút! [„Úgy van!"] Mit szóljunk a Wekerlékről, Szterényiekről és társaikról, akik egy esztendő óta egyebet ebben az országban nem tettek [Fölkiáltások: „Le velük!"], mint azt magyarázták, hogy a mi számunkra az a német szövetség, amely a német imperializmus szolgáivá tett bennünket, az a német szövetség, amelynek érdekében hány ezer és tízezer magyarországi katona volt kénytelen a fűbe beleharapni, a legfőbb életérdek. Az a német imperializmus, amely eddig a járószalagján vezetett bennünket, nekik nem volt elég szoros kapcsolatban velünk, ki kell mélyíteni ezt a szövetséget – vagyis, hogy teljesen Németország cselédjévé kell bennünket tenni. Ezek a politikusok, akik a közép-európai gondolatnak[6] a heroldjai voltak, ezek azok, akik ki fognak menni az elé a világ elé, amelynek az első hadicélja az Osztrák–Magyar Monarchiával szemben az, hogy szűnjön meg az a belső politikai rendszer, amely a német impeializmus szolgáivá és cselédjeivé tett bennünket.

Ezek az emberek képviselik ilyen időben ezt az országot. Ezek akarnak békét köti. Lehetséges, hogy az sikerülni fog nekik. Én nem gondolom és nem hiszem, de egy dolog teljesen bizonyos és kétségtelen: hogyha belső és külső erővel mi nem tudjuk ezeknek az embereknek és ezeknek az osztályoknak hatalmát Magyarországon megbuktatni, ha megesik rajtunk

az a szégyen – és ez a magyar munkásosztály politikai katasztrófája volna –, hogy ez az uralom, ezek az emberek mennek ki a világ elé a mi nevünkben, akkor azt, hogy ők maradtak hatalmon, Magyarország óriási területekkel és számtalan milliárddal lesz kénytelen megfizetni.

Mert amíg ezek az emberek vannak hatalmon, addig az antantállamok ennek a Monarchiának csak olyan békét fognak adni, amelyik az ország földarabolásával és gazdasági erejének megnyomorításával garanciát fog nekik adni arra nézve, hogy itten nem lesz erő, amely a nyugati demokratikus államoknak világkoncepciójával szembehelyezkedik. [„Úgy van!"] A kérdés azonban, amely előtt mi állunk, nem olyan egyszerű, hogy azoknak az embereknek a félretolásával, vagy más politikusoknak a hatalomra juttatásával meg lehetne oldani a kérdést. A baj, amely Magyarország gyökerén rágódik, amely a háború katasztrófájának, a háború megindulásának és a háború katasztrofális befejezésének alapját alkotja, az a baj nem egyes emberekben, nem azoknak gondolkozásában van, hanem ennek sokkal mélyebb gyökerei vannak, és ez az, amit ma nekünk tisztázni és világosan látnunk kell. Ez a baj az én meggyőződésem szerint az, hogy az egész magyarság, amelynek a világban való elhelyezkedését, amelynek uralkodó politikai koncepcióját és politikai világfölfogását a mai uralkodó osztályok határozzák meg, éppen ezeknek az uralkodó osztályoknak politikája miatt, az egész magyarság az ellenforradalomnak, a konzervativizmusnak, a haladásellenes politikának volt egyik képviselője a világon. [„Úgy van!"] A magyarság, amennyiben ezek a tényezők nyomták rá bélyegüket erre az országra és annak az egész külső politikájára és belső politikai alkatára, a magyarság ma ellenforradalmi erő egész Európában.

Ellenforradalmi erő pedig azért, mert ahhoz, hogy Magyarország abban a szerkezetében maradhasson meg, amelyben élt és él még ma is, ahhoz szükséges az, hogy ennek az országnak a dolgozó tömegei szegények és elnyomottak legyenek, ahhoz, hogy ez a Magyarország így megmaradhasson, szükséges az, hogy a Magyarországban élő 8 millió nem magyar nép politikai és nemzeti szolgaságban éljen, szükséges az, hogy az Ausztriában élő népek nemzeti törekvéseiknek kielégítetlen állapotában maradjanak meg, ahhoz, hogy ez a Magyarország és magyarság így megmaradhasson, annak az a föltétele, hogy Kelet-Európának három népe: a csehek, a délszlávok és románok szétszaggatva, politikai egység nélkül, nemzeti egyéniségük kifejtése nélkül élhessenek. Magyarország dolgozó néposztályai, Magyarország elnyomott nemzetiségei és Kelet-Európának

nemzeti egység után törekvő népei minden lépésnél, amelyet a nemzeti és szociális előhaladás útján tenni akartak, beleütköztek ennek a magyar uralkodó osztálynak a vétójába. Ez a vétó olyan hatalmas volt, és ennek az ereje még ma is olyan nagy, hogy két héttel ezelőtt hallottam saját fülemmel Wekerle miniszterelnöknek szájából azt, hogy Magyarország pedig a dualizmusból engedni nem fog[7] sőt hallottam azt is, hogy a magyar kormány azon az álláspónton áll, és hatalomra lépése előtt garanciákat kapott arra nézve, hogy ha Ausztriában történnek is bizonyos nemzeti változások, az Ausztriában élő nemzeteknek a politikai egyesülése sem döntheti föl az egyes osztrák koronatartományoknak a határait, mert ez ellen a magyar kormány vétót jelent be. Ezt mondotta ki Wekerle Sándor miniszterelnök azután, amikor a macedón frontnak a katasztrófája már megtörtént[8], és amikor a nemzeti fölszabadulásnak a lavinája a Balkánról elindult az egész világra. Ilyen nép, amelynek az uralkodó osztályai befelé olyan hatalmasak, hogy itt uralmukat az országban fönn tudták tartani, és amely az ő egész politikai létét szembehelyezte jóformán egész Kelet-Európában a felszabadulásukért dolgozó nemzeti és szociális erőkkel: ilyen nép szükségképpen konzervatív, ellenforradalmi, a társadalmi haladást gátló tényező. Az a gyűlölet, amely a poroszon kívül az egész világon senki ellen nem irányult oly dühvel ma, mint a magyarok ellen, mint Kelet-Európának ezek ellen a poroszai ellen, a világ demokratikus gondolkodásának az a koalíciója, amely ma szemben áll az egész magyarsággal, az csak reflex, tükörképe ennek az egész ellenforradalmi pozíciónak, amelyre a magyar uralkodó osztályok egész Magyarországot és a magyarságot szorították.

Marx és Engels 1848-ban azt mondották, hogy a monarchiában élő szláv népek, azok az ellenforradalmi nemzetek, és a magyarság, az 1849-es magyarság, a Habsburg-házat detronizáló Magyarország: az a magyarság, a forradalomnak a nemzete,[9] és most is lehet látni mindenfelé azokat a képeket, amelyekkel azok a nemzetek, amelyek ma Magyarország földarabolására törnek, ünnepelték és fogadták a Habsburg-házat detronizáló Kossuth Lajost Londonban, New Yorkban, Amerikában s a nyugati demokráciának minden országában. Ma mindezek az államok dühvel állanak velünk szemben, megvetéssel, gyűlölettel néznek reánk, mint arra az országra, amely különösen most, a németországi események[10] után, az egyetlen erkölcsi és politikai örököse Romanov Miklósnak és a Romanov-politikának. [„Úgy van!"]

Ezt a rendszert, amely Európának minden demokratikus és minden

haladást akaró energiájával szembehelyezett bennünket, amely a magyarságot ellenforradalmi nemzetté tette és pusztán a szuronyoknak és erőszaknak erejére akarja létét fölépíteni, a magyarságnak ezt a politikáját kell nekünk megbuktatnunk, ki kell szabadítani Magyarország népét abból a nagy börtönből, amelyet a feudális urak építettek az ő számára, és át kell alakítani ezt a Magyarországot úgy, hogy a magyarok ne legyenek a világnak rabszolgatartói, ne legyenek az itt élő és Ausztriában élő népeknek porkolábjai, és ne kelljen majd az elkövetkező esztendőkben pirulnunk akkor, ha ki kell mennünk a világ elé, hogy ott ne mondhassák az arcunkba: olyan nemzetnek a tagjai vagytok, amely ellen a népek szabadságát az egész világnak kellett a fegyverek erejével megvédelmezni. [„Úgy van!"]

[Az előadó azután itt kifejti, hogy Ausztria nemzeteinek az önrendelkező jog alapján való szervezkedése megdöntötte a dualizmust, a népszövetség wilsoni programjának a hivatalos elfogadása értelmetlenné és túlhaladottá tette a német szövetséget.[11] *Majd így folytatja:]*

Így döntötte meg a háború, az osztrák belső fejlődés és a világpolitika alakulása a magyar alkotmánynak két fundamentális oszlopát: a dualizmust és a Németországgal való szövetséget. De ezeknek a külső pilléreknek, amelyek az épületet tartották, van még két belső pillére, amelyeknek alapján egy ilyen külpolitikát fönn lehet egyáltalán tartani. Az egyik volt az itt élő nemzetiségeknek elnyomása, ezek politikai, gazdasági és kulturális fejlődésének megakasztása, vagyis a nemzetiségi idegen uralom Magyarországon, a másik pillére pedig volt a dolgozó néposztályok politikai és szociális elnyomása és rabsága, vagyis az osztályuralom Magyarországon. Így záródik be ez a kör, a dualizmus, a németszövetség, a nemzetiségi elnyomás és az osztályuralom köre. És ma mi abban a világhistóriai helyzetben vagyunk, hogy a két külső pillér: a német szövetség és a dualizmus megbukott, a másik két pillér azonban még áll, és nekünk és az ország nemzetiségeinek az a históriai föladatuk, hogy ezt az egzekuciót elvégezzük, ezt a két másik pillért törjük össze és döntsük romokba. [Hosszas éljenzés.]

Sokan vannak olyanok, akik azt gondolják, amikor látják a belső és külső politikának ezt a szoros összefüggését, hogy nem kell nekünk semmit tennünk, hogy csak várjuk az események fejlődését, mert rendíthetetlen hitünk az, hogy a külső konstrukció összeomlásával el kell következnie a belső összeomlásnak is. Lehetnek sokan, akik azt gondolják, hogy minek nagy küzdelmeket folytatni, minek vezedelmeket föl-

idézni, minek kockára tenni intézményeket és egyéneket, amikor nálunk aránytalanul hatalmasabb világpolitikai erők dolgoznak az egész épület megbontásán? Lehetnek igen sokan olyanok, akik abban a véleményben vannak, hogy az egész magyar demokráciának és az egész magyar szocializmusnak ebben a pillanatban tulajdonképpen csak az kellene hogy a programja legyen: Wilson és Lloyd George. Én azonban ezt a fölfogást nem osztom és nem tartom helyesnek. Erről a kérdésről gondolkodva, eszembe jutott egy gyönyörű és nekem nagyon kedves operának, Puccini „Pillangókisasszony"-ának egy mondata. Arról van ebben szó, hogy egy japán leányt elvesz egy amerikai tiszt, japán házassági erkölcsök szerint, de azután elmegy és otthagyja. És a Pillangókisasszony várja vissza az ő szerelmesét, és hogy biztosabban magához kösse szerelmesét, megtagadta ősi hitét, keresztény hitre tért át, mert azt gondolta, hogy ezzel kedvesét jobban magához fűzi. És amikor jönnek a várakozás hosszú napjai, imádkozik az új istenhez, akit szívébe fogadott. S ekkor hű szolgálója, Suzuki, amikor hallja a Pillangókisasszonynak „az amerikai istenhez" intézett imádságát, azt mondja neki: „Én csak attól tartok, hogy az amerikai isten még nem ismer minket." Azoknak, akik az egész magyar demokráciának a wilsoni gondolatra építését tartják helyesnek, én is azt mondom: messze van innen Amerika, és én attól tartok, hogy az amerikai isten még nem ismer eléggé minket. [Zajos derültség és taps.]

Tehát nekünk nem szabad erre a gondolatra építeni teljesen, de nem szabad azért sem, mert nekem az a meggyőződésem, hogy a külpolitikai események ugyan előmozdítják a meglevő politikai energiákat, de minden osztálynak és minden népnek csak annyi joga van, amennyit ő maga, saját maga ki tud vinni. [„Úgy van!"] Nekünk tehát nem szabad egész politikai számításunkat a nemzetközi helyzetre fölépíteni, hanem meg kell nézni azt is, hogy mennyi erőnk van magunknak. És ha le akarjuk vonni a nagy világpolitikai változásoknak következményeit, akkor számolnunk kell azzal, hogy a dualizmus megbukván, Magyarországnak független és önálló állam képpen kell föllépnie. Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy azonos a mi fölfogásunk az uralkodó osztályok összes pártjainak azzal a poltikájával, amellyel a perszonális uniónak harsonáját fújja. Az, hogy mi fog történni a Habsburg-dinasztiával, ide fognak-e átköltözni most, amikor Ausztria szűk lett számukra [Zaj.], nem érdekel minket. Mi nem a perszonális uniónak, hanem a független és önálló Magyarországnak vagyunk hívei. [Lelkes éljenzés.]

Minket a magyar uralkodó osztályok megtanítottak arra, milyen gyön-

ge a királyi hatalom, láttuk, hogy a királyi hatalom nem volt elég erős arra, hogy saját adott szavának betartására rákényszeríthesse a parlamentet. [„Úgy van!] Ez a korona, ez a királyi hatalom, amelynek nem volt elég ereje arra, hogy annyiszor adott ünnepélyes szava fejében csakugyan megvalósítsa a magyar választójogot, ez a királyi hatalom nem olyasvalami, amely bennünk a szociáldemokrata programnak az államformára támasztott követelése iránt szkepszist keltene. Mibennünk nem keltette föl ez a királyi hatalom azt a meggyőződést, hogy a szocialista programnak az államformára vonatkozó része revízióra szorulna, és ezért azt akarjuk, hogy ezt az egész kérdést Magyarország jövendő alkotmányozó gyűlése határozza meg.

De ha valóban független és önálló Magyarországot akarunk, az első lépés, amit ennek az országnak fölállítása terén meg kell tennünk az, hogy kimondjuk: Magyarország a nemzetek társadalmának olyan tagja legyen, amelyet egyetlen állammal se fűzzön szorosabb kapocs össze, mint a többi államokkal.

A másik alapvető tény, amelyet ki kell mondanunk az, hogy a régi Magyarország a magyarság uralkodó osztályai kisebbségének hatalmát jelentette az itt élő más nemzetekkel szemben, amivel szemben a mi Magyarországunk a nemzetek önrendelkező jogának teljes elismerésén alapszik, mert mi teljes szabadságot akarunk adni minden politikai, minden kulturális kérdésben mindazoknak a testvéreinknek, akik itt élnek, és velünk együtt viselték izzadva, nyögve és lázadozva a Tiszák és Andrássyak, Apponyiak és Esterházyak uralmát.

A harmadik alapvető tény, amit meg kell mondani az, hogy a régi Magyarország uralkodó osztálya politikai és gazdasági osztályuralmának alapján állott. Mi ezzel szemben az új Magyarországot a nép uralmára akarjuk fölépíteni, mert azt hisszük, hogy ez nemcsak a politikai jogegyenlőséget, hanem a tulajdonviszonyok szociális átalakulását is magával fogja hozni. [„Úgy van!"] Tehát a mi jelszavunk: függetlenség az egész világ felé, a nemzetek önrendelkező joga belül, politikai és szociális demokrácia minden dolgozó ember és minden dolgozó nép-osztály számára. [„Úgy van!"] Ha mi ezeket a gondolatokat, mint a mi útitervünket a jövendőben megrajzoljuk, tudnunk kell, hogy eme koncepciónak a megvalósításában borzasztó akadályok tornyosulnak utunkba, és hogy az uralkodó osztályoknak ezer esztendő óta követett politikája, főképpen az, amit a háborúban követtek, a világ rettenetes gyűlöletét és bizalmatlanságát keltette föl ezzel az országgal szemben. Számolnunk

kell azzal, hogy ez a háború Magyarország egész fönnállásának és főképp területének kérdését is fölvetette. Igenis tudnunk kell, hogy a háború olyan akaratokat keltett föl részben a velünk szemben álló államok politikusaiban és vezető államférfiaiban, amelyeknek közvetlen célja Magyarország földarabolása.

Megmondom nyíltan, hogy nem mint magyar, hanem mint nemzetközi szociáldemokrata nézek ennek a kérdésnek a szemébe. [„Úgy van!" Taps.] Nem azért, mintha az én számomra nem volna a magyarság és nem volna a magyar munkástömegek számára éppen olyan szent dolog, mint a román elvtársaknak a románság és a tót elvtársaknak a tótság és minden nemzet számára a maga nemzete. Én és egy szocialista sem értelmezi ma már a nemzetközi gondolatot úgy, hogy ez szembehelyezkedést jelent a nép jogos kulturális szükségleteivel, és rettentő kaloda és elviselhetetlen érzés volna mindnyájunk számára, ha nyelvünk, kultúránk érvényesítésében bármilyen hatalomtól meg volnánk akadályozva. Amit mi nem kívánunk nemzetiségi polgártársainknak, ne akarjuk azt a magyar nép számára sem, mert tudjuk, hogy ami igaz és humánus a nemzeti gondolatban, abban nincsen semmi agresszivitás és abban nem foglaltatik semmi elnyomása egy másik nemzetnek. De ha én azt mondom, hogy ezt a kérdést mint nemzetközi szocialista és nem mint magyar nézem, ez azt jelenti, hogy én a mindeneknek való egyenlőség és méltányosság alapján akarom megoldani ezt a kérdést, és sohasem fogom elismerni, hogy magyar érdek az, hogy a tót munkást egy magyar szolgabíró pofozza ki a szobájából, sohasem fogom elismerni, hogy magyar érdek az, hogy a román gyermeket neki idegen nyelven, magyarul tanítsanak [„Úgy van!"], sohasem fogom elismerni azt, hogy a magyarságnak bárminő érdeke fűződik ahhoz, hogy dzsentri urak és dzsentri kiskirályok a nemzetiségi vármegyékben uralkodjanak, sohasem fogom elismerni, hogy magyar érdek az, hogy a nemzetiségek minden olyan jogot meg ne kapjanak, amit a magyar nép megkap. Ez az a szellem, amelyben én mint nemzetközi szocialista a magyar kérdést nézem. És itt azt is meg kell mondani, hogy ennek az én fölfogásomnak van egy következménye, amelyben az egész pártvezetőség és a pártválasztmány – a *Népszavá*ban kedden közzétett, merem mondani: történelmi fontosságú manifesztumában[12] – megegyezett, és ez az, hogy mi a nemzetiségiekkel szemben nyíltan és világosan elismerjük a nemzetek önrendelkező jogát, annak minden konzekvenciájával, elismerjük azzal, hogy azt mondjuk nekik, hogy: „Ha mi a ti helyetekben volnánk és itt állnánk ebben az országban, amelyben elnyomtak, meg-

aláztak, leköpdöstek bennünket, ebben az országban, amelyben csak az uralkodó osztályok betyárjainak csizmarongyai voltunk, amely nem engedte meg kultúránk kifejlődését, amely a csendőrszuronyt és a börtönt juttatta nekünk, ha ilyen Magyarországgal állunk szemben, és jön valaki, aki a tömlöctartó kezéből kiüti a kardot, leüti a börtön lakatját – mi a szabad levegőt örömmel fogadnánk, és nem akarnánk olyan országban lenni, amelynek politikai és gazdasági rendje ilyen, mint ezé volt!" [„Úgy van!" Taps.] Ezt a következményét a nemzetek önrendelkező jogának mi az egész terjedelmében elismerjük, és ha Magyarország ilyen fog maradni, mint amilyen, akkor bármilyen üldöztetés, bármilyen következmények árán is azt fogjuk mondani nemzetiségi polgártársainknak: ami erőtök van, használjátok föl, hogy ha már nekünk itt kell maradnunk ebben a börtönben, ti menjetek oda, ahol szabadok vagytok! [Viharos, percekig tartó taps.]

De nemcsak ez az, amit mi mondani fogunk nektek. Hanem azt is – és ez a mi politikánk alapgondolata; és remélem és elvárom, hogy minden párt, amely jogot formál arra, hogy demokratikus párt legyen, csatlakozni fog ehhez –, azt fogjuk mondani: vakság volna nem látni azt, hogy a háború területi problémákat vetett föl. Volt egy idő, amikor a szocializmus azon az álláspontón állhatott – és én azt hiszem, hogy ez az idő vissza fog jönni –, hogy területi kérdéseknek az a nagy fontossága és jelentősége, amit általában neki tulajdonítanak, nincs. Ez az álláspont azonban akkor, amikor a háború fölvetette az államok területi létének kérdését, nem tartható fönn, és nekünk számolnunk kell azzal, hogy ebből a tényből két konzekvencia származik. Ha azt nem lehet mondani, hogy a területi kérdések nem fontosak, hanem el kell ismerni, hogy ezeknek a kérdéseknek a rendezéséről valamilyen formában dönteni kell, akkor az előtt az alternatíva előtt állunk, hogy erre két módszer van: vagy a fegyverek ereje, vagy pedig úgy, hogy a nemzetek szabad, önrendelkező jogát lehetővé tesszük: döntsenek azok a népek, amelyek ott vannak. A Magyarországi Szociáldemokrata Párt sem most, sem a jövőben nem fog olyan politikát támogatni, amely a fegyverek erejével, kényszereszközökkel itt tart olyan népeket, amelyek itt maradni nem akarnak. De mivel az a meggyőződésünk, hogy ezeresztendős együttes szenvedés, hogy a fontos gazdasági érdekek, amelyek az ország mai formájában való fönnmaradásához fűződnek, hogy a dolgozó nép tömegei közt meglevő kulturális kapocs mégis csak összeforrasztott bennünket, arra hívjuk föl román, szerb és tót testvéreinket: gondolják meg mindezeket, és segítsenek bennünket abban,

hogy mi ezt a Magyarországot demokratikus, szabad, modern Magyarországgá alakíthassuk át. [„Úgy van"!] Azt akarjuk, hogy az alatt az idő alatt, amely mosttól kezdve egészen addig elnyúlik, amikor a nemzetek önrendelkező jogukat fogják gyakorolni, ez a Magyarország átalakuljon egy olyan állammá, hogy amikor a népek dönteni fognak arról, itt maradnak-e vagy sem, mondják azt: ez a Magyarország nekünk földet ad, akik eddig nincstelenek voltunk, ez a Magyarország nekünk teljes nemzeti szabadságot ad, akik eddig kultúrpáriák voltunk, ez a Magyarország nekünk fejlett szociálpolitikát ad, akik eddig rabszolgák voltunk a gyárakban, ez a Magyarország nekünk minden jogot, minden szabadságot, jövendő fejlődésünknek minden föltételét megadja – miért menjünk el most Magyarországból, amely egy föderalisztikus, szabad összeműködésen alapuló népállam, nem pedig a magyar uralkodó osztályoknak elnyomó börtöne! Ha ez lesz a helyzet akkor, amikor a népek önrendelkező jogukat gyakorolják, ha egy keleti Svájc lesz Magyarországból [Élénk helyeslés és taps.], ugyanazokkal a jogokkal, ugyanazzal az alkotmánnyal és államformával, amivel Svájc bir [Hosszan tartó élénk helyeslés és taps.] – én hiszem és remélem, hogy a román nép, mely ezt a jogát fogja gyakorolni, azt fogja mondani: én nem akarok a megrománosodott Hohenzollernek jogara alatt élni, amikor szabad ember lehetek Magyarországon! [Élénk helyeslés és taps.]

Elvtársaim! Ez a politikai koncepció, amit mi képviselni akarunk a most elkövetkező nagy világpolitikai küzdelemben, ez az a koncepció, amire mi rá akarjuk építeni Magyarország jövőjét, amelyet az uralkodó osztály politikája és nemzeti uralma elveszített, ez az a Magyarország, amelyet mi meg akarunk menteni a szolgabírói önkény, a pandúrszurony és a Tisza Istvánok önkényének Magyarországa helyett. És bármily kevés része van a mi kezünkben az állam konstituált hatalmának, mégis azt merem mondani, hogy Magyarország jövendő sorsa a mi kezünkben van [„Úgy van!"], és attól függ, keresztül tudjuk-e vinni és érvényesíteni tudjuk-e ezt a politikát. Mert ha nem tudjuk, ha nem lesz módunkban ezt a Magyarországot így átalakítani, Magyarország cafatokban fog kikerülni ebből a háborúból, és azok az osztályok, amelyek hazaárulást követtek el, és amelyek a nép ítélőszéke elé kerülnek azért, mert ezt a háborút megkezdték, mert ezt a háborút folytatták akkor is, amikor már nyilvánvaló volt, hogy a töméntelen emberélet föláldozása semmi célt nem szolgálhat, azok az osztályok, amelyek a bagdadi vasútért egymillió magyar és magyarországi embert mészároltattak le[13] [Nagy zaj], a német imperializ-

mus céljaiért milliókat tettek árvává és özveggyé, ezek az osztályok, amelyeknek lelkét ezek a bűnök sújtják, nem tudják megmenteni Magyarországot. És mindaz, amit ők bűnben és hazaárulásban addig elkövettek, az semmiség ahhoz képest, ami most fő az ő boszorkánykonyhájukon.

Az, amit én elmondottam, alapjában véve egy politikai program. Sokan mondhatják, egy közbekiáltás is hallatszott már, hogy cselekedetek kellenek, ez szó csak, csak beszélünk. Elvtársaim, a szó bizonyos helyzetekben a legnagyobb és leghatalmasabb fegyver. Az a fontos, hogy most mindenki, aki eszméinkről meg van győződve, ennek tüzét és meggyőződését kivigye a lelkekbe abban a biztos tudatban és hitben, hogy az igazi forradalmi akaratnak törvényes és szükségszerű gyermeke a tett, és mielőtt ennek a gondolatnak kell megszületnie, előbb össze kell forrni egy nagy akaratban, egy világos elgondolásban, rendületlen hitben, hogy ennek a világos törekvésnek, ennek az öntudatos politikai akaratunknak, ennek az egyetlen lehetséges koncepciónak, amit Magyarországban követni lehet, annak erejét be fogjuk vinni mindazokba a tömegekbe, amelyek már kezdenek ébredni, de amelyeket az eljövendő napok föl fognak ébreszteni még jobban. Majd meg fogjuk látni, hogy ha a front haza fog jönni, vajon akkor olyan hangon fognak-e azok az urak beszélni, mint ahogy most beszélnek, hogy vajon azok, akik testükkel védték ezt a földet, tovább fogják-e védeni azokat, akik nem akarnak nekik földet adni: meg fogjuk látni, hogy azok a katonák fognak-e lőni akkor, hogy ha mi kenyeret, jogot és fölszabadulást követelünk. [Zajos taps.]

Elvtársaim! Azonban a fölvilágosításnak, az agitációnak fontos munkájával a mi föladataink kimerítve nincsenek. De ezenkívül a magyar munkásság, a magyarországi nemzetiségek ma már oly nagy erőt képviselnek, amely ebben a pillanatban is akciókra képes. Már ma is abban a helyzetben vagyunk, hogy az uralkodó osztályokat a munkásságnak és a hozzánk csatlakozó egyéb demokratikus erőknek állandó és folytonos mozgatásával a politikai és szociális nyugtalanságnak egy olyan atmoszféráját teremthessük meg az országban, amely manőver, nagy gyakorlat és előkészítés lesz arra a döntő ütközetre, amelynek el kell következni. [Fölkiáltások: „Éljen a forradalom!"] Én most nem azt mondom, hogy minden törvényes eszközt, azt sem mondom, hogy minden politikai eszközt, hanem azt kell mondani, hogy minden alkalmas eszközt [Taps.] föl kell használnunk, amely jó arra, hogy ebben az országban az állandó politikai harcoknak, nyugtalanságoknak oly légköre keletkezzék, amely

jó arra, hogy a tömegeket fölrázza és megtöltse őket történelmi kötelességüknek és föladatuknak hitével és érzésével.

Minden alkalmas eszközt föl kell használnunk: utcán és gyárakban, gyűléseken és összejöveteleken és otthon a lakásban, az egyéni és tömegagitáció minden eszközét föl kell használnunk arra, hogy megindítsuk azt az osztályharcot, amelyből a mi eszméinknek és programunknak kell diadalmasan kikerülni. Ez az állandó belső nyugtalanság, amely kis és nagy akcióknak egymásba kapcsolódásából fog állani, aminek úgy kell kifejlődni, hogy egyik a másikat erősítse, hogy ne engedje lélegzethez jutni ellenségeinket, hogy ők tudják azt, hogy amikor ott fognak állani a világ areopágja előtt, akkor mi hátba fogjuk támadni őket, és hiába fognak ezek frázisokkal jönni, hiába fognak azzal jönni, hogy hazaárulók azok, akik az ellenséggel szemben gyöngítik a mi állásunkat, a mi ellenségünk nem az, aki kint van és itt demokráciát követel, hanem a mi ellenségünk az, aki a földet, kenyeret, jogot és szabadságot elzárva tartja. [Zajos taps.]

És nekünk, a Szociáldemokrata Pártnak legfontosabb kötelességünk lesz a belső politikai akcióknak ama kifejlesztése mellett ennek a pártnak minden nemzetközi összeköttetését, úgy a nyilvánosokat, mint a föld alatti nemzetközi összeköttetéseket fölhasználnunk arra, hogy azoknak az elvtársainknak, akiknek a nagy nyugati demokráciákban befolyásuk és joguk lesz arra, hogy a béketárgyalásokra döntő befolyásuk legyen, megmondhassuk Hendersonnak, Jean Longuet-nak és megmondhassuk német szocialista elvtársainknak: menjenek oda, és mondják meg azt, hogy azok az emberek, akik Magyarország nevében beszélnek, azok nem képviselnek senkit, mint csak a magyar latifundiumokat és nagybankokat, azok nem képviselnek semmit, mint csak a nemzeti elnyomatásnak és szociális elyomásnak azt a rendszerét, amely ellen ezek a nyugati demokráciák azt mondották, hogy küzdeni akarnak. Rajta leszünk, hogy az a szégyen essék meg velük, hogy a velük szemben álló nemzetek föl fogják velük szemben vetni a kompetenciának a kérdését, és ami erőnk, összeköttetésünk, akaratunk és ügyességünk van, mindent ennek a szolgálatába fogunk szegődtetni, hogy ott ezt megmondják nekik, és pellengérre állíttassanak ott, ahol Magyarország nevében ők akarnak békét kötni. [„Úgy van!"]

Körülbelül ez a lényege annak, amit itt ebben a pillanatban szükségesnek tartunk a nyilvánosság színe előtt elmondani. Fontosnak tartjuk, hogy az ország összes politikai pártjait ez elé a világos program elé ál-

lítsuk, és színvallásra kényszerítsünk minden pártot, hogy mi az álláspontja ezzel a mi manifesztumunkban körvonalazott politikával szemben, elfogadják-e ezt a közvetlen akció programjául? Ennek az állásfoglalásnak nagy jelentősége van. Mert ha én nem is becsülöm le azt az erőt, amely a munkásokban van, ha **én** hiszem is, hogy ennek a világos, elszánt és egyértelmű politikának, amelyet mi itt hirdetünk, meglesz a hódító ereje, hogy a mi pártunkat rohamosan meg fogja növelni, mégis számolni kell azzal, hogy mi nem vagyunk az országban az az erő, amely egyedül és saját erejéből ezt a politikai koncepciót rá tudja kényszeríteni az egész országra. [Egy hang: „Nem kell paktum!"] Nekem az a meggyőződésem, hogy oly államban, ahol a proletariátus a népességnek a többségét alkotja vagy pedig egy olyan államban, ahol a proletariátusnak módjában van a kisebbségi uralomnak ugyanazokkal az eszközeivel élni, amikkel a mai kisebbségek uralkodnak, ilyen államban helyes az a politika, amely arra az álláspontra helyezkedik, hogy minden hatalom a szovjeté, minden hatalom a katonák és munkások és parasztok tanácsáé. De, elvtársaim, azzal áltatni magunkat... – és talán sohasem volt fontosabb, mint ma, hogy ebben a pillanatban ne csak merészek legyünk, de okosak is legyünk, ne csak elszántak legyünk, de legyünk tisztában erőinkkel, ne csak a szabadulásnak, az újjáépítésnek a tüze lángoljon bennünk, de meglegyen bennünk az a nyugodt, mérlegelő számítás is, amely nélkül nagy akciókat és nagy átalakulásokat nem lehet csinálni, és ha ez a gondolat és ez a meggyőződés él valakiben, akkor annak azt kell mondani, hogy ez a pillanat és ez a politika, amelyet ma élünk és amelyre mi elhatároztuk magunkat, nem alkalmas a szovjet politika gondolatának érvényesítésére. Nem alkalmas arra sem, hogy itt félrevezessük és áltassuk a munkásokat, mert én félrevezetésnek tartom, ha valaki azt akarja a tömegekkel elhitetni, hogy ma már Magyarországon elég erősek vagyunk arra, hogy egymagunk vegyük át a politikai hatalmat, és a magunk erejéből keresztül tudjuk vinni azt a politikai programot, amelyet itten önök elé terjesztettünk.

Ez nem blokkpolitika, ez nem a Vázsonyival való politizálásnak a gondolata, amitől én éppen úgy irtózom, mint önök, ez reális erők mérlegelésének a politikája és ez annak a marxista gondolatnak a politikája, amely azt mondotta – és ha Marx nem mondotta volna, akkor a történelemnek minden komoly fordulata figyelmeztet bennünket arra, hogy minden olyan átalakulás elején, amely forradalomra vezetett, az osztályok koalíciójának a politikája állott. Voltak az eddigi koalícióknak, az

eddigi kooperációs politikának hibái, amelyekből tanulnunk kell, amelyekből le kell vonni a tanulságot. A pártvezetőség meggyőződése szerint a Szociáldemokrata Párt nem cselekednék helyesen, ha visszautasítaná azokat, akik az ő ma itt kifejtett politikáját magukévá teszik. De nemcsak a visszautasítás volna helytelen, de hiba volna az is, ha nem támogatná ezeket. De ennek az a módja, hogy előbb megállapítottuk akcióprogramunkat s azután fölvetjük a kérdést: Ki jön velünk?

Aki velünk jön, azt segíteni és támogatni fogjuk, mert kötelességünk, hogy azt megtegyük, mert azoknak a pártja – ha vannak ilyenek –, akik velünk jönnek, azoknak szembe kell állani az egész régi Magyarországnak hatalmasságaival, az egész régi államnak minden erejével, és nekünk, a demokrácia legerősebb, legharcraképesebb pártjának segíteni kell őket abban, hogy ők meg tudjanak állni a viharban, ha a mi politikánkat csinálják. [„Úgy van!"] Olyan politikához, amely nem ezen a programon áll, amely olyanokat akar támogatni, akik nem fogadják el azt, amit mi kívánunk, ilyen politikához senki közülünk, a pártvezetőségnek egyetlen tagja sem járulna hozzá. De nagyon kell kérnünk az elvtársakat, mérlegeljék a mai helyzetet.

Lassalle, a megalkuvó, opportunus szocialista politika megalapítója volt az, aki az „eine reaktionäre Masse", az egy reakcionárius tömegnek a jelszavát adta ki, és Marx, aki vele szemben a forradalmi osztályharc gondolatát képviselte, volt az, aki azt mondta, hogy az, aki ezt a jelszót adja ki, aki az egy reakcionárius tömegnek a politikáját képviseli, az nem a munkásosztálynak, nem a szociális forradalomnak elveit képviseli abban a pillanatban, hanem Bismarck politikai játékait segítette elő. Ez történelmi igazság, és a szocialista politikai taktikának egyik legfontosabb föladata mindaddig, amíg a proletariátus kisebbségben van az, hogy az uralkodó osztályok között való ellentéteket kihasználja, és őket rákényszerítse arra, hogy a proletariátus szolgálatába álljanak. Nem arról van szó, munkástársaim, hogy mi a Szociáldemokrata Pártot bárminő pártpolitikai törekvések szolgálatába állítsuk, hanem arról van szó, hogy mi kitűztünk egy zászlót, és azt mondjuk, hogy jöjjön ez alá mindenki, aki azt, amit mi követelünk, elfogadja, és mi mindenkit, aki ezt megteszi, támogatni fogunk.

És nagyon kérem az elvtársakat, hogy ennek a kérdésnek mérlegelésében ne üljenek föl demagóg jelszavaknak, ne vezettessék félre magukat azoktól az érzésektől sem, amelyeket jogosnak ismerünk el, természetesnek és jónak kell tartani, hogy megvan – mert a bizalmatlanság a de-

mokrata politikusoknak első és legfőbb erénye –, és mérlegeljék az aktív és aktuális politikának lehetőségeit is, és ne hozzanak ezen a kongresszuson olyan határozatot, amely sokunk meggyőződése szerint a pártot a legközelebbi politikára nézve igen súlyos, igen rossz helyzetbe hozhatná. Az a megoldás, amelyet ma önöknek proponálunk, minden garanciát megad arra, hogy csak abban az esetben és csak azon az alapon történhetik kooperáció, amely alapot itt ma is kitűztünk, és az a program, amelyet mi fölállítunk itt, megad minden garanciát arra nézve, hogy azok, akik támogatni fogják ezt a politikát, nem lesznek olyan túlságosan sokan, hogy mi zavarban legyünk, hogy hová tegyük ezeket a szövetségeseket.

Ezzel nagyjában el is mondottam azokat, amiket ma látnunk kell, amiknek képét ki kell vinnünk innen és bizalmi férfiaink és szervezeteink útján el kell terjeszteni a tömegekben. Megállapítottuk azokat a problémákat, amelyeket meg kell oldanunk, megállapítottuk azt az utat is, amelyen a legközelebbi jövőben járni fogunk. Most én csak azt szeretném, és ez volna minden ilyen részleges taktikai kérdésnél sokkal fontosabb föladatunk, hogy tisztában legyünk azzal, hogy a világ most nem a belső béke felé fejlődik. Az a nap, amikor a háború végképpen be fog fejeződni, nem a békének lesz a napja, hanem a belső polgárháborúk és szocialista osztályharcok szakadatlan folyamának megindítója. [„Úgy van!"] Senki se áltassa magát azzal, hogy a béketárgyalások asztaláról készen fogják hozni nekünk azt az új világot, amelyben mi élni akarunk. Ne áltassa magát senki azzal, hogy ki fogják ott irtani azokat az intézményeket, a militarizmust, a belső osztályuralmat, a gazdasági elnyomatást, amelyek ellen való küzdelem a mi életföladatunk. Az, ami onnan kikerülhet, az csak keret lehet, mód arra, hogy az erők fölszabaduljanak! De hogy abba a tömlőbe milyen bort fognak beletölteni, hogy mi lesz a lélek, ami az új Európában élni fog, azoknak a harcoknak az eredménye lesz, amelyek minden országban és Magyarországban is meg fognak indulni. Mi azt reméljük, hogy az elnyomó hatalmakra nézve elkövetkezett az istenek alkonya, éspedig azért, mert ezek olyan istenek, amelyek nem érdemelnek mást, minthogy elpusztuljanak és tönkremenjenek. Ezt a harcot ezeknek az isteneknek összetörésére el kell végezni minden népnek otthon, minden társadalmi osztálynak, amelyben a demokráciának, a jólétnek, a szabadságnak és a kultúrának szomjúsága él, de a döntő csapást a bálványra, amely az egész világot nyomorba es szolgaságba döntötte, a munkásosztálynak hatalmas pörölye fogja mérni. És ha ez a küzdelem,

amelynek számára a háború véres ekéje fölszántotta a földet, fogékonnyá tette a lelkeket, ha ez a harc véget ér, akkor olyan világot fognak talán látni azok, akik miutánunk lesznek eljövendők, amelyben nem lesznek szolgák, nem lesznek kizsákmányolt szolgák, hanem szabad, művelt, boldogságban és kultúrában élő emberek fogják köszönteni minden reggel a fölkelő napot. És én azt mondanám a munkásosztálynak, minden kishitű léleknek ebben a pillanatban, gondoljanak a nagy német költőnek, Dehmelnek arra a gyönyörű szavára, amelyet a szocialista munkásokra írt: „Uns fehlt nur eine Kleinigkeit um so frei zu sein, wie die Vögel sind: nur Zeit, nur Zeit."[14] [Hosszan tartó éljenzés és taps.]

[Az előadó a következő

Határozati javaslat

elfogadását kérte:]

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1918. október 13-án Budapesten tanácskozó rendkívüli pártgyűlése kifejezi azt a meggyőződését, hogy az ország és népei jövendő fejlődésére nézve elviselhető békét csak az esetben lehet kötni, ha Magyarországot a dolgozó néposztályoknak és az itt élő összes népeknek bizalmi férfiai képviselik.

Ennek előkészítésére Magyarországon haladéktalanul meg kell valósítani a teljes politikai demokráciát, és az ország ügyeinek intézését ki kell venni azok kezéből, akik a háborúért való teljes felelősséget viselik, akik a dualizmusnak és a német szövetségi politikának, az itt élő nemzetek nemzeti elnyomásának és a dolgozó osztályok politikai és szociális rabságának voltak képviselői.

Ezt a teljes demokráciát akarja kivívni a Magyarországi Szociáldemokrata Párt, és fölszólítja az országban élő összes nem magyar népeket és a magyar népek valamennyi valóban demokratikus pártját és egyénét arra, hogy ebből a küzdelemből vegyék ki részüket, és minden erejükkel dolgozzanak oly kormányhatalom létrejöttéért, amely a benne helyet foglaló egyének megbízhatóságánál, még inkább a mögötte álló társadalmi és nemzeti erőknél fogva az egyetlen biztosítéka lehetne ilyen átalakulásnak.

Ennek a harcnak proklamálása, megindítása ennek a pártgyűlésnek tiszte. A harc szervezése, előkészítése és megvívása a magyarországi politika legsürgetőbb feladata.

A pártgyűlés kimondja, hogy ez a belső átalakulás a legfontosabb föltétele a békére való átmenetnek, és tiltakozik az ellen, hogy a politikai hatalom azoknak az egyéneknek és pártoknak kezében maradjon, akik

a háború elveszítése után most a békét is el akarják veszíteni, csak azért, hogy az ország legfontosabb életérdekeinek föláldozása árán is a saját osztályuralmukat megmenthessék.

A béketárgyalások asztalánál Magyarországnak kifelé minden német és osztrák lekötöttségtől ment, önálló és független állam gyanánt kell megjelennie, amely területi épségének és a jövendő fönnmaradásának biztosítékait nem a fegyverek és erőszak uralmában, hanem a népek önrendelkező jogának elismerésében, teljes politikai demokráciában és gyökeres szociális átalakulásban keresi.

A pártgyűlés ezért a pártvezetőség kötelességévé teszi, hogy használja föl a munkásosztály minden politikai, gazdasági és erkölcsi erejét, az országon belül való minden hatalmát és minden nemzetközi összeköttetését arra, hogy ily politika haladéktalan megvalósítására kényszerítse mindazokat, akik még most is szembeszállanak a népuralom követeléseivel. Különösen tiltakozik a munkásság minden olyan alakulás ellen, amely látszatreformokkal, félmegoldásokkal kísérletezik csak, avégből, hogy az osztályuralom teljes bukását elhárítsa és jövendő visszatérésének lehetőségét előkészítse. A pártgyűlés kimondja, hogy a munkásosztálynak kötelessége, hogy a politikai és gazdasági osztályharcnak minden alkalmas eszközével gyöngítse és nyugtalanítsa az osztályuralom kormányát, és ily módon szervezze az országot arra a végső összecsapásra, amelynek el kell jönnie, ha az ország nem akar megcsonkítva, tönkretéve, régi szolgaságába és rabságába visszataszítva kikerülni a háborúból.

A pártgyűlés fölhívja a pártvezetőséget: nemzetközi összeköttetései útján találjon módot arra, hogy az egész világ fölvilágosíttassék arról, hogy magyarkérdés nemcsak oly értelemben van, hogy itt elnyomott népek élnek, hanem oly értelemben is, hogy ebben az országban az osztályuralom, a politikai és szociális reakció uralkodik, amely egyforma súllyal nehezedik minden magyar és nem magyar munkásra, dolgozó osztályra. A pártgyűlés a pártvezetőség kötelességévé teszi: világosítsa föl úgy a német kormányban ülő szociáldemokratákat, valamint angol, amerikai, francia és olasz elv- és munkástársainkat, hogy Magyarországon még mindig a régi, feudális, militarisztikus, háborúra uszító osztályok megbízottainak kezében van a politikai hatalom, és hogy az a béke, amelyet ezekkel kötnek, semmi biztosítékot nem nyújt arra nézve, hogy Magyarország nem marad meg a nemzetiségi elnyomás, a fegyverkezés, a politikai reakció és a háborús uszítás országának.

A pártgyűlés végül kimondja, hogy az 1918. február 10-én tartott rend-

kívüli pártgyűlésnek az a határozata, amely kimondotta, „hogy a párt fölbont minden olvan formális és szervezeti kapcsolatot, amely eddig megvolt a Szociáldemokrata Párt és bármily más párt között", nem lehet akadálya annak, hogy ha a rendkívüli körülmények szükségessé teszik, a Szociáldemokrata Párt és a párt akcióprogramját elfogadó pártok között ne jöhessen létre körülhatárolt időre és megszabott célra szolgáló együttműködés, amennyiben ennek szükségességét a pártvezetőség és a pártválasztmány együttesen megállapították.

PI Archívum. 658. f. 1/21. ő. e.
Közli: MMTVD 4/B köt. 463–475. és 487–489. old.

[1] Kunfi téved az időpont megjelolésében: nem 1918. január 19-én, hanem 20-án fogadta Wekerle a budapesti munkásság kuldotteit. Kijelentette előttük, hogy az általános választojogról szóló torvényjavaslatot minden más kérdést megelőzően napirendre tűzi, és megvitatását legkésőbb február első felében megkezdi. (Népszava, 1918. január 22. Wekerle nyilatkozata.)

[2] Miksa badeni herceg, birodalmi kancellár a Reichstag 1918. október 5-i ulésén egyetértését fejezte ki a Reichstag 1917. július 19-i békehatározatával Ezek után kínos feltűnést keltett a kancellár egy 1917 júliusában kelt s a Svájcban tartózkodó Hohenlohe hercseghez intézett levelének nyilvánosságra kerulése, amelyben bírálja az említett határozatot.

[3] Eredetileg az ókori Athén legfelső bírósága, amely Árész hadisten ligetében ulésezett. Itt: ítélőszék.

[4] A Lovćen mészkőhegység Montenegro és Dalmácia határán, a cattarói (kotori) haditengerészeti támaszpont kozelében. A hegység Montenegróhoz tartozo részéért súlyos harcok folytak 1914 és 1915 folyamán.

[5] Az előadó itt az 1907. XXVII. tc.-re, az ún. Lex Apponyira céloz, amelynek 19. §-a kotelezte a nem magyar tannyelvű népiskolákat: az államnyelvet úgy tanítsak, hogy tanulóik a IV. osztály elvégzése után szóban és írásban érthetően ki tudják magukat fejezni magyarul.

[6] A „Mitteleuropa"-tervvel kapcsolatban, amelyre az előadó utal, lásd e kotet 138–167. oldalát.

[7] Feltehetően Wekerle 1918. szeptember 28-i nyilatkozatáról van szo. Wekerle, Bécsből hazatérve, még a pályaudvaron nyilatkozott az ujságíroknak a Bulgária kapitulációjával előállott helyzetről. Wekerle nyilatkozatának Kunfi által említett részét az ellenzéki lapok nem kozolték, s a *Budapesti Hirlap* is csak utalt rá szeptember 29-i számában. (A kormány és a pártok. A béke kilátásai.)

[8] A bolgár hadsereg által tartott ún. macedon frontot az antant csapatai 1918. szeptember 15-en áttorték, s ezért Bulgária 1918. szeptember 29-én fegyverszunetet kotott az antanthatalmakkal.

[9] Lásd *Engels:* A magyar harc. *Marx–Engels* Művei. 6. kot. Kossuth Konyvkiadó 1962. 157–167. old.

[10] Utalás Miksa badeni herceg kormányának megalakulására (1918. október 3.), amelyben a német tobbségi szociáldemokraták képviseletében Scheidemann is részt vett.

[11] Rövidítés az eredetiben.

[12] Utalás a *Népszava* 1918. október 8-i számában megjelent kiáltványra. (Magyarország népeihez!)

[13] 1889-ben Siemens, az anatóliai vasútépítő társaság elnöke, egyezményt kötött a torok kormánnyal egy, az európai Torokországot a Perzsa-öbölle! összekötő vasútvonal építésére. Az ún. bagdadi vasút, amely mögött a kisázsiai és indiai angol pozíciókat fenyegető német hódító törekvések húzódtak meg, az angol tiltakozások miatt csak 1903-ban kezdett el épülni, s az első világháborúig csak részben készült el.

[14] „Ahhoz, hogy szabadok legyünk, mint a madár, csak egy apróság hiányzik, csak az dő, az idő."

HALLJÁK MEG SZAVAINKAT A VILÁG PROLETÁRJAI![1]

Azon a napon, amikor a magyar népköztársaság álomból valósággá szilárdul, a hála, a kegyelet és megindulás szavával kell köszöntenünk mindazokat, akik életükkel, szenvedésükkel, munkájukkal ezt a napot mindannyiunk számára megérlelték. [„Úgy van! Úgy van!"] Gondolok azokra a férfiakra, Martinovics Ignácra, gondolok azokra, akik 1849-ben proklamálták a köztársaságot és érette bitófa alá mentek és halált szenvedtek, gondolok arra a sok millióra, aki ebben a négy és fél esztendőben rettentő halált halt és borzalmas szenvedéseket szenvedett, és akiknek halálából és szenvedéseiből szállt a mi akaratunkba az az ellenállhatatlan erő, amellyel ledöntöttük ezt a rohadt világot és ledöntöttük azoknak hatalmát, akik ennek a világnak megteremtői és haszonélvezői voltak. [„Úgy van! Úgy van!"]

És ha a halottakra és szenvedőkre gondolunk, akkor nekem ezeken kívül *elsősorban gondolnom kell arra a sok ezer munkásra, arra a sok ezer szociáldemokrata bizalmi férfiúra, akik megvetve, üldözve, tolonckocsin, börtönben, rendőrlovak patái alatt,* akkor, amikor senki sem tartotta igaznak ezt az eszmét, odaállottak és filléreket vontak el nyomorult hatosaikból és munkabéreikből, *és akik a politikai idealizmusnak gyönyörű példáját adva a világnak, nyomultak előre, hirdették ezeket az eszméket, és ennek a napnak megteremtése elsősorban az ő eszméjük és az ő érdemük.* [Hosszan tartó élénk éljenzés és taps.]

Nagy dolgokat egyes emberek nem tudnak csinálni, ez csak a nagy közösségeknek, a nép igazi akaratának és erejének lehet a gyümölcse, és mi, akik itt vagyunk, mindazt, amit csinálni akarunk, *a népnek, a néppel, a nép parancsszava alatt fogjuk csinálni,* és mi bízunk abban, hogy ennek a népnek politikai erőben, öntudatosságban, forradalmi készségben legerősebb rétege, a szociáldemokrácia lesz az egész magyar népnek képviselete. [Hosszan tartó élénk helyeslés, éljenzés és taps.] A magyar népköztársaság, amely a mai napon megszületett, egy nagy, világraszóló, hatalmas politikai tény. Szabad emberekké lettünk ezzel politikai értelemben, mert szabad és öntudatos ember számára elviselhetetlen gondolat volt az mindig, hogy parancsolója, ura legyen olyan valaki, akinek semmi egyéb érdeme nincs a világon, mint hogy megszületett. [„Úgy van! Úgy van!"] Nem ismerjük el ezt a jogcímet sem arra, hogy urak legyenek fölöt-

tünk, sem arra, hogy bármi dologban, az élet javai fölött való rendelkezésben a születés és kiváltság legyen ezentúl a döntő vagy ható tényező.

Azzal, hogy egy szabad népköztársaságot proklamáltunk a mai napon, nemcsak egy nagy politikai haladásnak tényét teremtettük meg, de megindultunk oly úton is, amelynek ez a lezajlott forradalom és ez a mai nap nem a végét, csak egy fontos állomását jelenti. [„Úgy van! Úgy van!"] Megindultunk azon az úton, amelyen kíméletlen szigorral és *a nép erejének teljességével le fogunk sujtani mindazokra, akik az emberiséget és a mi országunkat és népünket belevitték ebbe a rettentő pusztulásba.*

Ma itt áll előttünk az a királyi hatalom, amely megindította és elvesztette ezt a háborút. Itt áll előttünk mindazoknak politikai uralma, akik ezzel a királysággal szolidaritásban együtt dolgoztak és állottak. Itt áll előttünk a vádlottak padján az az egész politikai és gazdasági rendszer, amely a latifundiumokkal, a nagybankoknak és az uzsoratőkének hatalmával *egyenlően bűnös abban, ami ezekben az esztendőkben itt történt.* [„Úgy van! Úgy van!"] És én a népnek nevében merem azt mondani: ide hívom tetemre mindazokat. [Élénk helyeslés.] Lelkemben egy óriási ravatalt látok. *Ezen a ravatalon ott fekszik az ezer sebből vérző, ellenséges hadseregek invázióját szenvedő, embereit és katonáit ruhával és élelemmel ellátni nem tudó Magyarország.* Ott áll lelki szemeim előtt azon a ravatalon az a sok millió ember, aki Flandriában és Volhyniában, a Doberdón és más egyéb harctereken, *idegen hatalmi érdekekért* [„Úgy van! Úgy van!"], *a német császárnak, a habsburgi császárnak* [„Úgy van! Úgy van!"], *a nagytőkéseknek érdekében vérzett és elhullott.* [„Úgy van! Úgy van!" Élénk tetszés és taps.] Ott áll lelki szemem előtt a sok millió ember, aki megrokkant, aki bénává, vakká, nyomorulttá, tuberkulotikussá, szifilitikussá lett azért, mert véreznie és szenvednie kellett az embertelen és gaz világrend és társadalmi rend ezer bajai miatt. [„Úgy van! Úgy van!" Taps.] Mind látom őket, és ezek teteméhez hívjuk azokat, akik ezt elkövették, hívjuk a királyi hatalmat, hívjuk azt az egész gazdasági és politikai berendezkedéseket, és *szent esküt és fogadalmat teszünk, hogy ti pedig, akik ezt csináltátok, soha ebben az országban parancsolni nem fogtok.*

Kiveszünk kezükből minden hatalmat, mert azt akarjuk, hogy *ez az ország a dolgozó népnek országa legyen* [Éljenzés.], hogy itt éljen és boldoguljon mindenki, aki dolgozik, *de szava ne legyen azoknak, akik ezt az országot és ezt a világot temetővé és síralom házává tették.* [„Igaz! Úgy van!"] Én itt ma a nép nevében a királyi hatalom ellen és mindazok ellen, akik

ezzel a királyi hatalommal szolidaritásban jártak el, *én a nép nevében vádat emelek ellenük azért, mert a nép ellenségei voltak.* [„Igaz! Úgy van!"] Vádat emelek ellenük azért, mert folytatták a háborút egészen a mostani időpontig, holott tudták, hogy minden elveszett, de csak saját hatalmi érdekeiket akarták millió ember egészségének, az ország jövendő fejlődésének föláldozásával megmenteni. [„Igaz! Úgy van!"] Vádat emelek ellenük, hogy aljas családi és hatalmi érdekeikért tönkretettek bennünket. [„Úgy van! Úgy van!"] Vádat emelek ellenük a nép nevében azért, hogy az ország magyar népét, a divide et impera régi jelszavát fölhasználva összeveszítették az egész világgal és elsősorban azokkal a népekkel, amelyek itt együtt élhettek velünk és akikre nézve, bárminő ellenségesen állnak is ők ma velünk szemben, én mégis remélem, hogy ha a Habsburg-császárság jogara alatt élve ellenségeink voltak, *mint szabad népköztársaságok, velünk meg fogják találni a béke és megértés útját.* [„Igaz! Úgy van!" Egy hang: „hisszük és reméljük!"]

De tisztelt Nemzetgyűlés, ma a politikai szabadság teljessége az, amit megadunk a népnek, vagy amit nem is jól mondtam, *a nép parancsából mi a népnek szervezve és organizálva visszaadunk.* A politikai szabadság, köztársaság, a legradikálisabb politikai demokrácia: ezek mind csak eszközök egy szervezett társadalomban arra, hogy az a nagy küzdelem, amely az emberek társadalmának az igazi életelvét teszi, a szegénység és gazdaság harca egymás ellen, hogy ez a nagy küzdelem a politikai demokrácia eszközeinek segítségével könnyebben és előnyösebb föltételek közt induljon el a vagyontalan, a kiuzsorázott, az elnyomott néposztályok számára. *Nekem nem kell az a politikai demokrácia, amely mellett megmarad a milliók nyomora és szegénysége néhány tízezer javára.* [„Úgy van! Úgy van!"] Nekünk a politikai demokrácia eszköz arra, hogy annak minden szabadságjogát kihasználva, a nagy tömegek az ő gazdasági jólétüket megalapíthassák. [Helyeslés.] Nem politikai demokrácia az, ahol 12 órát kell dolgozni nyomorult munkabérekért a tömegeknek, és mások munka nélkül nagy jövedelmekhez juthatnak. [„Úgy van!"] *Nekünk a politikai demokrácia csak eszköz arra, hogy a munka nélküli jövedelmeket kiküszöböljük a társadalomból.* Eszköz arra, hogy az azért folyó harcot ne kelljen nekünk az anarchia, a fölfordulás eszközeivel, hanem a fölvilágosítás, a meggyőzés, a politikai szabadság eszközeinek kihasználásával lehessen folytatnunk. [Helyeslés.] Mi oly demokráciát akarunk teremteni – és ebben az egész kormány egyetért velem –, *amely mellett ebben az országban egyetlenegy embernek se legyen módja munka nélkül jólétben élni*

[Helyeslés.], es ne legyenek itt olyan emberek, akik bőségben és gazdagságban élnek anélkül, hogy dolgoznának. [Helyeslés és taps.] *Mi az igazságtalan vagyon- és jövedelemelosztás megváltozására akarjuk fölhasználni a politikai demokrácia eszközeit.*

Ezt, tisztelt Nemzetgyűlés, egy olyan társadalmi és gazdasági rendben, amely sok ezer esztendőnek a gyümölcse, rossz gyümölcse, egyik napról a másikra elérni nem lehet, *de mi el akarunk indulni ezen az úton, és a fejszét, igenis, a fának gyökerére akarjuk vetni. Mi látjuk, hogy a latifundium, a nagybirtok volt egyik tényezője annak, hogy Magyarország elveszett.* Mi igazságtalanságnak és elviselhetetlennek tartjuk, hogy millió és millió földmíves, ha a frontról hazajön, itt semmi földet ne találjon, *és azért mi a földet a földmíves nép kezére akarjuk juttatni.* [Élénk helyeslés.] *De ugyanakkor, amikor azt megtesszük, ugyanakkor a nagyvagyont és a nagytőkét is arra akarjuk kényszeríteni, hogy az állam rekontsrukciójának terheiből, a háború bajainak orvoslására, a nép sebeinek gyógyítására ez a nagytőke adja ide mindazt, amit az igazság és a népakarat tőle követel.* [Élénk helyeslés és taps.] Mi azon a véleményen vagyunk, hogy a gazdasági és ipari életnek az organizáció kellő fokára eljutott olyan elemei, amelyek kinőttek az egyéni vezetés alól, amelyek ezáltal éretté lettek arra, hogy ne egyének tulajdonai legyenek, hanem mindannyiunk tulajdonai, *ezeket az egyéni vezetés alól kinőtt nagy üzemeket a társadalom birtokába akarjuk venni* [Élénk helyeslés és éljenzés.], át akarjuk vezetni oly módon, mely a mostani katasztrofális időben, amidőn a munka produktivitása és a gazdasági élet folytonosságának biztosítása olyan fontos, az üzemeknek és az egész gazdasági életnek további funkcionálását nem teszi lehetetlenné. Ez az a program, amelyet mi a politikai szabadság eszközeivel ki akarunk vívni, és nekünk azért értékes ez a politikai szabadság, mert azt hisszük és reméljük, hogy ennek segítségével éppoly vértelenül, éppoly kevés áldozattal tudjuk a nagy szociális átalakulást megcsinálni, mint amily kevés áldozattal, amily kevés vérrel sikerült nekünk a politikai forradalommal Magyarország politikai demokráciáját kivívni. És mert tudom, hogy ez az az út, amelyen járni akarunk és amelyen az egész kormány járni akar, ezért és mint nemzetközi szociáldemokrata [Élénk éljenzés.], ez voltam és fogok maradni mindig, és azért, mert tudom, hogy a szocializmus felé való fejlődés útján hatalmas lépésekkel akarunk előremenni, ezért merek én mint nemzetközi szociáldemokrata, innen, e helyről egy szóval fordulni *a világ szociáldemokratáihoz,* azoknak az államoknak szociáldemokratáihoz, amelyekkel még

hadban állunk vagy amelyek ellenséges erővel állnak szemben Magyarországgal, *fordulok a csehszlovák szociáldemokratákhoz,* és megkérem őket innen: *a magyar nép, az egész szociáldemokrata munkásság és az egész magyar nemzetnek nevében,* hogy lássák be azt, hogy mi most az újjáépítés óriási művén fáradunk, adjanak nekünk némi haladékot, hogy berendezhessük házunkat, amelyből látni fogják, hogy semmit sem akarunk tőlük, csak a jövőben egyetértésben, velük együtt küzdeni az emberiség nagy ellenségei, a szolgaság, a szegénység, a tudatlanság és a betegség ellen. [Élénk helyeslés, éljenzés és taps.] Azt mondom nekik, hogy bízzanak meg bennünk, bízzanak meg abban, hogy semmi ellenséges célunk nincs, és bízzanak meg abban, hogy mi nem akarunk egyebet, mint velük testvéri szolidaritásban dolgozni. De kérve kérjük őket, mint szocialistákat, mint proletárokat: gondoljanak arra, hogy az olasz frontnak pokláról százezrével jönnek haza most rongyosan a magyar proletárok, *és a cseh-tót szociáldemokraták ne engedjék meg azt, hogy ezek elől a rongyos proletárok elől, akik mezítláb és ruha nélkül jönnek ide, elvegyék a cseh imperialisták azokat a szöveteket, amelyekből ruhát tudnánk nekik készíteni.* [Élénk tetszés és éljenzés.] Kérjük őket a nemzetközi proletárszolidaritás nevében: *ne akadályozzák meg azt, hogy ide bejusson az a szén, amelyre az élelmezés, a katonák hazaszállítása és a munka produktivitása szempontjából egyaránt szükség van.* [Élénk helyeslés.]

És ugyanezzel a kéréssel fordulunk a nagy nyugati államokban levő elvtársainkhoz, a Longuet-khoz és Hendersonokhoz, és kérjük őket innen, és más formában is meg akarom kérni őket, hogy ne tegyék meg és ne engedjék meg, hogy az itt fejlődő, élni és hatalmassá kialakulni készülő demokráciát a régi világ imperialistái megfojthassák. [Élénk helyeslés.] *Nem tenném, nem tudnék ilyen szót intézni hozzájuk innen, ha nem élne bennem az a rendületlen hit és meggyőződés és az az akarat, hogy ez a kormány csak addig fog élni, és mi ebben a kormányban csak addig fogunk dolgozni, amíg ezen az úton, amelyet vázoltam, együtt fogunk haladni.* [Élénk tetszés, éljenzés és taps.]

[*Egy hang:* „Éljen a forradalmi szociáldemokrácia!" Éljenzés!]

Most talán még csak azt az egyet akarom megmondani, hogy azoknak a rettentő bajoknak és szenvedéseknek tömegében, amelyek között ma ez az ország vergődik, ma az az állapot, amikor a nép közömbösen áll szemben az országgal, megszűnt, mert ez az ország, ez a népköztársaság a mi országunk is, *és mi is minden érdekszálunkkal, minden akaratunkkal ide vagyunk fűzve ehhez az országhoz,* és azt mondjuk, hogy most ennek

az országnak millió és millió sebe *annak a régi rendszernek a bűne, amelyet ma kriptába tettünk.* Mi egyebet nem tudunk e pillanatban tenni, mint hogy gyógyító írt kínálunk oda a népnek ezzel a szabadsággal, és a szabadság és szolidaritás nagy gondolatával fordulunk az egész világhoz, és kérjük ennek a világnak segítségét, de azzal, hogy ha ezt a politikai szabadságot intézményekben megteremtettük, a mi forradalmi munkánk még véget nem ért. Az intézmények után az embereket kell átalakítani [Helyeslés.], minden helyre ebben az országban olyan egyéneket kell állítani, akik ennek az új forradalmi gondolatnak, ennek az új Magyarországnak, ennek az új világnak a szellemével vannak áthatva. [Élénk helyeslés és taps.]

Én azt gondolom, hogy most már eljött az az idő is, amelyről a magyar forradalom nagy költője, Petőfi Sándor beszélt, amikor azt mondotta, hogy eljön az a nap, amikor minden rabszolga nép, jármát megunva, síkralép. Pirosló arccal áll künn ma minden rabszolga nép a világ színpadán. Ezelőtt a világ ebben a négy esztendőben a gyásznak, a nyomorúságnak fekete színébe öltözött, és ez volt az az internacionále, amelynek színében angol és francia, német és magyar egyaránt járt. Én hiszem, hogy Petőfi próféciájának az a második része is be fog válni és betelőben van, amely azt mondja, hogy nemcsak pirosló arccal, de piros zászlókkal is ki fognak állni a népek egymás után, és egy hatalmas szimfóniában fogják elzengeni a világszabadság hatalmas dalát. [Hosszan tartó, élénk éljenzés és taps.]

Népszava, 1918. november 17.

[1] Kunfi beszéde a népköztársaság kikiáltása alkalmából, 1918. november 16-án.

[BÚCSÚ ADY ENDRÉTŐL]

A forradalomból megszületett magyar népköztársaság kormányának a nevében, a forradalmi megújhodást szomjazó magyar nép nevében búcsúzom Ady Endrétől, akinél tüzesebb, gyújtogatóbb csóvákkal senki sem járt az alatt a nagy grófi szérü alatt, amely a régi Magyarország volt. Aki hisz abban, hogy a félembereknek és félnemzeteknek készült szégyenkalodának össze kell zúzatnia a forradalom pörölyétől, aki hisz abban, hogy a zsombéklakású, nagyétű gémeknek, a homálymadaraknak, a halászó, hízlalt, nagynyakú gémeknek ki kell irtódniuk, aki hisz a forradalmak megújuló tüzében, annak megindult és gyászoló szívvel kell fejet hajtania Ady Endre ravatala előtt, amelyen kiterítve pihen a forradalom egyik nagy magvetője, a lelkek fölgyújtója, bátor cselekvések és akaratok ébresztgetője. Mindannyian adósai, öntudatos vagy eszméletlen neveltjei vagyunk ennek az oly korán és oly szörnyen rossz pillanatban kilobbant géniusznak. A második magyar forradalom Petőfijétől kell most elbúcsúzni. Ady Endre azok közül az értékek közül való, amit át kell menteni az új életbe. Az a kormány, amely azzal a bús és nehéz feladattal tisztelt meg, hogy a részvét és kegyelet szavait tegyem le Ady Endre koporsójára, igaznak érzi azt, amit a népnek és nemzetnek, művészetnek és forradalmi akaratnak ez a nagy halottja prófétás szavakkal hirdetett:

Vagy bolondok vagyunk s elveszünk egy szálig,
Vagy ez a mi hitünk valóságra válik.

Népszava, 1919. január 30.

AZ EGYETLEN ÚT

A politikai forradalom széttörte, a szociális forradalom helyreállította a munkásmozgalom szervezett részének egységét. Azt az egységet, amelyet a szociális viszonyok, a gyárban, műhelyben, szántóföldön, irodában való együttlét és kizsákmányoltatás jelent, a munkásmozgalomnak politikai széttagoltsága nem érinthette. *Ez az* egység politikai pártoktól, a proletariátus szervezeteitől függetlenül megvan és megvolt, s a két politikai párt között megoszlott proletárok, találkozva reggel a gyárban, irodában, a munkanélküliségben, nyomorban, látták, hogy *pártjaik* széttagoltsága ellenére eleven valóság az *osztályok* egysége. A volt Szociáldemokrata Pártnak és a volt Kommunista Pártnak egyesülése nagy lépés a proletár*osztály* egyesülése felé, és éppen *mert ez az osztályegység* mindig megvolt, azért kell hinni azt, hogy ez az összeforradás gyors, tartós és gyökeres lesz.

Ámde a proletárság nagyobb, számosabb, mint amennyi a két proletárpártban eddig elfért és elhelyezkedett s mint amennyi most az eggyé vált Magyarországi Szocialista Pártban átvette a hatalom teljességét. A szervezetlen és felvilágosítatlan proletártömegek hatalmas erejét, számbeli súlyát is be kell kapcsolni a szociális forradalom nagy munkájába, a kizsákmányoltak egész tömegének forradalmi lendülete szükséges ahhoz az építő- és romboló munkához, amelynek gyümölcse lehet csak a szocialista társadalom. Az egész proletárságnak ezt az egységét, amelyet mindeddig hiába keresett a munkásmozgalom és hiába próbáltak megvalósítani a szakszervezetek és a munkásság politikai pártjai, megadják a proletárosztály szervei: a munkás-, katona- és paraszttanácsok. A magyarországi munkásság eddigi két politikai pártjának egyesülése csak lépcsőfok lehet *annak* az igazi alapvető, intézményesen kifejeződő proletáregységnek megteremtésére.

A volt Szociáldemokrata Párt tagjai és vezetői erre a nagy munkára becsületesen és jóhiszeműen felajánlják munkaerejüket és segítségüket. Kimondhatatlan erkölcsi és lelki szenvedések forrása volt mindannyiunk számára, hogy *szövetségben* kellett dolgoznunk a polgárság egy részével, és *hadban* állani a proletárság nagy, szociális idealizmustól és forradalmi tűztől áthevített tömegével. De az volt a meggyőződésünk, hogy a szociális forradalom felé vezető nagy történelmi folyamatban ez az átmenet szükséges és kikerülhetetlen volt, és ezt a munkát, noha hálátlan, sőt

sokak szemében gyűlöletes volt, el kellett végezni. Az orosz proletárforradalom sem kezdődött a proletárdiktatúrával, és *a politikai forradalmaknak az imperializmus korszakában, úgy látszik, az a történelmi feladatuk, hogy előkészítsék a talajt és a lelkeket a proletárdiktatúra számára.* A magyar politikai forradalom nagy részben végrehajtotta a polgárságnak mint osztálynak lefegyverzését, amennyiben igyekezett kicsavarni a polgári osztály kezéből a hadsereget és a fegyveres erő minden intézményét. A proletárdiktatúra gyors és vértelen megteremtése aligha lett volna lehető e nélkül a munka nélkül.

Az én megítélésem szerint ezt a történelmi funkciót töltötte be az októberi forradalom óta eltelt fél esztendő. De emellett napról napra világosabbá lett, hogy a proletárság tömegei ezzel az eredménnyel nem érik és nem érhetik be, hogy két leküzdhetetlen lelki energia dolgozik a munkásosztályban. Az *egyik* az, hogy a *hatalom teljességét* követeli a maga számára, a *másik* az, hogy ezt a teljes hatalmat a *szocializmus* megvalósítására, az imperialista államszervezet és a kapitalista társadalmi rend lerombolására akarja felhasználni. Nyilvánvalóvá lett az is, hogy ezt a mindennél nagyszerűbb világtörténelmi célt a régi módszerekkel megvalósítani, sőt megközelíteni sem lehet, és ezért bukott meg az egész régi politika, és ezért kellett rálépni arra az útra, amelyet az orosz szovjetforradalom jelölt ki a világ proletárságának.

Ezen az úton járni biztosan, céltudatosan, bátran – ez ma mindenkinek a kötelessége, aki nem akar félreállni és lemondani arról, hogy segítsen, kivegye részét abból a munkából, amely életének erkölcsi nagy, megváltó világorganizációjába belekapcsolta. Tragikus óra, nehéz elhatározás sokak számára, de aki igazán forradalmi, lázadó lélek, akinek a szocializmus valóban lelki szükséglet és erkölcsi énjének egy darabja, az nem választhat egyebet, mint azt, hogy inkább pusztuljon el a szocializmus teljességéért harcoló proletársággal, mint rothadjon vagy sorvadjon el a múltat amúgy is hiába menteni igyekvő polgársággal.

Így kellene még akkor is cselekednünk, ha a világ szekere visszafelé rohanna, holott nagy küzdelmek, dandárnyi munka, kemény és nagyszerű erőfeszítések útján, de feltartóztathatatlanul rohan a proletárság világuralma, a nemzetközi szociális világforradalom felé.

Vörös Újság, 1919. március 28.
Közli: MMTVD 6/A köt. Kossuth Könyvkiadó 1959. 65–66. old.

FORRADALMI ISTENTISZTELET[1]

A vagyon, hatalom és gazdagság ketrecéből kiszabadítani az alkotó géniuszt, a szegénység, elnyomatás, tudatlanság és örömtelenség börtönéből kimenteni a munkást – ez a proletárforradalom lelki, művelődésbeli tartalma. S amikor ezen az estén a magyar proletár összetalálkozik Beethoven szellemével, amikor félúton találkozik a munkás és a legnemesebb művészet: az jelképe annak az új kultúrát teremtő munkának, amely a munkásforradalom egyik leggyönyörűbb föladata.

Azt a zenekölteményt, amelynek fönségesen zúgó hangjaiban az örökké valóság szépsége és igazsága köszönt majd bennünket, nemcsak átmeneti, de új, igazibb életre föltámasztani azzal, hogy nemesítő szépségeit a tömegek életének alkotórészévé tesszük, igazi forradalmi munka, igazi szocialista kötelesség. Vér és szenvedés, ínség és fogak csikorgatása, szörnyű rázkódtatások és vonaglások közepette omlik össze a rothadtság régi emberbörtöne most szemünk láttára, saját bűneinek súlya és a mi pörölyeink csapása alatt. Kimondhatatlanul sok a pusztítani- és lerombolnivaló: a munkának ezúttal nemcsak alaposnak kell lennie, hanem mindenhova el kell érnie kalapácsával, mindenhova, ahol azok az intézmények gyökereztek, amelyek jogot adtak az egyik embernek arra, hogy a más ember munkája, ereje, egészsége, gondolata, élete, fiatalsága és szépsége a másik számára hágcsó legyen, amelyen magasra szállhat, kerevet, amelyen jól pihenhet, hajlék, amely megvédi a fergetegtől és viszontagságoktól. Temérdek az, aminek pusztulnia kell, és a szilaj iramban, a pusztítás és alkotás nagy világlázában, amelynek ma a megszállottjai vagyunk, jólesik megállnia a léleknek valahol és így szólnia az ütésre emelkedő pörölyhöz:

Ezt meg kell védeni, és ha a kéz magasba emelkedik, ne ütésre, de tisztelgésre tegye azt. Ez a mai est erre alkalom.

Ami művészetben és tudományban igazán nagy: a fölé sohasem emelkedett olyan biztos, hálás és áldozatra kész hatalom, mint aminőt a forradalmi proletárlélek óvó sátor gyanánt von a művelődés igazi kincsei fölé. Nem tőle idegent, nem az élet külső ékességét vagy kényelmeinek előmozdítóját védelmezi bennük, hanem saját lényének legbensőbb mivoltát, és ennél a lelki rokonságnál fogva vonzódik hozzájuk olyan leküzdhetetlen szenvedélyességgel, ezért éhezi a tudomány igazságait és szomjúhozza a művészet szépségeit. A proletariátus, amelynek pusztulás és senyvedés

osztályrésze mindaddig, amíg föl nem fordítja a régi világot, erkölcsi létének alaptörvényénél fogva forradalmár, lázadó, tiltakozó erő, és a vegyi rokonság rejtelmes erőitől hajtva, testvérének érez minden olyan hatalmat, amelyen a forradalom, a lázadás, a tiltakozás zamatja rajta van. Ezért volt minden, ha egy testvér a forradalmi munkásmozgalom, az igazságot kereső tudomány és a szépség eszméjét színbe, formába, hangba, szóba rögzítő művészet. A tudomány – igazságot kereső elménknek forradalma, eszmei rendet teremteni akaró gondolatunk lázadása, szabályozó tiltakozása a dolgok és jelenségek zűrzavaros összegabalyodottsága, átérthetetlensége, homályossága ellen. A művészet – mi egyéb, mint a lélek szenvedélyes tiltakozása a rútság, az összhangtalanság, a tökéletlenség ellen, ahol a természet ilyet ad elénk, és az örökkévalóságot szomjúhozó akarat tiltakozása az ellen, hogy a szépség, amit a természet néha megteremt, a pillanattal együtt elröppenjen. A forradalom, amely a tudomány rendjét és igazságát, a művészet szépségét és összhangját akarja bevinni az emberek életébe, egymáshoz való viszonyába: ezen a ponton mutatkozik tudománnyal és művészettel egyívású erőnek.

Ezért van az, hogy a forradalom igazi istentisztelete, ha átadhatjuk magunkat a tudomány tanításainak és a művészet örömeinek, ha szemünket fölemelhetjük az igazság ormaira és megnyithatjuk érzéseinket és képzeletünket a szépségnek és magasba szárnyaló ihletnek olyan forrásai előtt, mint amilyen Beethoven zenéje. A legnemesebbfajta lélek igazságért, szépségért, harmóniáért való titáni küzdelmének vagyunk szemtanúi a „IX. szimfónia"-ban, az emberi *lélek szocializálásának* fenségességéről és szükségességéről szóló eme mesterműben. A magányossághoz való leláncoltatás fájdalmai, az elszigetelés, az emberi közösségből való kiszakadás gyötrelme, a siketségnek testileg elválasztó burája, a kivertség és társtalanság bánata – innen indul ki a „IX. szimfónia", hogy az emberi társulásnak, összeolvadásnak, a testvériségnek, az emberiség egy családba olvadása gondolatának mindent magával ragadó fenséges himnuszává váljék. A legnemesebb, legértékesebb és legnagyobb rendű dolog, amit az emberiség saját magából kitermelni tud: a néppel összeforrott, vele magát egynek érző és önmagát csak benne, a vele való együttélésben megtaláló géniusz hajlik meg itt a milliók előtt és küldi el nekik forró, finom, drága lelkét. A legkülönbfajta lélek, aki alázatosan ráborul a tömeg lelkére, az alkotó szellem, ki tudja, hogy csak a milliókért van, a nemes ember, aki mindavval, ami vágyódás és nyugtalanság benne, magához akarja ölelni a világot – ez a „IX. szimfónia"-ban Beethoven emberi, politika is

és szociális hitvallása. Ha ránk robbannak megrázó, ujjongó, szolidaritást, testvériséget, internacionalizmust hirdető zengő szavai:

Seid umschlungen Millionen,
Diesen Kuss der ganzen Welt[2]

akkor fogadjuk be, vessük be a hangoknak ezt a képét kiirthatatlanul lelkünkbe, mert itt a legcsodálatosabb géniusz kínálja oda segítségét ahhoz a munkához, amelynek életre-halálra elszegődött katonái kell hogy legyünk. A világnak az az egysége, amelyről Beethoven géniusza álmodott és zengett, amit a művész megérzésének és képzeletének csodálatos vágyával maga elé kívánt és látott, most kezd álomból tetté, képzeletből valósággá serdülni! A világ proletariátusának nemzetközi és emberi egysége, amelynek Beethoven és Schiller csókja szólott, küzdelem, szenvedés, nagyszerű és kicsinyes, magasztos és furcsa események tömkelege közepette most lesz igéből testté, és ez az emberiség, ez a proletariátus, amely az elszigeteltségből a nemzetközi összetartás, a nemzet szűk határai közül a *világszovjet,* az apró előnyökért való marakodás helyett a *szociális világforradalom* útjára tért rá: ez a legnagyszerűbb, legtökéletesebb, legérdekesebb művészi alkotása és tudományos igazsága a világnak és az emberiség minden eddigi történelmének.

A proletariátus könyörtelen hatalmán, diktatúráján keresztül a szocializmus világához, vagyis az emberi egyéniség szabad, összhangzó kifejlődésének, az egyetemes testvériségnek, a nemzetközi és testvéri összeolvadásnak, a napi élet gondjaitól való, tehát emberi fölszabadulásának világához – ez a tartalma a *világtörténelem* ama IX. beethoveni szimfóniájának, amelynek szerzője az öntudatra ébredt nemzetközi és forradalmi proletárság. És mint ahogy a magányosságon, önmarcangoláson, küzdelmeken, hívságos dolgokon, érzéki élvezeten keresztül való harcon át lendül föl a beethoveni szimfónia a tiszta és minden élővel való szolidaritást kifejező örömnek nagy összefoglaló érzéséhez, és hirdeti azt, hogy minden ember örömre született és mindegyiknek jussa van az örömhöz: akképpen fog a proletárok nagy világtörténelmi szimfóniájából is kibontakozni az egész dolgozó és fölszabadult emberiségnek boldog, szabad, összhangzó élete. Az *emberiségnek a nemes örömben létrejövő közössége,* a lelkek derűjének és tisztaságának ez a beethoveni Internacionáléja harsog ki örökkévaló hangokkal a „IX. szimfónia"-ból, amit a nagy művész alkotott, és az életnek abból a szimfóniájából, amelyért most a világ munkássága csapzó hajjal, feszülő inakkal, villogó szemmel, halálra vált, életet akaró elszántsággal küzd. A művészet hérosza és a

történelem hőse, Beethovennek és a proletárforradalomnak legbensőbb lelke így találkozik össze itt ma, ezen az estén, és vajha kikovácsolná mindannyiunkban azt a készséget, amely mindent hajlandó odaadni és föláldozni azért, ami legnagyobb dolog most végbemegy a világon: az emberiség teljes és végleges fölszabadulásáért.

És most hajtsuk meg alázatosan fejünket a nagy lázadó, a dacos forradalmár, az Internacionálénak, a világszovjetnak nagy művészprófétája, Beethoven előtt, és legyünk boldogok, hogy most, amikor proletárforradalmunk, világtörténelmi szimfóniánk még csak első tételében bontakozik ki, máris megtalálta útját Beethovenhez és az ő géniuszán keresztül élvezzük azt a jövendő világot, amikor majd a beethoveni öröm közössége bíborpalást gyanánt borul majd rá mindenkire, aki emberszabású lény gyanánt él itt a földön.

Népszava, 1919. április 13.

[1] Kunfi bevezető beszéde az 1919. április 12-én, az Operaházban rendezett Vöröskatona-esten, Beethoven IX. szimfóniájához.

[2] „Embermilljók, átkarollak,
Csókom vedd, óh, nagyvilág!"
(Lányi Viktor fordítása.)

BESZÉD A MUNKÁS- ÉS KATONATANÁCS 1919. ÁPRILIS 19-I ÜLÉSÉN

A magyar proletariátus eddig diadalmas forradalma azzal a szózattal fordul a munkásokhoz, hogy *fegyverkezzenek föl és szervezkedjenek az eddiginél jobban ennek a proletárforradalomnak a megvédelmezésére.*

Ezt önmagában is meg kellene tenni, még akkor is, ha ezt a proletárforradalmat veszedelmek nem fenyegetnék. Pedig veszedelmek fenyegetik, nem olyanok, amelyeknek ereje olyan volna, hogy félni kellene attól, hogy ezt a forradalmat elbuktatják, nem olyan veszedelmek, amelyeknek ereje elsöpörhetné a proletariátus erejét akkor, ha ez öntudatos, szervezett és bátran halad előre. Olyan veszedelmek vannak, *amelyekkel szembe kell szállania a proletariátusnak* és amelyeket el kell fojtani csírájukban, még mielőtt kifejlődhetnének és megerősödhetnének. Ezek a veszedelmek, amelyek a proletariátus diktatúráját és forradalmát fenyegetik, többféle oldalról jönnek. Az egyik pont, ahonnan ez a veszedelem a proletárforradalomra föltámad: *a nemzetközi imperialista burzsoáziának fegyveres ellenforradalma* a magyar proletárforradalom ellen. Mindazok, akik ennek a forradalomnak a munkásai voltak, akik ebben a forradalomban a proletariátus hatalma mellé állottak, az első pillanattól kezdve tisztában voltak azzal, hogy a nemzetközi imperializmus nem fogja nyugodtan, fegyveres erejének fölhasználása nélkül tűrni azt, hogy a proletárdiktatúra és a szocializmus gondolata Oroszországból egy hatalmas lépést tegyen Nyugat felé, és ezzel a lépéssel közelebb vigye az európai forradalmat ahhoz, hogy az egy valóban nemzetközi, *egész Európát átölelő és elborító forradalommá váljék.*

Amit előre láttunk, hogy a nemzetközi imperializmus fegyveres erővel fog föltámadni a magyar proletárforradalom ellen, bekövetkezett. A párizsi békekonferencia megindította és mozgósította a magyar proletárforradalom, a Magyar Tanácsköztársaság ellen azokat az imperialista burzsoáziákat, amelyek közel esnek a Magyar Tanácsköztársaság területéhez, elsősorban a román bojárok és tőkések uralma alatt álló román hadsereget. És mi, akik nem vagyunk hívei a titkos diplomáciának, föl ne tárjuk előttük az igazi veszedelmeket, amelyek vannak? Meg akarjuk mondani az elvtársaknak: igenis az imperialista burzsoázia a román hadsereg útján támadást intézett a Magyar Tanácsköztársaság ellen azon a

demarkációs vonalon, amelyet eddig a magyar Vörös Hadsereg csapatai tartottak megszállva. A nemzetközi imperializmus e fegyveres támadása ellen nekünk két védelmünk van. Az egyik: *fegyver ellen fegyvert, hadsereg ellen hadsereget állítani föl* – azzal a különbséggel, hogy mibennünk rendületlen az a hit, hogy a magyar Vörös Hadsereget egy nagy eszmének, a szocializmusnak, a nemzetközi világforradalomnak belső tüze fogja átfűteni, és ez olyan erkölcsi erő lesz, amely ezt a hadsereget legyőzhetetlenné fogja tenni, ha az pillanatnyilag meg is inog, ha a támadás olyan óriási túlerővel történik is, amellyel szemben az első pillanatban e hadsereg egyes részei itt vagy ott meg is inognak. [„Úgy van!" Taps.] A másik védelmünk, hogy ez a hadsereg, amelyet a román imperializmus, a román bojárok és tőkepénzesek a párizsi kapitalizmus és nemzetközi burzsoázia parancsszavára ellenünk indítanak, *ugyanolyan szegény, elnyomott, kizsákmányolt proletárokból áll, mint a régi hadseregek*, és amint azok elmorzsolódtak a szocialista forradalomban, amint azokat belülről összetörte az a gondolat, hogy a tömegek nem voltak hajlandók tovább küzdeni, tovább vérezni az imperialista burzsoázia céljaiért, úgy bennünk rendületlenül megvan az a hit, hogy amint a forradalmi morál, amint a szocializmus erkölcse át fogja fűteni a mi Vörös Hadseregünket és ebből leküzdhetetlen erőt csinál, ugyanolyan mértékben a velünk szemben álló hadsereget moráljában, erkölcsében tönkre fogja tenni az, hogy ott elnyomottak indulnak, elnyomóik parancsszavára, saját proletártestvéreik ellen. [„Úgy van!"]

Azonban nem elegendő számunkra, hogy ez a gondolat lassan szülessék meg ezekben a román proletártömegekben, azokban, akiket most egy ellenséges uralkodó osztály ellenségeinkké tesz, akik azonban nekünk testvéreink, akiket mi éppúgy föl akarunk szabadítani, éppúgy saját sorsuk uraivá akarunk tenni, mint ahogyan a magyar proletariátus azzá lett. Nem elégedhetünk meg azzal, hogy e gondolat belülről szülessék meg ebben a hadseregben, hanem minden erőnkkel azon kell dolgoznunk, hogy a nemzetközi összetartás, a Szocialista Internacionálé, proletártestvériség gondolatát az agitáció, fölvilágosítás minden fegyverétvel belevigyük abba a román hadseregbe és a román hadsereg mögött álló elnyomott, kizsákmányolt, botozott, rabszolgaságba döntött magyarországi proletártestvéreinkbe. Arra kell törekednünk, hogy amíg ez a román imperialista hadsereg előremegy, *elöl beleütközzék a szocializmus eszméitől átfűtött magyar Vörös Hadsereg hatalmas frontjába*,

hátul pedig ott találja maga mögött a szabadságért, a szocializmusért, a nemzetközi összetartozásért föllázadó és insurrekcióba kezdő Erdélynek és egyéb megszállott területnek népességét.

Ez az a politika első részében, amelyet mi az imperializmusnak ellenünk irányuló támadásával szembe akarunk helyezni, és ez az első veszedelem, amelyre mi a proletariátusnak figyelmét föl akarjuk hívni. Mert ha lehetséges volna az, hogy az imperializmus erői – ha csak átmenetileg is – le tudnák verni a mi Tanácsköztársaságunkat, ha le tudnák verni a proletárdiktatúrát, ha meg tudnák rendíteni annak erejét, akkor nemcsak a magyarországi proletariátus ügye szenvedne óriási csorbát, hanem egyúttal *az egész nemzetközi szociális forradalom súlyos és veszedelmes válságba kerülne.* [„Úgy van!"]

Az a másik veszedelem, amellyel számolnunk kell, és amely ennek nyomában jár, az, hogy a nemzetközi imperializmusnak ezt a támadását szükségképpen nyomon kíséri a demarkációs vonalakon belül is bizonyos fokig *a fehér ellenforradalomnak szervezkedése* Magyarországnak és a Magyar Tanácsköztársaságnak területén. [„Úgy van!"] A burzsoázia abban az első rohamban, amelyet a proletariátus egysége ellene intézett, elveszítette a fejét, meglapult, elbújt, moccani nem mert. De ne higgye senki, hogy ez a burzsoázia már föladta a játszmát; ne higgye senki, hogy belenyugodott abba, hogy Magyarországon a munkások, katonák és parasztok uralma legyen a jövendő uralom formája, ne higgye senki, hogy ez a burzsoázia minden erejét össze nem fogja majd azért, hogy ezt a hatalmat a munkások, katonák és parasztok diktatúrájának kezéből kicsavarja. Ez az ellenforradalom szervezkedik, ez az ellenforradalom megvan a burzsoázia gondolkodásában, megvan abban, hogy mindazokat a hatalmi szervezeteket, amelyeken a burzsoázia hatalma alapszik, a proletárdiktatúra ilyen rövid idő alatt nem tudta teljesen szétverni, és a magyar burzsoák minden reményüket ráépítik a világ burzsoáziájának arra a segítségére, amely Párizson és a román fronton keresztül most őfeléjük indul. Fehér ellenforradalmat akar, igenis, szervezni az antant a románságnak és a magyar burzsoáziának segítségével Magyarország határain belül, és ezzel a fehér ellenforradalommal szemben, ennek az ellenséges támadásnak nyomában *a proletariátusnak egész harci készségét és erejét szembe kell állítania.*

És azokkal szemben, akik azt gondolják, hogy ilyen veszélyeztetett külpolitikai helyzetben enyhébb, gyöngébb politikára van szükség, azok is, akik eddig nem voltunk ezen az álláspontón, azt mondjuk, hogy ma a

proletariátusnak egységét, harci kedvét, erejét ez ellen a burzsoázia ellen, ez ellen a támadás ellen más módon nem lehet biztosítani, mintha a legkíméletlenebbül és legszigorúbban érvényesítjük mindazon követeléseket [Élénk helyeslés.], amelyek a proletárdiktatúrából szükségképpen következnek. A világ burzsoáziájának, a nemzetközi imperializmusnak támadása mellett a fehér ellenforradalom a második veszedelem, amely a magyar proletariátus uralmát ebben a pillanatban fenyegeti.

De van, elvtársak, még egy *harmadik* is, s ez a harmadik veszedelem *magában a proletárságban,* annak egy részében, annak öntudatában van. [„Úgy van!"] Ez a veszedelem abban áll, hogy az az egység, amelyre a magyar proletariátusnak ebben az élethalálharcában szüksége van, nem olyan erős, nem olyan bizonyos és világos, mint amilyennek ennek az egységnek lennie kell. Én nem habozom kijelenteni azt, hogy remélem és hiszem, hogy ebből a veszedelemből, amelyet most mindannyian érzünk, a nemzetközi burzsoáziának és imperializmusnak ebből a támadásából, amelyet azért intéznek ellenünk, mert bennünk látják ma a nemzetközi szociális forradalomnak egyik legfontosabb és számukra legkönnyebben kikezdhető és megtámadható részét, győztesen kerülünk ki. De a nemzetközi burzsoáziának ez ellen a támadása ellen *csak az egész proletariátus lelki egységével, gondolatban, érzésben és cselekvésben való teljes összeforrottságával lehet szembeszállani* [„Úgy van!"], és ezt az egységet ezek a pörölycsapások meg fogják teremteni. A proletariátus diktatúrája, hatalma Magyarországon aránylag túlságosan kevés áldozattal, túlságosan könnyen, aránylag nagyobb harcok és veszedelmek nélkül valósult meg. Ezekben a küzdelmekben, amelyek el fognak jönni most, amelyeket a külső és belső fronton külső és belső ellenség ellen egyaránt kell a proletariátusnak végigvívnia, össze fog kovácsolódni a magyarországi munkásosztálynak egysége egy olyan szilárd, fölbonthatatlan elvi és taktikai egységen alapuló egységgé, amelyet semmi hatalom a világon kikezdeni s megbontani nem tud. [„Úgy van!"] És ha ez a veszedelem, amely ma bennünket fenyeget, bajokkal is fog járni – mert minden nagy dolog, minden harc bajokkal és veszedelmekkel is jár –, de ha ezt a lelki egységét a proletariátus meg fogja teremteni, ha ezt a – merem mondani – formai és szervezeti egységet *elvi, világnézeti s cselekvésbeli egységgé* fogja összekovácsolni, akkor mindezeket a veszedelmeket és támadásokat bátran, nyugodtan, sőt örömmel kell elviselnünk, mert olyan értéket adnak a magyar munkásságnak, amelyre az ő jövendő harcaiban nagy szüksége van.

Ezt az öntudatbeli egységét a proletariátusnak nagymértékben megzavarják olyan gondolatok, amelyeket sokan az elvtársak közül tápláltak. Sokan abban a hitben voltak, hogy a proletárdiktatúrának megteremtése, hogy az a tény, hogy a proletariátus ma tényleg kezébe vette a hatalmat, befejezését jelenti a burzsoázia ellen vívott osztályharcnak. Sokan azt gondolták, hogy a küzdelem azzal a ténnyel, hogy a proletariátus kezébe vette a hatalmat, hogy megszervezte az országban a paraszt-, munkás- és katonatanácsokat, ezzel befejeződött. Azokat az elvtársakat, akik így gondolkoznak, szeretném figyelmeztetni arra, hogy a burzsoázia évszázadokon keresztül tartotta kezében a politikai hatalmat [„Úgy van!"], és ezt a politikai hatalmat állandóan arra használta föl, hogy a proletariátus ellen az ő osztályharcát nemcsak társadalmi és gazdasági eszközökkel, hanem politikai eszközökkel, az állam politikai hatalmának eszközeivel folytassa. A proletárdiktatúrának a mai stádiumban az az értelme és jelentősége van, hogy a proletariátus az ő osztályharcát a burzsoázia ellen ne csak a társadalmi harcnak és gazdasági harcnak, hanem az állami hatalomnak fegyvereivel folytathassa tovább. [„Úgy van!"] A proletárdiktatúra tehát nem végét jelenti az osztályharcoknak, hanem jelenti azt, hogy a proletariátus kedvezőbb föltételek között, hatalmasabb harci eszközöknek segítségével tudja ezt az osztályharcot a burzsoázia ellen viselni. [„Úgy van!"] És ez az a gondolat, amellyel az elvtársaknak mindnyájuknak tisztában kell lennie, amelyet be kell látnia mindazoknak, akik azt gondolták, hogy a harc a politikai hatalomnak a proletariátus számára való meghódításával befejeződött, holott ez a harc valójában csak most fog megindulni és egész terjedelmében kifejlődni. Én nem tartozom azok közé, akik a burzsoázia egyénei ellen a bosszúnak, a kicsinyes üldözéseknek szükségességét hangoztatják, de, elvtársaim, van egy bizonyos fajta történelmi szempont, amelynek alapján azt kell mondanom, hogy a *proletariátus tanuljon a burzsoáziától kíméletlenséget* [„Úgy van! Úgy van!"] abban a küzdelemben, amely küzdelmet most ő folytatja a burzsoázia ellen.

A burzsoázia, mondják sokan, most munkanélkülivé válik – ez igaz. De hol volt a burzsoázia akkor, hol volt a burzsoázia jó szíve akkor, amikor egy-egy gazdasági válság tízezer- és százezerszámra hajigálta ki a proletárokat az utcára? [„Úgy van!" Hosszas taps.] Hol volt a burzsoázia akkor, amikor az öreg munkás kikerült az árok partjára vagy a szegényházba és nem volt neki járadéka, amiből megélhetett volna, *akkor* nem esett meg a burzsoázia szíve, akkor nem háborodtak föl azon a té-

nyen, hogy egy öreg embernek nincsen járadéka, amelyből megélhet, akkor el tudták ezt a gondolatot viselni. Azt mondják, hogy a burzsoáziának a végrehajtó szerve, a bürokrácia, azáltal, hogy az államot most átalakítjuk, részben el fogja veszíteni állását és egzisztenciáját, ezáltal létbizonytalanságba kerül. De hiszen a proletariátusnak az élete eddig sem volt egyéb, mint egy *állandó létbizonytalanság*, mint a létnek egyik napról a másik napra való átmentése. Ha azokat az életföltételeket, amelyeket a *burzsoázia* állandósított és megteremtett a proletariátus számára, a proletárdiktatúra segélyével visszafordítjuk, és ezeket az életföltételeket a burzsoá számára is meg fogja a proletárdiktatúra teremteni, akkor csak az fog történni, hogy ugyanazt teszi meg a proletariátus a burzsoáziával, mint amit a burzsoázia tett évszázadokon keresztül a proletariátussal. [„Úgy van!"]

Még egy dolgot akarnék az elvtársaknak figyelmébe ajánlani, és ez az, hogy az ember fölveti a kérdést, hogy azok, akiknek a szíve az emberi részvét határain túl is annyira megesik a burzsoázia sorsán, mit szólnának ahhoz, ha a burzsoá nők számára ugyanolyan *hadisegélyeket*, ugyanolyan segélyeket adna a proletárállam, mint amilyent a burzsoá állam éveken keresztül adott a proletárnőknek? [„Úgy van!" Hosszas éljenzés és taps.] Mit szólnának ahhoz, ha a burzsoá gyermekek számára ugyanazokat a 78 filléreket adná meg a proletárállam... [Nagy zaj.] Ezek, elvtársaim, mind olyan dolgok, amelyekről én elismerem, hogy kegyetlenek, de *kegyetlen volt az az egész társadalmi rend, amelyen a burzsoázia hatalma nyugodott.*

Nézzük azt a rettentő négy és fél esztendőt, amit a burzsoázia azért, hogy osztályharcát minden államban a dolgozó tömegek ellen végezhesse, és nézzük azokat az állapotokat, amelyeket ez a nemzetközi burzsoázia az egész világon megteremtett: mi az, amiért millió és millió embert belevetettek a háború borzalmai közé, mi volt az az érdek, amiért milliókat vágóhídra hajtottak, amiért milliókat és milliókat rokkanttá, beteggé, tuberkulotikussá tettek, amiért szegénységbe döntötték a világot, amiért az erkölcsi vadságnak soha nem látott mélységeibe taszították bele az emberiséget? Ha azért, hogy a nemzetközi burzsoázia profitvágyát kielégítsék, és ha néhány százezer vagy tízezer ember gazdagságáért és hatalmáért több száz millió embert nyomorba lehet taszítani, akkor én azt mondom, hogy több száz millió ember jólétéért, fölszabadulásáért és szabadságáért néhány tízezer embernek szenvedése és nyomorúsága nem túl nagy ár. Lesznek igazságtalanságok, lesznek emberek,

akik nyomorúságba fognak jutni, el fognak következni igen súlyos idők. De ezeket a dolgokat, amelyeket az ember erkölcsi és emberi érzése nehezen visel el, ezekkel a nagy világtörténelmi és szociális tényekkel kell mindig szembesíteni, és ebből kell azt az erőt meríteni, amellyel ezt a küzdelmet végig fogjuk küzdeni és harcolni. Nemcsak azt kell néznünk, hogy mennyi bajt, mennyi nyomorúságot támaszt ez az átmeneti idő igen nagy tömegek számára, hanem a másik oldalon meg kell nézni az alkotásnak és teremtésnek azt a munkáját, amelyet a proletárdiktatúra, a szocialista nagy osztályharc az egész világon meg fog teremteni. A *magyar proletárdiktatúra* négyhetes, de nézzék meg, hogy mennyit teremtett ez a diktatúra máris. Nézzék meg azt, hogy minő lendülettel, mennyi forradalmi tűzzel, mennyi öntudatossággal nyúlt hozzá, igen súlyos viszonyok között, az imperialista burzsoáziának vasgyűrűjébe zárva, mindazokhoz a nagy szociális kérdésekhez, amelyektől a dolgozó tömegek fölszabadulása nálunk és az egész világon függ. A proletárdiktatúrának ez a négy hete hozzányúlt a termelőeszközök magántulajdonához, és kivette a legfontosabb termelőeszközöket, bányákat, gyárakat, nagyüzemeket a burzsoázia, a kapitalizmus kezéből. Lehetetlenné tette, hogy munka nélkül, vagyis mások munkájának a jövedelméből éljenek meg. Hozzányúlt a feudális nagybirtokhoz, és kivette azt a nagybirtokosok kezéből, és közös tulajdonként, közös megmunkálás céljából odaadta a falu proletárjai nagy tömegének.

Hozzányúlt a városban a házakhoz, megszüntette a házaknak azt a magántulajdonát, amely egyes embereknek jogot adott arra, hogy más emberek álmából, más ember fekvőhelyéből, pihenőhelyéből aranyat és gazdagságot sajtoljon a maga számára. De minden területén a gazdasági életnek, hatalmas teremtő, alkotó munkával hozzáfogott a munkához is. Aki látja az alkotásnak azt a nagy munkáját, amelyet e rövid négy hét alatt el tudtunk végezni, az arra gondolva, hogy a proletariátus nagy tömegei, belekerülve az állam aktív kormányzásába, megtanulva az igazi munkát, hozzájutva azokhoz a nagy történelmi föladatokhoz, amelyeket a szocializmus fölépítése teremt számára: hinni fogja, hogy *itt az alkotó és teremtő munkának olyan hatalmas forrása buzog* és tör előre a munkásság lelkéből, amellyel mindazt, amit a szocializmus hirdetett, ki fogja építeni és meg fogja valósítani. [Élénk helyeslés és taps.] Ily körülmények között semmi csüggedésre, semmi kishitűségre okunk nincs. [„Úgy van! Úgy van! Taps."] A proletariátusnak ebből a teremtő energiájából, amely semmiféle formában nem hajlandó a kapitalizmusnak a

visszajövetelét eltűrni, olyan hatalmas energiák buzognak, amelyek minden veszedelemmel szembe fognak szállani. [„Úgy van!"]

De ha a nemzetközi helyzetről beszéltem és azt mondottam, hogy a világ burzsoáziája Párizson és Bukaresten keresztül támadást indít a szocializmus, a világforradalom ellen, Magyarország ellen, viszont nem adnék teljes képet a helyzetről akkor, ha nem szólnék a dolognak arról a másik részéről is, hogy a világ burzsoáziájának eme szervezkedésével szemben *miképpen terjed a nemzetközi szociálforradalomnak* gondolata Keletről föltartóztathatatlanul Nyugat felé. [Élénk taps.]

Amíg bennünket fegyveres erővel támad az antant imperializmusa, addig minden országban egyre növekedő erővel lépnek föl a munkástömegek, egyre *nagyobb vonzóerőt gyakorol a proletárdiktatúrának és a szocializmus megvalósításának a gondolata a proletártömegekre.*

Nekünk az a történelmi föladatunk és hivatásunk, hogy példánkkal, erőnkkel és kitartásunkkal szakadatlan elektromos áramot küldjünk nyugat felé, hogy a *nyugtalanságnak, a szociális forradalomnak, a lázadásnak szelleme innen induljon ki, ebből az országból* [„Igaz! Úgy van!"], és egy szakadatlan áramlás vegye kezdetét innen, hogy ennek következtében a nyugati államok kapitalistái se nyugodhassanak egy percig sem. [Helyeslés és taps.] Ez a mi számunkra nemcsak kötelesség, hanem *a legnagyobb erő is, amelyet mi ebben a küzdelemben a burzsoáziával és a fegyveres imperializmussal szembeállíthatunk.* Nekünk ebben bíznunk kell, hinnünk fanatikusan, hinnünk rendületlenül [„Igaz! Úgy van!"], mert *az ilyen nagy dolgot hit, fanatikus hit nélkül, bizalom nélkül, egyéniségünknek teljes odaadása nélkül megvalósítani és megteremteni nem lehet.* [Élénk helyeslés, éljenzés és taps.] Hinnünk kell, hogy *a Névától az Atlanti-óceánig* egyetlen hatalmas eszmében, a szociális világforradalom eszméjében fog összeforrni az egész nemzetközi proletariátus. [Hosszan tartó élénk éljenzés és taps.] Nekünk az a történelmi föladatunk és az a hivatásunk, hogy itt megálljunk ezen a helyen, a legsúlyosabb küzdelmek, a legnagyobb szenvedések között. Megálljunk és kivárjuk azt a nagy, történelmi pillanatot, amely a mi fölszabadításunkat csak a nemzetközi proletariátus egységében és annak teljességében való fölszabadítása útján fogja megteremteni. [„Igaz! Úgy van!"]

Addig harcok fognak jönni, harcok és nélkülözések, küzdelmek és szenvedések. De ha van és volt idő, hogy harcolni és szenvedni minden odaadással, minden lélekkel belemenni egy küzdelembe érdemes volt, akkor ez a dolog az, amely most itt áll előttünk, s amely nem szabad vá-

logatás útján került ide, hanem idekerült a történelem kiküzdhetetlen és kikerülhetetlen parancsszavából, amelyet tehát vállalnia kellett mindenkinek, akiben forradalmi lélek és szocialista öntudat van. [„Igaz! Úgy van!" Taps.] Ebben a harcban meg kell állnunk helyünket mindaddig, amíg Keletről és Nyugatról a proletariátus tömegei össze nem fognak, föl nem támadnak és szét nem fogják törni mindenütt a kapitalizmus igáját. [Élénk helyeslés és taps.]

Ehhez harc és áldozatkészség kell. Föl kell keltenünk a dolgozó tömegekben a tudatot, hogy veszedelmes pillanathoz érkezett el a diktatúra, veszedelmes pillanat következett el a munkások, parasztok és katonák hatalmára nézve. És *ha a proletariátusban volt annyi engedelmesség, hogy a régi burzsoá uralom számára vért és életet tudott áldozni, akkor hitvány az a proletariátus, amely a saját maga számára, amely azért az ügyért, amelynél nagyobb és nemesebb nem volt a világon, a szocializmusnak és a világforradalomnak ügyéért nem tud mindent odaadni, amije van,* nem fogja odaadni, ha kell, vérét, életét és mindenét. [Hosszan tartó, élénk helyeslés és taps.] Ezt az érzést kell bevinni a proletártömegekbe és megmagyarázni, hogy most az a pillanat van, amikor minden kishitűséget, minden visszavonást félre kell tenni, amikor az egész proletariátusnak össze kell fognia egy hatalmas lelki, érzelmi és elvi egységben, és mindazoknak, akik erre alkalmasak és hivatottak, mindazoknak, akiket a proletariátus erre elhív, *fegyverrel, fegyverrel és még egyszer fegyverrel kell síkraszállniok*. [Hosszan tartó meg-megújuló élénk helyeslés, éljenzés és taps.]

Népszava, 1919. április 20.

A FORRADALOM LELKE

A forradalom eleven lelke és teste: ez járt végig szerdán délután az Andrássy úton, amikor a budapesti munkásezredek némán, méltóságosan, csodás fegyelemmel és komolysággal megmutatták önmaguknak és a burzsoáziának a felfegyverkezett proletariátus hatalmát.[1]

Forradalmi szocialista számára ennél izgalmasabb, megrendítőbb élmény el nem gondolható. Kemény, munkában és küzdelemben megedződött, meglett korú proletárok, a gyárak és műhelyek színe-java vonult itt a szocializmus mellett, a kapitalizmus ellen. Hangtalan menetük egyúttal döbbenetes fenyegetés is volt mindenki ellen, aki a proletárforradalmat, a Tanácsköztársaságot, a magántulajdon megszüntetéséhez vezető proletárdiktatúrát bántani vagy támadni merészelné. Jó, hogy fegyverük van, jó, hogy *nekik* van fegyverük, és jó volna, ha *mindenki,* akinek kezében fegyver van, *ilyen* volna, mint ezek a proletárok – ez az érzés lett egyre erősebb az emberben, amint a munkáskatonák végtelen tábora elvonult előtte. *Munkások,* akik tudják, mi a *kapitalizmus,* mert gyári robotban telt el az életük; *proletárok,* akik tudják, mi az *osztályharc,* mert végigjárták a szakszervezeti és politikai harcok egész iskoláját; *katonák,* akik tudják, mi az *imperializmus* és *háború,* mert négy és fél esztendőn keresztül hordták a militarizmus igáját: igazi *forradalmárok,* akik soha visszatérni nem fognak a régi társadalmi rendetlenség szörnyűségei közé; lázadó, új világot szomjúhozó, alkotó erejű tömegek, amelyek múlt és jövő mezsgyéjén állva, rendületlen hittel küzdik magukat előre a szocializmus világot megváltó eszményei felé – ilyen és más, száz másféle, nagyszerűnél is nagyszerűbb arculata volt a fegyveres proletárok csapatának. Komoly dolog osztálytudatos proletárnak lenni, komoly és szent ügy a forradalom, komoly és fenséges dolog a szocializmusért való küzdelem, komolyan, színjátékos íz nélkül oda kell adnia magát az embernek, ha ebből a teremtő munkából, ebből a veszedelmes és áldozatos mukából részt kér, ezt hirdette mindegyik elvonuló osztag, erről szólott az „Internacionálé"-nak a tömeg fölött vörös lepelként úszó dallama.

Alapjában véve talán nem is való a munkásoknak erről a forradalmi politikai tettéről ilyen hangon írni. De az élmény olyan erős, a látvány olyan újszerű és hatalmas volt, hogy most, órák múltán sem tudok szabadulni hatása alól, s úgy érzem: meg kell mondani minden proletárnak,

minden ellenségünknek, hogy az a proletárhadsereg, amelyet a megrendülés és izgalom sajtolta könnyeken keresztül szemléltünk annyian: *ez maga volt a szociális forradalom.*

A fegyver a proletár kezében – íme, *ez a régi társadalmi rend* teljes összeomlását jelenti.

A fegyver a proletár kezében: – *ez a termelőeszközök* kisajátításával egyértelmű.

A fegyver a proletár kezében: – ez a *munka nélkül való jövedelem* kiküszöbölése.

A fegyver a proletár kezében: – ez a *föld* társadalmi tulajdonba vételének a biztosítása.

A fegyver a proletár kezében: – ez a volt vagyonos osztályok műveltségre, örömre, egészségre, szabad időre való *kiváltságának* összetörése.

Nem tudom, érezte-e mindenki olyan szemléletesen, kézzelfoghatóan, rikoltóbban, mint én, a fegyveres munkások láttára, hogy a kapitalizmus egész osztályuralmi berendezkedésének az volt az alapja, hogy a fegyverek fölött a burzsoázia rendelkezett, és hogy az osztályuralomnak és kizsákmányolásnak egész épülete összedől, mihelyt a fegyver fölött való rendelkezés kihullik a tőkés kezéből és átjut a proletár kezébe. Az *osztályuralom szerkezetét* oly világossággal mutatta be a fölfegyverzett proletariátusnak ez a néma tüntetése, amelyet soha, semmiféle elméleti okfejtés vagy szóbeli magyarázat még csak megközelíteni sem tud. Ilyen tisztán, világosan, közvetlenül soha nem éreztem és nem tudtam meg, hogy *forradalomban élünk*, hogy forradalom munkásai és eszközei vagyunk, mint e tömeg elvonulásakor. Nagyságában és igazságában néha oly félelmetes benyomást keltett, mintha nem is valóság, hanem művészi kép volna: a nagy francia forradalomnak és párizsi 1871-es kommünnek legtökéletesebb rajzaira emlékeztetett a komoly proletárvállakból kinőtt puskarengeteg, amely végighullámzott a rügyező fák finom, zöldes csipkéjével beszegett tavaszi utcán...

Szemléltető oktatás volt az osztályuralom alapjairól, a kizsákmányolás mechanizmusáról ez a proletárhadsereg. De a tragikus történelmi pillanat, amelyben a budapesti munkásság akaratát kimutatta, egyúttal a *nemzetköziség szükségességét* is megmutatta a legvakondokabb szemhatárú embernek is. Ennek az országnak határain belül nincsen hatalom és erő, amely ezt a proletariátust még egyszer vissza tudná hajtani a tőke igájába. De van-e határain kívül ilyen erő?

...Debrecen elesett a *nemzetközi világburzsoázia* pórázán rángatott

román, francia proletárok csapásainak súlya alatt. A Magyarországi Tanácsköztársaság ellen mint a szociális világforradalom egyik előretolt és könnyebben megközelíthető őrszeme ellen támadást indított a nemzetközi ellenforradalom romániai kirendeltsége. Megrendítő, fölháborító, lázító volt e fegyveres proletárok, e *megtestesült szociális forradalom* láttára az a gondolat, hogy jöhetnek ide más nemzetiségű tőkések és militaristák igáját nyögő proletárok avégből, hogy leverjék ezt a szociális forradalmat, helyreállítsák a magántulajdont, visszahajtsák a kapitalizmus igájába a proletárságot. Folyton az a gondolat kísértett: miért nem látják ezt a habozó vagy még nem is habozó német, francia, román, angol, cseh, délszláv proletárok? Miért nem érzik ilyen szemléletesen, kézzelfoghatóan a munkások hatalmát a fegyvereken keresztül? Mert ha ezt látnák és tudnák, a saját testükből építenének gátat és pajzsot a szociális forradalom, a szocializmus teremtői fölé! Amely pillanatban ők is követnék az oroszok és magyarok példáját: a kapitalizmusnak semmi ereje sem volna, még csak kísérletet sem tehetne arra, hogy megmentse önnönmagát vagy akárcsak elhalassza a kommunizmus világuralmát. *A forradalmi proletariátus nemzetközi egysége és szolidaritása:* ez volna a kapitalizmus végső és gyökeres bukása.

A magyarországi proletárforradalmat e nemzetközi forradalmi szolidaritás híján kétségtelenül veszedelem fenyegeti, és a düh, a lázadás, a gyűlölet érzése szakadt fel bennem arra a gondolatra, hogy *ezt a forradalmat proletárok* verhetik le, fojthatják vérbe, a nemzetközi burzsoázia parancsszavára! És ennek a lázadó haragnak világosságánál egyszerre megértettem azt, amire olyan sokszor néztem idegenül, megértetlenül: azt a gyűlöletet és haragot, amellyel az orosz kommunisták a tőlük nyugatra levő államok szociáldemokratáiról írnak és beszélnek. A bolseviki Oroszország másfél esztendő óta építi a proletárforradalmat, és másfél esztendő óta látja, miképpen fojtogatja a nyugati szociáldemokrácia segedelme, eltűrése, tényleges közreműködése mellett a világburzsoázia a proletárforradalmat.

Amíg ez a pajzs az osztályharcok tüzében kikovácsolódik, nekünk is magunknak kell magunkban és magunkon keresztül megvédeni a nemzetközi szociális forradalmat úgy, mint orosz elvtársainknak. Ez a *történelmi hivatásunk* e pillanatban, s ennek minden más szempontot alá kell rendelni. Igen súlyos körülmények között jegyeztük el magunkat erre a munkára, de győzhetünk benne, ha sikerül eleven valósággá tenni a proletariátus érzelmi, gondolatbeli és cselekvésében megnyilatkozó

egységét. S a szociális forradalomnak a fegyveres munkásokból kibontakozó képe bennem azt a hitet keltette, hogy ezt az egységet meg lehet most, éppen most, a veszedelem tüzében teremteni. Két dolgot vésett be felejthetetlen élmény gyanánt az én tudatomba a proletárhadsereg felvonulása.

Az egyik az, hogy ezek a szervezett munkások, akik annyi évtized óta harcolnak a munkásmozgalomért, akik ott voltak tettel és áldozattal minden munkásmozgalomban: fegyelmezettségükkel, szocialista öntudatukkal, komolyságukkal annak az évtizedes munkának a neveltjei, amelyet a volt Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek végeztek. Ezeknek munkája nélkül az egész munkásság a gyülevész proletárságba süllyedt volna le, s híjával volna azoknak a szellemi, erkölcsi és testi előföltételeknek, amelyek nélkül a szociális forradalom nagy csatáját nem vívhatná meg. Mindenkinek, aki gyűlölködés, elfogultság, fondorlat és kicsinyesség nélkül nézte azt a *komoly és szép emberséget,* amely a felvonuló tömegek méltóságos bélyege volt, érezni kellett, hogy az a munka, amelyet sokan, szakszervezeti és pártemberek végeztünk, *becsületes és gyümölcsöző munka volt,* a magyarországi munkásság világforradalmi hivatásának alapja és előföltétele. Én mindig utáltam az olyan embereket, akik a saját múltjukat leköpködik, és nem sokra becsülöm az olyan forradalmárokat sem, akik önnönmagukon kezdik mindig a történelmet. S látva a munkásokon évtizedes szervező, nevelő, felvilágosító elmúlt munkánk nyomait, Schiller szavai jutottak eszembe:

„Sagen sie ihm, er soll für die Träume seiner Jugend
*Achtung bewahren, wenn er Mann sein wird" !**

De amilyen világossággal szólott a budapesti proletárság nagyszerű megnyilvánulásából a szociáldemokrata és szakszervezeti munka felém: olyan világossággal láttam be azt is, *miért kellett a régi elméleti és gyakorlati alapot félretéve a kommunizmus álláspontjára helyezkednie a forradalomra most már nemcsak előkészülő, de a forradalmat megvalósítani akaró proletárságnak.* Fegyver nélkül, a proletárság felfegyverzése és a burzsoázia lefegyverzése nélkül a szociális forradalom kívánság, jámbor szándék, de nem serdülhet cselekedetté. *Ezt a cselekedetet* pedig, és mindazt az elméleti és gyakorlati előfeltételt és következményt, amely

* „Mondja meg neki, becsülje meg ifjúsága álmát akkor is, ha férfikorba jut."

ennek a tettnek előtte és nyomában jár, a *bolsevizmus vagy kommunizmus elmélete és taktikája váltotta valóra.* Még túlzásaira, kíméletlenségére, tévedéseire, türelmetlenségeire is szükség volt és van ahhoz, hogy eltörje a kapitalizmus gazdasági bilincseit és az imperialista-kapitalista állam politikai béklyóit. Csak se jobbra, se balra nem tekintő, nyílegyenes, a nagy céltól szinte megszállottságig fokozódó meggyőződésében és szükségszerű egyoldalúságában van meg az az erő, amely le tudja rombolni a kapitalizmus politikai, gazdasági és szellemi bástyáit. A nemzeti határokon túl nem terjeszkedő kapitalizmus korában a szociáldemokrácia forradalmi erő volt: *a nemzetközi imperializmus korszakában ezt a szerepet a kommunizmus vette át és töltheti be.* A fegyvert és a fegyver használatához szükséges új lelket, amely együttesen teszi a szociális forradalom legyőzhetetlen és halhatatlan harcosává a proletariátust, a kommunizmus elmélete és gyakorlata adta meg a vajúdó Internacionálénak. Ezért kell ma minden igazi szocialistának és forradalmárnak a proletárdiktatúrával összekötnie szocialista jövendőjét. Engem ebben a hitemben és meggyőződésemben erősített meg a szociális forradalomnak az a nagyszerű fejezete, amelyet szerdán délután Budapesten végigélnem adatott.

Népszava, 1919. április 24.

[1] Utalás a budapesti gyári munkászászlóaljak előző napi, 1919. április 23-i fegyveres szemléjére és felvonulására.

PROLETÁRKULTÚRA, PROLETÁRMŰVÉSZET[1]

Tisztelt elvtársnők és elvtársak!

Abban az előadássorozatban, amelyet önök hallgatnak, egy-két olyan témára akarom felhívni figyelmüket, amelyek most az én szűkebb munkakörömbe tartoznak, és amelyeknek megismerése talán hasznos lesz önökre nézve akkor, ha az agitációban részt vesznek és olyanokkal találkoznak, akiket meg kell győzniök. Nevezetesen: el akarok önöknek mondani egyet-mást arról, milyen formában képzeljük el mi annak a nagy kutúrprogramnak a megvalósítását, amelynek a szocialista társadalomban ki kell alakulnia.

TERMELÉSI REND ÉS VILÁGNÉZET

Természetes, hogy a gazdasági életnek minden átalakulása szükségképpen együtt jár az emberek gondolkodásmódjának átalakulásával. Éppen a történelmi materializmusnak, a Marx-féle történetfelfogásnak egyik alaptétele, hogy az emberek világnézete alapjában véve attól függ, milyen a társadalom gazdasági berendezkedése. Nem aszerint alakul a társadalom gazdasági berendezkedése, a társadalom politikai rendje, hogy az emberek miképpen gondolkoznak, hanem fordítva: *az emberek gondolkodásmódja attól függ, milyen módon megyen végbe a társadalomban a legfontosabb életfolyamat, a munkának a folyamata, a gazdasági termelés.* Marx ezt úgy fejezi ki, hogy nem az emberek gondolkodásmódja határozza meg társadalmi létüket, hanem fordítva, társadalmi létezésük, vagyis azok a viszonyok, amelyek között ők élnek, ez az, ami gondolkodásmódjukat meghatározza.

Ha tehát most új társadalom berendezéséhez jutottunk el, ha elérkezett a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet időpontja, ha a társadalom gazdaságilag átalakul, akkor ennek a történelmi materialista felfogásnak alapján logikusan azt kell mondanunk, hogy ezzel együtt át kell alakulnia annak az egész művelődésnek, annak a világnézetbeli tömegnek, amely az ember gondolkodásmódját jellemezte. Sokan voltak, akik a marxizmusnak ezt a tanítását úgy értelmezték, hogy az embereknek tulajdonképpen nem is kell önmaguknak saját elhatározásukból és saját akaratukból semmit sem tenniök, hanem maga a gazdasági fejlődés alakítja át magát a termelést, és ennek következménye lesz az, hogy az

emberek gondolkodásmódja is átalakul. Azonban az egész munkásmozgalom és az egész szocialista agitáció értelmetlen dolog volna, hogyha a történelmi materializmusnak ez a *mechanikus* felfogása igaz lenne, vagyis ha csakugyan azt lehetne hinni, hogy az embernek nem kell és nem lehet öntudatosan és akaratosan belenyúlnia a társadalmi életbe. Vagyis nem lehet megvárni, amíg a társadalom gazdasági viszonyainak átalakulásával önmagától átalakul az emberek gondolkodásmódja, hanem az egész agitatórikus munka, amelyet végzünk, azt a célt szolgálja, hogy azokat a lehetőségeket, amelyeket a gazdasági feltételek megteremtenek, bizonyos fokig öntudatosakká tegyük, s így meggyorsítsuk ezt az átalakulást. Azzal, hogy az ember a saját rendező elméjével és előre hajtó akaratával belenyúl a dolgokba, ezt az egész nagy átalakulást meggyorsítja. Tehát azt a marxi tételt, amely szerint az emberek gondolkodásmódját a gazdasági tények határozzák meg, bizonyos fokig ki kell korrigálni azzal, hogy viszont maga az emberi gondolkodásmód is olyan erő, amely visszahat a gazdasági élet átalakulására, azt meggyorsítja. Vagyis az emberi gondolkodásmód nemcsak következménye, hanem maga is egyik meghatározó tényezője és oka a gazdasági fejlődésnek. Különösen a proletárdiktatúra gondolatából következik világosan az, hogy a gazdasági tényeket befolyásolni lehet, azoknak fejlődését meg lehet gyorsítani politikai természetű rendszabályokkal, és meg lehet gyorsítani természetesen kulturális természetű, az emberek gondolkodásmódját átalakító rendszabályokkal is. Világos, hogy ha új társadalmi és termelési rendet akarunk, akkor ebből szükségképpen ki kell fejlődnie egy *egészen új műveltségnek, új kultúrának* is.

Mint ahogy a régi feudális világnak egészen más világfelfogás, egészen más tudomány, egészen más művészet, egészen más erkölcs felelt meg, mint amilyen megfelelt a kapitalizmus rendjének, éppúgy kell új erkölcsnek, új művészetnek, új tudománynak, szóval általában *új világfelfogásnak* kialakulnia a szocializmus rendjében.

Mik voltak a régi kulturális berendezkedésnek azok a részei, amelyek a proletariátus számára a legveszedelmesebbek és a leggyűlöletesebbek voltak; melyek azok az elemei a művelődésnek, amelyeket az új társadalomból ki kell küszöbölni és helyükbe egy új kultúrát teremteni?

Itt különösen két dologra szeretném ráterelni a figyelmet. Az egyik az, hogy a kapitalizmus rendjét kulturális szempontból az jellemezte, hogy a tudományra, műveltségre, művészi élvezetre, szóval mindarra, amit a műveltség ékesebb és szebb elemeinek lehet nevezni, többé-kevésbé erős monopóliuma volt a vagyonos osztálynak. Ennek a kiváltságnak viszont az volt a következménye, hogy a dolgozó nagy tömegek ezeknek a műveltségi javaknak a birtokából ki voltak zárva. Elég, ha ebből a szempontból a kapitalista társadalom iskolarendszerét nézzük. Ott a dolgozó nagy tömegek számára vagy egyáltalán nincs iskola, vagy csak négy-hat osztályos iskola van, míg a vagyonos szülők gyermekei több esztendeig tanulhattak, hosszabb időn át készülhettek elő a létért való küzdelemre. Azok a szellemi fegyverek, amelyeket az iskolában megszereztek, gazdasági és politikai előnyökké alakultak át a vagyonos szülők gyermekei számára az életben. A proletárgyermek vagy egyáltalán nem járt, vagy négy esztendeig járt iskolába. A kispolgári szülők gyermekei nyolc–tíz, esetleg tizenkét évig jártak iskolába. Ellenben azoknak, akiknek szülei vagyonosak voltak vagy pedig oly hivatásokat töltöttek be a polgári társadalomban, amelyek a vagyonos osztály érdekeit védelmezték, iskoláztatási ideje a leghosszabb volt, az ő iskoláik voltak a legjobban felszerelve, ők szerezhették meg a legtöbb ismeretet maguknak, és ily módon ők tudták magukat legjobban felszerelni a létért való küzdelemre. Így nagy szociális egyenlőtlenség állott elő a tudás szétosztásában a proletariátus és a parasztság gyermekei között, akik legfeljebb írni, olvasni és számolni tanultak meg, és a vagyonos szülők gyermekei között, akiknek, még ha semmi tehetségük sem volt, mégis rendelkezésre állott jóformán minden tudás és ismeret. De ez a tudásban és ismeretekben való monopólium nem állott meg pusztán az iskoláztatásnál, hanem ezen túlhaladt, és magában az életben is érvényesült. Ez pedig főképpen a munkaidőnek és az általános életviszonyoknak a következménye volt. Világos dolog, hogy hiába van meg valakiben bárminő tanulási vágy és bármilyen érdeklődés, ha külső életviszonyai lehetetlenné teszik az ő számára azt, hogy tanulhasson, művelődhessék és állandóan a saját lelki tökéletesítésén dolgozhasson. Tehát a kizsákmányolásnak a hosszú munkaidőben, a rossz táplálkozásban és a rossz lakásviszonyokban megnyilatkozó következménye megint egyik oka volt annak, hogy a vagyonos osztályok a műveltségre monopóliumot szereztek. Nemcsak azzal zárták ki a vagyon-

talan osztályokat a műveltségből, hogy azoknak gyermekei rövidebb időt szentelhettek csak a tanulásnak, amelyet nem kellett egyúttal a munkának is szentelniök, hanem fokozta ezt az iskoláztatásban rejlő igazságtalanságot maga az élet és az általános életviszonyok, amelyek a vagyonos osztályok számára olyanok voltak, hogy azok tovább tanulhattak, művelődhettek, a vagyontalan osztályok hozzátartozói számára azonban lehetetlenné tették, hogy a saját művelődésükön dolgozhassanak.

Az iskoláztatás rossz rendjét, másrészt a kizsákmányolásból következő általános rossz életviszonyokat, melyek hatásukat a táplálkozásban, lakásban, életkorban, nagyobb kimerültségben, betegségre való nagyobb hajlandóságban éreztették, a szocialista társadalomban természetesen ki kell küszöbölni és meg kell szüntetni. A vagyonbeli egyenlőtlenségek kiküszöbölésével szükségképpen együtt fog járni a tudásnak, az ismeretnek egyenletesebb elosztása is. Az eletviszonyok megjavításával a proletariátus számára is meg fogjuk nyitni az ismeretszerzésnek és a művelődésnek a forrásait. A szocialista kultúrpolitikának egyik nagy kérdése tehát az, hogy a vagyonos osztályoknak ezt az ismeretekre, tudásra, nemesebb életfelfogásra, a nemesebb művészi élvezni tudásra való monopóliumát meg kell törni, és ezeket egyformán hozzáférhetővé kell tenni minden dolgozó ember számára. A munkaidő leszállítása, a komoly munkás-, nő- és gyermekvédelem, a táplálkozás megjavítása, a lakásviszonyok megváltoztatása, szóval az általános szociális viszonyoknak ez az átalakítása szorosan véve ugyan nem kultúrpolitikai kérdés, de azért egyik legfontosabb tényezője a kultúrpolitikának. Mert hiába határozza el valamely társadalom azt, hogy ezentúl a proletariátusnak műveltnek kell lennie és a tudományok iránt érdeklődnie kell, fogékonnyá kell lennie a művészi és erkölcsi szépségek iránt, hiába állít fel szabad oktatási intézményeket, ha nem alakítja át azt a fundamentumot, amelyen a kulturális kizsákmányolás nyugszik. *Az általános szocialista politikának, a társadalom általános szociális berendezkedésének feladata megteremteni azokat a lelki és testi előfeltételeket, amelyek a proletariátust alkalmassá teszik arra, hogy a műveltségnek és a tudásnak azt a fokát elsajátítsa, amely a kor tudományos szellemének és fejlettségének megfelel.*

A másik fontos kérdés, amelyre a figyelmet rá akarom terelni, már szorosabb értelemben vett művelődési kérdés. Ha a társadalom kellő átalakításával és berendezésével abba a helyzetbe hoztuk a dolgozó tömegeket, hogy már tanulhatnak, ha már megvannak azok az életviszonyai, amelyek ezt lehetővé teszik, akkor mi legyen az az ismeret, amelyet a proletariátusnak adunk, hogy az életben jól fel legyen szerelve? A kapitalista társadalomban az, amire az embereket az iskolában, templomokban, újságokban és könyvekben tanították, az ismereteknek ez a kiválasztása az osztályharc egyik legfontosabb és leghatalmasabb fegyvere volt. Világos dolog, hogy oly törpe kisebbségnek az uralmát, mint amilyen a kapitalista társadalomban a tényleges hatalmat a kezében tartotta, nem lehetett volna fenntartani akkor, ha a proletariátus gondolkodásmódjában vagy a nem gondolkodásában nem lettek volna meg azok az alapok, amelyekre ezt az uralmat fel lehetett építeni. A tőkés társadalomnak a proletariátus ellen egyik legerősebb fegyvere az volt, hogy a munkásokat és a parasztságot engedelmességre, alázatosságra, olyan világfelfogásra és olyan ismeretekre nevelték, amelyek hasznosak voltak az uralkodó osztályok számára, de ártalmasak voltak magára a proletariátusra.

Ha egy új világfelfogást akarunk a munkásosztály lelkébe belevinni, akkor természetes, hogy erősen meg kell válogatnunk azokat a dolgokat, amikre tanítani akarjuk őket. A régi kapitalista kultúrából ki kell rostálnunk azt, ami abban valóban értékes volt, viszont ki kell vetni mindenféle ismeretterjesztő munkából a régi kapitalista civilizációnak azokat az elemeit, amelyek csak arra szolgáltak, hogy féken tartsák a proletariátust, hogy engedelmes, olcsó, könnyen kihasználható munkaerőt neveljenek belőlük a tőkések számára.

A szocialista kultúrpolitikának tehát egyrészt arra kell törekednie, hogy megteremtse azokat az általános feltételeket, amelyek szükségesek arra, hogy a proletariátus művelődhessék, másrészt nagy kiválogatást kell végbevinnie azon az anyagon, amelyet eddig tanítottak az iskolában, templomban és újságokban egyaránt. Ha visszagondolnak az elvtársak arra, amit az iskolában tanultak, és azt kérdezik maguktól, vajon ebből mi az, amit valóban hasznos és szükséges volt tudniok, és hogy azoknak az ismereteknek, amelyeknek az életben hasznát vették, mily részét szerezték az iskolában, akkor azt hiszem, nagyjában mindenki megállapíthatja azt, hogy aránylag nagyon kevés volt az, amit az iskolában tanul-

tak közül valóban hasznosnak nevezhetett, ellenben tömérdek olyan dologgal tömték a fejét, minek hasznát az életben sohase vette, csak arra szolgált, hogy mákony, altatószer legyen, vagy pedig hogy gondolkodását elferdítse és bizonyos irányba terelje. Például az egész történelemtanítás teljes meghamisítása volt annak, ami valóban történt, a történelemnek olyan irányban való meghamisítása, mely a kapitalista érdeknek és az uralkodó osztálynak megfelelt. Egyáltalában ez a felfogás, hogy a történelem, vagyis a múlt idő oly fontos az emberek számára, konzervatív és reakcionárius elv. Hogy az emberek gondolkodásmódjában oly nagy szerepe legyen a történelmi ismereteknek, az csak azoknak az osztályoknak érdeke, melyeknek hatalma a múltban gyökeredzik és abban a tényben, hogy az emberek a tekintélyt és mindazt, amin a régiség bélyege rajta van, tisztelik. Nem igaz az, amit általában mondanak: hogy az emberek tanulnak a történelemből. Nem igaz, hogy abból, ami elmúlt, megtanulhatjuk, hogy kell csinálni a jövendőt. Akinek egy kis élettapasztalata van, az tudja, hogy mindezeket a dolgokat úgy az egyes embereknek, mint a népeknek és osztályoknak mindig saját magukon kell megtanulniok. *A történelem legjobb tanítója nem az, ha tudjuk, hogy mi volt azelőtt, hanem maga a tett a legjobb nevelő.*

A történelmi ismeretek túltengése mellett a vallásos eszmekör volt az, ami a tanításban igen nagy szerepet töltött be. Ezzel szemben jóformán semmi szerepe nem volt eddig a nevelésben és iskoláztatásban a legfontosabb tényeknek, a közgazdasági ismereteknek, a termelésnek, és igen kevés szerepe volt a természettudományoknak és a technikának. Igen érdekesen ki lehetne mutatni, hogy a tiszta proletáriskolában, az elemi iskolában tanították a legtöbb holt anyagot, történelmet, vallást az elemi ismereteken, az írás-olvasáson kívül, és amily mértékben emelkedtek az iskolák, oly mértékben léptek előtérbe a tanított anyagban a valóban hasznos ismeretek és tudományok. Ily módon egy valóságos szellemi lefegyverzése történt meg a proletariátusnak az iskoláztatásban és egy szellemi felfegyverkezése az uralkodó osztálynak. A természettudományi ismeretek és általában a technika, a közgazdaság és a politika, magának az államnak és a társadalomnak ismerete: ez az a három ismeretág, amely a legfontosabb a hatalomért való küzdelemben. Az eddigi iskolarendszer ezekből az ismeretekből teljesen kirekesztette a proletárokat, ellenben hozzáférhetővé tette, ha nem is az egész burzsoázia, de ennek jelentős része számára a közgazdaság, a technika, a természettudományok legfontosabb ismereteit. Már most világos, hogyha új kultúrát akarunk te-

remteni, és ha a proletariátust szellemileg fel akarjuk fegyverezni arra, hogy a hatalomért való küzdelemben éppoly jól meg tudja állani a helyét, mint eddig a burzsoázia, akkor bizonyos fokig azt a módszert kell követni, amelyet a burzsoázia követett oly formában, hogy *a proletariátus nagy tömegei számára hozzáférhetővé kell tenni elsősorban azokat az ismereteket, amelyek a létért való küzdelemben, a gazdasági és a politikai küzdelemben perdöntő jelentőségűek.* Ide tartoznak a természettudományok, a közgazdasági ismeretek, a társadalomnak és az államnak az élete, szóval a szociális tudományok. A régi iskolarendszerrel, amely a történelmi és vallási ismereteken kívül a nyelveknek haszontalan és meddő erőltetésén alapult, összefüggésben állott például az a tény, hogy a vezető állásokba csak olyanokat engedett be a burzsoá állam, akik a latin és görög nyelvet megtanulták, ami viszont a nagy többség számára gazdaságilag nem volt elérhető.

Az ismereteknek nagy része mindig csak arra szolgált, hogy minél nagyobb tömegeket szorítson ki ezekből az iskolákból, minél nagyobb tömegeket üssön el attól, hogy ily vezető állásba juthasson. Ezzel nem akarom azt mondani, hogy a szocialista kultúrában nem kell módot adni arra, hogy oly ismereteket is elsajátíthassanak az emberek, amelyeknek a közvetlen gazdasági és politikai életben nincs hatásuk. Aki lehetetlenné akarná tenni, hogy hozzájuthasson valaki ahhoz, ami valóban értékes az emberi civilizációban, tudományban, művészetben, irodalomban, az borzasztó barbárságba vetné vissza az emberiséget.

De nekünk nem az a célunk, hogy általános barbárságot és szegénységet, hanem általános jólétet és műveltséget teremtsünk. A magasabb fokra felemelt tömegműveltség mellett mindig módja lesz bárkinek arra, hogy ha akar, foglalkozhasson azokkal a dolgokkal is, amelyek magával a munkával és hasznossággal közvetlenül semmi kapcsolatban nincsenek. De tarthatatlan állapot az, hogy nyolc esztendőn keresztül az iskoláztatásnak a középpontjában holt nyelvek, a latin és a görög álljanak, és hogy ezekre nyolc esztendőn át tanítsák a növendékeket anélkül, hogy bármit is megtanulnának. Lehetetlen, hogy a felnövekvő nemzedék azt tanulja a legkimerítőbben, hogy kétezer évvel ezelőtt milyenek voltak a politikai intézmények Rómában és Athénben, ellenben semmit ne tanuljon meg arról, milyenek ezek az intézmények ma. Például nekem magamnak is, mikor a gimnázium nyolcadik osztályából kikerültem, bár jó diák voltam, fogalmam sem volt arról, hogy 1870-ben[2] Párizsban a kommün volt. Soha egyetlen szót sem hallottam a szocializmusról. Egy szót sem hallot-

tunk a természettudományoknak oly fontos és alapvető forradalmi tényéről, mint aminő a darwinizmus és az egész fejlődéstan. Az oktatás ezen szellemét fenntartani teljesen lehetetlenség, és ennek sürgősen véget kell vetni.

De a régi műveltséget úgy kell átalakítani, hogy fenntartsuk belőle mindazt, ami értékes és hasznos, s ami *csakis* szép benne, azt úgy tartsuk fenn, mint fényűzési cikket, mint olyasmit, amit az emberek szabad óráikban sajátítsanak el akkor, amikor már minden szükséges ismeretet megszereztek. *Oly irányban kell átalakítani ezt a műveltséget, hogy annak középpontjában a természettudományok álljanak a vallás és a történelem helyett, a közgazdasági ismeretek a régi nyelvészeti műveltség helyett, és mindezeket összefoglalja a politikai és szociális élet ismerete.*

Ebből az átalakulásból következik, hogy ennek az új kultúrának egészen más viszonya lesz egy olyan hatalomhoz, amely eddig többé-kevésbé a kapitalizmus mellett és talán annak megbízásából nagy befolyást gyakorolt az emberekre: az egyházhoz.

EGYHÁZ ÉS KULTÚRA

Az egész eddigi, különösen az iskolai művelődés erősen át volt itatva a vallási és egyházi szempontokkal, hivatalos magyarázat szerint azért, mert az erkölcsöt, az emberi cselekedeteket nem lehet más alapra építeni, mint a vallás alapjára, arra, hogy túlvilág van, hogy túlvilági jutalmazás és büntetés van, mert ez az az erő, amely az embereket a rossz cselekedetektől visszatartja és jó cselekedetekre sarkallja. A vallás és az erkölcs közötti beállítást szét kell tépnünk, minthogy ez csak ürügy arra, hogy az egyháznak módjában álljon szolgálatokat tenni a kapitalizmus számára.

Mármost *ennek az egész új kultúrának el kell szakadnia az egyházi élettől,* aminek kifejezésre kell jutnia abban, hogy az államot és egyházat egymástól el kell választani, és az egyházi, vallásos életet erősen háttérbe kell szorítani a művelődésnek azokkal az eszközeivel, amelyekről szólottam. De én nem tartanám helyesnek, ha ez a háttérbe szorítás erőszakos eszközökkel történnék. Azokat, akikben a vallásos érzés még megvan, nem szabad erőszakosan megakadályoznunk abban, hogy ennek az érzésüknek kifejezést adjanak, hogy a vallásukat gyakorolhassák, de ki kell venni az egyház kezéből mindazokat a politikai és gazdasági eszközöket, amelyeknek segítségével ezt a régi világfelfogást rá tudná kény-

szeríteni a tömegekre. *Meg kell szüntetni és meg is szüntettük már az egyház azon jogát, hogy iskolákat tarthasson fenn. Fel kell szabadítani az ifjúságot a lelkiismereti kényszer alól, amennyiben meg kell szüntetni a kötelező vallásoktatást.* Ily módon az emberek gondolkodásmódját világivá kell tenni, és el kell szakítani őket ezektől az egyházi és vallási dolgoktól. Ez azonban tulajdonképpen még csak egy negatív dolog. Az új iskolából és az új tanításból a vallásos-dogmatikus elemeknek és az erkölcs ama tanításának, amely a túlvilági szankciókra, a büntetésre és a jutalmazásra van építve, ki kell válniok.

Milyen legyen azonban az iskola új szelleme? Milyen módon próbáljuk megformálni az új embert? Ha nem is állt az, hogy az iskola lényegesen döntő intézmény volna az életre, mert hiszen a nagy tömegek eddig nagyon kevés időt töltöttek az iskolában, és az ott töltött idő nem volt elegendő ahhoz, hogy ellensúlyozza az életnek napról napra megújuló hatásait, most mindenesetre fontosságot fog nyerni az iskola az élet szempontjából is, mert a proletártömegeket hosszú időn át akarjuk tanítani. Azt akarjuk, hogy az új iskola szelleme vallásos ne legyen. De milyen legyen?

TESTI ÉS SZELLEMI MUNKA

Az eddigi egész kultúra általában, és bizonyos tekintetben maga a munka is, azon a feltevésen alapult, hogy a testi és szellemi munka két, egymástól teljesen különböző dolog. Vannak fizikai munkások – mondják –, és vannak szellemi munkások. Az egyik emberről azt mondják, hogy csak testi munkát végez, a másikról, hogy szellemi munkát.

Az bizonyos dolog, hogy bizonyos fajta munkafelosztásra minden társadalomban és így a szocialista vagy kommunista társadalomban is szükség van. Sőt talán minél fejlettebb a társadalom, annál nagyobb mértékben van szüksége arra, hogy tökéletes munkafelosztás legyen, hogy legyenek emberek, akik bizonyos dolgokat jobban tudnak, mint a többiek, jobban elő legyenek rá készülve. Azonban az a szinte áthághatatlan szakadék, amely eddig a kapitalista társadalomban a testi és a szellemi munka között megvolt, nem felelt meg a tudományos tényeknek, és nem felelt meg a munka igazi természetének sem. Ez is egyike volt azoknak az eszközöknek, amelyekkel a kapitalisták az ő osztályharcukat folytatták a nagy proletártömegek ellen. Ha megnézünk egy munkást, aki valamely komplikált gép mellett dolgozik és egy díjnokot, aki másol, akkor épeszű ember nem mondhatja azt, hogy a munkás testi, a díjnok pedig szellemi

munkát végez. Annak a munkásnak állandó feszült figyelemmel kell a gép mellett állnia, figyelmének egy pillanatig sem szabad ellankadnia, ellenben sok szellemi munka közben a figyelemnek ellankadása semmiféle következménnyel nem jár. Ha ezt belátjuk, akkor látjuk, hogy a testi és szellemi munka közötti nagy megkülönböztetés egyáltalában nem helytálló. Nézzünk egy másik példát. Meg kell néznünk egy sofőrt, aki kinn ül az úton és a nagy forgalmú utcán hajtja a gépet. Minő lélekjelenlét, a figyelemnek minő koncentrálása, ideg- és izomrendszerének kitűnő működése kell ahhoz, hogy feladatát teljesíthesse! Ez oly intenzív, nehéz szellemi munka, melyhez foghatót általában alig lehet találni. *A testi és szellemi munkának egész megkülönböztetése tulajdonképpen egyik csökevénye a régi vallásos felfogásnak, amely az embert testre és lélekre osztotta.* Ez a dualista felfogás azt mondotta, hogy az ember testből és lélekből áll, a test aljas, alávaló dolog, a lélek börtöne, és ennek megfelelően a testi munka alávaló valami a szellemi munkával szemben.

Az iskola azután ezt a felfogást igen erősen megalapozta, még jobban ki is élezte, és a nevelést általában csak az úgynevezett szellemi munkára való nevelésben látta.

A mi felfogásunk az, hogy ez a testi és szellemi munka közti éles megkülönböztetés éppen egyik eszköze volt annak, hogy a proletariátust ki lehessen zsákmányolni azáltal, hogy őt testi munkára szorították és megakasztották szellemi kifejlődését. A régi iskola tökéletlen embereket is nevelt, akár az egyoldalú, túlságosan erős, ún. szellemi munka, akár a túlságosan erős és kimerítő testi munka folytán.

Vannak emberek, akiknek idegrendszere azért tökéletlen, mert a megfeszített erős testi munkában fáradnak ki. Vannak olyanok, akiknek idegrendszere azért tökéletlen, mert semmi testi munkát nem végeznek. Ez különösen súlyosan hat ki a gyermekre a fejlődés időszakában. *Ezért a mi nevelési gondolatunk az, hogy oly iskolát akarunk teremteni, mely áthidalja a testi és szellemi munka közötti nagy szakadékot.* Egyrészt az iskolát magát, amely eddig csak tanított, a munka helyévé alakítjuk át, vagyis az iskolában is munkára akarunk tanítani, másrészt pedig a munkás életét olyanná akarjuk tenni, hogy módjában legyen neki szellemileg is fejlesztenie magát. *Bizonyos fokig tehát az iskolába akarunk munkát bevinni, a munkába, az életbe pedig a tudománynak és az ismereteknek a szellemét.*

Oly formában képzeljük e kérdést megoldani, hogy a mostani iskolát, amely eddig négyesztendős volt, mindenki számára kötelezővé tesszük és

kiterjesztjük nyolc évre. 6–14 éves korig terjed az az idő, amíg mindenkinek iskolába kell járnia. Az iskolából mindenkinek egy egységes ismeretet kell magával vinnie, és ebben a tanításban természettudományi, szociális és közgazdasági ismeretek mellett a munka elemeire is meg akarjuk tanítani a gyermekeket. Ezáltal reméljük, hogy egyrészt szellemileg fejlettebbek lesznek az emberek, mert oly dolgokat fognak tanulni, amire szükségük lesz, másrészt a testi fejlődésüket is jól fogja befolyásolni, ha nemcsak ülnek az iskolában, ha nemcsak passzíve figyelnek, hanem maguk is cselekvőleg nyúlnak bele a tanulásba, ha játszva tanulják meg a munka elemeit. Ezen a nyolcesztendős általános iskolán felül akarunk csinálni a mai középiskolák helyére egy négy vagy öt évfolyamú iskolát, mégpedig azzal a gondolattal, hogy itt már bizonyos szakszerű előkészületnek is kell történnie az életre, de még mindig annak az elvnek életben tartásával, hogy egyúttal munkára akarjuk tanítani azokat, akik úgynevezett szellemi foglalkozásokra készülnek és ismeretekre azokat, akik a termelőmunkában magában fognak részt venni.

Az a tervünk, hogy minden iskola mellé műhelyeket fogunk felállítani. A falusi iskolák mellé kísérleti telepeket, mintagazdaságokat állítunk, mert a falvakban természetesen mezőgazdasági munkára kell tanítani. Azok, akik tizennégy éves kortól kezdve saját hajlandóságukból vagy pedig mert tudományos módszerekkel megállapíttatott, hogy arra tehetségük van, szellemi munkára fognak készülni, azok, mondjuk, délelőtt négy órán át elméleti ismereteket fognak tanulni és délután két órában valami gyakorlati, praktikus munkát. Viszont azok, akik termelőmunkára készülnek, akár mert ők úgy akarják, akár mert erre inkább alkalmasak, azok délelőtt fognak négy órát dolgozni és délután két órán át elméleti ismeretekkel foglalkozni. Ily módon, ha az egész iskoláztatásban folytonosan egymás mellett halad az elméleti ismeretekre és a munkára való készülés, azt reméljük, ki lesz küszöbölve az a nagy szakadék, amely a testi és szellemi munkások között ma megvan.

Aszerint, mint a társadalom érdeke azt kívánja, hogy több ember működjék a produktív, közvetlen termelőmunkában, vagy ha több orvosra, technikusra lesz szükség, minden nagyobb megerőltetés nélkül meglesz minden emberben az az előkészültség, hogy aránylag kis fáradsággal őt egyik vagy másik pályára tetszés szerint fel lehessen használni. Nem lesz lehetséges, hogy akkor is bekövetkezzék az a helyzet, amelyet éppen napjainkban látunk – ami a régi nevelési rendszernek ostobaságát mutatja –, hogy miután egy csomó oly pálya, amelyre a burzsoázia nevelt és nevel-

hetett embereket – különösen a jogi pálya –, feleslegessé vált, azok, akiknek csak oly ismereteik vannak, amelyekre a mai társadalomban szükség nincs, a legszörnyűbb probléma előtt állnak, hogy mitévők legyenek. A testi és szellemi munka közötti különbség, ennek kiküszöbölése egyike a legfontosabb feladatoknak, amelyeket ennek az új kultúrának és ennek az új iskolának el kell végeznie.

TUDOMÁNY ÉS MŰVÉSZET A KOMMUNISTA TÁRSADALOMBAN

Foglalkozni fogok még egy-két olyan dologgal, amely nem függ szorosan össze az iskolával, de összefügg az általános művelődési kérdésekkel. Természetes dolog, hogy maga az iskola nem merítheti ki azt a művelődési munkát, amelyet el kell végeznünk, ha a tömegeket lelkileg is fel akarjuk emelni. Márpedig azt mondhatnám, hogy *ennek az egész nagy szociális forradalomnak a végső és igazi emberi célja a tömegek lelki felemelése és megnemesítése.* Minden egyéb, amit csinálni akarunk, a gazdasági élet átalakítása, az új politika, tulajdonképpen mind csak eszköz arra, hogy az emberek lelkileg szabadabbakká, függetlenebbekké, nemesebbekké, jobbakká legyenek. Önmagában véve az, hogy jobban egyék valaki, hogy jobb lakása vagy ruhája legyen, egy bizonyosfajta gondolkodás előtt nem lehet oly cél, amelyért valami nagyon lelkesedni lehetne.

Ha azonban mindezt csak eszköznek tekintjük arra, hogy az embert felszabadítsuk abból a szörnyű szolgaságból, amelybe a rossz táplálkozás, a sok munka stb. vetették, ha eszköznek tekintjük arra, hogy ezeket a láncokat levegyük az emberről, és ily módon megnyíljon minden ember lelke, mindenki szabad ember legyen, erkölcsileg megnemesedjen, tudjon szép és nemes dolgok iránt érdeklődni – ez már oly cél, amelyet minden ideálisan gondolkodó ember is olyannak tekinthet, amelyért érdemes küzdeni és harcolni. Csak a jobb abrakért való küzdelem nem oly dolog, amely embert lelkesíthet. De ha tudjuk, hogy jó lakás és táplálkozás nélkül az ember lelki élete is elcsenevészedik, akkor ezek is igen fontosak, de a cél alapjában véve egy új embernek, egy fejlettebb, nemesebb, tökéletesebb embernek a megteremtése.

Ezt a munkát az iskola önmagában természetesen elvégezni nem tudja. Ehhez szüksége van azokra a szellemi erőkre, amelyek a társadalomban eddig is megvoltak, a tudományra, művészetre, irodalomra, szóval azokra a magasabb rendű szellemi megnyilvánulásokra, amelyek az élet igazi savát-borsát alkotják.

Talán önöket is érdekelni fogja, hogy milyen helyzete lesz a tudománynak, irodalomnak, művészetnek, és ami ezzel egyet jelent, a tudósoknak, íróknak, művészeknek a szocializmus társadalmában.

Bizonyos rendszabályok, amelyeket azonnal megvalósítani próbáltunk, mutatják, hogy mi is érezzük annak a szükségét, hogy ezeket a szellemi élvezetforrásokat a proletariátus számára megnyissuk. Éppen mert az alkoholt, az egyik mámorító szert el akarják venni, és mert a másik illúzióforrást, a vallást a tudományos világfelfogás terjedése küszöböli ki számunkra, még sokkal nagyobb fontossága van annak, hogy bizonyos illúzióforrásokkal ellássuk a proletariátust. Az ember természete olyan, hogy szüksége van valami illúzióra, valamire, ami az élet közvetlen realitásán őket túlemelje. Éppen azért, mert a modern fejlődés háttérbe szorítja azt a két illúzióforrást, amelyek közül az egyiket, a vallást a feudalizmus, a másikat, az alkoholt a kapitalizmus teremtette meg, még fontosabb az, hogy más illúzióforrásokat nyissunk a számukra, és ezek közé tartozik elsősorban a művészet, a tudomány és az irodalom.

Ezért szocializáltuk mindjárt a proletárdiktatúra első napjaiban a színházakat, amelyek eddig csakis – vagy legalább részben – a vagyonos osztályok számára voltak az élvezetnek és igen sokszor a léha élvezetnek forrásai. Ezeket az intézményeket a proletárállam még akkor is, ha nagy költségbe fog kerülni, ki akarja szabadítani abból az állapotból, hogy csak a vagyonos osztály számára legyenek az illúziónak és élvezetnek forrásai, és módot akarunk teremteni arra, hogy ezeket a proletariátus számára is hozzáférhetővé tegyük. Ugyanez a gondolat az, amely arra vezetett bennünket, hogy a falut, a parasztságot, amely eddig teljesen el volt vágva a nemesebb fajta élvezetnek ezen forrásától, hozzájuttassuk ehhez, és a templomnak mintegy konkurrenséül odaállítsuk a színházat, a mozit, és így felszabadítsuk a parasztságot ezeknek az egyoldalú, kényszerű vallási illúzióknak a hatása alól.

Hasonló célt szolgáló rendszabályunk volt az, amellyel *a magántulajdonban levő műkincseket szocializáltuk*. Arra, hogy a műkincseket egyes emberek a saját számukra lefoglalhassák, éppúgy nincs joguk, mint arra, hogy a termelőeszközöket, a földet, a levegőt vagy a vizet lefoglalják. Meg akarjuk szerezni ezeket a műkincseket, amelyek arra vannak hivatva, hogy nemcsak egyes emberek, hanem a dolgozó tömegek számára legyenek hozzáférhetők. Véget akarunk vetni annak az állapotnak, hogy míg egy kapitalista termeiben a leggyönyörűbb festmények voltak, amelyeket senki sem látott, addig azokon a helyeken, ahol a nagy töme-

gek fordultak meg, a legrosszabb és a legdurvább olajnyomatú képeket vagy egyáltalán semmit sem lehetett látni. Az igazán értékes műkincseket, a szépnek ezeket a forrásait oda akarjuk vinni, ahol a tömegek megfordulnak, hogy lássák őket, nemesedjék az ízlésük, és forduljanak el azoktól a durva vásári áruktól, amelyekhez eddig szoktatták a szemüket, és ismerjék meg a nemesebb élvezetnek ezeket a forrásait.

Még egy érdekes probléma van, amelyről befejezésül szintén akarok egyet-mást mondani. És ez a következő: hogyan élt meg eddig és hogy tudott termelni a szobrász, festő vagy író?

Egyes embereknek sok pénzük volt, munka nélküli jövedelemből nagy tőkét halmoztak fel, és ennek segítségével megvásárolták a képeket, szobrokat, iparművészeti termékeket stb. Az író elvitte a maga munkáját a kiadóhoz, az adott neki valami pénzt; a kiadó a könyvvel rengeteg pénzt keresett, míg az író maga rendszerint szegénységben élt. A tudósokkal is nagyjából ilyen volt a helyzet. Ha azt akarjuk, hogy az igazi tudomány fejlődhessék, amely fejlődéstől függ jó részben a termelés tökéletesítése is, akkor ezeket a feladatokat a proletárállamnak nemcsak hogy nem szabad elhanyagolnia, hanem ezeket sokkal nagyobb mértékben kell fejlesztenie, mint eddig a kapitalista állam tette. Azonkívül az irodalommal, művészettel szemben is arra az álláspontra kell a proletárállamnak helyezkednie, hogy azokat, akik valóban művészek, akik valóban értékes dolgokat termelnek, a proletárállamnak magának kell eltartania. Komoly festőművésztől nem lehet megkívánni azt, hogy például mindennap hat órán át fessen, máskülönben nem kap fizetést, és akkor éhen hal. Azt sem mondhatjuk, hogy az írónak napi hat órát kell egy regényen, drámán vagy tudományos művön dolgoznia, mert különben nem adunk neki módot arra, hogy megéljen. Ezt csak barbár emberek mondhatnák és azok, akiknek az volna a kívánságuk, hogy a proletárállamban kivesszen mindaz, ami a tudományban, művészetben, irodalomban igazán érték. Én ennek a kérdésnek megoldását úgy képzelem el, hogy igen nagy szabadságot adva annak megállapítására, hogy ki az, aki valóban alkotó értékű művész vagy tudós, ezek számára abszolút szabadságot kell adni a proletárállamban, biztosítani kell a számukra a teljes gond nélküli megélhetést, viszont mindaz, amit produkálnak, írnak, festenek, mint tudósok feltalálnak vagy kigondolnak, a proletárállam tulajdonává válik. Az egyik festő tíz képet fog festeni egy évben, a másik talán csak egyet, de ha valóban tehetségek, akkor egyformán meg kell adni nekik a megélhetésnek ama feltételeit, amelyek a legfejlettebb, legkvalifikáltabb munkát a szocialista

társadalomban megilletik. Csak ha ilyenformán lehetővé teszik az igazi tehetségek számára, hogy gondtalanul, ellenőrzés nélkül, kényszer nélkül dolgozhassanak, csak akkor tudjuk megmenteni azokat a nagy illúzióforrásokat, amelyek szükségesek az élet megszépítésére és megnemesítésére.

Nagyjában körülbelül ez az, amit általános kultúrpolitikánkról, erről az új szocialista vagy kommunista kultúráról önöknek el akartam mondani. Talán sikerült képet adnom arról, hogy itt mi nem egy barbár világot akarunk megteremteni, nem a tudatlanságnak, nem az emberi eldurvulásnak a világát akarjuk, hanem ellenkezőleg, a nagy tömegek általános erkölcsi és értelmi színvonalát akarjuk jelentékenyen felemelni, es azon belül viszont biztosítani akarjuk az igazi szellemi tehetség, az igazi zseni és lángelme számára az érvényesülés útját. Ezek természetesen nem olyan feladatok, amelyeket egyik napról a másikra meg lehet valósítani. De igen sokat lehet azon a téren most elérni, hogy legalább meg fogjuk akadályozni a régi világfelfogásnak továbbadását az iskolában, a régi tankönyvek és a régi tanítási anyag fenntartását, és azonkívül minden tekintetben azon leszünk, hogy az a nemzedék, amely most kerül az iskolába, már kezdettől fogva ennek az új kultúrának szellemében növekedjék.

Amíg ez lehetségessé válik, addig van egy másik fontos feladata a mi tanító és nevelő munkánknak, és ez szorosan összefügg a politikai feladatokkal. Nevezetesen: ha azt akarjuk, hogy a proletariátus valóban maga vehesse kezébe a politikai és az államhatalmat, hogy valóban maga a proletariátus tudjon uralkodó osztállyá lenni, amely az állami apparátust átalakítva a kezében tartja, akkor gondoskodnunk kell arról, hogy a munkásosztályból magából kellő tanítással és neveléssel kiválasszuk azokat az embereket, akik ennek az igazgatásnak, ennek a kormányzásnak munkájára alkalmasak. Ezt a célt akarja megvalósítani az a munkásegyetem, amelyet remélem, hogy már május 1-én meg fogunk nyithatni a régi tudományegyetem jogi fakultásának helyén. Ezen az egyetemen munkásokat, proletárokat fogunk nevelni, hogy megszerezzék azokat az ismereteket, amelyek szükségesek ahhoz, hogy ezt a fontos politikai feladatot, amely az államhatalom átvételében áll, elláthassák.

KUNFI ZSIGMOND VÁLASZAI A HOZZÁSZÓLÁSOKRA

– Ha egy munkás bekerül a munkásegyetemre, és ott a kellő képzettségre tesz szert, akkor valahol funkciót kap. Nem félő e, hogy az a munkás működése közben valamiképpen elarisztokratásodik?

– Ez nem olyan kérdés, amely ellen az orvosszert az iskolapolitikában kell megtalálni, hanem ennek az orvosszerét meg kell találni a proletárállam általános berendezésében. Ön arra gondol, hogy ki fog alakulni egy munkásbürokrácia, a munkások lesznek a hivatalnokok, és azok esetleg éppúgy szemben fognak állani a munkásság egyes rétegeivel, és oly hatalom lesz a kezükben, mint eddig a bürokráciának. Ez ellen orvosszer először az a tény, hogy az összes hivatalnokokat választani kell, mégpedig a választásoknak aránylag rövid időközökben, minden három vagy hat hónapban meg kell ismétlődniök. A proletárdiktatúrában nem lesznek életfogytiglan kinevezett hivatalnokok, csak olyanok, akiket megválasztanak. A második orvosszer a munkásoknak abban a jogában rejlik, hogy nemcsak a hivatalnokokat, hanem általában mindenkit, akit valamely funkcióra megválasztanak, vissza is hívhatnak. Ez nem is specifikusan a proletárdiktatúra intézménye. A hivatalnokok visszahívásának ez a joga a „recall" joga. Amerika igen sok államában általánosan elterjedt intézmény, amelyet éppen a hivatalnoki osztály korrupciója ellen csináltak. Ha valakit megválasztanak valamire, ha bármikor szükségesnek tartják, szótöbbséggel megvonhatják a megbízást. Csak ezen a téren lehet biztosítékokat keresni, nem pedig abban, hogy megakadályozzuk azt, hogy legyenek munkások, akik értenek a dolgokhoz. Tanulják csak meg, tudják a dolgukat, de álljanak állandóan maguknak a munkásoknak ellenőrzése és visszahívási joga alatt.

– *Az új világrendben lesz-e iskolakényszer? Japánban például nincs iskolakényszer, és mégis mindenki jár iskolába. Nálunk iskolakényszer volt, és csak kevesen jártak iskolába.*

– Az én véleményem szerint az iskolakényszerre szükség van.

– *Lesz-e az első nyolc osztályban koedukáció?*

– A koedukáció dolgát úgy képzeljük, hogy a jövő iskolaévben a külön fiú és külön leány első osztályok meg fognak szűnni. Akik most fognak, fiúk és leányok, az elemi iskolába kerülni, azok már közösen fognak iskolába járni. De nem tartanám helyesnek, ha az olyan növendékeket, akik hozzászoktak ahhoz, hogy elkülönítve tanították őket, most egy iskolába hoznák. Ha a gyermekek kezdettől fogva szoktatva lesznek, akkor a koedukációnak semmiféle kellemetlen velejárója nem lesz.

– *Történtek-e intézkedések a racionálisabb oktatásra nézve? Azt hiszem, hogy a tanárok nagy része erre még nem is lenne képes.*

– Tudjuk, hogy a tanárok és tanítók gondolkodásmódjának átalakítása nehezen fog menni. Ennek egyik eszköze lesz az, hogy bizonyos dol-

gok megtanulását minden tanárra és tanítóra nézve kötelezővé fogjuk tenni. Ettől fogjuk függővé tenni azt, hogy alkalmazzuk-e őket tovább is.

A középiskolai történettanároktól például meg fogjuk követelni Marx és Engels összes történelmi munkáinak elolvasását, és ebből vizsgát tétetünk velük. Minden tanár és tanító számára kötelezővé fogjuk tenni a „Kommunista Kiáltvány"-nak, a Buharin-féle kommunista programnak és talán még egy könyvnek – amelyről még nem határoztunk – az elolvasását. Nem szabad azt hinnünk, hogy azzal, ha ezeket a könyveket elolvassák és vizsgát tesznek belőle, még a gondolkodásmódjuk is át fog alakulni. De kurzusokat fogunk tartani, lapokat fogunk kiadni a tanárok és tanítók számára, és ily módon igyekszünk átalakítani gondolkodásmódjukat. Hogy ez nem fog gyorsan menni, az magától értetődik. De bizonyos az, hogy a sajtó és az egész közszellem átalakulása lassanként át fogja formálni a tanítókat és tanárokat is. Én sokkal fontosabbnak tartom e pillanatban a tanítókat, akik mégis legközvetlenebb nevelői a proletariátusnak. Az természetes, hogy még nagyobb nehézségek lesznek ezen a téren, és hogy a legnagyobb jóakarat mellett sem tudják egyszerre elfelejteni azt, amit eddig tudtak és megtanulni azt, amire ezután lesz szükségük.

– *Hogyan fogják az új, forradalmi irányokat követő művészekről, akik az eddigi irányokat megtagadják, eldönteni azt, hogy tényleg művészek?*

– Éppen ezért mondtam, hogy erre igen nagy szabadságot kell adni. Azt a tényt, hogy kik a művészek, egy művészekből alkotott autonóm testület fogja meghatározni. Ezt a testületet gyakran fel fogjuk frissíteni. Bizonyos igazságtalanságok eddig is voltak és ezután is lesznek. Éppen a forradalmi és éppen a tehetséges művészek voltak azok, akik a legnagyobb üldöztetésben, nélkülözésben részesültek. Én nem tartom ezt nagy bajnak, mert ha valakiben igazán nagy tehetség van, akkor az minden nélkülözés ellenére érvényesülni fog. Nem akarunk túlprodukciót oly emberekben, akik nem végeznek produktív munkát. Nem szükséges annyi festőművész, annyi író, mint amennyi van. Aki belefárad a küzdelembe, akiben nem lesz annyi talentum és nem lesz annak a talentumnak annyi hajtóereje, hogy érvényesülni tudjon öt-hat óra egyéb munka mellett is, annak az elvesztéséért nem lesz nagy kár.

– *A kommunizmus végcélja véleményem szerint az, hogy az emberi életnek értelme és tartalma legyen. A munkának nem kényszernek, hanem célnak kell lennie.*

– Én azt kívánnám, hogy a munka a szocialista társadalomban csak

eszköz legyen arra, hogy az ember önmagában véve egy fejlettebb lénnyé válhasson. Mindenesetre a munkának a célja az, hogy az életet szebbé tegye.

– *Miképp hozzák egymással kontaktusba az új népiskolát és a mezőgazdasági szakoktatást? Nem tudom feltételezni a néptanítóról, hogy egy személyben jó szocialista pedagógus és jó mezőgazdasági oktató legyen.*

– Igen fontos és sürgős feladatunk az arról való gondoskodás, hogy a parasztság, amely a földet a kezébe kapja, ezt a földet jól meg tudja művelni. Ennek a momentán feladatnak igen nagy nehézségei vannak. A tanítók egy részét még bizonyos iskolai feladatainknak háttérbe szorítása mellett is rá akarjuk venni és ki akarjuk képezni arra, hogy a parasztságnak tanítói legyenek. A jövőre nézve pedig alaposan és intézményesen előkészítve akarjuk megcsinálni azt, amit úgy fejeztem ki, hogy a tanítás mindig a munkára való tanítás is legyen. A városokban ez a munkára való tanítás természetesen szükségképpen ipari tanítás lesz, a falvakban pedig elsősorban mezőgazdasági tanítás. Már az előző kormánynál is, amikor a földreform tervét megcsináltuk, felmerült az a terv, hogy minden iskolának adunk egy bizonyos területet, amelyen az iskola egy mintagazdaságot rendezzen be. Számolni kell azzal, hogy a parasztságra ma nemigen lehet elvont ismeretekkel hatni, ha ellenben sikerül a falvak legnagyobb részében az iskola körül egy mintagazdaságot megteremteni, akkor ez a példa erejével a parasztságot nagymértékben buzdítaná, és sokat el lehetne érni ezen a téren. A tanítók számára oly tanfolyamokat fogunk tartani, amelyeken ők ilyen mezőgazdasági ismereteket szerezhetnek. A mezőgazdasági oktatásra fel akarunk használni bizonyos burzsoá elemeket, amelyek egzisztenciájukat elvesztették, amelyekben van bizonyos simulékonyság és hajlékonyság. A fiatalabb jogászok egy részét például át akarjuk terelni ily mezőgazdasági tanfolyamokra: legyenek instruktorok, akik kimennek a falvakba és a parasztságot megtanítják a mezőgazdasági többtermeléssel összefüggő dolgokra. Ez is igen nehéz feladat, amelynek végrehajtása főleg azért ütközik akadályokba, mert nincsenek embereink, akik ezt a tanító munkát el tudnák végezni. A volt gazdatisztek lesznek alkalmasak erre a célra, és azt hiszem, a volt földbirtokosok egy része, akik megfelelően tudtak gazdálkodni és most birtokuk elvesztésével munkát keresnek. Van az országban két-három gazdasági akadémia, ezeknek a tanárait fogjuk felhasználni arra, hogy elsősorban a tanítókat és azokat, akik erre jelentkeznek, instruktorokká képezzék. Ebben a gazdasági évben ennek még természetesen nem lesz meg

az eredménye, de azt hiszem, hogy a jövő tavaszra már be fogjuk hálózni az egész országot új emberekkel, akiket direkt erre a célra tanítottunk. Ez oly feladat, amelyet máról holnpra nem lehet megoldani. E kérdést igen nagy energiával kezeljük, mert tisztában vagyunk azzal, hogy az egész állam legfontosabb kérdése a mezőgazdasági termelés fokozása.

– *Van-e kilátás arra, hogy rövid időn belül a színházak szerzői radikális irányú darabokat írjanak?*

– Mi nem úgy fogjuk fel a színházakat, hogy ott csak dramatizált vezércikkeket és dramatizált röpiratokat adjanak elő. Erre is szükség van. Shakespeare-t játszani, még ha vannak is benne oly mondatok, melyek a királyságot és a vallást dicsőítik, még mindig igazibb kultúrmunka lehet, mint előadni oly színdarabokat, amelyekben a legerősebb kiszólások vannak a tőke és a királyság ellen, de különben művészileg rosszak. Mi úgy képzeljük, hogy elsősorban azokat az írókat fogjuk nagyobb mértékben megszólaltatni, akik igazán művészi és örökbecsű darabokat alkottak, például Shakespeare-t, Schillert, Molière-t, Strindberget vagy Ibsent. De tesszük ezt anélkül, hogy minden egyéb vidámságot és frisseséget kiűznénk a színpadról, mert nem akarjuk azt egy unalmas, hanem egy nemesítő és érdekes intézménnyé tenni. Természetes, hogy a reakcionárius, régi darabokat, ha azok nem művésziek, nem fogjuk előadni, új reakciós darabokat pedig nem fogunk íratni. Reméljük, hogy lassanként a drámaírók is hozzá fognak alkalmazkodni az új világhoz. De, mondom, nem szeretném, hogy úgy fognák fel a dolgukat, hogy mi azt akarjuk, hogy a színházban csak oly darabokat adjanak elő, amelyek akár direkt, akár indirekt formában a pártprogramot dicsőítik. A léha darabokat akarjuk kiűzni a színpadról, de meg akarjuk tartani a színpadon a művészi darabokat, tekintet nélkül arra, hogy mily politikai irányokat szolgálnak.

*

Utószó

gyanánt csak annyit akarnék megjegyezni, hogy az előadás megtartásakor egyáltalán nem gondoltam arra, hogy nyomtatásban is megjelenjék. Amikor a tudtomon kívül és nem is revideáltam kézirat nyomtatásban elém került, azt láttam, hogy a szocialista művelődési politikának néhány szempontját mégis elég világosan tárja az olvasók elé. Mivel a viharos és eseményekkel teli időben nem igen remélhetem,

hogy lesz módom e gondolatok rendszeresebb és bővebb kifejtésére, hadd jelenjen meg ez a füzet emlékeztetőül arra, mint törte a fejét egy szocialista Magyarországon.

1919. április havában

Kunfi Zsigmond

Kunfi Zsigmond: *Proletárkultúra, proletárművészet. Budapest 1919. Közoktatásügyi Népbiztosság kiadása.*

[1] Előadás a Közoktatásügyi Népbiztosság agitátorképző iskoláján.
[2] Elírás az eredetiben. Helyesen 1871-ben.

A DIKTATÚRA MÓDSZEREI

A munkásság soraiban egy bizonyos nyugtalanság és elégedetlenség észlelhető. Vannak olyanok, akik azt gondolják vagy legalább azt szeretnék, ha ez az elégedetlenség és nyugtalanság fegyverré válnék a diktatúra eszméje és intézménye ellen. Ez a megítélés téves és ez a reménykedés hívságos: a munkásság óriási tömegei szilárdan állanak a szocializmus mellett, rendületlen ellenségei a kapitalizmus feltámasztására irányuló minden törekvésnek és tudják, hogy a szocializmus építőmunkáját hatékonyan a diktatúra adta korlátlan hatalommal lehet elvégezni. Nincsen egyetlen volt szociáldemokrata sem, aki hozzájárulna ahhoz, hogy a magántulajdon rendszere visszaállíttassék. A munkásság egy részének soraiban mutatkozó elégedetlenségnek és nyugtalanságnak *nem* a diktatúra *ténye* a forrása, és így ez a nyugtalanság nem is irányul a diktatúra eszméje vagy intézménye ellen. Súlyos gazdasági és politikai bajainknak kútfeje: az ötéves háború szörnyű öröksége. A pénzválság és az élelmezésválság alig volna kisebb demokratikus kormányzás alatt, mint ma; mindez a háború okozta elszegényedésnek és nem a politikai kormányzás formájának az eredménye. De még ha az éhség és a gazdasági válság nehezebbé válik is azért, mert proletáruralom van: ezt a *bajtöbbletet* el kell viselnie a munkásságnak, és hajlandó is elviselni azért, hogy nagy történelmi hivatását, a szocializmus felépítését elvégezhesse. Azzal is tisztában van mindenki, hogy zavarok, visszaélések, a társadalom mélyén leülepedett salak felkavarása és az emberi lelkekben szunnyadó kezdetleges ösztönök bizonyos fokú felkorbácsolása nélkül sohasem mentek végbe forradalmak. Rendetlenség és felfordulás szükségszerű velejárója minden forradalomnak, amelyeknek éppen az a lényegük, hogy a társadalom fejlődésének rendes menete megszakad, és ugrásszerű tempókkal rohan előre a világ.

Ellenben igen sokan vannak a munkások soraiban, akik a diktatúra kezelésének módszereiben aggodalommal látják egy bizonyos fokú mérsékletnek, a viszonyokkal való számolásnak a hiányát, amelyre pedig súlyos belső és külső politikai helyzetünk miatt nagy szükség volna. Én magam is azok közé tartozom, akik mindaddig, amíg a diktatúra *teljes* érvényesítésének feltétele: *a nemzetközi forradalom* be nem következik, mérsékeltebb és lassúbb tempójú politikát tartanak szükségesnek, mint amilyent eddig csináltunk. Ennek a mérsékletnek cselekedetekben is

meg kellene nyilvánulnia, noha ezen a téren már sok, bizonyos rétegekkel, például a parasztsággal szemben talán túl sok is történt. Nehéz megtalálni a szocialista igazságot és következetességet abban, hogy a földmíves megtarthat magántulajdon gyanánt 100 hold földbirtokot, vagyis 500 000–1 000 000 korona között ingadozó vagyont, s azon felül még adómentességet is élvez, s másrészt, hogy a városi polgárságnak ugyanolyan jogos vagy jogtalan úton szerzett sokkal kisebb vagyonát teljesen elkobozzuk. Ha átmenetileg szükség van kompromisszumokra is – szerintem erre igenis szükség van –, akkor ennek egyenlően és egyenletesen kell kiterjedni a társadalom valamennyi nem proletár rétegére; aki ellenben elvi ellensége minden kompromisszumnak, annak nem szabad ilyen kiáltó igazságtalanságokkal ellenforradalmárrá tenni azokat, akik egyébként megnyerhetők vagy legalább semlegesíthetők volnának a diktatúra szempontjából.

A diktatúra cselekedeteibe csak egyenletességet kellene behozni, mivel a viszonyok nyomása alatt ezek a cselekedetek amúgy is számolnak a valóság adta ellenállásokkal. Viszont nagyon fontos volna, ha a szavak és a politika általános szellemi összhangban volnának a cselekedetek nagy részében megnyilatkozó eme helyes és szükséges mérséklettel. Mi szükség van arra, hogy a fronton folyó offenzívával egyetemben meginduljon itthon az offenzíva azok ellen a szakszervezetek ellen, amelyek megcsinálták a hadsereget? Bebizonyosodott, hogy sem a pártszervezetek, sem a munkástanácsok, sem a proletárállam más szervei nem tudták megteremteni a hadsereget, ellenben a szakszervezetek igenis alkalmasak és képesek voltak erre a nagyszerű munkára. S mi értelme van annak, hogy amikor a szakszervezetek elvégzik ezt a proletárállam számára oly nélkülözhetetlen *politikai* munkát, ugyanakkor hadjárat induljon meg ellenük azzal a jelszóval, hogy a szakszervezeteknek nincsen mit keresniök a politikában? A hadsereg-főparancsnokság jelentései minden alkalommal a legnagyobb dicsérettel emelik ki a volt aktív tisztek munkálkodását, akiknek nagy része bizonyára nem anyatejjel szívta magába a kommunizmus alapelveit, és ugyanakkor igen sok helyről az elkedvetlenítő szidalmak özönét zúdítják rá, nem az *ellenforradalmi* szellemi munkásokra, hanem a szellemi munkásokra, tisztviselőkre, mérnökökre *általában,* akik között pedig igen sokan önzetlen és áldozatkész előmozdítói voltak a forradalomnak. Mindenki tudja, hogy a hatalom gyakorlásától elválaszthatatlan a hatalommal való visszaélés, és minél nagyobb és korlátlanabb a hatalom, annál nagyobb szükség van bírálatra és ellenőrzésre. Ennek a bírálatnak

és ellenőrzésnek nélkülözhetetlen szerve a sajtó, és e bírálat gyakorlásának legelső feltétele a sajtó bizonyos fokú szabadsága. Tudom, hogy a diktatúrában annak bizonyos áthághatatlan korlátai vannak, de az eddig uralkodó sajtó-abszolutizmus - a büntetlenség prémiumát biztosítva a hatalommal visszaélőknek – többet ártott a munkásságnak, mint amennyit használt.

Csak példaképpen mutattam rá erre a néhány területre, van még sok más, ahol az én felfogásom szerint változásnak kell és lehet elkövetkezni a diktatúra alkalmazásának eddigi módszerében.

Az Ember, 1919. június 5.

LÜTTWITZ ÉS SPARTAKUS

1

A német ellenforradalmi tábornokok puccsa néhány nap alatt a világtörténelem egyik legnagyobb szabású, gigászi méretű osztályharcává serdült. Úgy látszott, hogy Lüttwitz és Kapp, a porosz militarizmus és a porosz junkerség, Erzberger és Ebert, a kispolgárság és a konzervatívvá lett munkásság ellen vette fel arcátlan merényletével a harcot. De március 18-án este, amikor e sorok íródnak, már így áll a helyzet: *Lüttwitz vagy Spartakus?*[1]

2

Amikor az ellenforradalom bevonult Berlinbe, s a Noske katonái, a Reichswehr emberei közül egyetlenegy sem akadt, aki fegyverével a *tábornokok forradalma* ellen fordult volna: a többségi szociáldemokrata párt uralma megbukott. Ez a Reichswehr volt ennek az uralomnak politikai fegyvere, ez a Reichswehr volt az a pallos, amellyel vagy másfél esztendő óta leverte és féken tartotta Noske a baloldali munkástömegek minden mozgalmát. Ez a Reichswehr volt a demokratikus alkotmánynak és a köztársaság létének erőhatalmi alapja. Kiderült, hogy ez a hadsereg csak balfelé használható; az ellenforradalomnak nemcsak a leverésére nem alkalmas, hanem egyenesen annak fegyvere.

3

Ámde az is igen hamar kiderült, hogy a német nép nagy többsége, ha *csak* Lüttwitz-cel és Kapp-pal áll szemben, nem olyan reakciós és ellenforradalmár, mint ezek. Kétségtelen, hogy a reakciós hangulat a politikailag aktív rétegekben – a munkásságról még itt egyelőre nem szólunk – igen erős, és hogy nagy tömegek teljesen közönnyel viseltetnek minden politikai kérdéssel, az államforma és a társadalmi rend kérdéseivel szemben is. A közöny pedig mindig a konzervatívok szövetségese. Mindezt számba véve is kiderült, hogy a német nép igen nagy rétegei, ha elégedetlenek is természetszerűleg a dolgok mai rendjével, mégsem hajlandók Lüttwitz igájába hajtani fejüket – amíg *csak* vele állnak szemben. Úgy látszott a puccs első napjaiban, hogy a német nép a maga egészében kinőtt a porosz tábornokok uralma alól, s nem hajlandó ezt az igát újból a nyakába venni. A polgári pártok magatartása, az a körülmény, hogy Kapp nem tudott kormányt alakítani, hogy a bürokrácia egy része is szembe-

helyezkedett a tábornoki és junkerforradalommal, hogy a polgári demokrata párt az engedelmesség megtagadására szólította fel tagjait, hogy a kispolgáribb szerkezetű dél-német államok kormányai az ellenforradalom ellen foglaltak állást: mindez világos jele volt annak, hogy a reakciónak és ellenforradalomnak *ezt* a fokát a forradalomnak ezek a kiábrándultjai sokallták. A polgári pártok a puccs ellen foglaltak állást; a nemzetgyűlés – aligha lehet kétséges – ugyanígy fog eljárni; a polgári hatóságok nagy része ugyanígy cselekszik. De közben a fegyveres erő mindenütt – több-kevesebb határozottsággal – az ellenforradalom mellé áll. A határozottabbak gépfegyvereket, a nyilatkozatokkal tiszti századokat állítanak szembe. A forradalmak egész története mutatja, mi szokott az ilyen egyenlőtlen fegyverű harc kimenetele lenni. A polgári osztály és a demokrácia fegyverei nem győzhetik le Lüttwitzet. Ha van erő, amely szembeszállhat vele legalább a siker némi reményével: csak a proletariátus lehet.

4

Ez a szembeszállás meg is történt. Az államcsíny pillanatában *az egész* munkásosztály, mind a három proletárpárt egyesült az általános sztrájk cselekedetében. Többségi szociáldemokraták, keresztény alapon szervezett bányamunkások, független szociáldemokraták, kommunisták először találkoztak az általános sztrájk tényében. Ennek a sztrájknak és ennek az egységes fellépésnek ereje ingatta meg a puccsistákat. Kedden, amikor a sztrájk kibontakozott, érkeztek a Kapp visszalépéséről, Hindenburg és Groener közvetítéséről szóló hírek, s úgy látszott, mintha az ellenforradalom napoknál tovább nem tarthatná magát. Ámde az egységes sztrájk mögött: igen eltérő politikai és gazdasági célok húzódnak meg, s minél tovább tart a küzdelem, annál nyilvánvalóbb lesz a céloknak ez az eltérő volta. A polgári demokraták, a többségi szociáldemokraták, a keresztény munkások az alkotmány helyreállítását, a törvényes kormány újból való beiktatását követelik. Igen, de *melyik* alkotmányt akarják helyreállítani? Nem az írott törvényről, hanem arról a lassalle-i értelemben vett alkotmányról kell szólani, amely a tényleges hatalmi eszközökből áll. A puccs előtti német alkotmánynak egyik legfontosabb alkotóeleme éppen a Reichswehr volt, amely megbuktatta és felborította ezt az alkotmányt. *Az ellenforradalmi haderő lefegyverzése és az új haderő szervezése* lehet csak a harc komoly célja és siker esetén, eredménye.

Ki fegyverezze le ezt a haderőt és ki lépjen a helyébe? Csak egy ilyen erő képzelhető: a munkásság. Lüttwitz cselekedetére csak a munkásság

felfegyverzése – vagy a teljes kapituláció lehet a válasz, mert a kérdésnek ilyen felvetése után minden más megoldás – kapituláció. Így jár Lüttwitz nyomában Spartakus. Ámde az ő fellépésére megváltozik a színtér és a szereposztás. Lüttwitz és Kapp táborába özönlik a polgárság. Felfedezik, hogy rakoncátlan gyermekük, fegyelmezetlen és főképpen kissé koraszülött gyermekük ez a Reichswehr és ez a puccs, de azért mégiscsak – Spartakus ellen, vér az ő vérükből, hús az ő húsukból. Lüttwitznek van programja: reakciós militarizmus a munkások ellen; Spartakusnak is van programja: munkásmilitarizmus a tőkés termelés módja ellen. De hogy Noskénak mi lehetne a politikája a jobb- és baloldal leverése után: az igazán semmi ésszel nem található ki.

5

Az antant? A német ellenforradalom fel akarja támasztani a német militarizmust, trónra akarja ültetni a Hohenzollerneket, helyre akarja állítani a német birodalom katonai és politikai hatalmát, vagyis fonákjára akarja fordítani a háborúnak – az antant szempontjából való – összes eredményeit. Az orosz cárizmus feltámasztása és a cári Oroszországgal való gazdasági és politikai szövetkezés éppúgy beletartozik programjába, mint a magyar reakció katonai kihasználása. Ha Lüttwitz győz: a versailles-i, saint-germaini, neuillyi béke vagy megbukott – vagy új háború útján tarthatja csak meg. A német ellenforradalom az első döntő lépés a revánsháború felé. Az antantnak azért minden erejével és hatalmával a német ellenforardalom ellen kellene fordulnia, s az antant nyilatkozata, amely mögött Foch katonái és Churchill blokádhajói állanak, igen hamar megfojtaná Lüttwitzéket.

A zürichi valutaárfolyamok, a nemzetközi kapitalizmusnak ez a pontos hőmérője, az első két napon igen kedvezőtlenül alakultak: a márka jelentékenyen csökkent. De mióta a harc Lüttwitz és Spartakus küzdelmévé lett: a márka árfolyama rohamosan javul. A világ kapitalizmusa ezzel fejezi ki rokonszenvét és támogatását a német ellenforradalommal szemben, amely leveti német *nemzeti* köntösét és mint az egyetemes, nemzetközi, világ-ellenforradalom egyik döntő csatája jelentkezik. *Ebben* a minőségében az antanthatalmak támogatására számít, s amit mint *német* vétkezik, az megbocsátódik neki ellenforradalmi mivolta miatt. A Hohenzollernek és Spartakus, a revánsháború és a fegyveres osztályharc között ingadozik ide-oda az antant politikája.

6

A küzdelem vége, a harc kimenetele? Úgy látszik, hogy a harmincéves háború korszakába jutott el újból a világ; egyik konvulzió követi a másikat, minden kifordult sarkaiból, s a nyugalom a most élők számára számkivetve lesz a világból. Minden szörnyűsége és véressége mellett is valami hallatlan nagyság és hősiesség van a német munkásosztálynak ebben a felkelésében, amely, bármilyen is lesz közvetlen kimenetele, egyike lesz azoknak a kollektív cselekedeteknek, amelyek az európai emberiség sorsát eldöntik.

Wien, 1920. március 17-én este.

Az Ember, 1920. március 20.

[1] A Kapp-puccs időpontja 1920. március 13–17.

A MAGYAR BÉKE

A magyar kormány elhatározta, hogy aláírja a békeszerződést, és a mindenképpen csonka magyar nemzetgyűlés, a soviniszta, nacionalista és harcias magyar pártoknak ez a zavartalan összejöveteli helye, szentesíteni fogja ezt a határozatot. A régi Magyarország ezzel *jogilag* is megszűnik, mint ahogy *tényleg* alapjában véve már azon a napon megszűnt, amikor a német tengeralattjárók háborújának megindításával az Egyesült Államok a hadviselő felek közé léptek[1] és ezzel a cselekedetükkel eldöntötték a háború sorsát. A neuillyi békeszerződés[2] csak szakaszokba és föltételekbe foglalja mindazt, ami e terhes naptól fogva fokozatosan bontakozott ki és valósult meg a valóságban.

Ezzel még a legtartózkodóbb felfogás számára is megszűnt minden ok arra nézve, hogy nyíltan ki ne mondja a következőket: az a helyzet, amelyet ez a békeszerződés Magyarország számára a világban teremt, igen kedvezőtlen, és mint az imperialista hatalmak minden cselekedete, teli van igazságtalanságokkal és lehetetlenségekkel. De ha ez az értékelés egyáltalán helyén való a hatalmak mérkőzésében, ahol erő és nem méltányosság dönt: azt kell mondania minden elfogulatlan embernek, hogy Magyarország alapjában véve megérdemelte sorsát, és hogy ezen a sorson a történelem nagy korrekciókat már nemigen fog a terület és népesség kérdéseiben végezni.

Annak a rettenetes nyomorúságnak és barbárságnak, amely az emberiségre a háborúval elkövetkezett, egyik *fő okozója* Magyarország, vagy hogy pontosabban fejezzem ki magamat, a magyar uralkodó osztály, vagy hogy még pontosabban szóljak: az, hogy a magyar népnek nem volt részben akarata hozzá, hogy uralkodó osztályainak és a tőlük kiformált államszervezetnek hatalmát megdöntse. Természetesen botorság volna azt mondani, hogy ha Magyarország uralkodó osztályának hatalma megtöretett volna, egyáltalán nem lett volna háború, de joggal állítható, hogy *ez* a háború és *ilyen* háború és *ebben* az időpontban elkövetkezett háború nem lett volna. Nagy és életrevaló népek nemzeti egységének, állammá való alakulásának akadálya volt a régi Magyarországnak nemcsak berendezése, de bizonyos fokig a régi formában való létezése is.

A német, a román, a jugoszláv, a cseh-szlovák, a lengyel nép egységes állammá való szervezkedésének útjában – egyéb akadályok mellett – ott állott mindig a történelmi Magyarország, és a puszta létéből fakadó

akadályokon kívül folyton új és provokáló gátakat teremtett minden ízében reakciós, ellenforradalmi politikája. A *nemzeti államok* kialakulása Nyugat-Európában a XVIII. század munkája volt; Közép-Európában a XIX. század oldotta meg tökéletlenül és zavarosan, ahogy az ellentétes erők egymásra hatása közepette a történelmi megoldások végbe szoktak menni, ezt a szükséges feladatot; a XX. században Kelet-Európára került a sor. Az Osztrák–Magyar Monarchia szétzúzása és Magyarországnak a nemzeti elv alapján való szétdarabolása nélkül ez a szükséges történelmi folyamat nem mehetett volna végbe, s mivel a nemzeti elv érvényesülése forradalmi folyamat, amely jóformán három évszázadon keresztül egyik meghatározó tényezője volt az európai történelemnek, és mivel Magyarországnak régi, történelmi határai között való létezése ellenszegült ennek a folyamatnak: nemcsak sajátos politikája, hanem puszta létezése is az ellenforradalomnak egyik erőssége volt. A forradalom, vagyis a történelmi életnek puszta továbbhaladása és fejlődése előbb-utóbb menthetetlenül összeütközésbe került ezzel a Magyarországgal, amely egyik főpillére volt Ausztria fennmaradásának, a nemzeti gondolat másik negációjának. A magyar uralkodó osztály reakciós, ellenforradalmi politikája csak elviselhetetlenebbé tette, világosabban megmutatta Magyarországnak ezt a reakciós létezését, a belőle fakadó bajokat tűrhetetlenebbekké tette, és így egyre több népet sorakoztatott föl ellene. De nem teremtette meg ezt a harci helyzetet, amelyet Magyarországnak régi határai között a többi népek komoly szükségleteivel szemben el kellett volna mindenképpen foglalnia. A magyar forradalomnak, úgy az októberinek, mint a márciusinak, egyik fő hibája és bizonyos fokig a végzete volt, hogy a hagyományos gondolkodásmód bilincseibe verve, azoknak igézete alatt állva, a nép nagy tömegeinek ezekkel az érzelmi és érdekbeli tényezőkkel való összefonódottsága következtében nem tudott és nem mert nyíltan szembehelyezkedni a magyar ellenforradalom alapvető tényezőjével, az integritás politikájával, hanem előbb wilsoni, majd később lenini alapon iparkodott megmenteni azt, aminek úgy a wilsoni polgári demokrácia, mint a lenini proletárdemokrácia alapján előbb el kell pusztulnia, hogy azután az, ami benne életrevaló és szükséges, vagyis a gazdasági forgalom szabadsága a Duna menti államokban, újból, más formában életre kelhessen.

Az imperialista kormányoktól diktált béke természetesen eltorzította a háborúban katasztrofális erővel kirobbant nemzeti elv érvényesülésének formáját. A nemzeti elnyomatás és igaztalanság nem szűnt meg, csak

szerepet változtatott, de aki nem a nemzeti elfogultság szemüvegén keresztül vizsgálja a dolgokat, annak el kell ismernie, hogy a magyarságtól kiinduló nagy jajveszékelés ellenére éppen a magyarság az, amelyen aránylag a legkisebb nemzeti sérelem esett, és semmi esetre sem hasonlítható össze sérelme és a rajta esett igaztalanság azzal, amelyet a német népnek kell egyelőre elviselnie. Igaz, hogy a statisztikák, amelyekkel a magyar integritás ügyét kelletik világszerte, ennek az ellenkezőjét mutatják. S ha az ember olvassa, hogy Magyarország 320 000 négyzetkilométer területéből 230 000 négyzetkilométert és 20 milliónyi lakosságából 12 és fél milliót elveszít, akkor Magyarország pusztulása aránylag a legnagyobbnak látszik. De ha az ember számba veszi, hogy ennek az elszakadó lakosságnak legföljebb egynegyed része magyar; hogy ez az egynegyedrész magyarság is részben egy fél századon keresztül űzött brutális és erőszakos magyarosításnak az eredménye; hogy ennek a lakosságnak csak elenyészően kis része lakik a magyarság területével összefüggő nyelvterületen, hanem túlnyomó nagy része kisebb vagy nagyobb szigetek gyanánt beékelve a tőle eddig elnyomott, idegen nemzetek tengerében, s hogy a kérdés nem úgy áll, hogy választani lehet oly megoldás között, amely a magyar, a szlovák és román nép minden tagja számára megadja a nemzeti államban való élhetés lehetőségét, hanem úgy, hogy vagy az egyiknek vagy a másiknak kell a másik államában élnie: akkor – bármilyen fájdalmasan esik is – mégis ki kell mondani, hogy a magyarságon az új hatalmi elrendeződéssel esett sérelem lényegesen kisebb, mint az, amelyet a régi hatalmi állapot a jugoszláv, a szlovák és román néppel szemben jelentett.

A történelemben semmi sem állandó; nem volt lassúbb ütemű korszakokban sem, még kevésbé lehet állandó alkotás az, ami földrengéses, rohanó, új horizontokkal teli időnkben létrejön. A versailles-i, saint-germaini és neuillyi békék is aligha fognak úgy megállani, ahogy létrejöttek. Nemcsak azért, mert osztozkodni fognak minden történelmileg lett dolognak közös sorsában: a változásban, hanem még inkább azért, mert ezek a békeszerződések nem felelnek meg azoknak az eszményeknek, amelyek a nyugati demokráciák munkásosztályaiban az igazságos és a világ rekonstrukcióját megindító békéről élnek, mert e nagy munkásosztályok politikai hatalomtalanságának és aléltságának oly pillanatában kötődtek meg, amely napról napra inkább tűnőfélben van, és mert nem kevésbé sértik a győzőknek, mint a legyőzötteknek érdekeit és életszükségleteit. A munkásosztálynak egyre növekedő és változatos politikai

formákban megtestesülő hatalma e békeszerződések megváltoztatását idővel kikerülhetetlenné teszi. Ámde Magyarország az, amelynek aránylag a legkevesebb reménlnivalója lehet még ettől a fordulattól is. *Először,* mert botorság volna bárkinek is azt hinnie, hogy akár a burzsoá demokrácia, akár a proletár demokrácia valaha is hozzá fog járulni ahhoz, hogy felszabadított népek újból visszakerüljenek elnyomóik igájába, hogy a tízmilliónyi magyarságnak körülbelül ugyancsak tíz millió, vele egyenlő jogú népen való uralma újból visszaállíttassék és a békeszerződésekből kirevideáltassék éppen az, ami bennük az egyetlen, amin a haladás és fejlődés zamatja érezhető: a nemzeti elv érvényesülése. De *másrészt* nem remélheti különösen a *mai* társadalmi és politikai rendszerű Magyarország azt, hogy éppen azok az osztályok és pártok keljenek a pártjára, amelyek minden államban jóformán az egyedüli ostorozói az imperializmus békeművének. Amit Wedgwood ezredes, a brit Független Munkáspárt tagja a bécsi magyar követnek mondott, hogy a brit munkásság nem tiltakozhatik a magyar békeszerződés ellen, mert nem védelmezheti a fehérterror Magyarországát, amit Lloyd George kijelentett, hogy konzervatív angol politikusok révén hatást igyekszik gyakorolni a magyar kormányra, hogy fogadja el a békét, mert az angol kormány a brit munkásság hangulata és ellenállása miatt nem léphet fel a magyar békeszerződés módosítása érdekében: mindez a jövőben egyre növekedő mértékben fog érvényesülni. S *végül* azért is, mert a magyarországi állapotoknak olyan elriasztó hatásuk van az elszakított területeknek politikailag legcselekvőképesebb és gazdaságilag legfontosabb rétegeire, hogy ezek volnának azok, amelyek kézzel-lábbal tiltakoznának leginkább az ellen, hogy visszakerüljenek abba az országba, amely az összes szomszédos államokkal szemben a politikai és emberi szabadságnak sokkal mélyebb fokán áll. Meg vagyunk győződve arról, hogy a mai világhelyzetben, az osztrák és német békeszerződés kijózanító tapasztalatai után Magyarország *más* békeszerződést kapott volna, ha nem mint a fehérterror, nem mint a legkíméletlenebb véres osztályháború Magyarországa állott volna bírái elé! S ugyanúgy meg vagyunk győződve arról is, hogy a békeszerződésnek ezek a *korrektúrái* megvalósulnak, mihelyt olyan Magyarország kerül a *mainak* helyére, amelyben nem a korbácsé és tiszti kardé lesz a döntő szó és a döntő tett. De végzetes hibát követne el a Szlovenszkó, Erdély és a román délvidék, a jugoszlávoktól lakott területek magyarsága, ha *arra* építené föl politikáját, hogy ezek a reakciós álmok valaha is valósággá serdülhetnének. Magyarország régi terü-

letére minden ízében áll a francia közmondás: *si l'on est mort, c'est pour toujours*. Ha az ember meghal, az mindörökre szól.

A Magyarországról leváló területek magyarságának tudomásul kell vennie, hogy a történelemnek a háború útján meghozott döntése a régi Magyarország ellen szól, és hogy ami ezen a döntésen kivetnivaló és változandó, az éppenséggel nem az, amit a magyar háborús párt remél. Viselniök kell ama megváltozhatatlan tény következményeit, hogy a Duna medencéjében nincsenek pontosan elválasztható néprajzi határok, s hogy bárminő fájdalmas is történelmi gőgjük és jogos nemzeti érzésük számára az, hogy most két és fél millió magyar került abba a helyzetbe, amelyet a magyarság tízmillió szlovák, román, jugoszláv és német számára egymaga megteremtett, ti., hogy más nemzeti többségű államban kell élniök: ez ellen nincsen orvosság. Amire ennek a magyarságnak törekednie kell, az éppen az, hogy ő ne kerüljön új hazájában a nemzeti elnyomatásnak abba az állapotába, amelyben a magyar uralkodó osztály évszázadokon keresztül tartotta a megvetett és mindenütt megrugdalt „tótot, oláhot és rácot". A békeszerződés gondoskodik *a nemzeti kisebbségek* jogáról: ám ezt a papíron meglevő jogot öntudatos és értelmes politikával valósággá kell átváltani, s ez alapon kell biztosítani a magyarságnak a szabad kulturális fejlődésre való jogát úgy a cseh-szlovák köztársaságban, mint Romániában és az S. H. S. királyságban[3]. A nemzeti kisebbségek védelme és szabad kulturális fejlődésük minden erőszakos, beolvasztó, vagyis „magyar" politika ellen és a gazdasági forgalom szabadsága a Duna medencéje körül élő államokban: ez a magyar területi és nemzeti problémának olyan megoldása, amely ellen nincsen, és ha volna is, hiábavaló volna minden fellebbezés. Csak az ellenforradalomnak az egész világon való győzedelme, vagyis a történelemnek teljes fonákjára való fordulása, vagyis az, ami kétségtelenül és visszavonhatatlanul lehetetlenséggé vált a lengyelek támadásának Szovjet-Oroszország részéről való visszavetése után[4], állíthatna a magyar jövendő számára más horoszkópot.

Világosság, 1920. június 1.

[1] Az Amerikai Egyesült Államok 1917. április 6-án üzent hadat Németországnak.

[2] A neuillyi békeszerződés, amelyet 1919. november 27-én írtak alá az antanthatalmak és Bulgária képviselői, része az első világháborút követő és Versailles környéki békék néven ismert békerendszernek. A versailles-i békékhez tartozik az 1920. június 4-én

Magyarországgal megkötött, a békeszerződés aláírásának színhelyéről elnevezett, trianoni béke is.

[3] Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, 1929-től Jugoszlávia.

[4] 1920. április és november között volt az antant harmadik intervenciós hadjárata, amelynek során a támadó lengyel seregek Kijevig nyomultak előre. Júniusban bontakozott ki a Vörös Hadsereg ellentámadása, amely Varsóig szorította vissza a lengyel csapatokat. 1920 októberében kötötték meg a fegyverszüneti szerződést, amelyet 1921 márciusában az ún. rigai békeszerződés követett.

A BOJKOTT[1]

1

Tehát van magyarkérdés, csakhogy más értelemben, mint ahogy azok odahaza gondolták. Bizonyos, hogy nagy sérelem esett a békeszerződéssel Magyarországon. De ki beszél róla? Ki törődik vele Európában? Ki látja meg ezt az igazságtalanságot? Háromszor tette tönkre az uralkodó osztály öt év alatt Magyarországot. Először: amikor megindította a háborút. Másodszor: amikor elgáncsolta és tönkretette a forradalmat. Harmadszor: amikor a fehérterrorba fojtotta bele a magyar békét.

Van magyarkérdés, és nemcsak Európa, az egész világ tud róla. A megvetés, az undor és fölháborodás tarajos hullámai csapkodnak Magyarország körül. A gyűlölet drótsövénye zárja el Magyarországot az egész világtól. A világ minden nyelvén újságok ezrei írnak, százmilliók olvasnak naponta igaz és a valóságnak mégis mennyire mögötte maradó történeteket, miképpen gyilkolja a magyar úr a magyar munkást és parasztot. Minden erkölcsös és tisztaságra valamit adó ember befogja az orrát, ha a magyar nevet hallja. Annak a trágyadombnak dögletes bűze, amelyet keresztény kurzusnak neveznek Magyarországon, az európai erkölcsi és politikai köztisztaságnak égető problémájává lett, és mindenki, nemcsak szocialisták, egyetért abban, hogy ezt a szemétdombot el kell hordani, és ki kell füstölni azt az országot, ahol a rend fönntartói és a hatalom birtokosai ilyet művelnek.

A bojkott kísérlet arra, hogy ez megtörténhessék.

2

Természetes, hogy a munkásosztály életösztönének kellett legelsősorban a bikacsök és kard, a bitófa és a tömlöc keresztényi rendszere ellen föllázadnia. De van oka másnak is erre. Tíz hónap óta dühöng a fehérterror Magyarországon, és azóta néhányszor változtatta arculatát, vagy talán helyesebben úgy kellene mondani, hogy régi ábrázatának épségben tartása mellett új festékrétegeket rakott arcára. Megindult mint harc a kommunisták ellen és a szociáldemokrácia ellen. Csakhamar átcsapott a munkásmozgalom minden megnyilvánulása ellen irányuló véres osztályháborúba. Belekapcsolódott ebbe igen gyorsan a megszállott területek elvesztése és a háború által fölöslegessé tett ún. intelligencia küzdelme állásokért, amelyeknek volt tulajdonosait vagy

megölették, vagy börtönbe vettették, vagy internáltatták, vagy az országból kiűzették, vagy egyszerűen elcsapatták. Mikor minden kommunista vagy szociáldemokrata már megölettetett, börtönbe került, elszökött vagy megfélemledett: sor került a demokrácia és radikalizmus bűnöseire, egyáltalán mindenkire, aki politikai dolgokról valaha is gondolkodott. Azután hozzányúltak a zsidóságnak Magyarországon oly nagy reservoirjához, és kezdetét vette a zsidóüldözés. A legváltozatosabbak voltak formái: a szegény zsidót megverték és megölték, a gazdagot zsarolták és kirabolták. S ha így folytatják tovább, mire majd mindenkit, aki útjukban van, fölakasztottak, bebörtönöztek, számkivetettek, megfélemlítettek vagy kezessé tettek: amnesztiát fognak hirdetni.

3

Ebbe a politikába szólott bele a bojkott. A munkásosztály nem tűrheti, hogy akkor, amikor hatalma világszerte növekedőben van, amikor vannak államok, amelyekben az övé a főhatalom és amikor mindenütt készülődik a hatalom átvételére: valahol büntetlenül úgy bánhassanak munkásokkal és emberekkel, mint ahogy Magyarországon bánnak. A kapitalizmus életösztöne tiltakozik Szovjet-Oroszország puszta létezése ellen. A tőkések tudják, hogy ennek az államnak puszta létezése a forradalmi energiák állandó felszítója s hatalmas ösztökélője minden hatalomra törekvő akaratnak. Ezért ma a nemzetközi burzsoázia külpolitikájának legfontosabb kérdése: mi lesz Szovjet-Oroszországgal? Az a harc, amelyet a munkások világszerte folytatnak azért, hogy államaik kormányát rákényszerítsék a szovjet kormány elismerésére, a blokád megszüntetésére: minden államban fontos fejezete a munkásság és tőkések között folyó osztályharcnak. Héjjas-Magyarország ugyanaz az ellenforradalom számára, mint Szovjet-Oroszország a forradalom számára. Ösztön és biztatás egyszerre, mint kell elbánni a lázadó, nyughatatlan, követelődző munkásokkal, példa arra, mi minden telik ki néhány ezer mindenre elszánt fegyveres embertől. A tőkés, aki a nagy vagyonadótól fél, a gyáros, aki utálja az üzemi tanácsokat és fél a holnapi szocializálástól, a nagybirtokos, aki régi kiváltságait látja veszendőbe menni, a katonatiszt, aki állástalanná lett és elveszítette csillagjaival és kardjával együtt társadalmi állását, tekintélyet, nemi sikereit, gondtalanságát és nyomorult, de cifra egzisztenciájának biztosítottságát: mindezek csillogó szemmel és nem is titkolt reménykedéssel vetik tekintetüket Héjjas Iván országára. Miért ne sikerülne másoknak is, ami a magyaroknak

sikerült, miért ne próbálják meg a munkásosztály türelmetlenségét, fegyelmetlenségét kihasználva belehajszolni őket oly kalandba, amelynek végén nem a szocialista társadalom, hanem Héjjas Iván kardja áll? – ez a nagy, sugalló, ellenforradalmi erőket szervező tanítás árad ki a példa dróttalan hullámaival Magyarországról. De éppen az a nagyon is ragadós és szemléletes példa kell, hogy a világ munkásságának éppoly fontos problémájává avassa Magyarországot, mint Oroszországot. Az orosz forradalom megmentésénél nem kisebb érdeke a világ munkásságának a magyar ellenforradalom letörése. Az eddigi győzelmes orosz és az elbukott magyar forradalom megteremtette a világ proletariátusának külpolitikájában az alapvető elveket: meg kell menteni az orosz forradalmat és el kell buktatni a magyar ellenforradalmat. Ez nem szentimentális politika, hanem az osztályharc alapvető követelése.

4

Az európai proletariátus orosz politikája lényegében az volt, hogy a *kormányokat* igyekezett neki megfelelő cselekedetekre kényszeríteni, illetve azoktól, amelyek ártalmasak a szovjetek Oroszországára, visszatartani. A Magyarország ellen irányuló világbojkottban az a nagy és újszerű, hogy a *proletariátus mint cselekvő* és nem mint másokat, a kormányt cselekvésre ösztökélő tényező lép a külső politikai cselekvés terére. Az államok hatalmával szembeszegezi a maga hatalmát. Aki a bojkott polgári sajtóját figyelemmel kíséri, és nemcsak Ausztriában, az látja, hogy a burzsoázia az egész világon tisztában van azzal, hogy itt egészen új és hallatlanul fontos dologról van szó. A nemzetközi munkásosztály cselekvő hatalmát szegezi szembe egy államhatalommal. Joggal mondják a burzsoázia szóvivői és íródeákjai: ki parancsol a postásnak, vasutasnak, távírdásznak: az *állam e,* amelynek alkalmazottja, vagy a *nemzetközi szakszervezeti szövetség,* amelynek felhívására beszüntetik mindezek az állami alkalmazottak is a munka egy részét? A proletariátus nemcsak kigondolója és képviselője: egyúttal végrehajtója is külpolitikai tervének, ez az új és a burzsoázia számára annyira ijesztő ebben a bojkottmozgalomban. S bárminő kevés eredményt is lehet várni attól a tárgyalástól, mely a nemzetközi szakszervezeti központ és a magyar kormány kiküldöttjei között megindul,[2] az általános szociális mozgalom szempontjából majdnem fontosabb a tárgyalás ténye, mint az eredmény. A bojkott terve, az a mód, ahogy annyi ország munkássága és alkalmazottai saját kormányaik feje fölött a munkásság nemzetközi osztályszervezetének szavára

megmozdultak, maga a gondolat, hogy a munkásság közvetlen cselekedettel nyúljon bele a külpolitikába és dűlőre vigyen olyan kérdést, amelyet az államok diplomáciája nem tudott és nem akart megoldani: mindez a *munkásság megnövekedett hatalmának és politikai öntudatának* érdekes és reménységekkel teli jele. Úgy látszik, hogy a proletariátus nemcsak világos belső és külső politikai koncepcióval tör egyre növekedő türelmetlenséggel a hatalom birtoka felé, hanem hogy fegyvertára is egyre bővül feladatainak nagyságával és újszerűségével.

Vajon kénytelen lesz-e a magyar ellenforradalom derekát beadni a nemzetközi forradalom ostroma alatt? Bizonyos, hogy a letiport és megalázott magyar munkásosztályban önbizalmat, hitet, bátorságot kelt ez a nagy proletármegmozdulás, annak látása, hogy nincsen egészen elhagyatva, hóhérainak védtelenül kiszolgáltatva. Persze, szenvedéseinek nagyságához és oly hosszú időtartamához képest ez sovány eredmény volna, és bizonyára kinn is vannak olyan maximalisták, akik úgy vélekednek, hogy ha mindenki nem szabadul börtönéből, minden halott föl nem támad, ha minden emigrált haza nem mehet és minden fehérterrorista bitófán nem fejezi be életét: akkor a bojkott megbukott.

Az árulás, kishitűség, ingadozás és más egyebek vádjának fejemre idézése árán is óvni kell mindazokat a munkásokat, akik ezt a harcot folytatják, és sajnos, azokat is, akik tőle várják megváltásukat, attól, ha a harc nem hozza meg egészen *ezt* az eredményt azonnal, hogy elcsüggedjenek. A fehérterror rendszere és uralma halálos sebet kapott magával a bojkott tényével és azzal, hogy ez a magyar kérdés valóban nem kerül le addig a világpolitika napirendjéről, amíg minden ártatlan meg nem szabadul és minden bűnös nem bűnhődik. Lehetséges lesz-e most, az első rohamnál már ezt a teljes eredményt elérni: a jövendő mutatja meg. Nem szabad elfelejteni, hogy a bojkott súlyát a legnagyobb mértékben Német-Ausztria munkássága viseli,[3] tehát oly állam munkássága, amely a legnagyobb mértékben függ az antantállamoktól, s amelynek egész burzsoáziája nyílt szövetségese Horthyéknak, és hogy itt a bojkott már az első napon a burzsoázia ellen való nyílt osztályharc jellegét öltötte magára.

A fehérterror veszedelme a munkásosztály fölemelkedésének világszerte: erre a bojkott a felelet.

A fehérterror szerve a *tiszti hadsereg* Magyarországon. Ez a tiszti hadsereg a jövendő *revánsháborúk* előkészítője, a Szlovenszko, Erdély, a Bácska fegyverrel való visszafoglalója. Ez a tiszti hadsereg tehát az újonnan alakult nemzeti államok állandó fenyegetője, és *lefegyverzése* az

európai béke egyik legfőbb föltétele. A bojkott megrendítheti a fehérterroristák uralmát: ezt az ingatag helyzetet kellene kihasználni olyan *politikai és diplomáciai akció* megindítására, amely lefegyverzi a fehérterror tiszti hadseregét. Magyarország a béke aláírásával kötelezettséget vállalt erre: rá kell szorítani csak, hogy vállalt kötelezettségét teljesítse.

Magyarországnak most vannak olyan részei, amelyek a békeszerződés értelmében visszakerülnek, de most idegen megszállás alatt vannak. Pécs és Baja ezek.[4] Ezeknek a helyeknek munkássága és polgársága nem kívánkozik vissza Héjjas Ivánék hatalma alá, és amíg ez a magyarság, addig nem akar magyar lenni. Itt volna az az archimédeszi pont, amelyen a tényleges körülményekkel számoló magyar forradalom lábát megvethetné és fegyveres erőhöz juthatna, és a *magyar nép kormányát* alakíthatná meg a *magyar urak kormányával* szemben. Ez volna a harmadik és befejező láncszeme ennek az akciónak, amelyből Magyarország megújhodva kerülhetne ki és beilleszkedhetnék oda, ahonnan nem a bojkott, nem a róla terjengő hírek, hanem saját cselekedetei rekesztették ki.

Világbojkott, a tiszti hadsereg leszerelése, magyar légiók szervezése demokratikus és köztársasági Magyarország kivívására – íme, ez lehetne az akcióprogram olyan emigráció számára, amely nem a holdban él és nem új rémségekbe akarja dönteni a magyar népet, hanem csak megmenteni azokat, akik a történelmi kísérletek fejében már sokkal többet szenvedtek és értük többet fizettek, mint amennyit méltányosan egy néptől bárkinek is követelni lehet.

Wien, 1920. június 25.

Világosság, 1920. június 29.
Közli: Köves Rózsa – Erényi Tibor: *Kunfi Zsigmond életútja. 332-338. old.*

[1] A nemzetközi szállítómunkás-szervezet bojkottja Magyarország ellen – 1920. június 20–augusztus 8. – a nemzetközi munkásság tiltakozását fejezte ki a magyarországi ellenforradalommal szemben. A bojkott ideje alatt megszűnt az áruszállítás, a levél-, a telefon- és táviratforgalom a külfölddel.

[2] 1920. június 28-án és 30-án Edo Fimmen a Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség főtitkára Karl Renner jelenlétében tárgyalt Gratz Gusztáv bécsi magyar követtel.

[3] Utalás arra, hogy a nemzetközi szállítómunkás-szervezet felhívásának a legkövetkezetesebben az osztrák proletariátus tett eleget.

[4] 1918 novemberében Pécs városát és Baranya vármegye nagy részét, az ún. „baranyai háromszöget" jugoszláv csapatok szállták meg. A megszállás 1921 augusztusáig tartott. Ez idő alatt Baranya vármegye és Pécs a fehérterror üldözötteinek menedékhelye volt.

INFERNO!

1914. július 25... Hat évvel ezelőtt, ezen a napon, este 6 órakor járt le a szerb ultimátum, amely, most már kiderülőfélben van, hogy az egész világnak, a dolgok addigi egész rendjének, a mai világításban félig-meddig elviselhető életföltételeknek, a tisztaságnak, jóllakásnak, ruházkodásnak, könyvolvasásnak küldött ultimátum volt. Mert bármilyen nyomorult volt is hat esztendővel ezelőtt is a dolgozó tömegek sorsa: csak a mostani nyomorúság és mindaz, amit el kellett és lehetett azóta viselni az embernek, mutatja, hogy mennyi a veszítenivalója még a legszegényebbnek is. Ami veszítenivalója volt, azt hiány nélkül elveszítette ebben a szörnyű hat esztendőben. Mint ahogy az ösztövér emberről is csak súlyos betegsége idején derül ki, mennyi zsír búvik meg a bőre alatt, az inai és rostjai körül, csontjai között, s hogy mennyi leadnivalója van még, mennyivel ösztövérebb tud még lenni, mint amilyen volt s amiről ezt hitte ő maga is, hogy ennél könnyebb már csak akkor lesz, amikor pur és chomuv[1] lesz, s íme kiderül, hogy még mindig él: ez történt ebben a hat esztendőben az emberiség legnagyobb részével, ez történt a munkászubbonyos és kaputos[2] szegénységgel. Aki ma úgy él, mint Sanyaró Vendel[3] a háború előtt, az, ha nem is hadseregszállító vagy forradalmi gazdag, de legalábbis kicsinyke lánckereskedő vagy batyúzó.

Semmi sem mutatja jobban, hova züllöttünk el és zuhantunk le, mint az, hogy a világ történelmének talán legnagyobb eseményével kapcsolatban a gyomorra, az ennivalóra fordul az ember esze. Enni természetesen mindig kellett, és mindig a legfontosabb gondja minden embernek az volt, hogy megtöltse a gyomrát. Voltak emberek, akik jól, és igen sokan, akik rosszul táplálkoztak; voltak nagy területek, Indiában és Oroszországban, ahol időnként éhínség ütött ki. De az emberiség túlnyomó nagy többsege számára az, hogy annyi ennivalója legyen, amennyi élete eltengetéséhez szükséges: nem volt probléma. A közgazdaság kapitalista gépezete mindenféle nagyobb föltűnés, vele való beható foglalkozás nélkül, mintegy automatikusan letette minden ember asztalára azt a darab kenyeret a hozzá való zsírral egyetemben, amely az embergép fűtéséhez szükséges volt. Közgazdászokon és fiziológusokon kívül ugyan hány ember tudta vagy törődött azzal, hogy mennyi kilogramm gabona kell egy-egy ember számára évenként, s megvetéssel nézték azt az embert, aki a „gyomrának élt", aki számára az étkezés élvezetek forrása és az étel a gondolkodás

tárgya volt. Most az európai kontinensen a városi dolgozók számára ennél izgatóbb és fontosabb kérdés nincsen, és az államok egész politikája alapjában véve erre a régebben magától értetődő és nagyobb zavarok nélkül kielégítődő szükségletnek a kielégítésére van beállítva. Minő öröm, minő megkönnyebbülés, ha azt olvasod az újságban, hogy a jövő heti kenyéradag biztosítva van, s minő boldogság, ha összekapart, megtakarított pénzeden és falusi rokonokon keresztül vagy kitűnő összeköttetések segítségével egy darab szalonnát tudsz vadászni! Az emlékezet betegségeiről írott munkájában írja Ribot[4], hogy vannak az emlékezetnek betegségei, amikor rétegenként sorvadnak el az emlékezet képei, s végül nem marad meg semmi egyéb a képzetek és benyomások dús világából, mint azok a szavak, amelyek a legkezdetlegesebb életszükségletekre vonatkoznak. Így sorvadt el ebben a hat esztendőben életünk a gyomor szükségleteire s azokra a tevékenységekre, amelyek kielégítésükhöz szükségesek.

Az elszegényedésnek, az élet összeaszásának, állati színvonalra való lesorvasztásának évei voltak ezek. A korgó gyomor lett a fehér bőrű dolgos emberiség jelképe; de ez csak egyik példája annak, ami velünk majd minden vonatkozásban történt. Tűrhetetlen, elviselhetetlen, undorító, piszkos, büdös, mosdatlan, bárdolatlan, vad, otromba, ordináré, izzadt, rongyos, merő förtelem lett az élet, s a teteje minden szörnyűségnek, hogy azok, akik azzá tették, ma is úrként trónolnak, Oroszország kivételével, az emberek felett. Van-e ennél borzalmasabb és az emberi faj reménytelenségét jobban példázó dolog, mint hogy azok, akik ebbe a borzalomba döntöttek bennünket, újból nemcsak hogy kinyithatják a szájukat, hanem, hogy vannak országok, például Franciaország és Magyarország, hol rajtuk kívül senki sem nyithatja ki a száját, hogy mindenütt az életnek és erkölcsnek ezek a nagyvágói gyakorolják a hatalmat, s ahol, mint Ausztriában és Németországban, a földrengés egy pillanata elzavarta őket helyükről, nyíltan, sok-sok millió ember nyílt támogatása mellett készülődhetnek arra, hogy régi helyüket elfoglalják! Hogy egy olyan, minden pórusában vértől csöpögő főhóhér, mint Ludendorff, nem pecértelepen lakik a faluvégén, oly helyen, amelyet minden jó lélek kerül, hogy egy olyan nagyvágó, mint Hindenburg, aki millió embert vakított meg, tett sántává, rokkanttá, vakká, féleszűvé, tuberkulotikussá és francossá, hogy egy-egy ilyen tömegbakót minden országban agyon nem vertek, föl nem négyeltek és ki nem szögeztek a városok kapujára, mint hajdan e dologban mégiscsak bölcsebb és tisztességesebb

eleink Koppány vezérrel tevék, sőt hogy egy olyan nyomorulttá lett, dögrovásra került, kiéhezett, lesoványodott és elványadt, de tehetséges népben, amilyen a német, sok millió ember akad, aki ezt a bakót államfejéül akarja, és így hozzá akar járulni szavával ahhoz, hogy szörnyű zuhanásunk szerzői újból nekifoghassanak tönkretételünkhöz – ennél szörnyűbb lidérces álmot csak kigondolni sem lehet álmatlan, különös, tikkasztó nyári éjszakákon sem, amikor a forróság abroncsa ocsmány képeket csavar ki a pállott agyvelőből.

Nincsen a forradalmaknak és polgárháborúknak az a vadsága és kíméletlensége, amelyet ez a hat esztendő már eleve ne igazolna, s nincsen az a terrorista, aki gyöngéd álmodozónak ne tűnnék fel egy-egy vezérkari tiszt vagy sabáci[5] generális mellett. Hiszen az egész terror csak a belső frontra való átültetése a háború szelídebb szokásainak, s a somme-i, piave-i vagy marne-i offenzíva[6] vagy ellenoffenzíva vezetője csak gázzal több embert pusztított el egy-egy nap alatt, mint az összes forradalmak egész ki- és visszafejlődésük alatt. Ha az emlékezés vagy képzelet vetítővásznán feltűnik ennek a képe, akkor nem lehet más érzése az embernek, mint ez: pusztuljon el minden, dőljön össze, robbanjon fel, süllyedjen el minden, aminek ehhez csak valami köze is volt. Nem lehetséges, hogy olyan társadalmi rendszer megmaradjon, amely négy esztendőn keresztül a gyilkosság, rablás, henyeség, haszontalan és pusztító munka igájába fogta a világot! Nincs gyászosabb tulajdonsága az embernek, mint a feledékenység, és úgy látszik, nincsen fejlettebb és kárhozatosabb, mint az alkalmazkodás. Feledékenysége teszi lehetővé, hogy már ma, amikor még benne él, ne tudja, mi volt a háború, és alkalmazkodása annyira puhává és simulékonnyá teszi, hogy ezt is életnek nevezi, amit ma él, sőt – oh, kárhozat – agyon nem veri mindazokat, akik álutakon és hamis jelszavakkal vezetik vissza arrafelé, ahonnan újból, új ultimátumokkal nekilódíthatják, hogy elpusztítsa még azt a keveset, ami emberi életéből és mivoltából megmaradt vagy amit forradalmai útján kezd magának megszerezni.

Sokan vannak, akik a háborúban csak a kapitalizmust gyűlölik, s lehet, hogy a szocializmusnak olyan formája indul az orosz szuronyok hegyén hódító útra, világszerte, amely fölbontja vagy hatályon kívül helyezi azt az egységet, amely a háború vérzivataros végtelensége alatt sokaknak éltetője és reménysége volt, azt az egységet, amely azt tanította, hogy embernek és szocialistának lenni egyet jelent. Embernek lenni pedig

azt jelenti az én szememben: gyűlölni, utálni, kiirtani, lehetetlenné tenni a háborút s megvetni azokat a tulajdonságokat, amelyek jó katonává teszik az embert.

1914. július 25.

Világosság, 1920. július 28.

[1] Por és hamu, utalás a „Halotti beszéd"-re.
[2] Hivatalnokféle, városi ember.
[3] A *Borsszem Jankó*nak, a kiegyezés utáni korszak legismertebb és legnépszerűbb élclapjának (1868–1938) egyik figurája. A kisemmizett kishivatalnok megszemélyesítője.
[4] Utalás Théodul Ribot francia pszichológus „Des maladies de la mémoire" című, 1881-ben megjelent munkájára.
[5] Az első világháború első hónapjaiban a szerbiai fronton véres összeütközések színhelye. 1914. augusztus és november között háromszor cserélt gazdát.
[6] Utalás az első világháború nyugat- és dél-európai, véres ütközeteire.

A LÁTHATATLAN VENDÉG

Karácsony estéjén terítsenek minden amerikai asztalánál még egy, a *láthatatlan vendég* számára, s az üresen maradó teríték költségeit adják az európai gyermekeket segítő akció számára - így szól Herbert Hoovernek fölhívása az amerikai jóléthez. Valószínű, hogy sokan meghallgatják felhívását, és sok százezer, vagy talán még ennél is több jó amerikai dollár gyűlik össze ezen az estén a rongyos, tüdővészes, rachitikus, éhező és fázó európai gyermekek számára. A „Society of Friends"-nak, a *„Barátok Egyesületének"*[1] fürge kis motoros kocsijai, amelyekkel olyan gyakran találkozni most Bécsben és bizonyára a nyomorgó Európa többi nagy városainak utcáin is, s amelyeket, mint a tevékeny, csöndes és igazán segítő emberszeretet szimbólumait, illenék kalaplevéve üdvözölni, amelyek a felebaráti szeretet tapaszait hordják szét a gyűlölet ütötte sebekre, új szuszhoz jutnak néhány hétre vagy hónapra a láthatatlan vendégnek szánt adományból. Csecsemőknek kelengyét, kórházaknak hőmérőt és szenet, iskolásoknak bakancsot, szoptatós anyáknak tejszaporító táplálékot s még annyi másnak egy kevés életerőt visznek szét ezek a nemes és emberséges amerikaiak, akik munkába fognak éjet-napot, hogy enyhítsék azt a kibeszélhetetlen és megmérhetetlen nyomort, amelynek megteremtésében olyan kiváló részt vettek. Ha nem is ők személy szerint, de az az állami és gazdasági szervezet, amely most ide küldi morzsáit, amelyek éppen elegendők arra, hogy az éhenhalást hosszú és kínos folyamattá alakítsák át, de nem arra, hogy valóban életet teremtsenek.

Mi lenne azonban az éhező, rongyos és leromlott milliónyi gyermekkel, ha Hoovernek és az amerikai „Barátoknak" s a többi, minden országban élő és mozduló filantropnak nem jutna eszébe mindig ilyesvalami, ha nem akadnának emberek, akik pénzük egy kis részét önként odaadják és elküldik, akik fölnyalábolnak egy csomó gyermeket – csak Bécsben sok tízezerre rúg már a számuk –, s elviszik őket azokba a paradicsomokba, ahol a gyermekek enni kapnak és olyan holmikba bújtatják kis testüket, amelyekben nem kell áflandóan légfürdőt venniök, ahol van meleg és világított szoba, van a tisztálkodáshoz meleg víz és szappan és még sok mindenféle azokból az elérhetetlen javakból, amelyeknek értékét csak azóta tudjuk fölbecsülni, mióta megszűntek? Vésd eszedbe ezt a képet, a láthatatlan vendég terítékét, s mérd meg rajta társadalmi rendnek nevezett világrendetlenségünk halálos ítéletét: megmaradhat-e az emberi

dolgoknak az a rendje, amely olyan elemi, magától értetődő, nélkülözhetetlen dolgokat, mint például azt, hogy az újszülött gyermeket pólyába csavarhassák, attól teszik függővé, eszébe jut-e egy ötletes embernek olyasvalami, ami a szőrösszívűek zsebét megnyitja egy kissé és kibugyogyant belőle némi alamizsnát?!

A társadalom és emberiség minden erőfeszítésének a gyermek megmentésére kell összpontosulnia. Akik ma túlvannak a Dante-emberélet útjának felén[2], sőt talán azok is, akik csak a negyedéig jutottak el, *egyéni* szempontjukból reménytelenül nézhetnek csak a jövendőbe. Bármiképpen lendüljön is a történelem kereke előre vagy hátra, a piszokból, szegénységből, betegségből, koplalásból ők már ki nem kerülhetnek. Egy emberöltőre vége van minden olyasminek, ami az életet külső körülményeiben elviselhetővé és élésre méltóvá vagy csak érdemessé is teszi. De ha ezt látja is az ember, ha bele is kell nyugodnia abba, hogy, amit Arany gyönyörű szavának némi variálásával úgy lehetne mondani: azokkal időzöm, akik holnap lesznek, s mit az élet megvon, megadja a gyermek[3] – mégis kissé fukarnak és szűkmarkúnak kell érezni Herbert Hoover elgondolását, aki csak *egy* láthatatlan vendég számára akar teríttetni, mintha csak ezt az *egyet,* a gyermeket, tette volna tönkre az a világ, amelynek ezek a jótékony gyűjtők is oszlopai és az adományozók haszonélvezői. Nem *egy* terítékre: egész hosszú, végére láthatatlan bankettasztalra futja azoknak a láthatatlan vendégeknek a száma, akiknek ezen az estén a gazdagok jól fűtött, világított szobáiban, terített asztalainál meg kellene jelenniök, s jelképes ottlétük vádbeszédével rémületet, kétségbeesést, szomorúságot kellene támasztaniok az élvezők és derűsek szíveiben.

A láthatatlan gyermekvendég terítéke mellé, akinek számára az élelmet és ruhát azelőtt az apja és most a jótékony adományoskodás szerzi meg, illő volna egy terítéket elhelyezni azok számára, akik e gyermeket árván és gondozatlanul hagyták a világban, mert sürgősen meg kellett halniok azokon a csatatereken, amelyeken az Egyesült Államokban készült muníció, mérges gáz, tank és a polgárosultság egyéb vívmányai oly nagy tökéletességgel és gyorsasággal űzték az árvatermelést. Mennyivel egyszerűbb, olcsóbb és ildomosabb lett volna, ha ezt az apát meghagyták volna munkája és családja mellett: ha ez megtörtént volna, nem kellene az ismeretlen vendég számára teríteni, s egy dollárért nem lehetne 660 osztrák vagy magyar koronát vásárolni! Attól tartok, hogy az a haszon, amely a gazdag amerikaira ebből a pénzválságból pillanatnyilag háramlik,

magasabb, mint az áldozat, amelyet az ismeretlen vendég számára fölrakott legdúsabb terítékkel is hoz. S ez kissé zavarja azt a meghatottságot, amelyet e költői, emberséges és képmutató ötlet láttára érez az ember.

De illenék teríteni a rokkantak, a munkaképességükben megrongáltak, a tüdővész és vérbaj áldozataivá lett milliók számára is, akiket szintén az a valami tett nyomorulttá és segítségre szorulóvá, mint azokat a gyermekeket, akikre gondolnak. A maihoz képest egészséges, erős, munkára és gondolkodásra egyaránt alkalmas fajta volt az európai ember hét esztendő előtt. Elvették tőle erejét, ellentálló képességét, megbetegítették, koplalókúrának vetették alá testét-lelkét egyaránt, s a tőle elrablott egészségből gazdagokká és erősekké tették az új és régi gazdagokat. Ha ezek éreznek valamilyenfajta kötelességet a gyermekekkel szemben, miért nem érzik ezt azokkal a milliókkal szemben, akiket a nyomor és betegség poklába taszítottak?!

S azoknak sora, akik számára teríteni kellene az élet asztalánál, még evvel sem ért véget. Gondoljatok azokra, akiket éppúgy éget a lelki éhség és szellemi szomjúság, mint a testi. Akik jóllakván lesznek csak igazán éhesek, akik könnyebben vannak el világított szoba, mint világító könyv nélkül, akik éhség és hideg fakasztotta kimerültségüket azért gyűlölik, mert megöli a gondolat szárnyát, a töprengés kitartó kutatását, az elképzelés és akarás lendületét. A gyűlölet, s milyen sokrétegű és változatos tárgyú gyűlölet, az elvadulás és önzés görcseiben fetrengő világból kiirtották a gazdaság és hatalom urai az emberséges érzéseket, s a szenvedés, amit evvel minden jobbfajta, eszmékkel társalkodó és a világ összefüggését szemlélő lélekre zúdítottak, nem kisebb, mint a testi szenvedések és nélkülözések, amelyek mindenki osztályrészévé lettek, aki nem közülük való. Az ő számukra minő terítéket tud fölrakni a jóakaratú és filantróp Hooverek társadalma?

S amerre nézel, mindenütt a mai társadalmi és állami rendtől halálra sértett emberek légiójával találkozol, mindegyiktől elvette azt a kevés mindenét, s a nyomoron és szenvedésen kívül semmit sem adott és semmit sem adhat számára. S ez mind olyan ember, aki világra jövetelével és öntudatra eszmélésével megváltotta a maga számára a jogot, hogy terítsenek neki, ha nem is az amerikai polgár, de az élet asztalánál. Ha ismeretlen vendég is, nem hívatlan; mindannyit sohasem látott türelmetlen vágy fogta el, hogy leülhessen ehhez az életasztalhoz; megelégelte, hogy ne terítsenek neki, s még inkább azt, hogy testi-lelki éhségben és

szomjúságban láboljon keresztül az élet-sivatagon. Bármennyire szereti is a gyermeket, s benne látja természetesen a jövendőt, nem nyugszik bele, hogy a gazdagság a végeláthatatlan milliók táborából csak a gyermekeket szedje ki s azokat is csak egyszer egy esztendőben ültesse az asztalához. Ez a sok ismeretlen vendég mind le akar ülni a jólét, a gazdagság asztalához, s mivel úgy látszik, hogy a terítés eddigi módszere mellett nem jut hely a számára, oda jutott, hogy földöntse az egész asztalt.

Világosság, 1920. december 22.

[1] Georg Fox (1624–1691) által szervezett vallási mozgalom. Résztvevői a kvékerek. Főleg Angliában és az Egyesült Államokban terjedt el. A mozgalom az első világháború után ismét megerősödött.

[2] Utalás az „Isteni színjáték" kezdő soraira. Dante úgy teremti meg művét, mint aki 1300. nagycsütörtök éjszakáján indult túlvilági zarándokútjára. Az 1265-ben született Dante tehát 35 éves.

[3] Az idézett szöveg:
„Azokkal időzöm, akik másszor voltak:
Mit az élet megvon, megadják a holtak."
Arany János: Toldi szerelme. Elbeszélés tizenkét énekben. 1863–1879. Első ének.

AZ ELHIBÁZOTT CSAPÁS

Ha Horthyéktól függ, akkor a népbiztosok kálváriájuknak csak utolsó előtti, de mi reméljük, hogy utolsó állomásához jutottak el azzal az ítélettel, amellyel Ágostont, Bokányit, Haubrichot és Vántust bitóra akarják juttatni s a többieket a börtönben akarják elrothasztani[1] – Aczél kurzus-zsidó ügyész oly egyszerű és megható vallomása szerint. Bizton hisszük azonban, hogy ez a jogi ellenforradalmuk betetőzése gyanánt elmaradhatatlan ítélet, törvényes és törvénytelen gyilkosságaiknak ez a szükségszerű és logikus befejezése meghozza azt a sorsfordulatot, amely nemcsak a népbiztosok számára, de a fehérterror többi, még le nem gyilkolt áldozatai számára is igen közelre hozza a szabadulás óráját. Amilyen lehetetlenség volt a népbiztosokat el nem ítélni azoknak a bíráknak, akik Korvint, Lászlót, Lévai Oszkárt s még annyi mást bitóra juttattak[2], akik Fábert, Magyar Lajost, Varjas Sándort tíz-tizenöt évi fegyházra ítélték, akik munkástanácsokban elmondott beszédekért, vidéki direktóriumi tagságokért nyolc-tíz évi börtönbüntetést szabtak ki, akik több mint harmincezer embert tartóztattak le saját bevallásuk szerint – a budapesti ügyészség kimutatása! – bolsevista bűncselekmények gyanúja miatt: ugyanúgy politikai lehetetlenség, hogy a népbiztosok sorsában beálló minden kedvező fordulat vissza ne hasson mindazok sorsára, akik ma Horthyék börtöneiben lassan elrothasztatnak! Már maga az a puszta tény, hogy hat népbiztost még Stockerék[3] sem mertek halálra ítélni, s hogy kivégezni, rendületlen hitünk szerint, egyet sem mernek, minden eddigi halálos ítéletüket és kivégzésüket közönséges justizmorddá bélyegezni nem a mi s a velünk rokon gondolkozásúak szemében, akiknek erre a bizonyító érvre nem volt szükségünk, hanem azok szemében is, akik még mindig hisznek, vagy legalább azt mimelik, mintha hinnének abban, hogy Horthy-Magyarországon igazságszolgáltatás és nem bíráknak csúfolt joghóhérok közbejöttével történő nagyszabású tömeggyilkolás folyik! Bármily szörnyű és fölháborító ez az ítélet, mégis jele és kezdete a fehérterror bukásának, megrendülésének s nem távoli összeomlásának. A Budapesten maradt népbiztosok, akik végigjárták a forradalom többi áldozataival egyetemben a magyar proletariátus egész Golgota-útját, akik küzdöttek, verekedtek, halállal dacoltak és szembeszálltak, akik férfias, nemes, frázistól és színészkedéstől ment forradalmi bátorságukkal a szenvedések tüzében megtisztult magyar proletárság jelképezői, és re-

méljük, nemsokára vezérei lesznek – dass schnellste Ross, das Euch trägt zur Vollkommenheit: ist Leiden[4] – abban is vezetői a magyar proletariátusnak, hogy a sorsközösség véres láncával egybekapcsolva a pusztulás vagy szabadulás általános proletársorsa Magyarországon az ő egyéni sorsukhoz van fűzve.

Hitten-hisszük, hogy a népbiztosok sem bakó kezétől meghalni, sem a börtönökben elrothadni nem fognak. Hatalmas erők dolgoznak azon, hogy ez a végzet eltávoztassék fejük felől, s ezekkel az erőkkel való összetalálkozás megérezteti Horthyékkal a forradalomnak, a szörnyű vajúdások és visszaesések között föltartózhatatlanul előrehaladó emberibb, új világnak az eljövetelét. Az Ébredő Magyarok ám tiltakozzanak Budapesten és az országban szétszórt röpirataikban az ellen, hogy külső hatalmak, nemzetközi erők, szocialista pártok beleavatkozzanak a magyar államnak abba a szuverén jogába, hogy annyi ártatlant akasztasson fel, amennyit csak akar: ez a szuverén állami jog mégis olyan nagy erőkbe ütközik bele, hogy kénytelen lesz megadni magát. A szociális forradalom állama, a szocialista és munkáspártok és a nemesebb emberi gondolkodás tiltó szava kiüti a hóhér kezéből a kötelet, és megnyitja majd a börtönök ajtajait azok előtt, akiknek nincsen más bűnük, mint hogy szenvedélyesen, türelmetlenül s a viszonyok kellő mérlegelése nélkül akartak új világot teremteni.

A népbiztosok életét védi, és evvel együtt a fehérterror valamennyi áldozata fölé oda tartja oltalmazó karját az orosz szovjetköztársaság, a magyar munkásság hangulata, akarata és ereje, a világ valamennyi szocialista és munkáspártjának megmozdulása, s az ettől nagymértékben befolyásolt egyik-másik antantállam magatartása s azonkívül a tudományos, irodalmi, politikai és általában a szellemi világ kitűnőségeinek tiltó szava, amelyben szemlélni lehet egy magasabb rendű, erkölcsösebb, szabadságot és forradalomra való jogot jobban tisztelő európai és világközvélemény kialakulását.

Ugyanakkor, amikor bírái kijelentik, hogy arra, amit a népbiztosok tettek és akartak, nincsen bocsánat és irgalom sem földön, sem égben, Teleki Csicserinhez fordul és tárgyalni akar vele.[5] Ugyanakkor, amikor bíráik kihirdetik, hogy a népbiztosok gyilkosok és rablók, akiket hóhérkézre kell juttatni, Teleki Csicserint kéri meg, hogy küldjön ki megbízottakat a magyar kormány megbízottjával való tárgyalásra, holott a népbiztosok csak ugyanazt kísérelték meg, ami Csicserinnek sikerült, s bűnük nem abban van, amit akartak, hanem abban, hogy sikertelenül

akarták. Azok között a megalázások és kudarcok között, amelyeket a kurzus elkönyvelhet, nem a legutolsó az, hogy azok szövetségeseitől, akiket otthon láncokba vernek, agyonvernek, fölakasztanak, internálnak, bebörtönöznek, most kérni és könyörögni kell a magyar kormánynak. Otthon ezerszámra gyilkoltak le szegény embereket, forradalmárokat, és ha rajtuk múlna, bizonyára rendületlenül folytatnák tovább véres munkájukat. Nem az életet féltik tehát, amikor ráfanyalodnak a szovjet kormánnyal való tárgyalásra, hanem egyvalakinek az életét: a Héjjas fiúnak, a Széchenyi grófnak s a többi nagyúri leszármazónak életét. Ha ezeknek a megmentéséről van szó, akkor a kurzus egyszerre tudomásul veszi, hogy Oroszországban nem gyilkosok és rablók uralkodnak, hanem kormány, amelynek módszereit kifogásolni lehet, de amelynek létéről és hatalmáról tudomást nem venni ma már senkinek sem lehet, s még Horthyéknak sem lehet, ha Héjjas-csemeték életéről van szó!

A magyar munkásság hangulata s elégedetlensége a másik tényező, amely Horthyékkal megérezteti, hogy most már meg kell állaniok. Bármekkora nyomás, bárminő terror alatt is áll a magyarországi proletariátus, vannak dolgok, amelyeket elviselni nem tud, amelyek túlhaladják még a legelnyomottabb és legdemoralizáltabb osztály teherviselőképességét is. Ezt becsülte túl a Horthy-bíróság akkor, amikor Bokányi Dezsőt halálra ítélte, amikor a budapesti vas- és fémmunkások olyan vezetőit, mint Dovcsákot és Bajákit, olyan földmunkásvezért, mint Nyisztort, életük fogytáig el akar rothasztani a börtönökben. Ha megkísérelnék ezeknek az ítéleteknek végrehajtását, ez olyan erupcióra vezetne, akár tömegmozgalmak, akár egyéni akciók formájában, amelyek Horthyval és bíráival is megértetnék, hogy eddig és nem tovább. A magyar proletariátusnak ebben a pillanatban semmi egyebet nem kell és talán nem is lehet tennie, mint passzíve várni az események kifejlődését. A legostobább és legkárhozatosabb, nemcsak becstelen és bűnös, de megbocsáthatatlanul rossz politika is volna most kezdeni Horthyékkal egyezkedni, amikor dögrováson vannak. Némely jelek arra vallanak, hogy a szakszervezeti vezetők rosszul és rossz pillanatban alkalmazott mohóságukkal mentőövet akarnak dobni a fuldokló Hortyéknak. A *Magyarság* című lapban, amely Andrássynak és a mögöttük álló legitimistáknak politikáját szolgálja, világosan bontakozik egy politikai koncepció, amely a magyar szervezett munkásságot amnesztia ígérgetésével, politikai jogoknak előtte való megcsillogtatásával a legitimista reakció szekere elé akarja fogni.[6] A magyarországi munkásság tömegei minden bizonnyal hajthatatlan

konoksággal utasítják el majd ezt az ostoba és becstelen alkut; de vezetői közül azokat, akik jóhiszeműen és tanácstalanul állanak szemben ezzel a kísértéssel, figyelmeztetni kell, hogy nemcsak árulókká válnának ezzel, hanem becsapott árulókká is, mert semmit, de éppen semmit sem érhetnének el sem a szabadon levők, sem az üldözöttek számára. A Garami–Clark-féle tárgyalásoknak[7] és Peyer miniszterségének[8] véres és keserves példájából megtanulhatták, hogy a fehérterrorral nem lehet alkudni, akár Horthy, akár a Habsburgi Károly köntösében lép is fel. A magyar proletariátus vezetői, akik a párt és a szakszervezetek élén állanak, az országnak a világtól való teljes elzárkózottsága következtében nem látják a világhelyzetet, nem tudnak helyesen ítélni, s ezért lehetnek közöttük olyanok, akik most akarnak alkudni a terrorral, amikor az az ebek harmincadjára jutott. Ha nincs még ma sem mód tömegmozgalmakra, ha nincsen meg az elszántság egyéni akciókra: akkor a politikailag összefont karok politikája az egyetlen, amelyet a munkásságnak a fehérterror haláltusájával szembe kell helyezni. Amíg a magyar munkásság ezt a politikát követi, addig a külföld összes proletárpártjai és erői cselekedhetnek és cselekszenek is helyette. A magyar proletariátus sorsa ma egyike a legégetőbb és a nyilvánosság előtt legnagyobb helyet elfoglaló politikai problémáknak. A szovjet kormány túszszedése kétségtelenül az a közvetlen presszió, amely iránt a magyar kormány a túszok személye és az otthon levő hozzátartozók mozgalma miatt a legérzékenyebb. De emellett döntő súllyal esik latba, hogy a világ összes proletárpártjai és munkásszervezetei magukévá tették a magyar proletariátus vértanúinak ügyét, és hogy nemcsak Csicserin és Ledebour, de Branting és Henderson is ott áll azok sorában, akik a munkásosztály politikai befolyásának érvényesítésével, azzal a rengeteg erkölcsi hatalommal, amit ez a befolyás jelent, lehetetlenné akarják tenni a magyar munkásság további üldöztetését. E pillanatban az emigráció legfontosabb feladata és legsürgősebb kötelessége a népbiztosok megmentésére megindult világmozgalmat a fehérterror összes áldozatait megmentő mozgalommá szélesíteni ki, s nem nyugodni addig, kompromittálni, denunciálni Horthy-Magyarországot, mindenáron ártani ennek a hóhérállamnak minden vonatkozásban addig, amíg a munkásosztály üldöztetése valóban meg nem szűnik. Ha a magyar munkásság nem beszélhet: vannak, akik helyette és érte szólanak a világon. De ennek föltétele, hogyha igaz és becsületes szót az otthoniak nem ejthetnek: akkor hallgassanak. Ez a némaság ékesebben szól, mint mindaz, amit a mai körülmények között legális eszközökkel Horthy-

Magyarországon mondani lehet. A hallgatás megmagyarázása és kellő kommentálása: az emigráció feladata, amely igyekszik ezt úgy, ahogy tőle csak kitelik, teljesíteni.

Bármennyire reakciós is az antant: az angol és olasz diplomácia presztízskérdése, hogy Ágostont és Haubrichot megmentse.[9] S mivel akcióik ez esetben országaik munkásságának támogatására is számíthatnak, ha nem is kerül erről semmi a nyilvánosságra, bizonyára tudják már Horthyék, hogy a Downing-Street és a római Consulta egyaránt követeli a halálos ítélet megváltoztatását. Ha pedig ezeket a népbiztosokat nem lehet kivégezni, akkor a halálos ítéletek jogi kapcsolata következtében egyetlen kivégzés sem hajtható végre. Vántust tartjuk mi egyénileg a legveszedelmeztetettebbnek, de bizonyos, hogy az ő érdekében lép fel majd a legnagyobb nyomatékkal a szovjet kormány.

Végül számba kell venni, hogy Wells és Shaw, Rolland és Barbusse, Delbrück és Troeltsch, Brandes és Schücking neve[10] hatalom, és a reájuk hallgató polgárosult és tisztességes polgári közvéleménynek is van szava a világon, s hogy az a morális blokád, az az undorból, felháborodásból és megvetésből fonódó drótkerítés, amelyet ezeknek a férfiaknak tiltakozó szava Horthy-Magyarország köré von, szintén nagy kényszerítő erő. A legközönségesebb és igen sokban reakciós emberek, a nyílt uszító és kapitalista újságok is kezdik már kérdezni: hát mikor lesz már ezeknek a Magyarországról szóló rémhíreknek egyszer végük? Már ez kissé sok a jóból az ő számukra is, és a halálos ítéletek, a kivégzések, a szakadatlan üldözések már a reakciónak sem okoznak örömöt. Nemcsak a *Manchester Guardian* és a *Daily News*, de a *Times* és a *Le Temps* is elfordul lassan Horthyéktól!

Mindent összevéve: a világhelyzetnek alapos mérlegelése, a fehérterror ellen felvonuló erőknek gondos mérlegelése alapján ma úgy látszik, hogy a magyar munkásmozgalomnak szánt halálos csapás, a népbiztosok ellen hozott vérítélet halálos csapássá serdül majd fel Horthyék uralma, léte és rendszere ellen.

Világosság, 1921. január 5.

[1] 1920. december 28-án hirdetett a budapesti törvényszék gyorsított tanácsa ítéletet a júliusban kezdődött népbiztosperben. A tíz perbe fogott közül négyet halálra ítéltek.
[2] Utalás az 1919. december 3–19., valamint 13–20. között, a budapesti törvényszék gyorsított eljárással működő tanácsai által hozott ítéletekre.

3 Stocker Antal kúriai bíró számos, kommunisták és szociáldemokraták ellen folytatott perben töltötte be a bírói szerepet.

4 „A szenvedés a leggyorsabb paripa, amely a tökéletesség eléréséhez visz benneteket."

5 1920. augusztus 13-án Csicserin szovjet külügyi népbiztos táviratban közölte a magyar miniszterelnökkel, Teleki Pállal, hogy ezer magyar tisztet internált, közülük tizet a népbiztosok túszának tekint.

6 Utalás Andrássy Gyula gróf „Az alkotmány revíziójáról" c. cikkére, amely 1920. december 25-én jelent meg a *Magyarság* c. napilapban.

7 1919. november 4-én Garami Ernő és Peidl Gyula tárgyalt az antant megbízottjával, George Clerkkel.

8 Peyer Károly 1919. november 22. és 1920. január 15. között tagja a Huszár-kormánynak.

9 Még meg sem kezdődött a népbiztosok pere (1920. július–1920. december), amikor Gratz Gusztáv, Magyarország bécsi követe jelentette (1920. január 13.), hogy Cunningham, az angol misszió bécsi vezetője és Borghese Livio, az olasz misszió vezetője készek Ágoston, illetve Haubrich mellett tanúskodni.

10 A felsoroltak 1920 decemberében valamennyien szót emeltek a népbiztosok felmentése érdekében.

A SZOCIALIZMUS INTERNACIONÁLÉJA FELÉ

A marxizmus elvi alapján álló szociáldemokrata pártok bécsi értekezlete biztató kezdete annak a nagy munkának, amelynek csak a *végén*, nem az elején állhat az egész forradalmi és a proletariátust egységesen nemzetközi harcra szervező Internacionálé. Amikor 1864-ben Londonban az 1848-as forradalom szocialista menekültjei s angol, francia, német, lengyel munkások és forradalmárok összegyűltek, hogy a lengyel felkelés leverése ellen tiltakozzanak, senki sem hitte, hogy oly magvat ültetnek el, amely történelmi méretekkel mérve, aránylag rövid idő alatt az Internacionálé hatalmas sudarává terebélyesedik, s alig egy jó fél század alatt a világtörténelem leghatalmasabb erejévé fog válni, amelynek gondolata sok százmillió ember agyában él, amely rendezője és szervezője lesz a legmélyebb szántású forradalomnak, amely egyáltalán volt valaha a világon, mióta az emberek némi tudatossággal intézik társadalmi életüket. Ellentmondásnak látszik, s mégis a tiszta valóság, hogy az Internacionálé válsága annak a következménye, hogy a tömegekben eddig soha nem tapasztalt erővel lobogott fel a nemzetközi érzés, s az emberiség gondolkodóbb fői is mindannyian tisztában vannak azzal, hogy azokat a kérdéseket, amelyektől valóban az emberiség jövendője függ, vagy csak nemzetközileg megszervezett erőkkel és nemzetközi méretekben, vagy sehogy sem lehet megoldani. Az egymással harcban álló internacionálék most, az előkészítés korszakában, azt a munkát végzik el, hogy a maguk módján, tökéletlenül, az egyik helyesebben, a másik rosszabbul, de mégis mind újabb tömegekbe viszik bele s teszik öntudatossá azt a megismerést, hogy az Internacionálé jövője valóban az egész emberiségnek, s a döntő és vezető államokban, amelyek a fejlődés élén járnak, elsősorban a munkásosztálynak a jövője. Az Internacionálé válsága – nem egy pusztuló szervezet betegsége, nem túlhaladott vagy életképtelennek bizonyult gondolat elhanyatlása, hanem a fejlődésnek, méghozzá rohamos menetű fejlődésnek serdülési betegsége, nem erők hiányának, hanem pillanatnyi túltengésének a válsága. Ez a mostani krízis nem olyan, mint amely az I. Internacionálét szétrombolta, s amely azzal a következménnyel járt, hogy az I. Internacionálénak 1872-ben történt feloszlása után 19 esztendős űr következett, amelyben nemzetközi szervezete a proletariátusnak egyáltalán nem volt. Most a világ egész proletariátusában, minden szer-

vezetében ott él a belátás és akarat, hogy a munkásosztály erőfeszítése, új társadalmi rendért való küzdelme halálra van ítélve, ha nem sikerül azt a szervezeti formát megtalálni, amely a forradalom erőit koordinálja, egységesen szervezi és egységes terv szerint használja fel. Az Internacionálé, amely egy emberöltő előtt a munkásosztály szervezettségének akkori fokával összhangban inkább csak agitációs eszköz volt, inkább csak ábrándos kép, amely a lelkeket hevítette szép, de távoli távlatok felvarázsolásával, ma minden állam munkásságának legfontosabb belső és külső politikai kérdésévé lett. A forradalmi fejlődés az egyik oldalon, az imperializmusnak világarányokban való nemzetközi megszerveződése a másik oldalon: minden munkást megtanított arra, hogy egyetlen állam munkássága sem vívhatja meg saját országa határain belül a szocializmusért való döntő harcot, ha a munkásságnak nemzetközileg megszervezett erői ugyanakkor nem gátolják meg a nemzetközileg megszervezett ellenforradalmat és kapitalizmust abban, hogy ezt a küzdelmet leverjék, s hogy így minden belső szociális forradalom a világ mai szoros összekapcsolódottsága folytán azonnal külpolitikai kérdéssé is válik minden állam számára s viszont, azonnal, éppen ezen külpolitikai vonatkozásai folytán, belső politikai problémává is válik minden állam számára. A Szovjet-Oroszország ellen irányuló intervenciós politika ezt mindenki számára nyilvánvalóvá teszi. A Magyar Tanácsköztársaság története ugyanezt bizonyítja. Az orosz forradalom zavartalan kifejlődése ma sokkal nagyobb mértékben függ attól, milyen hatalma van a francia munkásságnak Briand-nal és Hendersonnak Lloyd George-zsal szemben, mint a belső orosz állapotoktól. Az ipari termelés szocializálása Német-Ausztriában nagyobb mértékben függ az olasz munkásság hatalmától, mint az osztrákétól: olasz kapitalisták s a mögöttük álló olasz kormány és hadsereg volt gátja az osztrák ipari termelés szocializálásának és nem az osztrák kapitalisták vagy parasztok ellenállása. Ezek a tapasztalatok, amelyek a politikai és gazdasági osztályharc minden napján minden államban megismétlődnek, növelték meg olyan hatalmasan a munkásság nemzetközi érzületét és tették olyan leküzdhetetlenné az Internacionálé megújhodására irányuló törekvéseket. A nemzetileg elszigetelt forradalmak, sőt osztályharcok kora lejárt: a proletariátus felszabadító küzdelme csak nemzetközi mértékben haladhat előre a döntés és a győzelem felé. Ebből a tömeghangulatból és ebből a belátásból született meg a szocialista pártok nemzetközi bécsi értekezlete.

Ennek a nagy nemzetközi áramlatnak és szükségletnek a kielégítésére eleddig két nagy nemzetközi szervezet állott rendelkezésükre: a II. Internacionálé és a Moszkvában kialakult Kommunista Internacionálé. A II. Internacionálé fontos szerepet töltött be a nemzetközi osztályharc történetében. Amikor 1889-ben Párizsban megalakult, Európa legtöbb államában a munkáspártok még szerfelett gyengék voltak, és törekvéseikben, programjaikban még igen messze állottak a tudományos szocializmus gondolatától. Maga az a tény azonban, hogy mindannyian munkáspártok és szervezetek voltak, és ha elméletileg nem is, de valójában gyakorlati osztályharcot folytattak a tőkések és az őket védelmező államhatalom ellen, összekapcsolta őket, s ennek a ténynek volt kifejezője a II. Internacionálé. Megalakulása hallatlan nagy esemény volt. Léte állandó félelme volt a burzsoáziának és reménysége, biztatója a munkásosztálynak. Azonban hiába állított volna fel akkor minden pártot egyáltalán kötelező programot és irányelveket: a kapitalizmus azelőtt még olyan fejletlen volt Európában, hogy a viszonyoknak ebből a fejletlenségből származó különfélesége amúgy is megdöntötte volna a program egységét. Nem lehet, vagy csak igen nagy általánosságban lehet egységes programot és cselekvést szabályozó irányelveket felállítani olyan pártok számára, amelyek egész más természetű viszonyok között működnek, amelyek közül az egyik forradalmi hajlandóságú, a másik konzervatív nevelésű munkásosztállyal kénytelen harcba szállani. Amily mértékben fejlődött ki a kapitalizmus imperializmussá, olyan mértékben kezdett minden államban kialakulni legalább a lényeges dolgokban bizonyos hasonlóság és egységesség az osztályharc feladataira, eszközeire nézve, s olyan mértékben vált a marxizmus egyre nagyobb proletártömegek tudatos világnézetévé és irányítójává. A II. Internacionálé legfontosabb működése éppen abból állott, hogy ezt az egységesítő folyamatot a munkásságon belül iparkodott elősegíteni s a kapitalista, imperialista fejlődésegységesülésével párhuzamosan a munkásság lelki és szervezeti egységes szervezését elérni. A munkásságot minden államban elvágni, szembeállítani a saját burzsoáziájával és összefűzni minden más állam proletariátusával: a munkásnemzetköziségnek ezt a feladatát megkísérelte, előbbre is vitte, de teljesen nem tudta megteremteni a II. Internacionálé. Ennek történelmi okai nyilvánvalók, de most nem erről van szó, hogy miért történt, miért kellett ennek így történnie, hanem arról a tényről, hogy így

történt, hogy a világháború s a háborúhoz kapcsolódó lappangó háború, amelyet némelyek békének neveznek, nyilvánvalóvá tette, hogy a fűrész nem hatolt elég mélyre, nem vágta el gyökeresen a proletariátus és burzsoázia között évszázadok folyamán kialakult kapcsokat, s hogy óriási tömegek, ki kell mondani: a proletariátus többsége, egyáltalán meg sem érintődött ettől a munkától. A II. Internacionálé összeomlásának ez az egyik fő oka, s hogy még ma is a leghatalmasabb munkáspártok – a német többségi szociáldemokrata párt, az angol Munkáspárt – ennek az Internacionálénak a tagjai, ez annak a jele, hogy a munkástömegek lelki átalakulása nem tart lépést a gazdasági fejlődéssel. A másik ok, amely miatt ez az Internacionálé nem szervezetileg omlott össze, hanem – azt lehetne mondani – fogalmilag, mert nem felel meg annak a munkának, amelyet el kellene végeznie, hogy Internacionálé lehessen e szó helyes fogalma szerint, az, hogy a proletariátus erőit még ma is, a forradalom korszakában merőben a reformok kivívására szervezi.

A II. Internacionáléban a munkáspártoknak két egymástól lényegesen megkülönböztethető csoportja van képviselve: egyrészt a háborús államok pártjai közül azok, amelyek saját burzsoáziájukkal való összefüggés szálait, amelyeket a háború nem teremtett meg, csak mindenki számára láthatóvá tett, nem vágták el gyökeresen. Ilyen a német többségi párt, ilyen a belga párt, az angol Munkáspárt. A másik csoport a semleges államok munkáspártjai, a holland, a svéd, dán stb. pártok, amelyek e részben sokkal nemzetközibb álláspontot követelnek, mint az angol vagy német többségi párt, de ezek viszont saját államaik viszonyai következtében még nem kerültek az elé a feladat elé, hogy belássák a reformpolitikának forradalmi korszakban való céltalanságát, épp azért, mert náluk a forradalmi megoldások, állami és társadalmi szervezetüknek a háborútól való megkíméltsége következtében nem bomlottak fel annyira, mint az összes, háborúban részt vett államokban. Ha a valószínűtlen bekövetkeznék s a világforrongás mai korszaka nem a szocialista társadalom megteremtésére vezetne, hanem a kapitalizmus feltámasztására: akkor lehetséges, hogy egy emberöltőre az egész proletármozgalom visszatolódnék a reform politikájára, mert amilyen meddő dolog forradalmi korszakban reformizmust, épp olyan képtelenség békés fejlődés korszakában permanens forradalmat csinálni. Csak korlátolt s az élet sokféle rétegződését felfogni nem tudó agyvelők hihetik azt, hogy például egy ember mindig jó vagy mindig rossz, mindig okos vagy mindig ostoba, holott valóságban ezeknek az ellentéteknek egymásba való átolvadásából áll az

élet: azonképpen a társadalom harcaiban sem lehet mindig ugyanazzal a lelki készséggel és ugyanazokkal a közvetlen célokkal küzdeni. Ha a forradalom, vagyis a régi társadalom fölbomlása egyre tovább terjed és megbetegíti az ellenállóbb szervezeteket is: akkor ezek a reformista pártok hamarosan forradalmasodni fognak. Ez a belső ellentét feszíti szét a II. Internacionálé pártjait. s a szervezet további bomlását e két ellentét valamelyikének kifakadása fogja előidézni vagy teljesebbé tenni.

A II. Internacionálé elgondolása arról, miképpen kell és lehet a szocializmusért való világküzdelmet szervezni, miképpen lehet a proletariátus erőit egységesíteni, a munkástömegek gondolkozását tudatosan egyformává tenni: elmaradt a gazdasági átalakulás mögött. A reformszocialisták nem látják meg azt a nagy egységesítő folyamatot, amelyet a háború az egész világon s elsősorban Európában elvégzett, nem veszik tudomásul, hogy a harc föltételei, az általa felvetett kérdések, a reájuk adandó feleletek ma legalább a vezető államokban jóformán ugyanazok, s mindenütt igen nagy hasonlóságot mutatnak némely, a társadalom életére nézve döntő területen. Amikor Marx a „Kapital"-ban a tőkés termelésmód természetrajzát adta meg, abból a feltevésből indult ki, hogy a kapitalizmus erői minden ellenállás nélkül érvényesülnek, s mintegy légüres térben rajzolta meg, milyen erők viszik a társadalmat a kapitalizmus teljes kifejlődése felé. Csak ilyen gondolati konstrukció segítségével lehet a tudományban az erők igazi mivoltát kiismerni s a társadalmi fejlődés erőit világosan megmutatni. A tudomány éppen ezért elvont, s éppen az a feladata, hogy ezeknek az erőknek önmagukban való hatását mutassa meg: az élet okozta komplikációkat, eltéréseket megmutatja maga az élet. A II. Internacionálé mai politikája ebben az értelemben antimarxista, mert még ma is nagyobb jelentőséget tulajdonít a kapitalizmus nemzeti sajátosságainak, mint aminő őket valóban megilleti, s nem vesz tudomást arról, hogy a háború rettenetes egységesítő kalapácsa ezeket az eltéréseket jórészt szétlapította. Politikája a kapitalizmus háború előtti üteméhez van szabva, ezért nem lehet az egész munkásosztály szervezete, s ezért nem lehet vezetője a proletariátus forradalmának.

A BOLSEVIK INTERNACIONÁLÉ

Ha ebben az összefüggésben azt lehet mondani, hogy a II. Internacionálé a munkásosztály nemzeti sajátosságainak és sajátos, egyes országokban meglevő harci feltételeinek kifejezője: akkor a bolsevizmus Inter-

nacionáléjáról joggal mondható, hogy az egész tényleges, emberekkel és társadalmi ellenállásokkal megvívandó harcot merőben elméleti feladatnak tekinti, s azt képzeli, hogy a proletariátusnak az élő társadalomban végbemenő, tehát állandó ellenállásokba ütköző harcát oly módon lehet megoldani, mint ahogy Marx elméleti problémákat oldott meg. A kommunisták Internacionáléja semmi mást nem lát meg az egész sokrétű és változatos életből, mint a kapitalizmus alaptendenciáit, s cselekvésre akarja bírni oly módon a tömegeket, mint ahogy a tudományos zseni elméleti feladatokat szokott megoldani. A világ nem olyan különböző egyes részeiben, amint Brüsszelben hiszik, s korántsem olyan egységes, mint ahogy Moszkvában gondolják, s különösen nem ott vannak meg az egyformaságai, ahol a bolsevikok keresik őket. A gazdasági és társadalmi rend forradalmi válsága kétségen kívül itt van; de ez a forradalmi válság igen sokféle formát ölt, hevességének foka szerfölött különböző, megnyilvánulási módja korántsem olyan egyöntetű, hogy az egyszerű moszkvai formulákba beleszorítható volna. Az autonómia és centralizmus, a diktatúra és pártönkormányzat kérdései, amelyek a Moszkva felé már megindult pártokat – németeket, svájciakat – visszafordították, amelyek az olasz – már kommunista – pártot szétszakították, amelyek az újonnan alakult német kommunista pártot már tegnap válságba döntötték és amelyek ugyanezt a válságot holnap Franciaországban idézik fel, mind ennek az alapbetegségnek a következményei: a gondolkodásukban is diktatórikus és túlságosan egyszerűsítő és egységesítő bolsevik gondolkodásmódjával szemben a tényleg meglevő, országonként, pártonként, nemzetenként másképpen jelentkező különbségeket juttatják érvényre, amelyek minden elméleti megformulázással szemben is megvannak és ezért kifejezésre kell jutniok. Ha a II. Internacionálé politikája a kapitalizmus fejlődésének elmaradt fokát fejezi ki: viszont a bolsevizmus Internacionáléja az életviszonyok és harci feltételek oly egységét tételezi fel, amely csak *elgondolásban* lehetséges, de soha a világon valósággá válni nem fog, még a szocialista társadalomban sem. Ezért állítja az összes proletárpártokat lehetetlen feladatok elé, mert oly feltevésből indul ki, amely csak mint gondolati konstrukció, de nem mint valóság lehetséges. De még egy másik alapvető tévedése is van, nevezetesen az, hogy a forradalmat *egyetlen* aktusnak képzeli el: a hatalom megszerzése aktusának, és erre a pontra állítja be s a feszültség olyan állapotában akarja tartósan tartani a proletariátust, amelyet osztályok és egyének egyaránt csak a legfőbb erőkifejtés kivételes pillanataiban bírnak ki, de amelyet

lehetetlenség állandósítani. Ha a II. Internacionálé túlságosan megalkuvó, a Kommunista túl kevéssé számol az élet leghatalmasabb realitásaival; ha az a reformot a forradalom korszakában is az egyedül lehetséges útnak tartja, a Kommunista órák vagy napok feszültségét akarja állandósítani; ha a II. Internacionálé nem látja meg azt az alapvető *egységet*, amely felé a világ az imperializmus uralma alatt halad, a Kommunista Internacionálé nem veszi tudomásul azokat a *különbségeket*, amelyek egy több ezer esztendős eltérő fejlődés következtében nemcsak az egyes országok struktúrájában, intézményeiben testesülnek meg, hanem kitörölhetetlen nyomokat hagytak az átöröklés folyamán kialakult emberi idegrendszerekben, tehát a proletárok idegrendszerében és ezzel összefüggő lelki életében is. A reformszocializmus csak a német, a francia, az olasz munkást látja, s nem látja benne tisztán a proletárt; a bolsevik tételekből összerak valamit, s arra ráfogja, hogy ez a Proletár, s ehhez szabja a reverendát, amely a gyakorlatban kényszerzubbonnyá, minden élet és minden fejlődés kerékkötőjévé válik. Minden egyéb, amit ezen kívül felhoznak a kommunisták Internacionáléja ellen, ennek az alapvető hibájának a következménye, még az is, hogy ez az Internacionálé tulajdonképpen nem is a kommunista munkások és pártok Internacionáléja, hanem az orosz szovjetkormány külpolitikájának egyik fontos, orosz állami intézménye.

A KÉT ÖRVÉNY KÖZÖTT

A helyzet tehát valójában az, hogy a proletariátusban egyre erősbödik az igazi internacionálé után való vágy, a szociális forradalom menetének és kifejlődésének múlhatatlanul szüksége van ilyen nemzetközi, összefogó *akciószervre;* de a fent felsorolt okokból egyik meglevő nemzetközi szervezet sem felelhet meg ennek a hivatásának. Így született meg, nem mesterkedésekből, nem vetélykedés vágyából, nem éretlen forradalmi hangulatoknak való behódolásból, amint az egyik oldalon mondják, nem a burzsoáziával való szövetkezés vágyából, mint a másik oldalon hangoztatják, *a bécsi nemzetközi szocialista értekezlet.* A háború, a kelet- és közép-európai forradalmak mélyreható szociális átalakulásai, az imperializmus nemzetközi szervezetének kiépülése, a történelmi színpadnak rengeteg kimélyülése és kiszélesedése, új társadalmi osztályok és csoportok, új népek bekapcsolódása az osztályharcba, szétfeszítette a régi értelemben való szociáldemokrata harci szerveket, új szerveket teremtett, a régieket új feladatok elé állította. Ez az egyik nagy szociológiai tény,

amellyel számolni kell, ha valóban nagy tömegeket akar a szocializmus a döntő harcra a kapitalizmus ellen felvonultatni. A másik, az ezzel egészen egyenértékű tény, hogy az orosz forradalomnak az eddigi fennmaradásából következő sikere korántsem bizonyítja azt, hogy az egész világ Oroszország volna vagy azzá lehetne, vagy akárcsak azt, hogy kívánatos volna, még ha lehetséges volna is, hogy azzá váljon.

A bécsi nemzetközi szocialista értekezlet e két, a világtól egyaránt távol álló, túlzó felfogás között kereste azt az utat, amelyen a proletariátus az események fejlődése következtében valóban jár már, s amelyre egyre nagyobb mértékben kényszerül. A legjobb értelemben felfogott marxista szellemben oldotta meg feladatát, mert magából a proletariátus életéből, az osztályharc tényeiből s nem vágyakból vagy elgondolásokból vette célkitűzéseit. Kiindulópontja, hogy a kapitalizmus és szocializmus között való döntő harc korszakába jutott el a világ, hogy ezt a küzdelmet csak a proletariátus vívhatja meg, és a burzsoázia ellen kell megvívnia, olyan módon, olyan eszközökkel és módszerekkel, amelyek forradalmiak, de nem olyanokkal, amelyeket kívülről erőszakolnak reá, s amelyek között éppen csak egy volna az, amely minden körülmények között és minden népnél érvényes. Gondosan ügyelt arra, hogy mi az, ami ma már valóban lehetséges nemzetközileg, azért, mert valóban kialakult a kapitalizmus egységesítő munkája és az imperializmus nemzetközisége következtében, de gondosan kerülte azt, hogy a Kaukázus népeinek kezébe tegye le a döntést arról, mit kell Manchesterben az angol munkásnak tennie. Az események menete fogja a proletariátus egyre nagyobb tömegeit meggyőzni arról, hogy a mindenáron való forradalmi puccs, az erőivel nem számoló forradalmi romantika, a forradalmi militarizmus és erőszakimádás örvényei fenyegetik az egyik oldalon, míg a másikon a mindenáron való reform és kompromisszum, a túlságos megalkuvás és forradalmi helyzetek felismerésére és kihasználására való alkalmatlanság veszedelmei környezik meg, s így egyik szervezet sem lehet vezetője abban a nagy harcban, amelyet a most elkövetkezett történelmi korszakban meg kell vívnia. Erős hitünk, hogy e két végzetes hibától egyaránt távol állva, az osztálytudatos és forradalmi munkásság világszervezete csak azokon az elveken épülhet fel, amelyeket a bécsi nemzetközi szocialista értekezlet megszabott, s azért volt az egész tanácskozás alatt az az érzésünk, hogy itt valami nagy és fejlődőképes jövőnek az alapja vettetik meg.

Világosság, 1921. március 12.

A PUCCS

Ami kaland volt a Habsburg-puccsban,[1] az Károlynak Magyarországból való kiparancsolásával bevégződött. De tévedne az, aki azt hinné, hogy a monarchista, sőt a Habsburg-restauráció ezzel a kalanddal véget is ért. A magyar nemzetgyűlés határozata a legitimista puccs ügyében semmitmondó s minden hasonló lehetőségnek kaput nyit. A királyság nem szűnt meg e határozat szerint, csak a királyi hatalom gyakorlása szünetel. A magyar államforma e határozat után is, mint előtte, a királyság marad.[2] A miniszterek a király miniszterei, igaz ugyan, olyan miniszterei, akik királyukat kitoloncolják az országból, ha jelentkezik, hogy parancsoljon nekik és átvegye a hatalmat. A bíróságok továbbra is a király nevében hozzák ítéletüket – ha kénytelenek volnának is ezt a királyt, ha a hatalmat gyakorolni akarná, elítélni és börtönbe dugni. A főispánok egy része nyíltan vallhatja, hogy a király kezéből kapta kinevezését – ha ennek a királynak el is kell hagynia azt a földet, ahol az ő kinevezése alapján gyakorolják a hatalmat. A nemzetgyűlés határozata ennek a hazug és felemás állapotnak korántsem vet véget, csak megmutatta azt, ami *valóban* van ma Magyarországon. Ha a nevetségesség öl, amint a közmondás tartja, akkor Károly ma valóban hulla. De holnap ugyanazok az erők, amelyek ezt a selejtes és gyáva kalandort előtérbe tolták, egy másik Habsburgot kapnak majd föl, s úgy, amint evvel, holnap majd a másikkal próbálják meg ezt a játékot. Úgy, hogy ha úgy marad minden, mint ahogy a nemzetgyűlés határozata után és Károly kitoloncolása után marədt, akkor tulajdonképpen semmi lényeges dolog nem történt Magyarországon. Megérteni a puccsot és a szükséges politikai tanulságokat belőle levonni csak úgy lehet, ha mint a nemzetközi és magyar osztályharcnak egyik fontos eseményét fogjuk fel és a nagy világtörténés folyamába illesztjük bele ezt a kalandot.

A világpolitika döntő hatalmasságai Európában az angol és francia imperializmus, konzervatívok és ellenforradalmiak. Ezen mivoltuknál fogva szükségképpen rokonszenvesebb előttük a monarchia, mint a köztársaság. Igaz, hogy Franciaország köztársasági államformája nem akadálya az ellenforradalmi és imperialista politikának. De ez a forradalom, amelyből a francia köztársaság született meg, rég elmúlt, és ott a köztársasági államforma önmagában már konzervatív erővé vált, míg az új közép-európai köztársaságok a proletariátus politikai forradalmának

eredményei s *ezért* a proletariátus hatalmának kifejezői is. A brit és francia imperializmusnak ezen az ellenforradalmi irányzatán és érdekeltségén alapszik a monarchista restauráció minden reménye. Mint a proletariátust féken tartó, mint a proletariátus hatalmát gyöngítő erő rokonszenves a francia és angol imperializmus szemében minden monarchista mozgalom. Ámde a levert dinasztiák, a Habsburgok és Hohenzollernek egyúttal a német imperializmus képviselői is voltak, és *ebben* a minőségükben, félelmetesek és gyűlöletesek a konkurrensse[3] előtt, ha egyelőre az oly erősnek is érzi magát, hogy e pillanatban nem kell félnie vetélytársától. Ez az antantimperializmus köztársasági rokonszenvének alapja, s nem kell külön magyarázni, hogy ez nem valami túlságosan szilárd és megbízható elvi alap köztársasági politika számára.

A német ellenforradalomnak, az imperializmusnak a Hohenzollern-császárság a természetes lobogója és képviselője. Osztrák imperializmus, olyan nemzetközileg döntő erő, amelynek a Habsburgok lehetnének a képviselői, nincsen; a magyar glóbuson kívül, amely a nagyzási hóbort és a nemzetközi tudatlanság kettős betegségéből még mindig nem gyógyult ki, nincsen olyan tökfilkó a világon, aki csak komolyan gondolna is annak a lehetőségére, hogy a Habsburgok újból hatalmuk alá vethetnék az igájukból felszabadult népeket, s hogy jöhetne a történelemnek olyan fordulata, amely a csehszlovák, a jugoszláv, a román nemzeti államot megbonthatná s e népek egy részét valamifajta Habsburg-uralomnak vethetné alá. Európa szárazföldjén, egész Szovjet-Oroszország határáig, a francia imperializmus a döntő hatalom. Ez az imperializmus nem tekinti veszedelmes ellenfélnek a Habsburgokat, sőt állandóan játszik azzal a gondolattal, hogy a Habsburgokból a német birodalmat gyengítő erőt faragjon. Amikor a francia imperializmus tábornokai a Habsburgokat segítik, nem gondolnak Prágára, Belgrádra vagy Kolozsvárra, hanem csak Bécsre. Nem a régi monarchiát akarják helyreállítani, hanem csak kicsinyített, *valóban* osztrák és magyar monarchiát akarnak teremteni, s mivel általános politikai irányzatuknak jobban megfelel a magyar *királyság*, mint az osztrák *köztársaság*, mivel azonkívül azt is hiszik, hogy könnyebb Ausztriában megdönteni a köztársaságot, mint Magyarországon a királyságot, mivel tisztában vannak azzal, hogy Bécset és Budapestet összeboronálni csak az azonos államforma alapján lehet: *azért* dolgoznak a Habsburg-restauráción. A francia politika mindent annak a kérdésnek rendel alá: miképpen lehet Németországot gyöngíteni? Emiatt tiltotta meg a versailles-i és saint-germaini szerződés Auszt-

riának Németországhoz való csatlakozását. Mivel azonban ennek a békének szerzői is tisztában vannak azzal, hogy Ausztria egymagában életképtelen, mivel tudják, hogy vagy Nyugat vagy Kelet felé kell támaszt keresnie, mivel látják, hogy a demokrácia, a szocializmus, a nemzeti gondolat erői mind Németország felé húznak és csak a nyílt ellenforradalmi erők kívánják a keleti orientációt, ezért biztatják a Habsburgokat és küldik Budapestre – azzal a célzattal, hogy *Bécsbe* érkezzenek meg. Az angol politika szempontjából kevesebb közömbös kérdés van, mint az, hogy hatalomra jussanak-e újból a Habsburgok vagy sem? De az angol politikusok belátják, hogy Ausztriával valaminek történni kell, s mivel meg akarnak szabadulni attól a gazdasági gondtól, amit az életrevaló Ausztria rájuk nézve is állandó koldulásával, folytonos bajaival jelent, azt gondolják, hogyha a földmíves Magyarországot és az iparos Ausztriát összekalapálják, akkor elvetették ezt a gondot.

A francia és brit politikának ezek a Habsburg-barát erői. Szembenállanak ezzel a „kis szövetségesek" s Olaszország, amelynek nem a német hanem a habsburgi erő, ha nem is döntő erejű, de zavart okozó ellensége. A francia imperialistáknak az a csoportja, amelynek Berthelot külügyminiszter tulajdonképpeni vezetője és képviselője, úgy vélekedik, hogy Franciaország befolyása jobban meggyöngül, ha a csehszlovák, jugoszláv és román állam fordulnak el tőle, mint ha Ausztria Németországhoz kerül. Azonfelül ezek a politikusok úgy vélekednek, hogy a Habsburgok nélkül is van elég fegyver az antant kezében arra, hogy ezt a csatlakozást megakadályozza. Ezek tehát Habsburg-ellenesek, mert cseh-, jugoszláv- és románbarát politikát űznek. Mármost ezek a csoportok állandó kulisszaharcot folytatnak egymás ellen, s aszerint, hogy a pillanatnyi konjunktúrák szerint melyiknek a hatalma vagy pillanatnyi befolyása erősebb, aszerint lesz a francia politika hol Habsburg-barát, hol Habsburg-ellenes. Általában úgy látszik, hogy a katonai körök dolgoznak a restauráción és azok állottak a mostani puccs mögött is; a polgári diplomáciában a Habsburg-ellenes csoport az erősebb, s ennek a befolyása érvényesült eddig minden döntő pillanatban. Ezek nagyjából a Habsburg-puccs *nemzetközi* erői. Mindaddig, amíg a francia és brit proletariátus hatalma nem öregbedik meg annyira, hogy hatékony ellenőrzés alá tudja fogni a külpolitikát, mindaddig számolni kell a francia és brit külpolitika hasonló ingadozásaival.

Világos dolog, hogy ezt a játékot ezek a hatalmak csak addig folytathatják, csak addig dől el Londonban és Párizsban a magyar monarchia sor-

sa, amíg Magyarországon belül *az osztályok erőviszonyai* olyanok maradnak, amilyenekké a fehérterror alatt lettek. A magyar és osztrák nemzetgyűlésnek az az ülése, amelyen a Habsburg-puccs dolgában állást foglaltak, igen érdekes és tanulságos szemléltető oktatással szolgált arról, miképpen fejeződik ki a munkásosztály tényleges hatalma nemcsak a *saját* cselekvésében, hanem a *többi* osztályokéban is. Az osztrák proletariátus hatalma töretlen, szervezetei épek, sem belső pártviszály, sem erejét túlhaladó forradalmi kísérletek nem gyöngítették meg. Ez a proletariátus minden különösebb erőkifejtés nélkül, demokrácia eszközeivel, véleményének a szabad sajtóban és a parlamentben való kifejezésével rá tudta kényszeríteni a monarchista pártokat is arra, hogy a köztársaság *mellett* foglaljanak állást és a Habsburg-párti politikusokat, hogy a Habsburgok *ellen* tüntessenek. A magyar proletariátusnak teljes hatalom nélkül valósága akadályozta meg a magyar nemzetgyűlés köztársasági és Habsburg-ellenes rétegeit abban, hogy egyetlen szóval is tiltakozzanak nemcsak a Habsburgok ellen, de akár csak a monarchia ellen is.

Ami és ahogy a magyar nemzetgyűlésben e részben történt, az tipikus példája annak, miképpen folynak le „osztályharcok", helyesebben csoportvillongások akkor, amikor a proletariátus erejeszakadtan és megbénultan csak passzív szemlélője az eseményeknek. Bármennyire meg is hamisítja a terror s a munkásosztálynak ebből eredő kikapcsolódása a harcból az eseményeket, azért a puccs mégsem múlhatott el nyomtalanul még Horthy-Magyarország fölött sem. A küzdelem a *szabad királyválasztók*, vagyis a Kisgazdapárt s a *legitimisták*, vagyis az arisztokrácia s a vele szövetkezett nagytőke és klerikálisok között nagyon ki fog élesedni. Horthy végül is abba a helyzetbe kényszeredett, hogy kidobta az országból szeretett királyát, s ezt sem a király, sem a mágnások meg nem bocsátják neki. Az antantnak azok az erői, amelyek helyeslik az ellenforradalmat és csak a *habsburgi* ellenforradalmat nem kívánják, amelyek látják azt, hogy az akasztásban igazán nincsen mit kifogásolniok Horthyn, a jövőben még erősebben fogják támogatni a siófoki herélő- és gyilkosvezért, mint eddig. Az arisztokrácia most majd hamarosan a fehérterror leleplezőinek sorába áll, s Horthy még nagyobb és még nyíltabb barátságba kerül a terroristákkal, mint amilyent már eddig is tartott. Mindegyik csoport kénytelen lesz támaszték után kereskedni, s mindegyik természetszerűleg a proletariátus behálózására törekszik majd. Minél határozottabb visszautasításban lesz mindkét gyilkos csoportnak része a munkásosztály részéről, amelynek nincsen más érdeke, mint az, hogy ezek a ragadozók

egymást fölfalják, annál hamarosabban következik el az a pillanat, amelyben az egész rendszer menthetetlenül összeomlik. Csak akkor jön meg az ideje annak, hogy a proletariátus önálló akciójával újból fölléphet a történelmi színpadra s döntő erővé lehet abban a küzdelemben, amelynek közvetlen célja a magyar forradalom és ellenforradalom tapasztalatai és a világ helyzete szerint a *demokratikus köztársaság* lehet.

Világosság, 1921. április 6.

[1] Habsburg Károly 1921. március 26–27-én tért vissza Magyarországra és tett kísérletet a restaurációra.

[2] 1921. november 6-án fogadta el a nemzetgyűlés a Habsburg-ház trónfosztását. A királyság államformaként fennmaradt.

[3] Az eredetiben így.

A MAGYAR DEMOKRÁCIA ELÉ

Gróf Andrássy Gyula a magyar tanácsdiktatúra külpolitikájáról szóló tanulmányában[1] elmondja, hogyan fordult azonnal a tanácsuralom kikiáltása után az antant diplomáciai képviselőihez, hogyan igyekezett őket rávenni: vonuljanak be seregeikkel Magyarországra, s állítsák helyre az Andrássy grófnak megfelelő törvényes rendet. Sajnálattal állapítja meg, hogy fáradozásait egyelőre nem kísérte siker, s úgy véli: az antant habozása, az, hogy a nemes gróf hazáját nem sodorta azonnal háborúba, sok szerencsétlenség forrása lett.

Abban az időben idegen fegyveres segítségért folyamodott hazája ellen Magyarország jelenlegi miniszterelnöke és kormányzója is. Az Aradon, majd Szegeden székelő első ellenforradalmi kormány a forradalmi Magyarország elleni fegyveres intervencióért ostromolta az ellenséges államokat. Horthy követei ki-be jártak Belgrádban, a jugoszláv kormánynál, s azon fáradoztak, hogy a szerb hadsereg fegyvereivel új rendszert alakítsanak hazájukban. S mikor a román seregek elindultak végre Budapest felé, Horthy úr nemzeti hadseregének tisztjei mutatták az utat, s vezették be az ország ellenségeit Magyarország fővárosába. Ezzel csak a magyar nemesi osztály egy régi hagyományát követték, mert a magyar nemesség politikájához ősidőktől fogva hozzá tartozott, hogy veszélyben forgó előjogait idegen hatalmak segítségével erősítse meg, vagy ha elvesztek, ilyen módon állítsa helyre őket. A magyar főnemesség népies gúnyneve „muszkavezető", mert 1849-ben ők hívták be az országba a cár seregeit a magyar forradalom leverésére. Minden ilyen esetben osztályérdekeiknek megfelelően cselekedtek. Amint vagyonukat és uralmukat sérti valami, már nem hazájuk többé ez az ország.

A történelem immanens igazságszolgáltatásának nevezhetnénk, hogy ugyanazok a hadseregek, melyeket a magyar ellenforradalmárok saját népük ellen hívtak az országba, ugyanazokkal az eszközökkel most az általuk felállított rendszert készülnek megdönteni. Ismerve Horthynak és embereinek a proletariátus, a haza és mindazok ellen elkövetett szörnyű bűntetteit, akik egykor Magyarország demokratikus országgá válásán munkálkodtak, csak nyugtalanul, nagy belső felindulással gondolhatunk rá, micsoda vihar gyülekezik Magyarország fölött; hogy az uralmon levők bűne idegen megszállás borzalmainak készül kitenni az egész népet, az egész országot. De mi, magyar emigránsok, kiknek módunkban áll,

tehát kötelességünk a gúzsba kötött, megnémított magyar népért szót emelni, mi mégis szeretnénk kifejezni kívánságunkat: használjanak fel *minden békés eszközt a magyar politika elkerülhetetlen belső átalakulásának az ország megszállása nélküli eléréséhez.* Nem az a kívánság vezérel bennünket, hogy kíméljük a magyar proletariátus gyilkosait, a magyar szabadság sírásóit, kiket izzó, őszinte gyűlölettel gyűlölünk, hanem a belátás, hogy egy idegen megszállás szenvedései nem az uralmon levőket, hanem elsősorban a dolgozó tömegeket sújtanák.

Habsburg és Horthy – ez volt a magyar kérdés az ellenforradalom egész ideje alatt. Horthy – hogy megmentse az ellenforradalmat a fenyegető bukástól – vállalkozott az általa mindig támadott antant akaratának végrehajtására, s ezzel a Habsburgok emberi számítás szerint elintéződtek. De megmaradt Horthy és így a magyar ellenforradalom is, mindazzal a borzalommal, kegyetlenséggel, embertelenséggel, szabadságot veszélyeztető tényezővel, amit ez a rendszer jelent. Leszámolni vele, szabaddá tenni az utat a demokratikus fejlődés előtt – ez az adott pillanat nagy feladata.

Vajon összeszedik-e most magukat a magyar demokrácia szétszórt, megfélemlített, a világ fejlődésének és dolgainak valódi menetéről mesterséges tudatlanságban tartott erői a borzasztó veszély hatására, megtudják-e törni a rémület rájuk s az egész környező világra nehezedő nyomását, rá tudnak-e így találni saját erejükből a szabadba vezető útra? Ma ez a magyar népnek feltett, teljes nagyságában előtte álló sorsdöntő kérdés. Magyarország ma olyan ország, hová kívülről egyetlen szabad hang sem hatolhat be, ahol a politikai gondolkodást tudatos félrevezetés ámítja el a világ kegyetlen realitásait illetően. De talán mégis lehetséges, hogy most, amikor bezárulással fenyeget a vasgyűrű Magyarország körül, amikor már indulóban a végzet, mégiscsak meghallják a figyelmeztetést: Embereljétek meg magatokat! Söpörjétek el az útból a gyilkos rendszert ti magatok! Csatlakozzatok magatoktól a művelt világ közösségéhez, bátor tettel vívjátok ki ti magatok a szabadságot, hogy ne ellenséges szuronyok hegyén, tehát eredeténél fogva tisztátlanul kényszerítsék azt rátok!

A Habsburg-uralkodó eltávolításával csak egyet irtottak ki az ellenforradalmi rendszernek az egesz környező világ számára elviselhetetlen kísérőjelenségei közül. A szükségszerűen egyre új vészt szülő erők gyengítetlenül működnek tovább, amíg Horthy és rendszere nem követi a Habsburgokat. Ma már az az egyetlen reménységük, hogy a rossz lelkiismerettől gyötört, a nagy kapitalista osztályérdekek szűk látókörű

védelmezésétől elvakult antantnak sikerül bebeszélni: Magyarország csak a fehér és a vörös bolsevizmus között választhat, s Horthy bukása Kun Béla felemelkedését jelentené. A magyar proletariátus sokat tanult ezekben a rettenetes években. Megismerte mindenekelőtt saját hatalma határait, és tudatára ébredt, hogy milyen következményekkel jár, ha egy osztály túl akar lépni saját, a világ fejlődése által meghatározott lehetőségein. Nemcsak az ellenforradalom, már maga a diktatúra is megmutatta neki: távolról sincs elég ereje hozzá, hogy az egész társadalmi fejlődést ő tartsa ellenőrzése alatt, hogy sem létszámánál, sem kulturális és politikai érettségénél fogva nem hivatott rá, hogy ebben a történelmi periódusban már az ország uralkodó osztálya legyen. Amit most kíván, az nem uralom más osztályok felett, hanem *egyenjogúság;* nem diktatúra, hanem *demokrácia.* Már kigyógyult abból a szép, de veszedelmes rögeszméből is, hogy egy fejlődésében ennyire elmaradott ország egy osztály, pont a proletariátus heroikus esztelensége révén hivatott lehet a társadalmi fejlődés ütemét megszabni vagy akár csak meggyorsítani is. Megtanulta, hogy a társadalmi harcokat a nemzetközi erőviszonyok határozzák meg, sokkal inkább, mint bármi más. Nem az élre állni, hanem csatlakozni a *közép-európai republikánus demokrácia frontjához* – ma ezen elmélkednek, erre törekednek. Horthy és diplomáciája most a tömegek tudatlanságára épít; a tömegek balgasága utolsó, kétségbeesett kibúvójuk. De elfelejtik: ahhoz, hogy a dolgozó tömegek felismerjék *az igazi demokrácia értékét,* a legtöbbel éppen az ő uralmuk járult hozzá, és hogy ma az egyébként csak a Horthy-diplomácia elképzeléseiben és jegyzékeiben létező bolsevista áradat ellen a legmegbízhatóbb gát annak a magyar proletariátusnak a felszabadítása, amelyik kijárta a fehér és a vörös bolsevizmus kemény iskoláját és éppen ezáltal a demokrácia biztos oltalmazója lett.

Arbeiter-Zeitung, 1921. október 29.

[1] *Andrássy Gyula gróf:* Diplomácia és világháború. Légrády testvérek kiadása, Budapest, 1920.

FORDULÓPONTON[1]

Nem szeszélyes játék a gondolatokkal, ha az ember a szocialista mozgalom egy fordulópontján, amilyennek az új szocialista internacionálé alapítása ígérkezik,[2] elgondolkodik a szocialista mozgalom végső kérdésein, tudakozódik a proletármozgalom által kiváltott és felhasznált óriási emberi energia hovafordításának értelme és eredménye iránt is. Az önvizsgálat az egyénnek is hasznára válik, habár felelőssége, mivel csak saját képességeit kockáztatja, sokkal kisebb, s az embernek tulajdonképpen jogában áll, hogy a saját módján legyen ne csak boldog, hanem boldogtalan is. De egy szociális mozgalomban, amelyben, túlzás nélkül mondható, sok százezren tevékenykednek teljes tudatossággal, amelyért naponta emberek milliói hoznak áldozatokat, amelyeknek sok millióan ajánlják fel utolsó filléreiket, szűken mért szabad idejüket, egészségüket és odaadásukat, amelyért tízezrek mentek a halálba, százezrek a világ minden tájának börtöneibe, s amely a történelmi fejlődés során kialakult, az emberéletnek egykor értelmet és irányt adó régi társadalmi erőket tudatosan és tervszerűen ki akarja szorítani - egy ilyen mozgalomban a lelkiismeretvizsgálat és a végső kérdések végiggondolása, amelyek minden nagy, ilyen irányú mozgalomban is fontos, ha nem is mindig világosan felismert szerepet játszanak, nem csak történelmi, hanem erkölcsi szükségszerűség. Mert azzal, hogy elsorvadnak vagy elfojtódnak a régi, vallásos vagy szociálkonzervatív válaszok arra a kérdésre, amit Schopenhauer az ember metafizikai igényének nevezett, a vágy éppen úgy nem enyhül, mint ahogy nem talál tökéletes kielégülést a gazdasági determinizmusban, a társadalom fejlődésének Marx által kimutatott törvényszerűségében sem, amely szerint a társadalom öntörvényűleg fejlődik a szocialista társadalmi rend irányába. Az érzéketlen, megingathatatlan gondolkodónak, aki megtanulta, hogy az absztrakció bonckésével kivágjon a világképből mindent, ami a történelmi folyamat tudományosan már megállapított képét zavarhatná vagy befolyásolhatná; aki olyan magasságokban él, hogy az alkonyat bíborában csak a pusztuló régi világ tűzvészét, a hajnalhasadás hegycsúcsokat színező izzásában csak a világtörténelmi napfölkelte előhírnökét képes látni, az ilyenfajta szemlélet fölöslegesnek, elévült gondolatmenetbe, beleérzésekbe való visszaesésnek tűnhet. De a szocialista proletariátus sokmilliós hadserege a gondolati hegymászótúrákban gyakorlatlan, többnyire nem is szédülés-

mentes, néha ingadozó és elgyengült emberekből áll, akik elől a gyártulajdonos alakja, az erkölcsi és fizikai hatalom birtokosainak akaratából újra felépülő erődök árnyéka eltakarhatja az új keletkezésének csodálatos világszínjátékát, s akik így nagyon is könnyen elvesztik bizalmukat az ügy és saját maguk iránt. Fényt gyújtani ebben a sötétségben, az összekuszált, gyakran visszatérni látszó úton megmutatni azt az irányt, mely mégis előre vezet – ez talán nem egészen hiábavaló és fölösleges igyekezet. Értelemben – nemcsak az egyesek értelmességét értve, hanem az egésznek a mozgalomban uralkodó, személy fölötti értelemszerűségét – soha nem szűkölködött a mi mozgalmunk, de voltak és vannak különböző alkalmak, amikor eszébe jutnak az embernek Goethe szavai: „Akinek tudomány *és* művészet van birtokában, annak *van* vallása; aki egyikkel sem rendelkezik, annak *legyen* vallása." És ez a mi értelmezésünk szerint vett vallás csak *bizonyossá* és *szemléletessé* teheti, hogy minden törekvésünkkel és fáradozásunkkal nemcsak általában egy szükségszerűség, hanem egy jóságos, hasznos és sokat ígérő szükségszerűség végrehajtói vagyunk. Eszközei vagyunk olyan történelmi erők működésének, amelyek nem csupán azt rombolják le, ami elévült, hanem azt is, ami rossz, s amit építenek, nemcsak új, hanem kívánatos és szerencsét hozó is, és főleg: hogy ezt *valóban* megteszik és *hatásosan* teszik meg. Így aztán a történelmi haladás kérdése, amely a szocialistáknál egyet jelent a munkáshatalom társadalmon belüli növekedésének kérdésével és a társadalom szocializmus felé haladó fejlődésének kérdésével, és magában foglalja a másik kérdést, a kapitalista rendszer elvetendőségéét és felbomlásáét, nem céltalan akadémikus kérdés, hanem egész szocialista mozgalmunk eleven erkölcsi és érzelmi energiáinak forrása.

Van-e tehát a mi értelmezésünk szerint vett *történelmi haladás,* előbbre jutunk-e, és a szocializmus irányába halad-e ez a mozgás, a munkásosztálynak egy új társadalom hatalmához és rendjéhez való felemelkedése felé?

Az ezzel a sorskérdéssel foglalkozó röpke elmélkedés legyen egy külsejében igen szerény, de a probléma nagyságát és jelentőségét tekintve büszke és igényes köszöntés, ünnepi ajándék a Hamburgban újjáalakuló Internacionálé számára.

Akadhatnak egyesek – s nem feltétlenül csak akadékoskodók –, akik gyorsan készek az ítélettel, azt mondják, hogy a II. Internacionálénak és a Szocialista Pártok Nemzetközi Munkaközösségének szövetsége nem más, mint a háború előtti II. Internacionálé, rosszabb kiadásban;

rosszabban, mert több nagy proletárpárt, elsősorban Oroszországé, nincsen képviselve benne; mert a francia proletariátus, amelynek egyesítése a II. Internacionálé egyik legnagyobb teljesítménye volt,[3] megint széthullott, s számszerűleg nagyobb része távol marad az új alapítványtól; mert majdnem minden országban vannak kisebb-nagyobb szocialista és forradalmi munkáscsoportok, melyek nem tartoznak ehhez az új internacionáléhoz. Hogy ezt a nemzetközi szövetséget, ha nem is maguk a munkások, de vezetőik gúnnyal, csúfolódással, szidalommal fogadják, és – ami még súlyosabban nyom a latban – hogy az új internacionáléhoz tartozó pártok némelyikének belső életében és külső cselekedeteiben a szocialista kritika joggal kifogásolhatna egyet-mást. Az a pillanat, amelyben az egész nemzetközi proletariátus ereje – beleértve a kommunistákét is – nem volt elég, hogy megakadályozza a francia imperializmus támadását Németország ellen,[4] s melyben Foch marsall tankjaival és gépfegyvereivel csak tiltakozó tüntetéseket, határozatokat, országgyűlési beszédeket, bizottsági értekezleteket állíthatnak szembe, semmi esetre sem megfelelő időpont arra, hogy növelje a munkásosztályban erejének tudatát, s elhitesse vele: most már hivatva van a világ újjárendezésére. Egész Európát elborítják a reakció, az ellenforradalom hullámai; ha különböző formában is, mindenütt igyekeznek a munkásosztály politikai és társadalmi helyzetét megrendíteni, gazdasági életfeltételeit az eddiginél is jobban elrontani. A ma élők már bizonyára nem tudják, hogy a francia burzsoázia Thiers és Gallifet közreműködésével miként fizetett meg a párizsi munkásoknak azért, mert ki merték nyújtani kezüket a hatalom felé, s ki merték tárni szíveiket az akkor még fejlődésének éretlen fokán álló szocialista ideál előtt.[5] Még a cári Oroszország is elrejtette kegyetlenkedéseit és a proletárok ellen elkövetett rémtetteit börtönei áthatolhatatlan falai vagy Szibériája legyőzhetetlen távolságai mögé. Hogy azonban Közép- és Nyugat-Európa kellős közepén, nem hirtelen bosszúállásként – ami, ha nem is megbocsátható, de legalább érthető volna –, hanem tartós rendszerként létrejöhet egy olyan politikai állapot, mint Magyarországon, mindenekelőtt pedig Olaszországban, és ezt nem csupán az illető ország proletariátusa, de a nemzetközi proletariátus is eltíiri; hogy a republikánus Németországban a Feme[6] halálos ítélettel sújt olyan tetteket és gondolkodásmódokat, amelyeket a császári Németország még csak fegyházzal sem mert vagy tudott büntetni: ezek okvetlenül olyan dolgok, amelyeken el kell gondolkozzék minden szocialista. S ezek megmutatják, hogy az először csupán erkölcsi vagy érzelmi meg-

gondolásból felmerült kérdések megválaszolása politikailag is szükségszerű. Ha azonban összefoglaló képet akarunk kapni és egyben végkövetkeztetést a világ szocialista mozgalmának állásáról, akkor persze világméretű mércével kell mérnünk, és igyekeznünk kell a világ eseményeinek nagy összefüggéseit megragadni; így valószínűleg kiderül, hogy a magukba véve olyan jelentős, fájdalmas események csupán felszálló buborékok olyan üst felszínén, amelyben az egész társadalom tömege olvad és forr, türelmetlenül várva (történelmi méretekben mérve) a nem oly távoli időpontot, mikor a rejtélyes és ellentmondásos történelmi fejlődési folyamat szülöttje új öntőformákba kerülhet.

Hogy egy külsődleges változással kezdjük: bár az emberek már rászoktak, hogy mindennapos dolognak tartsák, mégis rá kell mutatnunk, milyen óriási jelentőségű világtörténelmi esemény Európa három *katonai nagyhatalmának* bukása. Vlagyivosztoktól Calais-ig leng most a köztársasági lobogó minden új államban, amelyek előtt csak a Romanovok, Hohenzollernek, Habsburgok uralmának összeomlásával nyílt meg az út az önálló lét felé. Létrejöttükkel a nemzeti, politikai és szociális forradalom olyan problémái vetődtek fel, amelyek az egész világ politikai arculatát megváltoztatták. E köztársaságok társadalmi formája igen különböző, és csaknem mindegyikben azon dolgoznak a régi társadalmi erők, hogy az államforma változásával *politikailag* végrehajtott átalakítást *társadalmilag* visszafordítsák vagy meg nem történtté tegyék, akár magának az új köztársasági államformának a megdöntésével, akár úgy, hogy azon belül újra hatalomra juttassák azokat az osztályokat, amelyek uralmának szerve és jelképe éppen a monarchia volt. De bármennyire megnehezítik is a napi politikai agitáció igényei, hogy rámutassunk arra a haladásra, amelyet a történelem és a proletariátus számára még egy Stinnes-féle, egy Piłsudski-féle, egy Masaryk-féle, egy Poincaré-féle, sőt még egy Buharin-féle köztársaság puszta léte is jelent, mégis el kell ismernünk, hogy a proletariátus döntő hatalmi harca egy *köztársaságban* elvileg sokkal kedvezőbb körülmények között megy végbe, mint egy monarchiában. Franciaország példája persze látszólag ellentmond ennek, de nem szabad megfeledkezni róla, hogy a francia köztársaság szociális felépítése és állandó, minden népi áramlattól független államhatalommá való átalakulása – mert valójában *ez* a különbség a monarchista és a republikánus államhatalom közt – olyan időben zajlott le, amikor sem Franciaországban, sem máshol nem voltak még igazi proletárerők, és ez lehetővé tette a politikai gépezetnek a proletárbefolyás kikapcsolásával

történő felépítését és az új társadalmi és politikai erőviszonyok stabilizálását. Amint megtörtént ez a stabilizáció, amint újra felépítették a politikai hatalmi és közigazgatási apparátust, azaz megoldódott a *forradalom politikai-konstruktív feladata,* a proletariátus szempontjából az állam politikai formájának jelentősége mindenesetre háttérbe szorul annak szociális tartalma mögött. De amíg ez a folyamat kialakulóban van – feltéve, hogy az állam hatalmi szervezeteinek újjáépítése a proletariátus befolyása alatt történik, s ma az egész világon kivétel nélkül ez a helyzet –, a köztársasági államforma és az állami és társadalmi struktúra általa előidézett fellazulása óriási előnyt jelent minden elnyomott osztály számára, arról az emberi, erkölcsi oldalról nem is beszélve, hogy ha már szükséges vagy muszáj, hogy legyen uralmi viszony, akkor az olyan, amelyik az emberek beleegyezésére, azaz választásukra épül, kevésbé visszataszító, méltányosabb formája az uralomnak, mint az, amit örököltek, a vallás, az erőszak vagy a szokás kegyelméből megkaparintottak vagy azokon alapult. Egy fiatal köztársaság, ahol még nem szilárdultak meg az erőviszonyok, ahol a különböző osztályok egyensúlya még kialakulatlan, ingadozó, a legjobb küzdőtérül szolgál a forradalmi harcokhoz, s egy ilyen küzdőtér kialakulása a régi világ nagy részén az a hozomány, amit a történelmi fejlődés a világháború következményeként a proletariátusnak adott. Olyan köztársaságot, mint a francia, a proletariátus teljes leverése, azaz a termelés minden feltételének elpusztítása nélkül ma a forradalmi köztársasági államok egyikében sem lehetne felépíteni.

Felmerül a sorsdöntő kérdés, hogy nincs e meg mégis egy ilyen elbukás lehetősége? Hiszen mindnyájan borzadva végigéltük, részben végig is harcoltuk és szenvedtük, hogy a proletariátust, miután nem csak a köztársaság küzdőterét vívta ki magának, de az egész hatalmat is magához ragadta – Magyarországon, Finnországban, Bajorországban –, hogyan taszították vissza a semmibe, hogyan zúzták szét teljesen; hiszen éppen ezekben a napokban vagyunk tanúi annak, hogyan törik le a munkásosztály hatalmát a fasiszta Olaszországban, hogy az egész világon hogyan fenyegeti szétzúzással a proletárhatalom védőgátjait a reakció és az ellenforradalom szökőárja, s nem bizonyult-e valamennyi, a háború után szerzett joga értéktelen papírcafatnak, amit az erőszak vasökle széjjeltép? Nem látszik-e, hogy az uralkodó osztályok minden országban elhagyják az általuk teremtett és mindig annyira dicsért régi törvényesség és az újonnan alkotott törvényesség talaját, hogy a fegyvertelen, a régi vagy az

újonnan alkotott legalitás fétiséhez ragaszkodó munkásokkal szembeállítsák minden nép és faj Ku-Klux-Klanjait, Pinkertonait, amerikai légióit, fasisztáit, nemzetiszocialistáit, különítményeit és szokoljait[7], százszázalékos amerikaijait, s ezáltal előidézzék, legalábbis a mi történelmi korszakunk tartamára, a proletariátus végleges vereségét?

Sehol nem volt a bukás olyan rettenetesen mély, sehol nem volt a taszító kéz olyan brutális, sehol olyan kevéssé nem bénította semmiféle erkölcsi vagy műveltségi gátlás, sehol nem volt maga a letaszított olyan gyönge, olyan törékeny, olyan gyökértelen, mint Magyarországon. Az ellenforradalom maradéktalan győzelmének, a proletariátus mint politikai erő kiirtásának feltételei sehol nem voltak olyan kedvezőek, mint abban az országban, ahol azelőtt soha nem volt semmiféle jelentősebb munkásmozgalom, ahol azonban, miután minden átmenet nélkül és előkészületlenül hatalomra jutott, nagyjából minden hibát elkövetett, ami az ellenforradalom útját egyengethette, és a társadalom nem proletár elemeit pokoli gyűlöletben egyesíthette a proletariátus ellen. És mégis: a párizsi kommün leverése után több mint tíz év múlt el, míg a francia proletariátus egyáltalán képes volt újra megmozdulni, amíg neki mert látni, hogy a törvényesen fennálló általános választójogot kihasználja osztálypolitikája javára, s csaknem még egy évtizedig tartott, míg eljutott a szakszervezeti mozgalomig és egy valamennyire is jelentős politikai mozgalomig. És mindez a nagy forradalmi hagyományokkal, magas fejlettségű politikai kultúrával és olyan munkásosztállyal rendelkező országban, amely számszerűen nem jelentett ugyan túlnyomó erőt a paraszti lakosság mellett, de már csak forradalmi múltjánál fogva is egészen más szerepet játszott, mint az iparilag is elmaradott Magyarország mai munkásosztálya.

Az utat, amelynek megtételére Franciaország munkásosztályának egy fél évszázaddal ezelőtt majdnem két évtized kellett, Magyarország proletariátusa nem egészen négy év alatt tette meg. Nem azért, mert a magyar proletariátus rátermettebb volt vagy rátermettebbé vált, mint a franciaországi, nem azért, mert Horthy kevésbé erélyesen látott a dologhoz, mint Thiers és Gallifet, nem azért, mintha mindenkiben, aki nem tartozik az ipari proletariátushoz, kisebb lett volna az utálat a bolsevizmus iránt, mint a kisparasztok Franciaországában, nem azért, mintha a magyar munkások számára kedvezőbbek lettek volna a korviszonyok, mint a franciaországi munkások számára voltak – hanem azért, mert ebben a fél évszázadban a proletariátus ereje világméretekben olyan nagyot nőtt,

szükségessége és nélkülözhetetlensége még az elmaradott országokban is annyira fokozódott, hogy egyáltalán nem lehet elpusztítani, még azokban az országokban sem, amelyek gazdaságilag elmaradottak, nemhogy ott, ahol már az ország gazdasági struktúrájánál fogva is naponta növekvő erőt képvisel; még ott sem, ahol nagy támadási felületet nyújt ellenfeleinek, nemhogy ott, ahol erejével es azzal, hogy gazdaságilag az egész társadalomnak szüksége van rá, a fölényben levő államtudomány és az uralom előfeltételeibe való betekintés is párosul. Kicsit részletesebben szóltam a magyar ellenforradalom e gyakran figyelmen kívül hagyott tanulságáról, mert nem tudok jobb példát arra, hogy a modern társadalom számára mennyire nélkülözhetetlenné vált a proletariátus és mennyire nélkülözhetetlen lett a proletariátus számára a szocializmus, és mivel ez a legjobb cáfolata annak a reménynek és félelemnek, hogy van még olyan hatalom, amelyik képes, nem önerejéből, de a proletariátus saját hibái, tévedései révén valóban halálos csapást mérni rá.

Persze egészen más a helyzet ott, ahol a gazdasági fejlődés a proletariátus hatalmát erősíti és saját oktalansága nem szerzett váratlan és pótolhatatlan szövetségest az uralkodó osztályoknak. Képtelenül hangzik ugyan, de mégis igaz: az, hogy a birtokos osztályok a nyers erőszakhoz folyamodnak, hogy nyíltan űzik előkészületeiket a fegyveres polgárháborúra, bármilyen ijesztőnek tűnjék is, nem erejük és a saját ügyükbe vetett bizalom bizonyítéka, inkább gyengeségük bevallása, növekvő félelmük kifejezése. A birtokos osztályoknak a háború és a forradalom előtti időkben miért nem jutott eszükbe, legalább Európában, hogy különleges zsoldosseregeket állítsanak föl, és most miért nem csak a forradalmi vagy legyőzött országokban teszik ezt, miért nyúlnak az egész világon ehhez az eszközhöz? Talán, mert hatalmasabbak lettek, mert megengedhetik maguknak, mert semmilyen hatalom nem gátolja őket, hogy minden eszközzel védjék gazdasági előjogaikat? Ellenkezőleg. A burzsoázia, mint általában minden uralkodó osztály, nem szereti felfedni uralmának erőpolitikai alapjait a tömeg előtt, amelyen uralkodik és amelyet kizsákmányol. Ha ezt ma mégis megteszi, kényszernek enged: a proletariátus túl hatalmas, a burzsoáziának az állam és minden hatalmi eszköze felett gyakorolt uralma megingott. Lázadó szellem hatja át a leigázottak, kizsákmányoltak tömegét, és ezzel a szellemmel szemben az uralkodók nem bízhatnak az állam kényszereszközeiben, mert ez az állam, ez az ócska, korhadt holmi, amely helyett a proletariátus újat készül ácsolni magának, már minden eresztékében recseg; nem bízhatnak még az egy-

ház, a sajtó, az irodalom, az erkölcs ma már sokkal hatásosabb, bámulatos tökélyre vitt hatalmi eszközében sem, csak egyetlen menedéket látnak: gazdagságuk megvédését rábízni a szuronyokra, amelyek az állam ellenőrzése alól kivonva, egyedül csak páncélszekrényeik kontrollja alá esnek. Világszerte példátlan nyugtalanság lett úrrá a birtokos osztályon; mint osztály, nem tud örülni pompájának és gazdagságának, sőt életének sem, láz emészti, lidércnyomásos álmok gyötrik; ő lett a modern Macbeth, aki érzi, hogy itt a vég, mert megindult a birnami erdő, és gyűlölettel, félelemmel telve csak egyet tud elképzelni és cselekedni: fegyverért kiált!

Hogyan és miért jött ez a nyugtalanság, amely, mint a barométer, fényes napsütésben is tévedhetetlenül jelzi a hirtelen időváltozást? A birtokos osztályok nyugtalansága csak tükörképe a világ egyik végétől a másikig terjedő általános nyugtalanságnak. Az 1914-ben kezdődött harmincéves háború eddig már az egész világot feldúlta és átalakította. A történelmi színpad megnőtt szélességben és mélységben egyaránt. Népek és nemzetek, különböző színű, a kultúra különböző fokán álló fajok sodródtak bele az események világméretű folyamatába, a kapitalizmus következményei, módszereinek elterjedése folytán felébredtek történelem nélküli álmukból, lusta szendergésükből, és áttekinthetetlen tömegeik most a történelem színpadára lépnek, amely az erejét meghaladó menet dübörgő felvonulása alatt összeomlással fenyeget. Milyen világos, áttekinthető, egyszerű volt a világháború kezdete előtt a világpolitika a maihoz képest; milyen háborítatlan, milyen biztonságos helyzete volt annak, amit indokolatlan általánosítással a fehér faj hegemóniájának neveztek! A nemzeti és állami önállóság jogát a lengyeleknek, románoknak, jugoszlávoknak, csehszlovákoknak akarták megadni, de Kelet-Európából átpattant a szikra Oroszország sztyeppéire és onnan Ázsia belsejébe; most már az Indiai-óceán partvidékein lobog a tűz, és Indiában és Afrikában láncaikat rázzák a fekete és sárga emberek, akik évszázadokig nyugodt megadással viselték őket. Gandhi, Kemal, Zaglul, Garvey, Booker, Washington és a többiek, az emberi mivoltra ébresztő nagyok, akiknek gőgünkben még a nevét se tanultuk meg ezelőtt, az alázatos rabszolgahordákból öntudatos, jogaikat követelő nemzeteket alakítanak, és mint Enkeladosnál[8], kiről Carlyle beszél, földrengést idéz elő, ha csak mesélni akarnak is szenvedéseikről...

Még sokkal erősebb megrázkódtatásokat okoz ezeknél a Távol-Keleten jelentkező és végbemenő *nemzeti* forradalmaknál az európai emberiség

szociális összetételének átalakulása. A háború emberek millióit ragadta el, köztük természetesen sok milliónyi proletárt. A proletariátus hadserege ennek ellenére mindenütt hatalmasan felduzzadt. Néhány kivétellel, amely csak erősíti a szabályt, a harcos szocialisták hadserege a háború előtt a nagy- és középipar férfi munkásainak pártja volt. Ezt a háború alaposan megváltoztatta: Közel- és Távol-Keleten új népeket vezetett a történelem színpadára, új népeket teremtett, vagy legalább alkalmat ezek kialakulásához, Közép- és Nyugat-Európában történelem nélküli osztályokat és csoportokat keltett társadalmi és politikai életre, és mindenekelőtt bevezette a közéletbe a történelem nélküli női nemet, megtanítva rá, hogy követelje részét a társadalmi harcból. A háború és a forradalom széttörte a politikai bilincseket, amelyeket a régi állam a mezőgazdasági munkásokra, az állami és községi alkalmazottakra rakott, s ők, bár gyakran még ingadozva, csatlakoztak a proletariátus harcoló seregéhez. A válaszfalat, melyet a fizikai és a szellemi munka közé húztak, s amelyet a birtokos osztály féltékenyen őrzött, ledöntötték; a burzsoázia ekkor minden befolyását latba vetve, megpróbálta újra felépíteni ezt a válaszfalat, amely szociálisan és gazdaságilag más életvitelre jogosított – s ez egyik legfőbb oka a *reakciónak*, amibe most belekeveredtünk. Ennek ellenére sem lehet a munkást újból ugyanolyan mélyre lenyomni, sem e rétegek életszínvonalát tartósan megemelni; irigységre és neheztelésre viszont nem lehet tartós osztálypolitikát építeni, így ezek a minden állam és minden társadalmi rend számára olyan fontos rétegek időleges visszaesésük után újból vissza fognak találni a harcoló munkáshadseregekhez. De még azok a rétegek is, amelyekben olyan erős a munkások iránt érzett gyűlölet, hogy képes elfeledtetni velük tényleges szükségleteik kielégítésének hiányát, a régi értelemben veve még ezek a rétegek is hosszú időre elvesztek a birtokos osztály és állama számára, mert nem szolgálni akarnak, hanem uralkodni, és politikai vándorútjaik során bizonyára teljesen kiveszett belőlük az alázatra való képesség és törekvés. A nő, a mezőgazdasági munkás, a szellemi munkás, az állami és községi alkalmazott, a napszámos, a hivatalnok és a gyári alkalmazott – mindezek az azelőtt aktívan a birtokos osztály szolgálatában álló vagy önálló politikai élet nélkül darvadozó rétegek az ipari munkások harcoló seregéhez verődtek, és soha nem sejtett nagyságot és erőt adtak neki. Fejlődésüknek van apálya és dagálya, mint ahogy a fejlődés korábbi szakaszában az ipari munkásokénak is volt még, mielőtt mozgalmuk a végleges irányra nem talált és arra rá nem állt. Jönnek és mennek, mert ismereteik jóval megváltozott

szociális helyzetük mögött kullognak, de mind nagyobb részük számára válik az alkalomszerű összetalálkozás belátáson és érdekazonosságon alapuló sors- és gondolatközösséggé. Nemcsak a társadalom változott meg e szociális és lelki átalakulások folytán: új rétegek beáramlásával a mozgalomba egészen mássá váltak a szocialista pártok is, amelyeknek keretei és programjai, intézményei és szervezeti formái olyan időkből származnak, amikor a szocialista párt nem programja miatt, hanem tagságának szociális összetétele miatt volt az ipari munkásság pártja. A szocialista mozgalom számos válsága – s ilyen szempontból a kommunista mozgalom is a szocializmus egyik válsága – csak annak a növekedésnek a kifejezője, melynek során a szocialista mozgalom minden dolgozó ember igaz, őszinte képviselőjévé alakult.

Ezzel a szociálisan és nemzetileg felbomló és újraalakuló világgal, ezekkel a hatalmas támadó erőkkel, ezzel a számtalan igénnyel és követeléssel, ezekkel a rétegekkel, osztályokkal és nemzetekkel szemben ott áll most a burzsoázia, régi eszméivel és ultima ratiójával: a fegyverekkel. Nem tudja rendezni ezeket az erőket, nem tud új pályát szabni nekik, mert miatta és osztályának kényszerű állapota miatt fordult ki sarkaiból a világ. Minden kísérletük, amellyel a helyreigazításhoz látnak, csak növeli a káoszt és a súlypontját vesztett társadalmi tömeget csak még jobban kiröpíti pályájáról.

A kapitalizmus körforgásában létrejött nemzeti és szociális forradalmi erők lendülete és nagysága hihetetlenül megemelkedett; érzik, hogy vannak, érzik erejüket és sürgetik a világ újjáalakítását, mert a régi már elviselhetetlen. Elviselhetetlen, mert technikailag megvan a legmagasabb fokú fejlettsége és képessége minden emberi igény kielégítésére, ugyanakkor szociálisan és politikailag képtelen akár csak a puszta lét, a tengődés legelemibb szükségleteit is biztosítani; elviselhetetlen, mert a legjobb, legnemesebb, legigazságosabb és legbelátóbb emberek öntudata fellázad olyan rendszer ellen, amely a rendelkezésére álló csodálatos gazdasági és természeti erők ellenére még saját bérrabszolgáit sem képes jóllakatni, ruházni és lakással ellátni; végül elviselhetetlen, mert az elmúlt évek alatt húszmillió embert gyilkoltak le, tuberkulózissal, szifilisszel, alkohollal, babonával és nemzeti gyűlölettel fertőzte meg a világot, és ha nem akadályozzák meg mesterkedéseit, az a veszély fenyeget, hogy rövidesen újból nekilát, még rettenetesebb „eredménnyel" ennek a munkának. Így ma csak gyűlöletet és megvetést érdemel minden gondolkodó embertől. A német szociáldemokrata párt drezdai kongresszusán (1903), amikor *Bebel*

kíméletlenül leszámolt azokkal, akik a polgári társadalommal való kibékülés mellett szóltak, többek között azt mondta:

„Még ma is, miután elmúltak az üldöztetések anélkül, hogy ártottak volna nekem, ha visszagondolok a »kivételes állapotra« és felidézem magamban, ahogy bevezényeltek a rendőrirodára, s mint a bűnözőket, mérce alá állítottak és lemértek, ahogy lefényképeztek, ahogy felvették a nacionálémat, s végül a parancs: három napon belül hordjátok el magatokat a templomból! – ezt az életben nem felejtem el. S ha valaha megérném a napot, mikor azoknak, akik még életben vannak, azt mondhatnám: most aztán megmutatom nektek, hogy mit csináltatok akkor – *bizony megtenném!*"[9]

De mi ez a szenvedés, ez a sérelem, ez az üldöztetés ahhoz képest, amit a polgári társadalmi rend az utóbbi években az emberiségre zúdított? Fényképezés, kiutasítás, mérce alá állítás – mindez egy jóságos hatalom ártatlan és enyhe piszkálódásának tűnik a mai bitófaerdők, lövészárkok, vérbíróságok mellett. És ha a régi harcos, attól, amit látott és elszenvedett, gyűlölettel lobogva mondhatta: örök, engesztelhetetlen ellensége lesz és marad ennek a társadalmi rendnek – mit érzünk, mit kell éreznünk nekünk, gondolkodó szocialistáknak, akik végigéltük, miként vezeti a polgári társadalom a népek háborúját és a polgárháborút! Hogy ezeket a benyomásokat életben tartsuk, politikai energiává változtassuk, hogy összefogjuk a proletariátus erőit, s azzal, hogy legyőzzük, megfizessünk a polgári társadalomnak azért, amit mindnyájunk ellen, emberi sorsok és emberi méltóság ellen vétett, hogy az ez ellen a társadalmi rend ellen viselt kérlelhetetlen, okosan vezetett, koordinált harc nagy energiaközpontja legyünk – a Szocialista Munkásinternacionálénak ezt a feladatot kell maga elé tűznie, ehhez kell hozzálátnia. A háborús és forradalmi években a szocializmust vereségek érték és győzelmeket aratott, sokat tanult és sokat el is kell felejtenie; vértengeren gázolt keresztül, bolyongott a tévedések sivatagában, és megértette, hogy az új, megváltoztatott, megnagyobbított világ új módszereket kíván, új feladatokat teremt, s hogy csak az vezethet eredményre, ha maradéktalanul megismeri a világot, amelyben működnie kell. Tudományos és erkölcsi fegyverzetünk szigorú átvizsgálása, s kegyetlen, sőt kegyelet nélküli lemondás mindarról, ami idejétmúlt és elavult: ilyen súlyos vereségek és csalódások után ez a legfőbb kötelesség. Jó ügynek, emberi mércével mérve halhatatlan ügynek kell lennie annak, amelyik mindeme zűrzavarokkal és tévedésekkel dacolva olyan erőteljes és minden nappal hatalmasabbá válik, s nem egy közülünk azon a véleme-

nyen lesz, hogy minél kérlelhetetlenebbek és kíméletlenebbek vagyunk saját tévelygéseinkkel és hibáinkkal szemben, annál tisztábban és behatóbban halljuk majd a hangot, mely utunkon előbbre hajt.

Der Kampf, 16. évf. 4–5. sz. 1923. május.
Közli: Die Neugestaltung der Welt. Ausgewählte Aufsätze von Siegmund Kunfi. Herausgegeben und eingeleitet von Julius Braunthal. Wien 1930. 124-135. old.

[1] A tanulmány „Der Sonne entgegen" („A nap elébe") címmel jelent meg a *Der Kampf* című folyóiratban, de a „Die Neugestaltung der Welt Ausgewählte Aufsätze von Siegmund Kunfi" című kötetben már „An der Wende" címmel szerepel.
[2] 1923. május 21. és 25. között került sor a Munkás- és Szocialista Internacionálé (II. Internacionálé), valamint a Szocialista Pártok Nemzetközi Munkaközössége (Két és feles Internacionálé) egyesítő kongresszusára Hamburgban. Az új nemzetközi szervezet neve: Szocialista Munkásinternacionálé.
[3] A II. Internacionálé VI., 1904-ben Amsterdamban tartott kongresszusán határozatot hoztak, mely szerint arra kell törekedni, hogy a munkásosztálynak minden országban csak egy pártja legyen. E határozat szellemében alakult meg 1905-ben a Francia Szocialista Párt. 1920 decemberében ebből vált ki a többség és alakult meg a Francia Kommunista Párt. A kisebbségből Léon Blum újjáalakította a szocialista pártot.
[4] Utalás a Ruhr-vidék megszállására (1923. január).
[5] Utalás a párizsi kommünt követő fehérterrorra.
[6] Jobboldali terrorista szervezet, amely a középkori ítélőszék hagyományait felújítva ítélkezett baloldali politikusok felett. Ilyen „ítéletnek" esett áldozatul pl. Ezrberger és Rathenau.
[7] 1862-ben alapított cseh tornaegylet, később harcos nacionalista, soviniszta egyesület. A szó jelentése: sólyom. A húszas években a csehszlovák pénzt is így hívták.
[8] Enkelados a gigászok egyike.
[9] A drezdai kongresszuson (1903. szeptember 13–20.) August Bebel többször felszólalt, de az idézett mondat nem szerepel a kongresszus jegyzőkönyvében.

HORTHY-MAGYARORSZÁG, A KISANTANT ÉS A MUNKÁSINTERNACIONÁLÉ

A kisantantnak a sinaiai konferencián[1] hozott határozatai újból a nemzetközi élet napirendjére tűzték a *magyar kérdést*. Mert nemzetközi mértékben és nemzetközi vonatkozásban *van* magyar kérdés. Nemcsak abban az értelemben, hogy a vérrel és vassal levert magyar demokráciának joga van a nemzetközi demokratikus erők támogatását kérni; ha Kossuth és a Kossuth-emigráció kérdése egykor szenvedélyesen foglalkoztatta Európa és Amerika demokratikus és republikánus erőit, akkor Károlyi Mihálynak és a magyar emigrációnak is ugyanúgy joga van a világ demokratikus erőinek támogatására, ha nem is szabad figyelmen kívül hagyni: ma már más társadalmi csoportok tiszte és feladata, hogy síkraszálljanak a demokráciáért. De más és jelentősebb értelemben is létezik magyar kérdés. Az ellenforradalmi Magyarország központi fekvése jelentős hatalmi helyzetet biztosít Közép-Európában az egész ellenforradalmi fejlődésnek. Horthy-Magyarország ilyen vagy olyan formában fennállása óta fenyegeti az *Osztrák Köztársaság* létét. Olyan ország, melynek kialakulása hihetetlenül megerősítette a reakciós-militarista erőket az *utódállamokban*. Egy francia író mondta egyszer, hogy a francia burzsoázia úgy konzerválja a klerikalizmust, mint a koldus a sebet, mellyel felkelti a járókelők részvétét. Nos, ugyanilyen szempontból érdeke az utódállamok politikai és katonai jellegű vezérkarainak is, hogy a talán inkább szóval, mint ténylegesen fegyverkező magyar ellenforradalmat fenntartsa. Igaz, hogy az utódállamok reakciós erői ma már önmagukban is rendkívül nagyok, és összhangban a biológiai törvénnyel, mely szerint a működés képezi a szervet, ez a hatalmi politikát űző katonai szerv akkor is tovább fejlődne, ha működését a Horthy-Magyarországból érkező ingerek nem élénkítenék fel újra és újra.

Mindamellett világos mindenki előtt, aki belátással bír, hogy az Osztrák Köztársaság végleges megerősítése, az utódállamok demokratikus erőinek tehermentesítése előbb nem biztosítható, csak ha megakadályozzák a jugoszláv, a csehszlovák, a román reakció *ellenséges szövetségeseinek* mesterkedéseit Magyarországon. Kialakult a fasizmus három támadni vágyó veszélyközpontja: *Olaszország*, a „győztes hatalom", mellyel ez oknál fogva nemigen lehet boldogulni; *Bajorország* és annak az egész Német Köztársaságra kiterjedő polgári és katonai hátországa, melyet a

francia imperializmus Ruhr-politikájával táplálnak,[2] s amely ellen ma mozgósítva van a proletariátus minden erkölcsi ereje, a nem imperialista világ egész közvéleménye. Ez ugyan kevés ahhoz, hogy szavatolja a sikert, de kétségtelenné teszi a proletár- és demokratikus erők politikai és erkölcsi felelősségét; és *Horthy-Magyarország,* amely ma kérelmezőként fordul a világhoz és külső támogatás nélkül nem tudja tartani magát. Nem szabad azt sem figyelmen kívül hagyni, hogy bármilyen brutális és gátlástalan is a magyar ellenforradalom, mint erőpolitikai tényező nem hasonlítható össze a német reakcióval; megbuktatása lényegesen kisebb erőfeszítést igényel, mint a német reakció gyengítése külső nyomás által.

Az ellenforradalmi Magyarország ma külföldi kölcsönt keres, és kétségtelen, hogy a legnagyobb örömmel vállalna olyanféle feltételeket, amilyeneket Ausztriára róttak a genfi szerződésben.[3] De nem szabad megfeledkezni két alapvető tényről. Először is nem lehet Magyarország helyzetét Németországéval összehasonlítani, mert nem ipari ország és mostanáig szinte említésre sem méltó jóvátételeket fizetett. Másodszor: gazdaságilag távolról sincs annyira megfosztva életlehetőségeitől, mint Ausztria. Magyarország a trianoni szerződésben megszabott formájában még mindig igen gazdag ország, jelentékeny élelmiszerforrásokkal, rendelkezik, és az utóbbi négy év alatt nagymértékben iparosodott. Gazdasági helyzete inkább hasonlít Bulgáriáéhoz, s annak pénze ma egyenértékű a győztes kis agrárállamokéval: Jugoszláviáéval és Romániáéval. Magyarországnak a pénz elértéktelenedésében kifejeződő gazdasági szétzilálódása tehát nem az elviselhetetlen jóvátételi terhek és a világpiac egységére beállított érzékeny, bonyolult gazdasági szervezet gyengülésének következménye, mint Németországban; a békeszerződések következménye sem, mint Ausztriában, ahol a létrehozott államnak semmi élelmiszere, semmi ipari nyersanyaga nincs. A csőd, ami felé sodródik, a kis ország erőforrásaihoz képest túlméretezett – körülbelül Lengyelországéhoz hasonló – militarista fegyverkezési politika következménye, amit még az is súlyosbít, hogy az illegális fegyverkezés – a kisebb méretű is – viszonylag több kiadással jár és jobban szétzilálja az egész politikai és gazdasági szervezetet, mint a nyíltan űzött katonapolitika.

Magyarország helyzetét illetően az az igazság, hogy a kis országot az uralkodó ellenforradalmi rétegek olyan politikai, katonai és közigazgatási szervezet fenntartására kényszerítik, amelynek feladata Magyarország „integritásának" és a Habsburg-bitófa tekintélyének helvreállítása. Egyes csoportok hangosan, sőt hangoskodóan űzik ezt a politikát.

A Bethlen-kormány óvatosabb, igyekszik mindezt elrejteni a gyanakodó külföld szeme elől, viszont sokkal eredményesebben munkálkodik rajta. Ausztriában még a konzervatív vagy reakciós táborban sincs olyan értelmes ember, aki – akár hosszú távra is – úgy akarná irányítani az osztrák politikát, hogy Ausztria egy nap majd fegyverrel a kezében visszahódítsa Galíciát, Dalmáciát, Bukovinát vagy Krajnát. Az uralkodó magyar politika – az ellenzéki, a Peyer Károly- vagy Szabó Imre-féle szociáldemokratáktól Bethlen grófig ennek az agyrémnek rendeli alá az egész magyar életet. Magyarország még mindig nem vette tudomásul, hogy a „harminc millió magyar"-ról szőtt álomnak visszavonhatatlanul vége, hogy a háború külsőségeiben egy tökéletlen és sok szempontból igazságtalan, mindazonáltal *nemzeti forradalom* ment végbe, melynek eredményeit nem lehet megsemmisíteni. Ilyen szempontból sok mindent betudhatunk a magyarok javára s érthetőnek találhatjuk álláspontjukat; mindenekelőtt azt a tényt, hogy míg Ausztriában a birodalomtól elszakadt nemzetek már a nemzeti és állami öntudat igen magas fokán álltak és a birodalom valójában belülről hullott szét, addig Magyarországon a magyar uralkodó osztály vaskeze Szent István birodalmának széthullásáig nemcsak a *munkásosztályt,* de a *nemzetiségeket* is lefogta, ezek tehát nem voltak felkészülve az uralomra és az annak gyakorlásához szükséges szervezeteket eppúgy nem tudták kialakítani, mint a munkásosztály. Az ország felosztását a magyarok egyik osztálya sem a nemzeti forradalom szükségszerű folyamatának, hanem a háború által előidézett és háborús eszközökkel újra felborítandó átmeneti erőviszonyok kifejezésének tekintette. A magyar uralkodó osztály még ma is abban a tévhitben él, hogy ugyanúgy, ahogy megdöntötte a munkásosztály uralmát, képes lesz az új nemzetiségi erőviszonyok felborítására is, ha kivárja a megfelelő pillanatot és ha képes addig megvédeni a magyar nemzet harci szellemét és harci szervezetét a külföldi hatalmak durva támadásától. Mindkét forradalmat – a proletárdiktatúrát még jobban, mint az elsőt – ez a téveszme hatotta át, és bukásukhoz semmi sem járult hozzá annyira, mint ez a jellegzetes magyar mentalitás. A magyar forradalom vezetőit csak az a négy év bírta jobb belátásra, ami alatt a Monarchiától elszakadt népek nemzetekké alakultak, ez érttette meg velük a háború kimenetelének nemzetiforradalmi jellegét, s ma már tudják, hogy Erdély vagy Szlovákia visszaszerzése éppen olyan történelmi lehetetlenség, mint az, hogy Német-Ausztria bármiféle módon visszaszerezze Csehországot vagy Dalmáciát. A nacionalista reneszánszból született magyar ellenforradalom azonban

nem tudott és nem akart eljutni eddig a felismerésig. Jellegénél fogva irredenta, harcias és Habsburg-párti gondolkodású; ebben nincs lényeges eltérés Bethlen gróf – aki előzte a Habsburg-házi királyt, de minden köztársaságpártit börtönbe vetett – és az Andrássy- és Apponyi-féle legitimisták között, kik nyíltan síkraszállnak ezért a politikáért.

Horthy-Magyarország mind nemzeti, mind társadalmi értelemben véve az ellenforradalom uralma. Nacionalista alapon az imperialista nemzeti államok harcolnak ellene, imperialista szellemben; a valóban nemzeti és társadalmi alapon vezetett harc a nemzetközi munkásosztály feladata. A Szocialista Munkásinternacionálé hamburgi kongresszusa irányelveiben így határozott:

„A Szocialista Munkásinternacionálé az elnyomott népek természetes védelmezője. De amíg Magyarország nem ad munkásainak *demokráciát és szabadságot,* az Internacionálé *minden támogatást megtagad* ettől a reakciós országtól és *nyomást fog gyakorolni* a szövetségesek kormányaira, hogy a leszerelést illetően ne kezeljék több jóindulattal az ellenforradalmi Magyarországot, mint a demokratikus Ausztriát, Németországot, vagy Bulgáriát."[4]

Most eljött megint az a pillanat, amikor a munkáspártok, ott, ahol az országnak szava van ebben az ügyben, nagy csapást mérhetnek Horthy bitófarendszerére. Főleg a Csehszlovák Köztársaság és Nagy-Britannia munkáspártjairól van szó. Az *Arbeiter-Zeitung* vendégszeretetét igénybe véve, az egész magyar demokrácia, az ország elnyomott munkásosztálya és a köztársaságpárti emigráció nevében hozzájuk fordulok most a kéréssel: ragadják meg az alkalmat és akadályozzák meg minden rendelkezésre álló eszközzel, hogy a Horthy-rendszernek, a tömlöc, a bitófa, az internáló táborok rendszerének, a demokratikus szabadságjogok elnyomása, az osztálygyűlölet és az osztályüldözés rendszerének mentőövet dobjanak. Talán lehetséges, hogy a Csehszlovák Köztársaság önmagában olyan hatalmas, a nemzeti megosztottság és az irányzati vita által meggyöngített proletariátusa ebben a sorsdöntő kérdésben összetalálkozzék a közép-európai demokráciával. A *brit Munkáspárt* figyelmét ezen kívül fel szeretném hívni a kétségbeesett helyzetre – nem Magyarországéra, hanem csak a *Horthy-rendszerére.* Curzon lord és a felsőház többi lordjai félreérthetetlenül kifejezték készségüket a dunai bitófa-uralom megmentésére.[5] A brit proletariátusnak, mindenekelőtt parlamenti képviseletének ma ugyanilyen határozottan ki kellene nyilvánítania akaratát, be kellene vetnie egész hatalmát, hogy munkások és

republikánusok számára készülő új börtönök építésére, új hóhérok megfizetésére, a Habsburg-restauráció céljait szolgáló új fegyverkezésre *ne adjanak ki brit pénzt.* Ha összeomlik a Horthy-rendszer – s ez a rendszer ma csak külső segítséggel tud fennmaradni –, a békés, demokratikus, republikánus Magyarország saját erejéből is képes lesz felemelkedni. Nem nehéz, nem népszerűtlen harc az, melynek jelszava csak ez: *egyetlen fontot, egyetlen szokolt se Horthynak!*

Arbeiter-Zeitung, 1923. augusztus 1.

[1] 1923. július 28–30. A kisantant-országok konferenciája a Magyarországnak adandó kölcsön ügyében. Hozzájárul, hogy a tervezett kölcsönből jóvátételi célra ne vonjanak le, de ragaszkodik a Jóvátételi Bizottság ellenőrzéséhez.

[2] A francia csapatok 1923 januárjában szállták meg a Ruhr-vidéket.

[3] Ausztria 1922. október 4-én Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország és Csehszlovákia közreműködésével népszövetségi kölcsönt kapott, amely népszövetségi ellenőrzést vont maga után és Anschluss-félelemmel, azaz a Németországhoz való csatlakozás félelmével járt együtt. A feltételek ellen Ausztria Szociáldemokrata Pártjának vezetősége tiltakozott.

[4] Protokoll des Internationalen Sozialistischen Arbeiterkongress in Hamburg, 21. bis 25. Mai 1923. Berlin 1923. 106. old.

[5] 1923. május elején a magyar miniszterelnök, gróf Bethlen István Párizsban, majd Londonban tájékoztatta a francia, illetve angol politikai vezetőket és a vezető nagybankok képviselőit a magyarországi gazdasági helyzetről. A *Times* 1923. május 11-i számában megjelent cikk szerint a kormány késznek mutatkozott Magyarország pénzügyi helyzetén segíteni.

LASSALLE

Száz évvel ezelőtt, 1825. április 11-én született Ferdinand Lassalle. Alig négy évtizedig tartó életének ellentmondásokkal teli varázsa még ma is hat, és a világ sok millió szocialistáját arra készteti, hogy a mai napon emlékével és munkásságával foglalkozzék. Benne és munkásságában sok volt a mulandó. A világ alapjaiban megváltozott azóta, hogy sastekintetével kifürkészte és új utakra igyekezett irányítani. Bízvást mondhatjuk, hogy a munkásmozgalom is teljesen átalakult. Az egykori szekta világmozgalommá nőtt, olyan átalakuláson ment keresztül, amelyben a mennyiség minőségbe csap át; s a századik évforduló napján mégsem csupán a halott vezér, az öntudatra ébresztő iránti kegyeletből fordul a tekintet a hatalmas emberre, aki „magában hordta saját ellentmondását"; az arisztokrata életvitelű munkásvezérre, a demokrácia diktátori hajlamú előfutárára, a tudomány emberére, aki éles értelmével felfogta a szocialista társadalom lassú felvirradását, de közvetlen eredményekre szomjas „izzó lelke" a „gyermekbetegségekben és idült folyamatokban nem lelte örömét"; egy olyan mozgalom szervezőjére, amelyben annak alapvető sajátosságánál fogva a legragyogóbb tehetség is együtt menetel a sorral, s akiről Bismarck gúnyosan, de az igazság némi látszatával azt mondta, hogy ő egy nagy-német dinasztiát akart, s jobban kijött volna vele, ha nem Hohenzollern-, hanem Lassalle-dinasztiának hívják.

Mindezek eredményeképpen Lassalle emléke mint eleven erő kiszorulhatott volna a munkások tudatából, annál is inkább, mert a szocializmus Marx és Engels tanaitól megtermékenyült, hatalmas szellemi mozgalma tudatosan szembeszegült azokkal az áramlatokkal, amelyek kiindulópontjában Lassalle és tevékenysége állt. Marx már közvetlenül Lassalle halála után így írt Engelsnek: „Lassalle a jelenben igen bizonytalan barát volt s a jövőben meglehetősen biztos ellenséggé vált volna",[1] és Marx iskolája is nagy buzgalommal és nem is eredménytelenül harcolt a lassalle-i irányzatok és gondolatok ellen, már amennyiben a mozgalom növekedése, a proletár osztályharc kapitalizmustól függő formáinak fejlődése automatikusan le nem győzte őket. És a száz éve született, hatvan éve sírba szállt Lassalle, akinek egész elméletét és gyakorlatát a korai kapitalizmus határozta meg, ennek ellenére még ma sem halott, hanem egyike a német nyelvű munkásmozgalom tovább működő, nagy, eleven potenciáinak. S miután a német munkásmozgalom szelleme és gyakor-

lata igen nagy hatással volt a Rajnától keletre fekvő világ munkásmozgalmára, Lassalle többszörösen is tanítómestere lett a Rajna és Visztula közötti, tehát Európa szívében fekvő nagy terület alakulóban levő szocialista mozgalmának.

Mi volt ennek a különös, a fantáziát és érdeklődést még ma is lebilincselő életnek az összegezése? Lassan felismerik, hogy Stein báró és a porosz junker, Bismarck mellett a proletariátushoz vonzódó Lassalle volt a legnagyobb gyakorlati politikus, akit a német nép az elmúlt évszázad során a történelem színpadára állított. Mivel pedig a demokratikus korszakban a politikusnak *szavakkal* kell hatást gyakorolnia, úgy idetartozik az a megállapítás is, ha Lassalle nagyságáról beszélünk, hogy nagy tribun volt, elragadó szónok; az általa alkotott szavakat és fordulatokat a pillanat szülte ugyan, de szépségük, szemléletességük örök értékűvé tette őket, és bevonultak a német nyelvű szocialisták tudatába és szókincsébe.

A beszéd jelentőségét helytelenül megítélő, gőgös szemléletmód megveti az ügyes beszédű embert, aki gyakran egész generációk számára talál szavakat és fordulatokat az emelkedett pillanatokban önkéntelenül kiáradó tudattartalom kifejezésére. Még Jaurès, a proletariátust szavaival szolgáló legnagyobb őserő sem alkotott olyan szóképeket és beszédfordulatokat, amelyek annyira beépültek volna saját munkásosztályának nyelvkincsébe, mint Lassalle. Minden németül beszélő szocialista mondja, tudja, hogy a munkásosztály „az a szikla, melyre a jelen templomának épülnie kell". Ha a proletariátus magasztos küldetéséről akar beszélni, ezek a szavak jutnak eszébe: „Már nem illenek hozzánk az elnyomottak bűnei, sem a meggondolatlanok értelmetlen szórakozásai, még a jelentéktelenek jámbor könnyelműsége sem"... Ha aggodalom fogja el a világtörténelem alakulásának lassú haladása, elkerülhetetlen visszaesései miatt, eszébe jutnak a munkásprogram szavai: „A tudomány magas hegyormairól hamarabb látni az új nap hajnalpírját, mint lenn, a hétköznapi élet forgatagában. Látott-e már napfelkeltét egy magas hegy tetejéről? A látóhatár szélét bíborszegély festi vérvörösre, hirdetve az új fényt; köd és felhő szakad fel, gomolyogva vetődik a hajnalpír elé, pillanatokra elfedve sugarát; de a föld semmi hatalma se képes megakadályozni magát a lassú és fenséges napfelkeltét. A nap egy óra múlva az égbolton áll, mindenki számára láthatóan, világítva és melegítve. Ami a természet mindennapos színjátékában egy óra, a világtörténelmi napfelkelte még sokkal impozánsabb színjátékában egy-két évtized"...

S bizonyára szocialisták százezreit segítik át a mindennapok kicsinyes harcainak utálatosságán „az Európa életereiben szétáradó, alattomos, sorvasztó önzés közepette" ezek a szavak és a bennük rejlő ígéret: *„A munkások és a tudomány szövetsége,* a társadalom e két ellentétes pólusáé; ha ezek összeölelkeznek, a kultúra minden akadályát szétroppantják érckarjaik között."

A szó elrepül, de az *ilyen* szavak dacolnak az idővel, beépülnek a tudatba, sokak gondolkodásának szerves részeivé válnak. Páratlan műalkotások, azokhoz hasonlóak, amelyek ecsettel vagy vésővel ragadják meg az élet egy illó percét vagy tovatűnő jelenségét, s a mű szépségével vagy igaz voltával megszentelve, állandóvá, maradandóvá teszik. Ezek a halhatatlan szavak azonban sok hozzájuk hasonlóval együtt nem művészi játékban ötvöződtek, hanem olyan harcban, amely valóban az emberiség legnagyobb ügyét szolgálta, s melynek hadseregeit éppen a lángelméjű Lassalle felrázó és buzdító szavai alakították ki. Az abszolutizmus éjszakájában s a kialakuló kapitalizmus homályában Lassalle gyújtotta a fényt, amely bevilágította a sötétséget. Angliában és Franciaországban, abban a két országban, ahol a kapitalizmus korai kialakulása létrehozta a proletariátust, a munkások hallatlanul nagy, de eredménytelen erőfeszítéseit csüggedés követte, s a munkások leléptek a történelem színpadáról: Franciaország proletariátusa elvérzett az 1848. júniusi barikádharcokban; a brit munkásosztály harminc évig összpontosította mind a mai napig legforradalmibbnak számító erőfeszítéseit az általános választójog kivívására, anélkül, hogy bevehette volna az úri jog Bastilleját; mindkettő félreállt akkoriban, s ha csak átmenetileg is, de a történelem peremvidékére szorult. A német proletariátus szám szerint gyenge volt, öntudatát és önállóságát illetően még gyengébb; a polgárság szerint, kitől a munkások „a nemzet egységébe" való felvételüket várták, csak „tiszteletbeli vendég" volt a politikai nemzet asztalánál. Az általános választójog mind a brit munkások sikertelen erőfeszítései, mind III. Napóleon választójogi visszaélései miatt rossz hírbe keveredett. Az általános választójogban kifejeződő politikai demokrácia alkalmatlan eszköznek, a gyenge, önállótlan, sokszorosan demoralizált és éretlen munkásosztály elégtelen erőnek tűnt a társadalom átalakításához, a nagy állami, nemzeti és társadalmi problémák megoldásához, amelyekkel a születő Németországnak és a születő szocializmusnak meg kellett küzdenie. Ezeknek az elégtelen eszközöknek és erőknek a látszata mögött és felszíne alatt megtalálni és kipróbálni a *demokratikus szocializmus világ-*

mozgató és világalakító erejét: ez Lassalle világtörténelmi jelentőségű munkája.

„Gesta Dei per Francos" – Isten franciák által véghezvitt tettei – ez a címe egy középkori francia krónikának; arra akartak utalni vele, hogy a franciák isten eszközei és tetteik isten tettei voltak. Valami hasonlóra készült Lassalle a proletariátussal kapcsolatban, s ez nem kerülte el a szigorú és haragos távoli megfigyelő, a londoni száműzetésben élő Marx figyelmét, mikor a tribun halála után így írt Kugelmann-nak: Közvetlen cselekedet a proletariátusért, véghezvitte Ferdinand Lassalle,[2] ez volt Lassalle csábító gondolata. Ma, amikor a proletármozgalom hatalmas áradat, nem cselekedhet helyette senki, de akkoriban, amikor a munkások, amennyiben egyáltalán politikus lények voltak, a polgárság kíséretében meneteltek, a tett ébresztő kiáltásként hatott. Lassalle – elsőként a német világban – megpróbálta a gyakorlati életbe átültetni a „Kommunista Kiáltvány" tanítását, hogy a munkásosztály felszabadítását maga a munkásosztály viheti véghez, s bármilyen kanyargós utakon járt is, a vágás sikerült: elválasztotta a *proletár demokráciát a polgáritól,* s ezzel megteremtette a szociáldemokrata osztálymozgalmat.

Az elfogulatlan történetszemlélet arra a következtetésre juthat majd, hogy ez a leválás, a gyárból és műhelyből kiindulva, végül a politikai életben is érvényesült volna, de egy pillantás, mindenekelőtt az angol munkásmozgalomra megmutatja, hogy anélkül a hatalmas lökés nélkül, anélkül a politikai irány nélkül, amelyet a német munkásmozgalom Lassalle-tól kapott, ez a szükséges, de bonyolult folyamat bizonyára másként es bizonyára sokkal lassabban ment volna végbe. A munkásmozgalom politikai történetének ötven éve a politikai demokrácia, az általános választójog meghódításának igézete alatt állt, s talán még ötvenet kell szentelni annak a feladatnak, hogy a kiharcolt vagy ajándékba kapott választójogot helyesen, *a munkásosztály mint önálló hatalom szervezésére* használják fel. Mert a tisztánlátó és a tények elől el nem zárkózó szocialistának el kell ismernie, hogy a proletariátus és a birtokos osztályok maradéktalan szétválasztása még nincs végrehajtva, hogy még Németországban is nagy munkástömegek állnak a polgárság befolyása alatt, de némely országban, így főleg Angliában és Amerikában mindenekelőtt azon alapul a burzsoázia hatalma, hogy a munkásosztály még nem ébredt öntudatra, hogy ez a szétválasztás, mely Németországban Lassalle nagy, történelmi jelentőségű munkája volt, ott még beteljesülésre vár.

Az Általános Német Munkásegylet és a mai Szocialista Internacionálé

között – mely nyíltan hirdeti: az ő feladata lesz, hogy a világ sorsát a proletariátus kezébe tegye – két emberöltő hatalmas történelmi fejlődése fekszik, s a munkásosztály elé új, nem is sejtett problémák, új feladatok álltak. De a száz éve született s a munkásosztálytól oly korán elragadott politikai vezér nem vált idegenné, nem vált halottá még ennek a sarkából kifordult, teljesen megváltozott világnak a szemében sem. Amíg vannak munkások a polgárság uszályában, amíg vannak, akik az osztályharc szökevényei, saját osztályuk ellenségei, addig Lassalle nem fejezte be történelmi szerepét. Amíg a proletár és polgári demokrácia maradéktalan szétválasztása nincs végrehajtva, Lassalle egy történeti fejlődés eleven ereje és útmutatója marad. A neki szentelt emléknapok nem csupán egy nagy visszaemlékezés ünnepei, hanem még mindig kiáltások a proletárszenvedély, az erkölcsi bátorság felébresztésére, minden erő és energia összegyűjtésére az emberiség megmentéséért, a szocializmus beteljesüléséért vívott nagy harchoz. S azon a napon, amely száz évvel ezelőtt megajándékozta a világot Lassalle-lal, meghajolnak a proletárok a géniusz előtt, aki az övék volt s kinek lángoló szavaiban először kapott visszhangot legbensőbb vágyuk. Ami halandó volt Ferdinand Lassalle-ban, ott nyugszik a breslaui temetőben, de halhatatlan része elpusztíthatatlan, azt a munkásosztály hálás szívébe zárta.

Arbeiter-Zeitung, 1925. április 11.
Közli: Gestalten und Ereignisse. Ausgewählte Aufsätze von Siegmund Kunfi. Herausgegeben von Julius Braunthal. Wien 1930. 9-13 old.

[1] Nem Marx írta ezt Engelsnek, hanem fordítva. Engels 1864. szeptember 4-én kelt, Marxhoz intézett leveléből való az idézet. A pontos szöveg: „Számunkra a jelenben nagyon bizonytalan barát volt, jövőben meglehetősen biztosan ellenségünk lett volna..." *Marx–Engels* Művei. 30. köt. Kossuth Könyvkiadó 1973. 409. old.

[2] Marx levele Ludwig Kugelmannhoz. 1865. február 23. *Marx–Engels* Művei 31. köt. Kossuth Könyvkiadó 1973. 446. old.

ENGELS

Ma van Friedrich Engels halálának harmincadik évfordulója. Angliában, ahol majdnem egy fél évszázadot töltött, szinte ismeretlen magánember volt, s mikor holttestét átadták a lángoknak, csak egy kis embercsapat kísérte utolsó útjára. Igaz, olyan emberek, akiknek már akkor is beleszólásuk volt az utolsó évtizedek európai történelmének alakulásába; August Bebel, Wilhelm Liebknecht, Paul Lafargue, Eduard Anseele, Hendrik van Kol; a válogatott csapatból csak véletlenségből hiányzott Victor Adler, aki három nappal azelőtt ment el drága barátja betegágya mellől. De ezek mögött az emberek mögött már akkor is a dolgozók milliói álltak. Az ő szemükben Friedrich Engels, a magánember már akkor is eszményképük megtestesítője, vágyaik beteljesülésének ígérete, egyre növekvő soraik vezetője, legfőbb tanácsadójuk, praeceptor mundijuk volt. Az az ember, aki majdnem két emberöltővel ezelőtt tolmácsolta felmérhetetlen szenvedésüket, s bizakodással töltötte el őket, hogy eszközei s egyben építői egy új világnak, melyben a megalázottak, a kizsákmányoltak megváltásra, a meggyalázott teremtmények végre elégtételre lelnek. Önámítás volt azt állítani, hogy már akkor, sőt, hogy akár ma is minden munkást eltöltöttek a harc és az igazságkeresés szolgálatának szentelt élet eredményeként született felismerések, hogy valóban tudták is mindnyájan, mit tanított, milyen utat írt elő nekik Engels. De akkor már millióan áhítattal érezték, százezrek világosan tudták, hogy egy nagy élet, az elnyomottaknak és kizsákmányoltaknak szentelt élet ért véget; egy élet, telve csodálatos szellemi erővel és acélkemény energiával, szüntelenül a kapitalista világ aláásásán, s azoknak az erőknek összegyűjtésén, felvilágosításán, felébresztésén munkálkodva, melyek a munkások érdekében átalakítják majd a világot.

Igazán nagynak csak olyan életet nevezhetünk, mely itt bontakozik ki, szorosan a térben, ahol a tett, s ugyanakkor az eszmék magaslatának hegyi levegőjén, ahol az igazság születik. A hétköznapi embernek elég, ha nyomorúságos, egyéni életével valahogy belekapcsolódik az általános történés nagy folyamába, s a lét értelmét kész igazságként veheti át a szellem és a jellem nagyjaitól. Az egyébként csak a szükségletek kielégítésének alárendelt lét már ezáltal is ünnepélyesebbé válik, irányt és értelmet nyer, s minél jobban megdolgoznak és megharcolnak külön ezért a minden emberben élő gyakorlati es elméleti szükségletért, annál

magasabbra lép az ember az élet ranglétráján. De igazán nagynak csak olyan életet fogad el a gondolkodó tudat, melyet megnemesített az alkotó tett és a teremtő igazság. Az a tudós és művész, aki képzelete elefántcsonttornyában az embertömegek fölött állónak képzeli magát, az a tisztán gyakorlati ember, aki elveszíti a kapcsolatot az új megismerések örökké buzgó forrásával, nem számítható az emberiség igazi nagyjai közé. Keze a kor ütőerén, tekintete a megismerés csillagaira szegezve – ilyen a valóban nagy ember.

A tizennyolcadik században alkotta ezt a mondást egy szellemes francia: Il ment comme un épitaphe (Hazudik, mint egy sírfelirat). Egyáltalán nem szükséges, hogy erre a mondásra gondoljunk és túlzásoktól féljünk, ha azt mondjuk, hogy Friedrich Engels, a világ munkásságának felébresztője, szervezője és tanítója ilyen értelemben vett nagy ember volt. Csodálatos, különös élete a barmeni kereskedőházból, egy konzervatív, hithű családból indult, s ma, szivárványként ragyogva, az egész mennyboltot betölti, mindig újabb tereket, országokat, világrészeket vonva bűvkörébe. Egy fél évszázadon át gondozta Frierdrich Engels nagy barátjával, Marxszal a megszülető munkásmozgalmat. Ott állt bölcsőjénél, amikor még csak igazságra szomjazó rajongók összeesküvő csoportja volt, amikor még csak megtiport emberi teremtmény tompa, cél nélküli felháborodását testesítette meg azok ellen az ördögi erők ellen, melyeket a technika, a tudomány és a társadalom rászabadított. Dolgozott és kutatott, felvilágosított és szervezett, hogy ebbe a kaotikus embertömegbe rendet, tervszerűséget és céltudatosságot vigyen, borotvaéles értelmét, hatalmas, sokoldalú egyéniségét a kapitalizmus termelőerőinek fejlődésével egyre hatalmasabbá, egyre fontosabbá váló osztály szolgálatába állította. Az emberek mögött meglátta a kialakuló osztályt, az osztályban kereste a munkások pártjának alapvonásait, tehát az eszközét, mellyel majd harcolni kell.

A Marx és Engels előtt álló s még ma is érvényes, bár már hatalmas történelmi utat megtett nagy kérdés ez volt: hogy töltsék el a munkásosztályt történelmi küldetésének tudatával, milyen eszközöket kell meghódítania, hogy teljesíthesse ezt a küldetést. A feladat nem volt könnyű, ez lemérhető a nehézségeken, melyek még ma is útjában állnak. Nagy történelmi összefoglalás, a három vezető kultúrnép társadalmi-szellemi értékeinek nagy szintézise kellett hozzá, hogy e munkához hozzá lehessen látni. Anglia ipari, Franciaország politikai, Németország filozófiai forradalmát nemcsak világnézetté, de tettre késztető hajtóerővé kellett ko-

vácsolni, s aztán egyengetni kellett ennek az egyáltalán nem könnyű gondolati rendszernek az útját a tömegek meghódítása felé. Történelmi távlatból nézve ez Marx és Engels nagy, alapvető teljesítménye: Franciaország forradalmai és osztályharcai megmutatták, hogyan lehet új politikai hatalmat kialakítani; Anglia ipari forradalma arra tanított, hogyan születik egy új gazdasági és társadalmi rend; a klasszikus német filozófia megmért az értelem mércéjén minden értéket, minden örökölt fogalmat és hamarosan minden intézményt is.

Nagy, világmozgató kérdések és feladatok voltak ezek. Félő volt, hogy nagyságuk szétveti a még kicsi és gyenge munkásmozgalmat. Mindennek, szépen elrendezve, rendszerbe foglalva meg volt a helye Marx és Engels zseniális koponyájában. De hogyan váljon az eszme hatalommá, hogyan ragadja meg a tömegeket? Ez az út hosszú és tövises, az embernek éppoly fáradságos, mint az eszmének, melynek nemegyszer kellett kiigazításokat, módosításokat elviselni. Járult ehhez egy másik veszély is: számos nagy gondolkodó és számos nagy ember, ki egyforma szenvedéllyel és odaadással szolgálta az elnyomott osztályok ügyét, különbözőképpen látta az igazságot. A kialakulóban levő kapitalizmus egész sorát szülte a tömegek kegyéért és támogatásáért versengő szocialista rendszereknek.

Itt mutatkozott meg teljes fényében Marx és Engels csodálatos intellektuális bátorsága. Nem zárkóztak el az új tények elől, és módszereiket mindig az egyre sokoldalúbbá váló valóságon ellenőrizték. Bizonyára megvető elutasítással fogadták volna, ha „tanítványaik" a huszadik század, legfejlettebb imperializmus társadalmi és politikai tényeit az ő műveikből, a korai kapitalizmus idején keletkezett műből vett idézetekkel akarták volna ellenőrizni. A fejlődés fő vonalát azonban, melyet a vezető nemzetek történelmi tapasztalatainak összefoglalása világossá tett előttük, fenntartották, olyan makacssággal, ami néha már önfejűségnek tűnt, de lassanként nyilvánvaló lett, hogy a döntő kérdésekben tisztán **láttak**, és csak ez, a kritikai megismerésből eredő „türelmetlenség" okozta, hogy a munkásmozgalomnak vagy nincs elmélete, tehát nincs osztályöntudata, vagy marxista. Ahol tudatában nem függ a polgári osztályoktól, ott marxista.

És éppen ebben a „marxista" szóban mutatkozik meg Engels sajátos, példa nélkül álló helyzete a munkásmozgalom és a szocializmus történetében. Ha nem olyan emberről lenne szó, aki acélkemény volt és gyengeségek nélküli, mint Engels, lelkének szinte görögös derűjével, az

ügy iránti csaknem egyedülálló odaadásával, akkor Engels tragikumáról is beszélhetnénk. Mert a mozgalom, melynek gondját viselte, az elmélet, melyre az felépült, Marx és Engels közös műve. Sokáig az volt a vélemény, hogy Engels csak besegített, hogy ő volt az önfeláldozó barát, aki az irodában robotolva megszerezte az elég fukarul mért anyagi eszközöket, melyek lehetővé tették, hogy lángeszűbb barátja zavartalanul végezhesse tudományos és szervező munkáját. De minél jobban átvilágítja az újabb kutatás a tudományos szocializmus két alapítójának viszonyát, annál világosabban látszik, hogy Engels nemcsak az anyagiakat adó, hanem szellemiekben is teljesen egyenrangú társ volt. „A tőke" második és harmadik kötete nagyrészt Engels munkája. Néhány könyv még ma is Marx neve alatt van forgalomban („Forradalom és ellenforradalom Németországban"), noha az első sortól az utolsóig Engels írta. A kontinens munkáspártjai, amelyek csak Marx halála után kezdték meg igazi felemelkedésüket, főleg Németországban és a német befolyás alatt álló országokban, Engelstől tanultak proletár taktikát. Sokáig úgy vélték, hogy egy nála nagyobb egyéniség árnyékában áll, de ma már látjuk, s az előkészületben levő kiadványok ezt még csak megerősítik majd, hogy a hírnév, melyre minden igazi nagyságnak joga van törekedni, Engels, a minden ízében zseniális egyéniség számára olyan közömbös volt, amire szinte nincs is példa az eszmék és mozgalmak történetében.

A proletariátusnak annál inkább kötelessége, hogy azokon a ritka emléknapokon, melyek az egyre erősödő harcok mellett még megmaradtak, megemlékezzék a nagy előharcosról, a hűséges Eckartról, és ne feledje, hogyan szolgálta a proletariátust önzetlenül egy igazán nagy és nemes élet. Ezért illendő, hogy mindnyájan, akik ma még a minden nemzet, minden nyelv, sőt minden bőrszín proletariátusának harcoló világseregéhez tartozunk, tisztelettel és szeretettel emlékezzünk meg a ritka emberről, aki egy gazdag és értékes élet munkásságát adta azért, hogy a munkásosztályt erőssé és hatalmassá tegye, alkalmassá arra, hogy teljes erővel ostromolja a kapitalizmus erődítményeit!

Arbeiter-Zeitung, 1925. augusztus 6.
Közli: Gestalten und Ereignisse. 5-8. old.

A KÍNAI FORRADALOM ÉS AZ EURÓPAI PROLETARIÁTUS

A kínai forradalom hadserege Sanghaj előtt áll.[1] Az előttük szaladó menekülők százezrei, a külföldi zsoldban álló sanghaji generális megvert és demoralizált katonái elárasztják Kína és Ázsia legnagyobb kikötővárosát. Magában a kikötőben az imperializmus internacionáléja gyülekezik; brit hadihajók Európában és Indiában behajózott angol katonákat okádnak a partra; amerikai, japán, francia, olasz ágyúk irányítják csöveiket a lázban égő városra. A külföldiek városa az önmagában véve reménytelen védekezésre készül, és a várható döntés teljes horderejét hangsúlyozandó, ma általános sztrájkba léptek a kínai munkások. Ezzel proletár színezetet kap a szuronyok hegyén közeledő nemzeti forradalom. Kína harca a nemzeti felszabadulásért és egyesülésért, a proletariátus sanghaji imperializmusellenes felkelésével a nemzetközi kapitalista kizsákmányolás elleni küzdelemként lép be a történelembe.

Az biztos, hogy Sanghaj nem Kína, s ha azt halljuk, hogy a szervezett munkások száma az 1924. évi 2000-ről 1926 januárjáig 218 700-ra nőtt, nem szabad túl magasra értékelnünk e tömegek osztályöntudatát, szakszervezeti és szocialista iskolázottságát; ez az embertelenül kizsákmányolt munkások első, inkább ösztönös lázadása uraik ellen, amelyben keveredik a társadalmi felháborodás a nemzeti gyűlölettel, mint az minden ébredő népnél és ébredő osztálynál megfigyelhető. Ezért még a proletár tömegmozgalomnak ebben a fellegvárában, az egész Ázsiában szétnyújtózkodó kapitalizmusnak még ebben az előretolt helyőrségében sem lehet a kínai forradalom szocialista és proletárforradalom. A tengerpart nagy kikötői és ipari városai mögött hatalmas világ terül el, amelyben a hajdankor minden műveltségi és gazdasági foka megtalálható egymás mellett, ahová politikai mozgalmak és társadalmi tanok nem tudnak behatolni: az Amerikából, Japánból és Angliából benyomuló kapitalizmus felbomlasztja ugyan a társadalmi élet és a hagyományos megkötöttségek régi, örökölt formáit, de mindez természetesen nem elég, hogy Kína egészét belesodorja a proletárforradalom áradatába. De ha őrizkednünk kell is az események téves értékelésétől, a kínai forradalomnak a világ sorsára és a proletariátus osztályharcára gyakorolt hatása mégis óriási jelentőségű.

Kína már egy negyedszázaddal ezelőtt is fellázadt, talán ugyanilyen

szenvedélyesen, az európai gyámkodás és kizsákmányolás ellen. Az idegenellenes boxerlázadást a gyarmati hatalmak nemzetközi büntetőexpedíciója követte, és a Bolond Vilmos által kinevezett világtábornagy, Waldersee gróf egy nemzetközi hadsereg élén bevonult Pekingbe.[2] A szervezetlen, többszörösen reakciós boxerlázadástól a Kuomintang nemzeti forradalmáig vezető útról világosan leolvasható a világ hatalmas átalakulása, előmenetele. Akkoriban a fehér uralkodó népek tekintélyét védték az imperializmus minden erőhatalmi eszközével. „Foglyokat nem ejtünk, kegyelem nincs" - a nagyzási hóbortban szenvedő Hohenzollern ezt a jelszót adta útravalóul a Kínába induló német katonáknak. S bármilyen nagy volt is a kapitalista hatalmak színlelt felháborodása az ostoba szavak miatt, a Hohenzollern-uralkodó brutális együgyűségében csak azt mondta ki, ami a fehér népek uralkodó osztályainak tényleges uralkodó elve volt a színesekkel való érintkezésnél. Most a brit kormány képviselője, O'Malley már hetek óta Hankauban ül és tárgyal a lázadókkal, akiknek akkoriban nem volt kegyelem! Az imperialista hatalmak ellenforradalmi szolidaritása törést kapott; Németországot kiűzték soraikból, Oroszország, forradalma révén, a Keleten végbemenő változások leghatalmasabb mozgatóereje lett, és a többiek, akik megállták a helyüket, már inkább gondolnak arra, hogy tárgyaljanak az előrenyomuló forradalommal, mint arra, hogy leverjék.

Világtörténelmi események egész sora kellett ahhoz, hogy ez az eredmény megszülessék. A színes bőrűek világában az 1905-ös orosz–japán háború adta az első, de döntő döfést az európai népek tekintélyének. Amikor Port Arthurnál és Mukden csataterein szégyenletesen összeomlott egy európai hatalom, akkor dobták a gyújtócsóvát Ázsia és Afrika népeinek felmérhetetlen tengerébe; a láng azóta egyre jobban elharapódzik, megsemmisítve a gyarmati politika minden bázisát. Amikor Anglia indiai katonákat és japán hadihajókat hívott a német militarizmus leverésére, amikor Franciaország fekete hadserege Flandria lövészárkaiban, a Verdun körüli gyilkos harcokban segített eldönteni a gyarmati hatalmak uralkodó osztályainak vitáját: a nemzeti forradalom útjára kergették Egyiptomot, Indiát, Észak-Afrikát. Amikor megindult az európai tőke kivándorlása a gyarmati országokba, amikor megindult a nagy folyamat, melyet Kurt Eisner zseniálisan „az európai osztály teljes kizárásának" nevezett, amikor a manchesteri magas munkabérek elől Indiába menekült a brit tőke és Dekkanban, Bengáliában új Lancashire-t teremtett magának, ahol a kínai és indiai kuli tizenhat órát

robotol egy marék rizsért: megszületett Ázsiában a modern ipari proletariátus. Amikor a brit, a német, a francia, az amerikai tőke szövetkezett az indiai, a kínai, az afrikai kizsákmányolókkal a színes bőrű munkások, féken tartására, a parasztok kirablására: nacionalizálódott a bevándorolt tőke, létrejött az addig félálomban vegetáló, társadalmilag közömbös gyarmati-népek burzsoáziája és nemzeti-forradalmár értelmisége. Amikor az európai munka termelékenysége folytán felduzzadó európai tőke utakat és vasutakat, gátakat és csatornákat épített a kínai sivatagban, a kirgiz sztyeppéken, Afrika belsejében, amikor az európai munkásokból kipréselt értéktöbbletből felépült a transzszibériai vasút és a Fokföldtől a Nílusig vezető útvonal, a fujtató mozdony nemcsak gépfegyvereket szállított, de olcsó európai árut is az elzárt kontinensek szívébe; feloldotta ott az évszázadok óta megmerevedett feudális kori és feudális kor előtti gazdasági formákat, megbomlasztotta a társadalmi élet ősi szervezeteit, és belevonta az európai kapitalizmus utódait a világot átfogó harcba politikai, gazdasági és nemzeti felszabadításukért.

Most már megmozdult az egész világ, és viharosan felkorbácsolt hullámok csapkodják az uralom szervezetét, amelyet a világ imperialistái a kapitalista expanzió időszakában felépítettek. *India* volt az első: a brit államtudománynak sikerült lecsillapítania a felkelést és a tüzet, amely már nagy lánggal égett, pislogó parázzsá szelídíteni. Afrika északi része következett: *Egyiptom,* a gazdasági fejlődés sokkal magasabb fokán, bizonyos önkormányzatot kapott és elég erős, hogy azt megvetéssel elutasítsa. Francia *Észak-Afrika* fellázadt; csak hosszú, véres küzdelem árán sikerült visszavetni a régi szolgaságba, feldúlva az egész mohamedán és pogány Afrikát. És most kitört a vihar Kínában: hátvédként fedezi a forradalmi Oroszország, e harc úttörőjének szerepére alkalmassá teszi a technikában és természettudományokban elmaradt, de ősrégi kultúrája: arra készül, hogy átvegye a vezetést az emberiség nagyobb felének szabadságharcában.

A *Szocialista Munkásinternacionálé* a napokban megjelent nyilatkozatában[3] az európai munkásosztály szolidaritásáról és támogatásáról biztosítja ezeket a küszködő népeket. A *gyarmati népek* csaknem ezzel egyidőben összeülő *brüsszeli kongresszusa*[4] megmutatja, milyen messzire és milyen mélyre hatolt a zendülés és felkelés szelleme; hogy ma már az egész világon alig van olyan nép, amelyik ne tiltakozna a kapitalista kizsákmányolás ellen; a kongresszuson hinduk és kínaiak, négerek és

kreolok tárják fel kapitalizmus ütötte sebeiket. Ezek a népek ma mind a nemzeti forradalom útjára lépnek, és harcuk elsősorban a kizsákmányolás nemzetidegen elemei ellen irányul, s kevésbé a kizsákmányolás rendszere ellen.

De az imperializmus által leigázott népek ébredése arra a történelmi korszakra esik, amelyben az *előrenyomuló európai proletariátus* az európai imperialista uralkodó osztályok régi, eredeti erődjeit ostromolja. Az európai proletariátusnak a politikai hatalom megszerzéséért, a kapitalista társadalom szocialistává alakításáért vívott harca mindezen népek szabadságharcának leghathatósabb támasza. Ha az ő harcuk elsősorban a tőke nemzetidegen elemei ellen fordul is, a fejlődés és a tájékozottság magasabb fokán álló európai proletariátus az egész kapitalista rendszer ellen harcol. Így az európai és hamarosan az amerikai kapitalizmus is *két forradalom malomkövei* közé kerül: ezek kiegészítik, megtermékenyítik egymást, s az elmaradottabb elfogadja majd a fejlettebb vezetését. Ha a brit munkásosztály kitépi a burzsoázia kezéből a rendelkezést az állami és gazdasági élet felett, ha az európai kontinens munkásosztálya minden erejével szembeszáll a keleti népek véres leverésével - akkor mindenütt lehull az idegen kizsákmányolók igája, és ebben a harcban az európai proletariátus meg fogja dönteni a kizsákmányolás egész rendszerét. A forradalmak egy évszázada tartó folyamatában az európai burzsoázia felépítette a polgári államot és megalapozta hatalmát a gyarmati népek felett. Abban a mértékben, ahogy az európai proletariátus növeli erejét a burzsoáziával és államával szemben, úgy ébrednek új történelmi életre a gyarmati népek. A történelmi folyamat fogaskerekei egymásba kapcsolódnak: a Sanghaj kapui előtt álló nemzeti-forradalmi hadsereg az egész imperialista állami és társadalmi rendszer megrendülését jelzi, és ez olyan események kiindulópontja lehet, amely az egykor Nyugatról Keletre nyomuló forradalmat visszavezeti Európába.

Arbeiter-Zeitung, 1927. február 20.
Közli: Gestalten und Ereignisse. 95-98. old.

[1] 1927 februárjában érte el a kínai forradalmi hadsereg Sanghajt. Február 27-én a forradalmat támogató munkások felkelését véresen leverték. Március 21-én, egy újabb felkelés után, kikiáltották a munkáshatalmat, amelyet április 12-én amerikai, angol és francia katonai egységek közreműködésével levertek.

[2] A „boxermozgalom" 1899 közepén keletkezett Észak-Kínában, spontán népi akció-

ként, a külföldi nagyhatalmak imperialista terjeszkedési törekvései ellen. A mozgalom 1900-ban felkeléssé erősödött. Az ún. boxerlázadást a külföldi intervenciós csapatok verték le. A hadba induló német csapatok előtt jelentette ki július 27-én II. Vilmos német császár (a szövegben Bolond Vilmos): „Hadifoglyokat pedig nem ejtünk." 1900 augusztusában foglalták el Pekinget.

[3] A nyilatkozatot az SZMI február 12–13-i párizsi ülésén fogadták el. Megjelent a *Népszava* 1927. február 18-i számában.

[4] Afrika, Amerika, Ázsia népeinek nemzetközi kongresszusa 1927 februárjában ülésezett. A kongresszus időtartamát a nagyszámú hozzászóló miatt ismételten meghosszabbították, február 21-én ért véget.

HOGYAN VÁLT A VÖRÖS ZÁSZLÓ A MI LOBOGÓNKKÁ

Mindenütt, ahol szocialisták tüntetnek az uralkodásra hivatott munka eljövendő világa mellett, a múlt erői ellen, vörös zászlók lobognak. Vörös szalagokkal, vörös virágokkal díszítjük harci szándékunkat a szolgaság és a kizsákmányolás korhadt, utálatos világa ellen. Ahol az elnyomók hatalma megakadályozza a nyílt tüntetést, a munkások pártházakban, szakszervezeti helyiségekben, rejtett szobákban gyűlnek össze, és lázongó gondolatok, izzó gyűlölet közepette őrzik vörös lobogóikat. Sok helyütt csak széthasogatott vörös szalagok már, amit a poroszlók kezéből kitéptek, de annál gondosabban őrzik őket, mert elsüllyedt nagyság és vidám visszatérés hírnökei. A vörös az igazi szabadság színe, a vörös zászló a szociális forradalom zászlaja lett. Szeretettel és ujjongással üdvözlik mindazok, akik a jövő ígéretét hordják a szívükben, haraggal és félelemmel nézik azok, akiknek a közeledő vörös zászlóerdő, ez a fordított, mert életet hirdető birnami erdő uralmuk közelgő végét jósolja.

Hogyan lett a vörös zászló a szocialista forradalom lobogója? A történelemkönyvek erről ritkán tudósítanak, a zászló- és címertan is nagyon hallgat róla. Története mégis érdekes és rendkívüli: nemcsak a vörös zászló a harcoló, forradalmi nép egyik jelképe; jelkép a zászló *története* is, a nép megváltozott történelmi rangjának jelképe.

A vörös zászló évszázadokon át az *abszolút királyi hatalom* leggátlástalanabb és legkegyetlenebb megnyilvánulásának lobogója volt; az ostromállapot és a statárium kihirdetésének jelképe. Ha a 18. századi Franciaországban felzúdult az éhező parasztság a nemesurak es a kövér papok ellen, ha összeverődtek a koldussá és rablóvá lett mesterlegények, hogy felgyújtsák a földesurak kastélyait, hogy kifosszák a péküzleteket, ha kikeltek a jogfosztottak a feudális állam embertelen elnyomása ellen, a királyi hivatalnokok elrendelték a hadbíráskodást a fenyegetett tulajdon védelmére, és a semmiféle törvényhez, semmiféle emberi és jogi megfontoláshoz nem kötött erőszak látható jeleként kibontották a vörös lobogót.

A megint erőre és bátorságra kapott ellenforradalom még a nagy francia forradalomban is kibontotta a vörös zászlót, és 1791. július 17-én a Mars-mezőn rettenetes vérfürdőt rendezett Párizs forradalmi népe

közt. A vörös zászló jelképe volt a visszaállított királyi és az újonnan alakult nagypolgári hatalomnak, s ez a nép kiontott vérével akarta megszilárdítani uralmát.

De 1792. augusztus 10-én és az azt megelőző felbolygatott, forrongó hetek alatt megtörtént a fordulat, nemcsak a francia monarchia és az európai demokrácia, de a vörös zászló történetében is. Franciaország népe három éve ostromolta már az állam régi politikai szervezetét, a társadalom régi rendjét. Elsöpörte a jómódú polgárt nyomasztó feudális maradványokat, de nem magáért, sokkal inkább a birtokos nagypolgárságért ontotta számtalan felkelésben a vérét. A nemes visszaszorult, a politika és a társadalom uralkodójaként a *nagypolgár* lépett a színre. Párizs királyi palotájában, a Tuileriákban még mindig ott ült az esküszegő király és a hazaáruló „osztrák nő", Mária Terézia leánya, egyetlen gondolat éltette őket, hogy idegen katonai segítséget kérnek és az osztrákokkal, poroszokkal, spanyolokkal kardélre hányatják a gyűlölt párizsi csőcseléket. A Rajna melletti Koblenzben gyülekeztek az előzött nemesek, a zsákmányra éhes püspökök; az ő feladatuk volt az európai udvarok megdolgozása és a franciaországi feudális nemesség tönkrement hatalmának visszaállítása, idegen szuronyok segítségével. A forradalom első rohamaiból született egy alkotmány, amely megpecsételte a szegények jogfosztottságát. Az alkotmány kiszolgáltatta az államot a gazdagoknak, a végrehajtó hatalom élén meghagyta a hadviselő külföld szövetségesét, a királyt: így lett a forradalom szülte alkotmányból a szabadságot fenyegető veszély. A szabadságot csak úgy lehetett megmenteni, ha a nép megdönti ezt az alkotmányt, kitépi a hatalom gyeplőjét a gazdagok kezéből, akik kiéheztették és az utcára kergették Párizs lakosságát. Boldogulást csak egy új forradalom hozhatott.

Csak a felfegyverzett nép egy minden eddiginél nagyobb felkelése vihette végbe ezt a tettet. Az akkori Párizs Ottakringje, a Saint-Antoine külváros kis ivóiban jöttek össze az emberek, akik meg akarták menteni „a szabadságot és a hazát" és újabb felkelést akartak kirobbantani. A népfelkelés megbeszélései és előkészületei során felmerült az a gondolat is, hogy a *vörös zászlót át kell alakítani a forradalmi nép szimbólumává*. Chaumette, a Párizsi Kommün későbbi főügyésze, akit aztán Robespierre mint baloldali forradalmárt a vérpadra küldött, így ír visszaemlékezéseiben:

„A cordelier-k klubjában (ahol Danton a híveit gyűjtötte) különböző bizottságok foglalkoztak a felkelés előkészítésével, többek között egy

olyan is, amelyiknek vörös zászlókról kellett gondoskodni, a következő felirattal: A nép rögtönítélő bírósága az udvar lázadása ellen, és ez alatt a zászló alatt kellett volna gyülekezniük a szabad férfiaknak, a valódi republikánusoknak, akiknek mind volt megbosszulnivaló barátjuk, gyermekük, rokonuk a Mars-mezőn, július 17-én meggyilkoltak között."

Az esemény egy másik résztvevője, a jakobinus Carra némileg eltérő leírást ad erről:

„Egy Soleil d'Or (Arany nap) nevű fogadóban, a rue Saint-Antoine-on, a Bastille-nál, ahol a *felkelési bizottság* ülésezett, egy este megjelent az amerikai *Fournier* és egy vörös zászlót hozott nekünk; javasoltam felhasználását és a következő feliratot tétettem rá: *A szuverén nép rögtönítélő bírósága a végrehajtó hatalom felkelése ellen.*"

Mindegy, hogy a két leírás közül melyik a pontosabb, a gondolatot, hogy a semmilyen törvényhez sem kötött királyi hatalom jelképét a felkelő nép diktatúrájának szimbólumává tegyék, a forradalmárok hamar felkarolták. Negyvennyolc községi kerületből harminc elfogadta ezt a zászlót, és sok példányban terjesztették a külvárosokban és a szövetségiek (a vidékről jött forradalmi népfelkelők) között. S amikor Párizs népe augusztus 10-én felkelt, elfoglalta a Tuileriákat, kierőszakolta a király detronizálását és elfogatását, amikor megdöntötte a cenzushoz kötött választójogot és kivívta az általános választójogot, amikor Párizs forradalmi kommünjét az elkövetkezendő forradalmi évekre a hatalom valódi birtokosává tette, tömegei első ízben meneteltek a vörös zászló mögött. A franciaországi demokráciát és köztársaságot, a nagypolgári uralom megrendítését e jelkép alatt vívták ki, s amíg a végrehajtó hatalom elleni hadiállapot tartott, Franciaországban és Párizsban annyit valósítottak meg a szocializmusból és az ilyen jellegű szocializmusból, amennyi csak az akkori viszonyok mellett társadalmilag és gazdaságilag egyáltalán lehetséges volt.

Párizs munkásai és forradalmár kispolgárai vívták ki az augusztus 10-i győzelmet, és így a vörös zászló elszakíthatatlanul összekapcsolódott tudatukban a nép felkelésével a hatalmasok és gazdagok ellen. Elsőnek Bonaparte Napóleon katonadiktatúrája szedte le ezt a zászlót, és helyébe felvonta a polgári forradalom hadi dicsőségét és győzelmét hirdető *trikolort*. 1814-ben aztán ennek is hátrálnia kellett az újból beiktatott Bourbonok *fehérliliomos zászlaja* előtt: Európa egyesült uralkodói megmentették Franciaország trónját a régi királyi ház számára. A lázadás

vörös zászlajára való emlékezés sokáig csak párizsi hagyomány maradt. Amikor a lyoni selyemgyárak munkásai megindították a kontinens első nagy proletárforradalmát a vállalkozók ellen, a kiéhezett selyemszövők *fekete zászlókat* vittek, az éhség és a nyomor lobogóit, seregeik élén. De az 1848-as francia forradalomban már nagy erővel tört fel a vörös zászlók alatt kiharcolt 1792-es győzelem emléke, s amikor a párizsi munkások nekiláttak, hogy a februári forradalmat politikai forradalomból szociális forradalommá alakítsák, az ideiglenes kormánytól azt kérték, hogy *a vörös zászló legyen a köztársaság zászlaja.* Lamartine, a költő és polgári államférfi akkoriban félig komolyan, félig gúnyosan így válaszolhatott nekik: „A trikolor körbejárta a világot, a vörös zászló, a nép vérében ázva, csak a Mars-mezőt járta körbe."

Azóta alaposan megváltoztak a dolgok: a világ körbejárásában a vörös zászlóra került a sor – s az minden elnyomottnak, minden kisemmizettnek meghozza a boldog hírt, hogy a világ egyre jobban megérik a szocializmusra. De jó, ha visszaemlékezünk eredetére és fejlődésmenetére: a miénkké vált, amikor a nép nekilátott, hogy megfordítsa a nyársat és *ostromállapotot* hirdessen *az uralmon levők és a birtokosok ellen.* Ugyanazt véghezvinni világméretekben, amit Párizs népe a népellenes hatalom egy hatalmas erődje ellen cselekedett – erre figyelmeztetnek bennünket május 1-én a vörös zászlók tízezrei! A vörös zászló a hatalomra törekvés kifejezője. A vörös zászló azt hirdeti, hogy csak a polgári társadalom ellen vívott könyörtelen harcban tudunk fennmaradni és érvényesülni. Ahogy Jaurès kifejezte: „...A vörös zászló azt mondja: mi, a nép vagyunk most a jog. Mi, a nép vagyunk most a törvény. Nálunk, a népnél van a hatalom... Aki ellenszegül a népnek, az fellázad az igazi törvényesség ellen, s most mindnyájuk ellen kihirdetjük a statáriumot. Nem mi vagyunk a lázadók. A lázadás a gazdagok és hatalmasok szobáiban ül, és az igazi haza, az igazi szabadság nevében mi kibontjuk ellenük a vörös zászlót, a törvényes megtorlás lobogóját!"

Arbeiter-Zeitung, 1927. május 1.
Közli: Die Neugestaltung der Welt. 105-108. old.

JÚLIUS 15. TANULSÁGAI

Július 15-én az osztrák burzsoázia revansot vett mindazokért a fájdalmas vereségekért, amelyekben a szociáldemokrácia az 1918-as összeomlás napjai óta részesítette. Tragikus, konkrét, sajátosságában előre nem látható véletlen szolgáltatott számára ürügyet, alkalmat. A burzsoázia és politikai képviselői nekiláttak, és azáltal, hogy 100 munkást megöltek és több százat megsebesítettek, a tartományok fasiszta szervezeteit felfegyvereztek és szabadjára engedték azt a rendőri és adminisztratív fehérterrort, amelyet talán bírósági szörnyűség fog majd követni, túltették magukat azon a szorongató képzeten, amelynek légkörében már csaknem 8 éve éltek, nevezetesen, hogy az osztrák köztársaságban a munkásokra nem lehet lőni. Nos, a burzsoázia szabadabban lélegzik, és még a világ legerősebb szociáldemokrata pártjának is – nem azért a legerősebbnek, mintha nem létezne más, ugyanilyen feszesen szervezett párt, hanem azért a legerősebbnek, mert ezt a hatalmas szervezetet az osztályharc szelleme is áthatja – bele kellett törődnie abba a mai ellenforradalmi világban, hogy a polgári osztályállam erőszakszervei munkásokat mészároljanak le. A burzsoázia körében, ha kimondatlanul is, de élt az az elképzelés, hogy a köztársaságban nincs olyan állami szerv, amely a népre lőne. Ha erre mégis sor kerülne, akkor a munkások bosszúja iszonyú lenne; ezért jobb a kompromisszumok útján kormányozni, mint kenyértörésre vinni a dolgot. A rendőrkapitányságok Mannlicher-puskái azonban az osztrák burzsoáziának tálcán nyújtottak olyan ajándékot, amely annak jó néhány tagját aggodalommal töltheti el. De nincs az a hatalom, amely kitéphetné az ausztriai osztályharcok történelemkönyvéből a július 15-i véres oldalakat. „Erősek" voltak az általuk oly gyakran felidézett és bálványozott erős kéz értelmében, most azonban ki kell állniuk erejük mellett, és megnézhetik, hogyan boldogulnak vele.

Súlyos sebet ejtettek az osztrák szociáldemokrácián. Nem volt csekély munka a háborúból hazatért, az orosz forradalom hatása alatt álló tömegeket, akik felé Keletről és Nyugatról, Budapestről és Münchenből a tanácsok diktatúrájának zászlai integettek, az erőszakpolitika kísértéseitől megóvni. De az osztrák szociáldemokráciának sikerült. Nem volt könnyű munka a legnemesebb demokratikus erénnyel, a türelemmel a felizgatott, éhező tömegek elé lépni, a történelem egész mechanizmusát lassan végigélni hagyni és azt megértetni, és így a proletariátust a társa-

dalmi forradalomnak Közép- és Nyugat-Európában egyedül járható útjára vezetni. Nem volt könnyű a meggyőzés és felvilágosítás vas következetességgel alkalmazott módszerével legyűrni a proletariátuson belül az irányzatok viszályát és ezáltal megmenteni az osztály egységét – alapját mindama eredményeknek, amelyeket a munkásosztály ebben az államban kivívott és az ellenforradalmi világban az egész polgári társadalom dühödt rohama ellenére megőrzött. Roppant teljesítmény volt a Monarchia és a keresztényszocialista közigazgatás hátrahagyott romjaiból felépíteni a vörös Bécset, az orosz forradalom mellett a legnagyobb szabású szocialista kísérletet. De a szociáldemokrácia ezeknek a feladatoknak sikeres megoldásával elnyerte a tömegek bizalmát és ragaszkodását, számottevő presztízsre tett szert az egész nemzetközi életben, és növelte a nagy tömegekre gyakorolt vonzerejét olyannyira, hogy felemelkedése feltartóztathatatlannak tűnt. Ausztria burzsoáziája úgy érezte, siralomházban ül, úgy látta, közeleg végleges legyőzetésének órája, és nem nagyon reménykedett már a megmenekülésben. Vajon visszahozták-e számára ezt a reményt a rendőrség lövései, vajon alapvetően megváltoztak az osztályok erőviszonyai július 15-e óta?

Mind a július 15-i tüntetésben, annak helyenként zendüléssé fejlődésében, mind az elkezdődő lövöldözés időpontjában már lelohadt felkelés véres letiprásában – mindezekben a tragikus és felháborító dolgokban igen nagy része volt a véletlennek, a sorsdöntő eseményeket mindkét részről viszonylag kisszámú ember idézte elő. A 7000 rendőrtisztviselőből talán 400-an ha lőttek, és a majdnem 350 000 szervezett szociáldemokrata párttagból legfeljebb 2000-ren keveredtek abba a bajcsinálásba, amely az egész tüntetést véres és tragikus útra terelte. Ez a két kisebbség azonban nem hasonlít egymásra; a lövöldöző rendőrök – egy maroknyi ember – az államhatalom megbízásából cselekedtek, tehát a parlament többségének szellemében és akarata szerint, a polgári pártok jóváhagyásával, következésképpen a politikailag nagykorú lakosság többségének beleegyezésével. Az erőszakosan fellépő tüntetők azonban a szociáldemokrata párt, annak valamennyi tisztségviselője és szervezete ellenállásába ütköztek, és így azokat a cselekményeket, amelyek a véres megtorlás ürügyéül szolgáltak, egy, a saját szakállára cselekvő kisebbség követte el. De ha így is van, ha el is kell ismerni, hogy ez a harc ezen a napon az adott alkalomhoz kapcsolódó véletlen jelleggel bírt, azért mégis köztudomású, hogy ez a harc nem lángolhatott volna fel, ha az elviselhetetlenségig feszült osztályellentétek nem késztették volna kirobbanásra.

Valószínűleg nincs Európában még egy olyan ország, ahol a tudatos osztályellentétek olyan mélyek lennének, annyira áthatnák az egész társadalmat, mint Ausztriában. Ez a felületes szemlélő számára annál meglepőbbnek tűnhetne, minthogy a háború utáni időszak vesztes és forradalmi országai közül egyikben sem kellett a burzsoáziának oly keveset, a proletariátusnak pedig oly sokat szenvednie, mint az Osztrák Köztársaságban. Az 1918-as összeomlás csaknem minden országban valamennyi burzsoá rétegnek a hatalomból való teljes, jóllehet átmeneti kiszorításával vette kezdetét. Mindenütt teljes politikai rétegváltás történt, Bulgáriában nem egy konzervatív, hanem egy forradalmi parasztdiktatúra került hatalomra, Magyarországon a proletariátus és a forradalmi parasztság kezébe került a hatalom, Németországban a forradalmi hatalom első birtokosa a Munkás- és Katonatanács, az uralmat eddig kizárólagosan vagy másokkal együtt gyakorló burzsoáziát mindenütt kiűzték a hatalomból. Csak a német-ausztriai és – jóllehet más körülmények között – a csehszlovák forradalom indult el útján a demokrácia jegyében; az új államhatalom hordozóiként olyan testületeket jelölt ki, amelyekben a burzsoázia a hatalom bizonyos részével rendelkezett. Az újonnan létrejött forradalmi államban a burzsoázia részleges hatalma sokféleképpen befolyásolta a forradalom menetét; kultúr- és egyházpolitikai téren tanúsított teljes tétlensége e körülmény kellemetlen következménye. Ugyanakkor az új törvényesség gyors és viszonylag súrlódásmentes létrehozását, bármely említésre méltó ellenforradalmi ellenállás elmaradását és több egyéb olyan jelenséget is eredményezett, amelyek felbecsülhetetlenül előnyösnek bizonyultak. E helyzet azonban olyan körülményekkel is járt, hogy a burzsoázia aránytalanul kevesebbet szenvedett fizikailag és lelkileg, életét senki, vagyonát, tulajdonát pedig alig valaki fenyegette. A bolsevista agitáció visszaszorítása, az új alkotmány körüli harc, a hatalom felosztásáért vívott küzdelem, a tőke és a munka közti összecsapás, az új szociális és gazdasági egyensúlyhelyzet kialakulása is összehasonlíthatatlanul nyugodtabb, veszélytelenebb formák között ment végbe Ausztriában, a burzsoázia számára is, mint minden más forradalmi országban. Ha a hála vagy akár csak a méltányos gondolkodás valamilyen szerepet játszana az osztályviszonyok alakulásában, akkor az embernek minden oka meglenne annak feltételezésére, hogy az osztrák burzsoázia elismerését nyilváníthatná az iránt az osztály iránt, amely a politikai csúcs-konjunktúra hónapjaiban ennyire mértéktartóan és kíméletesen gyakorolta hatalmát. De ennek pontosan az ellenkezője az igaz:

az osztrák burzsoázia hálája a munkások iránt a társadalmi élet minden területén érezhető makacs és kíméletlen osztálygyűlöletben ölt testet. Azt mondhatnák, hogy a burzsoázia nem bocsátja meg az osztrák proletariátusnak önmersékletét, bölcsességét, a csalogató és csábító kalandoktól való idegenkedését. Sajnálja, hogy az osztrák munkások nem követték a magyar, a bajor, az olasz munkások példáját – mert tudja, hogy a tömegek elfordulása a szociáldemokráciától, önmaguk feladása szabták meg az ellenforradalom lépéseit. Önmagának ellentmondó tényezőnek tűnhet, de igaz: a burzsoá osztálygyűlölet egyik legmélyebb forrása az a mérsékelt magatartás, amelyet a munkások az összeomlás napjaiban a burzsoáziával szemben tanúsítottak. Az, hogy a munkásosztály nem élt vissza hatalmával, és így nem adott alkalmat és ürügyet a burzsoáziának, hogy úgy lépjen fel a proletariátussal szemben, ahogy az osztálytestvérei szokása volt minden forradalmi országban – ez a burzsoázia osztálygyűlöletének alapvető forrása.

Míg a proletariátus minden országban kiszorult a hatalomból, csökkent politikai befolyása, addig Ausztriában mindez szinte szakadatlanul növekedett. A pénz elértéktelenedése minden országban aláásta a szociáldemokrácia helyzetét; amikor a márka esett, a birodalomban kihirdették az ostromállapotot és Müller tábornok egy katonai járőrrel megdöntötte a birodalom utolsó szocialista kormányzatát Szászországban.[1] Amikor a frank esett, felbomlott a francia baloldali blokk is,[2] Franciaországban rendkívül nagy mértékben visszaszorították a szocialisták politikai befolyását. Amikor a lengyel valutát szétzúzták, a diktatúrára vágyódó pártok kezébe ment át a hatalom.[3] Csupán az átkozott osztrák szociáldemokrácia heverte ki ezt az időszakot is, jóllehet a pénz elértéktelenedése Ausztriában a Népszövetség megbízottjának személyében kapitalista prokonzult hozott az országba.[4] Az egész osztrák állam legfontosabb hatalmi pozíciója, a bécsi városi tanács szilárdan a szociáldemokraták kezében maradt, akik arra kényszerítik a gazdagokat, hogy fölöslegükből nagyvonalú szociál- és kultúrpolitikát finanszírozzanak. Fontos, nem állami hatalmi pozíciók, elsősorban a vasút és a távíró, a szociáldemokrata párt ellenőrzése alatt állnak. A párt toborzó erejének hatása alól a középrétegek nagyon kis része vonhatja ki magát. És a párt egész szellemi fegyverzete jelzi, hogy tudatosan és tervszerűen dolgozik a hatalom meghódításáért. Az ifjúság szíve a pártért dobog, az agrárprogram s a lemondás az antiklerikális politikáról megnyitja a szociáldemokrácia számára a falvakba vezető utat. Ha lassan is, de választásról vá-

lasztásra emelkedett a szociáldemokrata áradat. Dühödten szemlélik az osztrák nagypolgárok ezt a folyamatot, annál inkább, mert tanúi annak, hogy a burzsoázia miként verte le, győzte le vagy legalábbis vezette visszavonulásában a munkásságot a legtöbb államban. Csak nekik ne sikerülne, amivel osztálytestvéreik minden más országban sikerrel jártak? Így támadt bennük olyan gyűlölet, amely áthidalta az összes politikai és társadalmi ellentétet, amely mögött minden világnézeti ellentét háttérbe szorult. A szabad kereskedelem hívei, a védővám szószólói, klerikálisok és liberálisok, fekete-sárgák és nagynémetek, agráriusok és ipari tőkések egy blokkban tömörültek, amelynek csupán egyetlen programja van, harc a munkások hatalma ellen. Minden igazgatási kérdés eldöntése során, az iskola kérdése körül folyó harcban, az egész jogalkalmazásban, sőt a társadalmi élet önmagában véve teljesen politikamentes jelenségeiben is ez az ellentét jut kifejezésre. Minden munkásellenes erőt összefognak és pártolnak. A zsidó kapitalista az antiszemiták választási alapjára adakozik, az elítélt zsaroló újságírót besorolják a tiszta erkölcsű publicisták gárdájába, minden galádság, minden aljasság megértésre és helyeslésre talál, ha munkásellenességgel igazolja magát. A burzsoáziának ebben az osztályharcában hatályát veszti a genfi konvenció,[5] nincs más haditörvény, csak ártani az ellenségnek, eltiporni, megölni.

Az 1927-es választási küzdelmet ebben a hangulatban vívták,[6] valamennyi, a nagypolgárságnak alárendelt erőt egyesítettek a proletár hatalmi pozíciók elleni rohamra. Az eredmény megsemmisítő vereség volt a burzsoázia számára, ha a maga elé tűzött célhoz, az általa bevetett erőkhöz, az általa szabadjára engedett szenvedélyekhez mérjük. Csak ebben az elkeseredett hangulatban kerülhetett sor olyan állásfoglalásra a schattendorfi frontharcosok perével[7] kapcsolatban, mint amelyet a szövetségi kancellár és a leendő igazságügy-miniszter publicisztikai szócsöve kinyilvánított. Ha egy klerikális, tehát a politikában állítólag keresztényi elveket képviselő újság egy ártatlan gyermek lelövését nem büntetendő cselekményként tüntette fel, ha a felmentő ítéletet „világos ítélet"-ként, vagyis igazságosként magasztalja, ha még a látszatot sem igyekszik megőrizni, akkor az csak ennek a magát tehetetlennek érző gyűlöletnek dührohamaként érthető.

A szociáldemokrácia arra törekszik, hogy a tömegeknek osztályöntudatot adjon, de nem szít osztálygyűlöletet. Szükségtelen azonban tagadni, hogy az osztálygyűlölet eme orgiájával szemben a szociáldemokrata sem tarthat ki a filozófikus megfigyelő lelkiállapotával. Mindenütt köz-

tudomású a polgári demokrácia hanyatlása, de aligha létezik olyan demokratikus ország, ahol annyira maradéktalanul eltűnt volna, mint Ausztriában. Gazdasági és társadalmi szempontból természetesen itt is léteznek középrétegek, de politikai szempontból megszűntek létezni. Nincs semmilyen fokozatos átmenet a vörös és a fekete között, az „egyetlen reakciós tömeg" Ausztriában megvalósult. Sok országban, még a Német Birodalom is közéjük tartozik, a burzsoázia nem annyira reakciós, mint Ausztriában. A német centrumnak tekintettel kell lennie több százezer munkás választójára, az angol liberálisok még mindig remélnek munkásszavazatokat. A francia radikálisok osztják a munkások antiklerikalizmusát és köztársasági érzületét. Ausztriában azonban nem vezet többé semmilyen ideológiai híd a polgárság valamelyik rétegéhez, s ha megvizsgálnánk, akkor kitűnne, hogy a polgárság volt az, amelyik mindezeket a hidakat maga mögött felégette és elkötelezte magát a reakció leggonoszabb fajtájának. Így Ausztriában az osztályok egymáshoz való viszonya példátlanul éles, és mivel az ország kicsinysége és szegénysége, a külföldtől való függősége nem enged meg nagy politikai döntéseket, önmagukban nem túl nagy kérdések válnak szenvedélyes harc tárgyaivá és jelképeivé.

Az osztályoknak ebben a dinamikájában rejlik július 15-e tragédiájának néhány oka. A munkásosztály, amely 1927. április 24-én nagy győzelmet aratott, amely elhárította az egyesült burzsoázia rohamát és ebben a harcban ragyogóan helytállt, minden kérdésben egy legyőzöttnek vélt ellenfél hajlíthatatlan ellenállásába ütközött. Olyan kormányzási módszerrel került szembe, amelynek legfőbb bölcsessége abban állt, hogy ezt a hatalmas pártot nem létező erőnek tekintse, szakadatlanul ingerelje és provokálja. A schattendorfi frontharcosok felmentő ítélete nemcsak elviselhetetlen csapás volt a tömegek jogérzetére, hanem a munkásság élharcosainak fizikai léte ellen irányuló politikai támadás is, annak kinyilvánítása, hogy miután a munkások politikai harcban nem voltak legyőzhetők, bosszúból megtagadják tőlük a törvény védelmét. Előfordultak már Ausztriában hasonló, a tömegek igazságérzetét provokáló ítéletek, és ha a német munkások olyan ítéleteknél, amelyek a tömegek igazságérzetét annyira arcul csapják, mint a schattendorfiak felmentése, mindig az utcára mentek volna, akkor a német városok utcáinak évről évre a tüntető munkások léptei alatt kellett volna dübörögniük. De a német proletariátus kimerült, nagyrészt rezignált, még minden porcikájában érzi a kudarcot, sok olyasmit el kell tűrnie felzúdulás nélkül, ami

ellen egy fellendülőben levő munkásosztály töretlen erejének teljes szenvedélyességével védekezik. A bécsi munkások tehát az utcára mentek, hogy tiltakozzanak a szabad munkásgyilkolás ellen, hogy a bíróságokat birtokoló burzsoázia hatalmával az utcát birtokoló munkások hatalmát szegezzék szembe.

E tüntetés értelme és célja az volt, hogy az uralmon levő burzsoáziának nyomatékosan tudtára adja, nem tartható fenn a munka nyugalma és folyamatossága, ha a törvény nem védi a politikailag exponált és harcoló munkások életét is. Az a létminimum, amelyre a bérek leszoríthatók, országonként változik, a szokások, a hagyományok, a birtokos osztályok életszínvonala alapján. Van azonban egy morális létminimumszint is, amely országonként ugyancsak változó, és a jogfosztottságnak, valamint a leigázásnak is van olyan határa, amely nem léphető át anélkül, hogy az emberi, erkölcsi és személyi méltóság elleni elviselhetetlen támadásnak ne éreznék. Biztos, hogy a fasiszta Olaszországban a munkások hasonló ítélet ellen nem tiltakoztak volna munkabeszüntetéssel, hiszen Matteotti gyilkosainak[8] felmentő ítéletét is ugyanolyan némán kellett eltűrniük, mint a magyar munkásoknak ama Beniczky Ödön bebörtönzését,[9] aki felfedte Horthy bűnösségét Somogyi meggyilkolásában. De az osztrák munkásosztály nem volt az ellenforradalom által levert osztály, és ma sem az. Erkölcsi tartása töretlen, ismeri saját, de az osztályidegenek hatalmának határait is, és csak az láthatja valamilyen túlfeszített hatalomtudat kifejeződését a megbántott jogérzék tajtékzó felzúdulásában, aki nem képes politikai erőt látni abban az emberi elszántságban, amely bizonyos mértékű megaláztatást már nem hajlandó eltűrni.

De a tiltakozás túllépte egy tüntetés kereteit, és néhány órán belül mind a proletariátus, mind a polgári társadalom szembekerült az államélet legdöntőbb és legvégzetesebb súlyú problémáival, sőt a társadalmi forradalommal. Nos, ez a legkülönösebb és lelkiismeretes felülvizsgálatra leginkább ösztönző része az eseményeknek. A tüntetés olyan zendülésbe csapott át, amellyel az államhatalom fegyveresen szállt szembe; ezek az események a szociáldemokrata pártot az elé a kérdés elé állították: felfegyverezze-e a munkásokat, vállalja-e a döntő harcot a politikai hatalomért? A párt kitért ez elől, és az általános, valamint a közlekedési sztrájkra való felhívással új fordulatot adott az eseményeknek. Az osztálybírás-kodás elleni spontán, szervezetlen tiltakozás átváltozott egy, a kormány és szervei által kirobbantott polgárháború elleni szervezett tüntetéssé.

Mivel Ausztriában nincsen a szociáldemokrácián kívül álló munkásmozgalom, a rajta kívül álló munkások száma pedig említésre alig méltó, a munkások minden irányú védelme sokkal nagyobb mértékben a szociáldemokrácia feladata, mint más országokban. Az osztrák szociáldemokrácia erősebb is annál, semhogy megelégedjen holmi szóbeli tiltakozással, mint ahogy ez más országokban esetleg történt volna. Legerősebb hatalmi eszközének bevetésével kellett megmutatnia, hogy el van szánva véget vetni a munkásgyilkolásnak. Nemcsak a nemesség, hanem a hatalom is kötelez, s a szociáldemokrata párt nem kívánta és nem is tudta volna magát ez alól a kötelezettség alól kivonni. Ennek során egyáltalán nem lehetett fontolóra venni, hogy az egész megmozdulásra spontán módon került sor, a párt hívó szava nélkül, és azt sem lehetett kivizsgálni, hogy milyen szerepet játszottak a zendülésben a párttól idegen, vele ellenségesen szemben álló tüntetők. Azáltal, hogy a tüntetők a gyilkoló rendfenntartó erők áldozatául estek, pártigazolvány nélkül is beléptek a nagy proletár közösségbe, és mártírhaláluk olyan helyzetet teremtett, amelyben a pártnak hatalma egész erejével síkra kellett szállnia mellettük és gyilkosaik ellen. Annál inkább így kellett tenni, mert a szociáldemokrácia a munkásság ügyét képviseli, és a proletároknak a végsőkig való ellenállás nélkül eltűrt megtorlatlan, erőszakos halála úgy tüntette volna fel a dolgot, mintha behódolt volna a fejét felütő fasizmusnak. A gyilkolásnak megálljt parancsolni a szociáldemokrácia létkérdésévé vált.

Más a helyzet azonban, ha a szociáldemokrata akciónak nem ezt a negatív célját nézzük, hanem a szociáldemokráciának a hirtelen felbukkanó hatalmi kérdéshez való viszonyát. Mélyen megrendítő, tragikus pillanat volt, amikor a rendfenntartó erők által rendezett embervadászat közepette ezrek követelték a fegyvert. Elsősorban a rendezők, a köztársasági Schutzbund tagjai számára volt tragikus és megrendítő, akik szorongatóan félelmetes zsúfoltságba ékelődve, lövöldöző rendőrök és kétségbeesésbe kergetett tüntetők között fegyvertelenül voltak kitéve a legszörnyűbb szorongattatásnak, sőt gyakran a halálnak, és nem volt lehetőségük a fegyveresek elleni védekezésre. A szociáldemokrata párt azonban teljes határozottsággal szembeszállt a „Fegyverbe!" követeléssel. Bizonyára akadnak munkások, akik nem értik, hogy a tartományi főnököknek Tirolban, Stájerországban, Vorarlbergben módjukban állt felfegyverezni a Heimwehr-alakulatokat, hogy a vidéki polgári pártszervezetek nyíltan felfegyverzésre szólítottak, a bécsi tartományi főnök vi-

szont felállíthatott ugyan városi őrséget, de sem neki, sem a szociáldemokratáknak nem állt módjukban és nem volt szabad a Schutzbund tagjait felfegyverezni. Amikor a rendfenntartó erők karabélyai Bécs munkásaira szegeződtek, jó néhány munkás úgy gondolta: ha Seipel és Schober munkásokra lövethetnek, akkor Bauer és Seitz se tartsa vissza a fegyvereket a munkásoktól. Csak mellékesen jegyzendő meg, hogy előreláthető volt, a kommunisták fel fogják vetni ezt a követelést, és annak elmulasztása miatt az „árulás" náluk mindig készenlétben levő vádját. Bármilyen erőteljesen és ösztönszerűen tört is előre ez a követelés, bármilyen nehéz ilyen helyzetben ellenállni neki, teljesítése mégis a szociáldemokrata párt behódolását jelentette volna a tüntetés révén összeverődött, kétségtelenül vegyes összetételű tömeg előtt, kirobbantotta volna a véres polgárháborút, és az osztrák proletariátust végül a magyar vagy az olasz munkásság sorsára juttatta volna.

Semmilyen hamis félénkség és semmilyen hamis szolidaritás ne akadályozza meg annak kimondását, hogy a szociáldemokrata pártnak ezen a napon nem állt szándékában felvenni a harcot a hatalomért. És ha már a párt azzal alapozta meg nagyságát, hogy sokkal viharosabb napokban szembeszegült „a kis, elszánt és forradalmi" kisebbségek akciójával, akkor – hacsak nem akart öngyilkosságot elkövetni, a proletariátust elárulni, romlásba dönteni – még a drága halottakra való tekintettel sem engedhette át politikájának meghatározását egy tragikus véletlen révén egybesereglett, társadalmilag nagyon különféle összetételű tömegnek s egy adott helyzetnek. Kétségtelen, hogy spontán létrejött tömegmozgalmak is megadhatják és gyakran meg is adták már a jelet forradalmi harcokra, sőt forradalmakra. De olyankor előbb forradalmi helyzetnek kellett lennie, fenn kellett állniuk egy politikai, sőt társadalmi forradalom előfeltételeinek. Józan ésszel senki sem állíthatja, hogy az esküdteknek a schattendorfi gyilkosokat felmentő ítélete forradalmi helyzetet teremtett volna, létrehozta volna annak előfeltételeit, hogy a hatalom kérdése felvethető legyen Ausztriában. De ennek ellenére mégis olyan helyzet jött létre, amelyben ilyen hangulat lett úrrá sok emberen, és ez arra a szerepre utal, amelyet kisebbségek még egy különben jól szervezett tömegmozgalomban is betölthetnek, és utal azokra a veszélyekre is, amelyeket a még mindig nem teljesen leküzdött puccsista gondolatmenetet, a vasvilla jegyében forgó forradalmi illúziók idézhetnek fel. A gyengébb, eszmeileg kevésbé szilárd munkáspártokat hasonló helyzetben lerohanták a forradalmi kisebbségek – Magyarország munkásosztálya

mindmáig lakol a rövid ideig tartó vakságért. 1919-hez képest 1927-ben persze nem olyan nehéz hasonló kísértésekkel szemben erősnek mutatkozni. Az osztrák szociáldemokrácia egész ideológiai és szervezeti sajátossága, önmagán és a tömegeken szakadatlanul végzett nevelő munkája a nagy biztosíték az ilyen veszélyekkel szemben. De az a lelkiállapot, amelyik ezen a véres napon a tömegeken úrrá lett, az utórezgésként még ma is ható izgalom, a szívek mélyén fészkelő harag, a természetes felzúdulás a tömegek igazságérzetével és hatalomtudatával ellentmondásban levő sors ellen, amelyet el kell tűrniük: mindez arra figyelmeztet, hogy ezeket a biztosítékokat felvilágosító munkával erősíteni kell és még ellenállóképesebbé kell tenni. Mi sem alkalmasabb, hogy élesebbé tegye a betekintést a társadalom osztályszerkezetébe és a proletariátus nemzeti harcainak a nemzetközi hatalmi viszonyoktól való függésébe, mint annak a helyzetnek a bemutatása, amelyben az osztrák proletariátus volt a véres júliusi napokban. Az Osztrák Köztársaság demokratikus állam, ahol már igen jelentős a munkásosztály hatalma. De polgári állam, ahol a munkásosztály mégis elnyomott osztály, amelyen uralkodnak, és ahol a burzsoázia rendelkezik az állam alapvető hatalmi eszközeivel. Ha Heimwehr-alakulatokat fegyvereznek fel, akkor túlzásba viszik a polgári hatalom elvét, de nem törik azt át. Ha viszont a köztársasági Schutzbund fegyverrel a kézben száll szembe a polgári állam hatalmi szerveivel, és ha fölényben van velük szemben – ami nem lehetetlen –, akkor ez lázadás és az adott esetben a polgári hatalmi apparátus szétzúzása. Ha tehát ketten ugyanazt teszik, akkor ez nem ugyanaz. A fizikai erőszak szervezeteihez való eltérő viszonyban jut kifejezésre a demokratikus, a munkások által sok vonatkozásban befolyásolt és együtt kormányzott, de mégiscsak polgári állam osztályjellege. Nem annyira az állam által alkalmazott erőszak, mint inkább a szociáldemokrácia által alkalmazható erőszaktól való tartózkodás az, hogy nem volt szabad „győznie", tette mindenki számára szemléletessé a proletárhatalom osztrák korlátait.

Ezzel az állásfoglalással a szociáldemokrata párt számot vetett Ausztria társadalmi struktúrájával. A proletárok lakta területekkel az alpesi tartományok állnak szemben, míg Bécsben, Alsó-Ausztriában, Felső-Ausztria és Stájerország egyes részein a proletariátus képvisel nagyobb erőt, addig az alpesi tartományokban a konzervatív parasztok a jelenlegi helyzet urai. Míg Bécsben a munkások a burzsoázia, addig az alpesi tartományokban a parasztok és a kispolgárok a munkások féken tartására képesek. De az osztrák szocializmus sorsát nem az alpesi tartományok

konzervatív parasztjai fogják eldönteni, a munkások és az alkalmazottak nemcsak számszerűen múlják őket felül, hanem a társadalmi munka olyan részét is ők végzik, amely könnyebben és gyorsabban alakítható át politikai hatalommá. A gyári sziréna másképp gyűjti maga köré az embereket, mint a hegyvidéki templomok hajnali harangszava. Ráadásul a falu társadalmilag sem egységes, az osztályellentét a város területén kívül sem válik érvénytelenné, a szocializmus utat talál majd a falu kitagadottjaihoz is. A világszerte roppantul megerősödött reakció, annak uralma azokban az államokban, ahol elől majd a szocializmus sorsa, ez a pillanatnyilag áthághatatlan sorompó áll a proletariátus előnyomulásának útjában Ausztriában is. Olyankor, amikor a brit proletariátust megfosztják a koalícióban való részvétel jogától,[10] amikor az orosz követet elűzik Londonból,[11] amikor Franciaországban még a kispolgári baloldali blokkot is szétzúzza a nagybankok bizalmi embere, amikor a polgári blokk uralkodik a német köztársaságban, olyankor a proletárerő részéről óriási teljesítmény megőrizni Bécs szociáldemokrata igazgatását és egész Ausztriában megálljt parancsolni a reakció előnyomulásának. És akkor még meg sem emlékeztünk Ausztria fasiszta és nyíltan ellenforradalmi szomszédságáról, Horthy menetelésre és akasztásra szomjazó bandáiról, Mussolini fasiszta alakulatairól, Csehszlovákia és Jugoszlávia reakciósairól, erről az egész kapitalista környezetről, amely nem tűrné el, hogy Ausztriában a szociáldemokrata építőmunka (emberiessége, bölcsessége és mérsékeltsége folytán) veszélyesebb, fertőzőbb központja jöjjön létre. Tudjuk, milyen nyugtalansággal, milyen dühvel tekintenek Bécsnek az osztrák kapitalizmus által gátolt szociáldemokrata közigazgatására, tudjuk, az csak úgy képes tartani magát, hogy kerül mindent, ami alkalmat vagy ürügyet szolgáltathatna egy külső beavatkozás számára. Az osztrák reakció ebből a reakciós, kapitalista, ellenforradalmi környezetből meríti erejét, és ezt a környezetet mi csak gyengíteni tudjuk azzal, hogy megdöntjük saját Jellasicsunkat. Legyőzésére azonban csak a nemzetközi proletariátus hatalmának növekedése képes.

Az osztrák szociáldemokrácia július 15-én nem törekedett döntésre vinni az osztályharcot. Amikor olyan erők, amelyek nem az ő soraiból kerültek ki, rá akarták erre kényszeríteni, megvívta azt a harcot, amelynek vállalását a proletárbecsület és -érdek megköveteli tőle. De szembeszegült a harcmező kiterjesztésével, mert az – bárhogy végződött volna is – sok évtizedes munkájának gyümölcseit vitte volna sírba. Így viszont egyetlen csapás sem érte szervezeteinek büszke építményét, egyetlen lövés

sem forradalmi szellemét. A reakció vért szimatolt, győztesnek érzi magát, meg fogja kísérelni, hogy kiaknázza „győzelmét". De nemsokára látni fogja, hogy Péter Schlemilhez hasonlít, az árnyék nélküli emberhez.[12] Mert a győzteshez legyőzött is tartozik, ilyen pedig nem látható széles e határban. A békés módszerekkel kizsákmányoló polgári társadalom látványa és felismerése tette a pártot a tömegek pártjává. Senki sem hiheti, hogy a lövöldöző, jogtipró, börtönbe vető polgári társadalom nagyobb vonzerőt fog gyakorolni azokra, akik már normális arculatától is irtóztak. A polgári társadalom görcsei még sohasem bizonvultak propagandaeszköznek; minél mohóbban és idegesebben törekszenek verrel és hullákkal kiépíteni befolyásukat, annál inkább kell, hogy a munkások és alkalmazottak, megundorodva tőlük, a szociáldemokrata párt köré tömörüljenek.

Der Kampf, 20. évf. 8. sz. 1927. augusztus. 345–352. old.

[1] 1923. október 10-én alakult meg Szászországban a munkáskormány, amelyet a birodalmi hadsereg egységei 1923. október 21-én megdöntöttek.

[2] A „baloldali blokk" kormánya 1924. június 21. és 1926. július 21. között volt hivatalban. Az említett pénzügyi válság már április 10-én lemondásra kényszerítette a Herriot-kormányt.

[3] 1926. május 12-én veszi át Piłsudski a hatalmat, vezeti be „szanációs" katonai diktatúráját.

[4] 1922 októbere és 1926 októbere között Ausztria gazdasága a Népszövetség által kiküldött pénzügyi bizottság ellenőrzése alatt állott.

[5] A Népszövetség 1926 októberében feloldott ellenőrzése után a kereszténvszocialista Ignaz Seipel alakított kormányt, amelyet a parlament kivételes hatalommal ruházott fel.

[6] 1927. április 24-én voltak a választások.

[7] 1927. január 30-án a burgenlandi Schattendorfban a szociáldemokrata Schutzbund-felvonuláson monarchista frontharcosok megöltek egy munkást és egy kisfiút. A gyilkosokat 1927. július 14-én a bíróság felmentette.

[8] 1925. május 31-én közölte *Az Újság* Beniczky Ödön írásbeli vallomását a Somogyi–Bacsó-gyilkosság ügyében. Az újságot elkobozták, Beniczkyt június 1-én letartóztatták, majd szeptember 2-án 3 évi fegyházra ítélték. 1926. január 4-én viszont szabadlábra helyezték.

[9] Giacomo Matteotti olasz szocialistát 1924. június 10-én gyilkolták meg az olasz fasiszták. Személye a Szocialista Munkásinternacionálében a fasizmus és a fehérterror elleni küzdelem szimbóluma lett.

[10] Utalás a második Baldwin-kormány – 1924. november 7–1929. június – munkásellenes politikájára.

[11] 1927. május 27-én szakította meg a Baldwin-kormány a diplomáciai kapcsolatot a Szovjetunióval.

[12] A szerencsétlen flótás megszemélyesítője. A figurát A. V. Chanissas teremti meg 1814-ben megjelent „Peter Schlemil csodálatos története" c. elbeszélésében. Az árnyékát adósság fejében eladó ember más irodalmi művekben is ismert.

KOSSUTH

Budapesten, a Parlament előtti csodaszép téren, melyet ezentúl Kossuth Lajos térnek fognak hívni, vasárnap délelőtt igen különös társaság gyűlik majd össze, hogy leleplezze az 1848-as magyar forradalom vezérének emlékművét.[1] A volt cs. es kir. tengernagy, Horthy, akit királynak kijáró tiszteletadással fogadnak, királyi testőrség és egy csapat rendőrspicli védelme alatt megadja a jelt, hogy lehullhat az emlékművet takaró lepel. Az ünnepi beszédet Apponyi Albert gróf tartja, a népellenes, klerikális, oligarchikus reakció embere, akinek fia 1919-ben Héjjas Iván különítményében szolgált; ő, akit ma a világ békebarátnak és demokratának tart, mert megvan az az adottsága, hogy sokféle nyelven tud egyformán jól és folyékonyan hazudni, és mert értett hozzá, hogy kenetteljes és semmitmondó szólamokkal hárítsa el magától a tetteket, amelyeket a többiek elkövettek, miközben ő falazott nekik. A szentjánosbogár csak sötétben tud világítani, s Magyarországon is be kellett előbb esteledjék, hogy Apponyi gróf a demokratikus konzervativizmus képviselőjeként léphessen fel, és a rideg fasizmus országában a haladás – igaz, csak a mérsékelt haladás – emberének számítson. Gróf Bethlen István, akinek engedelmes bírái mindenkit tömlöcbe dugnak, aki emlékezni mer rá, hogy volt egy 1849-es Kossuth is, egy férfi, aki a debreceni református nagytemplomban az esküszegő, hazaáruló, az orosz cárizmus szuronyaira támaszkodó Habsburg-hatalmat örök időkre trónfosztottá nyilvánította; feneketlen, cinikus képmutatásával ez a Bethlen gróf vezeti majd a Kossuth-emlékmű körül azok körtáncát, kiket a nép „muszkavezetőnek" nevezett, azoknak az arisztokratáknak az utódaiét, akik mutatták az utat a cári seregek előtt, akik összeállították a „gyanúsak" listáit és följelentették őket az ellenforradalmi törvényszékeken. Egyszóval tevékenyen közreműködtek a „Habsburg-bitófa tekintélyének" helyreállításán, és bizonyára magát Kossuthot is hóhérkézre juttatják, ha nem sikerül neki titokban átmenekülnie a magyar határon – de küldtek utána körözőleveleket. Ők voltak azok nagyapái, akik ma Kossuth Lajost ünneplik! De amikor újra végigvonult a forradalom a magyar tájakon, ők maguk, az utódok is megismételték mindezt, csak sokkal alávalóbb módon. Ha a hatalom mai birtokosainak ősei „muszkavezetők" voltak, úgy ők maguk oláhvezetők, akik 1919-ben behozták az országba a románokat. A Zichy grófok szoros kapcsolatban álltak a cár tábornagyával,

Paskieviccsel, gróf Teleki Pál 1919-ben a román vezérkar kezére játszotta a magyar Vörös Hadsereg haditerveit.[2] Akkor az Apponyiak, a Jósikák, a Zichyek az oroszok beavatkozását kérték, 1919-ben Bethlen gróf Franciaország és csatlós államai intervenciójáért könyörgött, hogy leverje a magyar forradalmat és a mágnások visszakapják vagyonukat, társadalmi hatalmukat!

Kossuth Lajos még csak nem is polgári, hanem nemzeti forradalmár volt, abból a magyar kis- és középnemességből, amelyik csak nagyon vonakodva lépett a forradalom útjára, mikor másképpen nem tudta biztosítani az állam nemzeti létének fennmaradását, minden szociális kérdésben, mindenekelőtt a jobbágyfelszabadítás akkor döntő kérdésében a több, mint óvatos haladás útját járta, messzemenően kímélve a birtokérdekeket. De amíg az arisztokrácia döntő része a bécsi udvarral és a szláv népekkel szövetkezett, az ő reformista szabadságharca forradalmi osztályharccá nőtt, főleg akkor, amikor a magyar szabadságharcok nagy Habsburg-ellenes tradícióiban kellett ideológiai igazolást keresnie Habsburg-ellenes és cárellenes harcához. A Kossuthra vonatkozó igazságnál azonban fontosabb volt Magyarországon a *Kossuth-legenda:* az a – főleg a Nagyalföld paraszti tömegeiben – mélyen gyökerező meggyőződés, hogy a lángoló lelkesedést keltő férfi nemcsak az ország Habsburg-uralom alóli, nemzeti felszabadulásáért küzdött, hanem egyben földesúri kötelékektől mentes szociális szabadságot is hozott a leigázott parasztok millióinak. A Habsburg-házzal való bármiféle kiegyezés dacos elutasítása, a tisztes magány, az, hogy az emigráns akkor is megmaradt a száműzetésben, amikor az 1848-as forradalom többi emigránsát a politikai okosság és jellemük nagyobb simulékonysága visszahozta a szülőföldre; öreg napjai tisztes szegénysége, szoros kötődése a magyar néphez, ami éppen elgyökértelenedéséből fakadt: a magányos aggastyán mindezektől rettegett erővé vált a bécsi udvar és bálvánnyá a magyar nép szemében. A kialakuló magyar demokrácia meglátta benne, sorsában, az emigráció alatt már világosan kialakult gondolataiban a nemzeti ihletet: az 1848-as Kossuthtal, a nacionalista és mérsékelt reformerrel szembeállította 1849 Kossuthját, a republikánust; azon volt, hogy a szabadságharc nemzeti tartalma mellett számításba vegye a megkezdett polgári és paraszti forradalom szociális tartalmát is. Mindegy, hogy ezt Kossuth világosan látta és akarta-e, életműve döntő részét mégis a Habsburg-hatalom és a feudális nemesség elleni harc alkotta. S hogy ez a Kossuth történelmi emlékből a mai politikai és társadalmi harcok hatékony erejévé váljék, ez azok

feladata, akik ma Magyarországon a demokratikus köztársaság eljöveteléért harcolnak.

A ma uralkodó ellenforradalom szemében Kossuth hosszú időn át kárhoztatott nevű ember volt. Bármennyire különbözött is képességük és jellemük, a Kossuth és Károlyi sorsában, az 1848-as és az 1918-as forradalom sorsában mutatkozó hasonlóság mégis nyilvánvaló. Amikor az 1918-as forradalmat száműzték, amikor vezetői után körözőleveleket küldtek a világ minden tájára, amikor Károlyit éppen úgy hazaárulással vádolták és kivételes törvénnyel törölték a magyar állampolgárok soraiból, mint egykor Kossuthot, nehéz volt a ma uralmon levőknek hidat verni a Kossuth-legendához és a Kossuth-hagyományokhoz.

De egy népet még annyira sem lehet huzamos ideig csak bitófával és tömlöccel kormányozni, mint szuronyokkal. Az ellenforradalmi uralom nyolc éve alatt annyi elégedetlenség, annyi gyújtóanyag halmozódott fel, főleg a sík vidéken, hogy a magyar oligarchia lassan félni kezd annak isteni természetétől. Azzal a szilárd elhatározással, hogy semmit sem ad fel társadalmi és politikai hatalmából, szelepeket akar nyitni, megpróbálja elhitetni saját népével és a világgal, hogy az akut forradalmi veszély elhárítása után új utakra akar térni. Rémtetteik sokban hozzájárultak az 1918-as és 1919-es forradalom képének megtisztításához. A tömegek lassan megértik, hogy a két forradalom meggyalázásával és sárba rántásával gyalázatosan becsapták őket. Egy ügyes politikai bűvésztrükkel – s ilyenekben nagyon gazdag a magyar rendezés – 1918. október 31-től 1848. március 15-höz, Károlyi Mihálytól Kossuth Lajoshoz apellál az ellenforradalom.

Közrejátszik ebben a nemzetközi politika mérlegelése is. A magyar ellenforradalom politikájának vezérlő csillaga a lankadatlan harc a régi határok visszaállításáért: ehhez versenyeznie kell a nyugati nagy nemzetek rokonszenvéért. Ott azonban, úgy látszik, fordulat készül a demokratikus irány felé; az átlag angol egyébként alig tud többet a magyar történelemből, mint azt, hogy Kossuth Lajost minden angol városban ünnepelték, hogy Palmerston lord a magyar emigráció védelmezője volt és miattuk éles nemzetközi nézeteltéréseket küzdött végig; az átlag amerikai tanulta az iskolában, hogy az amerikai szenátus a Habsburg-kopók által üldözött Kossuth tiszteletére ünnepi ülést tartott és abban a ritka kitüntetésben részesítette, hogy idegen létére felszólalhatott az amerikai törvényhozó ülésen. A magyar irredentisták amerikai és angol segítséggel remélik megvívhatni a békeszerződések revíziójáért indított harcot, s

annyi eszük azért van, hogy tudják: Horthy bitófái és Bethlen tömlöcei az imperialista békeszerződésekért nem túlságosan lelkesedő demokráciánál nem megfelelő propagandaeszközök. Azt is tudják, hogy monarchista restaurációs terveiknek, amelyekhez rendületlenül ragaszkodnak, semmi sem árt annyira, mint ha kimutatják, hogy az kísérlet a régi, népeket leigázó Habsburg-hatalom visszaállítására. De egy Habsburg, aki kibékül Kossuth Lajossal, ki piros-fehér-zöldre, nemzetiszínűre festi magát, egy ellenforradalmi kormány, amelyik tiszteli a világhírű szabadságharcost és forradalmárt – ez a beavatatlanok szemében esetleg a múlttal való szakításnak tűnhet, egy bár monarchista, de nemzeti mozgalom kezdetének, amelynek semmi köze a Habsburg-ügyekhez. Bethlen gróf, hogy megőrizze egy jövőbeni Habsburg-restauráció lehetőségét, lövetett Habsburg Károly csapataira, őt magát elfogatta, detronizáltatta, kiszolgáltatta a külföldi hatalmaknak. Egy Kossuth-emlékmű leleplezése sokkal veszélytelenebb vállalkozás, s így Bethlen gróf vasárnap délelőtt fedetlen fővel fogja énekelni a Kossuth-nótát, és közben azon fog gondolkodni, hogyan kovácsolják erősebbre a bilincseket és láncokat, amelyek meglazítása és széjjeltépése Kossuth Lajos életműve volt. A latifundiumok biztosított fennmaradása fölött kimagasló magyar királyi korona igazán megér egy kis komédiát és egy emlékmű leleplezést!

Arbeiter-Zeitung, 1927. november 6.
Közli: Die Neugestaltung der Welt. 25-27. old.

[1] A szobor leleplezésének időpontja 1927. november 6. Kunfi cikke az *Arbeiter-Zeitung*ban a szobor leleplezésével egyidőben jelent meg. A hazai szociáldemokrata pártvezetőség a hivatalos ünnepségen nem vett részt, de 1927. november 13-án munkásgyűlést tartott a szobor előtt, ahol Peyer Károly Kossuth érdemeit méltatta.

[2] „A Vörös Hadsereg tervei nem is egy, hanem több vonalon kerültek az ellenség birtokába. Kétségtelen, hogy a Vörös Hadsereg hadrendje és a hadsereg csoportosítására vonatkozó adatok közvetlenül a vezérkartól kerültek ki Bécsbe, az ottani ellenforradalmárokhoz, akik a dokumentumokat az ottani angol missziónak adták át, amely azt sokszorosította és rendelkezésére bocsátotta a szövetséges vezérkaroknak." *Liptai Ervin:* A Magyar Vörös Hadsereg harcai, 1919. Budapest 1960. 472. old.

THERMIDOR?

A kommunista pártból kizárt baloldali forradalmárok emlékiratban foglalták össze véleményüket a mai helyzetről; Németországban ez *„Thermidor előtt"* címmel jelent meg.[1] A „thermidor" fogalma rendkívüli szerepet játszik az orosz pártvitában: Sztálin és Buharin „ostoba fecsegésnek" nevezi a francia forradalom döntő válságára történő utalást; Trockij követői különböző változatokban ismétlik, hogy az orosz forradalom „thermidori" időpontja felé halad.

Megpróbáljuk most emlékezetünkbe idézni, mit is jelentett a francia thermidor és mi a helyzet alkalmazásával az orosz forradalom valóban fennálló válságára.

A köztársasági időszámítás második évében, thermidor 9-én, 1794. július 27-én végezték ki Párizsban *Robespierre*-t, a francia rémuralom igazi oszlopát pártbarátai szűkebb körével, kivétel nélkül a kispolgári demokrácia képviselőivel együtt, miután uralmuk egy héttel azelőtt még rendíthetetlenebbnek és korlátlanabbnak tűnt, mint valaha. *Thermidor 9. az ellenforradalom kezdete.* Sokféle politikai és társadalmi formát öltött, különböző osztálycsoportokat juttatott hatalomra, fokozatosan átment Bonaparte Napóleon korlátlan katonai diktatúrájába, és csak 20 év múlva fejeződött be, amikor Napóleont a „Bellerophon" nevű angol hadihajón Szent Ilona szigetére vitték és az ellenséges takarmányszállító kocsikon visszatért Franciaországban a Bourbon-monarchia. Thermidortól Szent Ilonáig: a két évtized ellenforradalmi visszafejlődésének íve Franciaország politikai államformáját – de nem társadalmi berendezését – az 1789-i forradalom kiindulópontjához vezette vissza.

A francia forradalmi diktatúrában, amelynek élén döntő szavával Robespierre állt, körülbelül úgy, ahogy ma Sztálin az oroszén, a Konvent jelentette a Szovjetek Kongresszusát, a Közjóléti Bizottság a Népbiztosok Tanácsát, a Közrendi Bizottság a politikai közigazgatást vagy Csekát, a Jakobinus Klub és a 19 000 forradalmi klub és népi társaság hálózata a pártszervezetet, a községtanácsok szekciói a pártsejteket, a hazafiak önkéntes hadserege a Vörös Hadsereget, amellyel kordában tartotta a belső ellenséget és szembeszállt Európa egyesült feudális hatalmainak intervenciós politikájával a csatatereken. A diktatúra megteremtésében három nagy társadalmi erő működött közre: *a paraszt*, aki 1789-ben, a forradalom első rohamában már megszabadult az alárendelt-

ség, a jogi és személyi szabadságkorlátozások bilincseitől, felmentést akart összes feudális kötelezettsége alól, szabad tulajdonosként akarta művelni földjét és élvezni annak gyümölcseit; nemcsak jogi és politikai, de mindenekelőtt társadalmi forradalmat akart. Neki a harc megindulása a francia föld meghódítását jelentette, ha részben meg is kellett osztania ezt a földet a polgársággal. A *munkás* és a városi kispolgárság, főleg a párizsi, s a határokon harcoló hadsereg olcsó élelmiszert, ruhát, cipőt, muníciót, fegyvert akart és kártérítést a népi társaságokban és szekciókban végzett politikai munkáért, munkanélküli-segélyt a politikailag aktív kisebbségnek. *A forradalmi hazafiság* erős államhatalmat kívánt, mert egyedül csak ez képes véghezvinni e társadalmi átalakításokat, felszabadítani a nép energiáit és dacolni a Londontól Berlinen át Pétervárig terjedő ellenforradalmi koalíció túlerejével.

A forradalom 1789-ben kezdte meg viharos útját, de 1793. május 31-ig egyik feladatot sem volt képes megoldani. A monarchia, az egyház, a feudális nemesség ugyan döntő vereséget szenvedett ebben a szenvedélyes osztályharcokkal telített időszakban, amelyben forradalmi felemelkedés és a fehér rémuralom ellenforradalmi szakaszai váltakoztak. A királyt kivégezték, az egyházi javakat kisajátították, az egyház hierarchikus szervezetét szétrombolták, a nemességet üldözték, megölték, emigrációba kényszerítették, a kastélyok tetejére felrepült a vörös kakas, a parasztok feudális terheit tartalmazó okleveleket elégették, de a forradalom viharaiból egy új kizsákmányoló társadalmi erő támadt, a pénzügyi, kereskedelmi és ipari burzsoázia, amely a *girondisták* pártjában tömörült, s a tulajdon összetartó ereje folytán, a legyőzött feudális osztályokhoz kötődve, fellépett a tényleges agrárreform ellen, nem gondoskodott a munkásokról, kispolgárokról és a hadseregről, s ezzel a nemzeti honvédelem erőit is szabotálta. Így álltak a dolgok 1793 májusában: a parasztokat gyötörte a földéhség, a munkások és a hazafiak korgó gyomorral figyelték az új pénzhatalom születését, a köztársaság hadseregét az összes frontokon megverte a feudális Európa. Ekkor fellázadt a párizsi külvárosok népe, ki a párizsi községtanácsban külön demokratikus és kispolgári-szocialista mellékkormányt alakított és kényszerítette a Konventet, hogy a girondistákat törvényen kívül helyezze, kitaszítsa, a forradalmi törvényszék elé állítsa. Kivégezték, megfutamították őket, s a forradalom most hozzáláthatott három nagy feladatának nagypolgári érdekektől nem gátolt megvalósításához: végrehajtotta az *agrárreformot*, felosztotta az emigránsok birtokait, visszaadta a parasztoknak az elra-

bolt községi földterületeket és szétverte a feudalizmust. Letörte a gazdasági liberalizmus, a girondisták uralkodó társadalmi nézetének bilincseit, bevezette a „maximumot", az ármaximálást, harcot indított a spekulánsok, az uzsorások, a tolvaj hadiszállítók ellen; így próbálta meggátolni a kapitalista tőkefelhalmozódást, politikai hatalmi eszközökkel előidézni a vagyonkiegyenlítődést. A társadalmi rendszabályokkal kielégített népi erőkre támaszkodva elrendelte a levée en masse-t, a népfelkelést, megszervezte a *forradalmi hadsereget,* amely képes volt megverni Pittet és Koburgot, Habsburgot és Hohenzollernt, meg tudta védeni a forradalmat a felfegyverzett nemzetközi ellenforradalomtól.

1793 májusától 1794 tavaszáig elkészült a gigászi munka. 1794 tavaszán végigszántott a francia paraszt ekéje a felszabadított földön – *de ezzel ki is aludt a francia paraszt érdeklődése a forradalom további menete iránt.* Ahogy a bolsevikok által végrehajtott földkisajátítás után az orosz muzsik visszavonult a politika színpadáról, és nemigen törődött vele, hogyan harcolnak a városban a bolsevikok a burzsoáziával, s hogyan rendezik be maguknak az államot, úgy fordult a francia paraszt érdeklődése is a meghódított föld megművelése, terményeinek értékesítése felé, s csak akkor lépett ki falusi magányából, ha arról volt szó, hogy meg kell védeni a forradalomtól kapott földet az akkori Kolcsak és Gyenyikin ellen. A sans-culotte tábornokok által vezetett forradalmi hadsereg megverte az egyesült európai reakciót, megszabadította Franciaország területét az ellenséges inváziótól, szuronyai hegyén elvitte a forradalmat a Rajnán túlra, meghódította Belgiumot és Hollandiát, megrendítette Európa egész feudális rendjét. Az agrárforradalom és a forradalmi honvédelem legyőzhetetlen erő volt, mert a társadalmi haladás irányában hatott. De a proletárok és a kispolgárság felkelése a gazdasági liberalizmus ellen, a gazdasági élet megrendszabályozására irányuló óhaj részben reakciós utópia volt, kísérlet a régi társadalmi rendhez való visszatérésre, részben – néhány korát megelőző *szociálforradalmár gondolkodónál* – előlegezése egy *szocialista ideálnak,* amelynek még nem jött el az ideje. Ennek a mozgalomnak, akár koraszülött, akár idő utáni volt, meg kellett buknia.

Az agrárreform végrehajtása és az intervenciós háború elleni harc kérdésében egységes forradalmi diktatúra megoszlott a polgárellenes jellegű társadalmi reformokért vívott harcban. *Három csoportra* hullott szét: a szélső *balszárnyon* álltak a proletár- és kispolgári tömegek vezetői, akik a korai kapitalista idők szocializmusával egybehangzó rendszabályokat

kívántak: *Hébert, Chaumette* és az egykori pap, Jacques *Roux* voltak ismertebb vezetői. Követelték a „kiegészítő társadalmi forradalmat", ők voltak az egyenlősítők, a falusi szegénység képviselői a forradalomból született kulákok ellen, harcoltak a nepmanok, az infláció, hadiszállítások és spekuláció útján új és nagy gazdagsághoz jutott újburzsoázia ellen. Egészen más jellegű társadalmi környezetben, egészen más gazdasági viszonyok között, de ők voltak a francia forradalom trockistái. Amikor felkelést szerveztek a külvárosi tömegekkel, a szekciógyűlések résztvevőivel, kísérletük megtört a *centrum* ellenállásán; ezt 1794 Sztálinja, *Robespierre* szervezte, a jakobinusok *Danton* vezette *jobbszárnyának* segítségével. Amikor Jacques Roux-t a forradalmi törvényszék elé állították, tőrével leszúrta magát, mondván, hogy „nem akarja túlélni a szabadság halálát" – ő volt az akkori idők Adolf Joffe-ja. A felkelést csak úgy tudták legyőzni, hogy Robespierre eltávolította Párizsból a diktatúra védelmére felállított forradalmi hadsereget, előzte a községtanácsból a legmegbízhatóbb forradalmárokat, a „régi gárdát", klubjaikat, sejtjeiket feloszlatta, őket magukat illegalitásba kényszerítette.

Robespierre azonban nem volt ellenforradalmár; tudta, hogy az inga túlságosan jobbra lendülhet. Ezért készült a Danton elleni csapásra; a helyes útról való „jobb- és baloldali eltéréseket" egyaránt lehetetlenné akarta tenni. 1794 márciusában Dantonnak és frakciójának is fel kellett lépnie a vérpadra. A jakobinusoknál most már Robespierre-é volt a korlátlan uralom, ugyanúgy, mint ma Sztáliné az orosz kommunistáknál. De a mögötte álló erők társadalmi szempontból igen ellentmondásosak voltak: az új birtokos osztály, amely biztosítani akarta tulajdonát a baloldali forradalmárok intézkedései és a régi tulajdonosok visszatérése ellen, a zavargásokba és felkelésekbe belefáradt széles tömegek, a hazafiak, akik nem felejtették el Robespierre-nek a törhetetlen energiával biztosított határokat, de az ellenforradalmárok is, akik Danton halála után Robespierre egyenlősítők elleni erős politikájába vetették reményeiket. De a nagyon eltérő jellegű társadalmi erők lassan meginduló nyomásánál sokkal veszélyesebb volt az a tény, hogy a rémuralomnak, a *diktatúrának nem volt többé feladata;* a parasztok ki voltak elégítve, a szocialista utópiákat elnyomták, a kialakulóban levő új birtokviszonyok már nem szorultak a diktatúra acélkemény védelmére. A jelentkező változások még így sem vezettek volna a forradalmi diktatúra erőszakos összeomlásához, ha a diktatúra társadalmi és belpolitikai funkciótlansága nem abban a

pillanatban válik nyilvánvalóvá, amikor nemzeti-forradalmi feladatát, a francia területek felszabadítását is elvégezte.

Mialatt Robespierre és a forradalmi centrum a forradalmi haladás (Hébert) és a forradalmon belüli nagypolgári stabilizáció (Danton) híveit kivégeztette, a községtanácsot és a klubokat megtisztította, s így a diktatúra minden ellenségét főbe verte, mindent a diktatúra acélsarka alá tiport, végbement a hadszíntéren a döntő változás Franciaország javára. *Pichegru* tábornok 1794. június 26-án, egy hónappal Robespierre bukása előtt *Fleurus*nél megverte az angolok és osztrákok egyesített hadseregét; Poroszország pedig Lengyelország várható újabb felosztásától nyugtalanítva, visszavonta csapatait a Rajnától és keletre irányította őket. A Schelde torkolatánál kitűzték a trikolórt, a köztársaságot nem fenyegette már ellenséges haderő. A becsvágyó tábornok így titokban csapatokat küldhetett Párizsba, hogy fegyverrel lássa el a megfélemlített Konventben Robespierre ellen szerveződött parlamenti koalíciót. A gondosan szőtt összeesküvés hálójában most mindenki egyesült ellene: *az újgazdagok*, akik élvezetet és további meggazdagodást kerestek, *a háborúba és forradalomba belefáradtak*, akik tovább akarták fejleszteni társadalmi és gazdasági hatalmi helyzetüket, a *nepmanok* és *kulákok*, kikhez a *Fouché*- és *Tallien*-fajtájú hírhedt terroristák is csatlakoztak: ők felesleges rémtetteikkel, rablásaikkal szennyezték be a jakobinusok jó hírét, tehát volt félnivalójuk a puritán Robespierre-től. Amikor lesújtani készültek, amikor thermidor 8-án letartóztatását javasolták, barátai megpróbáltak a községtanácsból harcot szervezni a Konvent ellen, megpróbálták megmenteni a diktatúrát. Meghúzatták a vészharangot, biztosokat küldtek a külvárosokba, és a felkelő tömegek segítségével akarták megfegyelmezni az áruló Konventet. *De a munkások és a szegények otthon maradtak*, megbújtak zárkáikban, vonogatták a vállukat: hiszen ugyanez a Robespierre három hónappal azelőtt kivégeztette a tömegek vezetőit, mert kenyeret és munkát kértek a sínylődőknek; hiszen ő oszlatta fel a forradalmi hadsereget, ő űzte ki a lázadó szekciók bizalmi embereit a községtanácsból. Amikor éjjel a Konvent Pichegru szuronyainak védelme alatt újból elrendelte Robespierre, Saint-Just és Couthon letartóztatását, a városház előtti tér üres volt, és a Robespierre letartóztatására kiküldött csendőr, Merda a tegnapi mindenható diktátor állkapcsába lőtt. Thermidor 9-én félholtan szállították a Forradalom terére és a taligát, amelyen megkezdte halálos útját a guillotine felé, elborította a nemesi paloták oly soká elzárt ablakaiból hulló virágeső. Amikor este ki-

nyitottak a színházak, először lehetett újra elegáns fogatokat látni libériás inasokkal. Egy emlékirat említi, hogy egy házaspár hajtatott a színház elé, hároméves gyermekével, s azon az estén a jegyszedő a „monsieur" (uram) szóval köszöntötte a férjet. „Mit jelent az a »monsieur«?" – kérdezte a gyermek, aki még soha nem hallotta ezt a szót. Mikor beszélni tanult, Franciaországban a nagy egyenlőségi mámorban mindenki tegeződött, és nem volt úr, csak citoyen (polgártárs)...

*

Talán ez a megrázó történelmi tragédia jobban rávilágít a *moszkvai* harcokra. Mint a franciából, az orosz forradalomból is létrejött egy új társadalmi rend, a tulajdon újrafelosztása, és a diktatúra volt az a lepel, melynek árnyékában az új rend kialakulhatott. A nepman és a kulák, a városi kapitalista és a falusi nagypolgár az orosz hegypárti sans-culotte-ok hősi harcának köszönheti felemelkedését és kialakuló gazdagságát. Ami ott létrejött, éppoly kevéssé felel meg a „Kommunista Kiáltvány"-ban foglaltaknak, mint Franciaországban a thermidor előtti társadalom az 1793. évi köztársasági alkotmánynak vagy a Robespierre által átnézett Emberi és polgári jogok nyilatkozatának. Trockij harca a proletárforradalom szükséges, de általa nem kívánt eredményei ellen az akkori kispolgári demokraták kétségbeesett kísérleteire emlékeztet, hogy belekapjanak a történelmi folyamat kerekébe. A proletárérdekek képviselőinek megfenyítése és elűzése a munkásokban kishitűséget, közömbösséget kelthet a forradalom iránt, amely nem adott nekik jobb életfeltételeket, jobb táplálkozást, jobb lakást és csak kevesüknek biztosítja a hatalom erkölcsi kielégülését. Egy olyan tulajdonrendszer, mely sok vonatkozásban ellentétes a forradalom elméletével, és e társadalmi erőknek a forradalom vezetőire gyakorolt nyomása, mely arra kényszeríti őket, hogy bizonyos kívánalmakkal akkor is számot vessenek, ha azok csak a forradalom harcoló osztályának visszavetése árán megvásárolhatók: ezek valóban egy thermidori helyzet elemei. Szovjet-Oroszországban azonban nem lebecsülendő erők harcolnak ellenük.

Először is: a szovjethatalomnak és a bolsevik párt szervezetének már tízéves fennállása miatt is egészen más az ellenálló ereje, mint a jakobinus diktatúra alig egyéves szervezetének volt.

A forradalom harci pártjának szocialista eszméi mégis meghatározó befolyást gyakoroltak az ipar gazdasági valóságának alakulására, s hát-

terük nem reakciós vagy forradalmi utópia, mint 1794-ben, hanem az egész világon, a kimondhatatlan ellenállással szemben, mindezek ellenére is érvényesülő szocialista valóság.

A francia thermidor, *a politikai hatalmi apparátus hirtelen felbomlása* fenyegető veszélyből valósággá válhatott, mert a francia forradalom a *háború* közvetlen szomszédságában bontakozott ki, mert a diktatúra ugyanannyira volt a társadalmi átalakulás, mint a hadvezetés eszköze, és lerázták, amint az őt létrehozó erők legerősebbike – a háború – befejeződött. Ilyen szempontból az orosz forradalom belső és erőpolitikai problémái közül egyiknek sincs olyan óriási jelentősége, mint a *béke megőrzésének*. A lassan kifejlődő kapitalista erők csak egy háború révén válhatnak egy csapásra döntő hatalommá. A szocialista és a kapitalista erők növekedésének már ma is észlelt egyenlőtlenségét csak ez billentheti olyan mértékben az utóbbi javára, hogy adott esetben a proletariátus politikai ereje is kapitulálni volna kénytelen az új burzsoázia gazdasági ereje előtt. És az osztályok erőviszonyait érintő háborús visszahatások lényegében azonosak lennének; mindegy, hogy egy forradalmi propagandaháború vagy egy ellenforradalmi intervenciós háború zúdítja alá a véresőt.

Harcolni egy *propagandaháború* tébolya ellen: ez az orosz kommunisták feladata. Nem szabad elfelejteniük, hogy a francia forradalmat a girondisták sodorták a háború felé, hogy soraikban született a gondolat: háború a kastélyoknak, béke a kunyhóknak – de hogy éppen ebből a propagandaháborúból kelt életre thermidor és a bonapartizmus, így a forradalom polgári stabilizációja is.

Harcolni az *ellenforradalmi intervenciós háború ellen:* ez a kelet- és közép-európai proletariátus feladata. Feladatát annál hatásosabban tudja majd ellátni, minél kevésbé zavarja a Kommunista Internacionálé aknamunkája abban, hogy a háború utáni idők hatalmas fordulatai által megnövelt, de a belső harcok által többszörösen betemetett ereje döntsön a népek és osztályok ügyében.

Ha megadatik is az orosz forradalomnak, hogy békében éljen és fejlődjék, a hatalmas parasztországból mégsem tud majd szocialista társadalmi rend születni. De lesz rá lehetősége, hogy fejlődésmenetét a politikai hatalmi apparátus erőszakos letörése, tehát egy mindent eltemető ellenforradalom nélkül járja végig. *Thermidor rémszelleme kopog Szovjet-Oroszország kapuján: csak a béke képes megigézni.* Ebben közreműködni kötelessége mindenkinek, aki meglátja az orosz forradalomban a

történelem egyik legnagyobb hajtóerejét, azt, hogy Keleten magasabb fejlődési fokon ő fejezi be a hatalmas művet, amelyért Nyugaton a párizsi sans-culotte-ok harcoltak.

Arbeiter-Zeitung, 1927. december 25.
Közli: Gestalten und Ereignisse. 72-79. old.

[1] Vor dem Thermidor Revolution und Konterrevolution in Sowjetrussland. Die Plattform der Linken Opposition in der bolschewistischen Partei. Hamburg.

A DEMOKRATIKUS SZOCIALIZMUS HELYZETE A VILÁGBAN

A legjelentősebb parlamentárisan kormányzott országok politikai-parlamenti hatalmi szervezetének ez év folyamán meg kell újulnia. Lengyelország kezdte, valószínűleg Anglia zárja majd a sort. Franciaország, Németország és az Amerikai Egyesült Államok néhány földrajzi kiterjedésre kicsi, de szociális szempontból jelentős állammal – mint Belgium és Csehszlovákia – együtt ennek a szociális megújulási folyamatnak a közepén áll. A pártok és osztályok politikai felvonulása az általános választójog alapján történik. Mindenhol óriási tömegeket fognak tehát megmozgatni, és ez bepillantást enged majd a politikai erők játékába. De túl az elméleti érdekességen, ezek az események az eljövendő évek politikájáról is dönteni fognak.

Persze ezekből a választásokból nem születhet meg egy akár csak a legfontosabb országokat átfogó közös politikai irányzat. Az európai népességnek ugyanis nagyon jelentős része nem a demokratikus, hanem a diktatórikus rendszerekben él. Az oroszországi forradalmi diktatúra és a dél- és délkelet-európai diktatúrák nem vesznek részt ebben a megújulási folyamatban, bár természetes, hogy a demokráciák által kialakított politikai irányvonal hatást gyakorol ezeknek a diktatúráknak politikai és gazdasági helyzetére. Elég csak arra rámutatnunk, hogy az olasz fasiszta diktatúra leghatalmasabb európai támaszát a konzervatív angol kormány jelenti, és hogy az orosz diktatúra némely politikai és gazdasági nehézségét az angol politika okozza. Persze, egy régi biológiai törvény szerint a funkció változtatja meg és alakítja a szervet, és ma már a két nagy európai diktatúra olyan mélyen meggyökeresedett, hogy aligha rendíthetők meg lényegesen más országok szavazólapjaival. A választások csak azt a tényt fogják bizonyos szemléletességgel megmutatni, hogy Európa, politikai szervezeti és uralmi formáit illetően, három csoportra oszlik: egy parlamentáris demokratikus nyugat- és közép-európai blokkra, egy dél- és kelet-európai ellenforradalmi csoportra és a kelet-európai forradalmi diktatúrára. Az európai élet néhány nehézsége éppen erre a belső kiegyensúlyozatlanságra s erre az annyira különböző állam- és uralmi rendszerekre vezethető vissza. Alig található a történelemben még egy olyan szakasz, amelyben a politikai szervezeti formákban olyan óriási különbségek lettek volna, mint a háború utáni Európában. Ez a helyzet

annál különösebb, mivel a kapitalizmus kiterjedésének egyik nagy történelmi hatását éppen abban kell látnunk, hogy közel azonos életfeltételek megteremtését indította el. A történelmi materializmus tisztán mechanikus értelmezése, amely a társadalom gazdasági alapjainak azonos átalakulásától „a politikai felépítmény" egészen azonos, lassúbb vagy gyorsabb átalakulását várja, ezeket a tényeket figyelembe véve nehéz probléma előtt áll. Mert ez a kérdés a nemzeti és pszichologikus magyarázatok segítsége nélkül nem oldható meg.

Alkotmányának szövege szerint az Amerikai Egyesült Államok parlamentárisan demokratikus állam. De kétség nem férhet ahhoz, hogy a tőke koncentrációja és a közvélemény üzemszerű termelése a világ „legszabadabb alkotmányát" megszüntette és az Egyesült Államokat a tőkepénzesek oligarchikus diktatúrájává változtatta. A kispolgári vagy akár a proletár erőknek – legyenek szociálisan akármilyen erősek is – éppoly kevés kilátásuk van a politikai önmegvalósításra, mint a diktatúraellenes erőknek Mussolini Olaszországában vagy Szovjet-Oroszországban. Köztársaságiak és demokraták ma Amerikában már tisztán plutokrata pártok, akik olyan kizárólagos mértékben uralják a társadalom fizikai, gazdasági és ideológiai hatalmi eszközeit, hogy egyetlen hatalom sem támadhat ellenük. Számukra a választások csak az amerikai hagyományok által megszentelt, a tőkepénzesek diktatúrájához vezető kerülőutat jelentik, amely talán még erősebben gyökeret vert, mint a fasiszta vagy a bolsevista diktatúra. Így az Egyesült Államok választásai – teljesen mindegy, hogy a köztársaságiakat erősítik meg a kormányhatalom birtokában, vagy a változatosság kedvéért a demokratákat emelik hatalomra – semmiféle változást nem okozhatnak a világot uraló hatalom bel- vagy külpolitikájában. Az európai szociális feszültség a tömeges munkanélküliség következménye, amely a termelőeszközök háborús pusztulásának és elavulásának, valamint háború utáni racionalizálásának az eredménye. Ezt a feszültséget az Egyesült Államok bevándorlási törvényhozása – amely nagyon fontos biztosító szelepeket zárt el Európában – jelentősen fokozta, s ez így marad, akár demokrata, akár köztársasági vonul be a washingtoni Fehér Házba. Az amerikai imperializmusnak a dél-amerikai kontinens leigázására és a Távol-Kelet meghódítására irányuló előkészületei változatlanul folytatódnak, és az óriási világbirodalom egy olyan ipari militarizmussá alakul át, amelynek létrejötte mindenféle európai leszerelési törekvés leküzdhetetlen akadályát fogja jelenteni. Mivel a háború utáni időszak sok átalakulása a világ

fölötti uralom pénzügyi és gazdasági eszközeinek jó részét az Egyesült Államok kezébe adta, az Amerikai Egyesült Államok népi erők által alig ellenőrzött tőkés diktatúrája sorompót állít Európa azon részének valódi politikai és szociális átalakulása elé, ahol pillanatnyilag saját diktatúra nem akadályozza a fejlődés útját.

Az Egyesült Államok kapitalista diktatúrája és az európai diktatúrák közé beékelődve az európai demokráciák lehetőségeit bizonyos fokig már olyan erők határozzák meg, amelyekre természetesen csak nagyon csekély közvetlen befolyásuk van. Ezt a befolyást még az is leszűkíti, hogy a világháború és a forradalmak után magukban a demokratikus parlamentáris államokban is – különböző mértékben ugyan, de mégis – megerősödött, stabilizálódott a megrendült polgári társadalmi rend, úgyhogy bízvást a polgári uralom restaurációjáról beszélhetünk. Ez az a három világtörténelmi tény – az európai diktatúrák, az Amerikai Egyesült Államoknak a belső politikai befolyások számára kevéssé hozzáférhető oligarchiája és a fennmaradó Európa súlyos megrázkódtatások után stabilizálódott polgári uralma – alkotja azokat a kereteket, amelyekben lezajlanak a jövendő európai választások.

Ha az elkövetkező politikai harcok ilyen világpolitikai meghatározottságú határait tartjuk szem előtt, veszélyes illúzióktól óvhatjuk meg magunkat. Ezzel persze az eljövendő döntéseknek az európai munkásmozgalom és a szocializmus sorsa szempontjából óriási jelentőségét nem szabad alábecsülni. Mert ezekről mégis csak Angliában és Németországban fognak dönteni. Csak éppen sokszorosan mások a szocialista politika feladatai és lehetőségei a forradalmi megrázkódtatások idején, mint akkor, amikor a forradalmi mozgalom megszilárdult politikai és szociális körülményekkel áll szemben. Ma csak nagyon kevés olyan szocialista akad a világon – a munkásmozgalom apparátusában több, a tömegek körében csak elvétve –, akinek döntő élménye ne a politikailag szilárd államhatalomnak bukása és a kapitalizmus talajának tökéletes megingása lett volna. Ennek az élménynek lenyűgöző ereje alkotja a ma élő és dolgozó szocialisták egyik legfontosabb öntudati jellemvonását. A háború és forradalmak előtti időkben a fennálló állami és társadalmi rend összeomlásának látomása ritka, s inkább csak elméleti megfontolásokból fakad, ám az 1917 és 1923 közötti években ez a látomás tömegek élményévé lett, s ez az élmény gyakran öntudatlanul is az összes politikai cél és harc mércéjévé vált. Ennek az élménynek az ápolása és rögzítése a szocialista nevelő munka egyik legfontosabb feladata, nemcsak azért, mert ez az

érzelmi érték a szürke hétköznapoknak a nagyszerűség, a világtörténelmi napfelkelte felemelő erejét adja és kielégítheti - ha a nagyság utáni vágyakozást így nevezzük – a politikai romantika iránti szükségletet. Ezt az érzést ápolni és ébren tartani azért is fontos, mert hiszen a forradalom egész menete arra tanított meg minket, hogy egy politikai s gazdasági rendszer megrendíthetetlenségébe vagy esendőségébe vetett hit olyan óriási erejű hatalmi eszköz, amely gyakran sok objektív hatalmi eszközt kiegyenlít.

De éppen olyan szükséges tudatában lennünk annak is, hogy a munkásosztály felemelkedése egészen más formákban történik a megszilárdult, kialakult hatalmi viszonyok idején.

Ma Európa demokratikus parlamenti országainak munkásosztálya ilyen helyzetben van. Lehet emiatt panaszkodni, lehet ettől szenvedni, de semmiféle érzelmi színezetű értékelés nem változtathatja meg azt a tényt, hogy a forradalmi időszak sehol – egyetlen országban, Oroszországban sem – nem találta elég felkészülten a munkásosztályt arra, hogy a szocialista társadalom végre megszülethessen. Ha a társadalmi korfordulók formáit történelmi vizsgálat alá vetnék, ha megvizsgálnák, milyen különböző formákban, milyen visszaesésekkel és milyen óriási időbeli különbségekkel lépett a rabszolgatartó társadalom helyére a feudális s a feudális rend örökébe a kapitalizmus, akkor talán eljutnának sokan arra a következtetésre, hogy balgaság, a történelmietlen gondolkodás jele és a hiányzó történelmi szemlélet lecsapódása azt várni, hogy a szocialista társadalmi rend a kapitalistából, a proletárhatalom a polgáriból egy csapásra és visszaesés nélkül kialakulhat. Ez a szemlélet – amely éppen olyan nélkülözhetetlen, mint az a meggyőződés, hogy a kapitalizmus veszendő és erkölcsileg tarthatatlan – alakítja ki a szocializmusnak a már legyűrt megrázkódtatásokat követő feladatait, és egyben mércét szolgáltat a mozgalom haladásának és visszaeséseinek leméréséhez is.

Az európai munkásosztály által végigharcolt forradalmi korszak, minden országban – Szovjet-Oroszországban is – a polgári forradalmak befejezését hozta. Ennek a forradalomnak a harcosai és hordozói azonban a szocialista munkások voltak, s a polgári forradalomnak ez a jellemző vonása az így létrejött társadalmakra és államokra eltörölhetetlenül rányomta bélyegét. Németországban a forradalomnak ez a sajátossága világosan látható: ez az ország gazdaságilag a kapitalisták, politikailag a feudális nemesség, a polgári és katonai bürokrácia által kor-

mányzott katonai monarchiából köztársaság lett, amelyben a burzsoázia uralkodik és kormányoz. A forradalmi korszak eme sajátosságának megnyilvánulása továbbá az új nemzeti államok létrejötte, tehát annak a folyamatnak egész Kelet-Európát elöntő előretörése, amely az 1814 és 1870 közötti években a polgári forradalmak tartalmát jelentette. S végül világosan jelentkezik ugyanez a kelet-európai agrárforradalmak tulajdonviszonyokat átalakító eredményeiben, amely forradalmak – a szovjet-oroszt is beleértve – szociális forradalmak voltak, de polgári tulajdonviszonyokat megteremtő értelemben azok. Mindezeket az óriási történelmi haladást jelentő átalakulásokat, amelyeknek szépséghibái és szeplői nem kevésbé nyilvánvalóak, mint éppen a német nép nemzeti forradalmának befejezetlensége, a munkásosztály vitte véghez. Bár ennek az átalakulásnak az ideológiája szocialista volt és az ma is, mégsem tudta megoldani a saját szocialista öntudata által kitűzött célokat, csupán a történelem elért politikai és gazdasági fejlődési fokának a követelményeit. A latin költő „sic non vobis"-a,[1] idegen fészkek felépítésének a feladata jutott történelmi sorsként a viharos idők munkásosztályának.

Annál makacsabb szükségszerűséggel következik ebből a helyzetből az európai proletariátus mostani feladata minden országban, ahol a diktatúrák a forradalom eredményeit nem semmisítették meg vagy nem fedték el. A polgári forradalom befejeződött, most már egyetlen olyan forradalmi korszak sem jöhet többé, amelyben a történelem polgári feladatokat állítana a munkásosztály elé. Jöhetnek olyan idők, amikor nem lehetséges a forradalom – de ha a jövőben az ércléptű forradalom ismét végigvonul az országokon, úgy ez a demokratikus országokban már csak proletárforradalomként érkezhet. Az eljöveteléig tartó idő az erőgyűjtésé, szervezésé és felvilágosításé. Ez az idő mindenekelőtt ahhoz szükséges, hogy eltöltsük a proletariátust a szocializmus akarásával. A lezajlott forradalmi korszakból nemcsak azért jöttek létre polgári képződmények, mert a történelmi sorrend ezt követelte, hanem azért is, mert ahol jelen voltak egy másféle végeredmény objektív feltételei, ott a proletár tömegeket nem ragadta meg az „ESZME ereje". Gonosz és végzetes öncsalás volna, ha a világ proletariátusán belüli erőviszonyokat azzal a majdnem példátlan, valóságos egységgel akarnánk azonosítani, amely egységben Ausztria egész ipari dolgozó népe a szociáldemokrata pártban tömörült. Ma az a munkásmozgalom elé állított történelmi feladat, hogy más országokban is közeledjen ehhez az osztrák valósághoz.

Ez mindenekelőtt a munkásosztály felemelkedésének a problémája

abban a két országban – Angliában és Németországban –, ahol az európai szocializmus sorsa eldől. Noha mindkét országban hatalmas munkáspártok dolgoznak, az ő megoldandó problémájuk nem az, hogy hogyan hódítsa meg a proletariátus a hatalmat, hanem az, hogy hogyan hódítsa meg a szocializmus a tömegeket. Ebben a problémában természetesen benne értendő a munkásosztályon belüli szakadás megszüntetése, a szociáldemokrata és a kommunista munkásság egyesülése. De a proletárhatalom nagy problémái mind Németországban, mind Angliában máshol vannak. Ezek a munkásosztály azon széles rétegeinek meghódításával kapcsolatosak, amelyek a szocializmust még alapvetően elutasítják, szociális téren közönyösek és a polgári pártok követői. A német és angol munkásmozgalom nagy, hatalompolitikai feladata az, hogy a német munkást, aki a liberális szakegyletekben, de elsősorban a katolikus Centrum kereteiben szervezkedik, az angol munkást, aki liberálisokra, de főként konzervatívokra szavaz, nyerje meg s vonja ki őket a polgári táborból. Természetesen a kommunista elszakadás megszűnése rendkívüli mértékben megnövelné a szocializmus vonzerejét ezen polgári beállítottságú munkások körében, és így a megosztottság megszüntetése bizonyos fokig előfeltétele az említett munkásrétegek szocialista nevelésének. Persze azért mégsem ilyen egyszerű a demokratikus szocializmus sorsproblémája. Egyszerűbbnek tűnik a kérdés Angliában: ott egy negyedszázad óta folyamatosan tart a munkásosztály elfordulása a polgári pártoktól. Ezt a folyamatot csak Lloyd George radikális reformidőszaka törte meg. S mivel mind ennek a visszatérése, mind egy Disraeli-féle szociálkonzervativizmus újjáéledésének valószínűsége rendkívül csekély, nagy bizonyossággal számolhatunk az előbbi folyamat folytatódásával, amely a munkáspártot történelmileg rövid idő alatt többségi párttá fogja emelni.

Bonyolultabbnak látszik a német munkásság helyzete. A vallási kötődés ellenállóbbnak tűnik, mint a politikai: az angol munkások elszakadása a liberális vagy konzervatív párttól könnyebben végbemegy, mint ugyanez Németországban a Centrum Párt esetében történik. Ez csak akkor volna meggyorsítható, ha a német szociáldemokrácia éppolyan kíméletlenül küzdene a Centrum ellen, mint ahogyan a Munkáspárt a konzervatívok vagy a liberálisok ellen. Mindaddig, amíg a szociáldemokrácia úgy gondolja, hogy a köztársaságot együtt kell védenie a Centrummal a monarchista ellenforradalom ellen, amíg ők Poroszországban együtt kormányoznak a Centrummal, amíg a párt előnyösnek látja a

burzsoázia megosztását és a reakció ezáltal történő gyengítését, addig nekik gyakorlatilag le kell mondaniuk az önálló munkáspolitika hatalmas toborzóeszközéről és arról, hogy az összmunkásságot a szociáldemokrata pártba egyesítsék. Nyomatékosan szeretném kijelenteni, nem tartom magam illetékesnek, hogy ítéletet mondjak arról, vajon a német köztársaság már annyira megerősödött-e, hogy egy ilyen kísérletre súlyos károk és veszélyek nélkül vállalkozhatna. De annyit a távolabbi külső megfigyelő is megállapíthat, hogy a német munkásosztály hatalomra kerülésének kérdése összekapcsolódik a Centrumhoz való viszonnyal. Lehetséges, hogy a következő választások először adnak majd esélyt a szociáldemokratáknak arra, hogy a kommunistákkal és a nemzetiszocialistákkal szemben elvesztett szavazatokat és a szakadás miatt közömbössé vált munkásokat visszanyerjék. Mindenesetre egy olyan hatalmas megerősödés látszik bekövetkezni, amelynek rendkívüli világtörténelmi jelentősége lesz az európai szocializmus fent kijelölt határain belül.

A szocialista mozgalom franciaországi közeljövője nagyon kétségesnek látszik. Igaz ugyan, hogy a háború után Franciaországban jelentős iparosodás zajlott le, de az új ipari népesség zömmel külföldi munkásokból áll, így a francia proletariátus tulajdonképpeni ereje nem lett nagyobb. Ezenkívül a francia választások egy, a reakció által ügyesen kezelt rémkép, egy új inflációs veszély felidézésének jegyében zajlanak majd. Ez minden munkáspárt számára nehéz helyzetet jelentene, de kétszeresen nehéz egy még mindig kispolgári országban, ahol a járadékos határozza meg a politikai döntéseket. Azok a középrétegek, amelyek proletárérdekeltségűek és talán szimpatizálnak is a szocialistákkal, rettegnek a gondolattól, hogy egy szocialista választási győzelem frankválságot okozhat, miközben a polgári pártok győzelme a frank stabilizálását, sőt talán a frank felértékelését s ezzel a járadékos jövedelmének biztosítását ígéri. Az a tisztázatlan helyzet, amelyben a politikailag már sikeres, de gazdaságilag még nem stabilizálódott burzsoázia él, s amelynek kifejeződése éppen a pénz értékének ingadozása, nagy terheket ró a szocialista pártra.

Bármilyen nagy legyen is azonban Franciaország befolyása az európai politika menetére, a munkásosztály számára ma még inkább, mint amikor Marx leírta, érvényes az a megállapítás, hogy a munkásmozgalom súlypontja a francia–német háború és a Kommün leverése után automatikusan Németországba - és mi hozzáfűzhetjük, Angliába – helyező-

dött át. Ezért követi majd az egész proletár világ a legnagyobb izgalommal a német és az angol választások kimenetelét. Ezekben az országokban aligha marad el a balratolódás. Ez az eredmény óriási mértékben fogja emelni a munkásosztály befolyását ezeknek a birodalmaknak belés külpolitikai viszonyaira. Nem fognak csalódást okozni annak a szocialistának, aki tudatában van a ma széttagolt Európa világtörténelmi jelentőségének és annak, aki nem felejti el, hogy minden jövendő forradalom győzelmének záloga a nagy munkáspártok erejében, szervezettségében és szocialista neveltségében rejlik.

Der Kampf, 21. évf. 4. sz. 1928. április.

Helyesen: „Sic vos non vobis" – Vergiliusnak tulajdonított kijelentés. Értelemszesűen „nem magatoknak dolgoztok", átvitt értelemben „idegen tollakkal ékeskedtek", skolasztikus értelemben „ti még ehhez kicsik vagytok".

FELSZÓLALÁS A SZOCIALISTA MUNKÁSINTERNACIONÁLÉ BRÜSSZELI KONGRESSZUSÁN

[Kunfi Zsigmond, magyar emigránscsoport, Világosság, viharos tetszésnyilvánítással fogadják.] Előttem már két emigráns is taglalta erről a szónoki emelvényről a világpolitika problémáit: Turati és Dan elvtárs. Mindkettő kiváló személyiség, de még nagyobbá és jelentősebbé teszik őket azok az országok és azok a problémák, amelyek az ő révükön ezen a szószéken megjelentek. Amikor én egy kis ország emigrációjának egyik képviselőjeként itt mégis szólásra emelkedem, akkor erre egy kétségtelenül szomorú jogcím alapján tarthatok igényt, az emigrációs rangidősség jogcíme alapján. Kilenc év az emigrációban, ez kilencévnyi rémuralmat jelent Magyarországon, ez kilencévnyi véres elnyomást jelent abban az országban, ahol a munkásság demokratikus köztársaságot kísérelt meg létrehozni.

Helyzetem sajátossága még egy megállapításra kényszerít. Nyíltan ki kell jelentenem, hogy a Szociáldemokrata Párt itt jelenlevő magyar delegációja szavaimért sehogyan, semmilyen formában nem felelős. Nem tudta, hogy én itt fel fogok szólalni. Nincsen befolyása arra, amit én itt mondok. Ezt azért szükséges leszögezni, mivel Magyarországon még ma is olyanok a körülmények, hogy adott esetben egy, a valóságos viszonyokat bemutató beszédnek még a meghallgatása is a munkásmozgalom politikai üldözéséhez vezethet.

Ez a kongresszus a proletariátus hatalmas világpolitikai erejének jegyében zajlik. A világgazdaság és a gyarmati politika kérdései, a munkásosztály bolsevizmus és fasizmus közötti világviszonylatú helyzetének óriási problémája, ezek azok a kérdések, amelyek ezt a kongresszust érdeklik. De itt, ebben a házban található a Matteotti-terem is, és lehetetlen ebben a házban, miközben itt ülésezik a Szocialista Internacionálé, úgy felszólalni, hogy ne emlékeznénk meg azokról, akiknek ugyanaz a sors jutott osztályrészül, mint Matteottinak és az olasz mártíroknak. Lehetetlen nem megemlékezni arról a sok ezer mártírról és áldozatról, akik életüket kellett hogy adják a szocializmusért és a proletárforradalomért vívott harcuk során. Matteotti nagy, ragyogó, tragikus jelkép, de nekünk, magyar szocialistáknak is van Somogyink, akit ugyanúgy a magyar államfő, Horthy parancsára gyilkoltak meg,[1] mint ahogy Mus-

solini alattomos intézkedése nyomán lelte halálát Matteotti. És mindazoknak, akiket megöltek, akiket börtönbe vetettek, akiket száműzetésbe kergettek, mindazoknak, akik ma Európa nagy részén nem testileg sínylődnek börtönben, hanem akik számára országuk maga, annak egész erkölcsi és politikai légköre vált börtönné, mindezek számára a bátorítás, a vigasz és felemelés szavát kell hogy nyújtsa ez a kongresszus. Meg kell mondanunk nekik: nem felejtünk benneteket, az egész Szocialista Internacionálé legnemesebb erkölcsi kötelességének tekinti, hogy ezeket a megtört embereket, ezeket a megtört lelkeket szavával, a szolidaritás gesztusával ismét talpra állítsa.

Hadd ejtsek még egy szót a magyarországi ellenforradalom sajátos problémáiról, mert az egész Internacionálénak szembe kell néznie velük. Amikor Marseille-ben ülésezett a kongresszus,[2] akkor ez az ellenforradalmi Magyarország nemzetközileg elszigetelt helyzetben volt. Olyan állam volt, hogy még azok az ellenforradalmi államok sem mutatkoztak vele szívesen a nyilvánosság előtt, amelyek magukban rokonszenvet tápláltak iránta.

Magyarország e nemzetközi elszigeteltségét most áttörték. Ez nagy világpolitikai jelentőségű tény, amelynek egész Közép- és Kelet-Európa külpolitikai, sőt társadalmi helyzetére gyakorolt kihatásai óriási jelentőségűek lehetnek. Albánia mellett ma Horthy-Magyarország is olasz gyarmattá vált, olyan országgá lett, amelyet katonai egyezmény fűz a fasiszta Olaszországhoz, ahol nyíltan készülnek egy olyan háborúra, amelynek értelme és céljai rendkívül messzemenőek és messze túlnőnek e kis ország lehetőségein.[3] Ez az ellenforradalmi Magyarország, amely szövetségben áll az olasz fasizmussal, fenyegetést jelent a közép-európai köztársaságok számára, főként a Csehszlovák és az Osztrák Köztársaság számára. Aki Bécsben él, aki látja az ott folyó csodálatos építőmunkát, a szociáldemokráciának ezt a nagy, konstruktív, propagandisztikus tettét, aki az osztrák munkásosztály fejlődését vele együtt átélte, az tudja, milyen zavaróan hat erre a munkára, hogy Bécstől egy gyorsvonat órányira véget ér a demokrácia uralma, hogy ott fasiszta bandák, horthysta katonák készülnek, és csak az alkalmas pillanatra várnak, hogy megrendítsék a szocialista építés e nagy művét. Horthy-Magyarország fenyegetést jelent a vörös Bécs és a köztársasági államforma számára Ausztriában és a Csehszlovák Köztársaságban. Ez a magyar ellenforradalom, a maga irredenta politikájával fenyegetést jelent valamennyi, a háborúból szár-

mazott nemzeti forradalom számára, és harcra készül az újonnan létrejött polgári Európa ellen.

A Népszövetség tanácsülésein 24 alkalommal került szóba az a kérdés, vajon Romániának joga volt-e a magyar grófok birtokait kisajátítani. E probléma mögött a magyar feudalizmus lázongása rejlik, a háború utáni időszak Európájában fennmaradt egyetlen feudalizmusé. Mindezekben a vonatkozásokban, a Habsburgok restaurációjának kérdésében, a köztársasági államforma, a Kelet nemzeti agrárforradalmai elleni harcban, az összes ilyen kérdésben Magyarország, kis méretei és jelentéktelensége ellenére, az egész kelet-európai ellenforradalom vezetője és reménysége.

Tudom, hogy egy nemzetközi kongresszuson és nemzetközi síkon nem érvényteleníthetjük, nem tekinthetjük meg nem történtnek a magyar munkásosztály vereségét. De beszélni kell ezen a kongresszuson a magyar problémáról még akkor is, ha a nagy döntést egyszer majd nagy küzdelemben kell kiverekedni. Nem szabad hogy elhomályosítsák ezt a problémát az egész világ szocialista pártjainak tudatában. Önöknek tisztában kell lenniük azzal, hogy ott nem csupán a munkásosztály szolgasorba döntése, kínzása és eltiprása folyik, hanem olyan erők is mozgolódnak, amelyek óriási jelentőségűek a fasizmus nagy, világpolitikai terve szempontjából.

És ezt a rendszert erkölcsileg törvényen kívül állónak nyilvánítani, valamennyi képviselőjét, bárhol próbáljanak is barátságosan közeledni a demokráciához, a Nyugat szocialista pártjaihoz – mert ezen a téren a magyar feudális urak bizony nagyon is ügyesek –, hajthatatlan nemmel kell fogadni, ez a legkevesebb, amit a magyar munkásosztály a világ összes szocialista pártjától elvárhat. [Viharos taps.] Szeretném még világosabban kifejezni magam, és e szavaimat elsősorban angol elvtársaimhoz intézve, nyíltan megmondani Önöknek: nincsenek tisztában azzal, mit is jelent, ha a fehérgárdista lapokban, ahol szüntelenül folyik a szocializmus és a munkásosztály gyalázása és szidalmazása, szóval az ilyen lapokban egyszerre csak egy angol munkásvezető nyilatkozata olvasható arról, hogy a leendő angol munkáskormány első feladatai közé fog tartozni a békeszerződés revíziójának a Bethlen-kormány által követelt megvalósítása.[4] Az ilyen nyilatkozatok természetesen bátorításként hatnak a magyar ellenforradalomra és ostorcsapásként a magyar munkásosztályra [Viharos taps.], amelynek természetesen nem áll módjában, anélkül, hogy ki ne tenné magát a legsúlyosabb üldöztetésnek, tiltakozni

az ellenforradalomnak történő efféle segélynyújtás ellen. Tudom, hogy a magyar munkásosztály sorsa addig nem dől el, amíg dűlőre nem jut a szocializmus és az imperializmus, a fasizmus és a demokrácia közti nagy és döntő harc. Majd ha ez a döntés megtörtént, akkor fog csak beteljesülni a magyar ellenforradalom sorsa is; de az ilyen kisebb csatározások sem jelentőség nélküliek.

Még egy szó, amely talán fontos, nem azoknak az elvtársaknak, akik a szabad, demokratikus Európából, olyan országokból érkeztek ide, amelyek a demokrácia demarkációs vonala mögött fekszenek, hanem azoknak, akik fasiszta államokban élnek. Az iszonyatos körülmények ellenére sem hagyhatjuk hanyatlani reményünket. Hatalmas mozgalom járja át az egész világot. A gazdasági és politikai *fejlődés* talaján izmosodnak és gyarapszanak a proletariátus erői, és a fejlődő kapitalizmus talaján ki fog alakulni a szocialista proletariátus hatalmas serege. De ezeken a gazdasági és politikai tényezőkön kívül reményünk egy erkölcsi tényen is alapszik. Elvtársak! Kapcsolódni kívánok itt ahhoz, amit Bebel mondott 1903-ban a német szociáldemokrácia drezdai kongresszusán, amikor ott a revizionizmus és a marxista párt harcot vívott egymással. Bebel felugrott és emlékeztetett azokra az üldöztetésekre, amelyeket a kivételes törvény idején kellett elszenvednie. Elmondta, hogyan hajszolták városról városra, hogyan tiltották ki sok városból, hogyan rendelték be a rendőrségre, hogyan vették fel a személyleírását. Majd azt mondta: „Elvtársak, akarjátok-e, hogy valaha is békét kössünk egy olyan társadalmi renddel, amely így bánik a szocialistákkal?" „Nem – kiáltotta a régi harcos –, gyűlölet és megvetés jár az olyan társadalmi rendnek, amelyik a szégyenletes kivételes törvényt a proletariátusra hozta."[5]

Kétségtelenül szörnyű, nehezen elviselhető volt a német szociáldemokrácia üldöztetése, ez a kivételes törvény, a bismarcki reakciónak ez az egész rendszere, de elvtársak, mi volt az, amit a világ akkor élt át, ahhoz képest, amit mi éltünk át, a háborúval és a fasizmussal terhelt legutóbbi tíz év során! [Viharos taps.] Erről a kapitalista világrendről, amely négy éven át gyilkolta Európa fiataljait és aztán hatévi polgárháborúban lemászárolta a munkásosztály legjobb harcosait, a kapitalista reakció e medúzafejéről: erről soha nem szabad megfeledkeznünk [Mozgás a teremben.], és ez a kép felkorbácsolja majd azokat az erkölcsi erőforrásokat, amelyekkel minden országban megvívjuk a fasizmus, a reakció elleni harcot. S ha ezt a harcot a mai Európa óriási gazdasági fejlődése és a

gyarmati népek ébredése fogja vezetni és előrevinni, ha elsősorban az egész világon uralkodó gyalázatos rend ellen uralkodó igazi osztálygyűlölet fogja élezni, akkor eljön majd az az óra is, amikor lehull a béklyó minden proletár jellegű osztályról. Akkor ez a fehérgárdista és fasiszta Magyarország is eltűnik majd és ismét lobogni fog a magyar köztársaság zászlaja. [Viharos, hosszan tartó taps.]

Dritter Kongress der Sozialistischen Arbeiter-Internationale. Berichte und Verhandlungen. Brüssel 2. Band. (Abteilung V–IX.) Zürich 1928. 117–120. old.

[1] Somogyi Bélát, a *Népszava* szerkesztőjét 1920. február 17-én gyilkolta meg az Ostenburg-különítmény egy osztaga.

[2] A kongresszus időpontja: 1925. augusztus 22–27.

[3] Bethlen István magyar miniszterelnök 1927. április 5-én írta alá az olasz–magyar örök barátsági szerződést, amelyben a fegyverkezés és a revíziós politika központi helyet foglalt el. Az együttműködést az 1928. április 2–5. közötti Bethlen–Mussolini-találkozó megerősítette.

[4] 1927 októberében, majd 1928 januárjában több írás jelent meg a magyar sajtóban a békerevízió fontosságáról. MacDonald is ebben a szellemben nyilatkozott a Labour Party 1927. októberi kongresszusán.

[5] A drezdai kongresszus időpontja 1903. szeptember 13–20.

A LEGYŐZÖTTEK

A MAGYAR FORRADALOM TIZEDIK ÉVFORDULÓJÁRA

Azok között az országok között, ahol 1918 októberében és novemberében kitűzték a forradalom zászlaját, egyikben sem verték vissza olyan súlyosan a forradalom erőit, mint Magyarországon. Sőt, néhány évvel ezelőtt úgy tűnt, mintha a magyar forradalom egyetlen legyőzöttként maradt volna a megrendült és újjáépülő világ porondján, mintha az újraéledő régi Magyarország mint a múlt egy megmaradt tönkje, magányosan emelkedne ki egy új világban. Azóta mindenesetre némely új, letűntnek vélt hatalom erőszakuralma csatlakozott hozzá.

A magyar forradalom sok harcosa, akiknek sorsa az lett, hogy a börtönökben, az emigrációban, az egyetlen óriási fegyházzá lett országban magában lássák és viseljék a sokszínű, sokat ígérő forradalmi regények gyors és alapos tovatűnését, hajlamosak voltak arra, hogy az összeomlást egy sajátos hiányosságnak, általában a forradalmi erők elégtelen szellemi és erkölcsi felkészítésének és nagyrészt a vezető személyiségeknek tulajdonítsák. Ez a szemléleti mód nyilvánvalóan hamisnak tűnik, ha a forradalmak történetét tanulmányozzuk. Az árhullámot valamilyen formában természetszerű törvényszerűséggel mindig az apály követi – az orosz forradalom is átment ezen a folyamaton, a NEP-pel, a szovjet gazdaság tőkés elemeinek megnövekedése során; az egész materialista történelemfelfogás küzd az ilyen, az eszmeit és a személyiséget túlbecsülő szemléleti mód ellen.

Ha az ellenforradalom sikerének okait kutatjuk – írta Marx „Forradalom és ellenforradalom Németországban" című, 1852-ben megjelent cikksorozatában[1] –, minden oldalról azt a kényelmes választ kapjuk, hogy A úr vagy B polgár volt az, aki a népet „elárulta". Ez a válasz a körülményekhez képest helyes lehet vagy nem, de semmi esetre sem magyaráz meg semmit, még azt sem mutatja meg, hogyan történt, hogy a „nép" így hagyta magát elárulni... Egyetlen értelmes ember sem fogja soha elhinni, hogy tizenegy, mind jó, mind rossz vonatkozásban többnyire igen közepes tehetségű ember (Marx itt az 1848. februári francia ideiglenes kormányra céloz) képes lett volna arra, hogy egy 36 milliós nemzetet három hónap alatt tönkretegyen, ha ez a 36 millió nem látott volna éppoly kevéssé világosan, mint a tizenegy. De hogyan történt, hogy

ez a 36 millió egyszeriben hivatottá vált arra, hogy maga határozza meg a követendő utat, habár részben vészes sötétségben tapogatóztak; hogyan történt, hogy eltévesztették az utat és korábbi vezetőik egy pillanatra visszatérhettek vezető állásaikba – éppen ez itt a kérdés.

Ez, ha így akarjuk értelmezni, a forradalom vezető egyéniségei személyes felelősségének csaknem teljes kikapcsolása. Bármilyen kényelmes is lenne vizsgálódás nélkül elfogadni, bármilyen sok helyeset is tartalmaz, többek között bármennyire is ítéletet mond a kommunisták egész forradalmi szociológiája felett, akiknek egész bölcsessége éppen ebben az értelmetlen és kicsinyes árulási jajveszékelésben áll, s végül bármilyen nagy is legyen Marx tekintélye mindezekben a kérdésekben, az utóbbi évtized tapasztalatai alapján szemléleti módjával mégsem érthetünk maradéktalanul egyet. Ha a társadalom megváltoztatja politikai és szociális építményét – és forradalmak és ellenforradalmak időszakaiban éppen ez történik –, ha ősi társadalmi kötöttségek felbomlanak és a társadalmi élet egész anyaga cseppfolyóssá válik, a régi formák szétesnek, de az újakat még nem találják meg, éppen az ilyen időkben lesznek a forradalom vezetőinek személyes tulajdonságai is a történelem alkotó erőivé. Bizonyos, hogy végül is csupán azoknak a feladatoknak a megoldását kísérelhetik meg, amelyeket a történelmi fejlődés elért foka állít elébük; de éppen az, hogy ehhez hogyan fognak hozzá, ez forradalmi időkben legkevésbé sem mellékes kérdés. Lenin egyedülálló személyisége, Victor Adler emberi és politikai nevelő munkája, Friedrich Adler tette a háborúban az orosz és osztrák forradalom történetének részét alkotja, és ezek az egyéni tulajdonságok ugyanúgy rányomták bélyegüket a forradalom lefolyására és a forradalom következtében kialakult társadalom- és államra, mint ahogy más forradalmak nyilván nagy és szimbolikus jelentőségű személyiségek hiánya, a vezetésükre hivatott férfiak kevés tapasztalata és felkészültsége folytán nem válthatták valóra azokat a lehetőségeket, amelyeket élesebb tekintettel, több valóságérzékkel vagy szívósabb energiával a rideg adottságokból ki lehetett volna csikarni.

Ha a németországi, ausztriai és magyarországi forradalmi alakulás objektív feltételeit vizsgáljuk, arra a következtetésre jutunk, hogy mindezen országok közül Ausztria volt a legrosszabb helyzetben. Gazdasági-társadalmi fejlődésének foka Németország és Magyarország között állt, a feudalizmusból már kinőtt, tehát meg volt fosztva a paraszti-forradalmi erőktől is, amelyeket a feudalizmus elleni harc kiváltott, de Németország nagykapitalista fejlődésével szemben éppen olyan erősen visszamaradt,

mint amennyire Magyarországgal szemben előnyben volt, így tehát a forradalom sikerének objektív előfeltételei Ausztriában voltak a legkevésbé kedvezőek. Ha a három közül mégis azzá az országgá vált, ahol a forradalom a legtöbbet tehette, amelyben a forradalom vívmányai közül a legtöbb megmaradhatott, akkor ez nem utolsósorban, ha nem is kizárólag azokra az egyéni intellektuális és morális tulajdonságokra vezethető vissza, amelyeket egy különösen szerencsés kiválasztódás a forradalom ügyének szolgálatába állított, a mozgalom legfelső vezetésében ugyanúgy, mint a tömegben és az üzemekben iskolázott és felelősségteljes bizalmi férfiak sorai révén. Az 1927. július 15-e óta lejátszódott események ugyan mindenki számára szemléltetően mutatják, hogy a történelem különös kerülőutakon a munkásosztály hatalmát összhangba akarja hozni a tőkés restauráció által teremtett erőkkel, és sok mindent megszüntet, ami csupán egy kedvező, de átmeneti konstelláció eredménye vagy különösen jelentékeny erkölcsi vagy intellektuális vezetői tulajdonságok lecsapódásaként jött létre. De a visszafejlesztés módja és üteme sem esik kívül az egyéniség befolyásán, mint ahogy egy hadsereg szükségessé vált visszavonulása, a katonák hasonló erkölcsi állapota mellett is, igen különböző lehet aszerint, hogy e visszavonulást milyen terv alapján hajtják végre.

E megfontolások különös hevességgel lépnek előtérbe 1918 forradalmi hónapjainak tizedik évfordulóján. Bizonyos, hogy a forradalmi nép, és ez nem volt minden országban azonos a munkásosztállyal, sehol sem tudta azokat az előretolt frontvonalakat megtartani, amelyeket a novemberi harcokban saját erejéből és az ellenfél gyengesége folytán meghódított. De az összeomlás sehol sem volt, még Bulgáriában sem, ahol a forradalom sorsa sok vonatkozásban emlékeztet Magyarországra, olyan gyökeres, mint Magyarországon. Bulgáriában a restauráció az ellenforradalmi erők politikai hatalomra jutását idézte elő, Sztambolijszki paraszturalmát leverték a katonai erőszak került kormányra; de ez nem járt társadalmi restaurációval, így a nagybirtok uralmának visszaállításával, mint Magyarországon.[2] Bulgária a katonai diktatúra nyomása alatt is paraszti ország maradt, amelyben a fasiszta diktatúra a fejlődő kapitalizmus útját egyengeti, de nem esett vissza a feudális gazdasági szervezet társadalmi lépcsőfokára. Egy politikai forradalom elegendő lenne ahhoz, hogy az országnak visszaadják a szociális struktúrájának megfelelő uralmi formát. Magyarországon az ellenforradalom kihatásait és nem kimenetelét tekintve, egyszerre politikai és társadalmi:

visszaállították a mezőgazdaság feudális szervezetét, és így, Bulgáriától eltérően, egy eljövendő magyar forradalom csak mint politikai és társadalmi lehetséges. Mindenesetre, nem mint társadalmi forradalom az ipari proletariátus szellemében, hanem mindenekelőtt mint a földéhes parasztok és a mezőgazdasági proletárok felkelése, röviden mint agrárforradalom, amely célkitűzéseiben és mozgatóerőit tekintve az orosz forradalomhoz hasonlít.

Csak ha ilyen összefüggésében vizsgáljuk, válnak bukásának személyi és objektív okai valóban érthetővé, és csak így mérhetjük fel, a valóságban mily mértékben szenvedett hajótörést. Az állandó nyugtalanság, melynek ez az ország kifelé és befelé tűzfészke, bizonyítja, hogy az a társadalmi és gazdasági rendszer, amelyet az ellenforradalmi hatalom hozott létre és támogatott, nem érzi magát biztonságban, hogy az ország termelői a csendes, de szüntelen lázadás állapotában vannak az új politikai renddel szemben, hogy az ellenforradalmi uralom megmerevedett burka alatt nagy erjedési folyamatok mennek végbe. A Habsburg-ellenes országnak a közép-európai fekete-sárga restauráció élharcosává történt átváltozása sokak előtt érthetetlen; ennek legmélyebb oka e társadalmi bizonytalanságban rejlik: a nagybirtok bukásra érett erői nem bíznak igazán az „ellenforradalmi konszolidációban", azzal áltatják magukat, hogy csak a „jogfolytonosság" helyreállítása, ahogy ezt a magyar zsargonban kifejezik, csak egy Szent István koronájával megkoronázott, Habsburg-házi király kötheti újra össze azokat a szálakat, amelyeket a forradalmak elszakítottak és amelyeket az ellenforradalom csak nagyon lazán erősített vissza. Nincs meg bennük a győzelem biztonságának az a nyugodt érzése, mint például a német burzsoáziában, amely a mai világhelyzetnek és az egész imperialista világban végbemenő osztályalakulásnak megfelelő társadalmi állapotot állított vissza; tudják, hogy hatalmi eszközeik mérhetetlen kibontakoztatásával belül valami olyat kell támogatniuk, amit a történelem pusztulásra ítélt, és amire a forradalmak olyan megsemmisítő, még ma is tovább ható csapást mértek. Nem érzik magukat biztos győzteseknek, bár valójában urai a helyzetnek; sohasem szűnik meg félelmük a legyőzöttektől. A polgárháborúban, amelyet különböző formákban vívnak saját népük ellen, az a magatartás észlelhető, amely Franciaországot jellemzi Németországgal szemben: érzik, hogy a győzelem valami irreális, nem felel meg a tényleges társadalmi erőknek és az erőviszonyoknak; ezt a biztonságot keresik, miközben belső erőszakszervezeteiket mind hatalmasabbra fejlesztik, miközben az irredenta

politikával a parasztok figyelmét a latifundiumokról az elvesztett Szlovákiára, Erdélyre, Burgenlandra akarják fordítani; miközben saját magukat azzal csapják be, hogy egy Habsburg-király a budai Várban újra fel tudja venni az 1914-ben elszakadt fonalat. 1919 legyőzöttje vésztjóslóan, fenyegetően lebeg szemük előtt.

Miért járt a magyar forradalom annyira más utakon, mint a többi ország forradalmai, azoké, amelyek Magyarországgal egyidejűleg sodródtak a nagy forradalmi keringésbe? Komoly emberek, gondolkodó szocialisták között is akadnak jó néhányan, akik azt hiszik, hogy a magyar forradalom nem is az volt, csupán egy forradalom torzképe, hosszú és rosszul sikerült farsangi tréfa, amelyet végtelen és jól kiérdemelt böjtidőszak követ. Mi sem tévesebb, mint ez a felfogás. Ha majd egyszer lehetővé válik e forradalom történetének igazi rekonstruálása, akkor bebizonyosodik, hogy egy kicsiny és történelmileg jelentéktelen területen a legnagyobb változtatásokat kísérelte meg véghezvinni, hogy nemcsak politikai és társadalmi, hanem mélyreható szellemi fordulatot is kezdeményezett, hogy nem állt meg az iskolánál, az egyháznál, az egyetemeknél, hogy hatalmas erővel behatolt az emberek tudatába, mert olyan forradalom volt, amelynek – kezdeti időszakában – a régi társadalom semmiféle ellenállást, semmilyen féket útjába nem állított. Magyarországon kívül alig ismert – ezt csak példaként hozom fel –, hogy a régi társadalom legerősebb és legszívósabb tényezője, a katolikus egyház, teljesen alávetette magát a forradalomnak; hogy az országot nemcsak munkás- és paraszttanácsok, hanem papi tanácsok is behálózták; hogy szabályos osztályharc folyt a felső papság és a püspökök között; hogy nagy papi gyűléseken követelték a cölibátus megszüntetését; hogy a katolikus püspökök a holtkézi birtokokat az agrárreform céljaira a forradalmi kormány rendelkezésére bocsátották; hogy amikor én mint közoktatásügyi miniszter kijelentettem, hogy a kormány szándékában áll megszüntetni az iskolákban a vallásoktatást, a katolikus püspökök szószólója, Prohászka Ottokár e tervhez a katolikus püspökök nevében, ha némi fenntartással is, hozzájárulását adta. Amikor a budapesti egyetemen, hogy az oktatás polgári monopóliumát megtörjük, a társadalom- és gazdaságtudományi tanszékekre az egyetem megkérdezése nélkül szocialista professzorokat neveztünk ki, az egyetem tanácsa a legnagyobb erőfeszítéseket tette, hogy a szocialista professzorokat saját jelöltjeiként javasolhassa; e javaslatot a kormány azzal az indoklással utasította vissza, hogy az egyetem mint az ideológiai reakció bástyája autonómiáját meg kell törni;

és csakhamar fel is függesztették az egyetem autonómiáját és kormánybiztosnak rendelték alá. Az egyház és az egyetem, a reakció e két legbiztosabbnak és megtámadhatatlannak hitt búvóhelye alárendelte magát a forradalmi hatalomnak, és könnyen elképzelhető, hogyan viselkedtek azok a politikai és társadalmi intézmények, amelyek nem rendelkeztek ily hatalmas, hagyományos hátvéddel.

A régi társadalom összeomlása mindenütt egyik előfeltétele és kísérőjelensége volt a forradalomnak: de Oroszországon kívül sehol nem terjedt át oly széles körökre és nem volt oly alapos, mint Magyarországon. Miben rejlik ennek az oly sajátos jelenségnek az oka – amelynek másik oldala a munkásosztály hatalmának az ország gazdasági viszonyaival, társadalmi szerepe fontosságával nem indokolt megnövekedése volt? Az e kérdésre adandó válaszban rejlik a magyar forradalom szédületes fellendülése, és oly hirtelen és teljes összeomlása megértésének kulcsa.

Azok a tömegek és vezetők, akik 1918-ban bármely országban részt vettek a forradalomban, két különböző iskolában nevelődtek. Vagy a nagyon leszűkült és meghamisított demokrácia, de mégis a demokrácia iskoláját járták ki, amely legalább az általános választójogot megadta és a tömegeket fokozatosan arra nevelte, hogy ellenőrizzék a közügyeket, foglalkozzanak velük, és amely a tömegeket és mindenekelőtt bizalmi férfiaikat arra kényszerítette, hogy az ellenféllel, mégpedig egy hatalmas ellenféllel vitába bocsátkozzanak, és így lassan saját erejük határait a mindennapi gyakorlati harcokban megismerjék. A demokratikus parlamentarizmus szociálpedagógiai hatékonysága abban áll, hogy a saját követeléseket és jelszavakat a szemben álló erők ellenőrzik, hogy a társadalomban ható erőknek mérkőzniük kell egymással, és ezáltal a demokratikus elet nyújtotta szemléleti oktatásban kifejlődik egy érzék: mi lehetséges és mi lehetetlen. Ebben az iskolában nevelődött a német munkásosztály, amelyet a háborúig az egész világ szocialista munkássága élcsapatának tekintettek, és amelynek módszereit lassan az egész szocialista világ átvette.

De a demokrácia szociálpedagógiai hatással van az uralkodó osztályra is: az állam nem korlátlan tulajdona többé. Az uralkodó osztály tudja, hogy bár a társadalmi élet és a hatalmi politika döntő kérdéseiben építhet a polgári demokratikus államra, mégis sok olyan kérdés merül fel, amelyekben az államnak bizonyos tekintettel kell lennie az elnyomott és vagyontalan osztályokra. Ha tehát az uralkodó osztály a demokratikus államban ugyanolyan hatalmat akar és érdekeit ugyanúgy biztosítani

akarja – és ezt nyilván akarja –, nem bízhatja magát többé kizárólag az államra, hanem azért a veszteségért, amelyet a demokrácia következtében a hatalomban elszenvedni kénytelen, a társadalomnak saját, az uralkodó osztály szellemében való megszervezésével kell magát kárpótolnia. Az ideológiai hatalmi eszközök a demokratikus államban az uralkodó osztályok számára mind nagyobb jelentőséget nyernek. Ha meg akarják tartani helyüket az általános választójog mellett, akkor a társadalmat nemzeti, vallási és gazdasági érdekek alapján kell átszervezniük, azaz az emberek alaktalan, amorf csoportjai helyébe szervezett társadalmat kell kialakítaniuk. A demokratikus államban az uralkodó osztályok hatalma az államhatalom és az ennek alárendelt, legkülönbözőbb társadalmi szervezetek ellenőrzésén alapszik. Ez az egyik oka annak, hogy miért annyival hatalmasabb a polgári osztály, mint a feudális volt; ez az egyik oka annak, hogy a polgári demokrácia kialakulása, tehát körülbelül 1848 óta miért ütköznek a forradalmak sokkal nagyobb nehézségekbe, mint korábban, hogy jóformán mindig csak akkor törnek ki, amikor egy külpolitikai, háborús katasztrófa szétrombolja az államhatalmat. Seignobos, aki egy kitűnő munkában feldolgozta a XIX. század politikai történetét, végkövetkeztetéseiben arra a belátásra jut, hogy a modern állam a népjogok széles körű kiterjesztése, a választójog, a sajtószabadság, az általános iskolakötelezettség, a tömegek emelkedő kulturális színvonala ellenére nagyobb erőt képvisel a néptömegekkel szemben, mint a feudális állam.[3] De az okot csupán a modern állam hatalmi eszközeinek (hadsereg, bürokrácia) kiépítésében látja, és nem veszi észre, hogy az államhatalom és a mögötte álló osztályok hatalma megnövekedésének egyik leglényegesebb oka, hogy az uralkodó osztályok átszervezték a társadalmat. Egy olyan uralkodó osztály, amely az államra és a társadalomra támaszkodik, még egy olyan katasztrófa esetén is, amikor az államhatalom összeomlik, másképpen állja meg a helyét és végül védi meg érdekeit, mint egy olyan uralkodó osztály, amely egész ügyét egy senkitől nem ellenőrzött, önkényuralmon alapuló államhatalomra tette fel. Ilyen helyzetben voltak az uralkodó osztályok mindazokban az országokban, ahol nem volt demokrácia. Ezek nem kényszerültek arra, hogy az államhatalmon kívül a társadalom átszervezése útján még egy második védelmi vonalat is kiépítsenek maguknak. Amikor az államhatalom összeomlott, ezek az uralkodó osztályok a demokrácia nélküli országokban azonnal elvesztették minden hatalmi eszközüket. Ez mindenekelőtt Oroszország-

ra és Magyarországra érvényes, és magyarázza mindkét országban a forradalmak viharos ütemét.

A demokrácia nélküli országokban az államhatalom nyomása, brutalitása és kegyetlensége azonos feltételek mellett sokkal nagyobb, mint a demokratikus országokban. De az elnyomás szigora nem kizárólag a demokratikus intézmények hiányától függ: érezteti hatását a nép természete, az általános műveltség foka, az ország nagysága és más országoktól, ahol a szokások enyhébbek, való függetlensége. E tekintetben pedig Magyarország és Oroszország, bár mindkettő nélkülözte a polgári demokráciát, rendkívül különbözött egymástól. Oroszországban az abszolút állami erőszak nyomása bizonyosan sokkal embertelenebb volt, mint Magyarországon. De az államhatalom nyomására és az uralkodó osztályok embertelenségére az orosz tömegek vad, hősies, áldozatkész, elkeseredett lázadása volt a válasz. A „megalázottak es megszomorítottak" tízezrei, az a sok ezer, akiknek hozzátartozóit felakasztották, agyonlőtték, Szibériába száműzték, akiknek emberi méltóságát megtiporták, a hivatásos forradalmárok olyan típusát alakították ki, amely minden bizonnyal a történelem legnagyszerűbb lelki tömegjelenségei közé tartozik. Egy ilyen tömegből más ideológia, más forradalmi erkölcs sugárzik, mint amilyen a demokratikus országokban kialakulhatott. E nélkül a minden mástól különböző, történelmileg adott szellemi és erkölcsi előkészítés nélkül az orosz forradalom egész története érthetetlen, és a földalatti harc, a terrorizmus, a fegyveres felkelés, a vasfegyelem és a magas fokú áldozatkészség, amelyet az egyéntől követel – ez volt a demokratikus iskola mellett az a másik iskola, amelyet 1918 forradalmi tömegei és vezetői kijártak.

A magyar munkásosztály nem végezhette el a demokrácia iskoláját, mert az állam feudális jellege lehetetlenné tett számára a közügyekben való bármilyen részvételt. De nem fejlődtek ki benne az orosz munkásosztály heroikus tulajdonságai sem, mert bár jogfosztott volt, de a nyomás nem öltött olyan elviselhetetlen formákat, amelyek – mint általános jelenséget – váltották volna ki a tömegek és egyének dacos ellenállását. Ahogy Victor Adler a kilencvenes évek Ausztriáját jellemezte: lomposággal enyhített abszolutizmus, az állt Magyarországra is, csak a magyar munkásoknak nem sikerült legalább olyan éket verni az abszolút államba, mint amilyen a kuriális választójog volt Ausztriában. A történelem különös útja a magyar munkásosztályt a forradalmi viharok középpontjába állította, anélkül, hogy előzőleg kijárhatta volna az általános válasz-

tójog demokratikus vagy a hivatásos forradalmárok sok áldozatot követelő hősies iskoláját. „Feladatainak mérhetetlen volta", Marx kifejezésével élve, a megoldásukra való hiányos felkészítéssel, katasztrófához kellett hogy vezessen. A demokrácia nem tanította meg a magyar munkásosztályt arra, hogy követeléseit és lehetőségeit a többi osztály erejével összhangba hozza, a minden heroizmust nélkülöző magyar élet nem engedte lelkében az áldozatkészség, a kitartás és a vasfegyelem olyan erőit kialakulni, amelyek segítségével talán tovább ellenállhatott volna az ellenség támadásainak. Törekvéseinek helyesbítését nem a demokratikus talajon vívott békés küzdelem, ezt csupán, mégpedig túlontúl is kiadósan, az ellenforradalom véres útja hozta meg számára.

Hogyan sikerült a magyar ellenforradalomnak újra visszanyernie az oly alaposan és teljes mértékben elveszett hatalmat? Végső soron a magyar forradalom sorsa a csatatereken dőlt el. A román hadsereg, amely szétverte a semmiből teremtett Vörös Hadsereget (amihez a patrióták hazaárulása oly alaposan hozzásegítette), hatalomra ültette az ellenforradalmat. Ahogy Napóleon bukása után XVIII. Lajosról mondták Franciaországban, az ellenforradalom az ellenség abrakos szekerein vonult be az országba.[4] Ha Magyarországot a világháború befejezése után nem fosztották volna meg a hadviselés minden eszközétől, ha háborúban kifáradt lakosságával nem keveredett volna bele egy újabb háborúba, s központi földrajzi fekvése nem ítélte volna vereségre, akkor a forradalom bizonyos zavarok és ingadozások után visszatért volna a reális erőviszonyoknak megfelelő útra, és egy parasztdemokrácia társadalmi talaján stabilizálódott volna. Bulgária példája ugyan azt mutatja, hogy egy paraszti országban is meg lehet buktatni politikailag a parszthatalmat, éspedig háború nélkül is, pusztán az alapjaiban megrendült állam belső hatalompolitikai harcai következtében. Elképzelhető az is, hogy a bolgár militarizmus nem szokott jobban hozzá az uralomhoz, mint az évszázadok óta hatalmon levő és ennek folytán a politika művészetében járatos magyar nemesség. De minthogy a magyar forradalomnak oda kellett volna adnia a rögöt a parasztnak, míg Bulgária – már a háború előtt paraszti ország – csak egy új politikai hatalmi formát nyújthatott neki, Magyarországon egy földosztó forradalom fennmaradásának a kilátásai sokkal jobbak voltak, és valószínűleg nem tévedünk, ha feltételezzük, hogy lényegében a háború hozta létre azokat az erőket, amelyek a forradalmat elnyelték. Ezt a háborút azonban két tényező tette lehetővé. Egyrészt a győztes államok töretlen imperializmusa, amelyeknek uralko-

dó osztályai az orosz forradalom leverését is megkísérelték. De Oroszország óriási területe, legerősebb politikai hatalmi forrásainak egyike, majd a cárizmus elleni hősi harcokban iskolázott munkásosztálya, végül a megvalósított földosztó agrárforradalom tette lehetővé, hogy diadalmaskodjék a háborús fenyegetés felett. Nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy a két konzervatív hatalmat, Ausztriát és Németországot éppen abban a pillanatban győzte le saját forradalma, amikor döntő csapást szándékoztak mérni az orosz forradalomra, mindenekelőtt Ukrajna elszakításával és oroszellenes vazallus államok kialakításával. A Magyarországgal szomszédos államok ugyan szintén átéltek egy forradalmat, de, mint Romániában és Jugoszláviában, ellenforradalmi formák között élték át, és Ausztrián kívül egyikük sem érezte, hogy valamiféle szolidaritás köti őket a magyar forradalomhoz. Így sorsszerű volt, hogy Magyarországon a háborúnak el kell nyelnie a forradalmat.

A háború azonban nemcsak a győztes államok, amelyek közül néhány Magyarország szomszédja volt, töretlen imperializmusa folytán vált lehetővé. Hajtóerői magában Magyarországon keletkeztek, és szorosan összefüggenek azzal a kettős hiányossággal, hogy a magyar tömegek – nemcsak a munkások – nélkülözték mind a demokratikus, mind a forradalmi iskolázottságot. Bármennyire is elhitetni törekszik a nacionalista propaganda, hogy egyetlen országgal sem bántak oly rosszul a békeszerződésben, mint Magyarországgal, hogy egyetlen népet sem aláztak úgy meg, egyetlen ország létfeltételeit sem pusztították el annyira, mint a magyarokét, ez a hit ténybeli hazugságon vagy öncsaláson alapszik. Ha más konkrét formák között is, de az imperialista béke a többi legyőzött országra nézve sem volt kevésbé megalázó és elviselhetetlen, mint amelyet Magyarországra akartak rákényszeríteni. A többi ország, itt elsősorban Németországra, Ausztriára és a breszt-litovszki békére[5] gondolunk, elfogadta a békét, és ezáltal ilyen vagy olyan formában megteremtette forradalma számára a szükséges lélegzetvételnyi szünetet. Magyarország ellenszegült, és négy és fél éves világháború után újra a fegyverekhez nyúlt. Ebben semmi különbség sincs a magyar forradalom két periódusa között, amelyeket csak nagyon felületesen különböztethetünk meg úgy egymástól, hogy az egyik a demokratikus, a másik a diktatórikus periódus volt. A valóságban mindkettő diktatúra volt, kissé eltérő társadalmi tartalommal. Ha Magyarország ugyanúgy alávetette volna magát az imperialisták diktátumának, amint Ausztria vagy Németország, akkor Magyarországon a győztes államok töretlenül fenn-

maradt uralmi rendszere ellenére sem lett volna háború, és nem lett volna idegen fegyverekkel megvalósított restauráció.

Minthogy a viszonyok hasonlóbbak, itt példaként csak Ausztriát hozzuk fel. Miért fogadta el az osztrák forradalom állami területének szétdarabolását, és miért lázadt fegyverrel ugyanezen sors ellen a magyar forradalom?

Ausztria gazdasági, valamint politikai és kulturális fejlődése Magyarországot körülbelül két emberöltővel megelőzte. Ausztria az 1848-as forradalom, de főképpen 1866 után tőkés államma fejlődött, amelyben nagyon lassan és tétován, de kialakultak a demokrácia elemei. A tőkés fejlődés, amely egyben a demokrácia irányába való fejlődés is, felébresztette az ausztriai történelem nélküli nemzeteket, a történelem színpadára hívta őket, meggyorsította osztálytagozódásukat, és nemzeti felszabadulás iránti törekvéssel töltötte el őket. Itt nemzeti téren látjuk ugyanazt a folyamatot, amelyet korábban tisztán társadalmi téren megfigyeltünk. Az emberek tömörülése a demokrácia révén átszervezett társadalommá válik; de nemzetté is lesz. Az osztrák történelmet fél évszázadon át az egymás ellen harcoló, a hatalomban egymást váltó nemzetek viszálya jellemezte. E lassú folyamat során, amely a demokrácia kiépülésével meggyorsult, történelmi nevelő munka ment végbe nemcsak a korábbi, történelem nélküli nemzetek körében, hanem az uralkodó, vagyis a német nemzet is lassan megbarátkozott, a történelem segítségével, azzal a gondolattal, hogy Ausztria széteshet nemzeti alkotórészeire. Tiltakozott ez ellen, a hatalmasan előretörő német imperializmusban keresett szövetségest az addig elnyomott népek ébredező nemzeti erőivel szemben. Megvolt az az előnye is, hogy az Anschluss gondolatában megtalálta azt a nemzeti eszményt, amit a történelem által szétzúzott korábbi uralkodó eszme helyébe állíthatott. De ebben a vonatkozásban mégis az volt a döntő, hogy a fejlettebb kapitalizmus és az azt nyomon követő demokrácia nagy nemzetnevelő művet vittek véghez: megszervezték az elnyomott, történelem nélküli népeket, megteremtették a nemzetek belső magvát, amelyeknek a héját szét kellett feszíteniük, és az addig lényegében uralkodó nemzetet is hozzászoktatták a gondolathoz, hogy ennek az államnak el kell pusztulnia. Egyetlen ausztriai német sem érezte úgy – még akkor sem, amikor világossá vált, hogy az Anschluss egyelőre lehetetlen –, hogy Lemberg vagy Csernovicz elvesztése elviselhetetlen nemzeti vesztesség, amelynek elhárítása érdekében háborút kell indítania.

Magyarország nemzetiségi összetétele alapjában nem különbözött

Ausztriáétól, a magyarok számszerű hatalmi pozíciója – ha a népszámlálóknál elkövetett hamisításokat figyelembe vesszük – alig tér el a németekétől. Az ország feldarabolására, vagyis a nemzeti forradalmakra való reagálás – amelyek szenvedő alanya a magyar uralom volt – mégis igen különbözött Ausztriáétól. Az ország felosztását elviselhetetlen nemzeti katasztrófának tekintették, és itt nem volt különbség polgári forradalmárok és ellenforradalmárok, szociáldemokraták és kommunisták között. Hogy egy ilyen katasztrófát miért éreztek ennyire elviselhetetlennek, az természetesen erősen eltért az egyének társadalmi és politikai beállítottsága szerint, de mindannyian egyek voltak abban, hogy itt egy hirtelen, előre nem látott, semmivel nem indokolt özönvíz zúdult rájuk, amelyet minden eszközzel, még a háború eszközével is, el kell hárítani. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a tanácskormány ebből a nemzeti pánikhangulatból jött létre: a polgári pártok odadobták a hatalmat, mert nem akarták viselni a felelősséget az ország további feldarabolásáért (Vix ezredes 1919. március 19-i jegyzéke[6]); a szociáldemokraták és kommunisták pedig e követelések fegyveres elhárítását csak a Szovjet-Oroszországgal való szövetségben remélték és erre is törekedtek.

Miközben Ausztriában a fejlődő kapitalizmus és az előrehaladó demokratizálódás mind az uralkodó, mind az elnyomott nemzeteket különböző formákban ugyan, de előkészítette a közeledő nemzeti forradalomra, Magyarországon a demokrácia hiánya az uralkodó nemzet minden osztályában, kevésbé erősen az elnyomott népeknél, azt a képzetet keltette, hogy Magyarország egy magyar ország, és amennyiben mégsem magyar, úgy „nemzetiségei" igen távol vannak attól, hogy az állami köteléket szétfeszítsék és a magyar uralkodó nemzet rovására végrehajtsák nemzeti forradalmukat. Ami Ausztriában hosszú belső folyamat utolsó állomásának tűnt, az Magyarországon valamilyen ellenséges, külső erőszakkal rákényszerített, minden belső szükségszerűség híján levő dolognak látszott, és amelyet, éppen ezért, az erőszak külső eszközeivel elháríthatónak véltek. Így sodródott a magyar forradalom, miközben minden erejével ellenszegült a történelem által napirendre tűzött nemzeti forradalomnak, a sorsát megpecsételő háborúba.

Így indította el a magyar forradalom a legyőzöttek golgotáját, ezért tetszik úgy, mintha erőfeszítései hiábavalóak lettek volna, ezért vált romhalmazzá jövőjének büszke, ígéretes épülete, ezért vált születésének tizedik évfordulója a gyász és a csüggedés napjává. De nem szemfényvesztés, ha tragikus pályájából felismerjük: ahogy a természetben, úgy az

emberi történelemben sem mennek veszendőbe az energiák... Éppen Ausztriában át kellene egyszer világosan gondolni Burgenland történetét. A régi Magyarországon ez volt az egyik legreakciósabb, legsötétebb, a fejlődéstől legkevésbé érintett terület. Ez volt a magyar Vendée, a legsötétebb Tirol. Miután a forradalom és ellenforradalom körforgását Magyarországgal együtt átélte és azután egy demokratikus állam részévé lett, a társadalmi fejlődés területévé vált, olyan területté, ahol – Bécshez hasonlóan – a szociáldemokrácia a legnagyobb erő. Bizonyos, hogy az Osztrák Köztársaság és mindenekelőtt a szociáldemokrácia hétéves nevelő munkája lényegesen hozzájárult ehhez az eredményhez. De azt hiszem, a körülmények egyetlen ismerője sem fog nekem ellentmondani, ha állítom, hogy a magyar forradalom hatalmas hajtóereje él itt tovább a lelkekben, és ennek megnyilvánulására ad lehetőséget a demokrácia. A demokrácia tulajdonképpen az a motor, amely ezt a valamikor tunya, reakciós és klerikális területet a szociáldemokrácia oly értékes tartalékává változtatta. Magyarország más részei, mindenekelőtt azok, ahol túlnyomórészt kálvinista parasztok élnek, mindig is a paraszti, köztársasági, Habsburg-ellenes eszmék fellegvárai voltak. Magyarországnak ezeken a területein még sokkal erősebben hatnak a forradalomnak, annak az időnek az emlékei, amikor a kastély ura a paraszt kegyét kereste, amikor a paraszt kinyújtotta kezét, hogy rátegye a nagy latifundiumokra. Nem önáltatás, nem hiú vigasz tehát, ha azt mondjuk; ha egyszer, belső osztályharc vagy külső megrázkódtatás következtében Magyarországon kivívják a demokráciát, az egész világ csodálkozhat majd azon, milyen mélyek a barázdák, melyeket a forradalom a magyar rögbe húzott, és milyen sok, ma még elveszettnek tűnő vetése csírázott ki a munkások és parasztok lelkében!

Der Kampf, 21. évf. 11. sz. 1928. november. Lásd Die Neugestaltung der Welt. 86–98. old.
Közli: Köves Rózsa–Erényi Tibor: *Kunfi Zsigmond életútja. A legyőzöttek. 350–366. old.*

[1] A cikksorozatot Engels írta. Megjelent 1851. október 25. és 1852. október 23. között, tizenkilenc folytatásban a *New-York Daily Tribun*ban. A cikksorozatot Kunfi és sokan kortársai közül Marxnak tulajdonították, mert az amerikai lapban ténylegesen Marx neve alatt jelent meg. Lásd: *Marx–Engels* Művei. 8. köt. Budapest 1962.
[2] 1923. június 4-én katonai puccsra került sor Bulgáriában, június 14-én megölték a

Parasztszövetség vezetőjét, a kormány elnökét, A. Stambolijskit. A puccs után az ellenforradalmi Cankov-kormány került hatalomra.

[3] Ch. Seignobos francia történész „Histoire politique de l'Europe contemporaine" c. munkájáról van szó.

[4] 1814 márciusában vonultak be az angol–orosz–osztrák szövetséges csapatok Párizsba. Ekkor mondta ki a szenátus a Bourbon-ház restaurációját.

[5] Szovjet-Oroszország 1918. március 3-án írta alá Németországgal, az Osztrák–Magyar Monarchiával, Törökországgal, Bulgáriával, azaz a központi hatalmakkal a békeszerződést.

[6] A Vix-jegyzék átadásának időpontja 1919. március 20.

AZ UTÓDÁLLAMOK ÚTJA

Amikor tíz éve a világháború csatamezőin és sok nép és osztály felkelésében az egészen vagy félig feudális katonai monarchiák összeomlottak – Oroszországot, Németországot és Ausztria-Magyarországot háború és forradalom, Törökországot a katonai vereség rendítette meg –, sok olyan nép számára ütött a nemzeti felszabadulás és egyesülés órája, amelyeket nemzeti és állami létükben rabolt meg a katonai monarchiák hódító politikája vagy akiket gátoltak a nemzeti és állami lét megteremtésében. Majd egy évszázadon át Európa forradalmi demokráciájának a legnagyobb nyomatékkal képviselt követelése volt Lengyelország államiságának helyreállítása. A 48-as júliusi forradalomban, de még inkább a februári forradalomban ez volt azoknak a vitapontoknak egyike, amely polgári-konzervatív és a proletárforradalmi irányzatok szakadásához vezetett. Az I. Internacionálé megalapításához az a Londonban tartott nemzetközi gyűlés adta a közvetlen lökést, amelyik a lengyelek orosz cárizmus elleni nemzeti forradalmi mozgalmát támogatta. A kapitalista termelési mód keleti és közép-európai előretörése felkeltette a történelem nélküli népeket és megteremtette körükben azokat az erőket, amelyeknek a nemzeti állam kivívását kellett kitűzniük. A csehek felébredése és felemelkedése a régi Ausztriában bizonyára egy nemzet újjászületésének legnagyszerűbb és legtipikusabb példája. Másként jelentek meg a nemzeti forradalom erői a Balkánon. Itt már voltak nemzeti államok, amelyeknek az állami önállóság megvalósításáról ugyan nem, de a nemzeti egységről mégis le kellett mondaniuk, mert nemzetük jelentős része hatalmas államalakulatokba kényszerítve élt, s ezek széttörésére sem a nemzeti felkelés, sem a kis nemzetek háborúja nem volt képes. Bukarest és Belgrád azt a szerepet vették át, amelyet Berlin a német, Torino pedig az olasz egység érdekében játszott. Szerbia és Románia lett a jugoszláv és román risorgimento Piemontja. Ezen a három különböző úton és nagyon különböző előfeltételekből született meg Európa új nemzeti államainak térképe.

A bécsi kongresszus (1815) és a frankfurti béke (1871) közötti európai történelem jelentős részét a német és olasz állam egységéért és szabadságáért vívott harc jelentette. Felkelések, forradalmak, háborúk, óriási méretű politikai és gazdasági átalakulások, kulturális fellendülés és az ebből következő nemzeti es állami önállóságra való felkészülés voltak a

forradalmi nemzetiségi elv nagyon is tökéletlen megvalósulásának előfeltételei e népek esetében. De azóta sohasem volt olyan pillanat, amikor valaki komolyan arra gondolhatott volna, hogy ezt a történelmi művet visszavonja. A világháború után Olaszország számára az 1870-ben befejezetlenül maradt nemzeti egység lezáródott. Az Anschluss tilalma pillanatnyilag a német nemzeti forradalom befejeződését lehetetlenné tette. A francia militaristák egy ideig még azzal a gondolattal is játszottak, hogy szövetkeznek a délnémet katolikus, mindenekelőtt a bajor szeparatizmussal vagy pedig egy rajnai köztársaság formájában szakítják el a német nép fontos részeit. De mindezek a kísérletek szappanbuborékként pukkadtak szét, s ha ma van német kérdés, akkor ez nem Németország széttagolódásából, hanem Ausztria tagadhatatlanul bekövetkező csatlakozásából következik.

Ezt a, ha nem is teljes, de a jövendő nemzeti egység alapjait mégis lerakó munkát Németországban és Itáliában már a korai kapitalizmus idején elvégezték, amikor az uralkodó osztályok vezető gondolata a nemzeti ideológiában öltött testet. A frankfurti és a versailles-i (1919[1]) béke közötti európai történelem jelentős részét Kelet-Európa történelem nélküli vagy államiságukban megrabolt népeinek nemzeti küzdelme alkotja. Ezek a nemzetek számszerűen túlságosan gyengék, gazdaságilag és kulturálisan pedig olyan nagyon elmaradottak voltak, hogy saját erejükből magukat fel nem szabadíthatták. Hatalmas katonai monarchiák uralma alatt állván, nemzeti forradalmukat csak a nagyhatalmak segítségével vívhatták meg, és csak az egész európai államrendszer általános megrendülésének következtében rombolhatták le elnyomóik és hódítóik börtöneit. Persze a német és az olasz egység is elképzelhetetlen a bonapartista császárság bukása nélkül. De e két nagy nemzet ereje, ha talán később, s ha talán más formában is, végül más úton is kiharcolta volna magának a nemzeti egységet és államiságot. Kelet-Európa kis nemzetei számára ellenben a nyugat-európai burzsoáziával kötött szövetség éppenséggel a felszabadulás előfeltétele volt. Törökországot talán még saját erőből legyőzték volna, de Ausztria-Magyarország, Németország és Oroszország hatalmával szemben nemzeti harci erejük teljesen elégtelen lett volna. Csak a nagyhatalmak egymás közötti harca és annak forradalmi és háborús következményei nyújthattak lehetőséget az idegen uralom bilincseinek széttörésére. De ezeknek a nemzeti államoknak a felemelkedése egy olyan korszakban zajlott le, amikor a nyugati államok burzsoáziája már régen felcserélte a forradalmi nemzetelvet az imperia-

lista uralom elvével. A háború utáni idők nemzeti forradalmai csak úgy születhettek és valósulhattak meg, ha beágyazódtak a világháborúban kiharcolt új imperialista államrendszerbe. A régi ipari államok győztes burzsoáziájának imperialista politikája meghatározta, eltérítette Kelet-Európa nemzeti forradalmait. Persze voltak az újonnan létrejött államokban is erős nacionalista körök a hadseregben, a bürokráciában és a nagypolgárságban, amelyek nem elégedtek meg saját népük felszabadulásával s előtérbe tolták mind a határok meghúzásánál, mind a belső felépítésben gazdasági, stratégiai és tisztán hatalompolitikai érdekeiket. De a Nyugat, mindenekelőtt Franciaország imperialista irányzataival kötött szövetség nélkül sohasem lettek volna elég erősek ahhoz, hogy kívánságaikat keresztülvigyék és saját nemzeti felszabadulásukat azonnal más népek, németek, magyarok és ukránok elnyomásává változtassák. Kelet-Európa nemzeti forradalmai a nyugati imperializmus hatalmi eszközeivé lettek. Így határozható meg a fő nehézségek egyike, amellyel szemben az új nemzeti államoknak harcolniuk kell, és ez teszi létüket válságokkal terhessé. De nagy tévedés volna, ha eltekintenénk a nemzeti államalkotás történelmileg szükségszerű folyamatának válságaitól és olyan álláspontra helyezkednénk, amely a magyar ellenforradalom reményeihez hasonlóan vélekedik: a válságok nem a külföldi és hazai imperialista törekvések feszültségeiből, hanem a nemzetiségi elv győzelméből következnek. Mindezek az államok halálra vannak ítélve. Az önmagában egészséges és történelmi haladást jelentő nemzeti gondolat imperialista túlfeszítéséből táplálkoznak aztán a reakciós utópiák – a Habsburg-ház megújult birodalmáról és a magyar nemességnek a Duna-medencében megvalósuló vezető szerepéről.

Ha eltekintünk a nemzeti államok válságos állapotának ezektől az összeforrásaitól – amelyek csak akkor szűnnek meg, ha az imperialista burzsoázia helyére a forradalmi proletariátus lép az európai ügyek újrarendezésénél és megalakul az európai egyesült szocialista köztársaságok szövetsége –, akkor elhanyagoljuk a szociális válságokat is. Az új nemzetiségi államok kétféle nehézséggel küzdenek. A nehézségek első csoportját a nagy és részben kulturálisan magasan álló nemzeti kisebbségek okozzák, akikkel az elnyomottból uralkodóvá emelkedett államnemzetek alig vagy egyáltalán nem tudnak zöldágra vergődni. A csehek németek és magyarok elleni, a lengyelek németek, ukránok és az öntudatra ébredt zsidók elleni harca, a románok és jugoszlávok magyarok és macedónok elleni fellépései mind-mind ebből fakadnak. Ezeknek a nehéz-

ségeknek egy része kétségtelenül az igazságtalan, az etnikai viszonyokkal nem számoló új határokra vezethető vissza. De ha egy pillantást vetünk Kelet-Európa népeinek településviszonyaira, az is nyilvánvalóvá válik, hogy tisztán nemzeti államalakulatok Kelet-Európában még kevésbé lehetségesek, mint Nyugaton (Belgium, Svájc). Itt a népek olyan sokszorosan kevertek, hogy a tisztán nemzeti szétválasztás lehetetlen. A kérdés pusztán a kisebb nemzeti igazságtalanság elve alapján oldható meg. Ebből a szempontból megállapítható – bármilyen fájdalmas és igazságtalan legyen is ez a felismerés az érintett népek számára –, hogy a mai újjárendezés kevesebb nemzeti igazságtalansággal terhelt, mint a háború óta megszűnt régi. A nemzetiségi elv szigorú betartása Kelet-Európa olyan mértékű atomizálódásához vezetne, amely a már fennálló nehézségeket, a nagykapitalista termelésnek megfelelő nagy gazdasági egységek szétverésével, elviselhetetlenné fokozná. Ebből következően a jelenlegi bajok orvoslata csak a kisebbségek kulturális és gazdasági védelmének kiépítésében kereshető. Az állami élet minden területén becsületesen le kell mondani mindenféle nyílt és leplezett elnemzetietlenítésről, és ez egy csapással meggyógyítaná az államok legtöbbjének vegyes nemzetiségű voltából fakadó törékenységét. Hiszen minden államban olyan nagy hatalommal – óriási hadsereggel és bürokráciával – rendelkezik az állami nemzet, hogy a nemzeti kisebbségek egyáltalán nem gondolhatnak az állami keretek felbomlasztására. Valamennyien elégedettek lennének egy demokratikus és biztosított kisebbségi jogrendszerrel.

Érdekes, hogy a nagy nehézségek ezekben az államokban nem a többé vagy kevésbé elnyomott kisebbségektől származnak, hanem az államalkotó nép egyes csoportjai között folyó szociális és gazdasági küzdelemnek a következményei. A szlovákok lázadoznak a csehek, az erdélyi és besszarábiai románok az ókirálysági románok, a horvátok a szerbek ellen. Elég különös, hogy az új államok nemzetileg legegységesebbjében, Jugoszláviában, a népcsoportok küzdelme mélyreható válságot okozott és lehetővé tette a monarchista diktatúra uralmát.

Az utódállamok a Nyugat imperialista erőinek és a csehszlovákok, jugoszlávok és románok nemzeti forradalmi mozgalmainak együttműködéséből születtek. A végre kivívott nemzeti egyesülés és a régi „népek börtönéből" való szabadulás öröme áthatotta a felszabadult népek minden osztályát és rétegét 1918 októberében. A nemzeti összeolvadás útját sokkal könnyebbnek képzelték el, mint az a valóságban volt. Csehszlovákia korábbi magyar és osztrák területekből alakult meg, Romániában

ehhez még egykori orosz és bolgár területek csatlakoztak; az új Jugoszlávia egykor magyar, osztrák, török és montenegrói uralom alatt álló népeket fogott egybe. A más-más uralom azonban az illető országrészek egészen más jellegű fejlődését is jelentette. S amikor az új államok kialakítása megkezdődött, kiderült, hogy a nemzeti felszabadulás nem volt képes a különböző korábbi sorsközösségek utóhatásait egyszerűen csak elsöpörni. A nemzeti szabadságmozgalmak központjai Csehország és Morvaország, illetve Szerbia és Románia voltak, valamint Lengyelország esetében inkább az osztrák Galícia, mint a kongresszusi lengyel területek. Azok az osztályok és politikai erők, amelyek a háború alatt a nemzeti forradalmat előkészítették, szerepeiknél fogva bizonyos előjogokra tettek szert a többi népcsoporttal szemben, amelyek már csak akkor ültek az asztalhoz, amikor azt már megterítették. A háború elején a csehek és szlovákok, a horvátok és az erdélyi románok csaknem egységesen a Habsburgok zászlói alatt küzdöttek. Csak később, lassan szövődtek a szálak a nemzeti államok és a német, osztrák-magyar és orosz uralom alatt élő fajtestvérek között. Hamarosan mindegyik népnél kialakult egy nemzeti forradalmi emigráció, de ezeknek hosszú ideig az elismerésükért kellett harcolniuk, s a nemzeti egyesülés gondolata csak lassan nyert tért a felszabadítandó népek körében. A folyamat gyorsaságát nagyon erősen meghatározta a nemzeti öntudat foka, amelyben ismét csak visszatükröződött az illető nemzetrész gazdasági és politikai kultúrája. Ez viszonylag magas volt a cseh értelmiségnél, a burzsoázia és a proletariátus egy részénél, ellenben nagyon alacsony a szlovák parasztoknál. Jelentős politikai erőt jelentett a kispolgári román értelmiség esetében, de egyáltalán nem az írástudatlan román parasztságnál. Ennek az irányzatnak volt néhány képviselője a jugoszláv tájékozódású horvát értelmiség körében – kevésbé a szlovéneknél –, miközben a horvát nép nagy tömegeiben nagyon erősen éltek a régi fekete-sárga hagyományok. Jellasics jó vagy rossz szellemében a horvát parasztkatona inkább a Habsburg-ház hatalmát védte az olasz imperializmus rohama ellen, mint a magyar uralmat. Az Isonzo menti szörnyű csatákat nemcsak egy horvát hadvezér (Boroevics) vezette, de horvát katonák is vívták. Miközben a jugoszláv és román nemzeti egység Piemontjait a császári seregek elfoglalták és elpusztították, a nemzet másik, felszabadítandó része tulajdonképpen viszonylag keveset szenvedett a háború csapásaitól. Egy nagyszerb politikus szavai jól kifejezik ezt a helyzetet: amit ólomgolyókkal kivívtunk, azt nem lehet gumigolyókkal (amelyeket a választásoknál kell leadni)

megkérdőjelezni. Anélkül, hogy ezt a körülményt számításba vennénk, a nemzeti államok háború utáni fejlődését nem lehet igazán megérteni.

A kezdetben önmagában olyan egyszerűnek látszó nemzeti problémát egy másik tényező rendkívüli módon összekuszálta. Az összeszerkesztett nemzeti területek kulturális szintje és gazdasági fejlettsége nagyon különböző. Csehszlovákiában a dolgok még viszonylag egyszerűek, Csehország a nemzeti forradalmi emigrációval való kapcsolatai miatt nemcsak a nemzeti szabadságmozgalom fellegvára, de a legfejlettebb és ezzel az állam és nemzet vezetésére hivatott terület volt. De az a körülmény, hogy Csehország és Morvaország osztrák, Szlovákia és Kárpátukrajna pedig magyar fennhatóság alatt állt, hogy a csehek kijárták az általános választójog iskoláját, míg a szlovákok végig a magyar nagybirtok igáját hordozták, hogy a csehek fejlett osztályok szerint tagozódó ipari nemzetet, amíg a szlovákok egy amorf parasztnemzetet alkottak, hogy a csehek husziták és szabadgondolkodók, miközben a szlovákok a legsötétebb klerikalizmus hívei voltak, mély szakadékot teremtett a két rokon nép között. A szlovák partikularizmus nem egyéb, mint nemzetivé öltöztetett osztályellentét, amely a nemzet zömmel kapitalista és túlnyomólag paraszti részei között feszül. Persze nem szabad azért azt sem elfelejteni, hogy a cseh népnek is vannak erős paraszti rétegei és a szlovák nép is éppen eljutott az iparosodás küszöbére. De általában mégis igaz az, hogy a nemzetnek a nemzeti szabadságért vívott harc igazi terheit hordozó része egyben a nemzet gazdaságilag és kulturálisan magasabb szinten álló részét jelenti. Tehát természetes szükségszerűséggel jutott neki az új állam vezetése, s így Szlovákia Csehországgal szemben bizonyos fokig Vendée-t jelentette, és a csehek a szlovákokkal szemben a társadalmi haladást védelmezték. Ezért aligha valószínű, hogy a társadalmi haladás szempontjából kívánatos volna, ha Csehszlovákia kultúr- és szociálpolitikáját Masaryk helyett Hlinka irányítaná.

Másképpen állnak azonban a dolgok Jugoszláviában és Romániában – a régi román királyság és a régi Szerbia tipikus balkáni államok voltak: Szerbia egy balkáni parasztdemokrácia, Románia pedig egy balkáni nagybirtokos és uzsora-kapitalista oligarchia. Itt voltak a nemzeti forradalmi mozgalom központjai, azok a katonai erődök, amelyekből az új államok megszülettek. Gazdaságilag és kulturálisan azonban alacsonyabb, de semmi esetre sem magasabb szinten álltak, mint az újonnan bekebelezett területek. Így tehát a nemzeti egyesülést létrehozó törzsországok gazdasági, kulturális színvonala és nemzeti forradalmi jelentő-

sége között ellentmondás támadt. Románia esetében kétségtelen: nyugat- vagy közép-európai mércével mérve bármilyen elmaradott is Erdély vagy a Bánát, a Brătianuk Romániájával ellentétben ezek mégsem balkáni, hanem európai országok. A magyar közigazgatás bizonyára korrupt és erőszakos, népellenes és elfogult volt, de a siguranca rendszeréhez képest mégis jogbiztonság és állampolgári szabadság uralkodott. A nemzeti egység megvalósulása ezeken a területeken társadalomgazdasági, kulturális és politikai visszalépést jelentett. Az ausztriai és bécsi udvari kapcsolatok által korlátozott magyar oligarchia uralmának helyére a román oligarchia korlátlan és kíméletlen uralma lépett. Az erdélyi és dél-magyarországi románok regáti hódításai – bármilyen megbízhatatlan fickók is a Maniu körüli kispolgárok és parasztképviselők – a demokrácia útját egyengetik. Az új románok győzelmét két körülmény könnyítette meg: a fejlődésben visszamaradt népeknél a vallási közösség nagy szerepet játszik. Ilyen szempontból a régi és új román területek román lakossága között nincs ellentét, mindkét csoport ortodox-klerikális, kultúrájuk, írásuk, irodalmuk és nyelvük azonos. A román agrárreform jelentette azt a másik körülményt, amely a békés változást, Kolozsvár győzelmét Bukarest felett lehetővé tette. A régi románság uralkodó rétegét a nagybirtokosok és az uzsoratőkések alkották. A nemzeti ţăraniștá[2] szövetkeztek a nagybirtok felosztása révén hatalmassá lett parasztsággal, s a régi románok elleni hatalmi harcot egyszersmind a plutokrata rétegek elleni kispolgári osztályharcként vívták meg, amelyben biztosítani tudták maguknak a munkásosztály támogatását is. Mindent egybevetve, gazdasági és kulturális fölényük olyan erőssé vált, hogy végérvényes legyőzésük éppen úgy lehetetlen volt, mint a szlovákok győzelme a csehek felett. Romániának Szovjet-Oroszországgal szembeni exponált helyzete és az uralkodóház tisztázatlan és bizonytalan körülményei is segítségükre siettek: így Románia súlyos megrázkódtatások után révbe érkezett, és az állam válsága kielégítően megoldódott. Kezdetét vette az állam demokratikus átalakítása és ezzel együtt a nemzet összeolvadása. Aligha olyan zavartalan folyamatról van itt szó, amely kizárná a visszaeséseket, de némi biztonsággal arra számíthatunk, hogy a reakciós államcsínytervek nem fognak többé felülkerekedni.

Ha az államalkotó erőket figyelembe vesszük, úgy Jugoszlávia Románia és Csehszlovákia közé kerül. Horvátország és Szlovénia társadalmi fejlődése sok szempontból Szerbiáénál magasabb fokon áll. Horvátország bizonyos mértékű állami és közigazgatási autonómiával rendel-

kezett, Szlovéniának a paraszti Szerbiánál sokkal magasabb szintű ipara és intenzív mezőgazdasága van. Ehhez jön még a nehezen lebecsülhető vallási ellentét, a különböző írás és ezzel együtt a két különböző kultúra: Belgrád Kelet felé néző arca s a Nyugatra tekintő Horvátország. Mindezek, elsősorban Horvátországban, a nemzeti összeolvadást gátló erőkként hatottak. S emellett a szerbség vezető rétegei, az államnemzet és a nemzeti egyesülés valódi hordozóiként másként is éreztek, mint a csehek Csehszlovákiában és a régi románok Romániában. Ők voltak azok, akik majdnem száz éve mindig a legszörnyűbb véráldozatokat hozták, előbb a törökök elleni sok háborúban, majd Ausztria-Magyarország ellen. Ők nemcsak egy paraszti, de egy katonanemzetet is alkotnak. Alig van szerb család, amelynek családtagjai nem a nemzeti szabadságharcokban estek el. Az az érzésük, hogy a nemzeti egység nem annyira a történelmi fejlődés, mint inkább a szerb hadsereg teljesítményének eredménye. Uralkodó rétegük az államot elsősorban a szerb bajonettre, az ólomgolyóra akarta alapozni. Katonai fölényük kétségtelen, és ők ezt még egy centralisztikus alkotmánnyal és egy nagyszerb burzsoáziával akarták megingathatatlanná tenni. Úgy vélték, hogy a háború szörnyű szerb véráldozatával jogot szereztek az állam igazgatására és vezetésére. Csak egy Belgrádból diktált, a nagyszerb hadsereg és bürokrácia által biztosított rezsimben láttak garanciát a súlyos véráldozatokkal megteremtett állam fennmaradására. A számban csekélyebb, hajlékonyabb és kevésbé politikai hatalomra, mint inkább gazdasági érvényesülésre törő szlovénekkel ki tudtak egyezni. De Horvátország igényei egyszerre voltak politikai és gazdasági természetűek. Mivel Szerbia már a háború előtt is parasztország volt, nem élt át olyan alapokat megrázó agrárreformot, mint Románia. A horvát parasztpárt tehát nem talált olyan hatalmas szövetségesre a szerb parasztságban, mint a nemzeti ţăraniștak az ókirályságiban. S noha a horvát parasztpárt gyengébb szociális bázissal rendelkezett, állampolitikai követeléseiben lényegesen tovább ment, mint a nemzeti ţăraniștak Romániában. Így jött létre az az összeütközés, amely az állam alapjait tette kétségessé és sok oldalról kiváltotta a diktatúra igényét. A horvátoknál azért, mert hittek abban az őrültségben, hogy a királyi abszolutizmus hajtja majd végre azt, amihez saját erejük kevés volt. A közben kialakult udvari párt számára a horvát követelés azonban csak egy szívesen látott indok lett arra, hogy régóta ápolt titkos terveit megvalósíthassa.

Mert az ilyen megoldást nemcsak a centralizmus és föderalizmus, nem-

csak az alkotmány átalakítása, nemcsak a jugoszláv vagy nagyszerb államodellért küzdő pártok, de magának Szerbiának az egész szociális és politikai fejlődése is sürgették. A szerb hadsereg ugyan kiharcolta és megalapozta a viszonylag nagy birodalmat az imperialista hatalmak segítségével és megbízásából, de a hadsereg és a vele szövetséges szociális erők képtelenek voltak akár csak az ország kormányzására és arra is, hogy elviselhető létfeltételeket teremtsenek. Az udvar és a hadsereg átengedte az új nemzeti állam felépítését a fiatal szerb burzsoáziának, de ez nem nőtt fel ehhez a feladathoz. A szerbek, a tulajdonképpeni államalkotó nép – írja egy jó szociáldemokrata megfigyelő – primitív szociális viszonyaiknak köszönhetően (mindenekelőtt parasztok és kispolgárok) elégedettek voltak, mert fiaikat tisztként és hivatalnokként az állami etetővályúból elláthatták. Erős hadsereg, nagy, nehézkes, rosszul működő és nagyrészt korrupt hivatalnokszervezet és az állami szállítások befolyásolása lettek a szerb állam és gazdasági koncepció alappillérei. A szerb parasztnak kezdetben egészen jól ment. Az agrártermékek magas árai, a jóvátételből eredő német áruszállítások és a csekély adóteher, mert elsősorban az új területeket terhelték meg adókkal, megkönnyítették a helyzetét. A szerb pártok arra használták fel befolyásukat, hogy a szerb parasztoknak biztosítsák ezeket a kedvezményeket. De mindez idővel alaposan megváltozott. Az agrárválság, az emelkedő katonai kiadások, a német áruszállítások megszűnése és a mindezekből egyszerre bekövetkező új paraszti eladósodás nagy elégedetlenséget váltott ki. A parasztság szociális helyzetének a javulása elképzelhetetlen. Nem maradt más lehetőség, csupán a kormány kegyétől függő egyéni segélyek rendszere – adóújrafelmérés, szubvenciók, ösztöndíjak, foglalkoztatás –, s ezáltal a pártok kormánytól való függése még csak növekedett. Ezt a helyzetet használta ki most a király pártja, hogy a szerb pártok egyes csoportjait kijátssza egymás ellen, megossza őket és így rombolja szét a parlamentarizmust és az alkotmányosságot olyan féltékenyen őrző pártokat. A tíz év alatt huszonöt minisztériumot elnyelő, terméketlen parlamenti frakcióharc, a parlamenti gépezet üresjáratai aláásták a parlament tekintélyét és megfosztották a demokráciát a közvélemény támogatásától. Az egyetlen erő, egy erős munkáspárt, amely egyedül parancsolhatott volna megálljt ennek a végzetes szakadékba rohanásnak, nem létezett. A szerencsétlen kommunista kaland[3] már 1921-ben indokul szolgált a hadseregnek és a polgári pártoknak arra, hogy az állam védelméről szóló törvénnyel legyűrjék a munkásmozgalmat és ezzel védtelenné tegyék a demokráciát. Az állam ellen nyíl-

tan lázadó horvát pártok diktatúráért kiáltottak. A paraszti és kispolgári szerb pártokat frakcióharcok emésztették, a kormány és az udvar kegyétől függtek. A proletariátus megosztott, elbátortalanodott és vereséget szenvedett. A burzsoázia megunta az üzletet akadályozó pártpolitikai civakodást. A parasztokat politikai pártjaik elhagyták és becsapták. Az állami és a társadalmi felbomlásnak ebben a helyzetében érlelődött meg a végzetes terv az alkotmány felfüggesztésére és arra, hogy az államot megteremtő kardra kell bízni a kormányzást. Egy olyan demokrácia, amelynek nincs elég ereje és önfegyelme saját maga kormányzására, problémáinak türelemmel és a tömegek nevelésével és meggyőzésével való megoldására, egy olyan polgári demokrácia, amely elvakultságában előbb brutális erőszakot alkalmaz a munkások ellen, egy ilyen demokrácia mindig a diktatúra és az abszolutizmus útját egyengette. S most ennek páncélos, eszmék nélkül cselekvő keze nehezedik az egész jugoszláv népre. Szerb és horvát pártok, a nép bármiféle öntevékenysége bűn e diktatúra szemében. Ma még csak az adminisztratív elnyomás működik, mert még vannak olyan pártok, amelyek gyerekesen reménykednek az abszolutizmus átmenetiségében és abban, hogy mindez csak egy elfogadható alkotmány oktrojálásának szolgálatában áll. Holnap a diktatúra majd véres brutalitásba csap át, ha az elnyomott társadalmi erők a hamarosan öncélúvá lett uralom ellen szervezkedni kezdenek. Azt sem szabad azonban elfelejteni, hogy a semmilyen demokratikus ellenőrzésnek nem alávetett tábornoki kormány, a fehérgárdista Magyarország és a fasiszta Olaszország közé beékelve, a növekvő háborús veszély tűzfészke is. A vértelen romániai fordulat megjavította a Balkán demokratikus átalakításának kilátásait s megnyitotta a parasztság békés felemelkedésének útját az agrár- és nemzeti forradalmakban megteremtődött Kelet-Európában. A királyi párt uralma, a Jugoszláviában minden különösebb ellenállás nélkül hatalomra jutott tábornoki kormány viszont ismét eltorlaszolja ezt az utat, és súlyos csapást mért Közép-Európa demokratikus parlamenti fejlődésére is. A jugoszláv nép nemzeti forradalma, világháborús mártíromsága, az országnak a császári hadseregek által történt lerohanása biztosította az ország és népe számára a proletariátus s az egész európai demokrácia rokonszenvét. Ezt az értékes örökséget az 1929. január 6-i kiáltvány megsemmisítette, és Sándor király, tábornokaival együtt, ahhoz a szégyengalériához csatlakozott, ahova a történelem Mussolinit, Horthyt, Cankovot, Primo de Riverát és Voldemarast helyezi majd. Talán nem tart sokáig és kiderül, hogy ez a frivol, szeszé-

lyes és ötlettelen királyi diktatúra képtelen megoldani a jugoszláv nép és állam problémáit. Csak azt kívánjuk, hogy ha a királynak az alkotmányossághoz visszavezető utat kell majd keresnie, ez az út a Jugoszláv Köztársaságon és a balkáni államok köztársasági szövetségén keresztül vezessen!

Der Kampf, 22. évf. 2. sz. 1929. február.

[1] Az 1920. évi versailles-i békeszerződésről van szó.

[2] A J. Maniu vezette nemzeti parasztpártiak.

[3] 1920. december 30-án a jugoszláv kormány kiadta az Obznana nevű rendeletét, amellyel minden kommunista szervezkedést betiltott. Tiltakozásul a munkásmozgalomra nehezedő nyomás ellen 1921 nyarán két terrorakció történt. 1921. június 29-én Sándor régens, majd július 21-én a belügyminiszter ellen. Ez utóbbi merényletben a belügyminiszter életét vesztette. A kormány 1921. augusztus 2-án ún. államvédelmi törvényt fogadott el, amelyben a munkásosztály szervezkedésének vetett gátat.

NÉVMUTATÓ

ACZÉL IMRE 288
ACSÁDY IGNÁC 39
ADY ENDRE 5, 6, 7, 221, 408
ADLER, FRIEDRICH 21, 23, 30, 31, 384
ADLER, VICTOR 12, 332, 384, 390
ÁGOSTON PÉTER 8, 167, 288, 292, 293
ALPÁRI GYULA 8
ANDRÁSSY GYULA 9, 90, 196, 202, 237, 290, 293, 307, 309, 325
ANSEELE, EDUARD 332
APPONYI ALBERT 6, 92, 196, 197, 202, 213, 325, 358, 359
ARANY JÁNOS 285, 287
AUSTERLITZ, FRIEDRICH 21, 32
BACSÓ BÉLA 25, 30, 356
BAJÁKI FERENC 290
BALDWIN, STANLEY 356, 357
BALLAGI ALADÁR 39
BARBUSSE, HENRI 292
BÁRDOS FERENC 147
BAUER, OTTO 12, 22, 25, 68, 155, 353
BEBEL, AUGUST 319, 321, 332, 381
BEETHOVEN, LUDWIG 18, 224, 225, 226, 227
BENICZKY ÖDÖN 351, 356
BERNHARDI, THEODOR 124
BERTHELOT, PIERRE EUGÈNE 304
BETHLEN ISTVÁN 30, 324, 325, 326, 358, 359, 361, 380, 382
BISMARCK, OTTO 94, 125, 143, 159, 171, 209, 327, 328, 381
BLÉRIOT, LOUIS 74
BLUM, LÉON 321
BOKÁNYI DEZSŐ 288, 290
BONNOT 87
BOOKER 317
BORGHESE, LIVIO 293
BOROEVICS, SZVETOZÁR 401
BOURBON-dinasztia 343, 363, 396
BÖHM VILMOS 17, 23, 31
BRANDES, GEORG 292
BRANTING, HJALMAR 291
BRATIANU család 403
BRAUNTHAL, JULIUS 321, 331
BRIAND, ARISTIDE 295
BRUSZILOV, ALEKSZEJ 184
BUCHINGER MANÓ 8, 57, 58
BUHARIN, NYIKOLAJ 258, 313, 356, 357, 362
CANKOV, ALEKSZANDER 396, 406
CARRA 343
CARLYLE, THOMAS 317
CATO, MARCUS PORCIUS 25
CAVOUR, CAMILLE BENSO 174
CHAMBERLAIN, HOUSTON STEWART 72
CHANISSAS (CHAMISSO), ADALBERT 357
CHAUMETTE, PIERRE GASPARD 342, 365
CHURCHILL, WINSTON 267
CLARK, GEORG 291, 293
CLAUSEWITZ, KARL 123
CLEMENCEAU, GEORGES 19
COUTHON, GEORGES 366
CUNNINGHAM, ALEXANDER 293
CURZON, GEORG NATHANIEL 325

CSICSERIN, GEORGIJ 289, 291, 293
DAN, FJODOR 378
DÁNIEL ARNOLD 156, 167
DANTE, ALIGHIERI 285, 287
DANTON, GEORGES 342, 365, 366
DARWIN, GEORGE 124, 249
DEHMEL, RICHARD 211
DELBRÜCK BERTHOLD 292
DÉSY ZOLTÁN 113
DINER-DÉNES JÓZSEF 10
DISRAELI, BENJAMIN 375
DJORDJEVICS, VLADAN (GYORGYEVICS) 45, 51
DOVCSÁK ANTAL 290
EBERT, FRIEDRICH 265
ECKART, dominikánus szerzetes 335
EHRLICH, PAUL 74
EISNER, KURT 337
ENGELS, FRIEDRICH 28, 39, 73, 130, 144, 199, 213, 258, 327, 331, 332, 333, 334, 335, 395, 408
ERÉNYI TIBOR 40, 58, 279, 395
ERZBERGER, MATTHIAS 265, 321
ESTERHÁZY család 202
FÁBER OSZKÁR 288
FECHNER, GUSTAV 162
FEJÉRVÁRY GÉZA 94
FELIX, L. 68
FERENC FERDINÁND 51
FERENC JÓZSEF, I. 113
FERRERO, FRANCISCO 39
FICHTE, JOHANN GOTTLIEB 125, 135, 159
FIMMEN, EDO 279
FISCHER, ERNST 32
FOCH, FERDINAND 267, 312
FOUCHÉ, JOSEPH 366
FOURIER, CHARLES 40
FOURNIER, FRANÇOIS MARIE CHARLES 343
FOX, GEORG 287
FRANCE, ANATOLE 7
GALILEI, GALILEO 14
GALLIFET, GASTON 312, 315
GANDHI, MOHANDASZ 317
GARAMI ERNŐ 7, 8, 9, 13, 16, 29, 32, 291, 293
GARBAI SÁNDOR 16, 17, 23, 28, 29, 31, 32
GARVEY, MARCUS AURELIUS 317
GIESSWEIN SÁNDOR 167
GIFFEN, ROBERT 69
GOETHE, JOHANN WOLFGANG 190, 311
GÖNDÖR FERENC 21
GRAZT GUSZTÁV 279, 293
GROENER, WILHELM 266
GYENYIKIN, ANTON 364
HABSBURGOK 42, 45, 94, 95, 199, 201, 217, 302, 303, 304, 305, 306, 308, 313, 323, 325, 326, 358, 359, 360, 361, 364, 380, 386, 387, 395, 399
HAUBRICH JÓZSEF 288, 292, 293
HÉBERT, JACQUES RENÉ 365, 366
HEGEL, GEORG, WILHELM FRIEDRICH 161
HEINE, HEINRICH 159
HÉJJAS IVÁN 276, 277, 279, 290, 358
HENDERSON, ARTHUR 207, 219, 291, 295
HÉRAKLEITOS 124
HERRIOT, EDOUARD 356
HILFERDING, RUDOLF 11, 68
HINDENBURG, PAUL 266, 281
HLINKA, ANDREJ 402

HOHENLOHE, ALEXANDER 195, 213
HOHENZOLLERNEK 169, 205, 267, 303, 313, 327, 337, 364
HOOVER, HERBERT 284, 285, 286
HORTHY MIKLÓS 27, 278, 288, 289, 290, 291, 292, 305, 307, 308, 309, 315, 322, 323, 325, 326, 351, 355, 358, 361, 378, 379, 406, 408
HUME, DAVID 40
HUSZÁR KÁROLY 293
IBSEN, HENRIK 260
INOTUS HUGÓ 167
ISTVÁN, I. 324, 386
JÁSZI OSZKÁR 5, 7, 8, 9, 10, 29, 138, 140, 142, 145, 155, 162, 167
JAURÈS. JEAN 143, 328, 344
JELLASICS, JOSIP 355, 401
JÉZUS 74, 80
JOFFE, ADOLF 365
JÓKAI MÓR 5, 6
JÓSIKA család 359
JÓZSEF, II. 94
JUSTH GYULA 10, 90, 91, 92, 93
KANT, IMANUEL 37, 39, 188
KAPP, WOLFGANG 265, 266, 267, 268
KARAGYORGYEVICS-dinasztia 47, 169
KÁROLY, IV. 291, 302, 306, 261
KÁROLY, V. 140
KÁROLYI MIHÁLY 5, 12, 15, 26, 28, 29, 111, 118, 122, 322, 360
KAUTSKY, KARL 12, 26, 31
KEMAL ATATÜRK 317
KITCHENER, HORATIO HERBERT 64
KOBURG-dinasztia 364
KOL, VAN HENDRIK 332
KOLCSAK, VLAGYIMIR 364
KOMENSKY, AMOS 58
KOPPÁNY 282
KORVIN OTTÓ 25, 288
KOSSUTH LAJOS 92, 93, 199, 322, 358, 359, 360, 408
KOVÁCS GYULA 89, 92
KOVALD EMIL 86
KÖVES RÓZSA 40, 58, 279, 395
KRISTÓFFY JÓZSEF 94, 99, 408
KHUEN-HÉDERVÁRY KÁROLY 10, 88
KUGELMANN, LUDWIG 330
KUN BÉLA 18, 19, 29, 309
LAFARGUE, PAUL 332
LAJOS, I. 140
LAJOS, XVIII. 391
LAMARTINE, ALPHONSE 344
LAMPRECHT, KARL 39
LANDLER JENŐ 15
LÁNYI VIKTOR 227
LASSALLE, FERDINAND 28, 94, 124, 169, 209, 266, 327, 328, 329, 330, 331, 408
LÁSZLÓ JENŐ 288
LEBEBOUR, GEORG 291
LENIN, VLAGYIMIR ILJICS 18, 22, 24, 270, 384
LEROY-BEAULIEU, PAUL 69
LESSING, GOTTHOLD EFRAIM 39, 167
LÉVAI OSZKÁR 288
LIEBKNECHT, WILHELM 332
LIPTAI ERVIN 361
LOCKE, JOHN 39, 80
LONGUET, JEAN 207, 219
LLOYD, GEORGE 201, 272, 295, 375
LUDENDORFF, ERICH 281
LUKÁCS GYÖRGY 18, 29
LUKÁCS LÁSZLÓ 85, 88, 92, 111, 113, 120
LUNACSARSZKIJ, ANATOLIJ 18

LÜTTWITZ, FRANZ 265, 266, 267, 408
MADZSAR JÓZSEF 32
MAGYAR LAJOS 288
MAÎSTRE, JOSEPH 77
MACDONALD, JAMES RAMSAY 382
O'MALLEY, OWEN 337
MALTHUS, THOMAS 124
MANIU, JULIU 403, 407
MARCZALI HENRIK 39
MÁRIA TERÉZIA 342
MARTINOVICS IGNÁC 10, 215
MARX, KARL 8, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 62, 73, 144, 171, 189, 199, 208, 209, 213, 242, 243, 258, 294, 296, 298. 299, 301, 310, 327, 330, 331, 333, 334, 335, 376, 381, 383, 384, 391, 395, 408
MASARYK, THOMAS 313, 402
MATTEOTTI, GIACOMO 25, 351, 356, 378, 379
MEHRING, FRANZ 39
MERDA, CHARLES 366
METTERNICH, CLEMENS 143
MIKSA, badeni herceg 213, 214
MIKLÓS, II. (ROMANOV) 199, 313
MILJUKOV, PAVEL 184, 185
MOLIÈRE 260
MOLTKE, HELMUTH 124
MONROE, JAMES 63
MÓNUS ILLÉS 21
MORGAN, PIERPONT 68
MÓZES 74
MUSSOLINI, BENITO 355, 371, 378, 382, 406
MÜLLER, ADOLF 348
NAGYATÁDI SZABÓ ISTVÁN 27
NAPÓLEON, I. 94, 143, 343, 362, 368, 391, 398
NAPÓLEON, III. 94, 171, 329
NAUMANN, FRIEDRICH 13, 140, 144, 145, 147, 149, 155, 166
NOSKE, GUSTAV 23, 265, 267
NYISZTOR GYÖRGY 19, 290
OLDENBURG VON JANUSCHAU, ELARD 164
OPPENHEIMER, ROBERT 142
OSTENBURG PÁL 382
PALMERSTON, HENRY 360
PARVUS, ALEXANDER 68
PASKIEVICS, IVAN 359
PASTEUR, LOUIS 126
PEIDL GYULA 20, 293
PETŐFI SÁNDOR 140, 220, 221
PEYER KÁROLY 29, 30, 31, 32, 291, 293, 324, 361
PICHEGRU, CHARLES 366
PIŁSUDSKI, JÓZEF 313, 356
PINON, RENÉE 48
PITT, WILLIAM 364
PLATON 40, 188
POGÁNY JÓZSEF 8, 16
POINCARÉ, RAYMOND 313
POLITZER ZSIGMOND 80
PREUSS, HUGO 164
PRESSENSÉ, FRANCIS 143
PRIMO DE RIVERA, MIGUEL 406
PROHÁSZKA OTTOKÁR 387
PUCCINI, GIACOMO 201
RATHENAU, WALTER 68, 321
RECLUS, ELISÉE 189
RENNER, KARL 140, 142, 145, 155, 279
RIBOT, THEODUL 281, 283
ROBESPIERRE, MAXIMILIAN 342, 362, 365, 366, 367
ROLLAND, ROMAIN 292
RÓNAI ERZSÉBET 21
RÓNAI ZOLTÁN 8, 17, 23, 31, 32, 162, 167

RÓNAY GYÖRGY 190
ROUSSEAU, JEAN-JACQUES 79
ROUX, JACQUES 365
RÖNTGEN, WILHELM 74
SAINT-JUST, LOUIS 366
SHAKESPEARE, WILLIAM 260
SHAW, BERNARD 129, 292
SÁNDOR király 406
SÁNDOR régens 407
SARTORIUS, WOLFGANG 69
SCHEIDEMANN, PHILIPP 214
SCHILLER, FRIEDRICH 190, 226, 240, 260
SCHOBER, JOHANNES 353
SCHOPENHAUER, ARTHUR 38, 39, 310
SCHÖNAICH, FRANZ 51
SCHÜCKING, THEO 292
SEIGNOBOS, CHARLES 389, 396
SEIPEL, IGNAZ 22, 353, 356
SEITZ, KARL 353
SIEMENS, AUGUST 214
SOMLÓ BÓDOG 7
SOMOGYI BÉLA 25, 30, 351, 356, 378, 382
SPARTAKUS 265, 267, 408
STEIN, KARL 328
STEINMETZ, SEBALD RUDOLF 124, 163
STINNES, HUGO 313
STOCKER ANTAL 288, 293
STRINDBERG, AUGUST 260
STROMFELD AURÉL 32
SZABADOS SÁNDOR 18
SZABÓ ERVIN 5, 7, 8, 14, 167, 187, 188, 189, 190, 408
SZABÓ IMRE 324
SZAMUELY TIBOR 18
SZÉCHENYI 290
SZENDE PÁL 31
SZTÁLIN, JOSIF 362, 365
SZTAMBOLIJSZKIJ, ALEKSZANDAR 385, 396
SZTERÉNYI JÓZSEF 152, 197
TALLIEN, JEAN LAMBERT 366
TELEKI PÁL 289, 293, 359
THIERS, ADOLPHE 312, 315
TISZA ISTVÁN 11, 12, 85, 88, 89, 90, 91, 92, 96, 99, 101, 102, 111, 112, 120, 145, 181, 197, 202, 205, 408
TYSZKA, JAN (JOGICHES, LEO) 154
TOLSZTOJ, LEV (TOLSTOJ) 8, 78, 408
TROCKIJ, LEV 362, 365, 367
TROELTSCH, ERNST 292
TURATI, FILIPPO 378
VÁNTUS KÁROLY 288, 292
VARGA JENŐ 8
VARJAS SÁNDOR 288
VÁZSONYI VILMOS 208
VERGILIUS, PUBLIUS MARO 377
VILMOS, II. 337, 340
VIX, FERNAND 394, 396
VOLDEMARAS, AUGUSTINAS 406
VOLTAIRE, FRANÇOIS-MARIE 174
WALDERSEE, ALFRED 337
WASHINGTON, GEORG 317
WEDGWOOD, JOZIAPH 272
WEISS MANFRÉD 86
WEKERLE SÁNDOR 51, 195, 197, 199, 213
WELLS, HERBERT GEORGE 292
WELTNER JAKAB 7, 8
WILSON, WOODROW 195, 200, 201, 270
WUNDT, WILHELM 162
ZAGHLUL, SAID 317
ZICHY család 358, 359

TARTALOM

Kunfi Zsigmond 5
Marx 35
Az annexiós válság 41
A választójog új válsága 52
Nemzetközi munkásmozgalom 57
Lekésett országok törvénye 59
Az imperializmus 62
Vallás és szocializmus 74
Tolstoj 78
A tömegek beszéde 81
Kristóffytól Tiszáig 94
Fajok és osztályok
Magyarországon 100
Pendimus 114
A választójog diadalútja
az Egyesült Államokban 118
A háború problémái 123
Szegény olasz nép 136
Közép-Európa 138
A nemzeti eszme a háborúban 168
A földkérdés
az orosz forradalomban 179
Az orosz forradalomtól
Stockholmig 182
Szabó Ervin 187
A béke kérdése és Magyarország
jövő fejlődésének megalapozása 191
Hallják meg szavainkat
a világ proletárjai! 215
Búcsú Ady Endrétől 221
Az egyetlen út 222
Forradalmi istentisztelet 224
Beszéd a Munkás- és Katonatanács
1919. április 19-i ülésén 228
A forradalom lelke 237
Proletárkultúra,
proletárművészet 242
A diktatúra módszerei 262
Lüttwitz és Spartakus 265
A magyar béke 269
A bojkott 275
Inferno! 280
A láthatatlan vendég 284
Az elhibázott csapás 288
A szocializmus
Internacionáléja felé 294
A puccs 302
A magyar demokrácia elé 307
Fordulóponton 310
Horthy-Magyarország, a kisantant
és a munkásinternacionálé 322
Lassalle 327
Engels 332
A kínai forradalom
és az európai proletariátus 336
Hogyan vált a vörös zászló
a mi lobogónkká 341
Július 15. tanulságai 345
Kossuth 358
Thermidor? 362
A demokratikus szocializmus
helyzete a világban 370

Felszólalás a Szocialista Munkásinternacionálé brüsszeli kongresszusán 378
A legyőzöttek 383
Az utódállamok útja 397
Névmutató 409

A KIADÁSÉRT FELEL A KOSSUTH KÖNYVKIADÓ IGAZGATÓJA
ATHENAEUM NYOMDA
FELELŐS VEZETŐ SZLÁVIK ANDRÁS VEZÉRIGAZGATÓ
A KÖTETET FARKAS MÁRIA SZERKESZTETTE
A BORÍTÓ, A KÖTÉSTERV ÉS A TIPOGRÁFIA KUN GÁBOR MUNKÁJA
MŰSZAKI VEZETŐ BERECZKI GÁBOR
TERJEDELME 26 (A/5) ÍV